Alexandru I. Gonţa

Satul în Moldova Medievală

INSTITUȚIILE

Ediția a II-a

Editura PANFILIUS
Iaşi, 2011

SATUL ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ
INSTITUŢIILE
Ediţia a 13-a

SATUL ÎN MOLDOVA
MEDIEVALĂ
INSTITUŢIILE
Ediţia a II-a

Editura PANFILIUS
Iaşi, 2011

Coperta: 1488 (6996). Ştefan cel Mare voievod întăreşte lui Ion Frunteş stolnic satul Cioreşti, pe Bârlad, cumpărat de la Neag pârcălab şi de la fiica acestuia, Marenca, cu 80 de zloţi tătărăşti; pecetea voievodului.

Culegere, tehnoredactare şi tipar executat la PIX ART MEDIA din Iaşi

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

GONŢA, ALEXANDRU I. Satul în Moldova medievală: instituţiile / Alexandru I. Gonţa.
— Iaşi:
Panfilius, 2011
ISBN: 978 – 973 – 1949 – 50 – 5
94 (498.3)” 04/14”.

Populaţia satelor de la răsărit de Carpaţi în izvoarele istorice străine, până în secolul al XV-lea

Note sărite:

122 *Cronica lui Nestor*, ed cât., cap VIN, p 35 – 38. „Pe când poporul slav trăia la Dunăre veniră din Scythia

134 În regiunea subcarpatică, în Vrancea, *Piscul Radului* la Găuri, (*M.D.G.R.*, IV, p 730), în imutul Trotuş, *Piscul Creţ* la Hilteu (A *Moldova, veac XVII*, vol IV, p 16), în Bacău, *Piscul lui Bran* în oraşul Bacău şi *Capul Piscului* la Oteşti (*ibidem*, veac XV, voi Π, p 523, XVI, voi. ΙΠ, p 414), în ţinutul Neamţ la Troiţa, pe Cracău, la mănăstirile Bistriţa şi Secu (*Ibidem*, veac XIV – XV, vol I, p 421; XVII, vol I, p 236, ΙΠ, p 74, 149, IV, p 121). Nu-l avem în ţinutul Suceava şi Bucovina, unde sunt prezente *bâtcele*.

Între Siret şi Prut, în ţinutul Covurlui, *Piscul la Rădeşti* (*ibidem*, veac XV, vol II, p. 222) la Hârşeşti şi Piscul

Partea I

TERITORIILE COMUNITĂŢII FAMILIALE SUB IMPERIUL JURĂMÂNTULUI „CU BRAZDA-N CAP”.

Capitolul I

Aşezările omeneşti şi termenii sub care apar ele în Moldova

Numele sub care apar ginta şi membrii

comunităţii gentilice

Numele membrilor comunităţii gentilice

Adunarea megieşilor din comunitatea gentilică şi elaborarea celor dintâi principii de drept (scitic)

Capitolul II

Teritoriile comunităţilor familiale şi alegerea hotarelor de către megieşi prin jurământul „cu brazda în cap”.

Hotarele satului

Atribuţiile adunării megieşilor în menţinerea hotarului şi proprietăţii devălmaşe după „dreptul scitic”.

Adunarea megieşilor la atribuirea unor sate către mănăstiri prin danie şi la realegerea hotarelor ştirbite

Adunarea megieşilor, creatoare a dreptului de protimisis

Rolul megieşilor la schimbul satelor şi a părţilor din sat

Adunarea megieşilor şi formarea regulilor şi instituţiilor de drept pentru comunităţile teritoriale

Capitolul III

Cnejii, chinuitorii comunităţilor gentilice şi familiale

Moşul şi zemlenii, primii stăpâni şi hotarele săteşti

Adunarea comunităţilor teritoriale şi organizarea armatei

Priveghiul, paza sau straja şi instituţia

are parte...

Femeia şi egalitatea ei în drepturi cu bărbatul la moştenirea *ab intestat*

Obiceiul pământului ca „lege a ţării” la distribuirea părţilor ideale moştenite

Neamurile, dreptul de întâietate (protimisis) şi retragerea de neam sau răscumpărarea

Obiceiul pământului şi „copiii” nelegitimi

Nemeşii în satul moldovenesc

Pătrunderea cuvântului nemeş în Moldova

Ce ştiau cronicarii noştri despre nemeşii transilvăneni şi şleahta polonă

Nemeşii din Moldova, după cronicari

Răspândirea geografică a nemeşilor pe teritoriul Moldovei

Nemeşii în satele de ţinuturi

Obligaţiile nemeşilor ca locuitori şi proprietari ai satului moldovenesc, obligaţiile fiscale.

Atribuţiile judiciare în sate şi în adunările de ţinut

Obligaţiile militare

Capitolul III

Sătenii megieşi şi denumirile lor, după formarea feudelor prin „slujba dreaptă şi credincioasă” a războinicilor

Criteriile după care se pot deosebi ţăranii dependenţi de stăpânii feudali în sec. XV-lea în sate

Denumirile sub care apar locuitorii satelor în documentele veacului al XV-lea şi obligaţiile lor

INTRODUCERE

Lucrarea de faţă a istoricului Alexandru I. Gonţa reprezintă o analiză a satului românesc de la răsărit de Carpaţi aşa cum s-a cristalizat şi a evoluat, din etapa etnogenezei şi a migraţiilor până în secolele XIV – XVII, îndeosebi.

Este prima cercetare monografică de ansamblu a componentelor sociale ale satului, cu reglementările juridice aferente. Ea a beneficiat – cum arată şi autorul – de contribuţiile repetate ale predecesorilor care au examinat una sau alta din aceste realităţi, fără a le cuprinde însă într-o vedere integratoare, fără a examina în amănunt toate categoriile sociale de bază ale comunităţii sau a desluşi legile ce vegheau asupra raporturilor dintre indivizi. Este ceea ce a abordat şi a realizat

cu temei Alexandru I. Gonţa.

O scurtă introducere cuprinde numele succesive date ţării – din antichitatea greco-romană şi până în secolul XIV, când documentele atestă că ea aparţine „românilor, adevăraţi stăpâni ai acestui teritoriu”. De asemenea sunt reamintite hotarele cât şi menţiunile scrise despre românii moldoveni (tot până către mijlocul veacului al XIV-lea).

Analiza este orânduită în trei mari părţi: „satul, domeniu al comunităţilor familiale”; aceeaşi colectivitate ca „domeniu feudal”; împărţirea dreptăţii (justiţia”) între indivizi ca şi în raporturile intercomunitare.

Plini a parte se opreşte asupra alcătuirii satului,[1] până la impunerea raporturilor feudale şi formarea statului între Carpaţii răsăriteni, Nistru, Marea Neagră şi Dunăre. Temeiul îl constituie comunitatea gentilică şi aceea familială (casnică), locuind în aşezări rurale cu felurite nume – de la gurgane sau curgane, la horodişti sau grădişti, la *selo* şi mai ales *sat* (din *fossatum*). În atari aşezări, membrii comunităţilor gentilice sunt atestaţi sub denumirile de *neam* (= rod, descendenţii în linie directă), *gintă* (= piemen, copiii, dar şi colateralii – fraţi, unchi, veri) şi mai ales de *megieş* care este „singurul cuvânt comun, mai vechi şi mai frecvent” ce desemnează pe „autohtonul liber”, în tot teritoriul de vieţuire al românilor, de la Tisa şi până la Marea cea Mare. Constatare ce

1 Această alcătuire se menţine şi după secolul XIV

îndrituieşte pe autor să conchidă că „obştea sau comunitatea teritorială românească se formase în perioada de convieţuire[2] cu triburile celto-scito-germanice până la venirea slavilor, la sfârşitul secolului al VI-lea independent şi fără să fi fost influenţată de modul de organizare al ginţilor acestora din urmă”[3].

Pentru reglementarea treburilor de interes comun, vechile comunităţi gentilice au avut adunări proprii[4] cu felurite atribuţii. Astfel, era alegerea sau restabilirea hotarului sătesc, delimitat şi apărat prin *val* (sau troian, şanţ, rovină, perecop)[5]. (Actele cancelariei, începând cu 1392, consemnează şi existenţa unor *ocoale* în care sunt cuprinse de la trei până la cel mult zece sate). Aceeaşi adunare a megieşilor avea autoritate deplină în pricinile privind stăpânirea pământului în devălmăşie, în folosirea dreptului de protimisis (de preempţiune), în schimburile de sate sau a unor părţi din ele, ca şi în elaborarea şi aplicarea regulilor de drept cutumiar (nescrise), numite uneori în acte şi „aşezământ valah” (voloski zakon).

Chinuitorii comunităţilor gentilice şi familiale

---

23 a daco -romanilor (n. D.C.G.)

3 Ideea aceasta, a unor comunităţi româneşti gata închegate până în secolul VI, revine şi în alte capitole ale lucrării Ea este numai afirmată, fără a fi demonstrată

4 Care apar în documente sub denumire de gloată, ceată, grămadă, vezi dovezile la p. 110-114

5 Toţi aceşti termeni sunt atestaţi documentar, aşa cum se arată la p 64-65

sunt *cnejii*, „împuterniciţi” de amintitele adunări „cu funcţii de comandanţi militari”. „Raportate la harta Moldovei şi identificate pe teren, localităţile cu menţiunea unde a fost cneaz sau unde este cneaz, se află pe întreaga suprafaţă a Moldovei, din Carpaţi şi până la Nistru” 61”.

O îndatorire de căpetenie revenind adunării era paza teritoriului, materializată în instituţia *străjii* cât şi organizarea unui grup restrâns de călăreţi înarmaţi, gata de luptă şi de urmărire a infractorilor fugari[67].

Dar satele – care cuprindeau în medie 20 case – erau organizate şi pe *judecii* – adică pe grupe de zece familii – conduse de un şef militar numit jude (juzi)[8].

* * *

A doua parte a monografiei urmăreşte transformările satului după constituirea Moldovei ca ţară independentă (jumătatea secolului XIV şi până către finele veacului XVII, deşi ponderea referirilor documentare merge mai ales până către 1600).

Mai întâi *apărarea statului*. Chiar la nivelul

---

6 AI I. Gonţa arată, cu detalii, pe temeiul actelor, că acest drept cutumiar instituia norme privind libertatea, viaţa individului, egalitatea in dreptun fi obligaţii ale persoanelor (indiferent de sex), condamnarea infractorului (de diferite trepte) etc. Demonstraţia, la p 96-102

7 P. 120-128. Aceşti călăreţi se numeau slidogoneţi sau vinăton de urme (cercetaşi)

8 P. 125-128. Satele locuite de tătan erau conduse de vătămam, termenul va desemna ulterior pe reprezentantul sătenilor dependenţi de un feudal

colectivităţii săteşti, împărţită pe familii, adunarea megieşilor a hotărât o contribuţie în natură – a zecea parte – pentru întreţinerea oştenilor şi nutreţul cailor.

„În felul acesta s-au pus temeliile economice ale puterii armate prin însăşi voinţa tuturor megieşilor, iar juzii aleşi, împuterniciţi prin vot unanim, au devenit pe lângă comandanţi de drept ai străjerilor şi cercetaşilor de urme şi administratori financiari ai procentului de zece la sută, dat de fiecare familie din judecia respectivă”[9].

Instituirea contribuţiei benevole de zece la sută, afirmată în lucrare, nu poate fi. Demonstrată direct, prin mărturii documentare; ea este cel mult sugerată, prin analogie cu hotărârea Adunării de la Vaslui, din 1456, când reprezentanţii autorizaţi ai Ţării Moldovei au decis, de nevoie, să plătească bir Porţii Otomane[10].

Locul unde se strângeau bunurile necesare întreţinerii luptătorilor şi comandantului lor şi unde se adunau străjerii sau vânătorii de urme, se numea *dom*. Cu acest sens se cuvin înţelese formulările, atât de frecvente în documentele secolelor XIV ŞI XV, „unde este casa lui” sau „unde a fost casa lui...”[11].

Constituirea statului feudal Moldova în

---

9 Vezi şip 155-156

10 Vezi şi alte exemple la adunări de ţări, la 1591 şi 1632 (p. 154).

11 Exemplele documentare analizate la p 162-169

teritoriul cuprins de la Carpaţi până la Dunăre şi la Marea cea Mare – s-a repercutat direct în viaţa satelor.

Astfel, juzii aleşi într-un singur sat (unde-şi aveau şi dom-ul, casa), sunt confirmaţi de domnie pentru „dreaptă şi credincioasă slujbă” şi, primind atributul de „slugi”, formează prima treaptă din ierarhia feudală.

Alteori – cazul revine mai frecvent – întărirea domnească este acordată tot pentru „dreaptă şi credincioasă slujbă”, unui pan (de la jupân”), care-şi exercită autoritatea *asupra mai multor sate* (cu casă, dom-ul, într-unul din aceste sate).

În alte cazuri (mai rare la început), întărirea, tot peste mai multe sate, se acordă unui „pan”, cu aceeaşi motivare – „dreaptă şi credincioasă slujbă” – dar fără a mai ţine seama de dreptul ginţilor de a-şi alege comandanţii.

Formularea „unde este (a fost) curtea lui” „nu serveşte ca indicativ la identificarea unei localităţi, ci arată scaunul sau centrul unei stăpâniri militare”. Din acest centru, un om ales de una sau mai multe comunităţi săteşti sau (caz mai rar la început) numit de autoritatea centrală (voievod), întărit de domnie ca „slugă”, „pan” sau „boier”, pentru dreapta şi credincioasa sa slujbă, îşi exercită atribuţiile şi competenţele, pe temeiul unei cărţi scrise emanată de la cancelarie. Printr-un astfel de act „Domnia făcea cunoscut «tuturor celor ce o vor vedea au o vor auzi cetindu-se» *dreptul de comandă militară* pe viaţă a titularului

şi fraţilor să-i şi pe vecie (= uric) urmaşilor lui ori fiilor fraţilor şi surorilor lui, şi, în acelaşi timp, *administrarea venitului* ce se va aduna la acea curte, suspendând dreptul de alegere anual de către megieşi" (sublinierea *D.C.G.*).

Atari acte ale cancelariei care menţionează „nume de *slugi* sau *pani* conducând un *dom*, ca aşezământ sau centru al puterii militare şi economice din două sau mai multe sate de megieşi ale aceleiaşi ginte, schiţează *a doua treaptă a piramidei feudale moldoveneşti*" (sublinierea *D.C.G.*).

A treia treaptă, în aceeaşi ierarhie, se formează pornind de la „centrele aglomerate de meseriaşi şi negustori în jurul unor cetăţi de la confluenţele râurilor, de pe marile drumuri strategice". Atari localităţi „vor fi declarate de către voievozi ca centre de ocoale şi ţinuturi administrative. În ele, domnia va fixa vămi de tranzit şi la desfacerea produselor, va numi vameş, voinici de ocoale şi, mai ales, pârcălabi de ţinut ca şefi militari ce rezidau în curţile devenite cetăţi, creând o a treia treaptă în ierarhia feudală". Autoritatea militară a pârcălabilor „se va extinde asupra tuturor «caselor» şi «curţilor» existente în raza ţinuturilor respective", cu excepţia satelor mănăstireşti.

Constituirea Moldovei ca stat se repercutează astfel şi asupra alcătuirilor militare. Dar şi în acest domeniu, realităţile cristalizate treptat, până către mijlocul secolului al XIV-lea, au fost preluate şi

integrate – cu adaptările necesare – în noua întocmire statală. Unele cronici străine amintesc de forţele armate ale românilor est-carpatici (înainte de întemeierea statului feudal).

De remarcat că unele dintre ştirile trecute în volum şi care provin din consemnările mult posterioare ale cronicarului Jan Długosz (1415 – 1480), se referă într-adevăr la românii moldoveni; altele însă nu[12]. Oricum, existenţa unor atari forţe armate româneşti, înainte de Bogdan I, este certă. Cât despre alcătuirea lor, pornind mai ales de la menţiunile cronicilor polone, Alexandru I. Gon ţa distinge trei mari categorii (enumerate în ordinea ierarhică descrescândă): boierii; curtenii şi slujitorii; „provinciales" sau „ţara" sau „gloatele".

La *temelia raporturilor feudale*, cât şi a celor dintre domnie şi reprezentanţi comunităţilor locale (săteşti, de ocol, de ţinut) se afla – aşa cum s-a precizat – *„slujba dreaptă şi credincioasă"*.

— Conceptul aproape necercetat până acuma este analizat în amănunt, pe baza a numeroase mărturii ale cancelariei, până în anii lui Vasile Lupu. „Cauza principală a daniei unui sat era deci un act de bravură militară: «slujba dreaptă» sau «drept credincioasă slujbă»", conchide Alexandru

---

12u Ca, de exemplu, ştirea despre "Pudilă, fruntaş al vlahilor" consemnată de Ana Comnena. în "Alexiada", X. H. 3 şi care se referă la vlahii locuitori în zona Dunării, după toate probabilităţile la sud de fluviu: Izvoarele istoriei României, III, Scriitori bizantini (sec. XI - XIV), ediţia Alexandru Elian şi Nicolae-Şerban Tanaşoca, Bucureşti, 1976. p. 115

I. Gonţa[13]. Printr-o atare danie (întărire) domnia acorda titularului *judecia* adică „dreptul de comandă militară şi administrarea fiscală" (inclusiv dreptul de a aduna dările în natură)[14].

Dar locuitorii satelor devălmaşe? Sub ce denumiri apar ei? Sunt definite noţiunile de „răzeş", „megieş" şi „neamuri".

Răzeşul este un sătean proprietar în devălmăşie, fără să-şi fi separat părţile sale din teritoriul satului[15].

Megieşul este săteanul proprietar cu locurile sale despărţite prin hotare, deci precis delimitate pe teren[16].

Copiii şi fraţii unui megieş devenit boier, formează, împreună cu urmaşii lor (în linie directă), un *neam* (*rod* în documentele slavo-române; în *timp ce ginta* (– plemea) cuprinde, alături de oamenii unui neam şi pe celelalte rudenii, în linie colaterală.

Numai cei ce aparţin unui neam sunt îndrituiţi să moştenească drepturile dobândite de înaintaşul lor comun prin dreaptă şi credincioasă

---

13 Cum însă cancelaria nu dă decât rareon desluşiri asupra "slujbei" prestate de beneficiarul daniei se cuvine admis că "slujba dreaptă" putea fi şi de altă natură decât aceea militară (D C.G.)

14 "necesare la întreţinerea ostaşilor şi echiparea lor cu armament, cu care trebuiau să se prezinte în faţa domniei, când erau chemaţi";.

15 In rare cazun termenul de răzeş este înlocuit cu acela de moşnean

16 Uneori, în loc de megieşi se foloseşte răzeşi (şi invers)

slujbă[17].

La deschiderea unei succesiuni, drepturile ce rezultau dintr-o judecie sunt împărţite în egală măsură între bărbaţi şi femei[18]. Iar în aplicarea regulilor de succesiune pentru părţile moştenite, se urma obiceiul pământului, adică „legea ţării"[19]. Societatea Moldovei feudale cuprinde şi pe *nemeşi*. Ei sunt locuitori din satele de ţinut (niciodată în cele de ocol sau în oraşe). Oameni cu avere apreciabilă şi cu bani, ei pot stăpâni pământul şi în devălmăşie (ca răzeşi), ocupă dregătorii, dar numai la sate.

Alexandru I. Gonţa deosebeşte patru categorii de sate: a) puse sub administraţia ocoalelor domneşti; b) încredinţate boierilor şi aflate sub administraţia ţinuturilor; c) cele mănăstireşti şi episcopale; d) sloboziile. „Aşezări omeneşti, în afară de această împărţire administrativă nu există". „Mult trâmbiţatele obştii teritoriale libere considerate ca locuite de răzeşi... nu erau locuite de ţărani agricultori, aşa cum nu erau agricultori nici locuitorii din ocolul Vrancei". (Agricultori în sensul strict, al cultivării pământului – *D.C.G.*).

P en tni ocoale, ca şi pentru ţinuturi, existau

---

17 Sânt definiţi şi alţi termeni sub care apar membrii unui neam, ca, de exemplu, sodă şi (= chezaşi), drujini (cetaşi),.

18Pag. 259-267 cu numeroase exemple.

19 Pag 267-278. Aici se face şi o definire a termenilor ohabă (= moştenire), hliză (= părţi ideale dintr-o stăpimre devălmaşă), jireabie (acelaşi înţeles), protimisis (întâietate la cumpărare, dreptul de răscumpărare al unei proprietăţi, pe temeiul rudern ei cu acel ce vinde)

dregători domneşti anume (ai statului), ca de exemplu: voinicii de ocol, apoi staroştii şi judeţii de la ţinuturi (fiecare cu subalternii lor). Cei dintâi urmăreau obligaţiile locuitorilor din satele de ocol, iar staroştii şi judeţii vegheau asupra satelor boiereşti din ţinuturi[2021].

Cum se pot deosebi satele megieşilor (proprietari, liberi) de cele aflate în dependenţa unor boieri sau mănăstiri?

Este necesară raportarea la centrul administrativ sub a cărui supraveghere se află: satele de ocol sunt locuite de megieşi, oameni liberi şi proprietari; cele de ţinut cuprind numai ţărani dependenţi faţă de un boier sau de o mănăstire.

* * *

Când intră un stăpân de pământ în rin du 1 feudalilor? Când un sat este întărit („uric cu tot venitul”)”, printr-un hrisov, în stăpân în ea unui titular, acesta devine un feudal, fie că provine din mijlocul locuitorilor satului respectiv („unde este casa lui” sau „unde a fost casa tatălui său” etc), fie că este original din alte locuri[22].

Stăpânii de pământ privilegiaţi se află într-un

---

20 Rămâne de cercetat. în continuare, cum funcţionau, practic, în aceeaşi ane teritonală, dregătom de ocoale şi cei de ţinut în îndeplinirea atnbuţnlor lor (dat fiind că satele de megieşi - propnetan şi oameni liberi - se aflau alătun de cele dependente, în acelaşi ţinut (D C G)

21 “Une cu tot venitul” este definit în lucrare: “darea pe veci a slujbei militate persoanei care pnmeşte actul, întănrea moştenim ori mutarea propnetăţii, în momentul transmitem on cumpărării satului...”.

fel de raport de vasalitate faţă de domnie prin dregătorii de ţinut (vezi *supra*) şi tocmai această legătură caracterizează „feudalitatea românească în Moldova".

* * *

„Trăsătura esenţială ce caracterizează pe ţăranii dependenţi, de sub administraţia feudalilor ce ţin de ţinut, este că ei nu sunt niciodată purtători ai titlurilor de proprietate, deci stăpâni de sate, ci supuşi întotdeauna unui stăpân".

Obligaţiunile ţăranilor faţă de stat au fost iniţial determinate şi asumate – opinează Alexandru I. Gonţa – pentru a susţine organizarea armată. În primul rând cavaleria feudală şi nu în a îmbogăţi pe boieri, care nu sunt, în fond, decât nişte aleşi ai comunităţilor cu obligaţii militare permanente, confirmaţi de voievozi prin acte scrise = „uric".

Partea interesantă din demonstraţia autorului (reluată şi în alte părţi ale lucrării) este că, iniţial, colectivităţile săteşti de proprietari (liberi) şi-au asumat, prin consens „obligaţia de a da anume produse şi a îndeplini anume prestaţii pentru a face astfel faţă cheltuielilor necesare nevoilor de

---

22 Rămâne de examinat şi situaţia unui sat de răzeşi care primesc de la domme hrisov de întărire pentru satul lor. Întrucât proprietatea lor devălmaşă a fost confirmată, în sens, de autontatea centrală, pot fi ei consideraţi ca pnvilegiaţi (feudali) sau nu? De amintit că aceşti răzeşi îşi lucrează, de regulă, pământurile direct, ei cu familiile lor, fără să aibă ţărani dependenţi sub ascultarea lor (D C.G.)

apărare. Este posibil ca lucrurile să se fi desfăşurat aşa, deşi nu avem mărturii asupra acestei etape iniţiale. În stadiul actual al informaţiei, nu putem răspunde decât prin ipoteze la întrebarea cum s-au născut obligaţiile în bani, în dijme şi în prestaţii ale colectivităţilor săteşti, fie de răzeşi, fie de ţărani dependenţi. Oricum, nevoile de apărare colectivă au avut o pondere reală, directă, primordială şi ca atare au trebuit împlinite prin obligaţii corespunzătoare. Dar nici nu poate fi omis faptul că o parte din atari obligaţii reprezentau un venit direct al domniei sau al feudalului stăpân de sat (sate), fără ca ele (dijmele, de exemplu) să fie folosite pentru nevoile apărării. Cât anume într-o direcţie, şi cât în alta este greu de determinat în actualul stadiu al interpretărilor. Oricum, o continuare în direcţia deschisă prin volumul de faţă, merită toată atenţia.

Sătenii dependenţi apar cel mai adesea sub denumirea de *vecini*[23], în timp ce *posluşnicii* sunt oameni – de regulă meseriaşi – aflaţi în slujba, în serviciul, în ascultarea unor mănăstiri[24].

Un subcapitol este rezervat *robilor,* aflaţi în stăpânirea boierilor sau a mănăstirilor şi evaluaţi

---

23 Rămâne în discuţie dacă iniţial, termenul de vecin a definit "oameni străini veniţi din ţăn vecine" ?i stabiliţi în sate. termen extins ulterior la oamenii aflaţi în dependenţa unui stăpân (p 306- D C.G)

24 O concluzie asupra categoriilor de locuitori la sate, în secolele XIV - XV. la pag 310 - 313

la cca. 1076 sălaşe[25].

* * *

A treia parte a lucrării[26] cuprinde justiţia", felul cum erau reglementate raporturile între locuitorii satelor în pricinile de natură civilă sau penală, pe temeiul unui drept consuetudinar (lege, obiceiul pământului, jus valachicum, lex antiqua valachorum) precum şi instituţiile necesare împărţirii dreptăţii.

Treapta întâia era instanţa *„oamenilor bum şi bătrâni"*. Constituia un fel de „tribunal permanent al satului moldovenesc medieval" cu competenţe variate, îndeosebi în vânzări şi schimburi de terenuri, danii, pricini fiscale (cu responsabilitatea colectivă la plata dărilor) [27]sau în diferitele infracţiuni penale, cu sancţiunile corespunzătoare[28]. O egală atenţie este dată instituţiei *jurătonlor*, convocaţi ca o instanţă superioară, menită să infirme sau să confirme hotărârea dată de „oamenii buni şi bătrâni"[29], cu competenţe şi în pricini civile[30] şi în cele penale[31]. Capitolul se opreşte de asemenea supra *vătămanilor* cu atribuţii de putere executivă la

---

25 Pe temeiul documentelor din secolele XV şi XVI (p. 314)
26 Pag 334 - 399.
27“ Pag. 339-406.
28 Pag. 357 - 364, cu o amplă analiză documentară (vezi concluzia la pag 350 - 351).
29 Pag. 381-386.
30 Pag. 387 - 390 (cu numeroase exemplificări pe documente).
31 Pag 374 - 375 şi concluziile la pag 375 - 377 (idem)

sate (inclusiv urmărirea vecinilor fugiţi)[32], a *vornicilor*, ca judecători domneşti ai curţilor de ocol[33] şi a *voiniceilor* (= juzi săteşti = ureadnici)[34].

* * *

Această, repede privire” asupra principalelor cuprinderi ale volumului este menită să solicite atenţia cititorului, să pună în evidenţă câteva din încheierile la care a ajuns Alexandru I. Gonţa.

Desigur, ca la orice lucrare de amploare, deschizătoare de drumuri, nu lipsesc controversele şi deosebirile de păreri. De repetate ori, autorul insistă asupra originii „traco-celto-dacice” a românilor, asupra însemnătăţii convieţuirii daco-romanilor cu neamurile genu' an ice (piuă în secolul VI e.n. Inclusiv). A accentua asupra acestei componente „traco-celto-dacice”, înseamnă a reţine numai un element major din etnogeneza românească, în dauna celorlalte, a căror realitate nu poate fi omisă, în niciun caz. *Romanitatea (limba latină) ca şi sinteza daco-romană rămân esenţiale pentru naşterea poporului român, după cum cert rămâne aportul unor migratori, slavii mai întâi, apoi neamurile turcice şi mongole (pecenego-cumani şi tătari). Perspectiva adoptată de AL I. Conţa este unilaterală şi nu poate fi reţinută ca atare*.

Nu vor lipsi controversele în legătură cu obârşia unei instituţii sau alta, a unei categorii

---

32 Pag 390 - 396
33 Pag 400-406
34 Pag 403-405

sociale, cu cauzele care au determinat cristalizarea lentă a raporturilor feudale. Alexandru I. Gonţa porneşte de la premisa – împărtăşită de altfel de majoritatea covârşitoare a cercetătorilor – că dezvoltarea societăţii feudale este un proces intern, propriu fiecărei comunităţi europene. Lucrarea sa aduce puncte de vedere noi, completări, nuanţări, restituiri.

Cum însă documentele asupra acestei etape a începuturilor feudalismului sunt extrem de rare sau lipsesc cu totul, autorul recurge la studiul comparat al instituţiei în cauză la diferitele popoare europene, cât şi la analiza etimologică a conceptului, a noţiunii ce exprimă o anume realitate socială, economică, militară sau instituţională. Atari etimologii sunt propuse şi discutate în numeroase cazuri, ca de exemplu, la termenii: gradus, grădişte şi grădet, horodea sau gorodea, măgură şi movilă; bâtcă; cneaz; megieş; rovină; şanţ; iobăgie; doina; jupân; moş, moşie holdă; zemlean; ceată; grămadă; strajă şi străjeri; goneţ şi gonaş; holdă; vătăman; ţarină, ogor, izlaz, cireada...; dijmă; pajişte; curte; tarabostes; viteaz); boier etc.

Derivările etimologice au fost şi sunt în continuare supuse însă unor păreri foarte contradictorii; aşa încât, dezbaterile vor continua, tot atât de susţinute şi în viitor, în cele mai multe din cazinile abordate în prezentul volum.

Există şi un tribut plătit prin însăşi trecerea timpului. Noi cercetări au adus informaţii şi

interpretări ce se adaugă celor formulate de autor sau le modifică. Fie îngăduit a reaminti câteva importante volume datorate lui I.I. Russu[35], Dan Gh. Teodor[36], Victor Spinei[37], Constantin Cihodaru[38] sau Manole Neagoe[39].

Se adaugă *Izvoarele istoriei României* într-o foarte bună ediţie critică şi care acoperă anume intervalul migraţiilor şi evul mediu[40]; volumul

---

35M Etnogenezei românilor, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti 1981, 466 p, sinteză critică de largă cuprindere, care analizează echilibrat fondul autohton traco-dacic şi componenta latino-romanică.

36 Tentoriul est-carpatic în veacurile V - XI e.n., Jummea, Iaşi 1978, 223 p - o atentă şi cuprinzătoare cunoaştere a comunităţilor din viitoarea Moldovă, pe temeiul mărturiilor arheologice

37 Moldova în secolele XL - XIV, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti 1982, 384 p + 58 fig, volum de referinţă pentru istoria românilor moldovem ca şi a triburilor nomade, cu relaţiile dintre cele 2 tipuri de comunităţi, şi V Spinei, Realităţi etnice şi politice în Moldova meridională în secolele X - XIII, Jummea, Iaşi 1985. 238 p - cercetare de bază pentru raporturile dintre români şi turanici

38 Alexandru cel Bun, Jummea, Iaşi 1984, 336 p., o amănunţită analiză a realităţilor româneşti est-carpatice în prunele decenii ale secolului XV şi a domniei lui Alexandru cel Bun.

39 Manole Neagoe, Problema centralizăhi statelor feudale româneşti Moldova şi Ţara Românească, Craiova 1977, cu un substanţial capitol (p. 50-111) despre vechea organizare militară românească, unde discută - pe baza unei strinse documentaţii - despre "cetele boiereşti" şi "curţile boiereşti" şi aduce temeimce concluzii

40 Volumul H, De la anul 300până la anul 1000, ediţia Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ştefan, Radu Hâncu. Vladimir Hiescu. Virgil C Popescu, Bucureşti 1970, XXII + 768 p, Volumul III, Schitoh bizantini (sec. XI - XIV), ediţia Alexandru Elian şi

datorat lui Nicolae Grigoraş[41];

Dicponanil elementelor româneşti din documentele slaxo-române, 1374 – 160 & z; G. Mihăilă, *Dicponanil limbii române vechi"*; lucrarea lui Valentin Al. Georgescu42[42]*; Istoria dreptului române* se sinteză fundamentală pentru cunoaşterea dreptului geto-dac, roman (de pe teritoriul Daciei), jus valahorum şi a dreptului românesc din perioada medievală[43]. La volumele mai sus citate se adaugă, fireşte, studii care aduc noi contribuţii la problemele dezvoltate de Alexandru I. Gonţa[44].

Nicolae-Şerb ein Tanaşoca, Bucureşti 1975, XXXII + 559 p, Volumul IV, Scniton şi acte bizantine, secolele V - XV, ediţia Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Şerb an Tanaşoca, Tudor Teoteoi, Bucureşti. 1982. XH+ 586 p

41 Şi care examinează sistematic Instituţiile feudale din Moldova I. Organizarea de stat la mijlocul sec. al XlUI-lea, Bucureşti 1971,475 p

42 Bizanţul şi instituţiile româneşti până la mijlocul secolului al XVIll-lea, Bucureşti 1980, 296 p, volum indispensabil pentru cunoaşterea impactului Bizanţului în structurarea instituţiilor româneşti

434 0 Vol. I, Bucureşti 1980, 664 p., auton Gh.Cronţ, loan Floca, Valentin Al Georgescu, Nicolae Gngoraş, Vladimir Hanga (şi responsabil de volum). Alexandru Herlea, Liviu P. Marcu (şi secretar ştiinţific), loan Matei, Damaschin Mioc, Ovid Sachelane, Nicolae stoicescu, Petre Stnhan, Valenu Şotropa, Romulu Vulcănescu

44 Ca de exemplu. Ştefan Olteanu, Cu privire la stnictura socială a comunităţilor săteşti dintre Caipaţi şi Dunăre în secolul al IJS-lea e. n, în “Revista de istorie", 37, 1984, nr 4, p. 326 - 345. Introducerea subsemnatului nu-şi propune să prezinte studiile recent apărute care se referă la una sau alta din problemele tratate în prezentul volum

* * *

Valoarea certă a volumului lui Alexandru I. Gonţa constă în cercetarea sistematică a principalelor componente şi mecanisme sociale ale satului românesc din Moldova, îndeosebi în secolele XIV – XVII. Cercetare bazată pe o deplină stăpânire a informaţiei documentare utilizată şi interpretată cu acribie, cu deosebită atenţie; astfel încât au fost aflate noi informaţii, înţelesuri, interpretări şi corelări (acolo unde multe fuseseră scrise şi se părea că nu se mai pot aduce şi alte încheieri), în plus, Alexandru I. Gonţa, dezvăluie şi complexitatea deosebită a satului românesc medieval, cu dinamica sa internă, instituţii şi legi create de colectivitatea rurală, ca mecanisme esenţiale pentru supravieţuire. De tot interesul sunt şi încheierile sale asupra organizării militare şi apariţiei primelor structuri feudale, asupra celor trei trepte ierarhice din interiorul societăţii medievale în Moldova, asupra raporturilor dintre domnie şi privilegiaţii de diferite trepte, şi nu mai puţin asupra unor organisme juridice şi funcţionarea lor. Peste controversele inevitabile şi necesare mersului înainte al cunoaşterii trecutului, rămâne cercetarea lui Alexandru I. Gonţa, făcută cu pasiunea omului de ştiinţă, rămâne volumul de faţă, ca lucrare de referinţă pentru înţelegerea satului românesc medieval.

* * *

Alexandru I. Gonţa (10 august 1918 – 24

ianuarie 1977) este fiul lui Ioan şi Maria din târgul Glodeni (judeţul Bălţi). A urmat şcoala primară în comuna Mălăeşti (jud. Bălţi) între anii 1925 – 1929, apoi studii la seminarul teologic, la Edineţ şi la Iaşi, încheiate cu licenţa în teologie (1942). Tot în vechea capitală a Moldovei a susţinut încă două licenţe, în drept (1947) şi în istorie (1948). După un stagiu de paleograf la Arhivele Statului din Iaşi (1942 – 1947), a fost profesor şi director la liceul din Truşeşti (1947 – 1948), apoi asistent şi conferenţiar suplinitor la Facultatea de istorie ieşeană (1948 – 1951). Cercetător la Institutul de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol” din Iaşi (1951 – 1952) îşi continuă activitatea la Bucureşti la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” (1952 – 1977).

Format la şcoala profesorilor Ilie Minea şi Alexandru Boldur, Alexandru I. Gonţa este unul dintre cei mai buni cunoscători ai istoriei medievale româneşti din aria est-carpatică. Opera sa are ca temei o foarte cuprinzătoare stăpânire şi analiză a documentelor interne şi externe, cât şi a realităţilor terenului. A investigat, cu pasiune şi cu devotament autentic pentru profesie, teme variate de istorie politică, militară, instituţională, socială, economică, culturală. A adus, în subiectele abordate, puncte de vedere noi, nuanţări, corectări sau o lărgire a perspectivei, prin aşezarea realităţilor româneşti în cadrul lor firesc sud-est-european.

Studiul istoriei a fost viaţa sa, în timp ce omul, în raporturile cu colegii săi, era statornic şi

leal în prietenie, dar aprig în controverse între istoricii generaţiei de după 1945, Alexandru I. Gonţa se înscrie cu autoritate, cu o operă de statornică şi necesară referinţă.

Bibliografie selectivă (cu peste 60 de lucrări realizate)

A. Publicate

Unele aspecte ale politicei lui Ştefan cel Mare, 1957; Locul unde s-a dat bătălia dintre Ştefan cel Mare şi Petni Aron, 1958; Mănăstirea de la Greci din ţanna Iaşilor, 1959; Campania lui Mihai Viteazul în Moldova, 1960; Firmanul pentru convocarea divanurilor ad-hoc şi problema Unini Principatelor Române, 1960; Fondarea celui dintâi spital în Moldova, 1962; Oraşul moldovenesc în veacul al XV-lea, 1963; Mănăstirea Balica, o ctitorie a boierilor Buzeşti, 1964; Puterea economică a mănăstiru Putna, 1966; Strategia lui Ştefan cel Mare în bătălia de la Baia, 1967; Circulaţia monetară din Moldova în sec. XIV-XV, 196S; Adunarea ţării din primăvara anului 1574, 1974; Drepturile femeilor în Moldova secolelor XIV – XVI, 1974; Românii şi Hoarda de Aur, 1241 – 1502, München 1933; Satul în Moldova medievală (instituţiile lui), Bucureşti 1985.

B. În manusens:

Relaţiile romântor cu slavii de răsănptână la 1812; Românii şi banatul Cnmeu (1447 – 1792); Relaţiile economice dintre Moldova şi Transilvania în sec. XIII – XV.

A colaborat, de asemenea, la elaborarea

volumelor *Documente privind Istoria României* (DIR, seria A Moldova); la Culegerile de documente privind raporturile agrare în Moldova, fiscalitatea, revoluţia de la 1821.

A indexat toate documentele interne moldoveneşti până către 1630 elaborând o lucrare monumentală: *Indexul numelor de persoane*, 5.295 pagini, şi acela *al localităţilor*, 1.113 pagini, instrumente de lucru indispensabile medievisticii româneşti.

Aşa cum prezentul volum este redat circuitului ştiinţific, prin sprijinul şi meritul deosebit al Editurii Ştiinţifice şi Enciclopedice, cât şi prin devotamentul soţiei lui Alexandru I. Gonţa, dr. Veronica Gonţa, tot astfel ar fi necesar ca şi alte lucrări, rămase în manuscris, să fie încredinţate tiparului.

Bucureşti, august, 1985 *DINU C. GIURESCU*

NUMELE ŢÂRII, HOTARELE ŞI POPULAŢIA EI

MOTTO:

„Cu piciorul în scara unui cal bun, moldoveanul ar declara război celui mai groaznic împărat de pe lume” (Din mărturiile unui călător rus anonim, fa 1793) n. iorga, *Sfârşitul veacului al XTIII-lea în ţările române*, în „Arhiva” voi VIU. Iaşi, 1892, p 219

NUMELE ŢÂRII

Spaţiul geografic dintre Munţii Carpaţi orientali şi fluviul Nistru, din raza căruia fac parte aşezările româneşti discutate în lucrarea de faţă, a

purtat, în evul mediu, mai multe denumiri.

Locuit din mileniul al doilea dinaintea erei noastre, pe rând, de pelasgi, de cimmerieni[45], sciţi, iranieni, celţi, costoboci şi britogali, roxolani (sarmaţi), bastarni[46], goţi, chazari, pecenegi, cumani şi tătari în simbioză cu triburile traco-dacice[47] ale tyrageţilor şi carpilor, de unde şi oronimul Carpaţi, teritoriul respectiv, parte integrantă din vechea Dacie[48], apare, în izvoarele istorice străine, începând cu secolul al III-lea dinaintea e.n. Şi până în primele patru decade ale celui de al XIV-lea e.n., sub numele acestora. Aşezarea sciţilor persani în secolele VII-VI î.e.n. Şi

45 Herodot, Ioâopi i)Ç àjioôe^iç - Istoni, trad, rom de Radu Hâncu şi V C Popescu, în “Izvoare privind istoria României”, I, Bucureşti, 1963. p 29 şi 171.

46 Ptolemaeus, Geographia, II, 11, 15. Strabon, Geograßa, XI, 6, 2 (C 507) în “Izv pnv ist Rom ", I, p 250 - 251, M Rostovţev, Iranian and Greeks in South Russia, Oxford, 1992, p. 35, B G. Nierbuhr. Über die Geschichte der Skxihen, în „Kleine historische Schriften”, Bonn, 1828, p 365 - 367, B. P. Haşdeu, Istoria critică a românilor, H, Bucureşti. 1875, p 48 - 49. V Pârvan, Getica, Bucureşti. 1926, p 249 - 250; D Berciu, Zorile istonei în Carpaţi şi Dunăre, Bucureşti, 1969, p 131 - 286, N Iorga, Istoria Românilor, Ii, Bucureşti, 1936, p. 239 - 240, D, Berciu, Prima etapăa a fierului, în Istoria României, I, Bucureşti, 1960, p. 137 - 147

47 V Vârvan, Getica, p 723 - 727, Max Vasmer, Studien zur albanesichen Wortforschung, L in “Acta et commentationes Universităţi s Dorpatensis”, I Tartu (Dorpat), 1921, p 3 - 65, Al Philippide, Onginea românilor. Iaşi, 1925, p 288-289

48 Adolf Armbruster, Evoluţia sensului denumirii Dacia ”, în “Studii”, tom 22 (1969), Nr. 3, p. 423 - 444, Ptolomeu, Geographia, Ut, 5, 1, 8. 1.

a sarmaţilor încă înainte de anul 219[49], „cel mai vestit popor dintre nomazi”, la care „legăturile de neam erau comune”, printre cimmerieni, bastarni şi traco-daci, la gurile Dunării spre insula Peuce[50], a atras, încă din secolul al III-lea î.e.n., denumirea de *Scythia* şi, mai apoi, *Terra Sarmathamm*. Sub acest ultim nume apare până la sfârşitul secolului al III-lea e.n., în anii 295 şi 297, când G al ei în bate pe carpii uniţi cu bastarnii şi saraiaţii, şi la începutul celui de al IV-lea, când Constantin cel Mare îi urmăreşte pe goţi[51], (anul 316), pentru a-i supune.

După stabilirea goţilor taifali şi thervingi, el va primi numele de *Terra TJiaifalomm*, dar numai pentru părţile dinspre Dunăre, unde se va replia Athanaric, *judex thervingonim*, învins, pe Nistru, de către huni, printr-un atac de noapte, în anul 376. Aici, el va face un val de pământ, ca să reziste unei noi ofensive, înainte de a se retrage în

---

49 Polybius, Historiae, XXV], 6. 12 şi nota 18, în “Izv pnv ist Rom ”, I, p 164 - 165

50 Pseudo-Scymnos, Penegesis, vers 785 - 789, 794 - 795, 842 - 844, 853 - 865, în “Izv pnv ist Rom ”, I, p 173-175.

51 Zosimus, Historiae, H, 21, p 86. în “Corpus Scnptorum histonae Byzantinae!, Bonn, 1837, B P Haşdeu, Zina Filma, Goţii şi gepizii în Dacia, în “Columna lui Traian”, anul 1877, aprilie, p 156 - 157, şi în broşură, Bucureşti, 1877, p 1 - 14, Istoria României, I, Bucureşti, 1960, p 585 - 594, victigothi ab exercito romano in terns sarmatharum, M. Popescu-Spinem, România în istoria Cartografiei până la 1600, Bucureşti 1938, p 63, 64. în harta Geografului Anonim delà Ravenna şi în portulanul preotului spaniol Beatus, asemănător celui a lui Isidor

munţii Caucaland printre carpi şi sarmaţi[5253], vechi colaboratori de arme ai goţilor încă din anii 238 e.n.

Din secolul al III-lea, el s-anumit *Qothia*[54] şi *Qepidia*[55] până în secolul al VII-lea[56] şi, concomitent, *Valahia*, denumire dată de goţi, după populaţia celto-tracă latinizată ce locuia aici, şi apoi însuşită de slavi în timpul trecerii lor spre Balcani.

Analele poloneze medievale folosite de Ian Długosz în *Histonae Potomcae*, menţionează că Nistrul sau Tyras desparte Sarmaţia de Dacia, care a fost odinioară regatul goţilor[57], deşi toţi Munţii Carpaţi din care izvorăsc Prutul, Şiretul, Suceava şi Moldova se numeau şi în vremea sa

52 Ammian Marcellin, Rerum Gestarum a fine Corneli Taciţi libri, Bellum Gothicum, XXI, cap m, p 41 şi TI, în G. Popa-Lisseanu, "Izvoarele istoriei românilor", XIII, Bucureşti, 1939.
53 Ibidem, XXXI, cap IV. ed cit., XHI. p 44 şi 80. B P Haşdeu. op. cit. I, p. 298 - 300
54 Zosimus, op. cit, II, 21, p 86, I I Nostor, Bizantinii în luptăpentru recucerirea Daciei şi a Transdenuviei, Bucureşti, 1943, p. 3 şi 6
55 Iordanes, Getica, ed. G. Popa-Lisseanu, „Izvoarele ist. rom ". XIV, bucureşti, 1939, p. 12 - 13 şi cap. XH. p
34, 98
56 Isidon, Ety-mologiae sive Origines, XIV, 4, 3; cf H Mihăescu, Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman, Bucureşti, 1960, p. 30 şi nota 2; N. Iorga, op. cit, II, p 106, nota 2, la Qrosiu.
57 I. Dlugosz, Histonae Polonicae, Lipsea, 1711, col. 17 şi 31: Quartus fluvius polonorum ruthenorumque regionum Dniestr, qui in latino vel graesco Tinsams, in tartanco Turlo, alias Tiras appellatur Is dividit Sarmatian a Dacia, quam bestus Augustinus antiquam vocat, quae quondam fuit Regnum Gothorum.

munţii Sarmatici, ca şi Munţii Apuseni[58].

Sub dominaţia pecenegilor, între anii ’903 – 1091, timp de două secole, acelaşi teritoriu s-anumit *Pecenegia*, în textul grec *Paţinacchia*[59], iar după înfrângere acestora de către bizantini şi cumani, fraţii lor care vorbeau aceeaşi limbă[60], pentru ca de prin anii 1068 – 1070[61], să devină, în cronicile bizantine, din nou *Sciţia*, dar şi *Ţara Cumanilor*[62]. În documentele coroanei ungare şi bulele papale, ca şi în graiul popoarelor din jur, el a primit denumirea de *Cumama*[63]sau *Cumania* Neagră20 faţă de Cumania Albă din stepele Donului, ori *Cumania* sau *Terra Brodnicoium*[64], *Cumania et Brodnic terra ilia vicina... ad terminos*

58 Ibidem, col 18, 31, Item montes Pannomse infienons qui sunt circa Danubium, vocantur Sarmaticis, qui habent ortum a monte Carpate et Metanaste, quam vocamus Valachia.

59 Constantin Porphyrogenitul, De administrando impeno, cap 9, p 78 - 79, cap 42, p 179 cap 13, 37, 38 şi 40, în „Corpus Scnptorum Nistonae Byzantinae”, m. Bonn, 1840, D. Onciu, Originile Principatului Ţării Româneşti ", în „Opere”, ed. A Sacerdoţeanu, 1946, p. 197 şi 288 - 289

60 Ana Comnena, Alexias I, Bonn, 1839. VIII, 5, p 404 Klaproth, Vocabulaire latin, persan et coman de la bibliothèque de Petrarcha, în « Mémoires relatifs à l’Asie », Pans, Ht, p 135 - 256

61 Ana Comnena, Alexias I, Bonn, VI, 14; I. Ferenţ, Cumanii şi episcopia lor, Blaj, 1931, p. 15 - 16.

62 Niketas Chômâtes, De Alexio Isaaci Angeli firatre, ed Bonn, 1835, lib II, 5, p 663. şi trad de G Murau, in “An Acad Rom ”, s II, M S I, XXVIII, Bucureşti, 1906, p 409

63 Rogerius, Carmen Miserabile, ed. G Popa-Lisseanu, „Izv ist. rom ”, V, Bucureşti, 1935, cap. XX, p 32 - 33, Re.r Cadan inter Rusciam et Comaniam per silva stnum dierum habens iter sive viam, per-venit ad divitem Rudanam.

Brodnicomm sau exparte orientis cum regno nostro contenninatur sicut *Ruscia*, *Cumania*, *B rodnici*[65], ţări vecine cu

Maramureşul, Transilvania şi Ţara Bârsei (între anii 1222 – 1250). Denumirea de *Terra Brodmcomm* provine, probabil, de la numele unui trib cuman aşezat în regiunea unde Şiretul se varsă în Dunăre[66], trib care apare odată cu cumanii, în anul 1147[67], şi dispare în 1241, îndată ce imperiul cumanilor, cu uriaşa-i suprafaţă de la fluviul Ural şi până la Porţile de Fier ale Dunării, a intrat sub stăpânirea efectivă a lui Batuhan, ca moştenire (*illus* şi *iurtă*), de la tatăl său Giuci, lăsat cu testament de către însuşi Ginghis khan[68]. Brodnicii din această parte răsăriteană a Daciei nu au nicio legătură cu abodriţii şi nici cu predenecenţii din Banat[69].

Instaurarea dominaţiei mongole la gurile

---

64 K Fr Neumann, Die Volker des südlichen Russlands in ihrer geschichtlichen Entwickelung Leipzig, 1855, p. 98 şi urm
65 Fr Zimmermann und Karl "Werner, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I.
66H ermannstadt. 1892. p 11. 18 - 20. 68. 72. E Hurmuzaki - N Densuşianu. Documente privitoare la Istoria Românilor.
I1(Bucureşti. 1887. p. 102, 184. 230. 249, 253. 245, 260.
33 I. Ferenţ. op. cit, p 129.
67 Cronica Ipatievscaia, în „Polnoe sobranie russchih letopisei”, II, St. Petersburg. 1843, p 27, 29, 30, 31, Cf Al. V Boldur. Istoria Basarabiei, I, Chişinău, 1937, p 113, C Cihodaru, Consideraţii în legătură cu populaţia Moldovei... în „Studii şi cercet St ”, anul XIV. Iaşi. 1963, facs 2, p. 225 - 237
683 5 B Spuler, Die Goldene Horde. Leipzig, 1943, p. 25 - 26, B. D. Grecov şi A I. Iacubovscvhi, Hoarda de Aur şi decăderea ei, Bucureşti, 1953, p 57

Dunării[70]pentru o sută de ani (1242 – 1342) a atras şi ea schimbarea numelui acestui teritoriu, după acela al tribului tătarilor care forma întotdeauna avangarda armatei mongole. Un act emis de Ladislau Cumanul, în anul 1288, arată că, pământul de la răsărit de munţii Transilvaniei se afla în graniţele imperiului mongol, *în fimbus et termims* Tartarorum28 iar Carol Robert îl numeşte, în 10 octombrie 1324, chiar *Ţara Tătarilor*, în *terram ipsonim Tattaromm*[71], când îl trimite pe Phinta să păzească trecătoarea de la Oituz la Breţcu. În această perioadă apare şi denumirea Alania dar şi aceea de *Moldova*[72], denumire care se va înrădăcina cu încetul şi va rămâne neschimbată până astăzi.

Data când teritoriul de la răsărit de Carpaţi apare, pentru întâia oară, sub acest nume nu o ştim. Istoricii care au studiat sigiliul oraşului Baia, localitate numită în limba germană *Molda*, cu legenda *„Sigillum capitahs civitatis Moldaviae, Terre Moldaviensis*[73], cred, în majoritate, că ar fi

---

69 K Horedt, Contribuţii la istoria Transilvaniei în secolele IVr-XUI, Bucureşti, 1958, p 146 - 159

702 1 A Sacerdoţeanu, Guillaume de Rubrouck et lea Roumains, Pans, 1930, p 90 - 95 şi 143, idem, Marea invazie tătară şi sud-estul european, Bucureşti, 1933, p 65, 71-72.

71 Fr Zimmermann - Werner, op. cit., I, p 388 - 389

72 M Popescu - Spmem, România în Istoria cartografiei până la 1600, Bucureşti, 1938. p. 63, 64, 73.

73 N. Iorga, Documente româneşti din arhivele Bistriţei, I - H, Bucureşti. 1899 - 1900, p LXI - LXII, idem.

vorba de anul 1300[74].

Ioan de Küküllo (Târnave) cunoştea sigur, prin anul 1343, când voievodul Bogdan din Maramureş era declarat necredincios coroanei ungare, că ţara aceasta, în care a plecat pe ascuns infidelul, se numea Moldovei[7576]. În anul 1345, călugării catolici din ordinul franciscanilor menţionează custodiile lor în Şiret, Hotin, Dico tem, Albicastri şi *Moldavia*). Nu târziu după aceasta, denumirea este reprodusă în textul a două documente emise de către regele Ludovic cel Mare al Ungariei, într-unul, din anul 1360, Dragoş din Giuleşti este răsplătit pentru osteneala sa de a fi readus pe rebelii moldoveni şi Moldova sub ascultarea coroanei ungare, *în restauratione terme nostrae Moldavanae*[77], într-altul, din 1365, regele recunoaşte înfrângerea oştilor sale *în* terra Moldavana[78].

Încercări de a da lămuriri asupra originii şi

74N otes de diplomatique roumaine, Bucureşti, 1930, p 137; E Hurmuzaki - N. Iorga, Documente XVj, Bucureşti, 1911, p.78, 293

75 D Ciurea, Sigiliile medievale ale oraşelor din Moldova, în „St. şi cerc. şt., istone", anul VII, Iaşi, 1956, fasc 2, p. 6. Emil Vârtosu, Din sigilografia Moldovei şi Ţării Româneşti, Bucureşti, 1956, p 135 - 136

763 3 loan de Kükullo, Cronicae Hungarorum, ed. I. G Schwandtner, „Scnptores rerum Hung arie arum”, I, Vindobona, 1746, cap 49, p 196: in terram Moldaviae.

34 G. Gulobovich, Biblioteca Bio-Bibhographica della Santa Terra e dell’Onente Francescano, H, Quaracchi, 1913, p 254-257

77 E Hurmizaki - N Densuşianu, op. cit., Ii, p 61

78 Ibidem, Ij, p 94

provenienţa acestei denumiri, apărută în perioada dominaţiei tătare, s-au făcut în evul mediu de către cronicari, iar în timpuri mai noi de istorici şi lingvişti. Nu este cazul să discutăm aici opiniile emise[79]. E mult mai probabil că denumirea îşi ai e la origine un eponim *Molda*, cuvânt de origine germană[80], rămas încă de la goţi, purtat de un om, stăpânul feudal al localităţii, onomastic care s-a impus ca toponimic, apoi s-a extins asupra apei şi ţinutului din jur şi, în cele din urmă, a fost adoptat de întreaga ţară, nu însă fără o luptă surdă cu alte denumiri, cum vom vedea mai jos.

Primul onomastic *Molda*, cunoscut scriptic din această perioadă, este semnalat de către misionarul catolic Ladislau (într-o scrisoare din 10 aprilie 1287), în persoana unui dregător tătar, care, desigur, purta un onomastic gotic[81]. Informând Vaticanul de victoria Ordinului franciscan de a fi atras la catolicism pe Yaylak, cea mai distinsă dintre soţiile lui Nogai, hanul Crimeii, el arată că misiunea catolică este dată sub grija lui Ymor, fiul lui Molday[82], nume germanic luat, probabil, de la goţii dintre Cherson şi Soldaia, pe

79 E. Vârtosu, op. cit., p 131 - 145

80 Bogdan P Haşdeu, Istona critică a românilor, I, p 41 şi 300

81 A D Xenopol, Istoiia Românilor din Dacia traiană, E, ed I Vlădescu, p 17, Fr Kluge, Urgermanische Vorgeschichte der altgermanischen Dialekte, ed a ffl-a, Strassburg, 1913, p 174, 204, 210, Emil Fischer, Der Name der Moldau, în „Bukarester Gememblatt”, Xm, 1921, Nr 25, p. 97

82 G Golubovich, op. ciL, H, p 444, cf Gh Brătianu. Recherches sur Vicina et Cetatea Albă, Bucureşti, 1935,
p. 119

care Wilhelm de Rubruck îi găseşte, în număr destul de mare, în anul 1253, vorbind graiul teuton[83]. Raza puterii lui *Ymor, filius Molday*, pe care i-o încredinţase Nogai, nu se rezuma numai la Crimeea, ci se întindea şi asupra Ţării Româneşti, Moldovei şi Dobrogei[84], căci franciscanii aveau biserici şi la Cetatea Albă şi ia Vicina[8586].

Fireşte că toponimicul *Molda* şi denumirea ţării Moldovei nu poate avea la origine onomasticul *Molday*, tatăl acestui slujbaş din Crimeea, deşi nu este exclus că acest Molday săfl îndeplinit pe pământul Moldovei cândva dregătoria de *baskakM* şi să fi avut fiul la curtea lui Solhat a lui Nogai, în perioada de ascensiune a puterii acestuia[87]. Doar, pe teritoriul Moldovei avem o localitate *Bascacauţi*, cu o curte, în care însuşi Alexandru cel Bun emitea acte, în 30 aprilie 1431[88]. Cu mai multă siguranţă ne-am putea gândi la *Alexandm Moldaovicz*, martor, la Liov, în 1334 şi

---

83 Itineranţi fratelui Wilhelm de Rubruquis din Ordinul fraţilor minoriţi, trad de M. Brătescu, in “anal Dobrogeo”. H*. 1921. p 511.

84 Gh Brătianu, La Mer Noir, în „Revue Historique du sud-est européen”. Anul XXI, 1944, p 59

85 C Andreescu, Aşezări franciscane la Dunăre şi Marea Neagră, în sec. XIII - XIV, în “Cercet ist”, anul VILI, 1932- 1933, Nr. 2,p. 153.

86 B D Grecov şi A. I. Iacubovschi, op. ciL, p 122 - 123

87 René Grousser, L 'Empire des Steppes, Paris, 1948, p 479 - 481

884 9 M Costăchescu, Documente moldoveneşti dinainte de Ştefrm cel Mare, I, Iaşi, 1931, p 315 - 316.

în cel următor, la Vladimir, în Volohânia, (altă ţară a celţilor teurisci) menţionat în actele emanate din cancelaria lui Gheorghe Troidenovici, principele de Halici[89]. E.

Kaluzniacki şi Miklósich[90] Ü socotesc moldovean deşi corect, Alexandru Moldaovicz trebuie tradus cu Alexandru, fiul lui Molda, persoană care e mai apropiată, ca dată, anilor 1300, dacă scădem 30 de ani sau 35 de ani vârsta lui Alexandru, vreme ce ar corespunde exact cu data apariţiei sigiliului oraşului Baia.

Se prea poate că, acest *Alexandrii Moldaovici* să fi fost nu numai fiul boierului Molda, dar şi din oraşul Molda, cum au opinat istoricii menţionaţi mai sus. Trebuie să ne gândim la numele acestui boier român *Molda*, care a trăit prin anii 1300 şi a stăpân it ca voievod, sub dominaţia mongolă, nu numai oraşul *Molda* (Baia), ci şi întreaga vale a râului numit mai apoi *Moldova*. Mai ales că, într-un act, din 18 martie 1617, este menţionat un boier *Molda* ca strămoş al lui *Vlad Şofrac*, care a primit sub Alexandru cel Bun un privilegiu pentru satul *Şofrăceşti49*, aşezat pe Valea Neagră şi Moldova, aproape de vărsarea în Şiret. Şi, cum în Moldova, ca şi în Maramureş, întotdeauna nepoţii poartă numele bunicilor şi străbunicilor, nu este

89 Joh. Voigt. Code:r diplomaticus Pntssiae, H, Königsberg, 1836, p 190; Kotzebue, Preussens älteste Geschichte, H, p 397
90 Fr Miklosich, Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Kaipaten, Viena. 1879, p 41,1 Nistor, Die Moldauischen Ansprüche aufPokuüen, Viena, 1910, p. 22.

exclus ca Molda din uricul lui Alexandru cel Bun să fi fost transmis şi moştenit de la un strămoş Molda, de pe la 1300. Ceea ce trebuie de subliniat şi reţinut, aici, este faptul că, pe lângă numele gotic *Molda*, tradiţia a păstrat un alt nume gotic, *Şofrac*, de unde denumirea satului *Şofrăceşti*, aflat în stăpânirea lui Vlad *Şofrac5Q*.

Se ştie că, la goţii greutungi din secolul al TV-lea, *Safrac* (*Safrax*) a fost numele unui general[91]. De la un asemenea nume purtat acum de un mare dregător român, care şi-a avut aşezarea la Baia, a luat denumire localitatea *Molda*, hidronimul *Moldava* şi s-a extins apoi peste ţara dintre Carpaţi şi Siret, abia la începutul secolului al XIV-lea. Adăugăm acest „început", deoarece în perioada de timp de la 1287 la 1365, în care apare onomasticul Molda şi de la el râul şi ţara *Moldova* dintre Carpaţi şi Siret, întregul teritoriu de la Plonini din Ţara Sepenicului, de lângă Sneatin şi Colacin, şi până la gura Nistrului, la Marea Neagră, era cunoscut Vaticanului şi contemporanilor secolului al XIV-lea sub denumirea de *Valahia Minoră*. Această denumire a fost dată încă de triburile germanice, în secolele îi VII ale erei noastre, teritoriului respectiv, deoarece locuitorii lui erau celto-sciţi în simbioză cu carpo-dacii latinizaţi, adică *străini*, în vechea limbă germană – *Welsch*, pentru celtici.

O cronică şi anciscană menţionează, în anul

---

91 Ammian Marcellin, Bellum Gothicum, ed cit, lib XXXI, cap HI şi IV, p 41, 43 şi 76, 79

1340, uciderea la Siret, în *Valahia*, a doi călugări minoriţi de către tătari[92] şi tot aici se afla printre alţi misionari şi Iacob Strepa[93]. Numele de *Valahia* apare concomitent cu acela de Moldova în analele ruseşti şi litvane, mai târziu, când acestea vorbesc despre faptele de arme ale membrilor familiei Coriatovici şi călurg Coriatovici, nepotul marelui duce al Lituaniei, a fost ales, în 1374, de Volohi la domnia sau voievodatul ţării *Valahiei şi al Moldovei*[94]. *Wzieh wolosky na hospodarsiwo albo xvoyewotistwo Woloskie y Moldawskie*. Este vremea când denumirea de *Woyvodatns Muldaviae*[95], menţionată în tratatul din 1372 dintre Ungaria şi Boem ia, începe a se afirma în luptă cu teniienul *Walachia*, termen care apare în analele mănăstirii franciscane din Thorn, în 1377, când lituanienii au fost bătuţi de moldovenii *illos de Walachia*[96].

La 30 ianuarie 1378, papa Grigore al IX-lea o

---

92 Gh Moisescu, Catolicismul în Moldova până la sjârşitul veacului al XTV-lea, Bucureşti, 1942, p 87

93 C Auner, Episcopia de Şiret, in „Revista catolică”, Nr 2, 1913, p. 227.

94 B P Haşdeu, Aihiva istorică, H, 1867, p 7, Gh Ghibănescu, Surele şi izvoade, XV, Iaşi, 1926. p 1 - 2, R. Rosetti, Succesiunea domnilor Moldovei dintre Laţcu şi Alexandru cel Bun, Iaşi, 1923, p 4 - 5, E Stănescu, Unitatea teritoriului românesc în lumina menţiunilor externe, în "Studii”, tom 21, Nr. 6 (1968), p 1105

95 Dobner, Monumenta Histonae Bohemicarum, II, p. 385 - 387, cf. I. Nistor, Die Moldauischen Anaprüche...
p 22.31

96 Scnptores Return Prussicarum, ПI, p 18 şi 106, Cf Gh Popovici, Anul de la Martie, în “Cconvorbin literare”, Anul XXXIV, p. 206.

numeşte pe mama voievodului moldovean Petin Muşat, „Margareta de Cereth”, ca *domina Valachiao Minons*[97]. Această denumire este în raport cu *Valachia Mare* dată Ţării Româneşti[98]. Roman voievod se intitula, în 5 ianuarie 1393, *domn al Moldovei* şi moştenitor al întregi ţări a *Valahiei* de la munte până la mare[99100], iar Ivaşco, fiul lui Petni Muşat, îşi ridică pretenţii la domnie ca moştenitor al *Valahiei*.

Unificarea ţării, realizată la 1359 de către Petru fiul lui Ştefan şi Bogdan I, a dus îndată şi la numele de *Minons Valachyae seu Terrae Moldavanae*, ori nume combinat *Moldovlahia*. Apariţia acestei denumiri, sub domnia lui Roman I, este atestată într-un act emis, în 3 ianuarie 1395, de către Sigismund de Luxemburg[101] şi în scrisorile din 26 iulie 1401, adresate de patriarhul Matei de Constantinopol către Alexandru cel Bun. Domnul moldovean este arătat ca *mare voievod al Moldovlahiei* Βοεβοδα Μολδοβλαχίας[102], titulatură sub care aproape toţi domnii vor emite acte

---

97 Şt. Pascu, Contnbupuni documentare la istoria românilor în sec. XIII şi XIV, Sibiu. 1844, p 81, C. Auner, Episcopia de Baia, în „Revista catolică”, Bucureşti. 1915, p 89 - 94

98 Ştefan Pascu, op. cit., p 65, 54

99 Mihai Costăchescu, op. cit., П, p 607 - 608

100 Ibidem, П.ρ 619

1010 1 R. Man ol eseu. Campania lui Sigismund de Luxemburg în Moldova, (1395) în An umv “C I Parhon”, anul XV, p 72-73

102 E. Hunnuzaki - N Iorga, Documente greceşti privitoare la istoria românilor, XIVi, Bucureşti, 1915, p 32 - 34

mănăstirilor şi episcopiilor[103]. Călătorul Guillebert de Lannoy îl numeşte, în 1421, pe Alexandru cel Bun domn *al Valahiei şi Moldovei*[104]. Chiar doamnele Marena[105] a lui Alexandru cel Bun şi Maria de Mangop a lui Ştefan cel Mare se intitulau aşa[106].

Episcopatul ortodox de la Cetatea *Albă*.

— *Asprocastron*, al cănii episcop, Chilii, a participat, în 1345, la alegerea episcopului de Smolensk[107], chiar sub dominaţia tătară, aflându-se pe acelaşi teritoriu, unde, în 1386, avea să se creeze şi o episcopie la Suceava, este numit de patriarhia de Constantinopol ca fiind *Mauro-valahia*[108]* Μαυροβλαχία, adică *Valahia Neagră*. Sub această denumire, *Mavro-vlahia*, ţara *Moldovlahia* va mai apare în scrisoarea din 1395 a lui Iaţco logofătul către Patriarhie, pentru închinarea a doua biserici din Suceava[109], în

---

1034 3 M Costăchescu. op. ciL, p. 52 - 53. 287 - 288, 307- 308, 311 - 312.

104 N Iorga, Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, Bucureşti, 1899, p 80, nota 3, I. Nădejde, Viaţa lui Ştefan cel Mare şi cel Bun, domnul Moldovei, Iaşi, 1883. p 10-11

105 N Iorga, VEpitrachile d'Alexandre le Bon, Bucarest, 1913, p 115 - 117. E. Hurmuzaki - N Iorga, Documente, XI, p. 535

106 P S. Năsturel, Date noi asupra unor odoare de la mănăstirea Putna, in "Rom an o slavi ca", IV, 1960, p. 267.

107 Gh Moisescu, St Lupşa, A. Filipaşcu. Istoria Bisericii Române, I, Bucureşti, 1957, p 133.

1080 8 Acta Pathachtus Constanţinopolitani, Viena, 1860, p 578, П, 1862, p 28, 86 şi 528, N Iorga, Studii istorice asupra Chiliei, p 58.

109 E Hurmuzaki, N Iorga, Documente greceşti, XIVi, p. 18, 19, 25

gramota patriarhală de acceptare, ca şi în acelea din mai 1395 şi 1397, prin care protopopul Petni este însărcinat cu atribuţiuni de administrator al bisericii moldoveneşti; la fel şi în răspunsul dat de Mahomed al II-lea, în 5 octombrie 1456, Μοροβλαχε, către Petru Aron[110].

În alte gramote ale Patriarhiei de Constantinopol, din anii 1395 şi 1401, numele *Mavrovlaluei* este înlocuit cu *Rusovlahia* Ρωσοβλαχς[111], adică *Vlahia de lângă Ţara Lituaniei*. Aceasta ajunsese stăpână, în anul 1342, peste Podolia şi, după 1362, peste ţinuturile de pe stânga Nistrului până la Marea Neagră şi era cunoscută contemporanilor ca*Ţ ara Rusească* sau *Litvorosia*[112113]. În acea vreme, statul Moscovei era numit *Sarmaţia Neagră7Z*, iar *Ţara Haliciului*, cunoscută ca *Rusia Roşie* era ocupată deja din 1349 de către Cazimir cel Mare al Poloniei, având în sud graniţele până la Oameniţa pe Nistru[114].

Titulatura episcopului moldovean, ca ierarh ortodox, era dată de patriarhie îndeosebi, pentru că îngloba în eparhia sa şi părţile de pe litoralul Mării Negre, de pe stânga Nistrului, şi nu pentru

---

110 Hurmuzaki - Densuşianu, Documente, П2, p 671.

111 Hurmuzaki - N Iorga, Documente..., XIVi, p 19. 20, 22, 30

112 Ibidem, XIVi, p. 27, Vladislav Iagelo... mare duce al Litvorosiei.

113 L Chalcocondil, Expuneri istorice, ed. V Grecu, Bucureşti, 1958, p 22, 91, 93

114 M Hruşevski, Istoria Ucraini - Rusiei, П, Liov, 1905, p 460 - 461, S. M Seredonin, Istoricescaia Geografia, St Petersburg, 1916, p 184 şi 186

că *Valahia Neagră* se afla sub suzeranitatea rusească, cum au susţinut eronat unii istorici[115].

În sfârşit, turcii, după pătrunderea lor în Europa i-au zis, după *bound* aflat pe stema ţării, căni ia în limba turcă i se spune *Bugdan*, = *Bogdama* sau *Karabogdama*[116][117], adică *Bogdama Neagră77* şi *Maundama mgra*:[118][119], până târziu de tot.

Din expunerea sumară a acestor date, se poate observa că denumirile teritoriului locuit de români de la răsărit de Carpaţi numit pe rând *Sciţia*, *Sarmaţia*, *Cotia*, *Oepidia*, *Pecenegia*,

---

115 A Czolowski, Poczath Moldavii i wyprawa Kazirmerza wielhego, R. 1359, in „Kwartalnic Hystoriczny”, IV. 1890, p. 258 - 285, teză combătută de I Bogdan. Două Disertaţii, în „Convorbiri literare”, anul XXIV, 1890, p 513, şi de V Bogrea, în „Anuarul Instit de 1st. Naţ din Cluj”. 1921 - 1923, Cluj, 1922. p 357 - 358

116 L. Chalcocondil, op. cit., ed. cit., p. 93.

117 E Vârtosu, Bogdama, alt nume dat Moldovei, in „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie". Anul I, 1964, Iaşi. p 155-156

118 T Pelletier, Histoire des Ottomans, grands seigneurs de Turquie... dédiée à Monseigneur le Prince de Condé, Paris, 1600, f 3 r şi 19 r, Moldavie est la Valachie supérieure appellée Mauridania Nigra Danorum seu Dacorum régie Les Turcs à cause de ce l’appellent. Carabogdame, 13. r, cf. N. Iorga, Istoria Românilor, VI, p 51.

119 Moldovlahia din titulatura lui loan Asan de la 1192 este un falsificat săvârşit de Vasile Apnlov in Bolgarskxia gramotî sobranâea Vasiliem Aprilovim, Odessa, 1845, p 31, B P Haşdeu, Ar-hiva Istorică, I, p. 96, I Bogdan, Diploma lui loan Caliman Asan din 1192, in „Conv literare", anul XXIII 1889, p 448 şi idem, in Două dizertapi..., în „Convorbiri literare”. Anul XXIV, 1890, p 513.

Cumama, Brodnicia, Alama şi *Tătaria* au provenit de la popoarele migratoare. Semnalăm că niciun izvor latin, bizantin, slav, polon ori maghiar nu au înregistrat că acest teritoriu s-ar fi numit vreodată *Slovenia* sau *Bulgaria*. Odată cu măcinarea, asimilarea ori îndepărtarea acestor popoare, toate denumirile enumerate mai sus au dispărut rând pe rând şi au fost înlocuite după numele poporului de origine celto-tracă al Vlahilor = *Valahia sau Valahia Minoră, Moldovlahia 19, Mavrovlahia, Rusovlahia şi Moldova*. Fenomenul nu poate fi mai natural. După cum, la sfârşitul unei ierni geroase şi topirea zăpezii apar florile de primăvară ca produs al umedului pământ, aşa şi după asimilarea popoarelor migratoare încă din primele secole ale erei noastre şi în evul mediu, a apărut la lumina istoriei tânărul popor al vlahilor sau românilor, adevăraţii stăpâni ai acestui teritoriu.

HOTARELE MOLDOVEI

Cel mai important lucru ce trebuie semnalat în problema hotarelor Moldovei este că, spre apus, n-a existat o graniţă despărţitoare cu Transilvania şi Maramureşul până în 1775, când austriecii au ocupat Bucovina[120]. Conflictele pentru încălcări reciproce de moşie au fost rezolvate prin acordarea de daune de către unele comisii mixte constituite ad-hoc, după întâlnirea unor delegaţii

120 C Sassu, Ţările Române spre sfârşitul veacului al XVHl-lea, în „Revista arhivelor ", V, Bucureşti, 1943. p 303 - 351; T. Bălan, Cordonul Bucovinei, I, in „Rev Arhivelor", VI, 1944 - 1945, p. 231 -239, T Codrescu. Uricariul, IV, Iaşi, 1886, p 90 - 97, 244 - 264, 266 - 280; XVI, Iaşi, 1891, p 54 - 127.

ale ambelor ţări[121], în conformitate cu principiile aflate în tratatul încheiat, în 12 aprilie 1475, dintre Ştefan cel Mare şi Matei Corvin, la Iaşi[122]. O linie despărţitoare mergea, după cum scrie Vasile Lupu bistriţenilor pe temeiul actelor mănăstireşti mai vechi, pe cumpăna apelor, pe vârful munţilor, şi *de unde izvorăsc izvoarele este al nostru, iar dincolo este al doniilor voastre**[123]. Acolo unde se iveau litigii, se aplanau repede[124]. Copiile tuturor actelor, începând cu data de 1412 şi până la 1772, se află în textul latin adunat de către austrieci într-un singur dosar[125], iar un studiu a fost publicat de I. Băcilă[126].

Spre nord, răsărit şi sud însă existau graniţe. În perioada cât Moldova a fost sub stăpânirea pecenego-cumano-mongolă, – graniţa începea de la izvoarele Ceremuşului până la gura acestuia, la

---

121 A Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Tării Româneşti, VII, Bucureşti, 1934, p 256, 265, 272, 275, 280 - 296, 304 - 308, 313; E Hurmuzaki, N Iorga. Documente... XV. p 718, Nr 1318

122 I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, П, Bucureşti, 1913, p 331 - 336.

123 A Veress. op. cit., X. p 348 - 349; X. Bucureşti. 1938, p 47, 105 - 113, 115 - 130. 213. Conflictul pentru muntele Tulgheş

124 Arhiv Stat. Bucureşti, Mlnăstirea Bisencani, XIII, П bis, Minăstirea Pingăraţi. IП138

125 Arhiv Stat. Sibiu, Manuscns Q 1 -4 ianuarie 1770 =1-82 file.

126 I C Băcilă. Hotaml de apus al Moldovei, in “Buletinul societăţii de geografie”. Anul XLI (1922), p. 43 - 44, Gr. Ureche, Letopiseţul Tării Moldovei până la Aron Vodă, ed P P Panaitescu, 1958, p 71 şi 218.

vărsarea lui în Prut[127] prin satul din jos de Sneatinss al lui Iaţco Ciaitoriischi, marele logofăt al Moldovei, numit *Nermrcem* şi apoi *Ciortonia*, după numele fiilor acestuia, Nemirca şi Ivaşco Ciaitoriischi, boieri în sfatul domnescă9, în secolul al XV-lea. De la Ciortorila, graniţa dintre Moldova şi Rusia Roşie mergea pe la Snealin, exact pe acolo pe unde, după relatarea lui Rogerius, au năvălit, în 1241, Cadan şi Buri cu ostile mongole în Transilvania, spre Rodna: *Rex Cadan inter Rusciam et Comaniam persilvas trium diemm habens iter sive viam peivemt ad divitem Rudanam*[128]. Cum mongolii îşi înăspriseră stăpânirea asupra Moldovei în acest an, hotarele ţării au rămas aceleaşi. Marino Sanudo cel bătrân, din Veneţia, ne informează, în 10 aprilie 1330, că *Tătaria* se învecinează cu *Dacia* = (Transilvania) stăpânită de Ţara Ungurească, iar, în 23 octombrie acelaşi an, arată că hotarele Rusiei Mici sunt, la apus, Polonia, la sud, Ungaria şi la răsărit, Uzbec tătarul, marele han (1312 – 1340)[129].

---

127 I. Neculce, Letopiseţul Ţăni Moldovei şi O samă de cuvinte, ed. П, Iorgu Iordan, Bucureşti, 1859, p. 11; T Bălan. Hotarul de la Ceremuş, in „Codru Cosminului”, IX, cernăuţi, 1835, p. 275 - 286; idem. Lămurirea unei confuzii istorice, in „St şi Cerc Ist ”, XIX, Iaşi, 1945, p 41 -46,1 Corfus. încă un „cuvânt" de al lui Neculae se dovedeşte a nu fi legendă, in „Studii”, anul 1964, Nr 3, p 597, T Codrescu, Uricariul, Iaşi, 1889, p 265 - 266.

128 Rogerius, op. cit, ed cit V - VII, cap XX, p 33 - 72.

129 1. Minea, Marino Sanudo bătrânul despre noi, in “Cercet. Ist ”, An I, Iaşi, 1925, Nr 1, p 404 - 505 = Ruscia... quae confinat ab occidente cum Polonia, a mendie autem Ungaria, et ab oriente cum Husbecco Tartaro domino suo praedicto.

De la Sneatin, graniţa mergea spre nord-vest, închidea întregul ţinut al Ţării Sepenicului cu Munţii Plonini, unde, în 1359, Petru fiul lui Ştefan voievodul Valahilor (Volsci), avea să nimicească prin doborârea copacilor tăiaţi întreaga oaste polonă a regelui Cazimir cel Mare: *Sylvae crant vastare... Plonym a solitudine et quodprofectum non affenint, nec cultaie sunt aut arabilis în Terra Sepenicensi sitae quas, ut praemissimus, Plonym Valachi vocanff*. De acolo urca în direcţia nordului prin *Câmpia valahilor* şi atingea Nistrul mai sus de satul Potoc. Întregul ţinut ai Sepenicului, care aparţinea împreună cu Munţii Plonini, Moldovei şi la 1392[130131], era recunoscut, de fapt şi de drept, ca fiind al Moldovei, deoarece se afla la graniţa Moldovei cu ţara Rusiei Roşii, aşa cum o declara însuşi Vladislav Iagello, în actul din 13 decembrie 1433: „iar graniţa, – spune regele însuşi, – vafl graniţă veşnică”, Pocuţia răni înind Poloniei[132].

De la satul Potoc, din marginea *Câmpiei Valahilor* = *Polea Volohova*, hotarul mergea pe dreapta Nistrului în Jos până la mare, Nistrul fiind fluviul despărţitor de Litvo-Rusia.

În sud-est, graniţa Moldovei mergea de la limanul Nistrului până la gura Siretului, care, pe atunci, se vărsa în Dunăre la Brăila, cel mai de sud centru comercial al Moldovei şi de nord al Ţării

---

130 I. Dlugosz, Histohae Polomcae, I. col 1123

131 M Costăchescu, op. cit, I, p 7 - 8. 13

132 Ibidem, П, p 660 - 663. E Hurmuzaki - I Bogdan. Documente, I, Suplement П, p. 144 -148

Româneşti, indicat într-un act emis, de către Ludovic cel Mare, braşovenilor, în 28 iunie 1358[133] şi stăpânit de Dimitrie „princeps taitarorum”[134], Aceeaşi graniţă o stăpânea Moldova şi în 1426[135]. De la Brăila, hotarul mergea pe Siret până la gura Milcovului şi Putnei, apoi pe Valea Milcovului până la izvoarele lui din Vrancea[136][137]. Acestea au fost graniţele Moldovei în anul 1359. Hotarul spre răsărit a fost recunoscut, ca fiind pe Nistru, nu numai de către Vladislav Iagello, ci şi de către

---

133 Fr Zimmermann und Georg Müller, Urkundenbuch, П, Hermannstadt, 1897, p. 153.

1349 0 Ibidem, П, p 315, G. I Brätianu, Deux études historiques, in „Revue des études roumaines”, EX - X, Paris, 1965 - 1967, p. 39 - 46, pune pe Dimitne principe la Cetatea Albă

135 Martin Cromer, De ongine et rebus gestis Polonarum, libn XXX, Basilea, 1568, p. 293, Qui ad Brailovium usque quod oppidium ad confluentem Serethi et Danubn fluviorum in extremis Moldaviae ac Transalpmae Valachies fimbus fuit, Text reprodus şi de E Picot et G Bengesco, Alexandre le Bon prince de Moldavie, Viena, 1882, p 24, nota 2.

136 Gr Ureche, op. cit., ed. at., p 98, Arhiv. Stat Bucureşti, Achizipi noi, CCXXV hotarul Vrancei la 7 septembrie 1648. C. Băcilă. op. cit, p 44, C C Giurescu, Cu privire la hotarul de vest al Moldovei, Bucureşti, 1943, p 1 şi urm, vezi discuţii şi la R Rosetti, Hotarele Moldovei la sud supt Ştefan cel Mare, în “Revista Istoncă”, Anul X, Nr 7 - 9 iulie - septembrie 1914, p. 186 - 190, Chr Mironescu, Hotarul dintre Moldova şi Muntenia, în “Anuarul de Geografie şi Antropogeografie” Bucureşti, 1910 - 191 l.p. 87

137 I. Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei, ed I. Iordan, p 264 - 265, Polone Sobrannie Zakonov, IV, St Petersburg, 1830, p 659 - 662, D. A. Sturza şi Colescu Vartic, I, Acte şi documente realtive la istoria renaşterii României, I, Bucureşti, 1900, p 15 - 18, P. P Panaitescu, Tratatul de alianţă dintre MOldova şi Rusia din 1711, în “Studii”, Nr 4, 1961, p 897-917

ţarul Petru cel Mare în tratatul încheiat la Lude, în 13 aprilie 1711, cu Dimitrie Cantemir. *Ţara Moldovei cu Nistrul să-ι fie hotarul, şi Bugeagul cu toate cetăţile tot a Moldovei să fie*" scrie primul articol al acestui tratat de drept internaţional, semnat de cel mai mare ţar al Rusiei.

Deşi principatul Haliciului şi regatul Poloniei dispun de acte emise cu 200 de ani înainte de anul înfrângerii oştilor polone şi ungare (1359) de către moldoveni, totuşi niciunul din ele nu se referă la vreun sat din hotarele Moldovei, constatate documentar până la anexarea Bucovinei de către austrieci, în 1775, şi anexarea teritoriului dintre Prut şi Nistru de către ruşi, în 1812, – Se ştie doar că, împărţirea Moldovei mai fusese pusă în discuţie de către unguri şi poloni prin tratatul de la Lublaii, în 1412, dar atunci, *maior Bucovina* şi *minor Bucovina*[138] se referă la regiunile bogate în păduri de fag. Este cea mai puternică dovadă că românii, locuitori autohtoni în teritoriul dintre Carpaţi şi Nistru, au constituit o unitate omogenă ca popor dintr-un început şi s-au dezvoltat şi rămas aceiaşi, cum ne vor demonstra şi instituţiile etno-juridice.

Aşezările omeneşti alcătuite pe suprafaţa acestui teritoriu circumscris cu hotare naturale, asupra cărora numai domnia Moldovei a avut jurisdicţia în evul mediul vor forma obiectul

---

138 Şt Pascu, Contribuţii documentare la istoria românilor, Sibiu, 1944, p 73; E. Hurmuzaki - N Densuşianu, Documente... I2, p. 485.

studiului de faţă.

POPULAŢIA SATELOR DE LA RĂSĂRIT DE CARP AŢI ÎN IZVOARELE ISTORICE STRĂINE, PÂNĂ ÎN SECOLUL AL XV-LEA

Interiorul hotarelor descrise mai sus a fost locuit, în antichitate, de către traco-daci[139], de origine iraniană, cimmerieni[140], de sciţi[141], triburile celtice ale costobocilor, racatenşilor, britogalilor şi bastaniilor, peste care s-au suprapus triburile sarmaţilor roxolani, ale vandalilor, goţilor, alanilor şi gepizilor, toţi cunoscuţi prin incursiunile lor în sudul Dunării, unii înainte de cucerirea romană, iar alţi în timpul stăpânirii Daciei de către romani şi după părăsirea ei[142]. În această simbioză indo-germană, triburile trace, predominând prin numărul locuitorilor lor, au fost cunoscute scriitorilor romani şi bizantini când sub numele de daci, când sub acela de geţi. Triburile germanice însă le-au spus dacilor şi, în general, tracilor romanizaţi *valahi*, aşa cum îi numeau şi pe

139 Ştefan Byzantinul, apud N Densuşianu, Dacia preistorică, Bucureşti, 1913, p 791, Σκύθαι έθνος Θράκιον.
140 V Pin/an, Getica, p. 24, 33, 40, 41, 222, 223, 225. 239 -242, 237 - 238, 282; N Iorga, Istoria românilor, I, p. 239 -240
141 Ammian Marcellin, op. cit, XXXI, 2, 20, ХХП, 8, 42 = sciţii sunt perşi, ewopeni sunt alani et costobocae gentesque schytarum mnumerae.
142 D Berau, Lupta băştinaşilor din Dacia împotriva cotropitorilor romani, in “St. şi Cercet. de 1st. veche”, П, 1954, p 87 - 89, F Horovitz, Situaţia precară a stăpânim romane în Dacia şi poziţia specială a consularilor Dacnlor, ibidem, p 102 şi 118

celţii Galiei[143]. Cercetările din ultima vreme în domeniul istoriei au demonstrat definitiv că, dacii nu sunt slavi[144], ci o populaţie traco (-celtă[145146]?), care vorbea limba traco-dacă10S, pe întinderea de la Dunăre până spre Marea Baltică[147].

Dacă până în secolul al VII-lea, teritoriul viitoarei Moldove este trecut în lucrările scriitorilor consultaţi până acum sub numele de Sciţi a, Dacia[148], Terra Saiinatharum şi Gothia, populaţia ei celto-tracă, latinizată va apărea din

---

143 E Lavisse, Histoire de France, I, Pans, 1904, p 26 şi 29, N Iorga, op. cit, П, p 107; Dinu Anon, Vlahii, clasă socială în voevodatele româneşti, Bucureşti, 1940, p.7-8

144 A V Boldur, Istoria Basarabiei, I. p 68 - 78, C Cihodaru, Populaţia romanică din regiunea Carpato-dunăreană,în “Anal umv “Al I. Cuza", tom XV, s. UE, fasc 1, 1969, p 4-5

145 B P Haşdeu, Dacii, o naţiune traco-celtă, in “Columna lui Traian", anul V, Nr. 5, 1887, p. 2, Strabon, Geographica, I. 3, 21. (C, 16). П, 5, 30 (C, 129) în “Izv 1st Rom ”, I, p 218 - 221, şi XI, 6, 2 (C, 507), p. 250 - 251. V M Burlă, Despre originea dacilor, în “Conv lit ”, anul XXП, 1887, şi anul XXHI 1888, p 44 - 57; Istori României, I, Bucureşti, 1960, p 140 - 142, şi 155, 166, cf. Herodot, op. cit, ed. cit., p 26 - 29

146 I I Rusu, Limba traco-daci lor, ed a П-a, Bucureşti, 1967, p 75 - 157; 187 - 230.

147 Detlefsen, Ursprung, Einrichtung und Bedeutung der Erdkarte Agrippas, in “Forschungen zur alten Geschichte und Geographie”, Berlin, 1906, p 34 - 35, Brandis, Dacia, in Paul-Wissowa, Real Enciclopedie der Klasichen Altertums Wissenschaß, IV; L Andrieşescu, Asupra răspândirii nord-vestice a tracilor la începutul istoriei, in “închinare lui N. Iorga”, Cluj, 1931, p 1 - 11; idem, Cea mai veche noţiune istorică despre Dacia, în “Revista istoncă”. I, 1915, p 5 - 6

148 B P Haşdeu, Zina Filma. Goţii şi gepizii în Dacia, p 14 - 18.

secolul al VI-lea sub denumirea de Vlahi[149] sau volohi, denumire dată de goţi[150]., JE clar – scrie Nicolae Iorga – că slavii din a doua perioadă (începând din secolul al VI-lea) au cunoscut pe români prin germani. O dovedeşte numele de valahi pe care cei dintâi îl dau celor de al doilea. Aceasta înseamnă însă că, în momentul când slavii au apărut în aceste locuri, germani, deci goţi, vizigoţi, vandali, erau intercalaţi între dânşii şi populaţia românească”[151]. Fără a mai pune împrumutarea de către slavi a cuvântului Dunărea tot de la goţi[152], fluviu căruia traco-dacii îi spuneau Istros sau Donaris[153].

Influenţa directă a goţilor în folosirea cuvântului *walsch*, *wălach* ca *voloch* sau *valah* de

---

149 Idem. Istoria ciitică a românilor, I, p 38 - 43. C Jirecek, Geschichte der Serben, I, Ghota. 1911. p. 65-70

150 N Iorga, op. cit.,H, p. 245 - 246,1. Andneşescu, De la preistorie la evul mediu, Bucureşti, 1924, p. 64 - 70.

151 K. Müllenhoff, Donau-Dunav-Dunaj, in “Archiv für slavische Philologie”, I, 1875 -1876, p 291 - 298; Max Förter, Der Name der Donau, in “Zeitschrift für Slavische Philologie”, I, 1924, p 1 - 25.

152 Al Papadopol Calimah, Dunărea în literatură şi în tradiţiuni, în “M S. I”, s П, tom VII, 1884 - 1885, p 309, V. Motogna, in “Revista istorică”, anul VII, Nr. 7 - 9, 1921, p 166 - 171. V. Pirvan, in "Rev. ist ”, anul VII, Nr 10 - 12. 1921. p 248 şi Anul VEI. Nr 1-3. p 6

153 V Pirvan, Consideraţitmi asupra unor nume de râun daco-scitice, Bucureşti, 1923, p 18 - 21, N Bănescu, Precizări istorice cu privire la ducatele bizantine Paiistrion (Paradunavon) şi Bulgaria, în “Anal Acad Rom”, M. S. I, s. IП, tom XXVI, Mem. 3 Bucureşti, 1943, p 70 - 71; Danus in zendă, H Hubert, Les celtes et l'expansion celtique jusqu 'à l'Epoque de la Tene, Pans, p 180

către slavi a avut loc pe la sfârşitul secolului al VI-lea Ea este înregistrată de cele mai vechi anale ruseşti, începute prin secolul al IX-lea (anul 852 e.n.) şi se menţine în toate cronicile scrise mai târziu şi în cuvântul *Volohânia*, denumire germană *Valhum* şi *Velhum* dată pentru ţara valahilor, adică a celţilor, cu apele neslave Nipru, Bug şi Nistru[154155]. *Cronica Volîniei*, admisă ca fiind de pe la sfârşitul secolului al XПI-lea, *Versiunea nordică din colecţia de la Susdal*, de la începutul secolului al XIV-lea *Cronica lui Lavrentie*, din 1177, şi *Vananta lui Nestor111*, de pe la 13SO – 1390, îi numesc pe celţii latinizaţi *volohi* în capitolul I, când enumeră popoarele care se trag din neamul lui Iafet[156], exact aşa cum îi numesc germanii[157]. În capitolul al treilea, autorii aceloraşi anale îi numesc volohi pe romanii care-i supun pe Daci, în războaiele din anii 101 şi 106[158], daiz spre mirarea

154 A Şahmatov, Vvedeme v curs istoni russe ago iazâca, Petrograd, 1916, p 50 şi urmare, cf A V Boldur, Indo-eurooenii şi mi gr apunea slavilor, în “Cercetăn istonce”, anul XVILL, Iaşi, 1943, p 485

155 N Iorga. Istoria românilor. П, P. 243.

156 Cronica lui Lavrantie, St. Petersburg, 1897. p 4. Cronica lui Nestor, ed GH Popa-Lisseanu, Bucureşti. 1934. p 19, 20,21,32,33

157 B P Haşdeu, Istona critică a românilor, I, p. 40 şi nota 13.

158 Cronica lui Lavrantie, p 24 - 25; Cronica lui Nestor, ed. at, p 33; “După scurgerea multor timpuri s-au aşezat slavii la Dunăre, unde este acum Ţara Ungurească şi Ţara Bulgărească, iar când au vemt valahii peste slavii de la Dunăre şi s-au aşezat pnntre ei şi i-au constrâns, aceşti slavi s-au dus şi s-au aşezat pe Vistula şi se numiră Ieşi ”

tuturor, le spun dacilor slavi[159], iar Dacia o socotesc ţara slavilor.

În capitolul al VIII-lea, analele folosite în *Cronica lui Nestor* îi numesc volohi pe romanii aşezaţi în Panonia şi Dacia, şi scriu că, pe aceştia i-au gonit ugrii cei albi şi avarii care i-au supus pe slavi, în timpul împăratului Heraclius[160] (610 – 641 e.n.).

Ceea ce trebuie remarcat, în aceste anale ruseşti, este că autorii lor folosesc un cuvânt împrumutat de la triburile germanice pentru urmaşii tracilor, dar nu amintesc niciodată despre prezenţa goţilor, vizigoţilor, ostrogoţilor şi gepizilor care locuiau în Dacia până în secolul al νII-lea. Trecând de la avari şi ungurii cei albi la povestirea peregrinării ungurilor din regiunea Uzi (Nipru[161], de unde se va forma în istorie regiunea Atel-Uzi) pe lângă Kiev, în anul 6406 (893 e.n.), toate analele ruseşti vorbesc de luptele purtate cu volohii, pentru a pătrunde spre munţii cei înalţi din hotarul ţării Haliciului, numiţi ungureşti, şi cu slavii de pe Bugului superior.

Cronica lui Lavrentie, cea mai veche în cadrul aşa-zisei „*Povestea vremurilor trecute*” a lui

---

159 B P Haşdeu, op. cit, I, p 40 nota 14

160... popoarele numite bulgare şi se stabiliră la Dunăre şi oprimară pe slavi In urmă. vemră ugm, cei albi şi luară in stăpânire ţara slavă, după ce alungară pe volohi, care mai înainte ocupaseră ţara slavă. Aceşti ugn şi-au făcut apariţia in timpul lui Heraclius ”

161 B D Grecov şi A I Iacubovschi, Hoarda de Aur şi decăderea ei, p 344

Nestor, păstrată de călugărul Silvestru de la mănăstirea Vădubeţ, de lângă Kiev[162163], scrie: „În anul 6406 (898) mergeau ungurii ocolind Kievul printr-un munte care se numeşte acum unguresc. Sosind la Nipru, ei au stat în corturi, după cum era şi obiceiul cumanilor. Venind din răsărit, ei s-au îndreptat printre munţii cei înalţi, care au căpătat numele de ungureşti şi au început să facă război volohilor şi slovenilor care locuiau acolo. Locuiau acolo înainte slovenii şi volohii au ocupat pământul slovenesc”. Acest text este reprodus aidoma în *Cronica patriarhului Niconnă* şi în aceea a lui Nestor[164165]. După pătrunderea în câmpia Panoniei, textul continuă să arate că ungurii au avut de întâmpinat rezistenţa aceleiaşi populaţii de volohi amestecată cu sloveni, semnalată ca prezentă pe Dunăre şi Tisa şi de *Cronicarul anonim al faptelor ungureşti121*. Dacă aruncăm o privire pe hartă ne dăm imediat seama că, pentru a străbate de la Kiev spre munţii ungureşti, *Havas*, din hotarul de apus al Haliciului, ungurii au

162 Cronica lui Lavrantie, St Petersburg. 1897, p. 24 - 25.
163 Cronica patriarhului Nicon, in „Polnoe Sobrame ”, IX. p 16
164 Cronica lui Nestor; ed. cit, p 46-47
165 Anonimus, Gesta Hungarontm, ed Gh Popa-Lisseanu, în „Izv. 1st rom ”, I, Bucureşti. 1934, cap IX, p. 31 -32 şi 80

trebuit să dea mai întâi lupte cu volohii de aici[166167]. Înseninările folosite de *Cronicarul anonim al faptelor ungurilor* în secolul al XIII-lea precizează că ungurii au stat în Galiţia o lună de zile. Numai la rugămintea ducelui rutean din Lodomeria, care l-a încărcat cu daruri pe şeful ungur Almus, dându-i 2000 de arcaşi şi 3.000 de ţărani pentru a înlătura obstacolele din trecătorile spre Muncaci, ungurii au părăsit Galiţia1 – 9. Informaţia este exactă, ea fiind confirmată şi de conţinutul *Cronicii Voscresenskaia*. În aceasta, găsim notat sub anul 6406 (898), un fapt nerelevat de nimeni până acum, că ungurii, înainte de a trece munţii în Panonia, au purtat lupte cu slovenii şi volohii din ţara Volîniei „în anul 6406, ungurii au venit de la răsărit şi s-au îndreptat spre munţii mari, care s-au numit ungureşti. Şi au început să facă război celor care locuiau acolo. Au stat aici între sloveni. Volohii au ocupat ţara Volîniei (pământul volănean).

După aceasta, ungurii i-au alungat pe Valahi, au populat ţara şi au şezut cu slovenii, care li s-au supus”[168]. Textul este foarte important, pentru noi.

---

166 Mathias Gyom, Les voloh des annales pnmitives de Kiev, in “Études slaves et roumaines”, Budapesta, 1949. voi П, fase I, p 56 - 92. Crede greşit că analele ruseşti se referă la franci, atunci când ele arată alungarea slavilor din Panonia de către valahi O citire atentă desprinde distincţia făcută in texte de auton intre cei dinţii şi cei de al doilea Dealtfel, ideea este a lui G Vamadsky V. “Byzantion". XIV, 1939. p. 182 - 183

167 Anonymus, op. ciL, ed cit, cap VIII, p 31 - 33, 78, 80, XI p 82 - 83, XП, p 84

168 Cronica Voscresenscaia, în “Polnoe Sobranie. VIE. p. 270

În el este vorba clar de cea dintâi menţiune a românilor de la răsărit de Carpaţi piuă spre Bugul superior, în anul 898. În secolul al XII-lea şi al XIII-lea, aceştia vor fi numiţi de către *Cronica Ipatievscaia*, bolohoveni[169]. Ei vor topi în masa lor pe ulicii şi tiverţii din secolele X şi XI, aşezaţi pe Bug şi mai jos pe Nistru[170] la vărsarea acestuia în Marea Neagră, precum şi pe *nemţii* de origine germanică de sub poalele Carpaţilor veniţi aici de pe Rin, în urma înfrângerii lui Ariovist de către Cezar[171], şi amintiţi în capitolul I al *Cronicii lui Nestor*. De la aceşti *nemţi* s-a păstrat până astăzi denumirea unui munte, a unui oraş, a unei cetăţi, a unui pârâu şi a ţinutului Neamţului[172]. Această ultimă nomenclatură este o dovadă în plus că slavii şi analele din secolul al IX-lea mai păstrau amintirea convieţuirii românilor cu nemţii şi alţi germanici menţionaţi în anul 860, la nordul gurilor Dunării de călugărul Emiericus din Elwange[173].

Studiind *Cronica lui Nestor* şi *Faptele Ungurilor*, a lui Simon de Keza şi căutând să afle cine puteau să fie aceşti valahi, amintiţi în

---

169 Cronica Ipatievscaia, în “Polnoe Sobranie ", П. p 50 - 101, 172, 174, 179 - 180, 194 - 195, A V Boldur, op. ciL, p 120 - 129.

170 A V Boldur, The enigma of the Ulichy - Tiverts\> People, în “Balkan studies”, IX, Tessalomk, 1968, p. 55- 90.

171 C I Caesar, De bello galhco sau Bellum Gallicum, Bucureşti, 1964, lib I, 51, p 111 şi 332; VI. 25, p. 224

172 Mihai Costăchescu, Documente moldoveneşti... I, p 17 - passim. Neamţ = taciturn în limbile slave

173 Mon Germ. HisL Scriptores, Epistolae, V, p 576, Gh Poapa-Lisseanu, Românii în poezia medievală, in "Cercetări istonce” Anul X-XП (1935 - 1936), nr 1, Iaşi 1936, p 145-146

capitolele III, VIII ŞI XIX, prezenţi în Volinia, Halici şi câmpia Panoniei[174] la venirea ungurilor (888 – 89S), istoricul german Schlozer îi identifică cu Dacii latinizaţi, cu poporul român şi nu cu romanii: „Aceşti volohi nu sunt nici romani, nici bulgari, nici wălsche, ci Vlahi, spune autorul – unu aşi ai marei şi străvechei seminţii de popoare a tracilor, dacilor şi geţilor, care şi acum îşi au limba lor proprie, şi cu toate asupririle, locuiesc în Valahia, Moldava, Transilvania şi Ungaria, în număr de milioane… vor fi fost, timp îndelungat, apăsaţi de goţi şi apoi de huni şi de alţii; de toţi însă s-au eliberat”[175].

Pasajele citate din *Cronica lui Nestor*, ca şi identificarea Vlahilor cu românii sunt dovezi că slavii au găsit la venirea lor în Panonia triburi germanice convieţuind cu un popor, cu o toponimie în majoritate tracică şi numai pe ici pe colo romanică[176], căruia germanicii îi spuneau Vlahi[177].

De altfel, în secolul al X-lea, între anii ’907 – 945, chiar cronicile ruseşti, *Novgorodscaia letopisi* şi *Cronica lui Nestor*, dau ca reprezentanţi la tratativele cu bizantinii nume ca: Adul, Ruald,

174 Cronica lui Nestor, ed. cit, cap ПI, p 34, VIEI, p 38, XIX, p. 46, Simon de Keza, Gesta Hungarorum, ed I Schwandther, "Scriptores rerum Hung ane arum", vol. I, cap XXI, p 162, 2
175 Aug Lud. Schnöfer, Russische Annalen ПI, 1802, p 145, Cf Cronica lui Nestor, op cit.. p 23
176 V Pirvan, Getica, p 287-288
177 I. Gherghel, Câteva contnbupuni la cupnnsid noţiunii cuvântului "vlah", in “Conv. lit”. Bucureşti, 1920, Nr 5 - 6, p 345

Kara, Ruai, Lidul, Gomol[178]... de origine scandinavă sau vizigotă[179].

Spre sfârşitul secolului al XI-lea şi începutul celui următor, o epopee germană, *Das Niebelungenlied,* prelucrată, între anii 1140 – 1160, după un original mai vechi din secolul al X-lea deoarece aminteşte de episcopul Pihiligrim (971 – 991), numeşte teritoriul de la răsărit de Carpaţi *Ţara Valahilor* când vorbeşte despre participarea voievodului Rainunc cu 700 de voinici la căsătoria regelui Ştefan cel Sfânt, în 995 supranumit», Attila” (997 – 1038), cu Gisela de Bavaria, numită în text Crimhilda.

Poemul, înşirând oaspeţii veniţi la nunta fondatorului statului ungar creştin-catolic, enumeră printre ei şi pe *Ramunc, voievodul din Ţara Valahilor,* cu 700 de călăreţi. „De la ruşi şi de la greci venea călare câte un falnic erou. Împreună cu polonii şi cu valahii înainta pe câmpie ceata cailor de rasă călărită de voinici. Fiecare, fără teamă, îşi arată obiceiurile din patria sa. *Şi* de a Kiev, ţara îndepărtată, veneau unu oameni şi pecenegii sălbatici. Aici era ducele Ramunc din Ţara Valahilor, cu 700 de voinici venise el în grabă. Ca păsările venite în zbor se

178 Cronica lui Nestor, ed cit, cap ХХП, p 57 - 60 Istoha Moldavei, I, Chişinău, 1951, p 56

179 C Diculescu, Die Gepiden, Leipzig, 1922, p 185 - 187, A Philipide, Originea românilor, Iaşi, 1925, p. 351; A.V. Soloviev, d‘Organisation de l'Etat russe au JC siècle, in “d’Europe aux IX - ХГ siècle”, Warşovia, 1968, p 251-252.

vedeau pornind pe caii lor”[180].

Aşezarea românilor îndată după poloni şi în grup cu oastea pecenegilor sălbatici, care au dominat Moldova între anii ’903 şi 1091, când, trecând în sudul Dunării sub presiunea cumanilor, au suferit marea înfrângere în bătălia de la Lebunion[181], este un argument suficient să demonstreze că valahii, al căror duce Ramunc participase la nunta lui „Atilla” sunt românii de la răsărit de Carpaţi, aflaţi atunci sub dominaţia pecenegă[182]. Fără să fi fost organizaţi deja într-un stat ca şi ungurii şi vecinii lor polonii şi rutenii, ei

---

180 Das Hiebelungenlied, Leipzig, 1872, cf. N Drăgan, Românii în secolul DC - XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei, Bucureşti, 1933, p 225 - 226, Gh IBrătianu, Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti, Bucureşti, 1945, p 153 - 156.

Vers 1340; “Von Riuzen und von Knechen reit dâ mame man Den Poelânen und den Vlăchen sach man swinde gân ir Pfert und Ros din gnoten dâ si mit Kreften nten Swar şi site habeten der wert vil wenec int vermiten ”

Vers 1341 “Von dem lande ze Kiewen reit ocuch dâ mânec man und die wielden Pescensere.”

Vers 1344: “Der herzoge Ramunc uzer Vlachenlant mit siben hundert mannen, kom er für sivgerant."

181 Ana Comnena, Alexias, ed Bonn, 1839, lib VIII5, p 403; I Ferenţ, Cumanii şi episcopia lor. Blaj, 1931, p. 24 - 25

182 E. Grigorowitza, Românii în momentele literare germane medievale, Bucureşti, 1901, p 120 -122, N. Iorga, “Revista intoncă”, an XIX, 1933, Gh Popa-Lisseanu, Românii în poezia medievală, in “Cercetări istorice”, im X - XП, Nr 1, Iaşi, 1936, p 128 - 134, V Maniu, Românii în literatura străină. Bucureşti, 1883, p 116, C C Giurescu, Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene, Bucureşti, 1967, p 35

nu ar fi fost luaţi în seamă de un rege ca Ştefan cel Sfânt.

Izvoarele poloneze, din aceeaşi perioadă, folosite de către Ian Długosz, confirmă nu numai vecinătatea rutenilor şi polonilor cu „volscii care acum se numesc valahii”[183] din Moldova, dar şi prezenţa acestor războinici, care luptă în anul 1070, alături de aceiaşi pecenegi, chemaţi în ajutor de către Wiaceslav de Polock, în contra regelui Boleslav al Cracoviei[184]. Ei alcătuiau chiar o armată, *exercitus* în textul latin. Este un indiciu că societatea moldovenească ajunsese, în secolul al XI-lea pe acea treaptă a dezvoltării social-economice incit să crease o categorie socială dominantă a războinicilor, care contribuise la formarea statului moldovean şi încă cu graniţe stabilite.

Mai apoi, cronicarul bizantin Nichita Choniatul (+ 1218) relatează că, în anul 1167, Andronic Comnenul, fugit de mânia vărului său, împăratul Manuel Comenul trecând Dunărea în Moldova cu „merinde şi călăuze de drum, a plecat spre Galiţia. Dar tocmai când începuse să prindă curaj, crezând că scăpase din inimile urmăritorilor să-i şi ajunse la *graniţele Galiţiei*, bucuros de a găsi acolo refugiu mântuitor tocmai atunci căzu în mrejele vânătorilor săi, căci nişte *Vlahi*, la care

---

183 I. Dlugosz, Histonaepolonicae, Ii, col. 1122 - 1124

184 Ibidem, I, col. 265. “Congesserat autem Wisseslaus Polocensis dux et qui Zaslaum ex Kiow depui erat, haud contemnendum exercitum et ruthenis, pieczymegys et walachis.”

ajunsese vestea despre fuga lui, au pus mina pe dânsul şi s-au apucat să-l ducă înapoi la împărat"[185]. Până la urmă, totuşi, Andronic a izbutit să scape şi să ajungă la curtea lui Iaroslav[186] Osmomyst, care l-a primit cu multă dragoste şi luat cu el la vânătorile de zimbri[187]. Pentru a şti unde este Galiţia şi unde s-ar fi petrecut acţiunea, acelaşi Nicliita Choniatul ne spune că aceasta este una din toparhiile ruşilor, numiţi şi sciţi hiperbolei[188].

În schimb, vlahii, despre care este vorba în

---

185 Nicetas Chômâtes, De Manuele Comneno, lib. IVj, ed Bonn, 1835, p 171 Αλλ δτε ιον δειμαίνεν απείχε 'Ανδρόνικός ώς ήδη τας χεϊρας τών διωκοντον λαθών τής Γαλίτξης ορίων λαβόμενος και D. On ciul. Din istoria Bucovinei, Scrieri istorice, ed A Sarcedoţeanu, I Bucureşti. 1968, p 295

186 Cronica Ipatievskaia, anul 6673, in "Polnoe Sobrannie, Π, St. Petersburg, 1843, D Onaul, op. cit., ed 1968, p 689. nota 20.

187 Nlorga. Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, p 33, N Bănescu, Chilia (Licostomo) und das bithyntsche..., p 68 - 72, C. C. Giurescu, Tâi'guri sau oraşe şi cetăţi moldovene, Bucureşti. 1967, p 207. Cu trofeele obţinute la aceste vinători princiare, el avea să-şi împodobească, mai tirziu, la înapoiere, palatul imperial din Bizanţ, pe care a trebuit să-l părăsească din nou, în anul 1185, după proclamarea ca împărat a lui Isac Angelos. Părăsit de soldaţi, Andronic fuge pe o triremă cu intenţia de a ajunge din nou în Galiţia Dar la Chilia este prins de urmăritorii săi şi readus la Constantinopol, unde moare în chinun, după ce ι se scoate un ochi şi ι se taie o mină

188 Nicetas Chromates, op. cit, ed cit., IV, p. 218, A D Xenopol, Istoria Românilor, a Π ed. I. Vlădescu, p. 218, Gh Popa-Lisseanu, Continuitatea... p 56 - 57 D Onaul, Scrieri alese, ed citată, p. 689, p 168

cronica lui, locuiau la nord de malurile Dunării[189] împreună cu popoarele de neam turc (berladnicii, brodiiicii şi cumanii) în ţara lor[190], numită, imediat în anul următor ori 1165, în *Dreptul comunal al oraşului Medebach* (ce tratează relaţiile juridico-economice ale negustorilor din acel oraş, când vor să facă negoţ la Dunăre), *Dacia*, deosebită de *Rusia*[191]. Din rândurile acestor Vlahi a ridicat împăratul bizantin Manuel Comnenul, în anul 1161, o puternică oaste, prin generalul său Leon Vatatsez, pentru a porni în contra ungurilor. Textul grecesc al cronicii menţionează că în oaste au intrat „mare mulţime de Vlahi care se zice că sunt coloniştii italilor de odinioară"[192] cu care sus-numitul strateg i-a zdrobit pe unguri, după ce a pătruns în ţara lor[193] din partea Taurosciţiei[194], adică a Galiţiei, de unde nimeni nu năvălise niciodată asupra lor. Deşi ostile bizantine şi vlahe

---

189 Al Grecu. Despre începuturile relaţiilor româno-ruse, în "Studii", Π, 1949, Nr. 3, p 437

190 Geographie d'Edrisi, Recueil des voyages et des mémoires, IV, Pans, 1840, p 437, C. C Giurescu, Târguri sau oraşe..., p. 33 - 36.

191 Seibertz, Urkundensammlung, Urkunde, Nr 55, cf. A D Xenopol, Notiţe istonce, în "Conv lit ", an VI. Iaşi, 1873, p 135 - 136 "qui pecuman suam dat aliqui concivi suo ut înde negotietur in Datia vel Rucia vel in alia regi one."

1921 34 L Cinnamus, Epitome, ed Bonn, 1836, lib. VI, p 260; D Onciul, Serien istorice, ed. 1968, p 296, 285 - 289.

193 I. Cinnamus, op. cit, p 250, vezi şi F Chalandon, Jean II Comnene et Manuel I-er Pans, p 487, nota 3 N Bănescu, Cele mai vechi ştiri bizantine asupra românilor de la Dunărea de jos, în "Anuar Instit de 1st Naţ din Cluj", I. 1922, p 138-160

194 1. Cmnamus, op. cit., VI, p 260 - 261.

au avut de străbătut Ţara Moldovei „pustie şi nelocuită” după expresia cronicarului, şi apoi, prin regiuni întinse şi obositoare, victoria definitivă a fost câştigată mai ales datorită eforturilor şi vitejiilor vlahilor. În amintirea acesteia a şi fost ridicată o cruce comemorativă cu inscripţia:

„Nenumărata mulţime de gintă pan on ian a.
Ares ucise aci cu a ausonilor (vlahilor) braţ
Când diviil Manuel domnea în Roma glorioasă
Fala Comnenilor celor puternici şi mari”[195196]

La numai 33 de ani de la acest eveniment, în anii 1199 – 1201, aceeaşi oaste a vlahilor din părţile Mării Negre şi de la nordul Dunării, organizată în unităţi de peste 3.000 de oameni uoipag luptă alături de cumani în ajutorul împăiatului român, Ioniţă, al imperiului româno-bulgar*38, în contra oştilor bizantine ale lui Alexa, fratele lui Isac Angelos.

În secolul al XEŒ-lea, informaţiile despre românii moldoveni. Sunt şi mai frecvente, în 14 noiembrie 1234, papa Grigorie al IX-lea ştia că în episcopatul Cumaniei, de pe Milcov, se afla un popor numit *Walahi*, care nesocotesc biserica

---

195 I Nistor, Problema ucraineană în lumina istoriei, in “Codrul Costumului”, VIE. 1933 - 1934, Cernăuţi, 1934.p 57-66

196 Nicetas Chômâtes, De Alexio Isaacio Angelo fratre, ed. Bonn, 1835, П, 5 pag. 663, IП 5 p. 691 şi trad de Gh. Murnu in An. Ac Rom, s П. M S. I XXXVIII, Bucureşti, 1906, p 409 Εκύθαι μετά μοίρας βλαχον τον "Ιατρόν διαβάντες Scytai cum cohorte Blachorum Istro traiecto Tracia oppida Mesenae et Zurulo finitimis. Aici şi modul de luptă al vlahilor şi cumanilor, şi p. 425 - 426 M Koramsin, Histoire de ’empire de Russie, IП, Pans, 1819, p 128-131.

româno-catolică şi primesc tainele bisericii de la episcopii de rit grecesc[197].

La venirea tătarilor, în anul 1241, unii dintre românii moldoveni participă alături de noii năvălitori la expediţiile din Ungaria, ajungând până în oraşul Assisi din centrul Italiei[198]. Alţii din cei căzuţi în robia mongolă sunt vânduţi, în porturile Mării Negre, genovezilor, care-i comercializează la rândul lor[199]. Supravieţuind marii năvăliri, ei continuă să-şi aibă formaţiile statale şi oştiri proprii, pe care noii stăpâni continuă să le ducă cu ei în toate bătăliile din această parte a Europei. Aşa s-a petrecut în bătălia de la Kreussennbrunn, din 12 iulie 1260, în care românii moldoveni vin în ajutorul lui Bela al IV-lea, alături de tătari împotriva lui Ottokar al Boemiei[200].

Vestiţi pentru bravura lor, ei sunt solicitaţi mai târziu, în anul 1277, de către Ottokar împotriva ungurilor[201].

Pentru bătălia de la Kreussenbrunn, poema

---

197 E Hurmuzaki, N Densuşianu, Documente..., Ii, p 132, D. I. R., C. Transilvania, I, p. 275 - 276

198 St. Pascu, Contribuţii documentare la istoria românilor, p. 10 - 13.

199 Ibidem, p 15 - 16: “Grecos, bulgaros, ruthenos et blachos...”

2001 63 D G Dobner, Mon. Hist Boem., IП. p 227 - 229, I Nistor, Participarea românilor la lupta de la Kreussenbrunn, in “Junimea literară”, an П, Nr 3, p 38 - 40; M. P Dan, Cehi, slovaci şi români în veacurile XIII - XVI, Sibiu, 1944, p. 18: „ceteros, ruthenos ac thrtaros.... quoque et valachorum”, N. Iorga, Acte şi fi-agmente cu privire la istona românilor, IП, Bucureşti. 1897, p 76

lui Ottokar de Styria vine să ne întărească opinia că, românii care au participat la această bătălie erau din Moldova, deoarece textul menţionează că erau conduşi de un *„voievod de peste munţi*” (der Herzog tâberwalt des Richtum ist manich volt). Identificarea este valabilă, deoarece alte versuri ulterioare, care vorbesc despre evenimentele din Transilvania din anii 1301 – 1309, menţionează din nou despre *voievodul de peste munţi*. Acesta nu poate fi decât marele voievod al vlahilor din Moldova, deoarece ţara lui este vecină cu statul de Halici, condus de principele Iurie Lewici şi sub dominaţii tătară. Adevărul reiese cu prisosinţă din context. Otto de Wittelsbach, candidat la coroana Ungariei, venit în Transilvania, îşi ia, în 10 aprilie 1306, titlul de rege al Ungariei, Galiţiei Lodomeriei. Cumaniei (Moldovei) şi Bulgariei. Atras în cursă, la Bistriţa-Năsăud[202] de către Ladislau Apoi, voievodul Transilvaniei, pentru a-i da fiica în căsătorie Otto este arestat, închis într-o cetate de pe Tâmave[203] şi apoi predat Voievodului cel Mare al valahilor de peste munţi, „Nu sunt der

---

201 Th Tuscus, Gesta imperatorum et Pontificum, în “Mon Germ Hist.” S XXП, p 525. A Secerdoţeanu, în jurul unei lupte a românilor ca rutenii în anul 1277, in “Arhiv Olt ” An XПI, 1934, Nr 74 - 76, p 276 - 286; M P Dan, op. cit, p 27 - 28; Gh. Brătianu, O nouă mărturie (1277) despre un voievodat moldovenesc în veacul al III-lea, în “An Ac Rom ”, M. S. I ПI, tom XXVH, 1945, p 1-14

202 D. I. R,C. Transilvania, veac XIV. 1301 - 1320,1. Bucureşti, 1953, p 49, 55 - 56, 137 şi 138

203 N Iorga, Istoria românilor, IП, p 151 - 153 şi Rev. 1st, VI, p 199

Herzog Ubenvalt”.[204] Acesta, „om crunt şi meşter în a săgeta” îl ia la vânătoare. La o mânie era să-l şi omoare, dacă nu intervenea doamna ţării. Este dus totuşi la închisoare şi urgisit. Scapă numai după ce voievodul se îmbolnăveşte. Eliberat mai apoi, el trece prin straja tătarilor, în Galiţia, al cărui principe Iurie Lewici declară război marelui voievod al valahilor, pentru a răzbuna suferinţele lui Otto.[205]

Lucrurile sunt foarte clare şi identificarea *voievodului de peste munţi* cu acela al vlahilor din Moldova, nu mai ale nevoie de niciun comentariu. Ea a fost făcută, de altfel, de către istoricul filolog german I. Seemuller[206] şi apoi susţinută de către Ilie Minea[207].

În secolul următor, când statul moldovean va ajunge la deplina maturitate spre a-şi măsura forţele cu acelea ale coroanei ungare, după

---

204 Ottokars Österreichische Rheimchronik, ed. I. Seemuller, în “Mon. Germ Hist ”; Deutche Chroniken", tom. V, Hanovra, 1893, par. 2, p 98 vers 7393, M P. Dan, op. cit., p. 19. nota9, alin. 3; E Lăzărescu, Despre voievodul românilor din 1307 - 1308, amintit în Cronica lui Ottokar de Styiia, în “An Ac Rom ” M S. I, IП, An XXVIII. 1944 - 1945, p 309 - 319, crede că e vorba de voievodul de Maramureş, iar St. Pascu, Voievodul Transilvaniei, Cluj, 1971, p. 199, că e al Transilvaniei

205 Ibiem, p 309 - 319, Gh Popa-Lisseanu, Românii în poezia medievală, în “Cerc ist ”, An X - XП, Nr 1, p. 141 -144

2061 08 Em. Gngorowitza, Românii în monumentele literare germane medievale, p 13 - 15 şi 21 - 31.

207 I Minea, Informaţiile româneşti din Cronica lui Ion Dlugosz, Iaşi, 1926, p 12; Z Pâclişanu, Unde a fost voievodul român al cronicii lui Ottokar de Sţrna, în “Revista istorică Română”, voi XVII. 1947, p 119 - 121

coborârea lui Bogdan I din Maramureş[208], războinicii moldoveni sunt alături de ruteni şi poloni în războiul dus de Coroana polonă, în anul

1325, împotriva mărcii de Brandenburg[209]. La reîntoarcerea lor în ţară, ei fac un iureş prin Transilvania, probabil, ca represalii pentru intrarea lui Phynta cu un corp de oaste pe la Oituz, trimis, în anul 1324, de Carol de Anjou[210]. Regele se plânge papei Ioan al XXII-lea, în anul

1326, despre această incursiune, iar marele pontii se adresează comitelui saxon de la Braşov, Solomon, să ajute pe călugării dominicani, victime ale ereticilor şi duşmanilor crucii, care, sosiţi „din îndepărtatele meleaguri ale Germaniei şi Poloniei", au năvălit asupra credincioşilor din Transilvania[211].

Cu ocazia încercării regelui Cazimir al Poloniei de a ocupa Haliciul, în anul 1340, după moartea lui Gheorghe Troidenovici[212], când rutenii

---

208 I Moga, Voievodatul Transilvaniei, Sibiu, 1944, p 64 şi urm, A Filipaşcu, Voievodul Maramureşului, Sibiu, 1945, p 7 şi urm.

209 I. Moga, Voievodatul Transilvaniei, Sibiu, 1944, p 64 şi urm ; A Filipaşcu, Voievodul Maramureşului, Sibiu, 1945, p 7 şi urm

210 I. Dlugosz, op. ciL, I, col. 989: et contracts magms suarum gentium copiis auxilns etiam vicinorum popularum, videlicet, mthenorum, valachorum et lithuanorum stipstus, March am Brandeburgensem citre et ultra O dr am sitam.

211 D. I. R C. Transilvania, XIV. voi П. Bucureşti, 1953, p 132 - 135

212 I. Nistor, Die moldavischen Anspmche au/Pokutien, p 23 - 27.

şi lituanii au chemat în ajutor pe tătari[213], Uzbeck. Marele han, aduce cu sine şi oastea moldovenească. La 1 august acelaşi an, papa

Benedict al XII-lea însărcinează pe arhiepiscopul de Gniezno şi episcopii de Cracovia şi Wroclaw să predice o cruciadă împotriva tătarilor[214]. Imediat după această dată, numai la două săptămâni, papa scria din nou marelui han să înceteze cu năvălirile în Polonia şi Ungaria[215] cu trupele sale, printre care se aflau şi moldoveni17S.

Prezenţa acestor oştiri de vlahi moldoveni în atâtea bătălii şi evenimente, începând din secolul al X-lea şi până în preajma anului 1359, ne arată că numărul locuitorilor Moldovei trebuie să fi fost destul de mare. În toate izvoarele medievale, ei sunt cunoscuţi sub numele de *Blachi*, *vlahi* sau *volohi*. Cronicile maghiare scriu că, în preajma plecării lui Bogdan I din Maramureş „în terrain Moldaviae corone régis Hungariae subiecta”, populaţia ţării era numeroasă, cu toate că, din cauza vecinătăţii tătarilor, ea avusese de suferit[216]. Mai mult chiar decât atât, această populaţie se

---

213 B Spuler, Die Goldene Horde, Leipzig, 1943. p 97 - 98, Gh Moisescu, Catolicismul în Moldova... p. 57 - 58

214 E Hurmuzaki, N Densuşianu, Documente, I, p 658 - 660, D. I. R. C. Transilvania veac XIV, IП, p 543

215 E Hurmuzaki, N Densuşianu, op. cit., I, p 661 - 662; D. I. R. C. Transilvania veac XTV, IП, p 545

216 I G Schwandtner, Sciiptores rerum Hungaricarum, I, p 177, 196, 241, 331: “Crescente magna numerositate olachorum in habitantium îllam terram in regnum est dilatata.”

întindea în Pocuţia, Galiţia şi Podolia[217] din vremuri străvechi, în mod masiv, iar în secolele XI – XV, supravieţuiau mai bine de 442 de sate organizate după dreptul valah[218] cunoscută în cronicile ruse şi documentele polone sub denumirea de *bolohoveni*, ca să nu mai vorbim de aceia din ţara Volohâniei.

PARTEA I

TERITORIILE COMUNITĂŢILOR

FAMILIALE SUB IMPERIUL JURĂMÂNTULUI

«CU BRAZDA N CAP»

CAPITOLUL I

AŞEZĂRILE OMENEŞTI ŞI TERMENII SUB CARE

APAR ELE ÎN MOLDOVA

Populaţia locuia pe întreg întins al Moldovei în sate şi cătune, iar despre viaţa socială, agrară şi economică din aşezările moldoveneşti au fost scrise multe studii. Şi, când ne referim la acest subiect ne gândim, îndeosebi, la acelea în care au fost dezbătute problema cnejilor, juzilor şi vătămanilor, categorile sociale, ţăranii, răzeşii şi boierii, şi apoi la acelea ce privesc *dreptul românesc* = *jus valachicum*.

Din păcate, mai întotdeauna, ele tratează numai câte una dintre problemele ridicate de satul

217 I Dlugosz, op. cit., I, col 1122; A V Bol dur. Istoria Basarabiei, I, p 120 - 122

218 Th Holban, Ohgmea şi localizarea bolohovenilor, în rev "Studii", tom 21, 1968, Nr 1, p 21 - 27. Ştefan Meteş, Emigrăn româneşti din Transilvania în secolele XIII - XIV, Bucureşti, 1971, p 25 - 40.

românesc. În felul acesta, informaţiile ne apar nu numai dispersat, discutate în o serie de lucrări şi broşuri, dar, împrăştiate prin reviste şi anuare în scurte articole, ele sunt lipsite de coeziune şi de continuitate. Aşa, încât, despre o bibliografie a studiilor istorice privind satul moldovean şi evoluţia lui sub toate aspectele, în timp, nu se poate vorbi încă.

Din urmele de civilizaţie descoperite în săpăturile arheologice nu se poate reconstitui viaţa satului moldovean, în toate perioadele istorice, cu toate că, până în prezent, s-au putut scoate la iveală urme de cultură materială, în ce priveşte, existenţa omului pe suprafaţa acestui teritoriu, încă din paleolitic. Exceptând treapta de jos a sălbăticiei, perioadă în care oamenii locuiau numai pădurile tropicale şi subtropicale şi trăiau din consumul fructelor şi rădăcinilor[219], uneltele de piatră şi din oase, găsite pe stânga Prutului la Câşla Nedjimova, Cormani, Mămăliga, Lipcani, Cuconeştii vechi şi Văratic din ţinutul Hotin[220], la Darabani, Mitoc şi Ripiceni pe dreapta Prutului, ţinutul Dorohoi[221] (azi jud. Botoşani), la Holboca şi

219 Fr Engels, Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului, ed alt-a, Bucureşti, 1948, p 22 -2 3
2203 N. N.Moroşan, Contribuţii la cunoaşterea paleoliticului în Moldova de Nord (malunie Prutului), în „An Acad Rom M. S. St ”, s. ΙΠ, tom IV, 1926 - 1927. p. 343 - 350,1 Gh Botez, Recherches de paléontologie humaine au Nord de la Bassarabie, Iaşi. 1931. p 1 - 73, N Iorga. Istoria românilor. Ιχ, p 22.
221 N N Moroşan, Leplèisocéne et lepaléolitique de la Roumanie de Nord-Est, in „Anuarul Instit de Geografie al României”, XIX, 1938, p. 1 - 60; Martin Roşea, în „Dacia”, Π, p

Valea Lupului în judeţul Iaşi, la Ceahlău – Dirţu, judeţul Neamţ[222], apoi pe terasa Prutului, pe văile Jijiei, B ah luni lui. Bistriţei şi Siretului[223], ne indică prezenţa omului, aici, încă din paleoliticul inferior, pe când mamuţii, zimbrii, bourii, cerbii, renii lupii, urşii şi hienele de peşteri, capra neagră, ţapul de munte, râşii şi caii îi erau tovarăşi şi duşmani[224].

Uneltele din piatră de care dispunea, de format grosolan, mai ales din cremene, denumite silexuri, îi foloseau atât pentru apărare, cât şi pentru dobândirea hranei[225]. Neavând încă arme puternice de luptă, omul se hrănea cu peşti, raci, scoici şi melci, iar locuinţa şi-o avea în peşterile stâncilor.

După descoperirea focului prin frecare[226],

404, IП - IV, p 8 şi „Bulletin de la société des sciences de Cluj". П, p 193

222 C. S Nicolăescu-Plopşor, Lepaléolitique en Roumanie, în „Dacia". V - VI, 1938, p 41 - 107, „Dacia", N S. I 1957, p 42 - 60, П (1958), p 5 - 34, idem, „Studii şi cercetări de istorie veche", VU, 1956, Nr 1 - 2, p 7, Istoria României, I. Bucureşti, 1960, p. 27 - 29

223 N. Zahana, Descoperiri paleolitice în Moldova, efectuate între anuu 1952 şi 1957, in „Arheologia Moldovei", I, p 11 - 42, Idem, Aşezări din Moldova de la paleolitic până în secolul XVIII, Bucureşti, 1970, p 21 - 24

224 N N Moroşan, Le solutréen de la Roumanie extracarpatique et ses rapports avec celui de la Tranylvanie et des pays limitrophes, in „Arhivele Basarabiei", an V, 1933, p. 230 şi urmare, D Berciu, Zorile istoriei în Caipaţi şi la Dunăre, Bucureşti, 1969, p 15 - 35.

225 Istoria României, I, Bucureşti, 1960, p 3 - 27

226 Fr. Engels, Dialectica naturii, Bucureşti, 1959, p. 93

omul a început să se desprindă de peşteri, să nu mai depindă de climă şi să se împrăştie pentru căutarea hranei pe o arie mai mare, găsindu-şi locuinţe prin păduri şi lunci[227]. Atunci a început să-şi creeze şi arme ca: lănci, suliţa[228], arcuri cu săgeţi şi să-şi diversifice uneltele cum sunt acelea găsite la vânătorii de pe Ceahlău[229].

Prima formă de organizare a oamenilor din paleolitic, de pe teritoriul Moldovei, va fi fost, desigur, *hoarda*. În cadrul acesteia, ei îşi asigurau existenţa mai uşor, atât la găsirea hranei, cât şi la apărarea de fiarele sălbatice. Căsătoriile se făceau, pe atunci, prin folosirea de către grupuri de bărbaţi, în comun, a unor grupuri de femei[230], neţinându-se seama de înrudirea de sânge[231].

Cu timpul, din hoardă societatea a evoluat la o formă superioară de organizare socială, interzicându-se căsătoria între rudele de sânge: părinţi, fraţi şi surori şi peniiiţându-se numai între grupuri de bărbaţi cu grupuri de femei de sânge străin, dar înnidite între ele, ajungându-se astfel la familia endogamă (punalua[232]). Aşa s-a născut cea de-a doua formă de organizare socială, *ginta,*[233] în

227 T Văscăuţeanu, Urmele omului preistonc în Basarabia. in rev „V Adamachi”, XI, 1925. p 155 - 157, D Berciu, Paleoliticul şi mezoliticul, în „Revista Arhivelor”, IV2, 1941, p 280 - 295

228 Fr Engels, Originea familiei..., p. 24.

229 Istoria României, I. p 28 - 29

230u Fr Engels, op. cit., p 29 - 37

231 Ibidem, p. 38.

232 Ibidem, p. 39, 48

care gospodăria era comună tuturor membrilor[234]. Ginta era proprietatea colibei sau casei, a obiectelor de uz casnic, a alinelor de apărare şi vânat ca: ghioage sau măciuci, suliţe, lănci, arcuri şi săgeţi[235].

Astăzi, după cercetările lui Lewis Morgan, în America[236], observaţiile lui Maxim Covalevschi, la popoarele din Munţii Caucaz[237] şi mai ales studiilor lui Friederich Engels[238], se ştie că, la toate popoarele primitive din lume baza orânduirii sociale a fost *ginta*. În cadrul orânduirii gentilice a apărat *comunitatea familială* (casnică), patriarhală, alcătuită din câteva generaţii de urmaşi ai unui moş, împreună cu soţiile lor, precum şi alte persoane străine (robii), subordonate autorităţii paterae, şefului comunităţii familiale. Toţi locuiau în aceeaşi gospodărie şi lucrau ogoarele în comun. Comunitatea îşi alege şeful şi un sfat care-l ajută.

Dezagregarea relaţiilor gentilice, de rudenie,

---

233 Ibidem, p 43, 170; VI Dumitrescu şi colab, Hăbăşeşti, Monografie arhaologică. Bucureşti, 1954, p. 253-254

234 Fr Engels, op. cit., p 40, 51, 77

235 Ibidem, p 56; Hăbăşeşti, p. 225 - 226, 258 - 267, 601 - 606, N Zahana, Cercetăn arheologice în oraşul Iaşi şi împrejurimi.in „Studii şi cercetări ştiinţifice”. Iaşi. anul VII, 1956. fasc П, p 2 - 51.

236 L Morgan, Ancient Sosiety, London, 1877, p 3 şi urm., în trad germ Die Urgesellschaß, Stuttgart, 1891

237 M Kovalevschi, Coutume contemporaine et loi primitive, Moscova, 1856, Idem, Radovoi bâti, St Petetrsgurg, 1905, p 82.

238 Fr Engels, Originea familiei, a propnetăţii private şi a statului, ed cit, p. 145 - 152

începe odată cu apariţia comunităţii teritoriale ce presupune relaţii economice între membrii ei, adică odată cu introducerea contribuţiilor în natură acordate luptătorilor comunităţii şi a relaţiilor de schimb comercial.

Cu timpul, munca în comun pe acelaşi teritoriu a membrilor înrudiţi şi a străinilor prinşi şi puşi să lucreze la meserii, a dus la transformarea vechilor legături gentilice şi la organizarea unei noi forme sociale – tribu121 alcătuit din ginţi şi străini neliberi.

Din urmele arheologice aparţinând epocii neolitice, a pietrei şlefuite" cercetătorii au putut constata că, oamenii, odată cu adoptarea noii forme de organizate au trecut la o viaţă sedentară. Tribul, alcătuit din mai multe ginţi, devine proprietar de pământ, împarte părnint ginţilor, domesticeşte animale, face agricultură determină ap aii ţi-a *familiei pereche*, care-şi apropie mijloacele de producţie casă, uneltele, pământul şi instituie robia pentru paza vitelor domestice, subminnd astfel instituţiile *gintei23*.

Cu familia pereche se introduce căsătoria *exogamă*, adică între bărbaţii unei ginte, cu femei din altă gintă. Devenită instituţie de bază în perioada barbariei, *familia pereche stă la originea proprietăţii private ca rod al muncii* personale24 *şi la crearea comunităţii tentoriale25*. În astfel de comunităţi teritoriale, au trăit triburile traco-dacilor, cimmerienilor, sciţilor iranieni, bastarailor, vizigoţilor şi alanilor înainte de romani26.

Aşezările traco-dacilor, dinainte cât şi după ocuparea Daciei, descoperite în săpăturile arheologice, erau „o îngrămădire până la extrem pe un spaţiu foarte mic, a unor locuinţe, ele însăşi minuscule, astfel ca spaţiul să fie cât mai economisit. Un sat e, în aceeaşi vreme – scrie V. Pârvan –, un mic fort întărit, aşezat, îndeobşte, pe malul cât mai abrupt al unei ape sau pe vreun promontoriu care înaintează într-un lac ori un râu, sau, de e posibil, pe o insulă ori măcar o peninsulă. Satul e apărat spre partea unde se uneşte cu restul ţinutului înconjurător cu un mare şanţ, care, pe alocuri este dublat spre interior de valul respectiv. E, adică, ceea ce şi mai târziu era un *fossaturn „27*. Numai că, el se numea în limba traco-dacilor *dava2Z*. Izvoarele greceşti ne-au păstrat câteva dintre denumirile compuse ale acestora, de pildă: *Petrodava*, *Tamasidava*,[239]

Carsidava, *Patrulava*, *Utidava*, *Zargidava*[240] etc, desigur, după numele unor persoane. Ele erau

239 B P Haşdeu, Istoria critică a românilor, П, Bucureşti, 1875, studiul IV, p 61 - 63, I I Rusu, Limba traco-dacilor. Bucureşti, 1967, p. 29; G Bedeus, Ortsnamenbedeutung, Hermannstadt, 1906, p 7, 17, 20, 25; H Hubert, Les celtes, Paris, 1932, p 55, VI Gheorghiev, Trahjshjat ezik, Sofia, 1957. G. Mihăilă, în "Studii şi Cerc de Lingvistică”, nr 9 (1958), p 426, VI Gheorghiev, Zum Dakischen, în „Zeit jur Balkanobgie", IП (1965), p 101 - 105, M Eliade, Les Dacos et les loups, în „Numen” (1959) nr, 6, p. 15 - 31; E Lozovan, Du nom éthique des Daces, în „Revue international d’Onomastique” XTП (1961), p 27 - 32; N. Lascu. Daos, Davos (Davus). in „Acta Musei Napocensis”, VH, Cluj, 1970, p 89

240 V Pirvan, op. cit., p. 255 - 272; N Iorga. Istoria românilor, Ii, p 63 - 66,I, P 30-31

nişte forturi întărite cu şanţuri şi valuri de apărare consolidate cu pari-palisade, numite *dizos* sau *bria*[241][242][243], având în mijloc şi un *burg31*. Sistemul construirii unor asemenea aşezări a fost constatat şi la Hăbăşeşti (în jud. Iaşi) 32. El a rămas în vigoare la populaţia autohtonă şi după. Ce Dacia a fost cucerită de romani. Dar, sub influenţa limbii latine a noilor stăpâni *da* la a primit numele de φοσσάιον sau *fossatum*, teritoriu apărut printr-un şanţ cu valuri şi întărit cu pari, păstrat de români în cuvântul *sat*, de albanezi în *psat sau* fsat33 şi de neogreci în *fiissaton*.

La romani, fossatum" era, după C. Daicoviciu un centru rural întărit şi apărat de miliţia romană rustică. Capul şanţului sau valului se sprijinea întotdeauna pe o apă. Un sat cu şanţuri şi *capul fossae* se află la Bărboşi, pe Dunăre, în ţinutul Covârlui35, (azi municipiul Galaţi), care, transcris greşit din limba greacă καί πουδρόσες în πουδβόσες a devenit cetatea Gherghina la Miron Costin36 şi *Capul Bovis* la Dimitrie Cantemir37 şi Gh. Săulescu38.

Sensul primitiv al cuvântului δάβα, δάυα, δέβα pare să fi fost identic cu δαβα (deal, munte). În antichitate, dacii mai erau numiţi *dai* şi *davi*,

---

241 1.1 Rusu, op. cit, p 31, N Iorga, op. cit., I, p 65 - 66

242 V. Pirvan, op. cit., p 470 Strabon, op. cit, VII, 6,1 (318) "Izv Istonei Rom ", p 248

243 G Seulescu, Descrierea istorico-geografică a cetăţii Caput-Bovis (Capul Boului sau Gherghina) Iassi, 1837, N Densuşianu. Dacia preistorică, Bucureşti. 1913. p 1107.

adică munteni[244], astfel, *dam* înseamnă locuitori ai regiunilor muntoase, în opoziţie cu populaţia de la şes care face agricultură, numită de greci γεχαι-γαίται =, *ţărani*, de la γη sau γαία = terra (pământ, ţară).

Mai târziu, δάβα sau δαύα ca şi *Tapae* sau *Tabae*, a devenit un loc împrejmuit şi fortificat[245], folosit în Moldova şi de Miron Costin, în secolul al XVII-lea, sub forma *table*[246].

În Spania, termenul *fossatum* a fost păstrat pentru tabără fortificată de oameni liberi. În Asturia, locuitorii foloseau cuvântul *fossatum* cu acest sens şi între anii 711 – 1037, în timpul războiului contra maurilor. Tactica spaniolă de luptă în aceşti ani se va axa mai ales pe tabăra fortificată, în terenul muntos. De la un timp, *fossatum* = *capamiento* va fi folosit în sensul de expediţie războinică. Din secolul al IX-lea, *în al fossatum* va fi egal *cum à la guerra*. Tabăra *fossatum* fusese folosită de ultimul rege vizigot, Rodrigo, ucis de arabi în bătălia de la Xeres de la Frontera, în anul 711, din Asturia, care, conform tradiţiei vizigote, chemase sub steag pe toţi

---

244 C Plinii, Secundi, Naturalis Histonae libri XXXVII, I - IV, Leipzig, 1892 - 1909, IV, 25, 1 = montes et saltus daci tenent, Flonis, П, 28/IV, 12/, 18, in „Izvoarele istonei României”, I, p.524 - 525: daci montibus in haerent şi N Densuşianu, Dacia preistorică, p 1086 - 1087, Istoria Românilor, Bucureşti, 1960. p 289.

245 N Densuşianu, op. cit., p 1107

246 M Costin, Opere, ed 1958, p 82. zac 27

oamenii liberi[247].

Astfel de aşezări întărite, *fossata* cil *fossae limitâtes* = şanţuri cu valuri şi garduri de copaci, erau făcute în evul mediu şi de către locuitorii aşezărilor româneşti.

Le găsim în Transilvania, în anul 1231, în diploma acordată de Andrei al II-lea, „ad se can das indagines et fossata facienda... servientium vei ecclesiam populos non congemus” 4: „Întărit cu lemne şi apărat de miliţia de strajă a locuitorilor, *Jossatum* s-a suprapus peste vechiul cuvânt traco-dac, *dava* şi a învins. El a înlăturat totodată şi pe *pagus* (circumscripţie rurală pendinte de oraş, cu personalitate juridică[248][249], (*territorium*), de unde termenul (de pagani) [250]şi pe *vicus*[251] (grup de case în circumscripţie rurală fără organizare politică[252] condusă de un *magister*).

Locul din marginea satului, cătunul sau cutul geto-dac, (câteodată pricut), unde se aflau cantonate forţele de apărare ale satului (şi ostile

---

247 Claudio Sanchez Albomoz (Univ din Buenos-Aires), El ejercito y la guerra en el primo reino asturléones, (718 - 1027), in “Ordinamenti militau in Occidente nell'alto Medioevo ”, Spoleto, 1968, p 293 - 427

248 I. Şchiopu, Ce sunt indagines? in rev. „Ţara Bârsei”, an VII, 1935, Nr 3, p 248 - 250

249 I. C. Filitti, Proprietatea solului în Principatele românepână la 1864, Bucureşti, 1935, p 6 - 7.

250 N Iorga, Istoria românilor, П, Bucureşti. 1936. p 86 (79 - 105).

251“ Ibidem, I2,p 82-83

252 1. C. Filitti, op. cit., p 7.

bizantine se cătuneau)[253], a supravieţuit şi apare şi astăzi în hotarul satului românesc ca o reminiscenţă din această epocă, ca şi în cel albanez[254], ca un grup de 10 – 12 case, mai izolat de vatra satului[255].

În incinta acestor „indagines”, fortificate, îşi construiau celţii şi tracii locuinţele: *colibe*[256], *bordeie*[257], *cocioabe*[258], *hije*[259], de origine veche hindusă şi vizigotă, din *hys*[260261], algele56 ca şi cimmerienii şi case de suprafaţă, la început scobite în maluri, de la σαπλείυ = σκάψα, care a devenit pentru latini *casa* de suprafaţă, iar pentru germanici *Haus* şi *House*.

Se ştie doar că triburile celtice au pătruns în Dacia Cum Ptolemeu consemna în haita lui, în secolul al IV-lea înaintea erei noastre, regiunile

---

253 N Iorga. op. cit, Π. p 149
254 A Philippide, Originea românilor, Π, Iaşi, 1928, p 703 - 704,1 I. Russu, op. cit, p 204
255 C C. Giurescu, Caracteristici ale vechiului sat românesc, in „Ramuri", Π, 1965, Nr 3, p 20
256 N Iorga, op. cit, Ii, p 63, Π, p 149, 184, Th. Holban, Influenţe româneşti în limba polonă, in „Omagiu prof.
257H ie Bărbulescu”, Iaşi, 1031, p 261 - 277.
258 B P Haşdeu, Istoria critică a românilor, I, p 233 - 237
53 Ibidem, Π, Studiul IV, p 48 - 51
259 I Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, I, p 45; D. I. R., A. Moldova XVII, I, p 170 şi 226
260 Fr Miklosich, Lexicon Paleo-slovenico.... p 1102
261 Du Cange, Glosarium medie graecitati, Lugdum, 1688, p 1378, apud B P Haşdeu în „Columna lui Traian”, an IV, 1873, nr. 1, p. 7,1 I. Rusu, Elemente autohtone în limba română, Bucureşti, 1970, p. 20, 21, 25, 29, 33, 35, 39, 91. 104, 106, 131-133, 222.

ocupate de ei. *Teuiiscii* sunt arătaţi ca locuind la izvoarele Nistrului în Galiţia şi Valhunia, devenită mai apoi Volohânia; *Racataie* (racatensi) pe Târaave şi Someş, (un afluent al Someşului[262] şi unul al Siretului în Moldova de astăzi Răcătău)[263]; *costobocu* în sudul Galiţiei (de la Gal = viteaz) [264]în nordul Moldovei şi Basarabiei; *caucoensii*, prin ţinuturile Neamţ şi Bacău (regiune în care, peste *nemeţii* veniţi odată cu ei în timpul lui Burebista, s-au suprapus vizigoţii lui Athanaric în secolul al IV-lea) şi *bato-galn*, în secolul al III-lea î.e.n., în Basarabia şi Moldova de Jos[265].

Dintre numele folosite pentru locuinţe, cel mai puţin utilizat astăzi este *ar geana* – de origine cimmeriană[266], păstrată în toponimicile din hotarele mănăstirii Agapia şi Secu[267], în satul, dealul, valea şi pădurea Argeaua din ţinutul

---

262 Ignaz Lenk fon Treuenfeld. Lexicon, П. Wien, 1839, p 374. C Suciu, Lhctionar istoric al localităţilor din Transilvania, voi П (O - Z), bucureşti, 1968, p 70

263 M Costăchescu, op. ciL, I, 486, П, 534,1 Bogdan, op. cit, П, p 403

264 Alfred Holder, Altceltischer Sprachschatz, I Leipzig, 1891, p 1522. V Zirra, Un cimitir celtic din nord-vestul ţării. Baia Mare, 1967, p 1 - 136, M Rusu, Mormântul unei căpetenii celtice de la Ciumeşti, Baia Mare, 1970, P 3 - 43, N Iorga, Istoria românilor, Ix, Bucureşti, 1936, p. 239 - 241, N. Gostar, Numele şi originea costobacilor. Cerc Istorice", Iaşi, 1970, p. 109 - 116.

265 V Pirvan, Getica, p 238 - 239. 249 - 250

266 B P Haşdeu, Istoria critică, П, p 48 - 51; Melchisedek, Cronica Romanului, I. Bucureşti, 1874, p 235, B

267P. Haşdeu, Fragmente pentru Istoria Umbri române, in „Columna lui Traian", 1876, p. 32.

Tecuci[268], dar nu şi în Arzu şi Ardeoanu[269], de pe Tazlăul Sărat, din ţinutul Bacău.

Poziţia geografică a satului. Istoricii noştri mai vechi şi etnografii au observat că „davele dacice” erau fortificate şi aveau turnuri de apărare în genul acelui πύργος al grecilor[270] şi a *burgului* german[271][272], provenit din goticul *baurgs67*, construite chiar în vetrele satelor, fapt pentru care şi romanii le-au scris în inscripţiile din Dacia tot *burgus*”.

E greu, totuşi, să ne închipuim că, apărarea locuitorilor s-ar fi rezumat numai la închiderea lor în interiorul valurilor din vetrele satelor, unde superioritatea numerică şi folosirea focului de către invadatori ar fi pus în inferioritate pe apărători, cu toate că ne aflăm în perioada când apărarea era superioară atacului, datorită lipsei armelor de foc. Valurile de apărare vor fi fost folosite, numai atunci când locuitorii din interior erau luaţi prin surprindere. De cele mai multe ori însă, ei se retrăgeau pe înălţimile împădurite şi fortificate din apropiere, unde se puteau lupta în

---

268 D.I.R. Al Moldova, veac XVII, vol I. p 177, 184. 237

63 Marele dicţionar geografic al României, I, p 104-105

269“ D.I.R.A Moldova, veacXIV-XV, vol I, p 29.420; veac. XV voi П. 191, veac XVI, vol I, p 104 - 105

270 Mauricius,^4;-to militară, ediţia citată, p. 255, 355, 357

271 G Popa-Lisseanu, Românii în izvoarele istorice medievale, p 105.

272 I. Conea, Interpretări geografice în istoria poporului român, în „Studii şi cerc. de geologie, geofizică şi geografie”, an XIV. 1967, nr 2, p. 3 - 14.

condiţii optime, fiind pe poziţii dominante.

Studii recent publicate asupra satelor româneşti în perioada de trecere la feudalism au demonstrat că, aşezărie vlahilor erau grupate în ţinuturile de deal şi munte[273].

Din cercetările vechilor aşezări geto-dace şi acelea ale vlahilor din evul mediu timpuriu, ale căror urme fie că sunt scoase la iveală de către arheologi, fie că sunt reconstituite din documente, se poate constata că, atât conducătorii triburilor şi ginţilor, care repartizau teritoriile pentru sate, cât şi capii comunităţilor familiale (casnice), săteşti, atunci când alegeau vetrele viitoarelor aşezări, urmăreau ca acestea să fie în apropiere de ape curgătoare, pe văi şi pe lângă înălţimi, cu poziţii strategice dominante.

Celţii, care au locuit în Dacia[274], numeau aceste înălţimi *galgal*, de unde s-a păstrat până astăzi cuvântul *gorgan şi ghergan* (movilă, măgură[275276]). Sciţii iranieni, veniţi după cimmerieni, le-au spus *comane72*, aproape aşa cum sunt cunoscute mai târziu înălţimile în toate

---

273 Şt Pascu şi Şt Ştefănescu, Feudalismul timpuriu, în „Studii”. XV. 1962, Nr 6, p 1450 şi I. Conea. Interpretări geografice, p. 3 - 9. V Spinei, Moldova în sec JG - XIV, 1982

274 Dorm Popescu, Celtn în Transilvania, în „Transilvania” Nr. 75, 1944, p 639 - 666; A Piatkowski, Consideraţii asupra cronologiei invaziei celtice în Balcani, in „Studii clasice”, Π, 1960, p. 189 - 201. D Berciu, Zorile istoriei în Catpaţi..., p 287 - 301

275 B P Haşdeu, Glose române în sec. XVI, în „Col lui Traian”, 1877, dec, p 631.

2767 3 V Pârvan, Getica, p 401

limbile turcice, deoarece sciţii, ca şi cumanii, de altfel, erau îngropaţi în curgane, în care se împlânta o statuie cu faţa întoarsă spre răsărit, cu o cupă în mină[277]. Asemenea mobile, *comane*, sau *curhane*, (există şi formele *corgan* şi *curgan*), avem îndestul.

Altele[278] au fost moştenite de la celţi, cum sunt *worodiştele*, de la *warda* (*garde*) [279]locul de pază *wardişte*, ca în Crăciunişte şi Bratzista[280], cu aceeaşi terminaţie ca în Burebista, Ariovist[281] etc, pe care o au şi ilirii, provenit din aceeaşi rădăcină cu grecescul όρείτης = bergbewohner[282]. Termenul celtic *warda*, devenit *worochşte*, apoi

277 Herodot. Histoires, TV, 8 - 10; Al Philippi de, op. cit, Π, p 376

278 în Moldova, se găsesc curgane între Munţii Carpaţi fi Şiret, în satul Călugăra, ţinutul Bacău, la Văleni fi Dulcefti, ţinutul Roman, în Dealul Corhana, numit fi Bătca Spaimei, comuna Doma, ţinutul Suceava Intre Şiret fi Prut, un deal „Corham" se alfă la Baranca în comuna Movila fi un altul, in Pilipăuţi, în ţinutul Dorohoi, la Bâdihţa, ţinutul Suceava, la Băluf efti, ţinutul Roman fi Vineţefti, ţinutul Fălciu (Marele dicţionar geografic al României, Π, Bucurefti, 1899, p 647) La turcii osmanlii, Kurhan înseamnă castel fortificat, citadelă (Al Philippide, op. cit., p. 376).

279 Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis, VIII, Niort, 1887, p 404 - 406 fi voi IΠ, p. 30 - 32.

280 N Iorga, Istoria românilor. Ii, p 103, Π. p 20 fi 227

281 G G Mateescu, Graniţa de apus a tracilor, în „Anuar de Instit de Istone nation din Cluj”, 1924 - 1925, IΠ. Cluj, 1925, p 410, 427 fi notă; Idem, Două lecţii de epigrafie, ibidem, IV, p 330: Buerebista, nume celtic, deoarece în P cin om a au locuit celţn, osii fi ariviscn, cf H Hubert, Les celtes et l'expansion celtique jusqu 'à l’èpoque de la lene, Pans, 1932, (2 vol), în „Revista istoncă”, an XIX, Nr 1 -3, 1933, p 186 - 188

horodişte şi *orodista*, pentru înălţime fortificată de la natură, a fost păstrat de autohtoni şi menţionat în documente şi dicţionarele geografice sub denumirea de *horodişte* sau *gorodişte* şi chiar sub vechea expresie celtică *vorodişte* (înălţime la Susleni, vechiul ţinut Orhei) [283]sau *grădişte*, ultima formă apărând mai mult în Ţara Românească şi Transilvania[284]. Asemenea *horodişti* găsim pe lângă toate satele din întreaga Moldovă[285] şi ele sunt cele mai vii mărturii ale

---

282 M. Schmidt, Gnechisch - Deutsches Handwôeterbuch, Leipzig, 1867, p 548 A Bailly, Dictionnaire grec-Jrançaïs, Paris, 1906, p 1406: όρος-ους = munte

283 D. I. R. A, Moldova, veac XII, vol Ht, p. 367

284 Pentru ce slavü au numit Ulpia Traiană = Grădiftea fi Apulum = Belgrad, iată ce se întreabă Gooss (Korrespondenzblatt, I, 1878): „Ei, bine - sene Nicolae Iorga - Grădiftea nu este un termen umc slavon, ci un nume moftemt fi de români ” (Istoria românilor), П, ed franceză. Bucurefti, 1937, p 346

285 Între Carpaţi fi Şiret sânt horodifti in ţinutul Neamţ la Calu-Iapa (Marele dicţionar geografic al României, ІП, p 738 In continuare, se va cita M. D. G. R.), la Bălufefti, pe movila lui Iucaf (Grădiştea de sus şi de jos) fi la Bârjovem, (D. I. R., A Moldova, veac XTV - XV, vol I, p 406, XVI - I, p 434, ІП, p 297. (Se va cita în continuare A Moldova, veac...).
Intre Şiret fi Prut, avem Horodifte la Cotnan, ţinutul Hârlău (A Moldova, veac XVI, voi 2, p. 4 - 5, 72, ІП, p 227, 304, IV, p 481, M. D. G. R., ІП, p 737); Movila Grădiftei la Bădem (N. Zahana, Descopeiin paleolitice... p. 28) fi la Delem-Pârcovaci Grădiftea numită fi Cetăţuie (M. D. G. R., П, p 347, ІП, p 620 - 622, 626 - 627). în ţinutul Dorohoi, Horodifte pe Prut, între Rădăuţ fi Cuzlău fi la Tâmauca fi Probotefti, (A Moldova, veac XIII, voi 5, p 351 fi M. D. G. R., ІП, p 737 - 738). In Bucovina, Horodifte la Storojeneţ fi Cuciur, la Mihucem fi Voloca pe Derehlui (A Moldova, veac XIV - XV, vol. L p 348, XVI, vol. L p 138), La

continuităţii aşezărilor româneşti pe aceste meleaguri, încă din perioada convieţuirii tyrageţilor şi calpilor cu oelţii şi triburile germanice. Ele au fost folosite de autohtoni cu multe sute de ani înainte de venirea slavilor, ca fortificaţii pe teren şi nu au nimic comun cu organizarea satului la slavi, cum scrie tendenţios Iorgu Iordan că „la baza tuturor stau diverse

---

Cincău distnctul Coţmam (Em Gngorovitza, Dicţionarul geografic al Bucovinei, Bucurefti, 1908, p 111. se va cita în continuare D. G. Bucovina), în ţinutul Tutovei o gorodişte la obârfia Bârzotei, numită fi Cetăţuie (A Moldova, veac XIV - XV, vol. I, p 362, M. D. G. R., П, p 348 fi 351), fi o grădişte la Berezani, la Gura Săratei în ţinutul Fălciu (I Bogdan, op. cit, I, p 303 - 304 fi 516 - 517) Ele sânt prezente fi între Prut fi Nistru O horodişte se află la Urmezeu, aproape de Prut fi una pe Ciuhur, numită fi Cetăţuie, ambele în ţinutul Hotin fi alta la Pârjolta în ţinutul Iafului la stingă Prutului, (A Moldova, veac XIV - XlT, voi I, p 83, 288, XVI, vol I, p 449; XVII, vol I, p 257 fi 258) Z. Arbore, Dicţionarul geografic al Basarabiei, Bucurefti, 1904, p 116, în ţinutul Soroca, avem horodifte la Căinan (Z. Arbore, op. cit., p 116); în ţinutul Orhei, Horodifte la Samafcam fi Saharaa, ultima afezare între stinci pe Nistru, numită fi Grădifte (A Moldova, veac XIV - XV, vol. I, p. 424, XV. voi. 2. p 234. XVII. voi IП, p 181 - 182), altele la Ţibova fi Susleni, A Moldova, veac XIV, voi. IП, p 366 - 367 IV, p 263; XVH. voi П, p 31; П, p 58, 97; Z. Arbore, op. cit, p. 116, apoi, una la Hârtopul Mare, dominând văile Izbiscei fi Ohnncei până la Cnulem, (A Moldova, veac XIV, vol. IV, p 115). In ţinutul Lăpufna o Horodifte este aproape de Călărafi-Tuzora, (Z. Arbore, op. cit.,, p 116), una la Vomicenifi alta la Căpnana (A Moldova, veac XIV - XV, vol I, p 41,, XVI, vol I, p 76); în ţinutul Tighina o Hradişte sau Giadişte la Movilele Străjilor pe Cunduc fi Cogâlnic (Z Arbore, op. cit., p 70 fi 119) în ţinutul Tigheci o selifte a lui Grad fi o grădişte pe Ialpug, (A Moldova, veac XTV, vol I, p 239, A V Boldur, op. cit, I, p 297 - 298; N Gngoraf, Vechi cetăti moldoveneşti în „St. fi Cerc 1st. vol. XX, Iafi, 1947, p 152 - 153)

aspecte ale slavului grad[286287], ci îşi au rădăcina în indo-germanul *gherdh* (*a îngrădi23*), a împrejmui, de unde cuvântul *gradus* la pelasgi şi latini, *Ward* (*gard* sau *gardh*) la celţi[288], la români şi albanezi[289], care au adăugat terminaţia *iste*, formând *grădişte*, (*horodişte*) ca în Crăciunişte[290].

Cuvintele *gradus*, *grădişte* şi *gradet* aparţin limbii triburilor pelasge. *Gradus* a fost folosit şi de latini de la întemeierea Rorniei (*753, ab urbe condita*) şi dat locului, unde a fost palatul lui Remus din Roma „qua Gradibus domus ista Remise sustulit"[291]. *Gradus* se numeau în timpul lui Valentinian (364 – 369 e.n.) anumite edificii din Roma, construite pe locuri înalte şi închise, unde se păstrau griul şi pâinea[292].

Şi, nimeni nu va putea susţine că, la daci,

---

286 Iorgu Iordan. Toponimia românească, Bucureşti, 1963, p 308

287 A, Wade - J Pokomy, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, I, 1927, Berlin, p 608 -609

288 Alfred Holder, alt-celtischer Sprachschatz, I, Leipzig, 1891, p 2034, Du Cange, Glossarium mediae et infimae..., VIH, p 404 - 406, vol IП, p 30 - 32

289 I. Russu, op. ciL, p. 109, Idem, Elemente autohtone în limba română, Bucureşti, 1970, p 160.

2908 0 N Iorga. op. cit,. Ii, p 103. П, p 20,1.1. Rusu, Elemente, p 170

291 Propert, IVi, apud N Densuşianu, Dacia vreistorică, p. 1093, Du Cange, Glossarium mediae et infimae... IV, Niort, 1885, p. 92-93.

292 V Pirvan, Getica, p. 721 - 722; C. Daicoviciu, Aşezările dacice din munţii Orăştiei, Bucureşti, 1951, p. 5 - 41

Grădiştea Muncelului de lângă Sarmizegetusa, cetatea de apărare a scaunului lui Decebal, a putut fi construită de către triburile slavilor.

Celelalte toponimice, *horodea* sau *gorodea* = de la obârşia Botnei[293], *Horodnicul de Sus şi de Jos*, de lângă Bitca Mare[294], unde a fost *curtea* lui Petre Vrană şi *Horodniceni* de lângă Boţeşti[295], dublate de oronimele Botna, Bâtca şi Boţeşti, cuvinte de origine germanică, cum vom vedea îndată mai jos, îşi au rădăcina şi originea tot în celticul *gor-to-s* = *etnie întărită cu împrejmuire*,[296][297]

Câteodată, aşezările moldoveneşti din Moldova erau situate pe lângă *maluri*, cuvânt indo-european (*mal* = *deal*, *munte9A*), luând adesea şi denumirea aceasta[298], iar alteori, pe sub

---

293 Z Arbore, Dicţionarul geografic al Basarabiei, p 31, 35, 116
294 A Moldova, veac XIV - XV, vol I. p 164, 204, 265, 403, 404. XVI, voi I, p. 322, IV, p 174 - 175, XVII, vol. I, p 11, Em. Grogorovitza, Dicţionar geografic al Bucovinei, p. 111-112.
295 A. Moldova, veac XV, voi Π, p. 245, XVI, vol. I, p. 317. XVII, vol IV, p 44 -45. M. D. G. R. IΠ. p. 738 - 742.
296 A Holder, Alt-celtischer Sprachschatz, I, Leipzig, 1891, p 203.
297 A Walde - J Pokorny, op. cit., Π, p 294 - 295, I. I. Russu, Limba traco-dacilor, ed a Π-a, p 110, Idem, Elemente autohtone, p 74
298 Malul, la Crucea in ţinutul Putna, A Moldova, veac XVI, vol. IΠ, p 38), Maluri, pe Trotuş la Oneşti, A Moldova, veac XTV - XV, vol I, p 301), Maluri pe Şiret la gura Bistriţei, (A Moldova, veac XIV - XV, vol. I, p. 232; XVI, voi IΠ, p 413, 440). Maluri la Uscaţi ve Valea Albă (A Moldova, veac XVII, vol V, p 84), şi peste Prut, în ţinutul Tigheci, (A Moldova, veac XVI, vol Ï, p 305, 352, 554, 556, Π, 130, XVH, vol I, p 8)

măgură, termen traco-dac, după I.I. Russu[299300], dar existent şi în limba goţilor şi gepizilor37, însemnând tot înălţime98, de la *megh* (*înalt, mare*”).

De la *megh* îşi trage originea grecescul γάλος, (*înalt*) *100,* măgură101 şi *movilă* din limba română. Denumite uneori şi *moghilă,* ca în gepidă sau gotă ca şi în albaneză102, dat fiind marea lor răspândire pe întreaga Moldovă103, înregistrarea lor este un lucru imposibil. Movilele din hotarul satelor moldoveneşti erau folosite de autohtoni pentru refugiu şi apărare, dar şi ca locuri în vârful cărora aprindeau ierburi şi vreascuri uscate, ca semnale de alarmă, aşa cum le foloseau şi ostile bizantine în secolu al VI-lea e. N104.

97 I I Russu, *Limba traco-dacă,* p 204, *Idem, Elemente autohtone...* p 21, 9, 31, 33, 35, 37, 39, 91, 104, 174, 177178

98 C C Diculescu, *Die Gepiden,* Leipzig, 1992, p 182 – 183, Al Philippide, *Originea românilor,* I, p 351

99 A Walde – J Pokoray, op. cit., П, p 257; I I Russu, *Limba...* p. 111.

100 M. Schmidt, Griechisch – Deutsches Wörterbuch... p 482.

101 În ţinutul Putna, o *măgură* la Ciuşlea şi una la Odobeşti, (A *Moldova, veac XVI,* voi П, p 83, *M.D.G. R, TV,* p 261), în ţinutul Trotuş şi Bacău la

---

299 C. Cihodaru, Contribuţii la cunoaşterea obştii ţărăneşti în Moldova, în „St. şi cerc ştii nţ.. Istorie". An VD,
3001 956, fase I, Iaşi, p 13

Caşin, Brăteşti-Bârsăneşti, la Bogdăneşti şi Dărmăneşti. Berzunţ, Scorţeni şi Momeşti, (*M.D.G.R.*, *TV*, p 260 – 261, 67, 71), în ţinutul Neamţ, la mănăstirile Bistriţa şi Bisericani, (A *Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p 421, XVII, voi IΠ, p. 28; IV, p. 241; V, p 76 şi 314); la Bicaz, Hangu, Filioara şi Domesticul, (*M.D.G.R.*, *TV*, p 260, 62, 63), în ţinutul Suceava, la Bogdăneşti. Mălini, Madeiu şi Broştem, (*MD.G.R.*, *TV*, p 261, 63, 64, 66) o puzderie de măguri străjuiesc satele din Bucovina Breaza, Cârlibaba, Stulpicani, Seletin, Pojorâta, Sadova, Sălătruc, Suha şi altele numite Măgura Cailor, Măgura Voloca, Măgura Mare, Măgura Mică, Măgura Vacilor, (M Grigorovitza, op. cit., p 137 – 138), Măgura Moşului, Măgura Plopului, la Vama, Măgura Boului la Moldoviţa, Măgura cu Dealul Germanului şi Dealul Holmului, (A *Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 25, XVI, vol. I, p 366, *TV*, p. 112; XVII, voi IΠ, p 73) Între Siret şi Prut, ele sunt prezente în ţinutul Vaslui, la Coşeşti, Cosmeşti şi Hârşova, pe Rahova şi la Ţibăneşti, unde se află şi o cetate, (*M.D.G.R.*, *TV*, p 262); în ţinutul Hârlău, Băicem, pe Bahlui, (ibidem, IV, p. 261), iar în ţinutul Dorohoi. O măgură înconjurată de şanţ. Strajă şi cu cetate la Ibăneşti, (G. Ghibănescu, *Surele şi izvoade*, XΠ, Iaşi, 1924, p 5 şi 19), la Zvodiştea, pe Siret, (*M.D.G.R.*, *TV*, p 261, IΠ, p 725) şi altele la Şendriceni şi pe Borodace, A *Moldova, veac XVII*, vol *TV*, p 354, 447. V, p 280. Ele nu lipsesc mei între Prut şi Nistru. În masivul Corneştilor, o măgură străjuieşte aşezările Bocăni,

Chetrosu, Brodem, Ciolaceuca, Măgura şi Slobozia Măgurii, din care izvorăsc apele Glela Mare, Şoltoi, Vladmcul, (Z Arbore, op. cit., p 142, 1. Iordan, op. cit. P. 33) şi *Cula* = cetate în limba turcă, înrudită cu *Gala Gelata* şi *Galaţi* şi cu *Kalhat* din limba arabă, (Al Philippide, *Oliginea românilor,* H, Iaşi, 1928, p 374) Numărul lor este cu mult mai mare decât acela pe care l-am putut prezenta aici Mai toate aşezările omeneşti din regiunile de dealun şi munte se află situate sub asemenea măgun

102 I. I Russu, Elemente autohtone în limba română, p. 177

103 Vechile documente moldoveneşti le înregistrează simplu *movilă* sau *moghilă,* dar şi cu atnbute. Sub simpla denumire *movila,* ele apar între Prut şi Nistru în ţinutul Lăpuşna, pe Călmăţui, Bujor şi Spiroasa, (A *Moldova, veac XV,* voi. П, p 121; XVI, vol. I, p 143, 199, IV, p 78) între Prut şi Şiret, există sate movila pe Bârlad, în vechiul ţinut Tutova (*Ibidem, veac, XV,* voi П, p 72 – 79, XVII, vol. I, 231), la obârşia Bercheciului, în ţinutul Tutova şi pe Vaslui, (*ibidem, XVI,* vol UE, p 43, XVII, voi ІП, p 11); în ţinutul Bacău movila pe Cobâle, (*ibidem, veac XIV – XV,* vol. I, 107, XV, voi. П.P. 172 – 173; XVI, voi П, p. 108), La Molniţa şi Baloşem, (*ibidem, veac XVI,* vol. I, p. 612, XVII, vol. V, p 351) şi la Hudeşti Baranca din ţinutul Dorohoi, (*M.D.G.R., TV,* p 403 – 404) În forma plurală movile, apar pe Siret Zvonşte şi Poieni, (A *Moldova, veac XIV – XV,* vol I, p 2, XVI, vol EH, p

365), pe Elan şi Prut şi în ţinutul Tecuci, (*ibidem, XIV – XV,* vol I, p 349, XVI, vol I, p 302). Între Prut şi Nistru, avem movilele vechi la Brăneşti-Avrămem, (Z Arbore, op. cit., p 146): *Suta de movile,* (D Cantemir, *Descrierea Moldovei,* harta anexată şi Gh Năstase, *Centum monticuh,* Iaşi, 1937, p 3 şi urm) şi Movilele Străjilor în ţinutul Tighina, la Grădiştea. (Z Arbore, op. cit., p 46 – 70) Celelalte movile au intrat în toponimie purtând un atribut movila Bobenilor, la Zăvedem pe Răut, (A *Moldova, veac XV,* voi. IП, p 393), Movila Borţoasă, la Şilişeu şi Şasea, (ibidem, XVI, vol I, 198 – 199, p 386; П. P 108), Movila cea Mare, pe Corozel, ţinutul Tecuci, la Ciurbeşti şi Holmu, ţinutul Qrligătura, la Ciulineşti, ţinutul Iaşi, la Buimăceni, Şendnceni, Ştubeiul, Şilivem, ţinutul Dorohoi. (*ibidem, veac XIV-XV,* vol. I, p 156" XV, voi. П, p 183, 311, XVI, vol I, p 41, IV, p 322; XVII, vol IV, p 354 şi 406), iar între Prut şi Nistru, la Bnceni, ţinutul Hotin, la Tălăeşti, ţinutul Lăpuşna, la Iezerul Roşu, ţinutul Tigheci şi pe Ichel, ţinutul Orhei, (*ibidem, XVI,* vol. I, p. 26.228, IП, p. 393, 426; XVII, voi. П, p. 63). *Movilele gemene sau îngemănate,* la Mihăilăuţi, ţinutul Cernăuţi, la Poiana, ţinutul Soroca, la Puhoiu, ţinutul Lăpuşna şi la Tnoţa, pe Crasău, (*ibidem, XIV – XV,* vol. I, p 348, 425, 427; XVII, voi EH, p 149, 12; IV, p 241, V, p 33 etc), a se vedea şi I. Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963, p 33, 37, 40, 42, 37 şi 307

104 Mauncius. *Aria militară,* Bucureşti, 1969,

p. 185

Cronicarul turc Enveri povesteşte că la atacul dat de Umurbeg, tiranul din Aidin, asupra Chiliei, în anii 1337 – 1338, locuitorii de la Chilia, de pe malul basarabean, au aprins focuri pe înălţimile unde s-au retras, amintind debarcarea corsarilor în întreaga regiune[301]. Acest obicei a fost adoptat mai târziu şi de secui[302]. Ceea ce ştim însă precis este că, aceste înălţimi, care dominau aşezările umane, au fost folosite şi de popoarele migratoare, care au poposit mai mult timp în regiunile de la răsărit de Carpaţi. Aşa se explică şi pleonasmele *grădişte, horodişte, maluri, măguri, movile* sau *moghile, curhane* etc, date, pe rând, de popoarele care s-au perindat pe aici. Printre altele Strabon (m. 21 e.n.) scria în cartea a Π-a, 5, 12 (C. 118) a *Geografiei* sale că la nord de Istru, unde locuiesc tyrageţii, mai trăiesc sarmaţii şi bastaiii, încă din secolul al III-lea î.e.n.[303] În cartea avlI-a 3, 17 (c. 306), el completează ştirile că în „stepa geţilor” de la nord de Istru convieţuiesc sarmaţii iazigi, care

---

301 Enven, Düsturmane, in „Cronici turceşti privind ţările române", extrase, vo. I, sec XV, mijloc, sec XVII, Bucureşti. 1966. p 36, M M Alexandrescu Dersca. L’expedition d'Umur-beg d’Aldin aux bouches du Danube (1337 - 1338), în „Studia et acta onentalia”, IΠ, Bucureşti, 1960, p 3 - 24, V Laurent, La domination byzantine aux bouches du Danube, in „Revue historique du S E E”, an XXΠ, 1945, p 197 - 198

302 Szabo Karoly, Szekely Oklervëltar, I, Cluj, 1875, p 198. N Iorga, Acte româneşti dm Aideal... în „Bul. Corn 1st, a Rom ”, Bucureşti, 1916, Π. p 182, nota 5.

303 Strabon, Geographica, in „Izv 1st Rom ”, I, p 221, D Berciu, Zorile istonei în Carpaţi, p 301 - 310

se numesc regali, apoi urgii. Tot aici, el mai precizează că bastarnii, care locuiesc înlăuninil ţării, învecinându-se cu tyrageţii şi cu germanii, fiind ei înşişi un fel de neam germanic, sunt împărţiţi în mai multe triburi: atmoni, sidoni şi peucini, după insula Peuce din Istru, iar roxolanii sunt cei mai de la miazănoapte, nemaiavând ştiri dacă deasupra lor mai locuiesc şi alte neamuri[304].

Din perioada convieţuirii cu sarmaţii roxolani = alanii străluciţi[305], tyrageţii au împnimutat obiceiu de a castra caii, păstrat de locuitorii satelor româneşti în tot evul mediu până în prezent. „Un obicei specific al întregului neam scit şi sarmat, scrie Strabon, este castrarea cailor, ca să fie mai uşor struniţi"[306].

B.P. Haşdeu a relevat acest obicei, ce dovedeşte continuitatea poporului român pe aceste meleaguri, la Congresul orientaliştilor de la Viena, ţinut în anul 1885, în discuţia avută cu istoricul maghiar Hunfalvy[307]. Datorită acestui obicei practicat în perioada din secolele IV – XIV, caii scopiţi, vânduţi în Europa centrală, au fost

---

304 Starbon, op. cit, ed. cit.,, p. 241, Gh Nâstase, Peuce, p. 17 - 42.

305 G Vernadsky. Sur l'ongine des Altains, in „Byzantion". XVI, 1942 - 1943, p 81 - 87, N Bănescu, in „Revista Istorică T, XXXП. Nr 1 - 12. 1946. p 146 - 147

306 Starbon, op. cit.,, ed cit., p 243 şi 245, cartea a VUI-a, 4, 8

307 B P. Haşdeu, Chestiunea continuităţii românilor în Dacia, înaintea congresului orientaliştilor din Viena, in „Conv. lit ", an XX, Bucureşti, 1886, p 703 - 704

numiţi, după poporul care-i vindea, *walahi*[308], în limba gemi ană walali; în limba svediană, valack, în limba litvană, volukas şi în dialectele slave, valah şi voloh[309].

Printre tyrageţi şi roxolani s-au mai aşezat în secolul al II-lea şi al III-lea vandalii cu taifalii şi goţii, cu cele două ramuri ale lor – vizigoţii şi ostrogoţii – stăpânind ambele maluri ale Nistrului[310]. Împotriva acestora, împăratul bizantin Valens întreprinde o expediţie în anul 369, trecând Istrul la Noviodunum (Isaccea).

Hunii dau, în anul 375, peste „satele întinse până departe şi rodnice” ale goţilor greatungi şi thervingi sfărâmă rezistenţa acestora şi-i obligă să se retragă în Munţii Caucaland, printre saimaţii şi geţii amintiţi mai sus[311]. În preajma anului 378, împăiatul Valens va obţine victoria asupra geţilor uniţi cu sarmaţii, lăudată de Temistiu[312] dar va cădea în luptele cu parte din goţii trecuţi în sudul Dunării, în bătălia de la Adrianopole.

Prezenţa goţilor, a sarmaţilor roxolani şi a

---

308 M Isbăşescu, Dicţionar german-romăn, Bucureşti. 1957, p 1081

309 B P Haşdeu, în „Conv lit ”, an XX, p 703 - 704

310 Ammian Marcellin, Bellum Gothicum, cartea XXVII, cap П, p. 33 - 34, ed G. Popa-Lisseanu, „Izv 1st. rom ”, voi XIП, Bucureşti, 1939.

311 Ibidem, Cartea XXXI. cap. IП. p 35, 41, 70, 76, N Iorga, op. cit, П, p 54, 63 - 65, C. Diculescu, Die Wendalen und die Goten in Hungarn und Rumänien, Leipzig, 1923, p 40, Al Philippide, op. ciL, L

3121 10 Temistiu, Oratio de pace, Oraţia XIП, cf. N Iorga, op. cit, П, p 62.

bastarnilor[313] printre geţi continuă iar istoricul alan Iordan es ne-o confirmă ca fiind de actualitate şi în secolul al VI-lea, în rezumatul scris de el după cele 12 volume ale lui Cassiodor[314], în anul 551. Descriind Dacia (Transilvania), care se numeşte acum Gepidia, el constată că aceasta se mărgineşte la răsărit cu roxolanii, la miazănoapte cu sarmaţii şi bastarnii şi la miazăzi cu fluviul Dunărea[315]. El mai menţionează că, goţii greutungi au supus, în secolul al IV-lea, neamurile slavilor, veneţi, şi gelavini, care locuiau la nord de satinaţi şi bastanii, spre izvoarele Vistulei, Nistrului şi până la Nipru[316].

În ceea ce priveşte pe goţii stabiliţi pe teritoriul Daciei încă înainte de venirea hunilor, ei se amestecau în viaţa satelor româneşti, prigonind pe creştini. În regiunea Buzăului, cutreierau drumurile satelor în timpul nopţii, cum face Atarid fiul unui şef got pentru a aresta şi condamna la moarte, prin înec, în apa Buzăului[317] în anul 372, pe Sf. Sava gotul[318] şi pe un preot creştin.

---

313 N Iorga, Istoria românilor, Ij, p 239 - 240, îi crede celţi
314 Iordanes, Getica, ed. G. Popa-Lisseanu. in „Izv 1st Rom ", XIV, Bucureşti, 1939, p 7 şi 21
315 Ibidem, cap XXП. p 41 -42 şi 109.
316 Ibidem, cap V, p 26 - 27, 88 - 89, cap XXIП, p 43 şi 110
317 Acta S. Sabae gothi, cap V, în Ruynart, Acta Piimorum martyrum. Pans, 1689, cf B P Haşdeu, Zina Filma.... în „Col lui Traian”, alrilie 1877, p 158, Idem, Istona critică, I, p. 304.
318 V Pirvan, Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman, Bucureşti. 1911, p 156, P P Panaintescu, Obştea ţărănească.... p. 22 - 23, E A, Thompson, The Visigoth in the

În faţa pericolului pe care-l prezentau hunii, autohtonii traco-daci aliaţi cu roxolanii, sarmaţii, bastarnii şi goţii, cunoscuţi ca războinici neîntrecuţi, au organizat apărarea pe înălţimile întărite de la natură, numite în limba traco-dacă grădişti, maluri, măguri şi movile, cărora germanicii le-au spus în limba lor *Buttel*, *Buttika*, (de unde *Bâtca* moldovenească), *Nolm şi pisc*. Dintre aceşti trei termeni, pe primul, *Buttel-Buttika* îl vom găsi numai în toponimia minoră a satului dintre Carpaţi şi Nistru, iar pe acelea de *Holm* şi *Pisc* pe întreaga suprafaţă a vechii Dacii.

E foarte interesant de reţinut, şi subliniem aceasta aici, că mai toate *horodiştele* celto-traco-dace au dubletul german *Bâtca*, aşa cum este în cazul de la Bâtca Doamnei la V de oraşul Piatra Neamţ, unde recent a fost descoperită o *horodişte* dacică[319]. Denumirea de *bâtcă*, *botcă* şi *botnă* apare din Carpaţi şi până la Nistru[320].

---

time oJUlfila, Oxford, 1966. p. 53, 64 - 77, Acta Sanctorum, în „Izvoarele Istonei României”, П, Bucureşti, 1970, p 712 - 713

319 N Gostar, Cetatea dacică de la Piatra Neamţ, Bâtca Doamnei, în „Omagiu lui P Constantinescu Iaşi”, Bucureşti, 1965, p 81 -86

320 In Vrancea, avem Bâtca Roşie, (D Frunzescu, Dicţionarul topografic şi statistic al României, Bucureşti, 1872. sub voce), şi Bâtcani, (Ai. D. G. R., I, p 466), în ţinutunle Trotuş şi Bacău, ele se află in zona subcarpaţică, la Caşin, unde este Măgura Caşinului, la Grozeşti şi Slămc, la Frumoasa pe Tazlău şi in Mărăşti, (M’. D. G. R., I. p 464 - 465), în ţinutul Neamţ, o Bâtca cailor, pe Tarcău, Bâtca Doamnei in munţii Doamnei, unde am văzut Horodiştea dacică, şi o altă Bâtcă a Doamnei in Munţii Cozla, Bâtca gardunlor, Bâtca Sănii, Bâtca Sihastrului, Bâtca = munte, la Farcaşa şi Bâtca Focşei, la Filioara, (il/. D. G. R., î. p

H. Tiktin1" 5 şi I. Iordan[321] nu dau etimologia cuvântului *Bîtcă*. El este însă considerat de către C.C. Diculescu[322] şi admis de Al. Philippide12S, ca fiind de origine germanică, pronunţat de franci *Butte*[323], de către secui şi populaţia românească dintre Prut şi Nistru, *Boţea* şi *Botnă*. Mai întotdeauna, Bâtca apare împreună cu un alt

---

465 - 466). In ţinutul Suceava, unde 32 de bâtce, dacă dăm la o parte Bâtca = deal; pe Şiret, în lunca Paşcani, Bâtca Rusii şi Bâtca Zmeilor de la Tătăruşi, celelalte 29 se aflâ sub Carpaţi, in satele

321B ogdăneşti, Mălini. Mădeiu. Broştem, Neagra Şarului, Şarul Domei, (M'. D. G. R., I, p 465 - 466), pentru ca să continue în Bucovina cu Bâtca Mare, (M. Gngorovitza, op. cit, p 14), care s-a suprapus peste Horodmcul de Sus şi de Jos, Bâtca Slătioarei, Bâtca Leşului, Bâtca Copiat şi Bâtca Neagră, (Em. Gngorotiza, op. cit, p 14). Intre Şiret şi Prut, există în ţinutul Dorohoi, Bâtca sau Movila Mare, la Hilişeu, Bâtca, movila stâncoasă la Rădăuţi, pe Prut şi Bâtca, la Horodişte, pe Prut, (M. D. G. R., I, p 464 - 465), iar în vechiul ţinut Fălciu, la Podoleni (Ibidem, I, p 465). Intre Prut şi Nistru, o bâtcă şi vale a Botei, acolo unde Athananc a ridicat un castru la venirea hunilor, (Ammian Marcellin, op. cit., ed cit. p 41, 76) şi Botna şi Botmşoara, care izvorăsc de sub poalele Butei sau Budei, suprapusă peste Horodca, unde, in secolul al XV-lea, mănăstirea Probota aveapiisaca înaltă = Visoca in limba slavă, (I. Bogdan, op. cit., I, p 105 -106, A Moldova, veac XIV - XV, vol I, p 161, 202, 216, 347)

3221 29 Dicponarfiancez-român, Bucureşti, 1967, p 99, ed. I Giroveanu

323C răciuneşti şi Şcheia, ibidem, HL, p. 726); în ţinutul Fălciu, la Păhneşti, Târzii şi Rincem, (ibidem, IU. p. 726); în ţinutul Roman, la Dagiţa (ibidem, IП, p 725), în Cârligătura-Iaşi, la Păuşeşti, Cogeasca şi P^omâneşti (ibidem, IП. p. 725 - 726), în ţinutul Hârlău, la Slobozia Secătura Rădeni şi Storeşti, (ibidem, IП, p. 725), în ţinutul Dorohoi, la Hilişău, Bagiurea-Darabam şi Piscul Holmului la Buda, {ibidem, IП, p 725 - 726)

cuvânt de origine germană, numit *Holm*[324]. Toponimicul *holm*, răspândit în Moldova, Transilvania şi Panonia[325] şi mai la nord în Halici[326], poartă alături de el încă un cuvânt de aceeaşi origine gotică, *Piscul*[327]. Răspândirea acestora peste întregul teritoriu locuit de daci şi geţi duce la ideea că acest termen împreună cu cealaltă denumire de *Bâtca*, existentă numai în Moldova, sunt urme adânci mai vechi, lăsate în sistemul de organizate a apărării satului moldovenesc de către roxolani, bastarni şi celelalte neamuri germanice. Ca şi *holmul*, *bâtca* şi *piscul* sunt cuvinte folosite de popor[328].

324I ntre Prut şi Nistru, în ţinutul Hotin, la Putreda, (Z. Arbore, op. cit, p. 115); şi în ţinutul Qrhei, Holmul Negru, (A Moldova, veac XIV - XV, vol I. p 116, 154) Părenle lui Al Philippide (<Originea românilor, I, p 716 - 717) şi I Iordan, (!Toponimia românească, p 736 - 737) că Holmul îşi are rădăcina în hulm, aflat în limbile bulgară şi ucraineană, sânt dezminţite de toponimicul holm, care este răspândit numai în Moldova, în aceleaşi regiuni unde apar bâtcele, în Transilvania şi pusta Panomei locuite de vizigoţi, cu excepţia unui oraş Holm în Galiţia, unde au lăsat urme adinei gepizii

325 N Densuşianu, Note critice asupra scrierii domnului A D. Xenopol, „Teona lui Roesler”, Bucureşti, 1885, p. 50 - 54

326 B P Haşdeu, Istoria critică, I, p 301 - 305, B D Grecov, Ţăranii în Rusia. ed. rom, Bucureşti, 1952, p 256

327 C Diculescu, Die Gepiden, p 182; Al Philippide, op. cit,p 351

328S eni (M. D. G. R., IV. p 728. 730); in ţinutul Tecuci. Piscu sat. (ibidem. veac XV. voi Π. p 215, 220). la Cudalbi, pe Dobrotvor, pe Zeletin (ibidem. XVI, vol I. p 351, 600; IV. p 70) şi Nicoreşti (M. D. G. R., IV. p 727). în ţinutul tutova, la Bogdana, (M. D. G. R., IV. p 729) şi la Iezer, (A Moldova, XVII, vol I. p 355 - 356); în ţinutul Fălciu, Piscul lui Vodă. Piscul Anilor, Piscul Holmului, Capul Piscului, la Cozia şi Bohotin, ((M D. G. R., IV, p

Privite pe haită, toponimicile traco-dace: horodiştea, malul, măgură şi movilă, împănate cu acelea de origine germanică: bâtca, ho Imul şi piscul, ultimele suprapun în du-se întotdeauna ca dublete peste cele dintâi sunt cele mai vii probe despre simbioza care a avut loc pe aceste meleaguri între triburile traco-dace şi acelea germanice: sarmaţi-roxolani, bastarni, goţi şi gepizi, timp de opt secole la rând, tocmai în epoca închegării limbii române (secolele III ŞI VI era noastră)[329].

În afară de transmiterea obiceiurilor juridice de la unii la alţii, această colaborare neîntreruptă[330] va influenţa aşa de adânc sistemul de organizare a comunităţilor familiale, care-şi vor împleti şi completa instituţiile lor cu acelea ale germanicilor, încât, astăzi, cu greu îşi poate da seama un istoric ce este autohton traco-dac şi cât

---

728 - 729 şi 730, A. Moldova, veac XHT - XV, vol I, p 281; XVII, vol Ut, p 416 - 419); în ţinutul Vaslui, la Costeşti (Ibidem, veac

XVI, vol I, p 601, IΠ, p 330, 356), la Popeşti, Mici eşti, Borăşti şi Tanacu ((A/. D. G. R.. IV, p 728 - 730), în ţinutul Iaşi, Piscul Bahluiului şi Capul Piscului (A Moldova, veac XIV - XV. vol I, p 361, XV, voi Π, p 197, XVII, vol IV, p. 445; V, P 61) şi Piscul Socola ((M D. G. R.. IV, p 730), în ţinutul Roman, la Omcem şi Stănuţa şi în ţinutul Dorohoi, la Orofteiana (M'. D. G. R., IV, p 729 - 730). între Prut şi Nistru, în ţinutul Soroca, în Orhei, în Lăpuşna şi Tighma (Æ Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 399, XV, voi Π, p 306, XVI, vol I, p 567, IΠ, p 19 şi 393, IV. p 212; XVII, voi Π, p 86,91).

329 1 I Russu, Limba ti-aco-dacilor, ed. a Π-a, p. 216

3301 30 I Nestor, Migraţia popoarelor, cap IΠ. p 671 - 704 şi K Horedt, p. 704 - 722, în Istoria României, I, Bucureşti, 1960

a fost împrumutat de la goţi. Influenţele şi împrumuturile reciproce au fost atât de mari, încât „*elementele gotice anincate nu numai spre vest... ci şi spre nord* – scrie Nicolae Iorga – *duc pe malul răsăritean al Balticii până în Finlanda, ca şi pe cel apusean, suedez, unde în sudul ţării e Goţia din titlul regelui Suediei, apoi Gottland şi Gotheborgul, alta lineară a vechilor traci, luată de la moştenitorii lor romanici. De aici, acele covoare dalecarliene, pe care le întâlnim pomenite pe la anul* 1.000”[331][332].

NUMELE SUB CARE APAR GINTA ŞI MEMBRII

COMUNITĂŢII GENTILICE

Problema existenţei comunităţii gentilice şi a organizării acestei populaţii în comunităţi familiale (casnice) pe teritoriul de la răsărit de Carpaţi a fost abordată, în istoriografia românească, de mai mulţi istorici.

Alexandru V. Boldur, observând relatările lui Dimitrie Cantemir despre funcţiunea dreptului gentilic de răzbunare a sângelui[333], „pravilele sau obiceiurile locuitorilor din Tigheci, Câmpulung şi Vrancea”[334] şi rezultatele cercetărilor lui I.C.

331 N Iorga, Istoria Românilor, П, p 67 şi 69; Revista Ai heologică, an XIX, 912, p 158.

332 A V Boldur, Istoria Basarabiei, I. Chişinău, 1937, p 148 - 151

333 D Cantemir, Descrierea Moldovei, ed G Pascu, p 127

334 A Sava, Documenteputnene. Focşani, 1929. p XX - XXI, П, Chişinău, 1931, p VI - XI

Filitti[335] în domeniul dreptului public la români, a conchis că obştile, cu creptul de preemţiune a rudelor la înstrăinarea pământului dintr-un sat, se trag din comunităţile gentilice cu regimul lor agrar, conduse de cneji, iar mine ale regimului gentilico-familial persistă până târziu şi după întemeierea statelor româneşti.

Acelaşi autor mai subliniază că, familiile din acel timp nu se aseamănă cu cele de astăzi, în componenţa lor intrau străbunul cu fiii, nepoţii şi strănepoţii şi pers soanele străine, devenite membre prin asocierea lor la munca în comun, pe acelaşi pământ, numărul membrilor acestora atingând cifra de 40 – 50 de suflete[336].

N. Lăbuşcă scrie că: „satul cu formaţiune socială oglindeşte viaţa agricolă. Un sat aparţinea odinioară unei şi aceleiaşi familii. Toţi locuitorii, fără deosebire, erau rude de sânge, urmaşii unui strămoş, care statornicise graniţele satului."[337]

De asemenea, N. Iorga consideră satul românesc „tot o comunitate genealogică, având un strămoş comun"[338].

După aceştia, Valeria Costăchel a trecut fără să dea un răspuns, cum se numea ginta la geto-

335 1 C. Filitti, Vechiul drevtpenal român, în „Revista de drept penal şi ştnntă penitenciară", Nr 1 - 3, 1934, p
34-36

336 A V Bol dur, op. cit., p 148 şi 151

337 N Lăbuşcă. Elementele juridice din cronica lui Origore Ureche, teză de doctorat litografiată, Iaşi, 1922. p 75(71-83)

338 N Iorga. Le caractere commun des institutions du Sud-Est de l JEurope. Bucureşti, 1929, p 3 - 20

daci şi a căutat numai să găsească termenii sub care apăreau membrii comunităţilor gentilice la români. Pornind de la faptul că, la germani şi slavi închegarea raporturilor feudale s-a făcut fără să se fi trecut prin orânduirea sclavagistă, ci numai prin aşa-zisa formă de viaţă, denumită obştea agrară, comunitate Teritorială sau vicinală, autoarea crede că, prin existenţa termenilor megieşi şi vecini în documentele româneşti, se poate susţine faptul că şi românii au evoluat la societatea feudală prin obştea agrară[339].

Dezagregarea obştei agrare ar fi început odată cu apariţia celor două clase: a stăpânilor feudali, suprapusă peste categoria socială a săracilor, semnul cel mai caracteristic al dezagregării obştei săteşti în societatea feudală[340]. În timpul cât a durat această obşte agrară sau sătească, ea a organizat un control asupra pământului, a avut o responsabilitate juridică, un drept de judecată, fiind condusă de către cneji, juzi şi vătămani şi o responsabilitate colectivă pentru plata birului[341]. C. Cihodaru, urmărind termenii *hotar, ocol, polie, ocnig* şi *volosti* din textele documentelor scrise slavoneşte, în

339 V Costăchel, Despre problema obştiilor agrare, în Ţara Românească şi Moldova, în „Studii şi Cerc de 1st medie”, Π, Bucureşti, 1951, p 91 - 109

340 Idem, Dezagregarea obştii săteşti în ţările române, în evul mediu, în „Studii şi referate”, Bucureşti, 1953, p 753-799

341 V Costăchel, P P Panaitescu şi A Cazacu, Viata feudală în Tara Românească şi Moldova în sec. XIV - XVII, Bucureşti, 1957. p 79 - 108

Moldova secolelor XIV – *XV*, deşi constată că aceştia sunt folosiţi de cancelaria feudală pentru a indica circumscripţii administrative feudale, consideră, că sfera noţiunilor respective se suprapune exact peste teritoriul unor obşti. Satul nu este decât o sub împărţire a obştii, o simplă unitate, în compunerea ocolului, în limitele căruia numai un singur sat avea rolul principal, fiind acela din care roiseră celelalte[342]. Concluzia este justă şi corespunde cu realitatea istorică, mai ales că gruparea mai multor sate pe un singur hotar, sub conducerea unui boier, se făcea tot în jurul unei poziţii geografice, strategice, cum vom vedea atunci când vom studia şi satul feudal.

Un studiu mult mai mai e asupra naşterii, evoluţiei şi organizării obştii agrare la români ni-l pune la dispoziţie P.P. Panaitescu. Utilizând un vast material documentar din perioada veche şi medie a istoriei românilor, antonii cercetează pe rând obştea la daci, terminologia ei la români şi alte popoare, procesul de aservire a obştilor, organizarea muncii în comun şi hotanil obştii, aducând o importantă contribuţie la istoria satului românesc.

E de mirare însă, cum s-au putut împăca la P.P. Panaitescu existenţa unei folosiri a păin iuţii lui în devălmăşie de către comunitatea gentilică, concomitent cu aceea a împărţirii obştii pe

---

342 C. Cihodaru, Contribuţii la cunoaşterea obştii ţărăneşti în Moldova, in „Studii şi Cerc. St. Istorie”, an VII, 1956. fase I, p 1-34

bătrâni, funii şi locuri, în perioada comunităţii gentilice. Ea se explică numai prin nedelimitarea sferei noţiunilor de megieşi, răzeşi şi vecini, precum şi a lipsei unei lucrări de contact cu satul stăpânit de megieşi sau de răzeşi deosebit de satul aflat în posesiunea unui feudal, în care lucrează vecinii clăcaşi[343].

Totuşi, prin tratarea organizării obştii în cele două principate româneşti concomitent, deşi, după autor, nu întotdeauna organele de conducere au aceleaşi rosturi, se scoate în evidenţă, pe bună dreptate, o identitate perfectă şi o evoluţie paralelă între obştea agrară din Moldova şi aceea din Ţara Românească.[344]

Pe lângă aceste studii, ieşite de sub pana unor istorici necunoscuţi, au mai apărut două lucrări referitoare la obştea sătească sub semnătura sociologului H.H. Stahl.

În prima, scrisă în trei volume, cuprinzând cca. 1160 de pagini[345] şi în a doua, de 274 de pagini[346], autorul prezintă cititorului un material imens, cules şi de pe teren. Dar prin folosirea unei alte metode de lucru în aranjarea şi interpretarea

---

343 P P. Panaitescu, Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova, Orânduirea jeudală, Bucureşti, 1964, p. 5 - 269; Vezi şi recenziile lui Al I. Gonţa, in ziarul „România liberă" din 23 iulie 1964, p. 2; şi N. Endroiu, in „Studia Universităţis Babeş-Bolyai, S Hist ”, fasc 1, Cluj, 1965, p 137 - 142.

344l î0 P P Panaitescu. op. ciL, p 38 -40, p 258 - 267

345 H Stahl, Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti, I - П - IП, Bucureşti, 1958, 1959. 1965

346 Idem, Controverse de istorie socială românească, Bucureşti, 1969, p 5 - 274.

materialului decât cea istorică, satul românesc, în loc să treacă printr-o evoluţie dinamică, apare static. Amărăciunea este cu atât mai mare, cu cât, având în faţă un asemenea material documentar, cititorul nu-şi poate face o imagine, de cum a fost organizată obştea devălinaşă în comparaţie cu satul feudal, care mai păstrează instituţii ale unei vieţi sociale anterioare. Desigur, H. Stahl are un merit deosebit prin munca titanică depusă pentru a fi adunat şi adus la lumină un bogat şi important material cu ample informaţiuni culese şi din cercetările de pe teren. Acesta va putea fi foarte bine utilizat de istoricii şi sociologii care se vor ocupa de aici înainte, să limpezească problemele de organizare a instituţiilor în comunitatea gentilică a satului devălmaş megieşesc, numit adesea şi răzăşesc, în comparaţie cu acelea ale satului feudal, pornit de la eponim, ori împărţit pe mai mulţi moşi sau „bătrâni”.

* * *

Pentru a reconstitui imaginea a ceea ce a fost comunitatea gentilică şi comunitatea familială (casnică) devenită teritorială, precum şi evoluţia ei, într-o perioadă din care nu avem nimic scris, trebuie de ţinut seamă nu atât de urmele civilizaţiei aflate în săpăturile arheologice, cât mai ales *de existenţa instituţiilor de drept* aflate în documentele de mai târziu, păstrătoare ale unor realităţi istorice, reflectate în aşa-zisul *obicei al pământului sau lege a ţăiii*.

Marele jurist german Fr. Care von Savigny

scria acum opt decenii că, „din clipa în care găsim o istorie bazată pe documente, recunoaştem în ele un drept cu caracter propriu poporului căruia se aplică, la fel ca şi limba şi obiceiurile acelui popor [347]”.

Dacă concluzia aceasta a fost trasă din studierea documentelor existente la celelalte popoare, ea trebuie să fie valabilă şi pentru organizarea socială a comunităţii gentilice din ţările române. „Pentru că dreptul – continuă acelaşi autor, în altă parte, nu e un produs arbitrar, pe care împrejurările, întâmplarea sau înţelepciunea omenească l-ar fi putut face altfel. El ia naştere ca limba şi se dezvoltă ca ea, printr-o serie de transformări ce se efectuează în chip continuu printr-o evoluţie lentă”[348].

Limba, deci, şi instituţiile de drept, aflate în documentele istorice din evul mediu, care au evoluat foarte lent din perioada comunităţii gentilice, pot fi şi trebuie luate în seamă ca dovezi ce reflectă imagini vii despre organizarea şi dezvoltarea comunităţii gentilice şi săteşti, în trecutul îndepărtat al ţărilor române. Dar dacă limba poate fi părăsită de un popor şi adoptă o alta[349], obiceiurile juridice sunt singurele care persistă şi arată originea unui popor. Dacă aşa

---

347 Fr Carl von Savigny. Vom Beruf unserer Zeit fiir Gesetzgebung und Rechtwissenschaß, Freiburg. 1892. P 5.

348 Idem, Traité de droit romain, trad de Guenoux, vol I, Pans. 1885. p 14 şi 125.

349 Al Philippide, Originea românilor, I. Iaşi, 1925. p 840 - 851

stau lucrurile la toate popoarele, problemele care se pun pentru noi e să ştim mai iuţii: sub ce nume apare ginta la geto-daci şi urmaşii lor?; cum se numesc membrii comunităţii gentilice şi conducătorii acesteia în izvoarele istorice antice şi documentele româneşti de mai târziu? şi apoi, obiceiurile juridice.

Studiind originea familiei, Friederich Engels ajunge la constatarea că termenul gintă îşi ai e originea în sanscritul gae,[350] care înseamnă *a naşte*. De la acest cuvânt derivă *ganitar* (*tată*) şi *ganas* sau *djanas* (*gintă*). Grecii au păstrat pe γαμέω 157 (*a deveni, a naşte*), pe γουή 15 (a *se căsăton*, dar şi *a procrea*), pe γουή159 (*femeie*) şi pe γέυος[351] (*neam*).

Romanii au avut în vocabularul lor, iniţial, forma gign0161 pentru *a naşte* şi *gens* pentru *gintă*. Aceasta era o grupă de bărbaţi şi femei înrudiţi prin sânge, între care era oprită căsătoria, stăpânea averea în comun şi avea ca primă datorie răzbunarea sângelui unei rude, vărsat de un străin. Mai târziu, noţiunea şi-a lărgit sfera şi a cuprins mai multe familii, apoi neamul sau poporul întreg = *genus*[352][353].

Goţii au moştenit şi transmis mai departe cuvântul sanscrit *gan* şi sub forma *kan* – pentru

---

350 A Walde, Vergleichendes Wörtebuch der indogermanischen Sprachen, ed. J Pakomy, Berlin, - Leipzig, 1930. p 576 - 578, Fr Engels, op. ciL, p 90. şi 146 - 147

351 Ibidem, p 146

352 Ibidem, p 278 -279

353 Fr Engels, op. cit., p 90, 146 - 147

cel care procreează şi *kuni* sau *kimne* (pentru *femeie* şi *gintă*). De aici, cuvântul *kuning* sau *kumg* (şeful ginţii) sau *kaneg*, de unde *kanez*, păstrat în vorbirea curentă de locuitorii vechii Dacii sub forma *cneaz*, pentru a desemna pe şefii comunităţilor teritoriale.

Longobarzii, burghezii103 şi ilirii[354] au folosit cuvântul *para* pentru a indica un *convoi nomad*, alcătuit din unităţi gentilice. Acelaşi termen a fost folosit şi pentru conducătorul unei ginţi, astfel că, *fără* a devenit mai târziu nume de persoană, dar şi denumire pentru terenul ocupat de o gintă. În Moldova, s-au păstrat în documente nume de oameni *Gan*, *Ganea*, *Gănescu* şi *F ara* şi denumirea unor comunităţi săteşti ca: *Găneşti* în ţinutul Roman, Fălciu şi Covurlui1, *Faraoani* pe Siret în ţinutul Bacăul, *Făleşti* pe Prut, ţinutul Covurlui, cu menţiunea, unde a fost *Fără*[355] şi Faraoani168 pe Milcov.

Popoarele slave au avut iniţial cuvântul *plemea*[356], pentru a desemna *ginta* şi aşa o au şi astăzi, de unde *plememţii* (*membrii gintei, neamurile*).

Ginta, l-am sau *plemea* formează deci o grupă de bărbaţi şi femei, care au aceeaşi origine comună prin *naştere*, dintr-un singur strămoş. Bărbaţii şi femeile se bucură de egalitate în

354 N Iorga, Istoria românilor, Ij, p 67.

355 M Costăchescu, op. cit, I, p 350; Buletinul “I Neculce”, Nr 3. 1923. p 139 - 151

356 Fr Miklosich. Etymologisches Wörtebuch der slavischen Sprachen, Wien. 1886, p 249

drepturi şi libertate deplină în cadrul comunităţii, la folosirea uneltelor de muncă şi a hranei, împreună cu cumnaţii, cumnatele, ginerii şi nurorile aduse, prin căsătorie, din ginţile străine. Prima datorie a tuturor membrilor ginţii era răzbunarea sângelui unei rudenii, vărsat de un străin.[357358]

La geto-daci, numele sub care apare comunitatea gentilică era ca şi în limba sanscrită, *djana* – *dzana* – dzâna171 în legătură cu ideea de naştere, viaţă şi păstrat până astăzi în cuvântul *zâna* = *fată*, înlitnba tracă (zâna zorilor, zâna codrilor), cuvânt care trebuie pus în directă legătură cu persanul *zen112* = *femeie*) având şef un *canez*, ca şi la goţi. Confirmarea acestui adevăr o avem prin prezenţa cneazului în fruntea tuturor comunităţilor teritoriale de pe întregul cuprins al Daciei[359360], şi după asimilarea limbii latine, cu *djens* pentru *gintă* şi cu acela de *judex*, pentru *cneaz"*. În secolul al XV-lea, cuvântul *gint*, plural *ginture*, provenit din latinul *gens*, are în *Psaltirea Scheiană* înţelesul de generaţie: „În *gintu* şi în *gintu*", dar se păstrează şi în sensul primitiv de

---

357 Fr Engels, op. ciL, p. 90 - 94

358 Diran Kelekian, Dictionnaire turc-français, Constantinopole, 1911, p 647

359 S. F Fekete. Cneziatele romane, in..Rev pt istone, arheologie şi filologie", anul IП. vol V, 1885, p 129 - 130, I Bogdan, Despre cnejii români, in „An Acad Rom ", s П, tom XXVI, 1903 - 1904, p 17 - 23, Dinu Anon, Cnejii români. Bucureşti, 1983, p 3 şi urmare

360 I. Minea. Originea romană a instituţiunii cnezatului la noi, in "Cerc 1st ", Iaşi, 1925, p 412.

comunitate gentilică. „Pomeniră în numele tău în toate *ginture Apostolul* voroneţian are expresia „tot gintul în secolul al XVI-lea, cuvântul *gint* a fost înlocuit în tipăriturile lui Coresi prin cuvântul *rod, nidă* şi *nidenie,* în înţelesul de *neam,*[361] *nidenie,* în cadrul comunităţii consagvine.

Termenul latin *gens* (*gintă*) a fost primit şi folosit de geto-dacii latinizaţi, concomitent cu acela de *djana – dzâna,* aşa după cum alături de *kan – kanez* şi *kneaz* a fost întrebuinţat cuvântul *jude,* veacuri la rând, în evul mediu.

Dzana, ca simbol al naşterii în comunitatea consagvină a fost păstrat de geto-daci şi urmaşii lor în mica familie, în care *zâna* = fata nemăritată[362] numită şi *cneajna* a devenit, după căsătorie cu *cneazul, cneaghină,* cum ne este deja cunoscut din documentele medievale[363]. Aici trebuie să adăugăm că, pentru *întemeietorul unui neam* geto-dacii au păstrat cuvântul înrudit cu γόυεμος17 δ, din limba greacă, aşa cum au moştenit şi cuvântul de *a planta* = φυλέυειω pentru a procrea, ambele cuvinte demonstrează vechimea întemeierii familiei şi neamului înainte de a fi suportat influenţe străine de limbă.

În contact cu popoarele mongole, românii vor cunoaşte un nou termen pentru desemnarea ginţii şi a membrilor acesteia. Este vorba de cuvântul

---

361 Dinu Anon, Cnejii români, p 42, nota 112; P. P Panaitescu, Obştea ţărănească... p 20, H Tiktm, ov. ciL, П, D - O, p 681 -688
362 V Pirvan, Histria. Bucureşti, 1923, p. 70
363 R Rosetti, Pământul..., p 40-44

*oboga1*O*, care, în limba mongolă, înseamnă *gintă*. De la el, membrii ginţii se vor numi *oboghii*. Aşa există în documentele de cancelarie din secolul al XV-lea, tradus de slaviştii români şi editorii colecţiilor de documente prin corespondentul *săraci121*, în sensul de lipsit de proprietate personală imobiliară.

În actele moldoveneşti scrise, la începutul secolului al XV-lea în limba slavă se mai făcea deosebire între cuvintele şi sferele noţiunilor *gintă şi ne-am*, care erau redate, primul prin *plemea* şi al doilea prin *rod*.

În cărţile domneşti, din 7 ianuarie 1403, 8 martie 1407, 16 septembrie 1408 şi altele. Alexandru cel Bun încheia dispoziţia sa cu fraza: „Iar cine va fi domn în ţara Moldovei dintre fiii sau fraţii noştri, sau *din ginta noastră*" (*ot naşe plemea*) *1**[364], făcând deosebire de cuvântul *neam*, folosit într-un act din 11 februarie 1400, când îi întăreşte lui Dan vameşul şase sate pe Vaslui... „copiilor lui, nepoţilor, strănepoţilor şi *întregului neam*" (= *i văseam rodu*.) *x**[365][366]

Din cuprinsul acestor acte, se vede clar că din *gintă* (*plemea*) fac parte fiii şi colateralii, adică fraţii, unchii şi verii etc, iar din *neam* (*rod*) numai descendenţii în linie directă. În consecinţă, de câte ori vom avea în documentele scrise în limba slavă termenul *plemea*, va trebui să-l traducem prin

---

364 M Costăchescu, Documente, 1, p 47 - 48, 57 - 58, 61 - 62
365 Ibidem, I, p 32-33.
366 A Bailly, op. ciL, p 413 - 414

corespondentul *gintă* şi *plememţii* sau *plememţii*, prin *gentilici*; iar cuvântul *rod*, prin expresia *neam*, ca şi în greceşte γóυεμος 184 (*neam*). În acest sens pledează actele de danie din 7 ianuarie 1403, 8 martie 1407, 16 septembrie 1408, 4 iulie 1436[367], precum şi cele de întărire, emise în 22 mai 1506, în 17 aprilie 1576, în 8 martie 1617 etc, moştenitorilor din a cincea generaţie a lui Ciumată, din Leucuşeşti de pe Bârlad[368369], a lui Avar din Oniceni şi Avereşti şi Oniceni, la Cobâle1S7 şi a lui Zeineş din Zemeşeşti, pe Rebricealss.

NUMELE MEMBRILOR COMUNITĂŢII GENTILICE

În ce priveşte numele sub care apar membrii comunităţii gentilice la popoarele din nordul Dunării, înainte de era noastră, şi la urmaşii lor latinizaţi, după stăpânirea romană, acesta trebuie căutat în izvoarele istorice ale antichităţii şi apoi în documentele emise, în evul mediu, de către cancelariile celor trei voievodate româneşti: Transilvania, Moldova şi Ţara Românească.

Încă de prin anul 1100 î.e.n., ştim că în societatea hyperboreilor apăruse o diferenţiere între oameni. Homer semnala prezenţa regelui trac Pliizos (Rizu), fiul lui Ioneus (Ion) în ajutorul lui Priam, la Troia. Ca aime, el avea un cai de război, lucrat din aur şi argint, iar celelalte

---

367 M Costăchescu, op. cit., I, p 47, 57, 61.467, 469
3681 80 A Moldova, veac XVI, vol I, p 47 - 48
369 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 105 - 106

instrumente de luptă din aceleaşi metale se potriveau, ca mărime, mai mult pentru zei decât pentru oameni1S9. Însoţitorii lui erau luptători vânjoşi, aleşi din cei mai de frunte reprezentanţi ai ginţilor. Ei proveneau din regiunea de unde venise acest rege frac, adică de la hyperborei şi arimaspi, despre care Aristeu (înainte de Herodot, 484 – 485 î.e.n.) ne relatează că erau bărbaţii cei mai robuşti dintre toţi oamenii[370]Lucanus adaugă că aceştia îşi legau pletele cu Şireturi de aur[371]. Ei purtau cămaşă lungă şi pantaloni strâmţi, iar pe cap, o căciulă ţurcănească[372]. Herodot, care-i cunoştea bine pe geţi, scrie despre ei că aveau nobili fruntaşi (πρώλοι[373], în textul grecesc).

Mai încoace, Strabon spune că la celţi, traci şi sciţi, *obiceiurile sunt comune*[374] dar adaugă că „vechii istorici greci numeau cu un termen comun toate populaţiile de la nord de Istru, sciţi sau celto-sciţi”, care erau alcătuite din hiperboreeni, sann aţi şi arimaspi.[375]

În secolul I e.n., Dion Chrysostomul povesteşte că „unii traci, numiţi geţi, au pe cap un fel de bonetă (πίλους), ca macedonenii şi lacedemonienii, aşa cum am văzut că purtau şi

370 Homer. Riada şi Odisseia, ed. JosuaBames, Cantabngiae, 1711, eint X, vers 441, p. 399; V Pirvan, Getica, p. 41-343
371 Lucanii, Phars, lib ΠΙ, vers 295; N Densuşianu, op. cit., p 628 - 629.
372 Daremberg, Dictionnaire des antiquités, sub vove Aiimaspi.
373 N Densuşianu, op. cit., p. 629
374 Herodot, Istoiiile, IV, 93 şi 95; ed. “Izv 1st rom ”, I. p. 46, 48
3751 90 Ibidem, XI, 2 (c. 507), ed cit., p 250 - 251

arimaspii, „iar alţii o tiară (τιάραν), la fel ca perşii, bactrienii şi părţii”.[376]

O întrebare se pune acum! Exista oaie vreo deosebire de rang între cei care purtau bonete şi cei cu tiară? E probabil că da! Căci ne aflăm în faţa a doua uniforme purtate de geţii văzuţi de un martor ocular. Cine erau cei dintâi, ne desluşeşte tot Dion Chrysostomul.

În *Istoria geţilor*, astăzi pierdută, dar folosită de alanul Iordan es din Sciţia Minor, în secolul al VI-lea, se află un text din care rezultă că şefii ginţilor, numiţi în limba geţilor *tarabostes*, purtau *pileus* (bonetă de lină)[377], din care cauză se numeau *pileaţi*. Din rândul acestora se alegeau regii şi preoţi[378]. Ei erau şi comandanţi militari.

Mai apoi, Dio Cassius, descriind luptele dintre daci şi romani în *Istoria Romană*, precizează că, înainte de începerea celui de al II-lea război (105 – 106 e.n.), „Decebal a trimis la Traian soli nu dintre comiţi (comaţi) ca mai înainte, ci pe cei mai buni dintre *pilofon*: (*pileaţi*). Aceştia azvârliră armele şi se aruncară la pământ”[379].

---

376 Dion Chrysostom, Orationes, LXXII, in „Izv priv 1st Rom ”, I, p 452 - 453

377 I. Nădejde, Dicţionar latin-român, p. 501.

378 Iordanes, De ohgine actibusque getamm, cap. V40, ed. G. Popa-Lisseanu, in „Izv. Ist Rom ”, XIV, Bucureşti, 1939, p 27 şi 89, „ut refert D10 Qui dicit pnmum tarabostes, de inde vocatos pilleatos hos, qui inter eos generoşi extabant eis reges et sacerdotes ordmabantur”

379 Dio Cassius. Historia Romana, LXVIIL.i, in „Izv 1st Rom ”, p 688 - 689

E clar deci că, *cei tan, puternici* (*tarabostesj101*, purtătorii de bonete, numiţi pilofori din cauza uniformelor, erau şefi de unităţi militare, organizate pe ginţi, iar *pletoşii* (*comaţi*) erau membrii de rând ai comunităţilor gentilice, numiţi aşa, sau capillati202 deoarece aveau părul lung, dar şi datorită funcţiei lor organice în gintă.

Că aşa stau lucrurile, ne confirmă şi Nigidiu Figul, care scrie că ligurii din Alpii şi Apeninii Italiei erau numiţi ca şi dacii de rând *capillati* şi comaţi203 desigur pentru că purtau plete lungi.

Tot după Dion Chrysostomul şi Iordanes ştim ce rang social ocupau şi purtătorii de *tiară* (scufie roşie de scumpie). Aceştia erau nobilii cei mai înţelepţi, care au învăţat teologia, proveniţi din rândul comandanţilor militari, deveniţi preoţi.[380] Spre această idee ne duce faptul că Decebal purta tiara dar şi că Papa de la Roma va purta tiară şi nu bonetă frigiană. Împreună cu preoţii, şefii ginţilor (*tarabostes*) au alcătuit o aristocraţie a dregătorilor, numiţi *jybuthii sau zibythii*, iar de greci ζιβυθίδες[381], adică *superiorii*. Termenul îşi are originea comună cu *sibja* sau *sippia* goţilor, dat rudeniilor de sânge[382] şi γυπη (domn, stăpân) la greci[383384]. De aici, *djupaneus* sau djurpanneus208 purtat de către Decebal şi Duras,

---

380 1. I Russu, Limba tiaco-dacilor, ed. Π, p. 124 şi 136. vezi greşit la V Pirvan, Getica, p. 123. 147, 148

381 Hesichios din Alexandria, lexicon, in „Izvoarele Istonei României”, Π, p 390 - 391, N. Iorga, Istoria românilor. Ij. p 67 - 68, 118

382 Fr Engels, Originea familiei, p 146 - 147

fratele lui, ca membrii ai dinastiei. Dintre aceştia, termenul *jupân*[385] a fost păstrat de către moldoveni pentru dinastici piuă în secolul al XV-lea[386], iar *zibutides* = zibu (ilustru în limba geţilor[387]) îl găsim la lituani[388] cu acelaşi sens până astăzi, singurii care mai au cuvântul *doina* sub forma *daina*, 213 dacă nu şi în numele cunoscutului trib al *sigepizilor*.

În unele acte româneşti medievale din Ţara Românească şi Moldova, din secolele XV – XVII, găsim expresia comaţi214 Dar din analiza textelor, reiese că, e vorba de părţi de moşie sau monede, şi că ne aflăm în faţa unui cuvânt împrumutat din limba greacă κόμμα, κόμματος[389] (bucată, monedă), fără nicio legătură cu termenul κομήτης (om care ale părul lung[390]) Sau, poate că, e răsfrângerea unei influenţe greceşti, exercitată încă de când satelor tracice din sudul Dunării li se spunea *kome*, iar şefilor de ginţi *komarhi*[391].

De asemenea, lipsesc din actele medievale

---

383 D Giuglea, in „Daco-Romania”, Ut, p 606 şi urm., Cf Al Philippide, Originea românilor, Π, p 115

384 Isroria României, 1960. p 262, 279, 283, 288, 299, 319. 329, 395

385 P Cancel, Despre rumân şi despre unele probleme lexicale vechi slavo-romăne, Bucureşti, 1921, p 69 - 76. N Iorga, op. cit Ii. p 67 - 68

386 M. Costăchescu, op. cit, I, p 14 -44

387 1 I Russu, Limba ti-aco-dacilor, ed Π, p 129.

388 A A Mureşianu, Iluzia dacică, în “Ţara Birsei”, an VI, îulia-august, 1934, nr. 4, p 312 şi urm

389 A Bailly. Dictionnav'e grec-français. Pans, 1906. p 1116

390 Ibidem, p 1115- 1116

româneşti emise de cancelariile celor trei voievodate şi termenii *pileaţi*. Dispariţia ambelor cuvinte *comaţi* şi *pileaţi* din vocabularul curent al autohtonilor e greu de explicat. De altfel, nimeni până acum nu şi-a pus întrebarea: cum de au dispărut aceste două cuvinte, aşa de cunoscute antichităţii traco-dace, din vorbirea obişnuită? şi de aceea, nimeni nu a încercat o explicaţie. Să fie acesta un argument împotriva continuităţii? Da, dacă uniformele purtate de *comaţi* şi *pileaţi* ar fi avut funcţii organice în comunitatea gentilică şi a satului. Dar, după cum am văzut mai sus, aceste expresii aparţin ordinului militar al ofiţerilor şi corpului de trupă, legate fiind de gradul şi uniforma pe care le îmbrăcau cele două categorii de luptători din armata şi organizaţia de stat geto-dacă. Ori, odată statul dac sfărâmat şi ocupat milităreşte, se mai puteau admite şi tolera de către învingători, în noua ordine romană, vechile ordine militare şi uniforme, care ar fi alcătuit simbolul unei recrudescenţe a patriotismului dac? Desigur că nu! „Dacia ajungând sub ascultarea romanilorserie Dio Cassius – Traian stabili în ea oraşe de colonişti” 218, iar armata de legionari romani, străină şi duşmană (*hostisT19*), cu uniformele sale, deveni pentru geto-daci, *oastea* în care au fost recrutaţi şi înrolaţi cu forţa220.

Era normal deci că, odată cu introducerea unui nou sistem de recrutare în cohortele auxiliare

---

391 Mirtil Apostolidi, in θράκικα, VI, p 158 - 159, cf N Iorga, op. cit, I. p 67

ale legiunilor, în locul vechilor corpuri militare geto-dace, organizate până atunci pe ginţi şi îmbrăcarea altor uniforme, să fie înlocuiţi termenii *pileaţi* şi *comaţi* din unităţile alcătuite din geto-daci cu alţii de provenienţă latină. Un singur lucru a rămas nezdruncinat de către cuceritori în acest dezastruos război: comunitatea gentilică cu organizaţia ei care, fie rămasă sub ocupaţia militară, fie retrasă în munţi sau în zonele de la nordul şi răsăritul Carpaţilor din afara Daciei romane, a păstrat la sate nealterat şi nu la oraşe, în convieţuirea cu neamurile celto-germanice numele, funcţia organică a membrilor şi conducătorilor ei pe întregul teritoriu al vechii Dacii, atât în timpul stăpânirii romane, cât şi după retragerea legiunilor (271 e.n).

Aşadar, de aflarea termenului comun sub care spar la geto-dacii latinizaţi (numiţii valahi, din Transilvania, Ţara Românească şi Moldova) membrii comunităţii gentilice depinde nu numai rezolvarea enigmei elementului de bază al ginţii, ci şi problema continuităţii daco-romane. Care să fie, oare, acest termen comun?

Convins că în instituţiile de drept ale satului romanesc se află, şi în acestea trebuie căutate, informaţiile şi dovezile pentru elementele de bază ale organizării gentilice la români, am cercetat pe rând actele emise pentru sate de către cancelariile celor trei voievodate româneşti, existente în tot evul mediu, şi am ajuns la constatarea că singurul cuvânt comun, mai vechi şi mai frecvent, care

apare pe teritoriul dintre Dunăre, Tisa şi Nistru, pentru a desemna pe autohtonul liber, este *megieşnt*.

El apare în toate împrejurările vieţii sociale, în rezolvarea problemelor de drept administrativ, penal, civil, fiscal şi comercial al ginţii, spre deosebire de omul satului dependent de stăpân, care în Transilvania se numeşte *vecin* sau *iobag*, în Ţara Românească *vlah*, *vecin* sau *rumân*, iar în Moldova *vecin*.

Termenul *megieş* a fost luat în discuţie de către istoricii noştri anteriori.[392]

În studiile sale de istorie socială, C. Giurescu ajunge la concluzia că *megieşii* sunt proprietarii *devălmaşi* ai satului românesc. Ei sunt hotărnici şi au dreptul de protimisis. Ei restabilesc hotarul ştirbit al unui sat, conform cu legea ţării şi domnul nu numai că nu le-o poate refuza, dar se şi închină în faţa hotărârii lor, mai ales când ei fac aceasta în calitate de jurători. Tot ei sunt chemaţi ca martori în procesele penale, civile şi fiscale. După acest autor, megieşii sunt boieri, adică proprietari ai satelor21.

I.C. Filitti afirmă că, megieşul înseamnă vecin de hotar, dar nu şi proprietar[393] fără să facă vreo apropiere cu „gentiles"[394] de la romani.

Valeria Costăchel considera, într-un studiu, că

---

392 V Chnstescu. Istoria militară a Daciei Romane, Bucureşti, 1937, p 201 - 236

3933 31 C Giurescu. Studii de istorie socială, Bucureşti, 1943, p. 255 - 279 333 I. C Filitti, Proprietatea solului în Principate.... p 66 - 67

ambii termeni de *vecini* şi *megieşi* în Moldova şi Ţara Românească sunt identici şi desemnează pe membrii comunităţii săteşti, deşi observă că la vizigoţii din Spania, cu care carpii şi tyrageţii au convieţuit în Dacia secole la rând, sub termenul de *vecin* se ascund sclavii[395], într-un altul, autoarea revine şi susţine că *megieşii* sunt ţărani proprietari, care au dreptul de control asupra pământului, ei reprezentând obiceiul pământului, legea ţării, spre deosebire de *vecini*, care sunt oameni dependenţi [396]„5.

P.P. Panaitescu scrie mai întâi că, există o „identitate de sens original între vecini şi megieşi”... „o identitate de înţeles în nomenclatură cu terminologia mărcii germane medievale”[397], şi adaugă că există şi o „identitate între *moşnean* şi *megieş*, ambii termeni privind pe membrii obştii. Dar *moşneanul* este membru al obştii în calitate de moştenitor din vechi al pământului, pe când *megieşul* este acelaşi membru al obştii în calitate de stăpânitor în comun, pe linie de vecinătate cu ceilalţi membri ai obştii”.[398]

3943 33 I. Nădejde, Dicţionar latin.... p. 278; I. C. Filitti, op. cit, p. 4; D’Ai-bois de Jubainville, Recherches sur l'ongine de la propriété Jbncière, p XXIV - XXV
3953 34 V Costăchel, Problema obştilor agrare.... p 99 - 105
3963 35 V Costăchel, Obştea sătească, cap. în Viaţa feidală în Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV - XVII, Bucureşti, 1957, p. 93 - 95
3973 36 P P Panaitescu, Obştea tărănescă..., p 37 - 38
398 Ibidem, p 38 şi 53

Frământarea istoricilor români, divergenţa de opinii şi confuziile între *megieş* şi *vecin* arată cât de spinoasă, dar importantă, este problema organizării comunităţii gentilice a daco-romanilor pe ale cărei temelii s-a ridicat societatea feudală românească a „valahilor”.

Imposibilitatea de a se fi ajuns până acum la o soluţie unitară, în aflarea elementului constitutiv al comunităţii gentilice, stă în faptul că toţi au adoptat etimologia greşit dată de către B.P. Haşdeu[399] şi I. Bogdan[400] cuvântului *megiaş*, aşa de bine prins în funcţiile lui de către C. Giurescu, că el ar deriva din cuvântul slav *meja* sau *medja* (*hotar*, *graniţă*).

Această explicaţie este inadmisibilă, nu numai din punct de vedere logic că *meja* (*hotar despărţitor*, la slavi) ai e sensul contrar megiaşului devălmaş în ginta geto-dacă, dar şi din acela al realităţilor istorice. Deoarece, este imposibil de conceput că hiperboreii arimaspi şi după ei celţii şi geto-dacii din nordul Dunării, care ajunseseră cu o mie de ani şi ceva înainte de era noastră la uniuni de triburi şi organizaţii de stat până la Decebal, şi apoi în simbioză cu bastaniii, sarmaţii roxolani şi goţii încă din secolul al III-lea e.n. Şi până la începutul celui de al VII-lea al e.n.[401] Să-i fi aşteptat pe slavi să le organizeze ginta şi

3993 38 B P Haşdeu, Cuvinte din bătrâni, I, 1878, p 61

4003 39 I. Bogdan, Despre cnejii români, Bucureşti, 1903, p 37 - 39; idem. Documente, Π, 607

4013 30 Istoria României, I, Bucureşti, 1960, p 671 - 704, 704 - 722

comunităţile teritoriale în Dacia, când limba română se închegase deja, iar ginţile evoluate în comunităţi săteşti tindeau spre organizaţii politice feudale. Unde mai punem că vechii slavi nici nu denumeau pe membrii comunităţii gentilice săteşti cu un asemenea cuvânt, ci prin *plememti* (de la pleme231 sau *vreavniki* (de la verv) 2 j aşa cum nu-l cunosc nici polonii, nici ucrainenii, în evul mediu.[402403]

Termenul *megieş*, folosit de români pentru a defini pe membrii ginţilor şi comunităţilor teritoriale, a fost moştenit de la goţi şi daci, ca şi acela de *devălmaş*. El a înlocuit, în documentele medievale, vechiul cuvânt tracic – *devălmaş*, provenit din = *avaloma* – *avalma* – *de-a valma* (en commun, en partage[404]).

Dacă-l urmărim la alte popoare indo-europene, care au convieţuit cu geto-dacii, îl mai găsim la goţi. Membrii comunităţii gentilice la aceştia se numeau *midjis*[405406]. Noţiune cu sferă care se suprapune identic peste aceea de devălmaş, *megieşid* geto-dac şi *midjişiil* got provin

---

402 Fr Miklosich. Etymologisches Wörtebuch p 249.

403 I. Bogdan, Documente.... П, p 404, nota 1

404 Pontbnant, Dicţionar român-francez, p 58, cf B P Haşdeu, Fragmente penti'u istoria limbii române, în “Col lui Traian", ianuarie. 1876, p 5

405 J Pokomy, Indogermanisches etymologisches Wörtebuch, I, München, 1959, p 706 - 707, I. Nădejde, Dicţionar latin..., p. 401

406 A. Walde - J. Pokomy, Vergleinendes Wörtebuch der indogermanischen, П. p. 239; A Walde. Lateinisches etymologisches Wörtebuch, П, Heidelberg. 1954, p 57 - 58

din limba sanscrită, din *madhjaş136*, ca şi grecescul μέθιος[407] şi latinescul medinsr38 şi înseamnă, în toate aceste limbi, *lucru comun, de viaţă comună, din mijlocul societăţii*.

Identificarea numelui membrilor ginţii şi comunităţilor teritoriale în cuvântul *devălmaş* (*megieş*), aşa cum l-au avut şi goţii în *midjiş*, este de o importanţă covârşitoare pentru istoria românilor. El este cea mai categorică dovadă că societatea celto-scito-dacă, înainte de cucerirea romană, şi aceea a geto-dacilor latinizaţi, numiţi *valahi* de către goţi, s-a dezvoltat paralel cu triburile goţilor, după părăsirea Daciei, având ca element comun constitutiv în gintă pe *megieş* şi aceleaşi principii de organizat e.

E adevărat că urmaşii geto-dacilor nu au astăzi un dicţionar, în care să se arate originea indo-germană a termenului *megieş*. Cuvântul lipseşte şi în lucrarea distinsului cercetător clujean, 1.1. Russu[408]. Dar faptul nu ne îngrijorează deloc, deoarece cuvântul există în toate documentele ce conţin menţiuni referitoare la schimburi, vânzări, ieşiri din indivizie, alegeri de hotare şi procese, emise de cancelariile Ţării Româneşti şi ale Moldovei, în evul mediu.

Prezenţa *megieşului* la orice pas în actele satului medieval din cele trei ţări româneşti denotă că obştea sau comunitatea teritorială se

---

407 M Smidt, op. cit., p 489, H G Liddel şi Robert Scott, A greek-englisch Lexicon, Oxford, 1961, p 1107

408 I. I Russu, Limba traco-dacilor, ed П. p 111, 135, 246, 247

formase în perioada de convieţuire cu triburile celto-scito-germanice piuă la venirea slavilor, lasfirşitul secolului al VI-lea e.n., independent şi fără să fi fost influenţată de modul de organizate al ginţilor acestora din urmă. Mai mult chiar, supravieţuirea *megieşului* în satele conduse de cneji, de pe întregul întins al vechii Dacii este cea mai evidentă probă a permanenţei şi continuităţii româneşti la nordul Dunării.

Astăzi, dacă istoricii şi lingviştii germani ar acuza că termenul *medjiş* a fost împrumutat de geto-dacii latinizaţi (valahi), de la goţi, numai pentru că limba geto-dacilor nu fusese încă constituită, răfuiala rămâne să se facă în familie. Deocamdată, e în afară de orice discuţie că în acest cuvânt trebuie să recunoaştem vechiul sancrit *madhjas* şi goticul *midjis*, pe care germanii de astăzi l-au tradus prin Nachbar40.

Dacă l-au avut geto-dacii pe linie iraniană,[409] aşa cum au adus portul naţional şi dragonul de pe steagul dacic [410]", răni ine să se demonstreze în viitor. În orice caz, atâta timp cât, în izvoarele antice, nu găsim termenul *megieş* ca existând la traco-daci, faptul că el a fost folosit de goţi în vocabularul lor înainte şi în perioada de convieţuire cu tyrageţii, carpii[411] şi dacii, prezenţa

409 Sab Barcianu, Wörtebuch der romanischen und deutschen Sprache, Hermannstadt, 1910, p 405 -406

410 Schatz. Antiquitates graecae et romanae, Nonmbergue, 1763, p 300, 310, 312, B P Haşdeu, Istona critică..., Π, studiul IV, p 53; N. Iorga, Istoria românilor, Iχ, p 85 - 141

411 Istoria României, I, Bucureşti, 1960, cap. IΠ, p 676 - 678

megieşului în documentele medievale româneşti şi persistenţa lui în vocabularul curent de astăzi obligă pe istoric, să admită ipoteza după care el a intrat în limba românilor cel târziu în secolele IΠ – VI ale e.n. Deci înainte ca avarii să-i fi adus pe slavi.

ADUNAREA MEDIEŞILOR DIN COMUNITATEA GENTILICĂ ŞI ELABORAREA

CELOR DINTÂI PRINCIPII DE DREPT (... SCITIC”)

Dorinţa instinctivă de a supravieţui a fiecărui individ în parte, fie redusă numai la conservarea lui, fie pentru perpetuarea speciei umane, a fost promotorul luptelor din sânul societăţii omeneşti de totdeauna.[412] De aici s-a iscat între ginţile şi triburile geto-dace, cu cele ale celorlalte popoare o permanentă stat e de război şi nesiguranţă. A trăi din jaf, pe atunci, nu era o ruşine[413].

În vederea asigurării primului deziderat, în lupta pentru existenţă, individul a recurs la vânat, pescuit şi agricultură, dar şi la însuşirea brutală a vânatului sau animalelor domestice ale megieşilor sau vecinilor, care, de cele mai multe ori, dacă nu cădeau prinşi spre a fi duşi în robie, erau ucişi. „În tinereţe – scrie poetul Ovidiu în exilul său de la Tomis (9 – 17 e.n.), – am fugit de asprele lupte ostăşeşti; şi doar pentru joc am pus mâna pe

---

412 Felix le Dantec, L Égoïsme, base de toute société, Pans, 1912, p. 61 - 77. 104 - 108

413 Ovidiu, Trisüa, Vio, 15 - 16, în „Izvoarele pnvind istona României”, I, p 303, innumerae circa gentes fera bella minantur, quae sibi non rapto vivere trupe putant

arme. Acum, la bătrâneţe, ţin la şold sabia, în stânga scutul şi-mi ascund sub cască părul cărunt, căci îndată ce a dat semnalul de alarmă paznicul din locul de strajă, repede punem mina pe arme, Duşmanul crunt – geţii şi sarmaţii –, care ale arcuri şi săgeţi unse cu otravă, dă târcoale zidurilor pe calul în spume; întocmai cum lupul hrăpăreţ ia şi târăşte peste semănături şi prin păduri vreo oaie care nu s-a adăpostit, în ţarc, aşa face barbarul duşman, dacă prinde pe cineva pe câmp, care nu s-a refugiat încă în dosul porţilor. Aceluia i se aruncă laţul de gât şi e dus rob sau piere de suliţa înveninată".[414] Pentru că „duşmanul, în număr mare, vine în zbor ca o pasăre şi nici nu l-ai văzut bine că a şi înhăţat prada... Aşadar, rar vezi pe cineva care îndrăzneşte să cultive ţarina şi acesta, nefericitul, cu o mină ară şi cu cealaltă ţine arma".[415]

Dacă ne gândim la momentul în care tribul a ales mediul geografico-biologic, propice, la procurarea celor necesare traiului şi a repartizat teritoriile familiilor care alcătuiau ginta, ne imaginăm îndată cum a trebuit să se organizeze comunitatea gentilică moldovenească, mai întâi în vederea asigurării unor adăposturi şi apoi la procurarea de hrană, îmbrăcăminte şi încălţăminte şi producerea altor bunuri de consum. Adaptându-se la noua formă de viaţă, familiile au fost răspândite, pe teren, întotdeauna

414 Ovidiu, Ibidem, TVU 70-84, ed cit. I, p 291 - 292.

415 Ibidem, Vjo, 17 - 24, ed cit, p 303

grupate la poalele şi în jurul unei înălţimi naturale. Vremurile însă erau mereu vitrege, pentru o dezvoltate normală pe comunităţi gentilice înainte de închegarea uniunii de triburi, nem ai vorbind de aceea a unei comunităţi familiale, compusă din 40 – 50 de membrii şi locuind în cea zece case sau colibe.

Ştiindu-se că, în societăţile mai înapoiate din epoca barbariei şi nu rareori chiar în aşa-zise perioade de trecere la civilizaţie, atacurile cele mai frecvente erau îndreptate împotriva persoanei fizice a membrilor comunităţii, grija apărării şi asigurării vieţii indivizilor trimişi după hrană sau a femeilor rămase în sat cădea asupra comunităţii gentilice, în totalitatea ei, cu colaborarea comunităţilor familiale (casnice), teritoriale. Pentru atingerea acestui scop – *asigurarea vieţii individului* – a fost necesară *adu*narea *membrilor comunităţii* gentilice şi *crearea* în sânul ei a *unor organe administrative înarmate* şi împuternicite cu paza comunităţii. Scopul a devenit astfel creatorul unei organizări şi a unui drept, căci orice regulă de drept, luată la crearea ei, a corespuns – după Jehring – unui scop practic.[416] Prima întrebare care se pune deci, este aceea: cine putea să realizeze acest obiectiv? Desigur că, numai membrii comunităţii gentilice, întruniţi într-o adunare generală, constituită din toţi membrii familiilor care alcătuiau ginta. Cum în această

416 Stelian Antim, Concepţia economică a dreptului, ed a П-a. Bucureşti, 1925, p. 20.

situaţie de război permanent se aflau şi carpii din Moldova şi cei din Ţara Românească, despre care Iordanes ne-a lăsat scris în secolul al VI-lea „că erau un neam de oameni totdeauna gata de război”[417], e absolut necesar că aceste adunări au fost constituite şi de ei, în vederea organizării apărării.

În scopul împlinirii celui de al doilea obiectiv, conservarea speciei umane, acesta, începând încă din perioada de trecere a triburilor endogame spre exogamie, adică la căsătoria pereche cu femei din alte ginţi, a trebuit să fie realizat prin cumpărarea femeii. Dai, cum nu toţi dispuneau de mijloace sau bunuri pentru efectuarea unui asemenea schimb, s-a recurs la raptul de fete de măritat[418].

Pentru curmarea ori prevenirea unor asemenea furturi de oameni din interiorul ginţilor şi triburilor, a fost necesară întrunirea membrilor comunităţilor gentilice şi tribale spre a reglementa raporturile de coexistenţă. În puterea acestor adunări a stat întotdeauna rezolvarea problemelor păcii sau războiului cu celelalte ginţi sau triburi, de la care membrii ei ar fi suferit chiar numai ofensa cea mai simplă Dreptul şi puterea adunării stătea în armele membrilor ei, uniţi, care trebuiau să se prezinte la dezbateri înarmaţi,[419]

417 Iordanes, op. cit., ed. G Popa-Lisseanu, XIV, p. 37 şi 103.
418 Fr Engels, op. cit, p 13 - 15, 47 - 49. 140, F le Dantec, op. cit., p 77 - 97
4193 51 P Viollet, Histoire des Institutions politiques et administratives de la France. I, Pans, 1890, p 27 - 28.

aşa cum umblau şi la vânat ori la munca pe ogoare.

Nu ştim cum se va fi numit în limba geţilor instituţia: adunarea megieşilor (poate medjilis, ca şi adunarea naţională de la iranienii de astăzi) şi nu ne este cunoscut nici cum se numea ea la geto-daci.

Nicolae Iorga, influenţat de *koventid* albanez, crede că i se spunea *cuvântul,*[420] provenit, probabil din latinul *conventus* = adunare, întrunire,[421] existent şi la gali.[422]

Dar Kedrenos semnalează existenţa unui alt tenul en, întrebuinţat, în anul 1048, pentru adunare = *komentos*[423], de către pecenegii care se aflau într-o expediţie lungă. Ori, ştiindu-se că aceştia au locuit în Moldova, între anii '903 – 1091, Alexandra Philippide susţine că expresia folosită de ei este românească şi a intrat în uzul vorbirii acestora[424], cu înţelesul de *dezbatere*[425] Sau, poate că, în armata pecenegă din acel an se aflau şi români moldoveni, aşa cum existau la 1070.[426]

Asemenea adunări existente la geţi încă din

---

420 Nicolae Iorga, Istoria românilor. П, p 325.
421 I. Nădejde, Dicţionar latin, p 143, Dw Cange, Glossahum mediae...V, p. 199
422 Fustel de Coulages, Histoire des institutions politiques, I, Pans. 1891. p 5 şi 317.
423 G Kedrenos. Histonarum compendium, П. ed. Bonn, p. 778.
424 Al Philippide, op. ciL, П. p 359.
425 I. Nădejde, op. cit., p 109
426 I. Dlugosz, Historiae Polomcae, I, col. 265.

vremea lui Ovidiu şi menţionate de cronicarul bizantin, în 1048, sub un termen românesc, au continuat să fie convocate şi mai târziu, după constituirea statelor.[427] Numai că în secolul al XV-lea, adunarea reprezentanţilor poporului sau adunarea ţarii va apărea în documentele moldoveneşti, scrise în limba slavă, sub cuvântul *şoim* sau *seim*, sub influenţa polonă.[428]

În adunare, fiecare membra avea dreptul să ia cuvântul şi megieşii îşi dădeau aprobarea agitând lănciile, ori dezaprobau prin murmur şi scuturarea tolbelor pline cu săgeţi[429], exact aşa cum se întâmplau lucrurile în adunările germanicilor[430].

Autoritatea supremă care păstra ordinea şi disciplina în timpul dezbaterilor o avea mai marele preoţilor,[431] purtătorii de tiară, ca şi la vizigoţi.[432]

---

427 P P Panaitescu, Marea adunare a ţării, instituţie a orânduiru feudale în ţările române, în "Studii", anul X, 1957, Nr 3, p. 154 - 157, C Cihodaru, Sfatul domnesc şi sfatul de obşte în Moldova secolelor XV - XVIII, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie". Iaşi, I, 1964, p 55 - 73

428 B P Haşdeu, Acte moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare, Bucureşti, 1938, p. 34 - 36 şi urm, Gh Duzinchevici, Contribuţii la istona Moldovei, Iaji, 1939, p 3 - 5

4293 61 Ovidiu, Scrisori din Pont. IV, XIΠ, 35 - 36, în „Izv 1st Rom ", p 337 et caput et plenas omnes movere pharetras et longum getico murmur in ore fuit

430 E Lavisse, Histoire de France, Π, Pans, 1903. p 47. P Viollet, op. ciL, p 202. 203, 205, 212. 237.

4312 03 N Densuşianu, Dacia preistorică, p 867 ?ι 1102, popii la români şi barban erau acei care sacnficau animalele în cinstea zeilor. I. Nădejde, Dicţionar latin.... p 511.

432 P Viollet, op. ciL, p. 202.

Istoricul alan Iordanes, original din Dobrogea, scrie că geţii, după moartea lui Deceneu, au avut aproape în aceeaşi veneraţie pe Comosicus, fiindcă era deopotrivă cu el de iscusit. Acesta era considerat la ei pentru priceperea sa şi ca rege, şi ca preot suprem, şi ca judecător.[433]

Mai târziu, în evul mediu, misiunea aceasta de şef spiritual în adunarea ţării sau sfatul domnesc, va reveni mitropolitului. Un exemplu grăitor, în acest sens, îl avem redat de actul, din 7 ianuarie 1407, dat de mitropolitul Iosif al Moldovlahiei, mănăstirii de la Neamţ, când îi spune chiar voievodului ţării, Alexandra cel Bun, „fiul vlădiciei mele”, în înţeles spiritual.[434] Textul arată ascendenţa mai marelui bisericii asupra voievodului ţării. Mai apoi, vom găsi pe mitropoliţi, începând cu Teoctist, sub domnia lui Petra Aron, ca cei dintâi în sfatul domnesc,[435] prezidind Adunarea ţării de la Vaslui, când s-a hotărât trimiterea tributului la turci[436] sau în erg iiid alături de voievod şi în fruntea boierilor la alegerea hotarelor unor sate.[437] Obiceiul acesta confirmă o cutumă moştenită din veac şi transmisă prin tradiţie până în feudalism.

Nicolae Iorga, scrie că: „De altfel, trecerea la

---

433 Iordanes, op. ciL, cap. XI, p 333 şi 98, ed. G. Popa-Lisseanu, XIV S-ar putea ca el să fi întrunit toate aceste
funcţii
434 M Costăchescu, Documente... I, p 53
435 M Costăchescu, op. cit., П, p 541
4362 08 Ibidem, П, p. 797 - 798 ?i 801
437 Ibidem, П, p 585 - 583.

creştinism e foarte adesea o simplă traducere din păgânismul anterior. Domine et Deus = Dumnezeu, începe de la Domitian. Se invoca zeul cel mai înalt pentru a pedepsi pe ucigaşii nedescoperiţi. Sfântul Gheorghe este continuarea popularului „erou trac” şi alţii”.[438] Religia creştină fiind de aci înainte legea românească.

Sub auspiciile mai marelui preoţilor, care invoca puterea zeului suprem, se făceau dezbaterile şi tot el era acela care avea ultimul cuvânt în hotărârile luate de Adunarea megieşilor.[439]

CAPITOLUL II

TERITORIILE COMUNITĂŢILOR FAMILIALE ŞI ALEGEREA HOTARELOR DE

CĂTRE MEGIEŞI PRIN JURĂMÂNTUL „CU BRAZDA ÎN CAP”.

HOTARELE SATULUI

Teritoriile încredinţate comunităţilor familiale de către adunările megieşilor, păstrate de autohtoni sub forma prescurtată de sat\ în loc de *fossatiim*, deşi diecii moldoveni de limbă slavonă le vor traduce prin cuvântul *selo*, vor purta cu sine şi în evul mediu caracterele aşezării dacice.

Odată încredinţat de către gintă unei familii mari pentru vatră (cuvânt trac o-dac) [440]şi

438 N. Iorga, Istoria Românilor, П. p 83.

439 Ibidem, П.ρ 79-105

440 V Bogrea, Originea românescului sat, în „Dacoromama", I. 1921, p. 253 - 257.

agricultură[441], teritoriul satului era înconjurat de către megieşii membrii ai comunităţii teritoriale cu un troian, val sau şanţ de apărare. Cancelaria domnească din Moldova, care a înregistrat îndată după instituirea ei, în catastife, pierdute astăzi, toate satele, cătunele şi selişţele şi aşa-zisele locuri pustii, emiţând apoi acte de stăpânire războinicilor, le consemnează pe toate acestea, că au fost delimitate de megieşii din împrejurimi. Că acesta a fost procesul formării satului moldovenesc la început, reiese din descrierea făcută de actele medievale. În 15 mai 1622, Ştefan Tomşa scria lui Dumitru Pătraşcu, mare vătaf de Suceava, şi lui Vasile, diac din Selişte că i-a ales „ca pe oameni buni şi înţelepţi” să strângă „oameni buni şi bătrâni şi megieşi de primprejur” şi să cerceteze şi să aleagă şi să pună stâlpi şi senine hotarnice în satul Plopeşti, deoarece Tiron afirmase că „nu este satul şi locul ales, ci este obşte dinspre Oideşti”. „Oamenii buni şi bătrâni” au constatat că satul avea hotare vechi dinspre Dolheşti, iar dinspre Oideşti, ele fuseseră alese de bunicii lui Tiron, Toader şi Vicol[442][443].

Aşa încât, interpolarea făcută în veacul al XVII-lea, în *Letopiseţul lui Gr. Ureche*, de către Misail Călugărul, că Iuga Vodă ar fi fost primul domn care „au descălecat oraşe prea ţară, tot pre la locuri bune şi le-au ales sate şi le-au făcut

441 Hăbăşeşti,...p. 225, 226, 258 - 267, 495 - 545, 601.
442 A. Moldova, veac XVII, voi 5, p 132 - 133
443 Gr Ureche. Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. 1958, p 75.

ocoale împrejur*, nu poate fi luată în consideraţie, deoarece nu corespunde realităţii istorice. Mai ales că, la 30 martie 1392, înainte de el, un act emis lui Ionaş Viteazul pentru satele Ciorsaceuţi, Vladimirăuţi şi Bucurăuţi, toate incluse în Zvoriştea de astăzi, din vechiul ţinut Dorohoi, găsim cuvântul traco-ilir *val*.[444] În secolul al XV-lea, acest termen îl găsim folosit şi de locuitorii satelor Coşilăuţi, Stănileşti, Negrinţi şi satul lui Liuban (astăzi Mămăliga) de pe stânga Prutului, din ţinutul Hotin.[445][446]

În vetrele satelor Blăpeşti, Măleşti şi Şerbeşti de pe Valea Neagră, din ţinutul Neamţ, pârcălabii Ioan Arbore şi Vâlcea numesc valul de apărare cu un cuvânt grecesc *perecop**, aşa cum îi ziceau şi locuitorii satelor Dragoteşti şi Popeşti de pe valea Lohanului, din ţinutul

Fălciu.[447] Megieşii satulu ştiubeiu de pe apa Başeului îi spuneau *rovina*, 10 cuvânt de origine celtică, pe care-l au francezii sub forma ravin[448] şi slavii[449], care l-au luat de la traci.

---

444 M Costăchescu, op. cit,, I, p 7 - 8; I. Bogdan, op. cit, I, p 338

445 M. Costăchescu, I, p 330 - 331

446 1. Bogdan. Documente., I, p 288

447 M Costăchescu. Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod. Bucureşti, 1940, p 205 - 208

448 C Şăineanu, Dictionnaire français-roumain, Bucureşti, 1928, p 660

449 Fr. Mikosich, Lexicon palaeo-slovemco... p. 800.

La Râpi, în ţinutul Trotuş,[450] în ţinutul Tecuci[451], în aşezările de la Răcăciuni, Orbeni, Cucova, Valea Seacă din ţinutul Bacău, Urecheşti, Conteşti şi Sascut, din ţinutul Adjud, vom găsi denumirea de *Cio/tolomi*, tradus greşit din limba slavă cu *şanţul dracului*[452][453], deoarece cuvântul îşi are originea în certa" = limită despărţitoare, în limba însă (şi nu în *cioiti* = *diavol*), şi în *lom*[454] = *loc mlăştinos*.

Dar termenul cel mai utilizat de către locuitorii Moldovei pentru a indica valurile de apărare ale satelor este acela de *troian*. El apare în aşezările moldoveneşti din Podolia şi Galiţia[455] şi pe întregul întins al Moldovei, din malul Nistrului, din ţinutul Uşiţa din Podolia până pe malul Dunării.

Pe Nistru, îl găsim la Midcău, Samuşin[456], Topomcivca şi Omit[457] din ţinutul Cernăuţi; la Lencăuţi, Overhelăuţi, Hnişoveni, Călineşti şi Macareuca[458] din ţinutul Hotin; pe dreapta

450u A. Moldova, veac XVII, voi IE. p 29

451 Ibidem, veac XVI, voi HI, p 300

452 Al Brăescu, Ciortolum, in „Conv. lit ", an XXVI, 1892, p 193.

453 N. G Corlăteanu şi E M. Russev, Rusco rurmnschu slovar, Moscova, 1954, p 961

454 Fr Miklosich, Lexiconpalaeo sloveniko..., p. 1343.

455 A V Boldur, Istoha Basarabiei, I, p 131 - 132.

456 C. şi M. K ar adj a. Documentele moşiilor Cantacuzineşti din Bucovina, în „Buletin Com. 1st. A. Rom ", an X, 1931, p 39 şi 49

457 T Bălan, Documente bucovinene, I, Cernăuţi, 1933, p 232.

458 Ibidem, II, Cernăuţi, 1934, p 33.

Prutului, la Godineşti, Unicoleasa şi Stroieşti[459], ţinutul Cernăuţi; la Lucavăţ şi Putila până sub munte[460] în acelaşi ţinut, la Satul Mare din ţinutul Suceava[461] şi mai jos pe Siret, la Purceleşti „de troiana"[462].

Perecop este un pleonasm prezent alături de *troian* la Timişeşti, pe Moldova, din ţinutul Neamţ „Na usti perecopa ta perecopom de troiana"[463], la Urzici, ţinutul Roman[464], la Alboteşti pe Prut, ţinutul Fălciu[465], la Poina pe Siret[466], la Moineşti, Ochiteşti, pe Corod[467], la Cudalbi[468], la Bosânceşti şi Ciuceşti, pe Bârlad[469], toate în ţinutul Tecuci, şi la Scândureni şi Tuluceşti, ţinutul Covurlui[470]. El nu lipseşte însă nici dintre Prut şi Nistru, unde-l găsim în vetrele satelor Căpăţâroasa[471], de pe Sărata, şi Bârlădeşti[472] din ţinutul Lăpuşna, pe Caliul şi Iezerul Roşu, la

---

459 Ibidem, Ut, Cernăuţi. 1937, p. 2, T Codrescu, Uncaiiu, XXII, p 77

460 Ibidem, IE, p 99 şi V, Cernăuţi, 1939, p 95.

461 Ibidem, I, p 81

462 M Costăchescu, op. cit., I, p 240 - 241

463 Ibidem, I.p 190

464 I. Bogdan, op. ciL, I, p 449

465 Ibidem, I. p 374 - 375

466 A. Moldova, veac XVII, vol I, p. 36.

467 Ibidem, veac XVI, vol EI. p 339

468 M Costăchescu, Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare, Iaşi, 1933, p 9

469 T Codrescu, ov. cit, XVE, Iaşi, 1891, p 153

470 A. Moldova, veac XIII, I. p 86. V, p 67

471 A Moldova, veac XVI, vol I. p 34

472 Ibidem, veac XVI, vol I. p 188

Farceni, Frumoasă, Fâiitâna lui Măceş35 şi mai jos la Bubuiogi, la Fântâna Mare, Fâiitâna Hlabnicului de la iezerele Orealiovul şi Beleul[473], toate în ţinutul Tigheci.

În Ţara Românească, valurile de apărare au fost găsite în săpăturile arheologice de la Piscu, Coconi, Piscu Căldarea, Grădiştea Mare şi Grădiştea Mică[474].

Toate aceste *valuri, şanţuri, rovine, perecopuri* sau *troiene* erau făcute în jurul vetrei satului pentru apărarea lui, acolo unde se aflau locuinţele omeneşti, dar şi în acela al teritoriului, pe hotarul satului. Ele erau marcate şi prin movile ridicate din loc în loc şi prin bouri, semne aplicate pe arbori bătrâni, prin *obrejii*[475] ca şi prin stâlpi ori pietre.

Sistemul hotarelor „din zarea dealului mare şi tot zarea păr la locul unde s-au început" este folosit numai pentru satele de munte sau dealuri, cuprinse între talweg şi culmea unui deal, cum avem în cazul satelor Brătila de Sus şi de Jos, de pe Tazlăul Mare, ţinutul Trotuş.[476] În toate satele însă, sunt nelipsite *movilele* ca indicatoare ale hotarelor.

---

473 Ibidem, veac XVI. vol. I, p 125 - 126. 165, 249. 305, 384, 409, 491

474 N Constantinescu, Satul fortificat din Tara Românească în sec. XIV - XV, în „St. Cerc 1st veche", tom. XII, 1962,Nr l.p 59-80

475 T V Ştefanelli. Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc, Bucureşti, 1915, p. 24, 113, 125, 155, 174. 179, 196 etc.

476 M Costăchescu, op. cit, I, p 21.

În satul de pe Gârbovăţ, dăruit de Iuga voievod, în 28 noiembrie 1399, lui Ţiban, hotarul era pe firul apei cu acelaşi nume şi apoi la Gura Crasnei. De acolo, pe deal „două movili din drumul ce merge în satul Pancova… în stejar… la strâmbătura Gârbovăţului, la păr, la deal la movila săpată, iar în mijlocul movilei piatră… apoi către Soholeţ din movilă în movilă, până la al treilea movilă… apoi prin valea Vecinicii movili peste pirul Soholeţ”.[477]

În satele lui Stroe de pe Tazlău, Poiana şi Gârtanul, dăruite, în 29 iunie 1400, de către Alexandru cel Bun, hotarul satului Poiana era de la „Filipe, în jos de Poiana… până în Tazlău în drum o movilă şi peste Tazlău… o movilă… la Vadul cel Mare… movilele în sus până la Berzunţi… mai sus de Poiana la un stejar la o movilă… Hotarul Gârtanul din apropiere avea „semne” un stejar, o movilă, de la stejar în curmeziş la drum, la ulm, la un stejar, movila ulmului, pe deal la un stejar, la o movilă… la drum, la o movilă… la gura pirului o movilă”.[478]

Ele apar însoţite, în afară de obrejii[479], de stejari, peri, ulmi, plopi, cireşi şi meri în satele de pe Valea Neagră şi Valea Albă[480], pe Cracau[481] şi

---

477 A Moldova, veac XIV-XV. vol I, p. 4 - 5

478 A Moldova, veac XTV - XV, vol. I, p. 37 - 38, M Costăchescu, I, p 37 - 38.

479 Ibidem, veac XV, vol H, p 92

480 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I. p 10 - 11 şi 34 - 35, M. Costăchescu, op. ciL, 1,41 -42, 112

481 A Moldova, veac XTV - XV. vol I, p 63

Topoliţa[482] în ţinutul Neamţ, la Rotompăneşti şi Buciumeni lângă Baia[483], la Fundeni pe Albâia în ţinutul Roman[484], pe Bahlui[485], la Fălciu[486], ca şi pe Tutova.[487]

Pe lângă valul sau troianul de apărare al vetrei satului şi hotarul teritoriului, dat pentru hrană comunităţii familiale, în unele acte emise de cancelaria domnească, între anii 1392 şi 1430, mai constatăm şi hotare ale unor *ocoale,* în care sunt cuprinse de la trei până la cel mult zece sate.

Cel dintâi hotar de *ocol* este descris în actul din 30 martie 1392, deja văzut. În el intrau satele Mareşeşti, Ciorsăceşti, Bucureşti şi Vladimireşti, date de Roman voievod lui Ionaş Viteazul, care îndeplinea aici funcţia de *vornic* – judecător domnesc.52

De la funcţia sa şi de la centrul administrativ *dvor* = *ciute,* toate aceste sate se vor contopi sub denumirea de *dvonşie* şi apoi *Zvorişte*[488]. Textul actului se încheie cu propoziţia: „acesta îi este tot hotarul ocolului"[489].

---

482 M Costăchescu, op. cit, I, p 147 - 148
483 M Costăchescu, op. cit, I, p 160 - 163
484 Ibidem, I, p 223 - 225
485 I Bogdan, op. cit, I, p. 127 - 128. II, p 24 - 26, p 187 - 188
486 M Costăchescu, op. cit, I, p 121 - 123.
487 A Moldova, veac XVII, vol. IV. p. 105
488 M Costăchescu, op. cit, I, p 7 - 8, 32 - 33. A Moldova, veac XIV-XV, I, p. 2. 8.
53 I Bogdan, op. cit, I, p 328 - 331
489 M Costăchescu. op. cit, I. p 13 - 14. A Moldova, veac XTV, I, p. 3

În actul satelor Vicşani şi Frătăuţi, de pe Suceava, dăruite de acelaşi voievod fiilor lui Dragoinir Albu, în 18 noiembrie 1393, hotarul mergea din movilă în movilă până la ocolul = (ocrug), satelor lui Radomir.

Descrieri de asemenea hotare în junii mai multor sate mai avem pe Moldova şi Neamţ în actele mănăstirii de la Neamţ, din 7 noiembrie 1407 şi 14 septembrie 1427, la Timişeşti, Cârstieneşti şi Dvoreneşti[490], pe Nechid în câmpul lui Dragoş, hotare alese de Şandrişor şi Iliaş ceaşnic, pentru satele fiilor lui Ştefan Borilă[491] la cele de pe Miletin ale lui Ştefan zugravul[492], pe Bâcovăţ în acele zece sate din ocolul lui Vena vornic, grupate toate în jurul curţii de la Vomiceni, din ţinutul Lăpuşna[493].

Unii cercetători au considerat, pe bună dreptate, că ne aflăm în faţa unor uniuni de comunităţi, când au constatat, în acte, ocolul a mai multor sate:

Nu e greu de conceput totuşi că, acest sistem de încercuire cu hotare a mai multor sate într-un ocol a fost consecinţa unei decizii şi opera unor uniuni de comunităţi[494], care şi-au impus singure, pe teren, limitele satelor lor. Dacă analizăm cu

490 M Costăchescu. op. cit, I, p 53, 54, 101.
491 Ibidem, I.p 131-133
492S 1 Ibidem, I.p 168-169
493 Ibidem, I.P 135-136
494 H H Stahl, Contnbuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti, I, Bucureşti, 1958, p 104 - 105, P. P Panaitescu, Obştea ţărănească, p 33 - 34

atenţie textele actelor care menţionează ocoalele de mai sus şi urmărim satele în suita documentelor, constatăm, după ce facem identificarea tuturor a pe haită, că ocoalele de care depind ele au, din punct de vedere geografic, poziţii strategice şi economice foarte importante şi pentru feudalitate. Aşezate la intersecţii de drumuri comerciale şi pe vaduri de râuri ca: Şiret, Suceava, Moldova, Nechid, Miletin, având în mijlocul lor cuiţi întărite, ele au fost date unor stăpâni feudali care organizau armata, adunau dările, încasau vămile şi supravegheau eu străjerii lor vadurile de trecere. Din actele ulterioare, se poate desprinde uşor că, pe Siret, era o dvorişte în satul *Zvonşte* de astăzi, din ţinutul Dorohoi; pe Suceava, *curtea de la Frătăuţi*; pe Moldova, satele Cârstieneşti şi Timişeşti, fiind „la curte” = *na dvor*, de unde se va forma denumirea dvorăneşti = azi *Zvo răneşti* din ţinutul Neamţ, greşit tradus „în afară” în colecţia de documente publicate de Academie; pe Nechid, în Câmpul lui Dragoş, o *casă feudală* a fiilor lui Ştefan Borilă, astăzi Borleşti din ţinutul Neamţ; pe Miletin, *curtea de la Şipote* şi pe Bâc, *Vomiceni*, după curtea în care rezida Vena vornicul.

Afară de aceste argumente de ordin geografico-economic şi strategic, diecii de cancelarie şi logofătul, constatând existenţa hotarului pentru fiecare sat în parte, stabilit de veacuri pe teren, au adoptat la scrierea actelor fiecărui sat formula: „iar hotarul acelui sat să fie

cu toate acele vechi hotare, după cum au umblat din veac", sau „după hotarul vechi din toate părţile[495], ori „pe unde au hotărnicit şi au trăit din veac".[496] De la o vreme, această formulă devine stereotipă şi se pune mai ales când, în acte se întăresc unui feudal mai multe sate[497], pentru a nu se mai face descrierea hotarelor fiecărui sat în parte.

Este adevărat că, vom găsi în câteva sate şi cuvântul *ocol* pe lângă acela de hotar, cum avem în Pătrăuţi „ocolul de sus" şi „ocolul Tisăceşti"[498]. Din ţinutul Suceava, la Cuciur, hoţ anii care merge din Storojineţ la Domăneasca; la Horodişte, în mijlocul ocolului[499], sat din ţinutul Cernăuţi şi la Căcăceni[500] (azi Dimachi), pe Jijia din ţinutul Hârlăului.

Dacă citim atent documentele respective, putem observa că primul este plin de greşeli, provenite dintr-o traducere defectuoasă de pe la 1780; al doilea se referă la ocolul Horodistei de la târgul Storojineţ, unde începea hotanil Cuciurului; iar al treilea vorbeşte despre o încercare de constituite a unui ocol de către Isac Balica, Tiatmanul, prin anexarea satului Ibăneşti, la Căcăceni, fost în ocolul târgului Dorohoi, în perioada de ascensiune a puterii Movileştilor.

495 M Costăchescu, op. cit, I, p 46 - 48, 51, 92 - 93

4960 1 Ibidem, I, p 98 - 99, 108 - 109

497 Ibidem, I, p 103- 105, 116, 182, 269,498, 541

498 Ibidem, I. p 253 - 254

499 A Moldova, veac XII, vol m, p 48

5000 5 Ibidem, veac XVII. voi HI, p 119, 210; V, p. 273.

Un asemenea ocol se forma întotdeauna în scopul de a concentra veniturile din mai multe sate, provenit din contribuţiile sătenilor de 10%. Explicaţia aceasta reiese, de altfel, şi din mai multe porunci ale domniei (din 6 august 1608, 6 august 1609, din 8 ianuarie 1662), către slujitorii domneşti „care umblă cu podvezi ori cu olatul târgului”... „să nu facă ocol în acele sate”[501]. În aceste acte, este vorba, fireşte, de ocolul care avea un rol administrativ-fiscal şi militar, alcătuit de către războinicii = boieri în satele date lor, ori de către dregătorii domneşti cu sarcini administrativ-fiscale şi militare în perioada feudalismului şi ca centru al unui târg domnesc.[502]

Arborii îmbouraţi sunt constataţi alături de nenumăratele movile pe Nistru, la gura Botnei, în ţinutul Tighina,[503] ca şi la gura Camencăi pe Răut, în ţinutul Soroca[504], pe valea Bistriţei[505], a

---

501 Ibidem, veac XVII, p 170, 241, T Bălan, op. cit. Ut, p 41 şi 193; Visanon Puiu, C Tomescu, Şt Berechet. Şt Ciobanu, Documente basarabene, Chişinău, 1828, p 86.

502 D Ciurea, Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV - XVIII), în „Anuar Instit de Istone şi Arheologie”, II, Iaşi, 1965, p 194 şi urmare. A V. Sava, Târgun, Ocoale domneşti şi vornici în Moldova, în „Bul. şt ", IV, 1952, Nr 1 - 2, p 71 - 89

503 A Moldova, veac jàV-XV, vol I, p 217

504 Ibidem, veac XVI, vol H, p 24 - 25.

505 Ibidem, veac XV, vol H, p 315. XVI. voi HI, p. 392. XVH - V, p 3.

Siretului[506], a Moldovei[507], pe Jijia şi Prut[508], la Suceava[509] şi în ţinutul Cernăuţi.[510]

Între movile se puneau stâlpi sau pietre, sub care erau aruncaţi cărbuni şi cenuşă[511], cărămidă şi hârburi de oale[512][513].

Trecute în revistă, expresiile sub care apar limitele despărţitoare dintre ocoalele sau satele moldoveneşti, cunoscute din acte că au „hotare din veac”, observăm că ele sunt: *val, rovină, troian, şanţ, cioitolom, perecop, hat şi hotar*.

Valul se găseşte la traci şi iliri, la greci[514] = ßctXßi<; la romani[515] = *vallum*, la germani şi anglo saxoni = *xval*. Rovina este de origine celtică[516] şi a fost împrumutată numai de slavii balcanici de la celto-traci[517]. Troianul este tracic[518]

506 Ibidem, veac XVI, vol IV, p 15, 230, T Codrescu, Uricariu, XX, Iaşi, 1922, p. 222.
507 A Moldova, veac XVII, vol H, p 14
508 Ibidem, veac XVH, vol H, p 227
509 Ibidem, veac XVH, vol UE, p 140
510 T Codrescu, Uricariu, XXII, Iaşi, 1923, p 137 - 141
5111 6 Obştea ţărănească, P P Panaitescu, p 96
512 T Codrescu, Uricariu, V. 1862. p 261 - 263; X. p 180 - 183. 204.
513 Al Philippide, op. cit,IL, p 657.
514 A Bailly, Dictionnaire grec-français, p 344.
515 L Quicherat - A Daveluy, Dictionnaire latin-français, Pans. 1870. p 1250
516 C. Şăineanu, Dictionnaire français-roumain, Bucarest, 1928, p. 660
5178 3 Fr Miklosich, Lexicon paleo-slovemco..., p 800.
518 G Giuglea, Uralte Schichte and Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache, Sibiu, 1944. p 7,1.1 Rusu, Elemente autohtone în limba română. Bucureşti, 1970, p.

de unde l-au avut şi frigienii în numele oraşului Troia[519], şi nu de la slavi, cum scrie Al. Philippide[520], aşa cum este şi *hatul* moştenit din *hadd-ul* persan.[521]

Şanţul, folosit în vorbirea curentă de toţi românii, se află numai în vocabularul german *Schanze* cu sensul de fortificaţie de pământ[522][523]. *Ciortolomul*, format din două cuvinte slave, *cerP** şi /om[524] = linie de hotar adâncită şi mlăştinoasă, ca *şi* perecopul de origine grecească[525] sunt suprapuşi târziu şi foarte rar întâlniţi în vorbirea curentă[526]. La fel de târziu s-au adăugat cuvintele traco persane hat şi hotar[527]. Dintre acestea, cele mai utilizate cuvinte la sate sunt: val, troian, şanţ, hat şi hotar.

Alegerea şi trasarea troianului sau valului despărţitor între teritoriile ginţilor şi cel dintre

---

519 L Quicherat, A Daveluy, op. cit., p 223.

520 Al Philippide, op. cit, II, p 726

521M The Encyclopedia of Islam, vol II, F K Leyden-London, 1927, p 187 - 188

522 Dicţionar german-român, Bucureşti, 1966, p. 824.

523 N D Corlăteanu şi E M Russev, Rusco-rumânschi slovar, p 961.

524 Fr Miklosich, Lexiconpaleo-slovenicop 343

525 A Bailly, op. cit.,, p 1527, A Bouillet, Dictionnaire universal d'histoire et de géographie, Pans, 1872, p 1457

526 N D Corlăteanu. E M Russev. op. ciL, p. 572.

527 M Bărbulescu-Dacu, 200 mots d'ongine sanschto-daco-gête dans l'actuelle langue romaine, Bucarest, 1935, p 15, Nr. 120 H Tiktin, op. cit, H. 725, 739, 740

pământurile cuvenite comunităţilor casnice au fost administrate de către „oamenii buni şi bătrâni” dintre megieşii membri ai comunităţilor gentilice, în prezenţa megieşilor din comunităţile casnice. Oameni în vârstă înaintată „cu băltii albe” şi purtând „brazde de pământ pe cap” sau pe „umeri”, în Ţara Românească purtau pământ în traiste, aleşi dintre cei mai înţelepţi şi conştiincioşi locuitori, aceştia fixau şi bornele de hotar. Aşezământul creat de ei, existent în vremea lui Grigore de Nazianz, în secolul al IV-lea al erei noastre[528529], ca un obicei păstrat din epoca păgânismului, a fost numit, după apariţia creştinismului, care i-a obligat pe bătrâni să procedeze la realegerea hotarelor în litigii sub prestarea jurământului, în biserică, pe evanghelie sau cruce, sau şi numai pe cheile bisericii, *jurământul cu brazda în* cap94 Aşezământul alegerii hotarelor dintre ginţi şi sate exista la goţi şi la alanii veniţi cu hunii în Moldova, în anul 376 e.n., cu mult înainte de venirea slavilor în Balcani, şi nu e deci cazul a lua în discuţie vreo influenţă a acestora[530]. El a rămas şi a fost practicat de către

528 Fr Miklosich, Lexicon paleo-slovemco..., p 179, sub voce Dreanea.
529 D. D Mototolescu, Jurământul cu brazda în cap, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie”, XVI.
Bucureşti, 1922, p 207 - 222.
530 N Blaremberg. Essais comparé sur institutions et les lois de la Roumanie depuis les plus temps des plus reculés jusqu'à nos jours, Bucureşti, 1866, p 670, vezi Gh Popovici, în „Conv lit”, an XX, 1886, p. 663; I Gnmm, Rechtalterthiimer, Gottesurtheile, p. 117, Cf Gr C. Tocilescu, Juhul la români, în „Foaia societăţii

megieşi întotdeauna, în evul mediu, când o comunitate sătească ieşea din devălmăşie, dar mai ales în cazul de încălcare a hotarului, minat de conflicte între două sau mai multe comunităţi săteşti. „Oamenii buni şi bătrâni” cu bărbi albe şi cu brazde pe cap, în număr de şase, doisprezece sau douăzeci şi patin, aleşi din trei, şase sau douăsprezece sate, restabileau hotarul şi puneau pietre şi stâlpi noi.

Cât timp au existat oameni de bună credinţă şi tradiţia a fost păstrată după obiceiul străbun, locuitorii satelor au apelat la acest străvechi aşezămint foarte rai. Dar spre sfârşitul secolului al XVI-lea, bătrânii satelor l-au repus în funcţie. Într-un act, din 1594, emis în mina neînţelegerilor dintre călugării de la Bistriţa cu cei de la Neamţ pentru pălii din satele Mogeşti, ţinutul Covurlui şi Piscu din ţinutul Tecuci, Aion voievod dă sentinţa definitivă, după ce hotarele au fost alese de Pătraşcu Talabă, „om bun şi cunoscătoriu” cu „alţi oameni buni şi bătrâni şi megieşi de primprejur”. Aceştia au umblat şi au ales hotarele „cu sufletele lor pe unde din veac au stăpânit şi au ridicat stâlpi” şi „alţi oameni bătrâni cu bărbi albe au luat brazdele pe cap”, Ioan din Năvâmeţ, Crăciun Negru din Negoieşti şi alţii.[531]

În secolul al XVII-lea, documentele abundă cu

---

române”, I, p 508, Schanaeff, Le droit coutumier des Ossetes, p 20; M Covalevschi, Coutume contemporaine et lois ancienne, p 426, cf G Fotino, Contribution à l’étude des orogines de l’ancien di-oit coutumier roumain, Pans. 1926, p 336 - 338, 355.

531 A Moldova, veac XVI, vol IV, p 104

texte privind aşezământul jurământului cu „brazda în cap”. Îl găsim între Nistru şi Prut, în satele din ţinuturile Lăpuşna, Orhei, Soroca, Hot în[532] şi altele.

Între Prut şi Şiret, el este în vigoare în satele din Covurlui, Tecuci, Tutova, Fălciu, Cârligătura, Iaşi, Roman, Hârlău, şi Dorohoi9S; şi între Şiret şi Carpaţi, în ţinuturile Vrancea, Bacău, Neamţ şi Suceava.[533]

Foarte adesea, vom găsi în multe sate, cu toată existenţa hotarelor „vechi din veac”, câte un dregător, doi sau trei, trimişi de către domnie, care aleg vechile hotare şi restabilesc semnele pierdute din cauza uzurii sau îndepărtării semnelor. Aceşti dregători sunt întotdeauna menţionaţi nominal în textele hotarnicelor, fără să se precizeze că, alături de ei, participă şi „oameni buni şi bătrâni dintre megieşi” din comunităţile săteşti învecinate.

În iulie 1404, vornicul Bârfă de la Hârlău alege hotarele a doua sate de pe Siret; ale mănăstirii Pobrata, numai cu boierii megieşi Conţu şi Coman.[534] În 1415, Dragomir Lungu (Dolh) este trimis de domnie să aleagă singur hotarele Crăiniceştilor şi Leucuşeştilor de pe

Drăsiliviţa pentru zugrafii domneşti Nichita şi

---

532 Ibidem, veac XVH, vol IV, p 519, L. T Boga, Documente basarabene vol XX, Chişinău, 1838, p 9, 11, 13 - 16. 24, 28 - 29
533 A Moldova, veac XVII, vol II, p 304 - 305, Archiv stat Bucureşti, Mănăstirea Bisericani, I, d 34, 35, 36, 37, 38, 39.
534 A Moldova, veac XIV- XV, vol I, p 14

Dobre;[535] boierii Mândricica, Dan Ceaşnicul şi Neagoe gramatic apai hotărnici la o selişte, pe Topoliţa; a mănăstirii Neamţ;[536] vornicul Negrea apare hotărnicia Zvorăneşti[537] Giurgiu globnic, pe Tazălăul Mare,[538] iar însuşi marele logofăt Ion Tăutu, la Cuciur.[539]

Avem, apoi, cazuri când înşişi voievozii vin pe teren, împreună cu marii boieri, din Sfatul Domnesc, să constate şi să delimiteze aceste hotare din veac. Satul lui Costea Heregarul, pe din jos de Vaslui, a fost hotărnicit, în 5 iunie 1449, de Ştefan voievod.[540] Petru Aron alege hotarele satului de la gura Brădăţelului, pe Roşia, al mănăstirii Moldoviţa, în 13 iunie 1456: „am fost însumi domnia mea şi a fost şi mitropolitul nostru Teoctist şi pan Stanciul pârcălab, pan Mic Crai, pan Iurie Serbiei etc,”[541] scrie cartea domnească. Alteori, fiind în control prin ţară, cum i s-a întâmplat lui Alexandru Lăpuşneanu, merg în d de la Bacău la Roman, s-a oprit şi a ales singur hotarele satului Popeşti.[542] Ieremia Movilă, poposind la Săveşti în ţinutul Neamţului, şi fiind sesizat de călugării de la Pobrata că boierii Nistor Ureche, Mogâldea vornic şi Coeriş „mare

---

535 Ibidem, p 36
536 Ibidem, p 44.
537 Ibidem, p. 220.
538 Ibidem, p. 51.
539 Ibidem, veac XVI. voi IU. 48.
540 Ibidem, veac XVI - XV. vol. I. p 242.
541 Ibidem, veac XVI - XV. vol I. p 289.
542 D.I.RA Moldova, veac XVI, voi m. 217. XVII. vol H. p 303.

strâmbătate voiesc a le face la hotarul Săveştilor", porunceşte fiului lui Mogâldea şi lui Ionaşcu Coeriş „să scoată oameni bătrâni de prin satele lor Zăvoieni şi Şoimăreşti, după care „înşine umblând cu episcopii şi cu boierii noştri... am văzut şi am aflat că nu iaste aşe după cum trăgea boierii".[543]

Prezenţa unor dregători şi chiar a domnilor la alegerea hotarelor este o dovadă de seriozitate cu care era privită statornicia limitelor satelor de către însăşi clasa feudală. Desigur însă că, la temelia operaţiunilor de hotărnicie stăteau întotdeauna membrii comunităţilor dimprejur, megieşii, cu oameni buni şi bătrâni „cu brazda în cap", la care a apelat însuşi Ieremia Movilă, singurii care ştiau precis pe unde mergeau hotarele „din veac". Rolul acestora îl vom discuta la instituţiile satului.

Cheltuielile pentru deplasarea dregătorilor şi a celorlalţi „oameni buni" necesari erau suportate de către cei care solicitau o nouă delimitare. Afară de aceasta, de fiecare piatră de hotar îngropată, comunitatea sătească ori stăpânul feudal plătea o taxă, de obicei câte doi florini ungureşti (*unghi*), din care unul mergea la vistierie, iar celălalt era împărţit între dregătorii hotărnici.[544]

Consacrate ca veşnice şi de nestrămutat de către membrii comunităţilor săteşti de la întemeierea acestora, hotarele satelor au fost

---

543 Ibidem, veac XVII, vol. I, p 202 - 203

544 Gh Ghibănescu, Surele şi Izvoade, voi. XXIV, Iaşi, 1930. p. 77 - 78.

respectate şi de către feudalitate, după închegarea statului.

Din actele emise de cancelarie, se desprinde că domnia aplica amenzi destul de grele, atât pentru acei care încălcau, cât şi pentru acei care distrugeau hotarele. Aceste amenzi se numeau *gloabe* sau, cu un cuvânt de origine turcă, *hatalmak*, aflat şi în limba maghiară, *hatalm* = *hatalom* = *forţă, silă, putere*.[545]

Ciobanului care ar fi intrat cu oile în braniştea unei mănăstiri i se luau de către călugări doisprezece berbeci, iar dacă ar fi făcut stâni pentru oi, coşare pentru porci şi ar fi cosit fin, i se dărhnau toate. Tăietorului de lemne sau pescarului i se confiscau securea, carul cu boi, ori măiestriile.[546]

Dar cei vinovaţi de mutarea pietrelor de hotar sau a stâlpilor cu bouri şi ar fi arat sau cosit erau sancţionaţi de către domnie cu confiscarea a 24 de boi, ori a 50 de boi.[547] Celor ce stricau bornele de la gârlele sau iazurile satelor li se luau la Poarta domniei, 6 ori 12 boi.[548] Câteodată mutarea hotarelor era sancţionată numai cu o sută de

545 S. Mândrescu, Elemente ungureşti... p 79, cf. T Bălan, Din istoricul Câmpulungului-Moldovenesc,
Bucureşti. 1960, p 23, p P. Panaitescu, Obştea ţărănească.... N Gngoraş, Pnncipalele amenzi din Moldova în timpul orânduirii feudale, în „Anuarul Instit. de 1st. şi Arheologie „A D Xenopol", VI, 196, Iaşi, p 166

546 A Moldova, veac XVI, vol IV p 84, veac XVTt, voi HI, p. 73

547 Ibidem, veac XVI, p. 220 - 221. XVII, vol. II, p. 14, 20 - 21, p. 61, 76. 134, 301, m, p. 542. R Rosetti, Cronica Bohotinului, p 56

toiege la spate, când era făcută de oameni de rând din comunităţile săteşti.[549] Dacă distrugerea se făcea la răzorul din mijlocul unui sat, sancţiunea aplicată se rezuma numai la confiscarea de la vinovat a 24 de boi pe seama domniei.[550]

Schimbarea sau mutarea hotarului unui sat se putea face totuşi de către domnie în evul mediu, în cazul când se acorda o donaţie „piae causae"[551] sau când pe teritoriul satului era găsit un om ucis, iar în acest din urmă caz, numai atunci când comunitatea sătească nu prindea pe vinovat, ori nu putea sau nu voia să plătească *amenda fredum* către domnie, adică duşegubina (= pierderea sufletului). Atunci, domnia lua o bucată de hotar pe seama sa, ori o dădea acelui care a achitat amenda stabilită". S

Cu introducerea scrisului de către cancelaria domnească, în evul mediu, se menţionează şi procedura. Ştirea scrisă pe un pergament sau carte domnească era adusă la cunoştinţa megieşilor din satele dimprejur „tuturor care vor căuta la dânsa sau o vor auzi citindu-se".[552]

Chemaţi prin crainici la hotarele în litigiu, „oamenii buni şi bătrâni cu brazde pe cap" restabileau bornele şi un împuternicit al domniei

---

548 A Moldova, veac XII, vol m. p 168, 429, vol IV, p 42, XVII, vol IV. p 292, 490, Arhiv Stat Iaşi, Documente, 449, doc 4, p. 2.

549 Arhivele Statului Bucureşti, Schitul Tisa, Mns. 606, f. 18 - 19.

550 A Moldova, veac XVI, vol IV. P 278, 345

551 Ibidem, veac XVII, vol V. p 253 - 254.

552 M. Costăchescu, op. cit., vol. I, p 13 - 14, passim

consemna, în scris, jaloanele principale indicate de megieşii jurători. Cu timpul, aceste hotarnice scrise au înlocuit, în unele sate pe „oamenii buni şi bătrâni” şi aşezământul a căzut în desuetudine. Mai târziu, în secolele XVIII – şi XIX, dacă în unele sate nu mai trăiau bătrâni care să cunoască hotarele vechi din veac, şi se pierduseră şi hotarnicele, din vitregia vremurilor, atunci se adunau stânjenii suprafeţei de teren în pricină şi se împărţeau în pălii egale.[553]

Alegerea hotarelor între teritoriile dintre ginţi şi acele dintre comunităţile casnice de către oamenii buni şi bătrâni cu brazda pe cap” a fost primul aşezământ de drept civil din Moldova şi celelalte ţări româneşti. El este numit în actele medievale tot cu titlul de *lege sau obicei* şi funcţionează în permanenţă prin „oameni buni şi vrednici dintre megieşi”, ori de câte ori este vorba de reînnoirea semnelor de hotar.

În actul din 27 octombrie 1452, Alexandrei voievod scria că hotarele satelor de la graniţa cu Galiţia, din ţinutul Cernăuţi, Ivancouţi, Pogorilouţi, Hatcinţi şi Davideşti, cu toate cătunele lor vândute de Manea, rail lui Globnicul, boierului Mihail logofăt, să fie însemnate „de boieri şi megieşi cu oameni buni şi vrednici după dreptate şi obiceiul ţării”.[554]

Dintr-un alt act, din 20 decembrie 1455, emis de către Petre Aron, desprindem că şi dreptul de

---

553 T Codrescu, Ihicanu. XI, p 260. 261

554m M Costăchescu, op. cit, II. p 422 - 423.

răzbunare al flirtului de fete mari, aşezământ de drept penal, era instituit şi numit *lege şi obicei*. „Furtul de fete mari să se pedepsească după lege şi obicei – scrie domnul – iar tâlharul de fete mari să fie socotit ca duşmanul lui Dumnezeu". Der Hebertochter seve als Feind Gottes zu betrachten und die Hebertochter der Gesetze und der Sittlichkeit zu bestrafen".[555]

Trecerea acestor trei aşezăminte, unul de drept constituţional sau de drept public, altul de drept penal şi celălalt de drept privat, civil, sub aceleaşi noţiuni, *lege* şi obicei, e o dovadă că, în această perioadă, dispoziţiile se năşteau concomitent şi se îmbinau între ele. Lupta pentru drept a devenit o preocupare, o stare permanentă a comunităţii gentilice, fără a face deosebire de ramură sau de disciplină, regulile fiind elaborate de-a valma. Această luptă apare ca o lege a vieţii colective.

Mergând spre un regim al proprietăţii familiale, comunităţile casnice trebuiau să colaboreze între ele la apărarea vieţii individului, dar în acelaşi timp şi a bunurilor. Raporturile de coexistenţă cereau raporturi de cooperare, care să garanteze interesele colective, o cooperare socială. Principiile de drept aveau ca scop să protejeze pe oameni când lucrează şi să asigure totodată proprietatea şi roadele muncii. Această muncă neîntreruptă de garantare a libertăţii şi siguranţei vieţii omului, de corectare, de reparare

555U 2 Ibidem, II, p 566 - 567

şi de plivire a elementelor inadaptabile unei societăţi omeneşti, nu putea rămâne numai pe seama comunităţii gentilice sau a autorităţilor publice, ci şi pe aceea a fiecărui megieş în parte.[556] Încă înainte de fondarea statului moldovean deci, legea sau dreptul a urmărit, ca şi în celelalte societăţi siguranţă pentru om, siguranţă pentru proprietate şi siguranţă pentru produsul muncii. Aceste toate sunt binefaceri ale legii sau dreptului elaborat de comunitatea gentilică.[557]

ATRIBUŢIILE ADUNĂRII ME GIE ŞILOR ÎN MENŢINEREA HOTARULUI ŞI PROPRIETĂŢII DEVĂLMAŞE DUPĂ „DREPTUL SCITIC”.

După înţelegerea stabilită de a se alege graniţele teritoriilor împărţite comunităţilor casnice, adunarea megieşilor şi-a asumat răspunderea să vegheze la păstrarea hotarelor din veac şi a elaborat obiceiul stăpânirii pământului în devălmăşie, secundat imediat de dreptul de *protimisis* al megieşilor la transferarea oricărei fâşii de pământ din sat, aşa cum îl aveau şi celţii din Anglia.[558]

Cuvântul *devălmaş* sau *de-a valma*, folosit şi de mitropolitul Dosoftei în secolul al XVII-lea[559],

556 Edmond Picard, Le droit pur. Pans, 1912, ed Flammanon, p. 204

557 J. Bentham, Oeuvres, trad, de Dumont, Bruxelles, ed. Haumann, p 59

558 P Viollet, Droit privé et sources, Pans, 1893, p 557, 564

559 Sinaxar, Iaşi. 1683, in folio la noiembrie 23

aşa cum îl folosim şi astăzi, este, cum am văzut mai sus, de origine traco-dacă, şi înseamnă în comun, în partaj[560], identic cu termenul vizigotic-megieş.

În conformitate cu această hotărâre, s-au luat măsuri ca, în cazul în care o comunitate casnică ori un megieş din sânul acesteia ar vrea să transfere stăpânirea pământului pe care-l ale în devălmăşie unei alte persoane, trebuie să anunţe pe toţi megieşii din comunităţile cu care se învecinau, ca operaţiunea să se facă în public, prin ieşire din în divizie.

Germanii şi scandinavii au transferat proprietatea lor în faţa Adunării Poporului. Numită la scandinavi *scotatio*, iar la germani *mallom*, această adunare avea misiunea de a atesta transferul,[561] capublicus *convenais*.

Geto-dacii au procedat la fel. De la bun început, stăpânirea superioară a comunităţii gentilice s-a impus prin introducerea dreptului de întâietate la cumpărarea pământului, numit în limba greacă *drept de protimisis* (în limba latină), *drept de preemţiune* şi de *răscumpărare* a unei porţiuni din sat, dacă aceasta ar fi intrat în mâinile unei persoane străine de comunitate. Principiul primordial în dreptul de prioritate imobiliară al comunităţilor casnice, a fost discutat în

560 Pontbnant, Dictionnaire roumain-français, p. 58, cf. B. P Haşdeu, Fragmente pentru istoria limbii române, p 5.
561 P Viollet, op. cit., p 607 - 608, Du Cange, Glossarium mediae... V, p 199

istoriografia română de către Radu Rosetti,[562] P.P. Panaitescu[563] şi, recent, într-o monografie de V. Georgescu.[564]

De aceea, întotdeauna când se pierdeau oameni, proprietari devălmaşi, prin cazuri de foită majoră (război) sau cazuri fortuite (calamităţi naturale, accidente întâmplătoare), care atrăgeau o schimbare în proprietatea unui teritoriu, comunitatea casnică trebuia să le aducă la cunoştinţa adunării megieşilor. Principiile de drept adoptate de aceasta, referitor la proprietatea privată, izvorâte din voinţa generală a megieşilor, au fost obligatorii în Moldova medievală şi pentru domnie şi pentru Sfatul domnesc.

Puterea domnească însăşi era îngrădită de autoritatea tradiţiei, păstrată de megieşi ca obicei al pământului sau lege a ţării. Chiar Ştefan cel Mare şi Sfatul său domnesc, alcătuit din marii boieri, nu au putut trece *peste obiceiul sau legea ţării* şi au trebuit să-l respecte. În timpul expediţiei lui Mahomed al II-lea, din iulie-august 1476, multe sate au pierdut din locuitorii lor şi boierii din actele lor de stăpânire. Printre aceştia a fost şi Mircea Orgoaie din satul Orgoeşti, din ţinutul Tutova. Prezentându-se în faţa domniei, marele voievod consemnează, în 17 septembrie 1480, că a chibzuit cu boierii şi sfatul său că

5621 39 R Rosetti, Pământul, sătenii şi stăpânii... p 196 - 205
563 P P Panaitescu, Obştea ţărănească..., p 142 - 147.
564m Preemţiunea în istoria dreptului românesc, Bucureşti, 1965

pentru a face dreptate jeluitorului „i-a făcut lege (= zacon) după dreptul (= pravo) ţării, ca el să aducă la noi pe toţi megiaşii deprimprejur, ca ei să recunoască şi să mărturisească de aceasta, că este aşa. Şi el s-a sculat – continuă cartea domnească – şi a adus înaintea noastră pe toţi megieşii lui din jur, care au recunoscut şi au mărturisit că este aşa."[565]

Aceeaşi formulă este repetată şi într-un act, din 15 octombrie 1481, dat lui Mihail Buzatu pentru selişte Gâşteni, după ce Ali-beg şi Şchender-beg cu Ţepeluş au prădat Moldova până la Răcăciuni, în Lunca mare de pe valea Siretului. „Deci, noi am socotit, dictează Ştefan cel Mare, cu boierii noştri şi cu sfatul nostru cel mai înalt şi i-am făcut lege (= zacon) după dreptul ţării (= pravo), ca el să aducă pe toţi megieşii lui din jur înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri, ca să recunoască şi să mărturisească".[566] Şi actele moldoveneşti emise în secolele XV – XVII, referitoare la prezenţa megieşilor pentru depuneri de mărturie în apărarea unei proprietăţi şi a hotarelor ei, conform obiceiului pământului sau legii ţării, după jafurile făcute de tătari sau oşti străine, sunt nenumărate şi le găsim aproape întotdeauna după marile evenimente.[567]

---

565 I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, I. p 238 - 240
566 Ibidem, I. p 258 - 259
567 A Moldova, veac XVI, vol I. p 197 - 198. 363, 393, 435. 469. 537. 567; H. p 201. 213, HI. p 54. 88. 141 -141. 156. etc, XVII, vol. I. p 9. 13. 26-27,46-47. 55.78.84. 89,93-94, 97, 120-121, 137, 182. 222; H, p 197- 198, IV. p. 54 - 55. p 101 - 102, 216.

De asemenea, reconstituirea unor acte căzute pradă focului, putrezirii sau pierderii datorită unei întâmplări,[568] falsificări ori confiscări pentru înaltă trădare[569], era făcută tot în prezenţa adunării megieşilor. Aceasta era chezaşă şi veghea ca hotarul satului să nu fie ştirbit şi în el să nu intre decât cei autohtoni şi înrudiţi prin alianţă (căsătorii).

ADUNAREA MEGIEŞILOR LA ATRIBUIREA UNOR SATE CĂTRE MĂNĂSTIRI

PRIN DANIE ŞI LA REALEGEREA HOTARELOR ŞTIRBITE

Cu toate că hotarele satelor au fost definitiv fixate şi unele documente, care nu le au consemnate, menţionează doar formula „pe unde din veac au fost...” sau „pe unde din veac au folosit”, totuşi, când era vorba că unele comunităţi gentilice, devenită marcă, şi din regimul de libertate şi egalitate spre a fi reduse la starea de iobăgie (= *iabad* – supunere, în limba ebraică) [570]la o mănăstire, megieşii din satele din jur erau adunaţi pentru a lua consecinţă şi în acelaşi timp a veghea la neştirbirea hotarului celorlalte comunităţi.13S

---

etc.

568 Ibidem, veac XVI-XV, vol I. p 327. 333. 392. XVI. vol I. p 495, 569. HI. 98. 186. 366. 462; XVII, voi I, p 8. 65, 88. IV, p 67. 83, 85, 106. 110, 143,416, etc

569 Ibidem, veac XVI, vol. I, p. 613, II, p. 166, 200 - 201, m, 69, 163, Gh Ghibănescu, îSurete şi izvoade, XIX, p. 224 - 225.

570 A Bartal. Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hunganae, Lipsea, 1901, p. 352 - 353.

Prezenţi, în permanenţă, pe pământul repartizat de adunarea gentilică, megieşii vegheau ca liniile despărţitoare dintre sate să nu fie modificate, pentru a se înlesni răşluiri. Astfel, stabilitatea proprietăţii asupra pământului a stat în atotputernicia adunării megieşilor de primpiejur. Aceştia adevereau întotdeauna pe unde a mers vechiul hotar.[571]

Dacă se întâmpla vreo încălcate de hotare, comunitatea teritorială lezată aducea la cunoştinţa adunării megieşilor, alcătuită din satele de primprejur, nemulţumirea ei. Aceştia se adunau şi alegeau câte doi reprezentanţi din rândul megieşilor din fiecare sat, aşa numiţii „oameni buni şi bătrâni" sau „vrednici" şi restabileau hotarul, punând noi borne.[572] Satul vinovat de smulgerea stâlpilor vechi sau îndepărtarea semnelor erau sancţionate cu amenzi, cum am văzut şi mai sus, de la 12 până la 100 de boi. [573]Realegerea hotarelor avea autoritatea unui lucru judecat, iar grămada sau gloata megieşilor, adunată în acest scop, era privita ca un tribunal. Iar „cine s-ar scula dintre dânşii oarecari şi nu s-ar

571 A Moldova, veac XTV- XV, vol. I, p 314, veac XV, vol II, p 240
572 Ibidem, veac XVI, vol m, p 129, 146 - 147. IV, p 115 - 116, 188, XVE. vol. H, p 306, 307. 308. El, 120, 124, 136, 153, 191, 212; IV, p. 77, 178, 195 - 196, 241, 409, 430, XVH. vol V, p 31 - 33, Arhiva Stst. Bucureşti, Mănăstirea Bisencani, XV/, 23; T. Bălan, Documente bucovmene. II, p 155, T Codrescu, Uncariu, V, p. 211 - 212; IX, p 432 - 434, 441 - 442, XX, p 78 - 80
573 A Moldova, veac XVII, vol IV, p 195 - 196, 290, Arhiv Stat Bucureşti, Mănăstirea Bisencani, XV/, 23; T Codrescu, Uncanu, XVI, p. 211 - 214, 233 - 236

ţine de giudeţul mării sale şi de-al nostru, la ce giudeţ va merge, să fie de certare şi de ruşine şi să i se rază barba şi mustăţile143" încheie hotărârea megieşilor.

ADUNAREA MEGIEŞILOR, CREATOARE A DREPTULUI DE PROTIMISIS

În acelaşi timp cu concursul dat la neştirbirea hotarelor, megieşii, ca rude gentilice, şi-au impus un drept de întâietate la transferarea proprietăţii satelor din jur, aşa cum membrii familiei îl obţinuseră ca proprietari devălmasi în teritoriul satului respectiv. Faza aceasta este generală în evoluţia societăţilor omeneşti şi ea corespunde unei totale carenţe de bani, determinată nu numai de lipsa de capital, ci de o mat e abundenţă de pământ, încât chiar cu regimul juridic cel mai aspru nu s-ar fi putut găsi mijloace de a-i sili pe oameni să lucreze în folosul altora. Această stare o aflăm, pe unele locuri, şi în Moldova secolului al XIV-lea.

Am văzut deja în actul emis de Ştefan Tomşa, în 15 mai 1622, privind hotarele satului Seliştea de pe „Şoinuzul Mare, care nu avea hotarele alese „din veac", decât dinspre Dolheştii Mai, celelalte părţi fiind în obşte cu satele vecine până în vremea lui Ştefan cel Mare. În virtutea drepturilor de libertate şi egalitate la proprietatea obştească, membrii comunităţii casnice aveau o cotă parte ideală de pământ, pe care o puteau cere de la adunarea megieşilor. Dar pentru a împăca drepturile rudeniilor consagvine, membre în

aceeaşi comunitate casnică, pe de o parte, şi a păstra totodată stăpânirea superioară a comunităţii asupra teritoriului satului, pe de altă parte, adunarea megieşilor a adoptat un nou principiu de drept în legătură cu proprietatea devălmaşă. În scopul de a păstra unitatea familială în interiorul comunităţii casnice devenită teritorială şi de tema pătrunderii unor elemente străine în interiorul comunităţii casnice, adunarea megieşilor a oferit rudeniilor de sânge posibilitatea de a intra în posesia părţilor din sat, ce eventual ar fi scoase în vânzare de către unii membri ai familiei. Aşa a fost creat dreptul de *protimisis* sau de *preemţiune*, pe care l-am menţionat mai sus, aprobat în unanimitate de către toţi megieşii. În urma acestui drept impus de adunarea megieşilor, ieşirea din proprietatea devălmaşă trebuia supusă aprobării megieşilor.

Perfectarea acestui drept se făcea numai în faţa adunării megieşilor. Astfel, un megieş putea ieşi din devălmăşie, să-şi delimiteze partea sa pentru întreaga lui familie, dar nu putea să o vândă până ce nu întreba fraţii şi surorile, unchii şi mătuşile, verii şi celelalte rudenii colaterale. Potrivit acestui principiu de drept civil, orice vânzare sau schimb de proprietate, chiar când un sat cu hotare bine stabilite trecea din mina unui om în a altuia, trebuia să fie făcut cu ştirea megieşilor din sat şi a rudeniilor din satele dimprejur. Acest principiu a devenit lege şi a fost numit şi el obiceiul şi legea ţării, încât nimeni nu

putea trece peste el, nici chiar domnia.

În 27 octombrie 1452, dislocarea seliştilor Ivancăuţi, Pogorilăuţi şi Hălcinţi, vândute de către Manea al Globnicului cu fiii săi Luca, Iurie şi Lazăr lui Mihail Logofătul, nu s-a putut face la Suceava, numai în faţa Sfatului domnesc şi a domniei. *Legea ţării* nu putea fi încălcată şi

Sfatul domnesc a respectat-o. După ce vânzătorii au primit arvuna, Alexandrei voievod a poruncit ca Manea şi fiii săi să dea zi lui Mihail Logofăt: „şi să iasă cu boierii şi megieşii şi să însemne tot acest hotar din toate părţile. Iar dând şi însemnând aceasta cu oameni buni şi vrednici atunci pan Mihail le va da rămăşiţa de bani lui Manea şi fiilor să-i şi noi vom întări atunci privilegiul cel mare, *după dreptate şi obiceiul ţării noastre*" Cazul nu este izolat. El se repetă într-un act din 26 martie 1493, care vorbeşte de vânzarea unei selişti la Cârligătura, cu hotare alese de megieşi.[574]

Această lege a ţării sau obicei al pământului se aplică în aceea măsură şi la scoaterea din indivizie a unor jumătăţi de sate, pătrimi de sate sau chiar părţi mai mici. La Cofeşti, în Vrancea, vânzătorul unei părţi de sat scria: „când am vin dut am întrebat toate neamurile şi nepoţii mei, ca să sprijine acest pământ, şi nimen nu s-au aflat să-l sprijine a se a". De asemenea, la Brânişteri pe Birul Negru, un alt vânzător declara: „până n-am

574 1. Bogdan, op. cit, II, p 27

întrebat răzeşii, n-am vrut să-i vindem dumisale”.[575] La Cheţeleşti, pe Siret, ţinutul Roman, la LTideşti pe Tutova şi Tatomireşti pe Rebricea vânzarea se făcea în faţa boierilor mari şi mici şi a toţi megieşii.[576] O pătrime din Petrileşti este vândută în prezenţa megieşilor,[577] vânzarea unei prisăci se face, de asemenea, cu aprobarea megieşilor.[578]

Devenit lege, principiul este respectat şi păzit ca obicei de drept chiar de către domnie[579], când cumpără sate în secolele XVI ŞI XVII, dacă se vinde numai o jireabie[580] sau chiar un ogor dintr-un sat.

Obiceiul e în vigoare în secolul al XVI-lea, la Zastavna pe Nistru, în ţinutul Cernăuţi[581] la Ocsentia, pe Nistru, în ţinutul Orliei[582] şi continuă să fie legea ţării şi în secolele următoare.[583]

---

575 P. P Panaitescu, Obştea ţărănească, p 144

5761 40 A Moldova, veac XIV- XV, vol I, p 309, 356 - 357, XV, vol H, p 57

577 Ibidem, veac XV, vol H. p 205

578 Ibidem, veac XV, vol II, p 261 - 262, 294 - 295.

579 Ibidem, veac XV, vol H. p 298

580 Ibidem, veac XVI, vol I, p 531. H. p 45, 58. m. p 153, 175, 242, 252, 396, 432, 453, IV, p 162, 217, XVn, vol. I. p 43. 67, 68, 69, 70, 106, 116, 117, 119 - 120, 128 - 129, 139 - 140, H, p 8, 302; m, p. 103, 138 - 139, 141; IV, p 4 - 5, 35, 39, 67. 219, 372, 504 - 505, T Codrescu, Uncanu. X. p 45 - 46. XD. p 274, 275, 276 - 277, 278, 293 - 294, 296, 297 - 299; XVI, p 20 - 21, Paul Mihailovici, Documente moldoveneşti găsite la Constantinopol, în.,Cerc ist”, anul VIE-IX. (1932-1933),Nr 3,p 62-63

581 A Moldova, veac XVI, vol. H, p 166.

582 Moldavia v epohu feodalizma. I, Chişinău, 1961, p. 145

Dacă megieşii nu erau anunţaţi şi vânzarea se făcea, în taină, fără ştirea lor, adunarea megieşilor sau domnia, sesizate, acorda dreptul de răscumpărare rudeniilor interesate.

În 20 iulie 1601, Drăgan, Gheorghe şi Dumitru răscumpără cu suma de 480 de zloţi tătăreşti partea din Docinţi,[584] iar în 30 iulie 1604, Ieremia Movilă, aflându-se la Băiceni, pe Siret, scrie slugii domneşti Miron că s-a plâns Pătraşcu Başotă şi Lupul, nepoţii lui Cioplan bătrânul, împotriva lui că a cumpărat o bucată de pământ în satul Bodeşti, pe Cracău, de la Gavril Balici fără ştirea lor, care sunt megieşi de acolo. „Tu să-ţi iei banii de la ei înapoi, pentru că se cuvine lor să-şi răscumpere moşia, iar tu să nu ai treabă cu moşia lor”[585], porunceşte domnia. Şi asemenea exemple se mai pot da[586].

---

583 A Moldova, veac XVII, vol I. p 242, H, p 303, 321, 322, HI, p 117, 177 - 178. p 363 - 364, 468, 481. Gh Ghibănescu, Surete şi izvoade, II, p 192 - 193, T Codrescu, Uricariu, VI, p 84 - 85, X, p 155 - 158, XI, p 211 - 212; XVI, p. 211 - 212, 233 - 236, XXV. p 38 - 39 C. şi M. Caradja, Documentele moşiilor Cantacuzmeşti din Bucovina, în „Bul. Com. 1st Rom ”, an X, 1931, p 26 - 28; Visanon Puiu. Documente basarabene, în „Bul. Corn. 1st. Rom ”, an VU, 1928, p 76 - 78, A Băleanu, Documente şi regeşte moldoveneşti, în „Cerc. 1st ”, anul VULi - IX, 1932 - 1933, Nr. 2, p 123; L Antonovici, Documente bârlădene, m. Bucureşti, 1915, p 151, Bârlad, 1924, p 134 - 135, 149 - 151

584 A Moldova, veac XVII, vol. I. p 18 - 19; St. Berechet. Judecata la români... anexa IU - IV

585 A Moldova, veac XVII, vol. I. p 174 - 175

586 V A Urechi a, Miron Costin, I. Bucureşti. 1886. p. 71. 89, 690, 698, R Rosetti, Pământul, sătenii şi stăpâmi, p. 197 - 199, V Georgescu, op. cit, p 48 - 52.

Dacă vânzarea s-a făcut în prezenţa megieşilor, răscumpărarea nu mai poate avea loc, ea nefiind aprobată[587].

ROLUL MEGIEŞILOR LA SCHIMBUL SATELOR

ŞI A PĂRŢILOR DE SAT

Ca şi la dreptul de întâietate la cumpărare şi răscumpărare, schimbul unei pălii de sat, ca să aibă tăria unui lucru adjudecat, trebuia să fie făcut în public, în faţa adunării megieşilor. Obiceiul este consemnat de Ştefan cel Mare în actul emis, în 8 august 1461, lui Ivul de la Solea şi ginerelui său Bogdan, fiul lui Herman „când s-au tocmit asupra ocinei lor, şi a dat Ivul lui Bogdan şi nepoatei sale Stana un privilegiu de la Alexandru voievod cel bătrân, carele era scris pe trei sate de la Moisie şi de la Solea, şi Graţia cu nepoţii ei s-au învoit cu sora ei Cerna, paniţa lui pan Ivul, şi a dat Graţia din vislujenia tatălui lor, un sat pe Valea Neagră, anume Miculeşti, unde a fost casa tatălui lui Nicola... cu tot venitul şi hotarele pe care le-a folosit din veac. Deci, noi văz în d bunăvoinţa lor şi tocmeala cu toate părţile – precizează domnia – am dat şi am întărit lui pan Ivul uric şi cu tot venitul. Şi hotarul Miculeştilor să fie pe unde le-au hotărnicit pan Albul şi pan Lazea şi pan Cozmiţa şi cu megieşii”.[588][589]

---

587 A Moldova, veac XVI, voi m, p 396. XVII. voi I.p 121 - 122, m,p 14, 234, 236-237.

588 A Moldova, veac XIV- XV, vol I, p 313 - 314

589 Ibidem, p 374-375.

Un caz similar s-a petrecut, în 5 iunie 1470, când Iurie vistier şi Pătraşcu, cumnat cu el, cu soacra lor Anuşca şi cu fiicele ei Nastea şi Sofica „s-au tocmit şi şi-au schimbat satele lor” Hemeiani cu Sârbi, de pe Tazlăul Mare, al Mănăstirii Bistriţa: „iar hotarul acestui sat, după hotarul vechi, să fie pe unde a hotărnicit boierul nostru pan Giurgea Galbinul şi cu megieşii”.1.9

Practica juridică era aceeaşi şi când se schimbau părţi dintr-un sat. În 13 octombrie 1616, Ionaşcu Stroici, fiul lui Luca Stroici, marele logofăt, scria că la schimbul părţii sale din Nelipeşti cu alţi răzeşi, au fost de faţă oameni buni şi megieşi[590].

Dacă una dintre părţi era nemulţumită, apela tot la megieşi. Neamul Alboteştilor, în pricină pentru un cut din satul Şipoteni, numit Vlădeni, de pe Jijia din ţinutul Dorohoi, cu neamul lui Balica hatman, care le dăduse schimb jumătate din Rugăşeni, de pe Siret din ţinutul Suceava, în timpul domniei lui Constantin Movilă, ajunge în faţa Sfatului domnesc, în 14 aprilie 1635.

Vasile Lupu, văzând că nu va putea da o sentinţă de aptă intern eindu-se numai pe spusele şi actele împricinaţilor, scrie că „domnia mea nu i-am crezut pe dânşi ci i-am judecat după lege ca să jure cu 12 oameni jurători în sfânta biserică, pe Sfânta evanghelie, că a fost schimbătură pentru schimbătură şi că n-au luat bani”. Alboteştii, aducând 12 megieşi jurători, obţin câştig de

590 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 56

cauză.[591]

Izvorât din voinţa general exprimată a tuturor membrilor comunităţii gentilice megieşe, obiceiul a rămas în vigoare secole de-a rândul ca lege a ţării.[592]

ADUNAREA MEGIEŞILOR ŞI FORMAREA REGULILOR
ŞI INSTITUŢIILOR DE DREPT PENTRU
COMUNITĂŢILE TERITORIALE

Odată stabilite pe teren, concomitent cu fixarea hotarelor între teritoriile ocupate de comunităţile familiale pe întregul întins al Moldovei şi mai sus spre izvoarele Nistrului, unde în secolele XII – XIV se mai aflau încă 442 de sate româneşti[593] şi până la cele ale Vistulei, adunările megieşilor pun temeliile obiceiului pământului şi în privinţa drepturilor de apărare a libertăţii, a vieţii şi a bunurilor megieşului.

Perioada în care s-a procedat la formularea principiilor generale de drept de către geto-daci şi pentru organizarea instituţiilor comunităţilor teritoriale e greu de fixat. Ea începe, probabil, în epoca bronzului (anii 1700 î.e.n.), când în gintă, şi familia mate se organizează counităţile teritoriale

---

591 T Codrescu, Uncctriu, XXV, p 297

592 ţ Bălan Documente bucovinene, II. p 153 - 154, Gh Ghibănescu, Surete şi izvoade, XII.p 60 - 61, A. Moldova, veac XVI, vol IV, p 190. 248. Arhiva Stat Bucureşti, Mănăstirea Bisencam, XIH, doc 33, Arhiv Stat Iaşi. Documente, 512/25.

593 T. Holban, Originea şi localizarea Bolohovenilor, în „Studii”, tom XXI, 1968, Nr 1, p 21 - 27; St Meteş, Emigrăn româneşti, Bucureşti, 1971, p. 25 - 44

împrăştiindu-se pe teren în aşezări individuale în jurul casei mari şi continuă veacuri la rând. În ultima sinteză asupra rezultatelor obţinute din săpăturile arheologice, D. Berciu trage concluzii după care, la daci „în epoca bronzului, s-au format şi s-au dezvoltat uniunile de triburi înrudite, ca şi în Europa centrală şi răsăriteană. Uniunea tribală era organizată, în general, în jurul unei aşezări întărite, în care se găseau uneori şi sanctuare tribale, ca pe Cetăţuia de la Monteoru. Uniunile aveau organele lor de conducere: Adunarea membrilor să-i ţin caz de război numai a cetelor de războinici); Sfatul uniunii şi Şefii militari. În epoca bronzului se pun premisele democraţiei, militare, dar aceasta se va cristaliza definitiv în prim a epocă a flerului”... Locuinţa e coliba şi semibordeiul, cum e la Horodiştea-Folteşti din ţinutul Covurlui.[594595]

Aşa stând lucrurile deci, epoca bronzului trebuie să fie perioada în care adunările gentilice au pornit la elaborarea regulilor de drept, a legilor şi înfiinţarea aşezămintelor săteşti. Cuvântul *lege* era numit pe atunci *doina*. În limba zendică, legea era numită *daena* şi dacii au moştenit-o în cuvântul *doina*, iar lituanii în *dama*}*65*.

În vechea Eladă, mitologia greacă atribuie

594 D Berciu, Zorile istoriei în Caipaţi şi la Dunăre, Bucureşti, 1966, p 141 - 142 şi 164 - 166, Istoria României, I, Bucureşti, 1960, p 90 - 132, capitol sens de I Nestor
595W s p p Haşdeu. Principie de filologie comparativă, I, p 20 - 29, 87, cf idem. Fragmente de istorie a limbii române, in „Columna lui Traian”, ianuarie, 1876

regulilor de drept origine divină iar pelasgii sciţi hiperboreeni ar fi adoptat legile emanate de la zei prin Hermes, ginerele lui Atlas, regele hiperboreeniilor din nordul Traciei, în calitatea sa oficială de secretai al zeilor din Olinip şi în particular al lui Saturn, fratele lui Atlas.

Denumit de traco-sciţi Ann is şi Annes, Heimes a fost considerat întemeietonil în st tu şi lor sociale, religioase şi politice, dascălul şi magistrul tuturor ştiinţelor şi artelor. El ar fi scris, din ordinul lui Zeus, legile care reglementează viaţa flintelor vii[596]. Acestei codificaţiuni, Hesiod îi spunea, la singular, *legea arhaică*, vôpoc àpxaâoc[597], Sofocle, *legi arhaice*, apxaiot vôpoi[598]; Eschyle, *legea divină*, vôpoc Oc (bv[599600], iar Ovidiu, *sacrala jura parentum şi jura* sacemma.

În ce priveşte pe misi, abiii şi traco-sciţii de la nord de Istru, care fac parte din marele popor al pelasgilor, Homer ştia, după sistemul lor de organizare socială, că sunt *cei mai drepţi oameni de pe suprafaţa pământului* = ôiKaiôxaxi àvGpoâroi[601]. Aceasta s-ar datora, după izvoarele

---

596 Diodor Sicilianul, Bibliothèque historique, Paris, 1846, lib I, 16, 43, 6; V, 75, 1, Philoms, Byblu, fr 2, cf. N D en su şi anu, Dacia preiston că, Bucureşti, 1913. p 866

597 Hesiod, Fragm., 193, N Densuşianu, op. cit., p 866

598 Sophocle, Oedip, col. V, vers 1382.

599 Eschyle, Eumemdele, in trad G. Mumu, Tragicii greci, Bucureşti, 1958, p 173

600 Ovidiu, Hesiod... 9. 159. Metamorfoze, X, 340, N Densuşianu. op. ciL, p 866

601 Homer, Riada, ed at, cânt XHI, vers 6-7.

istorice antice, existenţei unor legi, obiceiuri adunate de legislatorul cu numele Abaris, care a trăit prin anul 1118 î.e.n., cu un secol deci înainte de războiul troian, la nord de Istru.

Hiperboreu de obârşie, acesta era fiul regelui scit Seud. Având întinse cunoştinţe de medicină practică, Abaris a călătorit prin Grecia şi Europa şi a sens, după informaţiile lui Himmerius[602], *Oracole despre Sciţia*, *Theogoma* şi *o Carte de legi*. Legile adunate de Abaris erau în vigoare la hiperboreii traci, fiind aplicate pentru prima dată – spune legenda – de către Rizos, fiul lui loneu[603], care, ca rege al tracilor din părţile de nord ale Peninsulei Balcanice éoxaxai aMxov, a luat parte, ca aliat al lui Priam, la războiul troian[604]. Arheologii au constatat că armele lui erau lucrate în atelierele minelor de aur din Ţara Zrandului (Munţii Apuseni)[605], care în limba zendică şi persană, înseamnă *ţara de aur*[606], aşa cum Ţara Bârsanilor (Ţara Bârsei) nu înseamnă altceva decât Ţara persanilor = oameni îmbrăcaţi în piei de oaie.

---

602 Himmenus, Ecloga, XIX, apud, A. Papadopolo-Calimach, Despre scrierile cehi pierdute atingătoare de Dacia, în „Col. lui Traian”, anul V, 1874, Nr 4, p 83

603 S Aurelius Victor, De viris illustribus. 5

604 Homer, Riada, Cânt X, vers 441, N Densuşianu, op. cit., p 899

605 Hubert Schmidt şi A Brückner, la Dörpfeld, Troia und Rion, 1902, p 544, H Schmidt şi C. Schuchardt, în Zeitschrift jur Ethnologie, 1904. p. 615... şi 630. V Pârvan, Dacii la Troia, în Orpheus, II, p. 1 - 10. idem. Getica, p 5. 343, 363, nota 6

606 B P Haşdeu, Istoria critică a românilor, I, p 253

Clearch din Soloi ştia despre sciţii de la nord de Istru că au fost cei dintâi care s-au folosit de legi comune[607608], numite la vechii germani *Gesetzen*. Şi, când menţionează acest lucru autorul nu se referă la sciţii nomazi de pe lângă lacul Meotic (Marea de Azov), despre care Herodot scria că nu au oraşe şi sate şi nu ară17S, ci la sciţii păstori de lângă Pontul Euxin şi Istru, care fac şi agricultură.

Tot pe aceste meleaguri mai apar ca legislatori, în secolele VII ŞI VI î.e.n., Toxaris[609] şi Anacharsis[610611]. Dacă despre primul nu avem decât menţiunea că a călătorit pe la Atena înainte şi în vremea lui Solon (594 î.e.n.) despre cel de al doilea ştim că era fiul regelui scit Niurulst şi frate cu regele Catkuidos (Caduias) 1.2.

Filosof şi legislator celebru, considerat de antichitate ca unul din cei şapte înţelepţi ai lumii vechi, Anacharsis a scris *legile scitice*[612], elaborate sub supravegherea preoţilor hiperboreeni în adunările gentilice ale traco-sciţilor,[613] hippomologi şi galactofagi, locuitori ai Munţilor

607 Clearch din Soloi, Fragm. Hist, gr H, 306, N. Densuşianu, op. cit., p 865

608 Herodot, Histoires, IV. 19, 125,1, ed Bucureşti, 1961, p 318

609 Lucian din Sainosata, Scholia in Lncianum, Leipzig, 1906, în Izv ist. Rom, I, p 610 - 611

610 Herodot, Histoires, IV, 76; in „Izv Ist Rom ”, L p 338 - 339

611 Scholiastul lui Platon, ed Didot, m, p 333, N. Densuşianu, op. cit, p 870, 873, 874 şi 878

612 Suidae Lex, AlYÂ.CDaooç, ed Bernhardts, N Densuşianu, op. cit., p 870, 878

613 Ephon, Fragm., 78, N Densuşianu, op. cit, p 869

Caucaz de lângă Istru, vecini cu missi din nordul Traciei.[614]

Preoţii acestor sciţi păstori au întemeiat oracolul lui Apollon de la Delfl[615], fiind chemaţi de greci, şi ar fi influenţat legile care au fost introduse de Licurg în Sparta,[616] iar Anarhasis le-ar fi discutat pe cele date de Solon, Atenei (594 î.e.n.) în chiar casa legislatorului atenian.[617] Ephoros precizează că, Anacharsis era dintre sciţii de la Istru, de pe acolo, pe unde Darius făcuse podul său în anul 513 î.e.n., adică la Isaccea-Oblucişa. Lui i se atribuie născocirea foalelor de aţâţat focul, ancora dublă şi roata olarului. Pe ultima însă, Strabon o contestă ca fiind invenţia lui Anacharsis, deoarece exista pe vremea lui Homer[618], care este mai vechi decât Anacharsis.

Tot Ephoros încearcă să lămurească şi întrebarea de ce sciţii au legi bune. El răspunde, de altfel, ca şi Homer şi Eschile că aceasta se datorează vieţii simple pe care o duc, trăind fără vicleşug şi necăutând câştiguri; ei *au legi bune, pentru că proprietatea la ei este în devălmăşie*[619].

Platon, ocupându-se de legi, ne-a lăsat ştirea că *Legea sciţilor* = 6 xebv Licvotbv vôpoc, care a fost gravată în secolul al V-lea î.e.n., cu litere, în

614 Homer, Riada, XHI, 5, 6, 7

615 Pausamas, lib. X. 5, 7

616 Aristotel, Republica, fragm 156, Clement Alexandrinul. Stromata, I. 26, Herodot. Histoires, I, 65, Pausamas, lib IU, 2, 4

617 Plutarque (sec. IV, î. e n). Oeuvres, tom. I, 1784, p 280.

618 Strabon, Geografia, în „Izv 1st. Rom ”, p. 237.

619 Ibidem, ed. cit. p 233 - 235.

fostul regat al lui Atlas, pe o columnă de aramă[620] conţinea şi dispoziţii cu privire la organizarea şi instrucţia militară[621].

Proclamată şi consacrată în public, în adunările gentilice din nordul Dunării *legile sciţilor au fost, în acelaşi timp, şi legi pentru geţi*. Ştefan Bizantinul şi Eustaţiu din Thessalonic, vorbind, cel dintâi despre *legea getică* – vôpoc Tetikôc şi cel de al doilea, despre *legile geţilor* = vôpoi TET (bv[622], adaugă că, acestea mai cuprind dispoziţii matrimoniale şi feţiale.

Această codificaţiune arhaică de legi, numită în limba zendică *daiena*, iar la traci şi agatârşii din Transilvania *doine*, cu dispoziţii referitoare la *proprietatea în devălmăşie*, la organizarea şi instrucţia militară, şi la drepturile matrimoniale şi feţiale, *doine sau legi*, pe care sciţii agatârşi de pe malul râului Mureş (Maris) le cântau în timpul lui Aristot prin temple pentru a nu le uita[623] au stat şi la temelia vechii legislaţii a lui Minos din Creta.[624] „Pentru felul lor deosebit specific neamului din care fac parte – scrie Strabon – întrunind bunăvoinţa, simplitatea şi dreptatea, Anacharsis şi

---

620 Platon, Cntias, ed Didot, vol H, p 201 - 205, N. Densuşianu, op. cit, p 285

621 Platon, Leges, VH, ed Didot, vol H, p 370; N Densuşianu, op. cit, p 865

622 Eustaţiu din Tesalomc, Comment ed Dionys, 304, cf. N densuşianu, op. cit, p 868

623 Aristotel, ProbL, sect XIX, 28; N Densuşianu. op. cit, p 866

624 Platon. Axiochus, Diodor, V, 84. N Densuşianu, op. cit, p 868.

Abaris şi câţiva alţii la fel cu ei, erau vestiţi printre greci".[625][626]

Referitor la cele relatate de marele geograf, mai târziu, Dio Chrysostomul şi Cassiodor, şi după aceştia Iordanes, numesc *legile geţilor* = *leges bellagines*. Respectarea lor, cu stricteţe, a fost impusă în timpul domniei lui Burebista (+ 44 î.e.n.), de către marele preot Deceneu.

Deşi contestat de Strabon după care ar fi fost un magician care rătăcise multă vreme prin Egipt, unde a învăţat unele semne de prorocire, Deceneu a fost totuşi o mare personalitate morală şi politică pentru daci. „Acest Deceneu – scrie Iordanes –, fiind un bărbat foarte învăţat în ştiinţele filosofice, a introdus la geţi (cărora le spune goţi) o disciplină morală, ca astfel să îmblânzească moravurile lor cele barbare. El i-a învăţat să cunoască *regulile* cele nestrămutate ale *lumii fizice*, făcându-i să trăiască *potrivit ordinii de lucruri stabilite de natură* = (dreptul natural) şi după *legile lor proprii, pe care le au scrise* până în zilele noastre şi le numesc *leges bellagines*".

El i-a învăţat să judece, să poată deosebi lucrurile cele adevărate de cele neadevărate

(oneste vivere, neminem laedere, et dare summ cuique tnbuere) şi astfel i-a făcut superiori altor popoare în privinţa judecăiii lucrurilor, îndemnându-i întotdeauna să-şi petreacă viaţa în

625 Strabon, Geografia, în „Izv. Ist. Rom ". I. p 233 - 239.
626 Iordanes. De origine actibusque Getarwn, cap XI. p. 33 şi 97, în ed G. Popa-Lisseanu, XIV, N Densuşianu, op. cit., p 878

fapte bune.

El i-a făcut să cunoască secretele astronomiei, le-a explicat cele 12 semne ale zodiacului şi, în particular, cum trec planetele prin semnele acestea, cum creşte şi scade luna, cum se numesc cele 344 de stele şi prin ce semne anume trec ele, când răsar şi când apun.

El alese din tinerii cei mai nobili pe cei mai deştepţi, îi învaţă teologia, riturile şi ceremoniile, cum să venereze anumite divinităţi şi cum să facă serviciul religios în temple. Din aceştia a format preoţi, cărora le-a dat numele de *pileaţi* (fecitque, sacerdotes, nom en illis pileatonim contradens) pentru că aveau capetele acoperite cu o *tiară*, numită *pillens*. Restul poporului a dat ordin să fie numit *capillati.1.7*

După moartea lui Deceneu, geţii au avut aproape în aceeaşi veneraţie pe Comosicus, fiindcă era deopotrivă de iscusit ca el. Acesta, ca şi Deceneu, era considerat la ei pentru priceperea sa şi ca rege, şi ca preot, şi ca judecător.[627]

Potrivit lui *jus feţiale* din *leges bellagines*, preoţii mergeau în caz de război, îmbrăcaţi în haine albe, înainte inamicului, pentru a se informa despre cauzele declarării lui.[628] Din păcate nu ne-a parvenit până astăzi nicio lucrare scrisă în antichitate care să cuprindă textul acestor *leges bellagines*, scrise cu litere pe columna de aramă,

---

627 Iordanes, op. cit., cap XI, p 33 şi 98, ed. cit.

628 Ibidem, cap X, p. 32 şi 96, ed. cit, N Densuşianu, op. cit., p. 898

semnalată de Platon, dispoziţiile cuprinse în ele a fost scrisă o lucrare de către Elanic, intitulată BapßapiKOI!

Dar şi aceasta s-a pierdut[629].

Înseamnă oare din această pierdere că urmaşii celto-traco-sciţilor de la nordul Dunării au rămas fără nonne de drept şi practici juridice?

O asemenea închipuire, pe cât nu este de conceput din punct de vedere logic, pentru o societate omenească, pe atât nu corespunde din acela al realităţilor istorice. Deoarece, chiar dacă *leges bellagines* au fost pierdute în urma distrugerii columnei de aramă, principiile lor de drept au continuat să trăiască în mijlocul comunităţilor gentilice şi săteşti din interiorul vechii Dacii, păstrate de tradiţie de către „oameni buni şi bătrâni dintre megieşi”.

Transmise ca nonne şi practici juridice de la o generaţie la alta sub supravegherea preoţilor şi impuse de către „oamenii buni şi bătrâni” dintre megieşii din sate prin tradiţie orală, ele au supravieţuit şi au alcătuit obiceiul pământului, numit dreptul cutumiar sau consuetudinar = (*fus consiietiidinale*).

În documentele din secolul al XV-lea, principiile de drept ale comunităţilor săteşti din Moldova apar sub titlul de *aşezământul valah*[630],

629 Al. Papadopolo-Calimach, Despre scnenle vechi, pierdute, atingătoare de Daci, în „Col. lui Traian". anul V. 1874, Nr 4,p 83
6303 03 M Costăchescu, Documente, II, p. 236 - 237

ca *obiceiul ţării*[631], ca *lege şi obicer*[632], ca *aşezământ sau lege*[633], ca *aşezămtnt* sau *lege după obiceiul ţării* sau *dreptul valah*[634635].

În secolul al XVI-lea, A.M. Graţiani spune despre moravurile moldovenilor din timpul domniei lui Ioan Despot Vodă că: *Jus scriptum habent nullum sed omnia régis aut judicis arbitrano permittuntur regunturqueper manus, tradita consuetudine201*. Ba mai mult, nici chiar după introducerea pravilelor cu legi bizantine, *leges bellagines*, ca obicei al pământului denumit *legea ţării* sau dreptul valah, nu au căzut în desuetudine.

Dimitrie Cantemir a constatat existenţa lui alături de codicele de legi romano-bizantine: Itaque duplex inter moldavos jus ortum fiut, scriptum unum quod Romanomm-Graecommque imperatorum edictis et conciliomm decretis rmteretur, non scriptum altenim, quod consueludintm gentis recte diceres, şi quidem vernaculo etiam sermone, sclavonica voce obyczai, quod morem aut consuetudinem designat, inter, moldavos appellatur.[636]

Ceea ce semnalează în mod deosebit marele

6313 03 Ibidem, H. p 422-423.

6323 04 Ibidem, H. p 566 - 567

6333 05 I. Bogdan, Dcocumente..., I, p 32.

6343 06 Ibidem, I. p. 140 - 141. 192, 239. Arhiva istorică. h. Doc. Nr, 163.

6353 07 A M Graţiani, De loanne Heraclide Despota; E Legrand, Deux vies de Jacques Basihcos, Pans, 1889,
p. 171

învăţat, şi trebuie să reţinem, e că principiile acestui drept consuetudinar, numit obicei, sunt cu totul originale, în raport cu legile celorlalte naţiuni referitor la o serie de instituţii: *în successione, testamentis, hereditatis distributione, fiindomm limitibus et servituţibus, cunctaie fereper orbem nationes habent singuläres*...[637]

Urmând exemplul lui I. Grimm[638] şi a lui Bogisich[639], Haşdeu a intenţionat să studieze *Poponil român sub raporturile juridic, lingvistic şi mitologic*, printr-un chestionai lansat la sate, intitulat „programa pentru adunarea obiceiurilor juridice ale poporului român".[640] Dar, la apelul său au răspuns foarte puţini oameni şi iniţiativa lui a rămas fără să fi fost dusă la bun sfârşit. Cu toată această mare lipsă, rezumând sumarele informaţii ce ne-au rămas despre conţinutul „legilor scitice", „legilor getice", din antichitate numite apoi *leges bellagines* şi cunoscute în evul mediu sub titlul de „obicei al pământului" sau „dreptul valah", vedem că ele aveau dispoziţii cu privire la: traiul omului potrivit ordinii de lucruri stabilite de natură (după

6363 08 D Cantemir, Descriptio Moldaviae, Bucureşti, 1872, XI, p 101

6373 09 Ibidem, cap. XL p 101, N Iorga, Les éléments originaux de l'ancienne civilisation roumaine, Bucureşti, 1911,p 6-8

6383 10 I. Gnmm, Deutsche Rechtsalterthumer, Gottingen, 1854

6393 11 Bogisich, Pravniobiàaji w slowena, Zagreb, 1867 şi Collectio consuetudinem juris apud slavos maridionales etiomnum vigentium.... Zagreb, 1874

6403 13 B P Haşdeu, Columna lui Traian, ianuarie 1877, p 408 - 420. 427 - 447

Dio Chrysostomul şi Iordanes) organizarea şi instrucţia militară (după Platon); reguli privind proprietatea şi stăpânirea ei în devălmăşire (după Homer, Ephoros, Eschyle şi Strabon); la cele matrimoniale şi feţiale (după Eustaţiu din Thessalonic) şi la judecarea faptelor bune şi rele (după Dio Chrysostomul, Cassiodor şi Iordanes). Toate aceste reguli. Extrase din descrierile şi comentariile istoricilor antici sunt prinse magistral în faza lui D. Cantemir redată mai sus*:* *„În successione, testamentis, hereditatis distributione, fiindonim limitibus*”.

În ce priveşte principiile de drept şi dispoziţiile acestor legi existente în societatea gentilică a traco-sciţilor enumerate aici, se ridică trei întrebări:

La prima întrebare: cum de au supravieţuit ele în „evul mediu” drept cutumiar, doctrina romană a răspuns, spre deosebire de mitologia greacă, că dreptul consuetudinar se naşte, la o comunitate de oameni şi ale caracter obligatoriu, pentru membrii acelei comunităţi, din două elemente: unul extern (*consnetudo*, *moş*, *nsus*) şi altul intern (*consensus*), care s-au unit între ele. *Consnetudo* ar fi un exerciţiu continuu, o repetare a aceleiaşi practici sau nonne juridice, iar *consensus* prin consimţământul general al membrilor ginţii[641] adică impus de colectivitate în

---

6413 13 L D Condurachi, Fonnarea vechiului drept românesc nescris,; (Obiceiul pămintului), in „Ţara Birsei”, anul VH. 1935, Nr 5. p 429-431

adunarea megieşilor.

La a doua întrebare: unde trebuie să caute astăzi cercetătorul dispoziţiile nescrise ale vechiului „drept valah”? N. Iorga a răspuns, îndreptându-l pe acesta la sate: „În ele (în sate) se află o continuitate perfectă de existenţă rurală”[642643].

În sfârşit, la cea de a treia întrebare: care sunt primele principii de drept elaborate de adunările megieşilor gentilici? Şi în ce ordine au fost create instituţiile săteşti, răspunsul ne va veni, după ce vom urmări drepturile naturale ale individului mai întâi şi apoi pe cele strâns legate de cele sociale, economice şi juridice, aşa cum reies ele din actele emise în evul mediu de cancelaria Moldovei.

Nu este uşor să se reconstituie astăzi principiile fundamentale ale „dreptului valah”, aflate în *leges bellagines*, care au stat la temeliile instituţiilor satului. Istoricii şi juriştii care s-au ocupat până acum de dreptul cutumiar valah au făcut constatări, doar despre existenţa lui C. Giurescu a demonstrat că, în Ţara Românească, dreptul valah ajunsese în secolul al XV-lea un produs al clasei militarilor din gintă, care au

---

642 N Iorga. Développement de la question rurale en Roumanie, Iassy, 1917, p 5

643 C Giurescu, Studii de istorie socială, ed C C. Giurescu, Bucureşti, 1943, p 207 - 220, Gh. Fotino, Contribution à l’étude des origines de l’ancien droit coutumier roumain, Pans, 1926, p. 69. D An on. Vlahii, clasă socială în voievodatele româneşti, Bucureşti, 1940, p. 7 - 14

închegat statul feudal, pentru clasa rumânilor, dependenţi de stăpânii satelor15.

Totuşi, nu trebuie să scăpăm din vedere o clipă că, dreptul valah îşi are originea în natura lucrurilor şi în voinţa expresă a fiecărui megieş înarmat, exprimată liber şi liber-consimţită pentru a garanta tuturor membrilor ginţii libertatea şi egalitatea în drepturi, viaţa şi bunurile materiale, aşa cum de la natură îi sunt oferite aerul, apa şi roadele pământului ca oricărei alte fiinţe vii. Aşa se explică de ce drept valah se numeşte şi dreptul cutumiar pe care-l comportă şi respectă românii din Polonia-16 şi alte ţări, precum şi cei din Peninsula Balcanică, cu mult înainte de a fi devenit supuşi ori stăpâni de sate[644645].

Învăţatul german Fr. Karl von Savigny a demonstrat, în studiile sale, că regulile de drept sau dreptul unui popor s-au dezvoltat cu toată vigoarea şi în deplină libertate în copilăria popoarelor. Atunci legătura care unea naţiunea

---

6443 16 Bogdan P Haşdeu. Materiale pentru istoria coloniilor române în Galipa, în „Arhiva istorică”, IV, 1967. p 9; D D Mototolescu, Jus valachicum în Polonia, Bucureşti, 1916, p 13 şi urm, T Holban, Românii pe teritoriul polonez până în secJCVII, în „Arhiva”, an XXXIX, 1932, p 20 - 32, idem, Jus valachicum în Polonia, în „St. St. şi Cerc. 1st”, an XVIII, 1943, p 313 - 372,1 Nistor, Migrapunea românească în Polonia, în sec XV - XVII, Bucureşti, 1939, p 1 - 17, Şt. Meteş. Emigrări româneşti... Bucureşti, 1971, p 9 şi urm

6453 17 B P Haşdeu, Arhiva istorică, EH, p 85 şi 122, I Bogdan, Un chnsov de la împăratul Ştefan Miliutin, în „Conv. lit”, XXIV (1890), p 488 - 495, S. Dragomir, Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice, Bucureşti. 1959. p 73 - 74 şi urm.

era mai strânsă, mai general simţită. În această epocă s-a format dreptul consuetudinar şi produsul curat al conştiinţei naţionale, căci în societăţile primitive, simplicitatea şi uniformitatea condiţiilor de viaţă şi cultură imprimă tuturor membrilor comunităţii acelaşi mod de a gândi şi simţi, făcându-i să conceapă în vederi uniforme întreaga viaţă morală şi juridică.[646]

E în afară de orice discuţie că, de la această caracteristică generală a tuturor popoarelor din comuna primitivă, nu au făcut excepţie tocmai traco-sciţii.

Durerea cauzată de pierderea unor membri ai familiilor ucişi sau răpiţi, şi dorul după ei au produs în sufletul membrilor ginţii, concomitent cu dorinţa de a-i căuta pe vinovaţi, pentru a-i sancţiona, ideea unei reguli de drept în vederea organizării apărării libertăţii şi vieţii indivizilor. De aceea, şi problemele de primă ordine ridicate în adunarea membrilor ginţii, îndată după luarea în stăpânire a teritoriilor satelor, au fost acelea în legătură cu libertatea, viaţa şi drepturile individului.

Primul aşezământ creat de adunarea comunităţii gentilice înarmate a fost acela referitor la garantarea libertăţii şi vieţii omului.

Două acte din secolul al XV-lea, unul din 30 septembrie 1445 şi altul din S februarie 1470,

---

6463 18 Fr Ch de Savign, Traité de droit romain, trad de Guenoux, I, Paris, 1885, et Didot, p 17, Fr Karl, Von Savigny, Vom Beruf unserer Zeit fur Gesetzgebung und Rechtwissenschaß, Freiburg, 1892, p 6.

referindu-se la nişte tătari eliberaţi din robie, menţionează regula formulată cu mai bine de o mie de ani înaintea erei noastre; „ca ei să trăiască (în Moldova) liberi şi în bunăvoie aşa cum stau şi trăiesc în ţara noastră toţi valahii, după dreptul valah.”[647]

În cel de al doilea act, Ştefan cel Mare, pentru a fi mai explicit, revine şi subliniază de mai multe ori: „Să trăiască după acel aşezământ şi după acel obicei în ţara domniei mele şi să nu dea şi să nu plătească niciodată nimic după dreptul robilor... ci să plătească după aşezământul valah (voloskim zakonom) cum este aşezământul valah (voloski zakon) şi să fie în ţara noastră după aşezământul valah. Iar cine va voi să-l tragă înapoi în robie, pe el sau copiii lui, împotriva acestei căiţi a noastre, acela va vedea asupra sa marea pedeapsă şi urgie a domniei mele”, adaugă voievodul (caznă şi urgie).[648]

Ne aflăm, fără îndoială, în faţa celei dintâi reguli de drept constituţional, a celei ce priveşte libertatea şi viaţa individului, cele dintâi drepturi ale omului.

Strâns legat de acestea a fost apărarea egalităţii în drepturi şi obligaţii a persoanelor, indiferent de sex, cu privire la proprietatea lucrurilor comunităţii gentilice. De aici va deriva

---

6473 19 M. Costăchescu, Documente moldoveneşti..., H, p. 236 - 237.

6483 30 I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, I, p 140 - 142

principiul egalităţii femeii în Moldova la stăpânirea pământului în egală măsură cu bărbatul[649] drept pe care-l vor avea în timp[650] şi femeile din Ţara Românească[651]. Ambele drepturi au izvorât din necesitatea apărării indivizilor, cu ocazia pierderii sau dispariţiei lor din sânul comunităţilor săteşti, manifestat a prin măsurile militat e de apărare.

Propuse spre dezbatere de către reprezentanţii familiilor, adunarea tuturor megieşilor din gintă a elaborat primele principii de drept care stau la temelia dreptului constituţional sau dreptului public. Totodată, s-a trecut la condamnarea tuturor actelor îndreptate împotriva libertăţii, vieţii şi persoanei fizice a individului şi s-a stabilit dreptul răzbunării sângelui cu aplicare de sancţiuni a celor care produc răni mari cauzatoare de moarte şi lovituri cu vânătăi, după legea talionului[652]. Astfel s-a ajuns la un acord exprimat în unanimitate, ca:

a) ucigaşii să fie sancţionaţi cu pedeapsa

---

649 A Moldova, veac XIV-XV, I, vol I. p 26, 125 - 126; M Costăchescu, op. cit., I. p 93. 108, 109, 327, 330, 332, 350 - 351, 353 - 354, 369, 395 - 396, H. 141 - 142, 577 - 579. 594 - 595

650 G Fotino, Contribution à l’étude des origines de l’ancien droit coutumier roumain, Pans, 1926, p 255 - 258. Idem, Contribuţii la studiul regimului succesoral în vechiul drept, Craiova, 1927, p 3 - 27.

651 L. Minea, L. T Boga, Cum se cunoşteau moşiile în Ţara Româneascăpână la sfirşitul secolului al XVI-lea, în..Cerc 1st ”, an VIE-IX. 1932- 1933, Nr 2,p 172.

652 Igor P. Jechiu, Legea talionului şi morala creştină, Chişinău, 1944, p 22 şi urm

capitală; b) răpitorii de fete mari să fie socotiţi ca duşmani ai lui Dumnezeu şi pedepsiţi ca şi ucigaşii; c) cei ce pradă şi robesc să fie robiţi şi ei; d) aplicarea responsabilităţii colective, solidare, a fiecărei familii pentru oamenii aflaţi ucişi pe teritoriul în care locuiesc.

Natura faptelor a determinat astfel adunarea să trateze pe vinovaţi după comportamentul lor. Aceste reguli sau norme de drept, aprobate în unanimitate sub supravegherea marelui preot, adoptate în scopul apărării libertăţii, vieţii fizice şi morale ale oamenilor, au alcătuit temeliile celei de a doua ramuri de drept: *dreptul de răzbunare*, numit mai târziu *dreptul penal*.

Asprimea sancţiunilor prevăzute era justificată, pentru că, fără duritate, dreptul penal nu şi-ar fi atins scopul, rolul dreptului public fiind acela de a penaliza pentru a asigura raporturile de coexistenţă dintre indivizi.[653654]

Potrivit acestor principii de drept, megieşii din aceeaşi gintă erau datori să se ajute unii pe alţii, să se apere reciproc şi mai ales să se sprijine pentru a răzbuna orice ofensă adusă de un străin. În ce priveşte siguranţa sa personală, individul se baza tot pe gintă. Cine îl ofensa, ofensa întreaga gintă, iar dacă un membru al gintei era ucis, întreaga gintă era datoare să răzbune sângele vărsat.2” 6

---

653 St. Antim, Concepţia economică a dreptului, Bucureşti, 1924, p 20.
654 Fr Engels, Originea familiei, ed. cit., p 92.

La climele de omucidere, concepţia privind dreptul de răzbunare moştenit din comunitatea gentilică era aşa de înrădăcinată în satele moldoveneşti, încât şi în timpul lui Dimitrie Cantemir erau urmărite pentru a fi răzbunate tot de către familii. „Aceste crime – scrie marele învăţat – cu greu pot obţine vreo iertare din partea domnilor, afară de cazul când ucigaşul cade la înţelegere cu rudele celui ucis, şi aceştia declară în public, în faţa domnului, că au iertat pedeapsa cuvenită aceluia pentru vina lui şi nu mai pretind ca să fie răzbunat sânge pentru sânge şi moarte pentru moarte. Dacă ucigaşul izbuteşte să obţină aceasta, atunci poate să spere întrucâtva de la mila domnului, dar nu poate fi sigur de viaţa sa[655].

În Ţara Românească găsim acelaşi drept de răzbunare, menţionat într-un act emis emis, în 10 iulie 1525, de către Vladislav al III-lea lui Dragomir şi Vâlcu. „Şi pentru vrăjmăşia pe care aţi avut-o, de acum înainte să nu mai purtaţi vrăjmăşie, pentru că aţi făcut moarte pentru moarte. De aceea, Vâlcule, şi cu ceata ta, să te fereşti de Dragomir şi de ceata lui, căci vei avea rea urgie de la domnia mea”;[656] scrie voievodul autoritar.

Claritatea cu care se exprimă atât Dimitrie Cantemir, voievodul Moldovei, cât şi Vladislav al

---

655 D Cantemir. Descrierea Moldovei, ed G Pascu, p 127

656 Al Ştefulescu, Documente slavo-romăne relative la Gorj, I, Tg Jiu, 1908, p 85 - 86, Tr Ionescu-Nişcov, O judecată domnească la 1539 în Tara Românească, Bucureşti, 1965, în „Omagiu lm P Constantinescu - Iaşi", p 283 -284

III-lea, voievodul Ţării Româneşti, scot în relief că moarte pentru moarte este un drept legal al cetei megieşilor. Domnia intervine numai pentru păstrarea ordinii publice şi ca vendetta să înceteze, după ce s-a făcut odată moarte pentru moarte.

În ce priveşte rapitul de fete mari, pentru germani, el constituia un „casus belli”, deoarece ei vedeau „în femeie ceva sfânt şi profetic”... ghidul îngrozitor că femeile şi fiicele ar putea cădea prizoniere şi roabe le stimula curajul în luptă mai mult decât orice.[657]

Pentru furturile de fete mari, tradiţia moldovenească ne-a transmis amintirea acestor fapte petrecute încă în perioada de barbarie [658]a traco-geţilor, ca fiind un obicei şi în evul mediu, într-un act acordat de Petru Aron mănăstirii de la Humor, în 20 ianuarie 1456, călugării erau împuterniciţii şi cu dreptul de a judeca şi pedepsi în satele Pliteşti şi Seliştea lui Dieniş pe tâlharii de fete mari, care erau socotiţi ca duşmani ai lui Dumnezeu[659].

Câteva documente emise de cancelaria lui Ştefan cel Mare, în 13 martie 1466, în 3 februarie 1467, în 19 august 1472, în 30 august 1479[660] şi

---

657 Fr Engels, op. cit., p 13 - 15; Maunciu,.4rta militară, ed cit.

658 Fr Engels, op. cit, p 13 - 15.

659 M. Costăchescu, Documente moldoveneşti..., U, p 566 - 567, Der Herbertochter seye als Feind Gottes zu betrachten, A. Moldova, veac XIV - XV, vol I. p. 355 - 356

660 I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, I. p 95 - 97. 173, 230 - 232, 257

unul de aceea a lui Ştefaniţă voievod, în 17 ianuarie 1522[661], către locuitorii satelor episcopiilor din Roman şi Rădăuţi, precum şi acelora din satele mănăstirilor Pobrata şi Putna, vinovaţi de răpirea de fecioare (în textul slav, *Voloceme za diven*) menţionează că ei vor fi judecaţi ori de către episcopii respectivi sau dregătorii lor, ori vor fi aduşi în faţa domniei.

Urmărirea tâlharilor de fete mari se făcea la cererea familiei, şi se ierta numai dacă aceasta accepta.

În tratatul încheiat, în anul 1519, de către Ştefaniţă voievod cu polonii se stipulează că tâlharilor sau siluitorilor de fecioare, femei sau văduve li se vor lua în Moldova o amendă de 60 zloţi, pe când în Polonia, 12 kope polone, dacă se va ajunge la împăcare cu victima sau rudele, în cazul în care tâlharii sunt prinşi şi omorâţi de către iudele victimei, reclamaţia nu se va mai face şi domnia nu va lua nimic.[662]

Întotdeauna răzbunarea cu moartea pentru raptul de fete mari era urmată şi de despuierea de bunuri a tâlharului şi înzestrarea victimei cu acestea. Un asemenea caz s-a petrecut în

Moldova sub Constantin Duca (1693 – 1695; 1700 – 1703), când căpitanul ţinutului Cohurlui, Goie, furind logodnica unuia şi nefiind iertat de

---

661 LI Costăchescu, Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă voievod, Bucureşti, 1943, p 311 - 312, Moldavia vepohu feudalisma, Chişinău, 1961, p 29 - 31.

662 M Costăchescu, op. cit,, p 519 - 524

rudele victimei, a fost decapitat de către domnie la cererea familiei, iar cu averea confiscată a fost înzestrată victima.235 în Transilvania, legea impusă în anul 1016 de către Ştefan cel Sfânt prevedea numai o despăgubit e de 10 ducaţi dată rudelor de către făptaş.236

Robia a fost dictată ca pedeapsă de către adunarea comunităţii gentilice pentru acei care duceau în robie dintre membrii megieşi, ori prădau averea comunităţii, şi tot ea a stabilit şi principiile unui drept al robilor, aplicat în Moldova în secolele XV – XIX, cât a existat instituţia robiei la români. Aceasta se poate constata din actul dat de către Ştefan cel Mare, în 8 februarie 1470, tătarului rob Oană, în care se vorbeşte despre un drept al robilor şi al tătarilor „holopschii i tatarschii pravo", în raport diametral opus cu acela al megieşilor, care sunt vlahi şi se conduc după dreptul valah autohton „zacon voloschii" 237.

În ce priveşte instituirea responsabilităţii solidare, colective, a membrilor comunităţii gentilice pentru moartea de om săvârşită ori constatată pe teritoriul unui sat, adunarea megieşilor a repartizat-o pentru fiecare comunitate sătească în parte, pentru două, trei şi chiar douăsprezece sate dimprejur, dacă făptaşul nu era identificat. Pe măsură însă ce se degajă noţiunea de drept public, adunarea megieşilor, observând că permanentele lupte dintre familii tulbură comunitatea gentilică şi slăbeşte tribul, a

lăsat familiilor dreptul de răzbunare ca principiu, dar a admis şi răscumpărarea = *compositio* şi a stabilit că reprezentanţi ai familiilor sau ginţilor împricinate „oameni buni şi bătrâni” în calitate de judecători ar putea interveni pentru aprecierea pagubei pricinuite şi fixarea unei pedepse civile de desdăunare. Aşa s-a ajuns la aplicarea unor amenzi în cai sau capete de vite, plătite şefului comunităţii gentilice de către făptaş ori familia lui şi altă amendă = despăgubire, revenind victimei sau familiei acesteia, numite la germani *firedum* şi *wergeld232*.

În această situaţie, vom găsi în documentele medievale moldoveneşti mulţi indivizi. Regretabil însă e faptul că informaţiile sunt lacunare, ele arătând, obişnuit, că oamenii scăpaţi de pedeapsa capitală, după ce şi-au predat partea lor de pământ, via lor, ori au fost scoşi de la ştreang de către rudele care au plătit, nu victimei daunele civile, ci pedeapsa penală către marele vornic, sunt oameni de rând de la sate, ori locuitori ai oraşelor, meseriaşi sau dregători.

În 20 mai 1617, episcopul Mitrofan de la Huşi, scriind un act pentru Dimitrie Goia, marele vornic, al Ţării de Jos, precizează că Pătraşcu croitor, Ionaşcu ciobotar şi chiar Horjea fost vornic de Huşi îşi pierd viile lor de pe Dealul Dricului de la Huşi. Primii doi au vina de a fi comis duşegubini cu femei, iar cel de al treilea, în afară de vina de a fi căzut în duşegubină cu o femeie, a mai lăsat-o şi însărcinată.239

Sancţiunea cuvenită răpitorilor de fete mari încă din timpul regimului gentilico-familial a intrat aşa de adânc în uzanţa societăţii moldoveneşti, încât nimeni, în perioada feudală, nu era scutit de pedeapsa capitală, dacă nu se înţelegea cu victima şi rudele ei.

În afară de cazul lui Goie, căpitanul de Cohurlui, văzut mai sus că a pierit, neizbutind să ajungă la o înţelegere cu victima, documentele interne semnalează altele în care unii stăpâni de pământ, după ce au dat despăgubiri civile victimei, îşi răscumpără pedeapsa penală cu mari sume de bani, adesea pierzându-şi părţile de moşie. Sluga domnească din Oniceni, pe Cobâle, cu numele Simion, vinde, în 18 aprilie 1558, a patra parte din sat, moştenită cu urice de la Ştefan cel Mare şi Ştefănită voievod, cu suma de 60 de zloţi, pentru a-şi plăti duşegubină unei fete

240 man.

O duşegubină a lui Nicoară din Cofeşti – Vrancea este plătită, în 21 ianuarie 1610, cu 42 de taleri de către fraţii acestuia, care îşi pierd şi vadul de moară.[663664]

Ursul, fiul lui Petre Mircea din Pideni îşi vinde partea sa de pământ din satul Hilteul de Jos din ţinutul Trotuş, pentru a plăti, în 7 septembrie 1621, marelui vornic, Dumitraşco Ştefan, doi boi şi douăsprezece oi, o duşegubină de fată mare. Tranzacţia a fost făcută la scaunul de judecată al

663 A Moldova, veac XVI, vol. H. p 118
6643 41 Ibidem, veac XVII, vol H. p. 273.

şoltuzului şi în faţa celor 12 pârgari din Trotuş.[665]

Pentru făptaşii care nu au atins majoratul, vârsta de 25 de ani,[666] răspundeau părinţii. Aşa a plătit Petra, vânzându-şi părţile moştenite în satele Bănceşti şi Tomineşti marelui voinic, în 2 octombrie 1635, pentru fiul ei Ion – 12 galbeni, în faţa şoltuzului şi a celor 12 pârgari din Bârlad[667]. Tot părinţii răspundeau dacă făptaşul major şi neînsurat fugea din ţară. Un asemenea caz s-a întâmplat, în 9 martie 1691, când Nedelea, soţia lui Roman din Sărăţeni, a trebuit să achite marelui vornic Vasile Costache suma de 20 de lei. În plus, pentru că victima a rămas cu un copil, iar fiul Nedelei a fugit în Polonia, acesteia i s-au confiscat toate averile pentru a fi date fetei pentru noul născut[668].

O sancţiune asemănătoare a fost aplicată în Ţara Românească lui Dragomir din Pucheni, judeţul Dâmboviţa, şi prietenilor săi, care l-au ajutat să răpească pe Uţa, fata unei văduve.[669]

Mult mai greu era însă când pe teritoriul satului unei familii de megieşi se descoperea cadavrul unui om ucis. Atunci, responsabilitatea cădea asupra întregii comunităţi casnice, care era

---

6653 43 Gh Ghibănescu, Surele şi izvoade, XXI. Iaşi, 1929, p 237 - 238

6663 43 T Codrescu, Uricariu, XVI, Iaşi, 1889, p 261

6673 44 T Pamfile, Documente, în „Miron Costin', an IV, ian 1916, p 196.

6683 45 Buletinul „Ion Neculce ”, fascicola 5. 1925. p 354

6693 46 V A Urechia, Istoria Românilor, tom IU al senei 1786, V al senilor 1774 - 1880, Bucureşti, 1893, p 211-213

obligată să plătească *fredum* şefului ginţii şi *wergeld-ul* ca daune civile rudelor victima.[670]

Aruncarea responsabilităţii crimelor săvârşite pe teritoriul unui sat asupra comunităţii casnice de megieşi (expresie folosită de Fr. Engels), adăugată la datoria de a prinde pe ucigaşii eventuali dintre proprii ei membri pe tâlharii de fete mari şi urmărirea celor care au răpit şi dus în robie pe unii din familie au determinat comunitatea familială să facă adunări în scopul organizării unor instituţii administrativ-militare, pentru apărarea membrilor familiei şi a teritoriului satului de încălcările neaşteptate ale altor megieşi sau străinilor.

Dar cum raporturile de coexistenţă dintre indivizi trebuiau asigurate de dreptul penal, şi acesta nu se putea realiza fără raporturi de cooperare dintre megieşi, comunitatea gentilică a procedat, în acelaşi timp, la organizarea timpului social pe principiul cooperaţiei obligatorii.

Încredinţând un teritoriu cu hotare delimitate fiecărei comunităţi familiale, din al căror produse în natură să poată trăi şi achita *fredum* şi *wergeld-ul*, potrivit *teoriei compoziţiei*, adunarea megieşilor a pus temeliile proprietăţii private familiale determinind pe individ să coopereze la organizarea societăţii. Odată cu naşterea acesteia, îşi face apariţia o nouă categorie de infracţiuni:

6703 47 Şt Berechet, Judecata la români până în secolul alXVUI-lea, p 96 - 104 şi anexa, p LXXVI - LXXVII, P P. Panaitescu, Obştea, p. 211.

cele contra bunurilor. Dreptul se resimte îndată de această stare de lucruri şi, pe lângă pedepse pur criminale, încep să se prevadă şi penalităţi împotriva atacurilor contra proprietăţii. Şi, ca o consecinţă, raporturile dintre comunităţile casnice proprietare de pământ şi bunuri, neputându-se rezolva pe cale pur penală, rămânând astfel fără sancţiune, a trebuit să se creeze o nouă ramură de drept: *dreptul civil* ca expresie liberă şi solemnă a voinţei generale exprimată de megieşi în adunarea generală, care, pe atunci, era egală cu armata.[671]

Dictat de necesitatea de a reglementa însuşi dreptul de proprietate, această ramură de drept, strâns legată de proprietate, va ajunge să se confunde adesea cu aceasta. După J. Bentham, proprietatea şi legea s-au născut împreună şi vor muri împreună. Înainte de legi, nu există nicio proprietate[672].

Lewis Morgan merge şi mai departe şi consideră că începutul şi organizarea proprietăţii coincide chiar cu începuturile şi organizarea societăţii politice[673]. Deoarece toate obiectele materiale susceptibile de apropiaţiune sunt trase printr-un procedeu oarecare din pământ, urmează de aici că, prin originea lui, dreptul de proprietate

---

671 P Viollet, Histoire des institutions politiques et administratives de la France, Pans. 1890,1, p 205 - 210. 437-438

672 J. Bertham, Oeuvies, trad de Dumont, I. ed. Haumann, Bruxelles, p 65.

673 L Morgan, Die Urgesellschaft, trad de Eichhoff. Stuttgart. 1891, Dietz, p 289

depinde de dreptul de folosinţă al pământului[674].

Prima funcţie a dreptului asupra proprietăţii private, create de adunarea megieşilor ginţii, a fost deci să reglementeze proprietatea imobiliară, teritorială şi în al doilea rând, să sancţioneze celelalte instituţii ce se ridică pe baza ei, cum sunt: familia, creditul şi munca.[675][676]

Din această perioadă a creării regulilor de drept public penal în epoca bronzului, ne-a rămas cuvântul *urgie*. Termenul este de origine sanscrită *urgă*, păstrat şi de greci sub forma ôpyfj-iic = *răzbunare, pedeapsă252*, de la opydco-6 şi nu de la opyid Eco = a *celebra misterele*. „Iar cine va voi să-l tragă din nou în robie, pe el sau pe copiii lui... acela va simţi asupra sa mare pedeapsă şi *urgie* a demniei inele”[677], poruncea Ştefan cel Mare tuturor dregătorilor Moldovei.

Cuvântul pedeapsă este şi el de origine grecească, desigur înrudit de-aproape cu verbul Tiaiôcûo = 7 iaiôÉ\/ci = care înseamnă *a instrui*, dar şi *a pedepsi*.

Expresia *cazná* = *tortură*[678] din textul slav a înlocuit numai uneori pedeapsa. Ea este slavă suprapusă complimentai peste *urgie*, care, în

674 H Spencer, Justice, trad Castelot, ed m, Paris, 1903, cap 54, p 110

675 St. Antim, Conceppa economică a dreptului, Bucureşti, 1925, p. 2.

676 A Bailly, Dictionnaire grec-français..., p. 1396 - 1397

677 I. Bogdan, Documente p 140 - 142

678 A Bailly, op. ciL, p 1438 - 1439, H Tiktin, op. cit, m, p 1141-1142

limba română, ale şi corespondentul *răzbunare*, cuvânt provenit din limba latină *res bonae* = restabilirea lucrurilor bune, contrariul lui *res mala*[679].

În secolul al XVII-lea, locuitorii satului moldovenesc mai foloseau un termen pentru a indica urgia, pedeapsa şi răzbun ale a, şi anume răsplata „Ştefan vodă... au prins pe Petru vodă Aron şi i-au tăiat capul... de-şi răsplăti moartea tătine-său"[680], „ori să-şi răscumpere strâmbătatea ce-i făcuse ungurii"[681], scrie cronicarul Grigore Ureche. Cuvântul este înrădăcinat astăzi în popor, de unde avem şi un proverb: „după plată, şi răsplată", dar, cel mai frecvent blestem exprimat de omul năpăstuit în contra autorităţii abuzive sau dregătorului abuziv este: „bată-l sau bată-te urgia lui Dumnezeu".

Astăzi, termenul răzbun, răzbunare şi a se răzbuna ale mai multe sensuri în literatura romană[682].

CAPITOLUL III

CNEJII, CÂRMUITORII COMUNITĂŢILOR GENTILICE ŞI FAMILIALE

Organizarea comunităţii gentilice făcută de adunarea megieşilor, al cărei şef era numit *knnig*,

---

6792 36 L Qui ch er at, A Daveluy, Dictionnaire latin-français. Pans, 1870, p. 1020

680 Gr Ureche, letopiseţul Ţării Moldovei, ed II, P. P Panaitescu, Bucureşti, 1958, p 91 şi 94

6813 58 Ibidem, p 94

6823 59 Dicţionarul limbii române literare contemporane, II, Editura Academiei R. P R., Bucureşti, 1957, p 689

ca şi la goţi (ostrogoţi, vizigoţi şi gepizi), *kunigas şi kwngs* la lituani şi letoni, provenit din vechiul indo-german *chum* şi *kilnne*, a influenţat şi comunitatea familială traco-dacă. Aceasta şi-a ales conducătorul şi i-a dat acelaşi titlu de *cnnez* sau *chenez*, mai apoi *canez* şi *cneaz*.

I.P. Schafarik[683], Fr. Miklósich[684], E. Bemeker[685] şi V.A. Seliscev[686] sunt de acord, în unanimitate, că termenul de kumg3 şi *cneaz* este de origine vizigotă. El a fost împrumutat de romani de la vizigoţi şi ostrogoţi şi fraţii lor gepizi, în perioada de convieţuire din secolele îi VI ale erei noastre, înainte de venirea slavilor, perioadă în care l-au luat şi slavii. Numai că atribuţiile şefului comunităţii gentilice erau mult mai mari. Cuvântul *cneaz* însemna, iniţial, *principe* la goţi, ca şi la celelalte popoare germanice, care l-au folosit în organizarea ginţilor: un *regtdus* = apxtov fyepebv sau praefectus ôi pioc şi nu conducător de sat.

E mai mult decât probabil că, şi la sciţi, celţi, traco-daci şi urmaşii acestora, cnejii erau la început tot conducători ai comunităţilor gentilice şi nu de comunităţi teritoriale săteşti.

Acte târzii din Ţara Românească menţin

683 1. P. Schafarik. Schlawische Alterthiimer, II, Leipzig, 1844, p. 674

6841 Fr Miklosich, Paleo-slovenico-graeco-latinum, p. 298

685 E Bemeker, Slawisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1108, sub voce

686 A. Seliscev, Staro-slaveanschii jazâk, I, Moscova, 1951, p. 206

tradiţia că, la sate, locuitorii megieşi se trag din cneji, iar aceştia, din moşi. „Toţi... cnejii sau megieşii ce au fost cneji de moştenire, din moşi, s-au sărăcit de moşii”[687].

I. Bogdan contestă valabilitatea acestei interpretări. El scrie că, atunci când un sat întreg de 30, 40, 50 sau 100 de case zice că au fost toţi cneji, această numire trebuie înţeleasă ca un termen nepotrivit de cancelarie[688].

Studiind-o în amănunţime, C. Giurescu, întemeiat numai pe texte emise de cancelaria Ţării Româneşti, conchide că „organizarea cnezială” priveşte numai pe ţăranii iobagi şi pe cei fără pământ Denumirea de cneaz înseamnă, în aceste documente, om liber, nesupus nimănuia, domn sau stăpân pe persoana lui. „Sub denumirea de cneji se înţeleg, aşadar... proprietarii de sate, moşnenii sau oameni liberi”.[689]

Situaţia cnejilor la români a fost discutată şi de alţi istorici.[690] În opiniile exprimate, ei nu au căzut de acord în stabilirea unei soluţii definitive şi problema a rămas deschisă, în continuare, până astăzi.

Unii au emis părerea că cnejii sunt proprietari şi magistraţi ai satelor, alţii îi

---

687* I Bogdan, Despre cnejii români, în „An Acad Rom ”, XXVI, Bucureşti, 1903, p 27 - 39.

688 Ibidem, p 38

689 C Giurescu, Studii de istorie socială, ed C. C. Giurescu, Bucureşti, 1943, p 294 - 295, 296, 310 - 311

690 J Kemeny, Uber die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen, A. Kurz, „Magazin

consideră pe cneji numai magistraţi şi administratori ai satelor[691], fără a fi proprietari, funcţie, în virtutea căreia aveau conducerea în timp de război pe câmpul de luptă. Dinu C. Arion[692] şi Alexandru V. Boldur [693]„afiimă că instituţia cnejilor la români îşi are originea în epoca gentilică. Pentru primul, forma bisilabică

---

für Geschishte Siebenbürgens”. Kronstadt. H, 1846. p 289 şi urm, S. Fekete, Cnezatele romane, în „Revista pentru istone. arheologie şi filologie”, anul m, 1885, V, p 129 - 130; A D Xenopol, Istona românilor din Dacia traiană, I. Iaşi. 1888. p. 503 - 506, R. Rosetti, Despre clasele agricole din Moldova, în „Revista Nouă”, anul I - II, Bucureşti, 1886, idem. Originea şi transjbrmarea claselor stăpânitoare în Moldova, în „An Acad. Rom ”, s II, tom XXIX, 1906
- 1907, p 147, 148, 165 - 166, 170 - 175, 178 - 179, idem, Pământul, sătenii şi stăpânii, p. 53 - 63, 146 - 161; idem. Pentru adevăr şi dreptate, în „Viaţa românească”. Iaşi, 1911, p. 13 - 19, 45 - 46,1. D Condurachi, Din dreptul vechi român, Bucureşti, 1898, p. 102; S Radovici, Moşnenii şi răzeşii. Bucureşti, 1909. p. 17 şi urm, G panu. Cercetări asupra ţăranilor în veacurile trecute. Ii, Bucureşti, 1910, p 86, 96 - 98, 105 - 109, idem, o încercare de mistificare istorică. Bucureşti, 1910, p 48, Th Holban, în „Arhivă”, anul XXXVII. 1930, p. 238 - 243, 261 - 267, idem, Cneazul, contribuţie la jus valachicum în Polonia, în „Cerc. ist ", anul X - XU, 1934 - 1936, Nr. 1, p. 62 - 63; Idem, Jus valachicum în Polonia, în „St. şi cerc ist ”, voi XVIII, Iaşi. 1943. p. 318, I. C Filitti, Propnetatea solului în Principatele române, până la 1864, Bucureşti, 1935, p 51 - 52, V Lungu, Ţinutuhle Moldovei până la 1611 şi administrarea lor, în „Cerc ist ”, anul XVIII, 1943, p 212.

691 N Densuşianu, Chineziatulfamiliei Basaraba, în „Revista pentru istone, arheologie şi filologie”, an IV, voi VIU, 1902. p 53 - 54, I Bogdan, Despre cnejii români, p 13, 21. 23, Idem, în „Conv lit ”, XLVI, 1907, Nr. 2, p 209; D Qnciul, Despre trecutul Bucovinei, în „Conv lit”, XLIX, 1915, Nr 6 - 7, idem. Românii şi ungurii în trecut, în „An Acad Rom ”, s. UI, tom. IX, M 3, 1928,

chinez provine direct din forma germană *Kiinig* şi el nu este altceva decât şeful ginţii, înzestrat cu puteri militare, administrative, jurisdicţionale şi fiscale; iar pentru cel de al doilea, cnejii sau juzii sunt şefii comunităţilor familiale din epoca traco-dacă, şi formula „unde a fost cneaz" sau „unde este cneaz" sună ca „vae victis" une instituţii în proces de pieire.

La fel, vorbeşte şi Silviu Dragomir. El afirmă că, la românii din Balcani cneazul este mai mare peste juzi şi reprezintă cel mai vechi tip de organizare aromânilor[694].

Pentru Aurel Cazacu, cnejii ar proveni din latinescul *cunens*, de unde obligaţia ostăşească pe care o aveau de a servi cu calul[695].

P.P. Panaitescu, adversar al teoriilor lui Radu Rosetti, îi socoteşte într-un loc pe cneji, proprietari în devălmăşie şi conducători ai comunităţilor gentilice, peste care s-au suprapus boierii de origine slavă, iar, în alt loc, afirmă că ei

---

p. 20; idem. Opere, ed A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1946, p. 290 - 291, ed 1968. p 690 - 691, N Iorga, Studii şi documente, XVUI, p 17 - 19, Idem, Istona românilor, I3, p. 321 - 323. H. p 17 - 18, 61 - 62; HI. p. 220 - 222; I. Minea, Originea romană a instituţiei cnezatului la noi, în „Cerc. ist ", L Iaşi 1925, p 412.

692 Dinu C. Anon, Cnejii români, p 27, 33, 63, 64 u A V Boldur, Istona Basarabiei, I. p 149 - 150

693u S Dragomir, Valahii din nordul Peninsulei Balcanice, p 179

14 A. Cazacu, Vechile organizaţii româneşti, Bucureşti, 1947, p 3 şi urm.

694 P P Panaitescu, Interpretănle româneşti. Bucureşti, 1947, p. 38; idem. Obştea ţărănească, p. 63 - 73,

6951 89-190

sunt o nobilime prestatală, stăpâni de sate şi nu un organ al obştii.15

Recent, instituţia cnejilor la români a fost studiată de M. Holban, D. Ciurea, C. Cihodaru şi H. Stahl.

Maria Holbau constată la cnejii din Banat două tipuri de aşezări cneziale, anume: pe de o parte, satele cneziale, numite după numele cneazului, şi pe de alta, forma mai veche a cnezatelor… anume jupa cu cnezatele sale… Cnejii au o dublă calitate, fiind în acelaşi timp reprezentanţii stăpânul, i de moşie faţă de oamenii din satul lor, şi reprezentanţii acestor oameni faţă de stăpâni[696].

Într-un alt studiu, acelaşi autor, pornind de la observaţia lui I. Bogdan că documentele încep a-i pomeni mai des numai în epoca de decădere a lor[697], confirmă concluziile trase de învăţatul slavist, şi conchide că, „concomitent cu ştirbirile aduse stăpânirii cneziale, se constată o înlăturare crescândă a dreptului românesc de pe moşiile nobiliare dăruite de rege… unor nobili cărora li se acordă dreptul de judecată civilă, cnejii sfârşind

696 M. Holban, Mărturii asupra rolului cnejilor de pe martie domenii din Banat în a doua jumătate a secolului alXTV-lea, în „Studii şi materiale de istone medie", II, Bucureşti, 1957, p 413.
697 Idem, Deposedări şi judecăţi în Haţeg pe vremea Angevinilor, în „Studii”, anul XIII, 1960, Nr 5, p. 159, Idem. Variations historiques sur le problème des cnèzes de Transylvanie, in „Revue Roumaine d’Histoire”, IV. Nr 5, Bucureşti. 1965, p 918-919

iobagi pe moşiile nobililor[698]. Instituţia însăşi decade uimind o curbă descendentă cu începere din domnia lui Ludovic cel Mare.

D. Ciurea este de acord cu I. Bogdan că juzii şi cnejii, după dreptul valah, iar vatămanii, după dreptul rutean? „aveau o calitate oficială în materie judiciară, în statul feudal moldovenesc”[699].

Constantin Cihodaru consideră că juzii, cnejii şi vătămanii, precum şi persoanele ale căror nume este însoţit în documente de expresiile „unde a fost”... sau „unde este...” nu ar fi fost altceva decât nişte întemeietori de sate, desigur în cadrul ginţii şi nu se poate spune că drepturile cnejilor erau de altă natură decât cele ale juzilor. Ei trebuiau să vegheze ca normele, după care se conducea obştea să fie respectate de către membrii ei. Ei nu erau altceva decât conducătorii obştilor ţărăneşti. Unii dintre ei s-au ridicat în rândurile clasei dominante, în timp ce alţii au căzut în stare de dependenţă şi s-au asimilat în rândurile ţărănimii.[700]

Cine a citit cu atenţie documentele referitoare la cneji nu poate să nu fie de acord cu unele dintre aceste concluzii, nu însă şi cu ideea

698 Idem, Deposedări şi judecăţi în Banat pe vremea Angevinilor şi ilustrarea lor pnn procesul Voya, 1361 - 1371, în „St. şi mat de istone medie”, V, Bucureşti, 1962.

699 D Ciurea, Organizarea teritorială a statului feudal Moldova, în „Anuar Instit. de 1st. şi Arch ”, II, Iaşi. 1964,p 211

7003 0 C. Cihodaru, Judecia şi cnezatul în Moldova, în „Analele St ale Universităţii „Al I Cuza”, Iaşi, sect. IU, Istone. tom XI. 1965, p 20 - 32

că, odată „cu trecerea de la orânduirea gentilică la formaţii teritoriale, conducătorii unor grupe de populaţie din ce în ce mai mici de geto-daci au uzurpat titlul de cneaz, purtat mai înainte de şefi, triburilor slave, ca să fie satisfăcută mândria unor simpli conducători de obşti săteşti”,[701] când după unele ipoteze slavii au început a trece în sudul Dunării abia prin anul 546 şi nu prin Moldova, ci prin Banat, venind din Panonia, pe la Tumul zidit de Traian, care nu este decât Turnu-Severin.[702]

Se ştie doar că constituirea mărcii şi instituirea comunităţilor teritoriale traco-dace au avut loc şi s-au consolidat în perioada de convieţuire cu sciţii agatârşi şi celţii costoboci, racatensi şi britogali şi cu neamurile samiaţilor roxolani, a bastarnilor, taifalilor şi goţilor din secolele VI î.e.n. Şi până în cel de al VI-lea al e.n.

Singurul care a susţinut că cnejii au fost comandanţi militari şi în acelaşi timp stăpânii judeciilor a fost Gh. Popa-Lisseanu. Comparind cnezatul şi voievodatul la români cu cel de la bulgari, acest autor scrie că instituţia cnezatului trebuie apreciată în legătură cu voievodatul, primul fiind judecia şi cel de al doilea ducatul.[703]

7013 1 Ibidem, p. 21.

7023 3 Procopius din Cezarea, De bello gothico, I27. ed Bonn, vol II, p. 125 - 126, ed H Mihăescu, Războiul cu goţii, Bucureşti, 1963, p 74, De aedificiis, IV7, ed Bonn, voi HI, p 293, cf. C. C. Giurescu, lârguri sau oraşe şi cetăţi moldoveneşti din secolul al X-lea până la mijlocul secolului alXVl-lea, p 20 - 21

703 Gh Popa-Lisseanu, Izvoarele istoriei românilor, vol. VI, Bucureşti, 1935, p. 15 - 16 şi 18.

Diametral opus interpretărilor de până acum, ale istoricilor menţionaţi mai sus, H. Stahl, deşi analizează aceleaşi documente, emite o nouă teorie. 1 susţine că, prin formula „unde sunt cneji, juzi sau vatămani”, diecii, care scriau documentele moldoveneşti, făceau identificarea satelor, iar prin termenul de judecie se indică hotarul satului, care, câteodată, este dicotom, iar altă dată tricotom. Concluziile acestea ar rezulta „cu perfectă precizie”, spune autorul, deoarece cnejii şi juzii erau persoane sociale de a doua mină şi nu există niciun caz în care vreun cneaz sau jude să fie citat ca stăpân de sat. Dimpotrivă, documentele ni-i arată figurând exclusiv în sate care au stăpân, fie boier, fie mănăstire, fie domnie. Afirmaţiile că cnejii ar fi fost judecători ai satelor iar juzii, delegaţi ai cnejilor în satele în care aceştia nu puteau locui, şi că aceşti cneji sau juzi ar fi dat naştere clasei boiereşti în Moldova, nu au bază documentară, conchide autorul[704].

Existenţa acestor divergenţe de opinii şi controverse neîntrerupte lasă problema cnejilor din Moldova deschisă încă. Şi nedumeririle din mintea oricărui cititor nu vor putea fi înlăturate uşor, pentru a contura o imagine fidelă, decât fixând categoria socială a ceea ce a fost cneazul la vremea sa, în Moldova, aşa cum a fost rezolvată de către C. Giurescu în Ţara Românească[705].

7043 4 H Stahl, Controverse de lastone socială românească, Bucureşti, 1969, p 206 - 213. 214 - 234 şi 235
705 C Giurescu, Studii de istorie socială, p 294 - 296, 310-311

Dacă ţinem seama de faptul relatat mai sus că la popoarele germanice cnejii erau şefii sau principii ginţilor, adică ai comunităţilor gentilice, nu putem să pornim la diurn cu ideea că la traco-daci şi urmaşii lor, aceştia erau altceva.

La slavii din Camiolia şi venzii din Saxonia şi Lusaţia, şefii ginţilor se numesc *jupâni* sau *viteji*[706][707]. Mai târziu, jupânii au devenit *pani* prin elidarea particulei *ju* –, adică boieri în Polonia, Lituania şi Moldova, în timp ce acei din satele ruseşti purtau titlul de *starosti21*, iar în cele rutene, de tiuni2S, termen împrumutat de la vizigoţi, la care însemna judecători[708].

Boierii, adică *jupânii* sau *panii* şi slujitorii lor liberi, erau, în primul rând, militari, adică investiţi de către comunitate cu dreptul de cavaler = *jus militare*. În anul 1149, Boleslav, *regele* Poloniei, ajuns la Lutk în ţara Volohâniei, a atins pe mulţi fii de boieri cu paloşul[709], adică i-a făcut cavaleri. Jupâni erau numiţi şi şefii ginţilor slave din

706 H Khnothe, Die verschiedenen Klossen Slawischer Höriger in den Wettinischen Landen, în „Neues Archiv für Sachs Geschichte und Arterth”, IV, p 1-2, A Meitzen, Siedelungen,..., H, p 240 Sem ores villarum quos lingua sua Supanos vocant et in equis servientes, id est withasn. ad comprovinciale, jus. quod lantdine dicitur. cf. Radu Rosetti, Pământul, sătenii şi stăpânii, p 49 - 50. A Mietzen, Établissement et vie agraire des germains de l’Ouest et de l’Est, des celtes, des romains, finnois et slaves, 1895, tom I, II şi Ht.

707 B D Grecov. op. cit, p 294

708 Loi des wisigoths, II, 1, 14, cf P. Viollete, Histoire des institutions..., I, p 301 - 302.

709“ BD Grecov, Ţăranii în Rusia, p. 264, 285

Balcani[710711], termen împrumutat de la traci. În contrast cu aceştia, ginţile românilor din Serbia şi Bulgaria apar conduse de *cneji22*, iar comunităţile teritoriale, de către *juzi*.

În Slavonia (Iugoslavia), adunările satelor alegeau, de asemenea, două categorii sociale pentru conducere în fiecare an, la 23 aprilie, *sit judex sive Knesius*. Aici, *sive* arată adversariva, adică fie jude, fie cneaz = *electus luxta antiquam consuetudinem*, după cum precizează documentul[712].

Cnejii xolohilor (bolohovenilor) din podişul sarmatic al Podoliei erau, în secolul al Xin-lea, *şefii războinici ai* ginţiloz*[713] şi nu ai satelor, în care, concomitent, apar *ţiunii*[714], ca şi în cele rutene[715], deşi *tiunul* fusese judecător peste o mie de oameni. Numai conducătorii războinici ai

---

710 C. Jirecek, Geschichte des Serben. I, p. 115, S. Dragomir, Câteva urme ale organizaţiei slavo-române, în „Daco-Romama”. p. 147

711 Ladislau Pic, Uber die Abstammung der Rumänen, Leipzig, 1880, p. 59, C. Jirecek, Geseichte der Bulgaren, p. 74, idem, Geschichte der Serben, p. 218, S. Dragomir, Vlahii din Serbia, in „Anuar. Instit. de Ist ", Cluj, I, 1922, p 290, Idem, Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu, Bucureşti, 1959, p 17.

712 A Veress, Docimente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Tării Româneşti, XI, Bucureşti, 1939, p. 69

713 Cronica Ipatievscaia, în „Polnoe-Sobrame”, II, p 179 - 180, A V Boldur, Istoria Basarabiei, I, p. 121.

714 N Molceanovschi. Schiţa ştirilor despre Ţara Podoliei, până la 1834, în „Memoriile Universităţii din Kiev”. 1883, p 146-161

715 B D. Grecov, Ţăranii în Rusia, p 294 - 295

ginţilor româneşti din munţii Pindului erau numiţi cu un alt titlu, acela de *procelnici* sau, simplu, *celnici*., prin elidarea prepoziţiei *pros*.

Termenul nu este de origine slavă, aşa cum nu este nici instituţia şi nu provine de la *cele* = frunte, în limba slavă[716], cuvânt el însuşi împrumutat de slavi, ci din limba latină, în care *procello-ere* înseamnă *a comanda, a pune în mişcare*[717]*, înţeles, pe care îl are şi la greci cuvântul Ketaroco[718], de unde KeXevemjç-oo = *comandant* adesea înlocuit cu TrpOKeXéoGoc[719720]. Aşa că, era oare posibil ca cnejii românilor să fi fost altceva? Ne îndoim.

În Moldova secolelor XIV – XV, documentele ne păstrează termenul *cneaz* de origine vizigotă, pentru şeful ginţii, pe acela de *procelme*, de origine latină, suprapus după aceea, precum şi pe acela de *pan*, introdus în cancelaria domnească sub influenţa polono-lituană.

Cuvântul *jupân* din *djuipaneus*, existent şi la daci, a fost rezervat, în Moldova, numai membrilor ginţii din dinastia domnitoare.

Titlul de procelnic" îl găsim numai în câteva acte de cancelarie şi e legat de numele unor războinici = boieri, ca un vechi atribut rămas din

---

716 Fr Miklosich, Lexiconpalaeo-slovemco..., p 112.
717 L Quicherat - A Daveluy. op. ciL, p 930
718 A Bailly, Dictionnaire grec-fi'ançais, p 1076 şi 1642.
719 G. Mumu, Kekaumenos şi Românii în veacul al XI-lea, in „Conv lit.”. Anul XXXIX, Nr. 7 - 8, Bucureşti, p 1905. p 599
720 A Sacerdoţeanu, Procelnicul, o instituţie medievală românească, în „Anal. Umv „C I Parhon”, Anul XV,

organizarea gentilică de pe când strămoşii acestora îndepliniseră funcţii de şefi ai ginţilor. Este vorba de boierii Lazăr Procelnicul, Stoian Procelnicul cu fiii săi, Iliaşi Saul şi Irşa, de Ivaşcu Procelnicul şi de Braţul, fiul Procelnicului[721]. De la atributul *procelnic*, devenit nume de om, îşi trag denumirea şi două sate cu numele Procelnici, unul în ţinutul Iaşi, unde a fost curtea lui Stoian Procelnicul, şi celălalt în cel al Cârligăturii[722].

În ce priveşte cuvântul *cneaz*, fie moştenit din indo-germană, fie împrumutat de geto-daci de la vizigoţi în secolele îi VI e.n., el e păstrat într-un număr de cca. 17 documente din secolul al XV-lea. Ele se referă la oamenii care au fost împuterniciţi de adunările comunităţilor teritoriale cu funcţii de comandanţi militari a comunităţii devenită maică, şi cu pământul împărţit pe comunităţi săteşti, judecii. Menţionarea acestora în documente cu autoritatea limitată numai la hotarul unui sat sau a unei judecii în secolul al XV-lea nu înseamnă că atribuţiile lor de comandanţi militari gentilici s-au redus la circumscripţia unui sat numai.

Localităţile în care apar ei sunt vechi reşedinţe ale scaunelor de judecată şi comandă militară teritorială, iar ci, în calitate de cneji, erau şi juzi în satele respective. Căci, ca pretutindeni, individul (Mann) era legat de familie (Geschlecht),

---

7211 966. p 49-57

722 M Costăchescu, op. ciL, II, p 587,1 Bogdan, op. cit, I, p. 53 - 96

43 A. Moldova, veac JOT-XT, vol I, p 57, 78. 85, 87. 92. 95. 136, 142, 154, 362; 13, 92. 586

de sat (Dorf) de comunitate (Gegenote, în polonă Opole) şi de „pământ” (Land, terra).[723]

Raportate la harta Moldovei şi identificate pe teren, localităţile cu menţiunea, *unde a fost cneaz sau unde este cneaz* se află pe întreaga suprafaţă a Moldovei, din Carpaţi şi până la Nistru.

Între munţi şi Şiret, satele, unde au fost *cneji* Mihail şi Dieniş[724] cu judeciile lor pe ambele maluri ale râului Cracău = (citeşte Caucău), mai apoi numit *Cauceleşiă”* = de la *Canea* = *hauhs* = înalt în limba goţilor[725], probabil o reminiscenţă a caucoenşilor celţi, locuitori ai înălţimilor muntoase, amintiţi de Ptolemeu în *Geografia* sa[726] în *Caucaland*, sub Carpaţi, ajunse înainte de 12 iulie 1415 sub comanda militară a panului Ion Jumătate, sunt dăruite de acesta ni în ăştirii B istriţa.

Satele *Muntenii Scutaşi* (păstrat, probabil, din *scythes*) = adică muntenii cei îmbrăcaţi în piei de animale, ca şi persanii sciţi[727], de unde *scutul*, apărătoare din lemn acoperită cu piele[728], unde au

---

723 B D Grecov, Ţăranii în Rusia, p 289

724 A. Moldova, veac XIV-XV, vol I, p. 38

725 Albrecht von Blumenthal, Messapisches, în „Indogermanische Forschungen”, LVLLL, Band, 1941, Berlin, p. 36

726 Apud V Pârvan, Getica, p 238 - 239. 249 - 250

727 Enciclopedia italiană, XXXI, Roman, 1936 (Scar-Soc), p 186 - 187, A Bailly, op. cit., p 1766 - 1767

728 L Quicherat - A Daveluy, Dictionnaire..., p 1066 S-ar putea face o apropiere între scutaşu munteni de pe Pinul Negru fi cu alt cuvânt grecesc okotoç = negru, obscur, întunecat, dar existenţa termenului scot = vită in limba slavă veche ne face să

fost *cneji* Litu şi Şerban, cu judeciile lor pe ambele maluri ale Pârâului Negru, la vărsarea acestuia în Şiret, intră în 2 august 1414, sub comanda militară a panului Şandru de la Tudora, ca proprietăţi ale soţiei sale Marta[729]. Actul e şi o dovadă că, în satul Muntenii Scutaşi, femeile moşteneau în măsură egală cu bărbaţii dreptul la pământ şi conducerea treburilor publice, aşa cum aveau drepturi şi femeile vizigoţilor.

Aceeaşi situaţie o găsim şi pe valea Moldovei, în Câmpul Perilor. Satele, la Poieni, unde au fost cneji Băloş şi Danciul[730], din familia lui Ivan Craiul[731], moştenite de Elena, fiica lui Nichita, fratele lui Costea Andronic, fost logofăt, sunt date în 13 august 1471 de către Ştefan cel Mare sub comanda militară a soţului acesteia, Tom a B ontică[732][733], ambele judecii. Satele au fost pe Moldova, în hotar cu Roşiorii şi Unguraşii, ultimul toponimic provenit din traducerea greşită a cuvintelor cu *gnişove pole* = *Câmpul Perilor 5*.

Din repartizarea acestor şase cneji, doi pe valea Cracăului, doi pe Valea Neagră (Pârâul

---

avem o rezervă ?i să admitem mai curind că muntenii scutaşi = erau îmbrăcaţi în haine din piei de animale.

729 M. Costăchescu, ov. cit, I, p 50 - 51, 108 - 110. A. Moldova, veac XIV - XV, vol. I, p. 32, XV, vol H,

730p 286, xyn. vol n. p 246, IV. p 449; V. p 215, 279

731 1 Bogdan, op. cit, I. p 157 - 158.

53 Ibidem, vol. I, p 323.

732 Ibidem, I, p 354 - 358

733 A. Moldova, veac XV, vol H. p 126; XVI. voi HI. p 88. XVH. vol I, p 200; II, p 14. IV, p 399

Negru) şi doi pe valea Moldovei se poate observa că raza jurisdicţiei fiecăruia se afla pe o latură a râului respectiv şi că toţi erau în regiunea muntoasă din ţinutul Neamţului. Din apariţia cuvântului *judecie* în satul Poieni, ca circumscripţie limitată la un sat a unui cneaz, nu reiese altceva decât că, în momentul respectiv, Toma Bontică dezbrăcase de puterea pe care o exercitaseră, ca nepoţi ai lui *Nan Cram* (principe gentilic) *cnejii* respectivi, Baloş şi Danciul, peste comunităţile teritoriale, reducându-i la aceea a unui *jude*, dar nu le-a luat şi titlul. Fenomenul se explică prin aceea că Toma Bontică şi ceilalţi stăpâni îl aveau pe acela de *boier*, introdus în limba română în timpul dominaţiei pecenego-cumane-tătare (903 – 1359) şi pe acela de *pan*, împrumutat, probabil, din cancelaria lituaniană, odată cu organizarea ei.

Mai elocvente sunt, în acest sens, documentele referitoare la satele dintre Siret şi Prut şi dintre Prut şi Nistru.

La *Cabile*, regiune cu nume de străveche origine tracă de pe stânga Siretului, (Kaß\>Ar = Kabyle şi în Tracia[734]; *cabile* la Anim ian Marcellin[735], cu locuitorii *cobilaşi* în sensul de *colibaşi*, şi ca *cabihi* africani[736], de unde KaXôpac

734 A Bailly, Dictionnaire grec-fi'ançais. p. 989, (azi Golowiţa în Bulgaria).

735 Ammian Marcellin, op. cit, ed cit., XXXI, 11,2-5.

736 N Iorga. Istoria românilor, II, p 148, 152, 184

xrc Kopic[737738], *cobâlele* din textele româneşti scrise în limba slavă, tradus de slavişti, prin *iapa* sau *regiunea iepeloifi?*), un boier = *pan*, Toader Pitic, şi fratele său Dragul primesc în 2 august 1414 *jus gladii* „pentru a lor dreaptă şi credincioasă slujbă în trei sate: într-unul la Cobâla, unde este casa lui, unde a fost Veariş Stanislav, alt sat la gura Jeravacului, unde cade în Bârlad, unde au fost cnejii Lie şi Ţigăneştii şi alt sat pe Bârlad, unde îi este altă casă, unde sunt cneji Ivan şi Tamaş, uric lui, copiilor lui Petru *Pitic* şi alţii, nepoţilor, strănepoţilor lor şi *gintei lor* = (*i plemem în*), în veac[739740].

Din suita documentelor emise mai târziu de către cancelarie, se poate constata că Toader Pitic şi fiul său Petrică au stăpânit satul numit *Piticeni62*> unde a fost Veariş Stanislav, desigur un consagvin al lor, unde-şi aveau casa sau curtea lor (într-un act din 4 martie 1528) şi satul de pe Bârlad numit *Pitici*[741], unde erau cneji Tamaş şi Ivan, unde-şi aveau altă casă, probabil după mama. Lui Drag i-a revenit satul cu *trei judecii*, unde au fost cneji *Lie* şi fraţii *Ţigan*, în text Ţigăneşti, numit mai apoi *Lieşti* de la gura

---

737 Ibidem, II, p 186, nota 5

738 M.Costăchescu, op. cit.,. I, p 105, 269, 273, 399. 439, 451, 488 etc.

739 M Costăchescu, op. cit,. I, p 103 - 105. A Moldova, veac XIV - XV. vol I, p 33.

740 A Moldova, veac XVI, vol I, p. 250, 568, H, p 16 - 17. m, p 2, XVII. vol I, p 162.

741 Ibidem, veac XVI, vol I, p 287, H. p 12.

pârâului Geravac. Ceea ce trebuie de reţinut în special este că Toader cu fiul său Petrică şi Drag, deveniţi boieri, = *pani* în locul lui Veariş Stanislav şi a celorlalţi cneji Tamaş şi Ivan, şi Lie, şi fraţii Ţigan, rămân stăpâni, prin actul autorităţii centrale, peste *casele* = scaune de judecată şi comandă militară.

Satul Lieşti, unde au fost cneji Lie şi Ţigăneştii, ajung în 19 septembrie 1436, sub comanda lui Dan Mesehnă, ginerele lui Toader Pitic sau al lui Drag[742].

Ne aflăm, de fapt, în faţa unui fenomen de ridicare a unei ginţi, aceea din care face parte Toader Pitic şi Drag, care-şi au casa la Cobâle, peste ginţile socrilor lor de pe valea Birl adu lui în scopul centralizării puterii în stat. Toader Pitic şi Drag, aleşi cneji la Cobâle, devin boieri = pani, întăriţi de domnie şi cu *jus gladii peste* satele ginţilor, unde au fost cneji Tamaş şi Ivan şi Lie şi fraţii Ţigan, de pe Bârlad, aceştia căzând într-o situaţie inferioară. Acelaşi fenomen îl putem urmări şi din alte acte referitoare la cneji.

În 24 iulie 1428, Alexandru cel Bun, văzând „dreapta şi credincioasa shijbă” a lui Sinat şi a fraţilor să-i Toader şi Berea, le dă căite pentru frei sate: unul pe Zeletin, *unde este casa la*? unul pe Frumuşelul, unde a fost Dragoş şi un altul pe Tutova, *unde a fost cneaz Ciorsac*. Satul dat lui

742 M Costăchescu, op. cit., p 487 - 489; D P Bogdan, Acte moldoveneşti din anii 1461 - 1502, Bucureşti, 1938. p 28, A Moldova, veac XIVT - XV, vol. I. p 137

Sinat se va numi Sănăteşti şi apoi Glăvăneşti; acela unde a fost Dragoş se cheamă şi astăzi Frumuşelu[743]; iar celălalt, unde a fost cneaz Ciorsac, a dispărut de pe acolo, pe unde se află astăzi aşezarea Ciocăni.[744]

În continuare, pe Zeletin, satul Târzii, *unde a fost* cneaz Târziu şi Bălăneşti, unde a fost Bălan (nume vizigot) [745]şi cu pricuturile Dănceni, unde este Fântâna Lepinea la Zoreşti, Hinţeşti şi Giurgeşti, menţionate într-un act de la Ştefan cel Mare, sunt date lui Ioan Cămiete şi lui Henţea.[746]

Satul *unde a fost cneaz*: *Bacsan*, numit Bacsaneşti, de la nord de Bârlad, dat de Alexandru cel Bun mănăstirii de la Bistriţa[747], probabil tot în 20 august 1422, când i-a dăruit şi vama târgului Bârlad[748], revine în proprietatea ginţii din care se trăgea Mihu Medelniceru, prin răscumpărarea cu 500 de zloţi tătăreşti, împreună cu alte patru sate de pe Bârlad, din acelaşi hotar: Măstăcanii, unde a fost Mastacan, Bojorenii, unde a fost Bujor, Pipărcani, unde a fost Iliaş şi Şteful, *amândouă judeciile* şi unde au fost Slavei şi Mihăilă, *amândouă judeciile*.[749] Toate acestea gravitau în jurul satului central, numit azi Zorileni, de la nord

---

743 M Costăchescu, op. ciL, p. 215-218.
744 T Codreseu, Uricariul, XIV, p 81
7456 1 A Philippide, op. ciL, II. p 696, 699
746 A. Moldova, veac XII, vol. I. p 331 - 332.
747 Ibidem, veac XVI, vol. I, p 138
748 M Costăchescu. op. cit, I. p 149 - 150
749 A. Moldova, veac XVI, vol I, p 138, 146

de Bârlad, numit câteodată şi Zorileşti.[750]

Nu departe de acestea, în regiunea locuită de alani, era aşezarea unei alte ginte, de la al cărei cneaz ni s-a păstrat numele pârâului *Cneaja* sau *Chineja*, afluent al Prutului.[751]

Un nou aspect şi o confirmare, în acelaşi timp, a celor constatate până acum ne dau şi textele actelor din regiunea Moldovei de Nord. În ţinutul Dorohoi, în apropierea comunei Şendrâceni, se află pârâul *Borodac* (aceeaşi terminaţie ca în Geravac sau Jeravac).

Printr-un act din 10 aprilie 1429 – 1432, satul unde a fost Ciorbă, pe Borodac, unde a fost Glod Ciorbă, pe Vâlhovăţ şi jude la căci, apar ca fiind *sub jus gladu* a lui Vlad Adiş[752]; dar în timpul lui Iliaş şi Ştefan voievozi, Ciorbă reintră în drepturile sale[753][754], iar urmaşul său, Hud (= glugă în limba celtă), vornic în stăpânirea satului de la gura pârâului Borodac, *unde a fost Mihail, cneaz.16*

Din actul din 15 decembrie 1508, vedem însă că stăpânii satelor de pe Borodac erau din familia lui Ciorbă şi Glod Ciorbă, căci altfel Slavna, fiica Frosinei, şi nepoţii ei de soră, copiii Oliuşcăi, toţi nepoţii lui Ciorbă, n-ar fi putut vinde moşia lor

---

750 Ibidem, veac XVI, vol I, p 436, T Codrescu, Uncahul, XXIII, p 9

751 Ibidem, veac XIV - XV. vol I, p 229; M Costăchescu, op. cit, vol II, p 323 - 325.

752 A. Moldova, veac XIV - XV, vol I, p 79, M Costăchescu, op. cit., I, p 256

753 A. Moldova, veac XVI, vol I, p 82

754 Ibidem, veac XIV - XV, vol I, p 154.

dreaptă din uricul bunicului lor Ciorbă, un loc pustiu pe Borodac şi un sat la Fântâna Iepurelui, fiicelor lui Iaţco Hudici şi nepoate lui Hud vornicul.[755]

Prezenţa nepoatelor lui Hud vornicul în locul *unde a fost Mihail cneaz* denotă că Hud vornicul era din aceeaşi gintă cu Mihail cneaz, iar rudele acestuia, megieşii din ginta lui Ciorbă reveniseră în proprietatea lor, stăpânită cândva de Vlad Adiş. Peste mai bine de o sută de ani, în 2 iunie 1619, un act emis de Gaspar voievod strănepoţilor lui Hud, pentru a le întări stăpânirea locului de pe Borodac şi satul la Fântâna Iepurelui, arată că acesta din urmă se numeşte Ciurbenii.[756]

Dacă avem în vedere că, potrivit *dreptului de întâietate* (protimisis) în vigoare la români, demonstrat deja ca existent şi la cnejii din Ţara Românească[757][758], un pământ nu putea 1 vândut de către un răzeş decât rudeniilor lui de sânge, reiese clar că Hud vornicul luase locul cneazului Mihail, de la gura pârâului Borodac şi în calitatea sa de comandant militar şi judecător domnesc, şi-a exercitat autoritatea, prin curtea zidită la Hudeşti de la obârşia Başeului, şi asupra ginţii înrudite a Ciurbeştilor, deşi Ciurba însuşi fusese boier în

---

755 Ibidem, veac XVI, vol I, p 81 - 82.

756 Ibidem, veac XVII. vol. IV. p 351

757 C. Giurescu, Studii de istoiie socială, ed cit. p. 237 - 259; V Georgescu. Preemţiunea în istoha dreptului românesc, p. 30 - 51. 59 - 94

758 M Costăchescu. op. ciL,I. p 136, 137. 142 - 145, 154 - 158 şi p 257.

chiar Sfatul domnesc. Se

Tot în ţinutul Dorohoi, sub Dumbrava înaltă, se mai află trei sate grupate sub *jus gladii* a lui Oană vornic (judex) [759]de Suceava, pe care fiii acestuia, Lazar, Stanciul marele şi Costea le stăpânesc prin actul din 28 decembrie 1428, dat de către Alexandru cel Bun. Neagoe logofătul învăţa pe diac să indice precis localităţile şi anume unul unde *a fost vătăman Mitico*, altul, *la Iazul lor* şi al treilea, *unde a fost cneaz Stan*}[760]

Într-un alt act, din 3 iulie 1429, scris cu învăţătura aceluiaşi logofăt Neagoe, se foloseşte forma prezentului istoric, *unde este vătăman Minco*, pe Iubăneasa, *la Iaz*, fără să mai arate că este satul lor, şi satul unde este Stan, simplu – nemaiutilizând atributul de cneaz.[761] Mai târziu, la 26 noiembrie 1490, *satul lor la Iaz* = *u stav*, în textul slav, va primi numele slavizat prin cancelarie = *Stăuceni*. Satul unde este Stan cneaz va fi numit Glodeni, iar cătunul unde este Minco vătăman, în care Oană vornicul îşi făcuse o altă *ciute* = *dvor*, în afară de aceea de la Stăuceni, părăsită, se va chema cu nume slavizat = *Dvomicem*[762].

E clar, din afirmaţia logofătului Neagoe, că

---

759 E Hurmuzaki, Documente..., I2, p 828. 832.
760 M Costăchescu, op. cit, I, p 233 - 238
761 Ibidem, I. p 269 - 279, A. Moldova, veac XIV- XV, vol I, p 73, 83, 206, 404
762 M Costăchescu, op. cit, I, p 275 - 276,1 Bogdan, op. cit., I. p 438 - 441, A Moldova, veac XV, vol II, p 145; XVI. voi. I,p. 165, 384,401.402.

Oană vornicul de Suceava era din satul *la Iaz* de pe Iubăneasa, şi că, datorită calităţilor sale de militar (*judex*), dezbrăcase de putere pe ruda sa de sânge Stan, care rămâne să trăiască mai departe ca megieş şi să poarte titlul de cneaz numai ca o amintire.

Dar coexistenţa în timp şi de fapt a lui Minco vătămanul din *Dvorniceni*, alături de Stan, cneazul din *Glodeni*, şi a lui Oană din satul *la Iaz* înainte de ajungerea acestuia în dregătoria de comandant (judex) domnesc, înzestrat *cu jus gladii* peste întreaga gintă, locuind în cele trei sate, e cea mai puternică dovadă că, între vătăman şi cneaz, contemporanii făceau deosebire. Deocamdată, reţinem numai faptul că, un titlu de cneaz nu era obligatoriu pentru domnie, ca persoana respectivă care-l purta, să fie confirmată boier şi pan, dacă aceasta nu mai corespundea din punct de vedere fizic calităţilor cerute unui războinic în putere.

Ginţile puteau alege oricând un nou reprezentant al lor, dacă cneazul decădea din virtuţile sale, sleit de puteri, devenit necombatant, nevolnic, adică rănit sau lovit de incapacitate în urma unui accident, iar domnia, cu autoritatea sa centrală, putea interveni oricând în timp de război şi peste voinţa unei alte ginte de a numi un comandant militar în persoana unui om neales de gintă. Un asemenea exemplu îl avem chiar în legătură cu Oană voinicul. Deşi de obârşie de pe Ibăneasa în 13 aprilie 1415, (după ce a fost ales şi confirmat cneaz = boier, încă din 8 martie 1407

peste ginta lui, pe mai multe sate), el este împuternicit să stăpânească seliştea şi *curtea lui Dobrin*, unde a fost zidită mănăstirea de la Humor, seliştea şi *curtea lui Dicnis* şi satele de la obârşia Pârâului Sărat = (Soloneţ), *unde au fost Tatomir şi Pârtea*, împotriva voinţei locuitorilor acestor patru sate. „Şi am pus zavească – scrie Alexandru cel Bun – 50 de ruble de argint curat acestora care au ţinut aceste sate şi copiilor lor şi întregului lor neam = (rodul). Cine ar începe cu sfada ori cu plângerea sau cu orice fel de răutate în orice zile şi ceasuri, acesta să plătească zavească, aceste 50 de ruble de argint curat."[763]

Precedentul odată creat a devenit obicei mai apoi. Aşa au făcut şi Ilie cu Ştefan voievozi, în 24 iulie 1436, impunând cu sila pe Petru Ungureanul, venit din Transilvania, cu *jus gladii*, peste pat. U sate din Câmpul lui Dragoş voievod, descălecătorul, de pe dreapta Bistriţei din ţinutul Bacău, *unde a fost curtea cneazului Neatedu*, satul lui Parcea, Blăgeştii cu poiana de fân şi Bolăceştii, *amândouă judeciile*.

Ambii domni, amintind că acesta „a slujit mai înainte sfânt răposatului părintelui nostru cu dreaptă şi credincioasă slujbă, iar astăzi ne slujeşte nouă...", îi dă lui uric cu tot venitul, copiilor, nepoţilor şi strănepoţilor, întregului neam al lui şi celor din *ginta lui* = *ot ego plemene*.

Ştiind că această înscăunare forţată va

---

763 M Costăchescu, op. cit, I, p. 116 - 117,1. Bogdan, op. ciL, I, p 203

întâmpina rezistenţa megieşilor comunităţii gentilice cu scaunul central de judecată şi comandă militară în curtea lui Netedu, voievozii dispun cu o poruncă severă următoarele: „Şi, cine ar începe din *ginta lor* = (*ot în plemene*) contra lui Petru sau contra copiilor lor pentru aceste sate *cu omor* sau *cu sfadă*, sau *cu orice răutate*, acela să ne plătească zavească 60 de ruble de argint curat”... „pentru că i-am dat lui pentru a lui dreaptă şi credincioasă slujbă”[764].

Cazurile se vor repeta de acum mai des şi nu mai e nevoie să aducem alte probe documentare demonstrative, procesele ulterioare fiind, în majoritatea lor, provocate de către megieşi împotriva pătrunderii unor asemenea intruşi în comunitatea gentilică, ducând-o încet, încet la destrămare. Ca ultim deziderat, rămâne acum să vedem ce date noi ne aduc cărţile domneşti ale satelor dintre Prut şi Nistru referitor la cneji.

Dacă citim atent textul uricului lui Mihail, mare voinic (= supremus judex) de la Dorohoi, emis de Ilie şi Ştefan, voievozi în 20 decembrie 1437, observăm că, în afară de câteva sate aflate pe Siret şi altele în ţinutul Dorohoi, cele mai multe din numărul total de 52 de aşezări sunt între Prut şi Nistru. Ele sunt indicate cu formula „unde este: Sizco, Petrişor, Mirişte, Dragomir, Cuseară, Caragunici, Cosco, Radul, Ruj, Stan, Maxim, Neguicoi, Cleţina, Răspop, Ţirvea, Nechita, Sub Caragine, la Dobruşa, mai apar satul lui Oleşco =

764M M Costăchescu, op. cit, I, p 467, 469

Oleşcanii etc. Şi *unde este cneaz Simeon*, iar în ţinutul Orhei satele Cneaghinei, toate sub comanda militară a marelui vornic de Ţara de Sus[765].

Scoaterea în evidenţă a cneazului Simeon în raport cu cele indicate simplu, prin formula: „unde este...”, fără a li se indica titlul, nu e întâmplătoare. E limpede că, în toate celelalte sate enumerate, conducătorii lor fusesem dregători cu altfel de atribuţii decât acelea ale cneazului, ca şef al ginţii. Aceasta rezultă cu prisosinţă şi din suita documentelor lui Miliu gramatic, care, la

Murgoceni, de pe stânga Prutului, înlocuise pe fostul *cneaz Ioan*, ce avusese în cătunul alăturat pe un Torontai (nume cumano-tătar), pe Turia, unde a fost Başa, pe Jijia, Târgul Broaştei (Broşteni), partea de jos, şi la Iacobeni, unde a fost *Iacob vătăman*.[766] Mai multe comentarii sunt inutile. Diacul Vascan Vladiciu şi Tăutul mare logofăt, care învaţă ce şi cum să se scrie, disting aici pe *cneazul Ioan* ca fiind în altă categorie de comandant decât Torontai, şeful cătunului pendinte de Murgoceni, de Başa din satul Băşani pe Turia, şi de Iacob, *vătămanul din Iacobeni*.

Prezenţa în paralel a lui *Minco vătăman* cu *cneazul Stan* şi *Oană vornicul* în satele de sub Dumbrava înaltă, a celor cu indicaţia, *unde au fost*... alături de *Simeon cneaz* de pe Dobruşa şi

---

765 Ibidem. I. p 540 - 556

766 I Bogdan, op. ciL, II, p 193 - 195, A Moldova, veac XVI, vol. I, p. 7.

satele Cneaghinei de la Măiatin, a lui Torontai, Başa şi Iacob *vătămanul* faţă în faţă cu *Ivan Cneazul* în aceleaşi texte, întăreşte opinia că, iniţial, a existat între vătămani, juzi şi cneji o ierarhie şi o gradaţie în atribuţii. Ultimii, având jurisdicţia mai întinsă asupra ginţii au devenit după întemeierea statului dintre aceia cărora autoritatea centrală le-a confirmat dreptul militar, *jus militare* sau *jus gladii*, numindu-i pani şi boieri, slugi domneşti. Cel mai elocvent exemplu îl vedem exprimat în cazul cneazului Nicoară din Tuzara, de pe Bâc, din ţinutul Lăpuşna.

Între anii 1436 – 1441, Iliaş şi Ştefan, voievozi, văzând dreapta şi credincioasa lui slujbă, îl întăresc în dregătoria de comandant militar şi îi dau ca feude tocmai satul Tuzara, în care el fusese *ales cneaz* de comunitate, adăugându-i câteva locuri dimprejur ca să mai organizeze şi alte sate din punct de vedere militar şi fiscal.59

Faptul că pe ceilalţi îi vedem localizaţi într-un sat, în timp ce alţii apar ca boieri = pani, se explică prin aceea că ei trăiau într-un sat, de obicei acela de unde au roit comunităţile din jur cu atribuţiile lor la nivelul unei căpetenii casnice familiale, după ridicarea unui alt megieş dintre rudele apropiate la categoria de cneaz, dar numit acum cu termenul *pan*, prescurtat *din jupar*. Cnejii moldoveni nu puteau fi altceva decât comandanţi războinici, şefii ginţilor cu titlul de principe, aşa cum erau cnejii bolohoveni. Aşa reiese din *Cronica Ipatievscaia*.

Înainte de anul 1241, când Danul principe de Halici s-a împotrivit lui Boleslav principele Mazoviei să prade Ţara Bolohovsca şi pe cnejii bolohoveni, acesta i-a răspuns: „Nu sunt ostaşii tăi (războinicii tăi), ci sunt cneji osebiţi (independenţi) Ne şut voi tvoi, no şut osobnii cneazi”. 1

Nu trebuie să uităm că aceasta este o situaţie de fapt şi de drept, din secolul al XUE-lea, înainte de năvălirea mongolă, pretutindeni unde se aflau români. Unii dintre aceşti cneji, concentrând în mâinile lor puterea peste mai multe obştii (pagus), au alcătuit cunoscutele *crame*, iar ei au fost numiţi *regi*, dar redaţi, în textele salve, prin termenul *crai* sau *craii*, cuvânt provenit din sincoparea vocalei *a* din numele lui *Carol cel Mare*, împăratul romano-german din anii ’800 – 814. Un voievod sau un crai avea sub conducerea sa în Transilvania între 10 până la 15 sate.[767]

În Moldova, un asemenea *crai* ales de megieşii mai multor ginţi de pe pârâul Zeletin a lăsat tradiţiei satul Crăieşti din ţinutul Tecuci.[768]

În ţinutul Vaslui, care cuprindea în raza lui aşezările de la izvoarele Bârladului şi până în Prut, au existat o *crăie* pe Rebricea Mică, lângă Tufeşti, şi una pe Bârlad în gura Bârlăzelului. Ambele, organizate de câte un crai, au lăsat şi urme în

---

767 Şt. Meteş, Contribuţium nonă privitoare la voievozii români din Ardeal şi părţile ungureşti, Cluj, 1922, p. 2
şi urm

768 A Moldova, veac XlTII, vol I. p 235, m. p 213, 219

toponimicile *Crăieşti*, existente şi astăzi în aceea de pe Rebricea Mică, cu centrul în *Clăteşti*, unde era casa lui Popa Micu Crai, au intrat satele unde au fost juzi Stoian, şi Giurgiu Blidarii, mai jos, unde au fost juzi... şi Stoian Folea, seliştele lui Mai eu şi Nicoară şi unde a fost Roman şi Hodco,[769] adică zece sate. În secolul al XV-lea, ele au fost împărţite şi conduse pe rând de Popa Micu, de Giurgiu Piatră şi de vornicul de gloată Moica, împreună cu fratele său Tudor, spătar.

În ce priveşte *crăiţa* de la gura Bârlăzelului, de pe Bârlad, lipsind documentele din secolul al XV-lea, nu putem reconstitui numărul satelor care au depins de ea, satul Crăieşti apărând abia din secolul al XVI-lea[770], după documentele publicate până acum.

Trecând peste toponimicul Crăieşti, fost centru al unei alte *cran* din ţinutul Cârligătura (dispărut ca nume) de lângă Hoiseşti, pe care din lipsă de acte mai vechi tot nu o putem reconstitui, menţionăm numai că ea exista sub Alexandru cel Bun[771][772].

Altă crăie a existat în ţinutul Neamţ, pe Valea Neagră, cu centrul la *Crăieşti*. De la titlul *crai* dat de către megieşii gentilici acestui conducător de obşti au rămas cu numele de familie nepoţii şi

769 Ibidem, veac XIV - XV. vol I. p. 120. 199, XV. vol H. p 158; M Costăchescu, op. cit, I. p 424; H. p 179; I Bogdan, op. ciL, I. p 390 - 391
770 A Moldova, veac XII, voi HI. p 257 - 258; p 18
771 Ibidem, veac XVII. vol. I, p 40
772 M Costăchescu, op. cit,II, p 501 - 502, 583, 578 - 800

strănepoţii acestuia. *Un Micul Crai, 91* voinic, numit şi *Micul Craii* apare întărit în moşia lui dreaptă din *Budeşti, Crăieşti şi Bahna* de pe Valea Neagră, iar prin vislujenia dobândită, în septembrie 1444, el devine stăpân în satele Măleşti, Glodeni, Obârşia şi jumătate din Blăpeşti, de pe Valea Albă[773][774].

Fratele acestuia, Ivan Craiu, a fost deposedat, în lupta pentru putere, de o altă rudenie, Goştilă, de la care ne-a rămas satul Gostileşti, din hotarul Budeştilor". În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, strănepotul acestora, Vasile Crăiescu, va ajunge pârcălab al cetăţii Neamţului şi ţinutului cu acelaşi nume[775].

Nu ne putem da seama, tot din lipsă de acte mai vechi, de unde provine numele Crăieşti, toponimicul de la obârşia Soholuiului din ţinutul Covurlui[776], încercuit în 1448 de satele marilor boieri Şteful şi Centat Ploscaral[777]. Să fie oare vreo legătură între Gostilă, ruda lui Micu şi Ivan Crai de pe Valea Neagră, care a avut sub stăpânirea sa satele cneazului Bran de pe Cneaja[778], din apropiere, din ţinutul Horincea? Ori fraţii Şteful şi Cernat ploscarul au dezbrăcat de putere şi luat sub jurisdicţia lor cele 50 de sate din

773 A Moldova, veac XIV- XV, vol I. p 205
774 I Bogdan, Documente..., I, p 35 - 36, 324 - 325, 354 - 360
775 A Moldova, veac XVI, vol IV. p 247, XVII, vol. I, p 42, 194 - 195
776 Marele Dicţionar geografic al României, II, p 756.
777 M Costăchescu, op. cit., II, p 323 - 328.
778 I Bogdan, op. cit, p 35

junii Crăieşilor de aici?!

La vlahii din Galiţia se constată, de asemenea, existenţa unui număr mare de *craine* sau *crăii*,[779]

Şi la românii din Balcani, cnejii români aveau drepturi de conducători şi îndeplineau, chiar după instaurarea feudalismului, trei categorii de atribuţii: militare, judiciare şi fiscale, ca organe centralizatoare a puterilor într-o gintă, în care erau mai multe comunităţi familiale conduse de juzi. Ele rezultă dintr-un act din 18 martie 1436, pe care îl dăm aici, in extenso:

„În numele Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh, amin! noi, cneazul Hanz Franc ap an, cneaz al Vegliei şi Modruşei, al Cetinei şi Clissei etc, ban al Dalmaţiei şi croaţilor, dăm de ştire prin acest hrisov deschis al nostru, fiecărui om căruia i se cuvine, că au venit în faţa noastră, cinstiţii şi bunii bărbaţi, foşti supuşi credincioşi şi drepţi ai banului Ivănuş Ivanovici, *toţi valahi buni* (16 nume) şi toţi ceilalţi *vlahi buni*, rugându-se şi cerând de la noi *bunele şi cinstitele lor legi obişnuite*, pe care le-au avut sub fostul lor domn, banul Ivănuş Ivanovici şi sub tatăl acestuia, cneazul Ivan, iar noi, cumpănind şi văz în d dreapta şi cuviincioasa lor rugăminte şi cerere, am primit pe bunii bărbaţi mai sus-amintiţi, foşti supuşi credincioşi ai banului Ivănuş, de supuşi pentru noi şi erezii noştri şi le

779 T Holban, Jus Valachium în Polonia, in „Cerc 1st ", voi XVUI, Iaşi, 1943, p 316 - 318, D Mototolescu, Jus Valachicum în Polonia, Bucureşti, 1916, p 86

făcurăm, deterăm şi confirmarăm *obişnuitele lor legi cinstite şi bune şi drepte*, pe care le-au avut prea drepte şi prea bune sub fostul lor domn, banul Ivănuş şi sub tatăl acestuia, cneazul Ivan şi *sub caii legi s-au servitei şi bătrânu' lor*.

Iată şi acelea bune legi

1) Mai întâi să nu fie peste ei vreun cneaz cu forţa. Dacă vreun cneaz le-ar fi mât, au să se sfătuiască cu noi, să aibă voie a-l schimba. P. 73).

2) Care vlah are sat, să slujească cu uncia, iar care n-are sat /să servească/ călare cu scut şi cu sabie ori cu săgeţi şi cu sabie.

3) Cine, poruncindu-i-se, nu merge la război, are să plătească şase libre, din care a zecea parte se cuvine *voievodului vlah*.

4) Calul ostăşesc să nu i se ia în zălog pentru nicio vină

5) Să nu se bată în răstimpul de la San Ştefan până la Sin Martin.

6) Iar când pleacă la război, două părţi să fie soldaţi, iar a treia parte să se îngrijească de faină şi iepe. P. 74).

7) Şi să nu fie peste ei voievod niciun croat, ci unul dintre ei să le fie voievod, care le va porunci şi se va sfătui cu cneazul nostru.

8) Şi judecata să le fie sub Sinj, şi la judecata lor să nu şadă niciun croat, ci cneazul şi juzii lor.

9) Şi cneazul şi juzii lor să aibă a descinde de două ori pe an între vlahi, între toţi cei înşiraţi mai sus câte unul.

10) Şi să nu fie între ei pedepsiţi cu silnicie, ci

pe fiecare să-l judece cu judecată dreaptă.

11) Şi din fiecare gloabă să le rămână o treime, iar juzi lor li se dă a zecea parte din gloabă, iar din venitul nostru, a zecea parte de gloabe cneazului.

12) Iar dacă ar cădea asupra cuiva gloabă, să i se ia o oaie pentru o libră şi o vacă pentru şase libre. Şi să i se dea termen până în ziua a douăzecea, iar dacă n-o răscumpără până atunci, să o piardă.

13) Fiecare casă ale să dea la Sf. Gheorghe un berbece sau o oaie şi un ţap şi un caş, iar cine-i aşa de sărac că nu are caş va da un veronez, apoi un galben după fum, după legea lor 74 de bolantia, cine ai e cai şi treizeci de oi, iar cine-i mai bogat să dea şi doi galbeni sau imbri.

14) Toamna, de ziua sf. Martin, să aibă a da, *după legea lor*, câte un dinar de flecare cal, în afară de *cătunan şi dvomici*.

15) Iar în Cetina să nu dea tergovină nicăieri.

16) Să nu fie spânzurat nimeni dintre ei pentru nicio vină.

17) Şi mai sus amintiţii bărbaţi toţi *buni cătunan* să-şi ţină pentru sine jumătate din venitul de galbeni de la oamenii lor, cum a fost sub fostul lor domn banul Ivăniş.

18) Şi să nu fie silit vlahul, care însuşi nu ai e o sută de libre, a-i da altui vlah o sută de libre.

19) Şi să nu fie dator a da domnului slugi năimite, nici slugi de cai.

20) Şi sârbul să nu dea în judecată pe vlah,

nici vlahul pe sârb. P-74).

21) Şi să nu fie între ei... nici martor, nici jurător, şi nimeni dintre ei să nu fie oficial, nici să nu fie jurat, în afară de 4 bolantia

22) Şi să nu dea ierbărit la munte, nici în iernatice, nici aiurea, unde n-au dat nici pe wem ea banului Ivăniş.

23) Şi croaţii să nu ţină vlah, în afară de un păstor.

După aceasta, *cneazul vlah* şi toţi bunii bărbaţi, scrişi mai sus, toţi *cătunarii*, s-au rugat de noi şi s-au legat cu credinţa şi sufletul lor că ne vor servi credincios nouă şi urmaşilor noştri, iar noi ne-am făgăduit şi am dat la aceasta cuvântul nostru domnesc, că wem să-i confirmăm în toate *legile lor mai sus scrise şi să le ţinem legile în vecii vecilor*, pentru ca ei şi rămăşiţa lor, până ce ne slujesc drept şi credincios.

Drept care am dat acest hrisov deschis al nostru, căci toţi aceşti mai sus scrişi *bărbaţi bum, cătunan*, cu fraţii şi cătunele sau comunele lor s-au făgăduit, au primit şi s-au legat, cu credinţa şi cu sufletele lor, că ne vor sluji, ei şi urmaşii lor, pe noi şi rămăşiţele noastre drept şi credincios cu capetele, cu averea şi cu toată puterea lor, şi nu ne vor părăsi pe noi şi pe urmaşii noştri, împotriva nici unui om.

Scris în Clissa, luna martie 18, în anul de la naşterea lui Hristos 1436.

Şi la toate cele zise mai sus ne-am legat tare,

pentru ca să fie cu sfatul şi cu buna lor voie”.[780]

Actul referitor la rolul cnejilor, după dreptul valah, este aşa de clar, încât nu mai are nevoie de niciun comentariu. Cnejii concentrau în mâinile lor puterea militară, judiciară şi fiscală în interiorul obştii, având în subordinea lor pe juzii comunităţilor săteşti. De asemenea, un rol deosebit îl aveau *cnejii* în raport cu *juzii* la românii dintr-un *pagus* din cele trei districte din Slavonia, dintre Sava şi Drava. Textul latin spune clar că, şi în aprilie 1667, ei alegeau jude şi cneaz, *sit judex sive knesius*, precum şi *vaivodae* care sunt *vin militates*[781].

În consecinţă, din majoritatea documentelor referitoare la cneji cu formula „unde a fost cneaz...” sau „unde este cneaz... – ” reiese că:

a) fostul cneaz este înlocuit cu un boier[782] (= boi = gintă + *ei* = războinic, adică războinic gentilic în limba cuinană) = pan, prescurtat din jupân, pe care l-am văzut că nu este decât şeful comunităţilor teritoriale şi în Cainiolia şi în Carintia şi în Lusaţia şi în Balcani.

b) boierul sau panul este arătat că înlocuieşte pe un cneaz prin întărirea lui de către autoritatea centrală, după ce a fost ales de obşte, când este

---

780 S. Dragomir, Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu, Bucureşti, 1959, p 73 - 75

781 A. Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Tării Româneşti, XI, Bucureşti, 1939, p
68 - 79

782 Diran Kelekian. Dictionnaire turc-fiançais, Constantinople. 1911. p 64 şi 295

vorba de precizarea că acolo „*U este casa*” sau „*unde este curtea lui*”. Vom vedea mai jos că, aceasta nu este altceva decât localitatea fostului scaun de judecată a şefului comunităţii gentilice, devenită reşedinţa boierului feudal.

c) Câteodată, unii au fost înlocuiţi prin autoritatea centrală de către domnie, care a adus şi impus şefi războinici din altă gintă, cum am văzut că s-au petrecut în cazul lui Petre Ungureanu şi alţii.

d) în sfârşit din aceleaşi acte văzute mai sus, alături de satul condus de cneji, apar sate conduse de *vătămam*, sau folosită formula, „unde a fost...”, adăugându-se numai numele războinicului, fără să se indice atributul, dar subînţelegându-se expresia *jude*. Aşa stând lucrurile, e în afară de orice discuţie că voievozii, logofeţii şi diecii de cancelarie făceau o deosebire între aceştia. O gradaţie între atribuţiile *vătămamlor*, *juzilor* şi *cnejilor* şi o ierarhie între instituţii nu numai că e de presupus când le avem înşiruite concomitent în unele acte, dar ea există în realitate. Ea se desprinde cu prisosinţă din actul emis, la 5 martie 1435, de către Ştefan voievod, fiul lui Alexandru cel Bun, când scrie: „tuturor boierilor şi voinicilor şi şoltuzilor şi pârgarilor şi juzilor şi vătămanilor şi întregului popor” (i văsemu pos-polstru) să nu ia zălog sau să comită represalii împotriva negustorilor braşoveni10S.

Şi mai presus de acest act este cartea prin care, în 1436, Ilie şi Ştefan, voievozi întăresc

cneazului Nicoară satul Tuzara, de la obârşia Bâcului, (astăzi Călăraşi în ţinutul Lăpuşna), împreună cu un alt loc, „unde este... la fântână", iazul şi moara şi prisaca, şi iarăşi un loc să-şi aşeze sat[783][784], făcându-l boier pentru dreapta şi credincioasa lui slujbă, precum şi mărturia cronicarului Azarie, din 1568, când scrie că Ruxandra doamna a cinstit cu mii de binefaceri pe *cneji*[785], adică pe boieri. Nu mai spunem că soţiile boierilor foşti cneji păstrează amintirea din perioada antestatală, intitulându-se *menghine* în tot cursul evului mediu,[786] cum, de altfel, se poate observa că se numeau cnezi Ioan şi Farcaş din Oltenia înainte de întemeierea statului feudal al Ţării Româneşti[787].

Dacă din actele moldoveneşti cnejii apar ca locuind într-o judecie, faptul e normal, căci şi la galii şi gemi ani, şeful unei *civitas* îşi avea reşedinţa tot într-un *fiagus*.

Ca şi la români, ţiganii, aduşi de vitregia vremurilor pe pământul vechii Dacii, au păstrat modelul organizării gentilice vechi hinduse şi-şi numesc conducătorul ginţii tot cneaz. În 8 iulie, 1428 cele 31 sălaşe de ţigani ai mănăstirii Bistriţa

---

783 M. Costăchescu, op. cit, II, p. 674 - 675.

784 Moldavie v epohu feodalizma, I, Chişinău. 1961, p 1, 5

785 I Bogdan, Cronica lui Azarie, în „Cronicele slavo-române din secolele XIV - XV", Bucureşti, 1959, ed P P. Panaitescu, p 147.

786 R. Rosetti, Pământiul, sătenii şi stăpânu, p 40 - 44

787 Documenta Romamae Histonca, B. Ţara Românească (1247 - 1500), Bucureşti, 1966, p 4

aveau în fruntea lor pe cneazul Coman.[788]

Nu târziu după această dată, cele 11 sălaşe de ţigani ale boierului Ioan Porcu' emu conduse de *iudele Nicula*.[789] În secolul al XVII-lea, alături de *juzi* numiţi şi *judeci* apar şi vătafi de ţigani.[790] Un asemenea jude, care, în realitate, nu era decât un cneaz, conducea câte o gintă alcătuită uneori din 38 de sălaşe116, alteori din 66 de sălaşe de ţigani 117. Termenul de jude a fost, desigur, impus prin cancelarie pentru a înlocui pe acela de cneaz, dispărut din vocabularul obişnuit în secolul al XVII-lea. Într-un act din 1614 – 1615, cele 77 sălaşe de ţigani ale lui Sturza hatmanul îi ziceau cneazului lor voievod, iar acesta era cunoscut ca Maftei vodă de ţigani.118

Astfel, concluziile trase de C. Giurescu referitor la cnejii din Ţara Românească, pe care-i socoteşte boieri119, proprietari de sate, stăpâni şi oameni liberi se verifică a fi valabile şi pentru cnejii din Moldova, după analiza actelor interne şi externe scrise în cancelaria domnească.

MOŞUL ŞI ZEMLENÜ, PRIMII STĂPÂNI AI HOTARELOR SĂTEŞTI

Şefii comunităţilor casnice care au primit teritoriile respective, pentru a organiza satele în raza hotarului ales" cu brazda în cap" de către megieşi erau prin natura lucrurilor *cei mai*

---

788 M Costăchescu, op. cit., I, p 216

789 Ibidem, E. p. 342.

790 A Moldova, veac XVII, vol. I. p 56. H, p 81, 110, 123- 124; IV. 163 - 164. 278. 318, 336. 337

puternici12°. După funcţiile pe care le îndeplineau în gintă ei au fost numiţi de către nepoţii familiei, *moşi*. Cuvântul este şi în limba ilirilor şi înseamnă *albi*, adică oameni cu capetele albe.121 în limba albaneză, şi astăzi, cuvântul *motsios* este adresat unui om bătrân cu părul alb122, care este, în acelaşi timp, şi *bunic123*. De la acest cuvânt s-a format şi antroponimul, Moşul, într-un document moldovenesc, din 20 martie 1528, scris în limba slavă, avem şi formula „unde a fost casa Moşului” 124.

Femeia moşului s-a numit *motsuşa* = mătuşa, mătuşiţa125 şi moaşa126. Moşul care a organizat satul şi familia sa ori, după vorbirea de atunci, a descălecat satul, a fost confundat multă vreme cu cneazul sau boieru1127, deoarece el a stat la temelia a ceea ce s-a numit apoi *moşie*. Membrii familiei moşului, copărtaşi în devălmăşie la moşie, ca urmaşi, se vor numi *moşteni* sau *moşneni*, de unde denumirea *Moşeşti* sau *Moşeni*, adoptat mai apoi şi ca nume de sate128.

Înainte de a se fi folosi cuvintele *dead*, *declină* şi *ocină*, pe care le aflăm în textele scrise în limba slavă, urmaşii traco-dacilor aveau termenii străbuni de *moşi* şi *moşie129* şi cuvântul celto-geiman – *holdă*, ambii utilizaţi înainte de introducerea limbii slave în cancelarie. *Moştenii* şi *moştenitorii* vin ca descendenţi ai moşului130 cu drepturi la moşia satului până sus pe Nistru,[791]

791 A Moldova, veac XVII, vol D, p. 242, DI, p 145, IV. p 269, V, p 229.

În satul Onuţul de Sus, din ţinutul Hotin.[792] De rădăcina *moş* se leagă cuvântul *moşneag* şi numele de oameni *Moşneaga*. Cuvântul celto-german *Hold* sau *Hulei*, folosit de către Ştefan cel Mare când dictează actul de făgăduinţă a omagiului către regele Poloniei[793] a fost păstrat atât în Transilvania, cât şi în celelalte ţări româneşti, numai pentru pământ, nu şi pentru stăpânii de pământ sau moştenitorii pământului cum sunt, în Anglia, *holdeni*, adică răzeşii.[794]

În calitatea lor de moştenitori copărtaşi în devălmăşie la teritoriul atribuit moşului, „în cadrul ginţii", ca şef al comunităţii familiale şi teritoriale, moşnenii devin *pământeni* = *terrigeni*, adică stăpânii locului cu hotare alese de megieşi.

În textele româneşti scrise în limba slavă, ei apar sub un termen scito-iranian = *zemlem*. În actul din 6 ianuarie 1395, prin care este consemnat evenimentul depunerii jurământului de fidelitate lui Vladislav Iagelo, Ştefan, voievodul Moldovei, apare însoţit de *boien* şi *zemlem*, slugi domneşti.[795]

În actele de făgăduială a omagiilor date de

---

130 C Giurescu, Studii de istorie socială, ed. cit., p. 336 - 347, G Fotino, Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain, Paris, 1926, p. 86 - 88

792 C şi M K ar adj a, Documentele moşiilor Cantacuzmo din Bucovina, în „Bul Com 1st Rom ", anul X, 1931,

793p. 26 - 28.

794 1 Bogdan, op. cit, I, p. 284 - 287

133 H Tiktin. op. ciL, II, p. 737. A Leviţchi. Dicţioanr român-englez, Bucureşti, 1960, p 874

795 M Costăchescu, Documente moldoveneşti, II, p. 611 - 614.

Alexandru cel Bun, la 1 august 1404[796] şi la 6 octombrie 1407[797], voievodul arată că alătuii de el sunt *„panii moldoveni şi zemlenii noştri”*, adică două categorii de războinici, *boieii şi pământeni*.

Într-o lucrare recent apărută, F.A. Grecul, nefamiliarizat cu documentele moldoveneşti, a discutat problema zemlenilor şi a conchis că aceştia sunt „o populaţie rurală neliberă”... „o populaţie agricolă aservită”, în contrast cu *ţăranii liberi*, numiţi răzeşi.[798] Autorul a ajuns la această părere pe temeiul documentelor din 13 decembrie 1421, dai mai ales pe acelea ce se referă la scutirile acordate satelor episcopiei de Rădăuţi[799] (din 30 august 1479 şi 23 august 1481). Dar o analiză a textelor ne arată tocmai contrariul.

Dacă luăm primul act şi-l analizăm, vedem că Alexandru cel Bun dăruieşte cneagliinei Rimgaila, fosta lui soţie, târgul Şiret cu Vâlhovăţul şi 600 de ducaţi de aur anual, plătibili în două rate. În cazul în care, independent de voinţa domniei aceşti bani nu vor fi achitaţi la vreme, atunci craiul Poloniei, ruda Rimgailei, va lua aceşti zloţi de la „negustorii noştri şi zemlenii noştri”.

Este evident, din această ultimă frază că, regele Poloniei nu putea să intre în Moldova să ia banii de la negustorii din oraşe şi de la ţăranii

796 Ibidem, E, p. 625 - 626.

797 Ibidem, H, p 628 - 630

798 F A Grecul, Relaţiile agrare în Moldova, Chişinău, 1961, p 288, 305, 307, 308

799 1. Bogdan, op. at, I. p 228 - 229, 256 - 258.

satelor aservite, ci numai de la acei oameni care mergeau în Polonia. De altfel, dacă F.A. Grecul ar fi citit textul latin alăturat de Mihai Costăchescu în volumul său de documente, ar fi văzut că membrii sfatului domnesc sunt numiţi în act „nos *temgene domini* noştri Alexandri voievode”, iar banii, ducaţi, aveau să fie confiscaţi de la *negustorii* sau *pământenii moldoveni*: *arrestare mercatores nostros et super temgenas nostros debet ipsos recipere, et arrestare tam din donee*[800]...

În cele două acte ale episcopiei de Rădăuţi se poate observa că, locuitorii satelor Rădăuţi şi Cosmani, foşti megieşi, dar numiţi acum *Undi*, în textul slav, după închinarea lor nu vor mai fi judecaţi pentru faptele lor de vornicii din Suceava sau Ţeţina (Cernăuţi), ci de episcopii de Rădăuţi sau vornicii lor, şi nici nu vor mai presta servicii la cetăţile, nici la morile, nici la curţile domneşti *cu alţi zemlem la un loc*[801].

Spre aceeaşi concluzie, ne duce şi textul actului dat, în 22 august 1448, pentru întărirea omagiului de vasalitate, depus de către boierii Moldovei: „făgăduim în plus şi ne legăm pentru toţi oamenii şi boierii şi pământenii (*tenigeni*, în textul latin) şi supuşii ţării Moldovei”[802].

---

800 M Costăchescu, op. cit, I, p 149.

801 1. Bogdan, op. cit, I. p 231 şi 257: „m na gorod. m na mlinî. ni na naşi dvorove si inimi zemleane”

802 P P Panaitescu. Marea adunare a ţârii, instituţie a oránduirii feudale în ţările române, în „Studii”, anul X. 1957. Nr 3. p. 155

Aceeaşi expresie o mai întâlnim şi în actul emis de Eremia Movilă, în 19 mai 1606, mănăstirii Pobrata, în care, după ce i se acordă dreptul de slobozie, pe trei ani, să cheme din alte ţări fie rus, fie moscovit, fie muntean, fie vlah sau orice limbă în seliştea Dobârceni din ţinutul Dorohoi, voievodul precizează că aceştia să nu muncească pentru domnie nicio muncă, nici la oaste să nu meargă, nici iliş să nu plătească, nici gorştină de oi, nici din porci, nici 50 de aspri… nici sulgiu, nici altă dabilă care se va mai adăuga să nu aibă să dea cu alţi *zemleam,* ci să fie în pace de toate până ce se va împlini acea vreme”.[803]

E clar pentru oricine ca, sătenii din Rădăuţi, Cosmani şi Dobârceni nu mai au obligaţii de a presta munci şi strajă la morile domneşti, şi nici serviciile militare la cetăţile din Suceava şi Ţeţina, şi alte dări către ţară, pe care le datorau *pământenii liberi, tenigenii* sau *zemleanii* din satele domneşti de ocoale.

Autorul nu ar fi făcut această eroare fundamentală dacă ar fi citit lucrarea lui B.D. Grecov, *Ţăranii în Rusia,* în care ar fi văzut că, în Volohânia, *zemleanii* nu erau vecini bimici[804], iar în Lituania şi Polonia, *tenigene* din textele latine sunt stăpân îi pământului[805].

Problema zemlenilor din Moldova a mai fost discutată şi de Valeria Costăchel. Ea a fost

---

803 B D Grecov, Ţăranii în Rusia. Bucureşti. 1952. p 302.
804 A Moldova, veac XVII, vol H. p. 43 - 44
805 B D Grecov. op. cit., p 357 - 358

rezolvată just, după ce a observat îndeaproape toate elementele aduse şi subliniate în studiul său de B.D. Grecov. În concluzie, aceştia erau posesori de pământ, datori să presteze slujbă militară şi erau obligaţi să execute diferite munci legate de necesităţile de apărare ale ţării.[806]

În acest sens trebuie interpretat şi acel *tenigenus* Denko Ivaşcovici, moldoveanul care duce scrisoarea lui Ştefan cel Mare către regele Poloniei, în ianuarie 1468, îndată după bătălia de la Baia[807]

Condiţia socială a zemlenilor ca oameni liberi, stăpâni ai pământului din moşi şi strămoşi, reiese şi din documentele din secolul al XVI-lea. Nu trebuie trecute cu vederea precizările din actele din 7 februarie 1510 şi 4 mai 1518, redactate unul sub Bogdan voievod[808] şi celălalt sub Ştefaniţă voievod[809], în care *zemlenu* sunt deosebiţi de oamenii *oboghii liudi*, adică gentilicii unor sate deveniţi*cine tones*.

Autoritatea lor a fost consemnată, în raport cu aceea a boierilor, cu ocazia înscrierii atribuţiilor vânătorilor de urme. În cazul că tâlharii de fete mari, sunt bănuiţi că se adăpostesc

---

806 V Costăchel. Contribuţii la istoria socială a Moldovei în sec. XIV - XVII, în..Rom an o-SI avi ca”, XI, Bucureşti. 1965, p 163
807 P P Panaitescu, Contribuţii la istoria lui Stefan cel Mare. Bucureşti, 1934, p 5: „nostrum fidelem temgenam dominum”
808 M. Costăchescu, Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod, 1940, p 470.
809 M Costăchescu, Documente moldoveneşti de la Ştefaniţă voievod. Iaşi, 1943, p 518 şi 522.

într-un sat, vânătorii de urme vor trebui să se mulţumească numai cu declaraţia *boierului*, dacă în el se afla un *boier*, ca stăpân. Dar dacă satul era în stăpânirea *zemlenilor megieşi*, aceştia, pentru a fi crezuţi, trebuiau să depună jurăm intui în faţa vânătorilor de urme, care, în fond, erau ca şi procurorii de mai târziu. E de la sine înţeles că o deosebire netă se făcea în cancelaria domnească între oamenii = *liudi* ajunşi sub dependenţa episcopiei de Rădăuţi, şi *zemleanii* din care se ridicau boierii, stăpânii satelor. Ei sunt, probabil, acei *„potentes illanim partium”*, din Moldova de Jos, amintiţi în scrisoarea papei Ioan al XXII-lea, din 4 octombrie 1332, că au ocupat pământurile episcopiei din Milcovia, după instalarea dominaţiei tătarilor[810] şi nu mongolii, care nu şi-au împărţit între ei satele Moldovei.

Termenul *zemleani* este de origine indo-europeană şi provine din *djemel* = *ghemel*[811], de unde grecii îl au pe *r* yrp yécci; yaïaa = pământ, divinitate[812], = pământ, *Terra mater* şi *zemely*, mama lui Dionisos, zeul trac. În limba persană, *zemin* înseamnă şi astăzi *pământ, sol, ţară*.[813]

De la acest cuvânt, geto-dacii au format

---

810 E Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Românilor, Ii, p 622.

811 Walde, op. ciL, ed Pokomy. I. p. 622,1 I Russu, op. ciL, p 128

812 A Bailly, Dictionnaire grec-fiançais, p 401

813 A Diran Kelekian, Dictionnaire turc-français, Constantinople, 1911, p 646

numele *Zemelzis* = *Zamolxis* = *zeul pământului*[814] greşit explicat de lingvişti prin cel îmbrăcat în piele de urs[815].

Din epoca traco-dacă, au păstrat moldovenii piuă astăzi cuvântul *zemime* – *zămme* = bordei, locuinţă subterană, în care locuiesc nevoiaşii, ori îşi pun la adăpost cei înstăriţi stupii în timp de iarnă.[816]

Diecii din cancelaria ţării au folosit acest termen *zemleani* în documentele moldoveneşti până în secolul al XVU-lea. Odată cu extinderea limbii române şi introducerea ei în scrierea actelor oficiale în cancelaria domnească, cuvântul *zemleani* a fost înlocuit cu acela depământean (= de la *pavimenturm*), deşi în textele latine se utiliza curent termenul *terrigenus*. Mai adesea însă şi paralel cu expresia *pământean*, diecii moldoveni au folosit cuvântnt megieşi-răzeşi sau numai răzeşi, instituţie pe care o vom studia mai jos, la moştenirea proprietăţii la sate.

Constatările noastre, pe documente, confirmă pe deplin ceea ce intuise Nicolae Iorga despre satul românesc, că este de aceeaşi esenţă cu

---

814 I. I Russu, op. ciL, p. 128; Istoria României, I, p 262.

8151 35 A Nour, Cultul lui Zamolxis, în „Revista Istorică Română”, XI - XII, 1941 - 1942, p 450 - 451, N A Constantinescu, Zamolxe, Bucureşti, 1941, p 1 - 13, Al Săndulescu, Religia geto-dacilor, Bucureşti, 1922, p. 1 şi urm, I. Coman, Zamolxis, în „Revue des etudes religieuses”. H, p. 2

816 Dicţionarul limbii române literare contemporane, IV, Bucureşti. 1957, p. 743; H. Tiktin, op. ciL, m, p 1810, Arhiv Stat Iaşi, Documente^ 16/44

grecescul, că>piov o comunitate genealogică având un strămoş comun[817818]. De asemenea, după cercetările făcute, am putut verifica afirmaţia făcută de N. Lăbuşcă referitor la înfiinţarea satului moldovenesc, care scria încă în anul 1922 următoarele: „De origine străveche, satul, ca formaţiune socială, oglindeşte viaţa agricolă, fiind forma caracteristică pentru locuinţa românilor până astăzi. Un sat aparţinea odinioară uneia şi aceleiaşi familii, toţi locuitorii, fără deosebire, erau rude de sânge, urmaşii unui strămoş, care statornicise graniţele satului. E „bătrânii”, adică moşul de la care pleacă drepturile şi diviziunile prin moştenire şi mai totdeauna numele satului.15S

Termenul *ghiu*/*59*, pentru a exprima pe *moţul* înaintat în vârstă, de origine iliro-tracă, este păstrat şi astăzi în graiul curent al moldovenilor, dar el nu a lăsat vreo semnificaţie de ordin social sau economic, aşa cum s-a petrecut cu *moşul* de la care a rămas *moşia*.

ADUNAREA COMUNITĂŢII TERITORIALE
ŞI ORGANIZAREA ARMATEI

Deşi cuvintele străvechi *moşie* şi *holdă* se află în vocabularul curent al locuitorilor satului moldovean, totuşi folosirea termenului de comunitate teritorială or megieşească ni se pare

---

817 N Iorga, Le caractere commun des institutions du Sud-Est de l 'Europe, Bucureşti, 1929, p 3 - 20

8181 38 N. Lăbuşcă, Elemente juridice din Craiova lui Gngore Ureche, Iaşi, 1922, p.75. (Teză de doctorat liti gr afiată)

mai potrivită pentru a contura sfera noţiunii din acele vremuri, pentru a nu fi confundată cu *obştea vicinală* sau *ţărănească*, după aservirea ei.

În regimul gentilic, bazat pe legătura de sânge, toţi megieşii se trăgeau dintr-un singur strămoş şi în această calitate erau copărtaşi, folosind pământul satului în comun. Aceasta nu este ceva născocit sau imaginai. Oricine ar vedea şi studia documentele celor cinci generaţii de oamenii ce se trag din străbunul Ciumală[819] din Leucuşeşti, ţinutul Vaslui, (din 22 mai 1576), din Aver[820] din Avereşti şi Oniceni, de la Cobâle (din 17 aprilie 1576), a lui Zearneş[821] din Zeameşeşti, de pe Rebricea, ţinutul Vaslui (8 martie 1617) şi a... şi-ar putea da seama că, în spiţele acestor neamuri cu drepturi egale la stăpânirea pământului avem oglindit modul de organizare a unei moşii = comunităţi teritoriale, aşa cum a fost păstrat prin tradiţie şi în epoca feudală.

Expresiile *obşte vicinală* sau *obşte ţărănească* sunt cuvinte suprapuse mai târziu sub influenţa şi din cauza pătrunderii străinilor din vecinătate în sânul comunităţilor familiale, casnice ale megieşilor consangvini, organizate într-un regim familial.[822]

Devenite comunităţi teritoriale cu hotare

819 B P Haşdeu, Fragmente pentru Istoria limbii române, în „Columna lui Traian", ianuarie 1876, p 1-17

820 Ibidem, veac XVI, voi HI, p. 63 - 65

821 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 105 - 106

8221 Â3 A V Boldur, Istoria Basarabiei, I, Chişinău, 1937, p 148 - 149

alese şi cu drept de proprietate asupra pământului respectiv, comunităţile casnice au rezervat megieşilor, prin însăşi natura lucrurilor, drepturi şi obligaţii egale ca proprietari devălmaşi. Dar drepturile la libertate, viaţă şi proprietatea produselor agonisite nu ar fi putut fi respectate decât prin crearea de către adunarea comunităţii familiale a unor organe administrative şi militare.

Spre deosebire de ruşii de la răsărit, care au pentru comunitatea teritorială expresiile *mir, veiv* şi *zadmga* şi pentru cea vicinală *sosedscaia obscina, obşte* şi *vece*[823], adunarea megieşilor din comunităţile teritoriale geto-dace era numită cum am văzut mai sus, – *conventum* sau *cuvântul,* iar adunările megieşilor din comunităţile teritoriale apar sub alţi termeni. Într-un act din 15 iunie 1436 apare un boier, *pan* în text, cu numele Moica, în calitate de *vornic de gloată,* ca stăpân împreună cu fratele său Tudor spătar al satelor Brădiceşti de pe Crasna şi altele[824][825], într-un alt act din 5 iunie 1464, satul Găgeşti de pe Ialan din ţinutul Fălciu a fost hotărnicit de boierul Cârstea Negru *cu* gloatele166 Cuvântul provine din latinescul *glutus-aum*[826] = aderent, partizan, împrumutat de la noi şi de slavii balcanici.16S

Tenuenul este folosit de cronicarii Grigore

---

823 B D Grecov, Ţăranii în Rusia, 1952, p 60, 63, 70, 71 - 80, 289 - 298

824 M Costăchescu, op. cit., I, p 440 - 450

825 I Bogdan, op. cit, I. p 79

826 L Quicherat - A Daveluy, op. ciL, p 513.

Ureche167 şi Miron Costin[827], când se referă la adunări de oameni, dar şi la unităţile militare săteşti venite în ajutorul voievozilor[828] şi în literatura beletristică.[829] De asemenea, îl aflăm folosit şi de voievodul Dumitraşco Cant acuz în o, în anul 1675, când oprea pe pârcălabii de Neamţ să mai descalece în satele domneşti dacă ar merge cu *gloatele*,[830]

Alteori adunarea comunităţii teritoriale săteşti apare sub cuvântul *ceată*. În 8 iunie 1484 fraţii Maluşca, Nenciul, Cozina Rizeanul şi Dragoş din Râzeni de pe malul Vişnevăţului şi Bâcului din ţinutul Tighina făceau parte din *ceata lui Gangur*, ce era de strajă împotriva tătarilor.[831] Cât de mare era ceata nu ne putem da seama. Din cele două documente ale satului Râzeni, rezultă că acesta avea în anul 1502.20 de capi de familie, care locuiau în 20 de case[832]. E în afară de orice discuţie că, dat fiind obligaţia acestei cete de a fi de strajă împotriva tătarilor, ne aflăm şi în faţa organizării militare a satului, alcătuit din 20 de familii: 10 capi de familie comandaţi de Maluşca şi 10 de către Cozina Rizeanul.

---

827 M Costin. Opere, Bucureşti, 1958. p 62. 86, 97 - 98. 102 - 104 etc.

828 N Iorga, Acte şi fragmente, I, p 219, C. Cihodam, Răscoala din anul 1653, din Moldova, în „Anal St. Univ „Al I Cuza”, Iaşi, secţia Ut. tom XIV, 1968, p 107

829 Dicţionarul limbii române literare, II, (D-L), p 393.

830 Gh Ghibănescu, Surele şi Izvoade, Iaşi, 1908, p. 67.

831 1 Bogdan, op. ciL, I. p 287 - 288

832 A Moldova, veac XVII, vol I, p 5, 10 - 11.

S-ar putea ca aceasta să fie ca şi *centa* sau *centima* germană, care, în timpul lui Cezar şi Tacit, avea până la o sută de familii, numărând piuă la o mie de suflete. Dintre aceştia, cam 300 de bărbaţi erau în stare de a purta armele.[833]

În Moldova însă, documentele ulterioare vin să ateste ca, iniţial, termenul *ceată* era dat adunării membrilor unei familii din comunitatea sătească. La 10 martie 1562, un ţigan e adus din Transilvania cu ceata lui[834] iar în 24 iunie 1563, Mihail cu ceata lui din Hălăşeşti ap ai e în proces cu Ion din Viforeni şi Anuşca din Hălăşeşti. [835]Într-un act din 2 martie 1574, Petrea cu verii săi Toader, Halas, Dragus, Rusul, Păntea, Marin, Mogâldea şi *ceata lor*, toţi nepoţii lui Mihăilă şi ai lui Steţcu şi ai Anei şi ai lui Toader Margine, şi ai lui Găte şi ai lui Juijea şi Cozina, strănepoţii lui Fete apar în proces pentru satul Mărgineni ţinutul Neamţ cu alţi veri din aceeaşi ceată. Procesul se stinge abia după ce Petru Şchiopul le-a „dat lege, ca să ajungă cu legea şi au ajuns legea cu mare mărturie a megieşilof Y 9

La fel sunt numiţi *cetaşi* = în textul original = *drujini*). Drăgan Hroită cu toţi nepoţii şi strănepoţii lui Gliga Săvescul din satul Mănăileşti de lângă Dumeşti de pe Bistriţa, ţinutul Neamţ (astăzi în Buhuşi) lso, precum şi Coste aprod, Lepitoare, toţi nepoţii lui Duma şi Cascole din

833 Karl Lamprecht, Deutsche Geschichte, I, p. 117, 132, 154
834 A Moldova, veac XVI, vol II. p 158
835 Ibidem, veac XVI, vol H. p 167

Gărbeşti şi Cascoeşti, din ţinutul Vaslui.1S1

Termenul *ceată* şi *cetaşi*, existent şi la albanezi1 s era atribuit deci mai iuţii membrilor comunităţii casnice, familiei aşezate într-un sat, ca şi unei fratrii[836837], ca subunităţi în organizarea cetei militare a comunităţii gentilice şi apoi *cetei* = *cohortă militară*[838839], dar şi cetelor de neam în satele răzeşeşti.

Slavii au pentru familia mare *zadniga*, iar pentru ceată, *drujina*, 185 în timp ce membrii cetei, *cetaşii*, au corespondentul *drujinici* sau *podrugiami* cuvânt folosit în textele slave din Ţara

ISô 1S7 l & S

Românească. Ambele au aceeaşi rădăcină celtică în forma *dningos* ôpoûyyoc la greci şi *dningus* şi *dmgia* la romani. Din celticul *dreugh*, românii au format expresia *droaie*.[840]

Termenul *ceată* nu este de origine slavă[841], cum îl dă Miklósich, ci latină. El este compus din două cuvinte: *cum* + *e o*, *ire-ivi-itum* = *a merge împreună la adunare*. De la *cum* + *e o* s-a format verbul *co* – *e o* = *ire-ivi-itum* = a merge la dunăre,

836 Fr Miklosich. Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien, 1886, p. 35.

837 Idem, Lexicon palaeo-slovemco, p. 1113.

838 H Tiktin. op. cit, I, p 330

839 A Bailly, Dictionnaire gère-fiançais, p 539

840 1 I Russu, Limba traco-dacilor, ed a H-a. p. 129, 203, 207, 209. 210, 215.

841 I Bogdan, Documentul Râzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV, Bucureşti, 1908, p. 18

a se reuni, a se apropia, a se încleşta cu mâinile, de unde a se lupta[842] (de aici, *czata* = bătălie în limba maghiară).[843]

De la acest verb s-a format substantivul coetus, – us hominum[844] = reuniunea oamenilor, adunare, adică ceata oamenilor.

Reuniunea oamenilor unei civitas = *coetus hominum, quae civitates appellantur* a dus la crearea termenului *civitas-atis* = *adunarea cetăţenilor*[845], de unde şi acela de *cetate*, azi la români.

Expresia *vătănie*, folosit în vocabularul curent de locuitorii satului moldovean[846] pentru locul de adunare, este de origine turco-tătară, provenit, probabil, din *vataha* sau *vataga*, care înseamnă *comunitate* = *Genossenschaft, Masse, Haufe, Rotte, Herde, Scharr,* Schafherde 196 dar şi *Grosse familie*, la pecenegi şi cumani.[847]

Un al treilea termen sub care apare adunarea satului este *grămada*. Termenul ap ale în regiunea subcarpatică, în Bucovina şi Vrancea. Într-un act emis, în 15 noiembrie 1656, de către Gheorghe Ştefan voievod, se scrie că a venit în faţa sfatului boierilor şi a domniei *grămada* satului Hus, din

---

842 L Quicherat - A Daveluy. op. cit, p 204.

843 Dicţionar romăn-maghiar. Bucureşti, 1964, p 117.

844 L Quicherat - A Daveluy, op. ciL, p 205.

845 Ibidem, p 194

846 Al Philippide, op. cit, II, p 462

847 I Srezneskij, Matenaly dlja slovarja drevn, russ, jazyka, St Petersburg, 1893, col. 231; cf. I. Bogda, Despre cnezii români, Bucureşti, 1903, p 10/22.

ţinutul Suceava şi a pirit pe locuitorii din satul vecin Securiceni că li se împresoară o bucată de hotar. Din poruncă domnească se fac cercetări la faţa locului de către Ilie Circu, portarul Sucevei. Acesta a adunat „oameni buni, megieşi de primprejur” 12 la număr şi alţi „oameni buni, tineri şi bătrâni, care au mărturisit cu sufletele lor că satul Securiceni a fost dat rămas din toată legea ţării” 198. Termenul este frecvent la Câmpulungul moldovenesc 199 şi în satele Ireşti şi Călimani din Vrancea200.

Cu vântul *grămada* provine din rădăcina indo-germană *ger*, de la care grecii au ayelpo = a aduna şi avopa = *adunare* iar traco-dacii, *grama-h201* de unde grămada la români, împrumutată de către slavii balcanici202 şi rutenii din Galiţia203, dintre care mulţi trăiau după dreptul valah204, precum şi la românii din Slovacia.205

Adunarea membrilor comunităţii casnice, denumită *gloată, ceată* sau *grămadă* se făcea în vremea traco-dacilor la poalele unor înălţimi, întărite de la natură în *dave*.206 După extinderea stăpânirii romane asupra Dobrogei207 şi în părţile de sud ale Moldovei, de la Cetatea Albă de pe Nistru208, la Piroboridava209, azi Poiana de pe Şiret210 şi prin Oituz la Breţcu în Transilvania, au folosit termenul de *civitasT11* pentru comunităţile sau localităţile rurale cu o organizaţie comunală, care nu era nici romană, nici greacă, ci autohtonă”, 12 şi cuvântul *civis-is*, din *cum-ivis* = *coeivis* = *coivis* – compagnon pentru om liber,

cetăţean liber.

Cuvântul *civitas*, folosit pentru adunarea membrilor unei comunităţi a fost păstrat de români sub acela de cetate213 şi *cetăţuie*, dublet pentru *dave, grădişti, horodişti, movile, măgure, bâtce, holmuri* şi *piscuri* de lângă aşezările omeneşti, din cauză că geto-dacii îşi făceau adunările lor la poalele sau chiar pe aceste înălţimi întărite de la natură. „Şi, oriunde avem astăzi o cetate pe înălţime – scrie N. Iorga – aşezarea dacică a precedat pe aceea ulterioară, a urmaşilor, determinată de aceleaşi necesităţi defensive”.214

La galii, în perioada care precedează cucerirea romană, *civitas* era o grapă politică, o regiune, o confederaţie de *pagi* (comunitate). Acest cuvânt, care este folosit de Caesar în cunoscuta sa operă, mai bine de o sută de ori, nu însemna un oraş, nici aglomeraţii de oameni, ci un corp politic, un popor organizat. *Civitas* ocupa un teritoriu întins, împărţit în mai multe circumscripţii = *pagi*, numite de Caesar *pagi* sau *terra*, de obicei patra. În mijlocul acesteia se

198 T Bălan. *Documente bucovinene*, II, Cernăuţi, 1934, p. 155.

199 T V Ştefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*, Bucureşti. 1915, a. 272 – 274 – 276, 311, 389.418

200 A Sava, *Documenteputnene*, H, Chişinău, 1931, p. 212.

301 A. Walde, Vergleichendes Wörterbuch der

indo-germanisches Sprachen, p 590 – 591

302 Fi Miklósich, *Lexicon palaeo-slovemco*... p 141

303 M Hruşevschi, *Istoria Rusiei ucrainene*, vol HE, p 479, cf. B D Grecov, *Ţăranii în Rusia*, Bucureşti, 1952, p. 265

304 B D Grecov, op. cit., p. 297 – 298

305 J. Macurek, *Valasi v zăpadnych Karpatech v 15 – 18 stoleti*, Ostrava, 1959, p 300, cf. C Cihodaru, Anal St. Univ „Al I Cuza", tom XI, Iaşi, 1965, p. 15 – 16

306 E M Podgradscaia, *Nevoie issedovanie o valaşscoi colonizapi v zăpadnân Kaipatah*, în „Izvestua Moldavskogo, Filiala Akad Nauk C. C C P", tom 80. Chişinău, 1961. Nr 2. P 67

307 Al Philippide, *op. Cil.*, I, p 440, 721

308 V Pirvan, *Cetatea Tropaeum*, Bucureşti, 1911, p 6

309 Idem, *Salsovia*, Bucureşti, 1906, p 8 şi urm, Idem, *Castrul de la Poiana şi castrul de la Bărboşi*, Bucureşti, 1913, p 1 – 13; p 14 – 27.

310 V. Pârvan, *Castrul de la Poiana*... p 1 – 333, Radu Vulpe, *Evoluţia aşezărilor omeneşti în Moldova de Jos*, în „St. Şi Cerc. Lst. Veche". Anul I, ian – lume 1950, p. 47 – 52.

311 L. Quicherat – A Daveluy. *Op. Cil.*, p. 194, 1 Nădejde. *Dicţionar latin-român*, p 98, Civitas = toţi cetăţenii la un loc.

313 Th Mommsen, *Roemische Geschichte*, I, Berlin, 1904, p 649; Al Philippide, op. cit., I, p 59, în notă

313 N Grigoraş, *Vechi cetăţi moldoveneşti*, în „St şi Cerc. Lst”, XXI, Iaşi, 1947, p 132 – 153.

314 n. iorga, Istoria Românilor, Ix, p 63, Marele Dicţionar Geografic al României, II, p 346 – 351.

afla capitala, *oppidum*. Pe întinsul teritoriului = *civitas*, se aflau mai multe orăşele, un mare număr de locuri întărite, făcute de fiecare neam, care avea obiceiul de a se foitifica nu în contra străinului, ci contra neamului vecin, o mulţime de sate = *viei* şi ferme izolate = *aedificia215*.

foarte important de reţinut că, şi la germanii din vremea lui Tacit, adunările poporului, organizat în *cantoane sau pagi*, romanii le spuneau tot *civitas 216*

În evul mediu, *civitas* luase deja alt sens în limba latină, însemnând oraş întărit = *civitas libera regia* în Ungaria217; în Germania, *civitas libera* = villa fi ança, *civitas Reichstag212*; în limba franceză *citi* şi în italiană, *citta* erau date localităţilor fortificate.219

În Dacia, populaţia latinizată a moştenit cuvântul cu acelaşi sens. Cetăţile particulare, existente în Transilvania au fost dărâmate în urma ordinului regal dat în 4 august 1298220. Acelaşi lucru se va fi petrecut şi în Moldova şi în Ţara Românească din ordinul domniei în a doua jumătate a secolului al XV-lea, aşa precum au făcut turcii în secolele XVI ŞI XVII cu acele care simbolizau puterea domnească. Poporul însă le-a păstrat în graiul său. „Şi, oricât de multe pai a fi

locurile numite astfel – scrie Iorgu Iordan –, numărul lor este, în realitate, şi mai mare”... deoarece „Pretutindeni aproape există ruine de vechi fortăreţe sau măcar şanţuri, resturi de ziduri etc... şi mai toate sunt situate pe ridicături de pământ, adică pe întărituri oarecum naturale”.221

Toate indică locurile de *Adunare ale comunităţilor săteşti*, alcătuite la început din *megieşi* în vederea apărării. De la *civitas* = *cetate* în vorbirea românească, membrii acestei comunităţi se vor numi *cetăţeni*, aşa după cum în secolul al V-lea după 453, de la *fossatum*, hunii aşezaţi printre locuitorii acestora în Dacia Ripensis, România şi Sciţia Minor vor deveni *fossatissi*, adică *săteni*, ca şi aceştia, formând o comunitate mixtă din megieşii cu vecini = străini de sânge, denumită comunitate vecinală şi nu pur megieşească, consangvină.222

Din documentele interne publicate până acum, cât şi din dicţionarele geografice, constatăm că termenul latin civitas223 = *adunarea cetăţenilor* a dat, în sens geografic şi a

315 Fustel de Coulanges. *Histoire des instituţionspoligiques de l'ancienne France*, Pans. 1891. P 911. Dp 271 – 281.

316 E Lavisse. *Histore de France*, H. Pans. 1903, p 47, 57.

317 A Bartal, Glossanum mediae, et unfimae latmitatis regm Hunganae, Leipzig, 1901, p. 131

318 Habekern-Wall a ch, *Hilfswörterbuch flir histohker*, Berlin, 1935

319 Al Grecu, *Influente latine medievale în limba română*, în „St *şi* Cerc lingvişti ce”. I, 1950, fasc 2, p 238.330 E Hurmuzaki – N. Densuşianu, *Documente*... Ij, p. 532 – 540. D L.R. C Transilvania, veac XDI, vol. II, p. 445

3311. Iordan, op. cit., p 306 – 312 şi 451

333 Iordanes, *Getica*, ed cât, cap I, p 70 şi 145

333 Lăsândia o parte manie cetăţi domneşti cunoscute tuturor, topommicile denumite cetăţi sunt între Carpaţi şi Siret, în Vrancea, la Răduleşn? i Odobeşti (*A. Moldova, veac XVI*, voi HI, p 147, *M.D.G.R*. H, p 343

În ţinuturile Trotuş şi Bacău, la Comăneşti, la Râpi, la Nasoleşti, Nadişa, Cetăţuia la Movila Giurchn, pe care am văzut-o şi la *Movile*, la Mărăşeşti, Mileşti, Văsieşti (*M.D.G.R*. II, p 345 – 348, 351) şi la Răcăcium (Alex Vulpe, *Arheologia Moldovei*, Iaşi, I, p 69 – 78.

În ţinutul Neamţ, la Frumoasa pe Tazlău, la Seliştea pe Orbie, la Văleni, la Petrodava şi Bodeşti pe Cracău (*M.D.G.R.*, H, p 345 – 348) şi la Zvorăneşti (*A Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p 220).

În ţinutul Suceava, la Bucşoaia (E. Grigorovitza, op. cit., p 60), la Vama, la Stroieşti şi Huşi pe Şomuzul Mare, la Baia, la Brana, la Rădăşem şi Vascam pe stânga Siretului (*M.D.G.R.*, II, p 343, 345, 346, 348, 350)

Intre Siret şi Prut, cetatea Hmielov, la Şipinţi şi Ţeţina la Cernăuţi (T Bălan, *Cetatea Hmielov*,

Cernăuţi, 1927, p. 5 – 16) la Mamomiţa, Herţa, Movila, Qroftiana, Cetatea saşilor sau a Leşilor şi la Corlătem (*M.D.G.R.*, II, p. 343 – 349).

În ţinutul Hârlău la Delem, în P>. Oman la Dagiţa şi Strunga (*ibidem*, H, p 343 – 345, 347) în Cârligătura la înlocuit adesea numele înălţimilor fortificate, de la natură, traco-dacice amintite mai sus. Denumite cetăţi, ele ne amintesc la tot pasul de locurile de adunate ale megieşilor unei comunităţi teritoriale, ori a mai multor sate din jur, din aceeaşi gintă, în care se luau hotărâri în folosul comunităţii întregi, dar în primul rând pentru apărare şi apoi pentru revendicări.

PRIVEGHIUL, PAZA SAU STRAJA ŞI INSTITUŢIA STRĂJERILOR

Potrivit dispoziţiilor luate în aceste adunări, dispoziţii numite *doine*, referitoare la proprietatea în devălmăşie şi organizarea militară, urmată de necesitatea de a nu se lăsa surprinşi la un eventual atac inamic, pentru a i se fura oameni şi bunuri, precum şi a evita neplăcerea de a constata vreo moarte de om pe teritoriul comunităţii, membrii comunităţii consangvine au trebuit să creeze instituţii proprii satului. Cea dintâi preocupare a adunării a fost organizarea unei echipe de veghe sau privighere = *per vigilium* la romani, de unde şi *priveghiul* la dacoromâni, ca şi la celţii din Bretania.[848]

848H orieşh (Arh. St. Iaşi, pachet 801/170) în ţinutul Iaşi la Cetăţuia, in Fălciu la Scoposeni (A. Moldova, veac XVII, voi. IV, p 301, V, p 84, la Mogoşeşti, la Arsura-Ghermăneşti, la Bozia, la Moşna, Şişcam, Curteni şi Corni (M. D. G. R., H, p. 345 - 347 şi

Ovidiu vorbeşte de existenţa priveghiului la geţii din Tomis, căreia îi spune *custodia muri*[849850], deoarece se aflau în interiorul zidurilor cetăţii, în afara acesteia nefiind nimic sigur. Colinele, apărate numai de aşezarea locului, cu întărituri slabe, nu rezistau atacurilor26. Corpul de pază de la porţile cetăţilor = *poita praesidiariaé121* se numeau *praesidium*, ceea ce însemna pe atunci un număr de soldaţi care făceau priveghiu22Z, *veghea*, *paza* sau *straja*, termen existent şi astăzi în limba română, dar cu o deosebire în înţeles.

Aurel Cazacu afirmă într-un studiu publicat în anul 1947 că organizarea satelor noastre nu este identică cu aceea a satelor în ţinuturile în care slavii nu au avut nicio influenţă din afară. El adaugă că locuitorii satelor româneşti sunt militari, obligaţi a îndeplini în mod continuu acest serviciu pe teritoriul pe care îl locuiesc, atât în

349), In ţinutul Vaslui la Pocreaca, Micleşti, Brădiceşti, Chiriceşti (ibidem; II, p 342 - 343) şi pe rahova la Poieneşti, Hirsovem şi Valea Caselor (Materiale Arheologice, p 231, 274 - 303, „St 1st. Veche”, anul I, 1950, p 44). în Tutova la Hărmăgeşti (A. Moldova, veac XIV-XV, vol. I, p 278); la Strimba (Rev „Miron Costin", An II, p 49, IU, p 1 - 5); la Corodeşti şi Adam (MD. G. R., H, p. 348 - 351); în Tecuci la Homocea. Porcăreşti. Corcioveni. Cosiţem şi Buda, pe Dobrotvor (ibidem, II, p 346 - 351), în Covurlui la Pechea şi pe Prut (ibidem, II, p 348, A Moldova, veac XVI, p. 264), şi la Stoicam.

334 A Rădulescu, Asemănări între ideile primitive ale poporului din Bretania şi ale poporului român, Bucureşti, 1931. p 20

8493 35 Ovidiu, Tiistia, Ut, XIV, 41 - 42, în „Izv 1st. rom ", I, p 290

8503 38 A Cazacu, Vechile organizări româneşti, în „Rev Istorică”, XXXIII, 1947, Nr 1 - 12, p 3 şi 12.

timp de pace, cât şi în timp de război.[851]

C. Cihodaru scrie că, în obştile organizate după dreptul valah, rolul organizării străjilor a fost încredinţat de către adunare juzilor sau cnejilor, ajutaţi de sfatul bătrânilor sau juraţilor, iar pentru rezolvarea unor situaţii mai complicate se consulta adunarea poporului.[852]

Fireşte că, organizarea instituţiei străjerilor a fost încredinţată juzilor şi cnejilor, dar acestea erau două instituţii care se completau una pe alta. În evul mediu, oamenii din satele ţărilor vecine, menţionaţi în actele Boemiei, Moraviei, Poloniei[853] şi Prusiei[854], făceau paza drumurilor la intrarea şi ieşirea din sat încă în secolul al XII-lea. Şi, desigur, asemenea instituţie nu putea să lipsească nici locuitorilor Moldovei în evul mediu.[855]

În 15 iulie 1415, Alexandru cel Bun încredinţa mănăstirii de la Bistriţa satul lui Opriş, de pe Cuejd, din ţinutul Neamţ, cu tot venitul de la mic până la mare şi cu *strajă*[856]. Un document dat de acelaşi voievod mănăstirii de maici de la Horodnic,

---

8513 39 I. Nădejde, Dicţionar latin-român, ed a IV-a, p 525

8523 30 C. Cihodaru, Judecia şi cnezatul în Moldova, în „Analele Ştiinţifice ale Umv „Al I. Cuza”, XI, Iaşi, 1965, p. 8 şi urm

853 T Holban, Jus valachicum în Polonia, în „St fi cerc ist ”. XVIII. 1943, p 346 - 372

854 T Bălan. Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc, Bucureşti, 1960, p 107 - 108

855 Ibidem, p 108 - 109 - 111, C. I Andreescu, însemnări despre tinutul Cernăuţi, în „Hrisovul”, H, 1942, p. 13-40.

856 A Moldova, veac XIV - XV, vol I, p 38

întărit mai întâi pe rând de către Ştefan, fiul său[857], de către Alexandrei voievod[858] şi Ştefan cel Mare[859] pentru Balosinăuţi şi unde a fost curtea lui Petru Vrană, de pe Suceava (azi inclus în Horodnic ţinutul Suceava), preciza că oamenii din aceste sate nu vor mai avea obligaţia să meargă şi la *straja domnească*, pentru că, afară de paza satului, ei mai aveau „să păzească această mănăstire şi să lucreze acestei mănăstiri”.

Satul Cuturile Hârloienilor, numit mai apoi Roşea, din ţinutul Hârlău, dat, în 18 august 1438, de către Ilie voievod mănăstirii din Poiana Siretului (Pobrata), cu hotare „alese de oameni buni şi bătrâni dintre megieşii dimprejur”, scos de sub jurisdicţia pârcălabului de Hârlău, era scutit să dea străjeri şi domniei.[860] De asemenea, era scutit de strajă, ca obligaţie în cadrul comunităţii săteşti, un vier de la Cotnari al Mănăstirii Bistriţa, care trebuia să muncească numai la via mănăstirii.[861][862]

Organizaţi pe echipe şi înarmaţi, străjerii trebuiau să observe drumurile, cărările şi potecile de intrare în sate şi la ieşire. Pentru a nu le scăpa nimic din vedere şi control, ei ocupau poziţii geografice dominante şi întărite de la natură în locuri obligatorii de trecere, numite *prihodişti* sau

857 M Costăchescu, op. cit., I. p 207 - 209
8582 30 Ibidem, I.p 491 -493
859 I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, I. p. 199 - 202.
860 A Moldova, veac XIV-XV, vol I. p 157
861 A Moldova, veac XVII, vol. V. p 44
862 Arhiv Stat Bucureşti, Mănăstirea Pângăraţi, IEE/88

strâmtura străjii240. Un act al mănăstirii Humor, din 26 octombrie 1491, menţiona că hotarul de păzit în jurul satului din vatra acesteia mergea de la poarta incintei „în sus *prihodiştele* până în vârful dealului celui mare, la Dealul Holmului... şi Dealul Germanului”.[863]

Sătenii din Vânătorii Neamţului făceau de strajă lapiihodiştea Tirgului Neamţ[864] care era la răspântia obligatorie de trecere a drumurilor, aşa cum era, pe malul Prutului, *pnhodiştea* din cuhnea dealului, din drumul tătarilor, de la întretăierea cu drumul de pe Valea Prutului spre Nour eşti.[865]

Locuri de pază avem pretutindeni unde apar toponimicile *straja* de la Cetăţuia-Horodiştea din satul Calul de pe Domnişoara şi Bistriţa,[866] la straja de la Pângăraţi[867], la straja veche[868] de pe pârâul Neamţ, toate în ţinutul cu acelaşi nume sau la Storojeneţ, în ţinutul Cernăuţi.[869]

În satele de la munte, aşezate pe căile de acces spre Transilvania sau din acelea de pe Nistru, locuitorii aveau o misiune mult mai grea. Ele trebuiau să fie foarte vigilente, pentru a nu

---

863 1. Bogdan. Documente.... I, p 489 şi nota 1

8643 42 A Moldova, veac XVII, vol IV, p. 14

865 T codrescu, Uricariu, XIX, p. 329 - 336

866 Arhiv Stat Bucureşti, Mănăstirea Bisericani, 1/32. 33, 35, 36, 37, 38, 39

867 A Moldova, veac XVI, vol. IV. p 39. XVII. vol m. p 51. V. p 364

8683 46 Documenta Romamae historica, A Moldova, veac XVII, vol. XIX, Bucureşti, 1969, p. 48 - 51

8693 47 A Moldova, veac XIV - XV, vol I, p. 225

permite infiltrarea în ţară a răufăcătorilor străini.

Dacă pe Nistru, dat fiind pericolul permanent de invazii ale popoarelor în continuă migraţie, paza era întărită şi cu ostaşi călăi i trimişi de conducerea uniunii de ginţi şi triburi[870], în acele de sub plaiurile munţilor, întreaga sarcină cădea asupra satelor de pe marginea drumurilor obligatorii de trecere.

Vânători excelenţi, locuitorii de sub munţi, cum erau acei din Oprişani de pe Cuejd, fiind toţi străjeri scutiţi de dări şi obligaţia de a merge la cânătorile domneşti, erau datori „a ţine numai straja precum a fost obiceiul de demult"[871].

Locuri de veghe în prihodişti sau străji la poteci sunt menţionate în documentele satelor Câmpulungul rusesc[872], Storojeneţ[873], Frătăuţi şi Vicov[874], straja de lângă Putna[875], Câmpulungul

---

8703 48 L T Boga, Paza marginii, Chişinău, 1932, p 3 - 22; N Stăicescu, Cuitenii şi slujitorii, Bucureşti, 1968, p 318 - 324 şi urm

8713 49 A Moldova, veac XVII, vol. I, p 185 - 186

8723 50 N Iorga. Studii şi documente..., VI. p 323; Acad R S R. mns 237. f 671 - 672.

8732 51A Moldova, veac XIV-XV. vol I. p 225

8743 53 I Bogdan, op. ciL, p 7, 233. 235. 333, 336, 340, 419, II, p. 216, 218, T Bălan, Documente bucovinene, DI, p. 110; IV. p. 78, N. Iorga, Documentele familiei Callimachi, I. p 434, D Dan, Mănăstirea şi comuna Putna, p 169 - 170

8753 53 D Dan, Comuna Straja şi locuitorii ei, Cernăuţi, 1897, p 17 - 18

Moldovenesc[876], Pojorâta[877], Vama[878], Rădăseni[879], Oprişeni[880], Hangu[881], Bălţăteşti[882], Biserica ni[883], Pângăraţi[884], la Calu,[885] Braşăuţi şi Vânătorii Bistriţei[886], Borleşti la straja Tazlăului[887], la Comăneşti[888], Schitul Dărmăneşti[889], la Oituz în satele Măneşti şi Grozeşti[890], la Bogdăneşti[891] şi în jos la cele din Vrancea spre Ţara Românească[892].

În monografia închinată comunei Straja din

8763 54 T Bălan, Din istoricul Câmpulungidui, p 108-113.
8773 55 Ibidem, p 19, N Iorga, Studii şi documente, XXi, p 150, 153
8783 56 N Costăchescu, op. cit, I, p 73 - 74, 80 - 82. H, p 281 - 282
8793 57 T Codrescu, Uricaru.'X., p 183 - 205
8803 58 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 38, XVH, vol. I, p. 185 - 186
8813 59 N Iorga. Studii şi documente, VI, p 426, Acad R S R mns 237
882 A Moldova, veac XVII, voi IU, p 93; Arhiv Stat Bucureşti, Mănăstirea Râşca, XX/3, Acad R S R mns 237, f. 535.doc 489
8833 41 Arhiv Stat Bucureşti, Mănăstirea Biseiicani, 1/32, 33, 35, 36
8843 43 Arhiv Stat Bucureşti, Mănăstirea Pângăraţi, m/39, 83, 98, 159, A Moldova, veac XVII, vol I, p 364
8853 43 Arhiv Stat Bucureşti, Mănăstirea Biseiicani, HI/32, 33, 35, 36
8863 44 Ibidem, m/37, 38, 39
8873 45 Gh Ghibănescu, Surele şi izvoade, II. p. 255, Arhiv Stat Bucureşti, Mănăstirea Tazlău, 1/3, IV/7
8883 44 N Iorga. Studii şi documente, VI. p 209 - 220, 223.
8893 47 Arhiv Stat Bucureşti, Episcopia Romanului, XXTTT/11, 13.
8903 48 N Iorga, Anciens documents du Droit roumain, I, Bucureşti, 1930, p 210, Idem, Revista istoiică, IX, p 1923, p 100, E H Weissmantei Dagbok, Stokholm, 1928, p 132.
8913 49 Gh Ghibănescu. Surete şi izvoade, IV, p 49

Bucovina, Dimitrie Dan arată şi cum era organizată straja. După tradiţie, toţi locuitorii, convocaţi în adunarea satului, trebuiau să aibă în vedere câte puncte de control se aflau în raza teritoriului respectiv. Potrivit acestora se organizau şi grupele de străjeri. În satul Straja, de pildă, existau trei poteci de supravegheat. Toţi oamenii în stare de a purta armele erau repartizaţi în trei grupe. Fiecare grupă îşi aranja oamenii în aşa fel ca paza satului să fie asigurată ziua şi noaptea, în continuu.

La flecare punct obligatoriu de trecere, erau pregătite lemne pentru a fi baricadată poteca şi un stâlp înalt, înfipt adânc în pământ, uns cu răşină şi învelit cu paie. Lângă el, şi posada străjerilor, se aflau pregătite un clopot şi o toacă la ivirea unui pericol mare a unor cete de tâlhari sau invadatori, schimbul respectiv dădea foc paielor, care, împreună cu răşina, ardeau timp îndelungat scoţând mult fum, şi trăgeau clopotul. Focul era semnalul că se apropie un inamic periculos prin numărul lui mare. Atunci, toţi bărbaţii sau întreaga comunitate a megieşilor înarmată se îndrepta spre locul cu pricina, în timp ce bătrânii cu femeile şi copiii se refugiau din sat, pe cărări nevăzute, spre adăposturile ascunse din păduri. Pentru acest motiv, carnea pusă la fiert era întotdeauna legată cu sfoară, spre a fi uşor scoasă

8923 70 N Iorga, Studii şi documente..., VI, p 344 - 345. A. Sava, Documenteputnene, II, p 106 - 107, Chnstofor Mironescu, Hotarul între Moldova şi Muntenia, in „Anuarul de geografie şi antrop o-geografie”. Bucureşti, 1910 - 1911, p 111-121

şi transportată Dacă primejdia nu era aşa de mare şi lucrurile se petreceau ziua, semnalul de alarmă se dădea bătând numai toaca[893].

Cuvintele *straja* şi *străjeri* din vocabularul românesc nu sunt de origine slavă, cum au crezut unii istorici şi lingvişti până acum. Ele au rădăcina în cuvântul în do-gemi an *strassein*, ca şi grecescul axpaxaicoou = a fi campat, şi expaxeuou a servi ca soldat, în care consoana z între două vocale a devenit siflanta *„s”*. Astfel, axpaxeia etvai = a fi în serviciul militar a însemnat acelaşi lucru cu a fi în campanie sau în *strasa* şi compusul ei *strasen*, adică oameni înarmaţi = *stratioţi*. În evul mediu timpuriu, *strasa* şi *strasen* au dublat teniienii *garda* sau guardia27: > şi *gardienii* sau *guarzii satelor*, cuvinte de origine celtică, provenite din vechiul *Warda*? *A*> existent la englezi şi francezi şi astăzi sub forma *garde* şi *guaid*[894]. În limbile slave, aceşti luptători se vor numi *voinici*.

În Moldova, atribuţiile străjerilor sunt schiţate în tratatul încheiat, în 7 august 1519, între Sigismund regele Poloniei şi Ştefaniţă voievod. În cazul urmăririi unui tiuiar, străjerii împreună cu dregătorii şi vătămanii satelor, în care nu locuieşte un boier, vor trebui să jure că un astfel de tâlhar nu se află în raza teritoriului păzit de ei. Acei care ar jura striinb, după dovedirea lor,

---

8933 71 Dimitne Dan. Comuna Straja şi locuitorii ei. Cernăuţi. 1897, p 18

894 Fl. Sădeanu, Dicponar englez-român, Bucureşti, p. 378.

că au tăinuit tâlhari, aveau să fie spânzuraţi. Obligaţia lor era să prindă pe tâlhari şi să-i predea pârcălabului de ţinut în faţa celor care-i urmăresc. Dacă străjerii ar prinde pe tâlhari şi ar lua de la dânşii şi-l vor duce înaintea pircălabului şi nu-i vor spune acestuia nimic despre cele luate de la ei, atunci, fiind dovedită vina lor, aveau să plătească cu capul. De asemenea, aceşti străjeri nu aveau dreptul să aresteze oameni cinstiţi, nici să-i necăjească oprindu-i sau prădându-i.[895]

Rolul străjerilor în comunităţile teritoriale mai este arătat şi în tratatul moldo-polon, proiectat de Petru Rareş, dar completat şi semnat de Ştefan Lăcustă, în anul 1540.

Fiind de pază, ei trebuiau să controleze pe orice om care intra ori ieşea din sat. Dacă cineva urmărea un tâlhar, fugar sau un răufăcător, care aducea vite furate în satul respectiv, străjerii aveau obligaţia de a-l prinde pe făptaş, şi averile aduse. Dacă cel urmărit şi vitele căutate fuseseră duse mai departe peste hotar, şi erau datori să arate urmele până la limita despărţitoare a satelor. În caz că nu putea să arate urmele, locuitorii satului respectiv plăteau daunele pretinse de cei care le revendicau şi apoi îi judecau pe străjeri.[896][897]

---

895 N Costăchescu, Documentele... de la Ştejăniţă voievod, p 522 - 524

896 E Hurmuzaki - I. Bogdan, Documente..., Supliment, II, vol I, p 145

897 E Hurmuzaki - N Iorga, Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene, Bistriţa, Braşov şi Sibiu, (1601 - 1825), XV. Bucureşti,

Având în vedere misiunea şi rolul lor, străjerii comunităţilor săteşti, organizaţi în echipe la potecile satelor, erau ostaşi pedeştri, înarmaţi şi adesea înzăoaţi.

Obiceiul ca luptătorii să se îmbrace în cămaşă de zale sau cu pieptarie de piele îl aveau locuitorii Moldovei încă de pe vremea când convieţuiau cu sarmaţii roxolani, numiţi în izvoarele latine *cataphradani222*. În documentele din secolul al XV-lea, scrise în limba slavă, luptătorii *catafradan* se numesc broniti[898899], iar în cele latine çanceratis1S4. De aici, în actele din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea li se va spune *panţiri*" 85, cuvânt provenit, probabil, din germanul *Panzer*. Aşa se numesc în secolul al XVIII-lea străjerii din Tereblecea[900], ţinutul Cernăuţi, satul unde a fost Cudrea Opriş[901], numit mai apoi Opreşinţi288, din Bucovina, îşi va schimba chiar numele în *Panţiri229*, datorită străjerilor înzăoaţi.290

Într-o asemenea situaţie a ajuns Ursul străjer al Câmpulungului moldovedesc. Nefiind vigilent în locul său de strajă cu Ştefan Ţărâţă, care aducea lucruri de contrabandă de la Bistriţa, a fost

---

1913, p 889, doc 1757

898 M Costăchescu, Documente moldoveneşti..., H, p 781, 785. C. Cihodaru, Consideraţiuni asupra populaţiei din Moldova, în sec. X - XIII, în „St. Cerc. St. 1st ", XIV, Iaşi, 1963, fasc 2, e de părere că cuvântul brodnici provine de la termenul broniti.

899 A. Moldova, veac XVII, vol IV, p 217, în note cu literă măruntă. N Iorga, Studii şi documente..., VI, p 210, Nr 5

900 T Bălan, Documente bucovinene, V, p 52.

901 1. Bogdan, op. cit, I. p 407,410, 413

condamnat la plata sumei de 4 zloţi, „gloaba vornicilor” (= judecătorilor) pentru neglijenţă în serviciu.27S

De asemenea, străjerii trebuiau să ştie cine ieşea din sat şi cu ce rost mergeau chiar călătorii străini spre alte sate. Tot la Câmpulung, Simion Pioaru, lăsând să treacă spre Bistriţa o femeie măritată din Iaşi, aflată în pricină de despărţenie cu bărbatul ei, a fost pus la închisoare, iar locuitorii satului şi vornicii, care răspundeau de strajă, impuşi la plata unei gloabe în vite, revendicate de către domnie şi de către bărbatul femeii în cauză.[902]

De la serviciul de străjeri nu se putea sustrage niciun megieş, din cei care erau valizi. Dacă unii ar fi refuzat, să se supună hotărârii adunării comunităţii teritoriale, erau pedepsiţi, cum a fost cazul lui Pavel Deseagă din Vrancea. Lipsind de la postul său de strajă, dat lipsă sau de „săritura străjii” el a fost amendat de către vornicul de Vrancea cu suma de 4 lei.[903]

Ca instituţie a comunităţii teritoriale, straja a continuat să existe la sate şi în secolul al XIX-lea. Acei care păzeau ţarinile satelor de tâlhari externi

---

902 R. Rosetti. Scrisori româneşti din arhivele Bistriţei, Bucureşti, 1944, p. 73

903 A Sava, Vornicul de Vrancea, Bucureşti, 1934, p 51 - 52.

sau interni erau numiţi în unele sate *jitan*.2*[904905]

La oraşe, străjerii, pe lângă paza făcută în turnurile de observaţie de pe ziduri sau în cetate, mai aveau misiunea să asigure liniştea şi ordinea publică, patrulind pe străzi.291 Ei foloseau forţa atunci când cereau împrejurările şi, după ce imobilizau pe răufăcători, îi închideau. Aşa au procedat străjerii din Suceava, în anul 1638, când Grigorie, fiul preotului din Rebrişoara şi cu Luca, fiul lui Matei din Bârgăul de Sus, din Transilvania, s-au îmbătat şi, scotind săbiile, s-au încăierat cu orăşenii, închişi de străjeri, ei au trebuit să plătească o amendă de 6 zloţi tătăreşti, să achite cheltuiala bărbierului, căruia i-au fost daţi spre îngrijire străjerii răniţi292 şi să se împace cu cei lezaţi.

CERCETAŞII SAU VÂNĂTORII DE URME

Concomitent cu organizarea străjii la prihodiştele drumurilor şi potecilor, adunarea comunităţii teritoriale a purces la crearea unui grup restrâns de călăreţi, înarmaţi, cu atribuţii judecătoreşti. Aceştia erau gata de luptă în permanenţă, nu numai pentru a interveni îndată ce străjile dădeau alarma, ci şi în scopul de a urmări pe răufăcători, care, fie că fuseseră respinşi, fie că izbutiseră să flire bunuri, trebuiau pedepsiţi.

---

904 N Iorga. Istoria Românilor. HI. p 346; A Sava. Vornicul de Vrancea, p 16 şi 32; I Qimescu, Din obiceiurile Juridice ale poporului român în comuna Doftana, district Bacău, în „Columna lui Traian”, anul IX, voi m. Bucureşti, 1882. p 92.

905 V Pârvan, Getica, p 106. 114, 122. 149, 519

Pentru că atacatorii erau întotdeauna foarte puternici, potrivit misiunii lor şi luptătorii apărării erau aleşi dintre cei dăruiţi de la natură cu o forţă fizică deosebită. Ovidiu ni-i descrie pe tyrageţii ce umblă întotdeauna călări împreună cu saimaţii prin mijlocul drumurilor, trecând Istrul îngheţat după pradă, că semănau cu zeul Marte. Între ei nu-i niciunul care să nu poarte tolbă, arc şi săgeţi, îngălbenite de veninul viperei, iar mâna lor dreaptă e mereu gata să înfigă cuţitul, pe care-l are legat la şold, orice barbar.293 Cu arcul lor întins, pe o vină de cal, ei nu trag numai o dată, deoarece acesta era întotdeauna încordat. De aceea, nu se tem de armele ostaşilor ausoni294 (romani).

Existenţa acestui corp de ostaşi viteji călări în comunitatea teritorială, care să prindă şi să pedepsească pe duşmani, este atestată şi de documentele moldoveneşti din secolul al XV-lea sub cuvântul compus, în limba slavă *slidogoneţi*, adică cercetaşii sau *vânătoni de uime*. Într-un act din 25 august 1454, Petru Aron aminteşte de obligaţia locuitorilor din Săsciori, de lângă Baia, din ţinutul Suceava, de a urmări pe răufăcătorii din hotarul satului lor.295 Ştefan cel Mare, dăruind, în 31 august 1458, satul Borhineşti, din acelaşi ţinut, mănăstirii de la Moldoviţa, îi scuteşte pe locuitorii închinaţi „piae causae” de a mai menţine acest corp de ostaşi călări, necesari la urmărirea răufăcătorilor şi le interzice tuturor să adăpostească pe cineva dintre aceştia. 296

E foarte probabil că, rolul acestor viteji din acest ultim sat era luat de oamenii poslușnici, angajaţi de către egumenul mănăstirii. Aceasta ne este confirmată de însuşi marele voievod, în[906]

actul din 13 martie 1466, când acordă scutire pe cinci ani, de dări oamenilor veniţi de aiurea, care s-ar aşeza în satul Negoieşti din ţinutul Neamţ al episcopiei de Roman. Pe aceştia nu-i vor tulbura pircălabii de Neamţ, starostele de ţinut, globnicii, pripăşarii, osluharii şi nici *cercetaşii de uime2919* instituţie feudală de ţinut, creată după modelul celeia din gintă şi organizată de domnie sub controlul ei la curtea fiecărui ţinut, pentru a supraveghea şi îndruma acţiunile lor.

Cercetaşilor sau vânătorilor de urme le era permis de către comunitatea gentilică de a merge pe urmele răufăcătorilor până la prinderea lor, din hotar în hotar. Dacă ei nu puteau să-i prindă pe răufăcători în satul vecin şi urmele lor treceau într-un alt sat, atunci cercetaşii de urme din satul vecin aveau obligaţia să-i urmărească şi să-i prindă pe făptaşi, iar dacă nu puteau face acest lucru, erau obligaţi să arate căminele au trecut în hotarul celuilalt sat megieş.[907908]

E foarte important de menţionat aici că în articolele VIII ŞI IX din *Pravila Polonă* şi în articolul 49 din *Statutul de la Wisliţa* se află

---

906 I Bogdan, op. cit, I. p 14 - 16

9073 97 Ibidem, I. p 95 - 97

908 E Hurmuzaki - I Bogdan, Documente Supliment II, vol I, p 145

aceleaşi prevederi, pe care le-am desprins din documentele moldoveneşti: „Dacă cineva va fi omorât în sat sau lângă sat şi sătenii îl vor prinde pe ucigaş şi-l vor preda domnului (Herr) sau judecătorului (Richter), ei nu vor avea nicio pagubă. Dacă ucisul va fi lângă sat şi sătenii nu pot să-l prindă pe ucigaş, ei îl vor urmări cu strigăte până în satul următor. Şi în acest fel, fiecare sat să-l urmărească pe ucigaş, până când ucigaşul va fi prins. Dacă satul până la care au ajuns cu strigătele nu-l va urmări mai departe, el va trebui să plătească pentru omor."[909]

Dacă un răufăcător, tâlhar sau ucigaş era din mijlocul megieşilor unui sat şi săvârşea crima pe teritoriul altui sat, cercetaşii de urme din satele megieşe trebuiau să facă cercetările pe raza satului lor, să-l prindă pe făptaş şi să-l predea pentru a fi pedepsit. Un asemenea caz este ilustrat de scrisoarea trimisă pârcălabului de Neamţ de Constantin Movilă, în 3 octombrie 1610. Domnia făcea cunoscut dregătorului de ţinut că, în hotarul seliştei Băhneni de pe Moldova, a mănăstirii Neamţ, s-a săvârşit un omor. Vasile Oraş, marele vornic al Ţării de Sus, dăduse ordin egumenului ca în 21 de zile să-l prindă pe ucigaş. Cum oamenii călugărului nu izbutiseră să pună mina pe vinovat, termenul de cercetare le-a fost prelungit pe încă trei săptămâni. Dar nici în acest interval, cercetaşii de urme nu au dat de el. Fiindcă satele

909 B D Grecov, Obştea ţărănească în Rusia Haliciului şi Polonia, în Ţăranii în Rusia, Bucureşti, 1952, p. 289-290.

din jur erau solidar interesate în îndepărtarea ucigaşilor din mijlocul lor, căutătorii de urme din satul Preoţeşti l-au găsit pe vinovat printre ei şi l-au predat domniei.[910] În acelaşi timp, întreaga comunitate a satului a plătit năpasta căzută pe seliştea Bălmeni a călugărilor de la Neamţ, suma de zece taleri, cheltuită de egumen pentru întreţinerea agenţilor siguranţei mănăstireşti locale, în doi boi, numit taxă de ciobote.

Dacă vinovatul izbutea să fugă peste graniţă şi vânătorii de urme din fiecare sat îl căutau în satele lor până la graniţă, atunci, ajunşi la acest hotar despărţitor între ginţi, ei cereau extrădarea lui în conformitate cu vechiul drept al ginţilor referitor la asigurarea libertăţii şi vieţii oamenilor. Procedura, de cum intrau în funcţie principiile dreptului public este admirabil prinsă în tratatul încheiat de voievodul Moldovei, Stefaniţă voievod, în 7 august 1519, cu regele Sigismund al Poloniei:

„Dacă cineva ar urmări paguba sa ori a altuia oarecare şi aceste urme ar fi aflate de partea aceasta a Nistrului, atunci el va face trei paşi de la hotar, ţărm, al oricărui stăpân ar fi pământul, şi acest stăpân trebuie să primească aceste urme şi să-şi cureţe proprietatea sa iar dacă această proprietate ar fi pustie, atunci acest om care urmăreşte furtul va alerga cât mai repede şi va da de veste stăpânului celui mai apropiat de acest loc, unde duc urmele, şi astfel va fi făcut de amândouă părţile. Iar dacă cineva nu ar putea să

910 A Moldova, veac XIV-XI', vol I, p 326 - 327

îndepărteze de la dânsul aceste urme, atunci el va împlini şi va plăti toată paguba.

Iar când acest domn ar spune că nu-i a lui această proprietate şi nu ştie nimic despre flirt, atunci acest domn trebuie să jure el însuşi şi să mai jure vătămanul cu alţi doi şi în acest fel să-şi curăţească proprietatea... Trecerea din mână în mână a luciului furat se va urmări până la a patra trecere, iar de la a patra persoană se va plăti asemenea lucru cu bani, iar dacă nu ar avea bani, cu care să plătească, atunci el va plăti cu moartea”.[911]

Un alt caz de aplicare a rolului cercetaşilor de urme, atât în interior, cât şi peste graniţele ţării, ni-l descrie un zapis din 4 mai 1637.

Ştefan din Pomârla, din ţinutul Dorohoi, fiul Chir unei, a furat patru boi ai verilor să-i Drina şi Costea şi i-a trecut în Polonia. Semnalând cazul cercetaşilor de urme, păgubaşii au mers împreună cu aceştia până la marginea satului şi apoi din sat în sat până la graniţă. „Ei au umblat şi au alergat pentru paguba lor – scrie făptaşul – şi s-au prins boii petrecuţi de mine în Ţara leşască... M-au prins şi pe mine şi m-an pus la „închisoare la Dorohoi... m-au scos la judeţ de m-au judecat cu „oameni buni”, deci mi s-au aflat judeţul, „să-mi facă ca unui fur”, adică să fie spânzurat. Pentru a-şi scoate „capul din această nevoie”, Ştefan dă lui Dumitraşcu postelnic, care i-a plătit gloaba, partea

---

911 M. Costăchescu, Documente moldoveneşti de la Ştejamţă voievod, Iaşi, 1943, p. 523 - 524

sa de moşie din satul Pomârla o cincime din a treia parte din stâlpul lui Boldur „moşie cu tot venitul ce se va alege pe acea parte”, iar păgubaşilor le restituie boii şi un bou în plus pentru împăcare.[912] La urmă, în zapis, sunt scrise numele „oamenilor buni”, care l-au judecat.

Organe create de adunarea comunităţilor teritoriale, cercetaşii de urme, având misiunea pe care o au *goneţii,* numiţi în popor şi *gonaşi,* la hăituirea vânatului, erau obligaţi să caute împreună cu străjerii satului şi să predea pe orice om urmărit de vreo crimă sau delict de drept comun, de satele megieşe, numai să fi fost cu ştirea „oamenilor buni”. Obligaţia aceasta reiese cu prisosinţă dintr-un act emis de Ştefan Tomşa voievod (1611 – 1615; 1621 – 1623) către Petrea din Crăciuneşti din ţinutul Vaslui, care, mutându-se la Scânteia, a plătit 13 zloţi, cisla pentru 13 oameni din Crăciuneşti, „precum ştiu oameni buni”. Când a fost vorba să răspundă de cheltuiala făcută pentru ei, cei 13 oameni au fugit în alte sate. Petrea din Crăciuneşti obţine căite domnească pentru urmărirea lor. Şi, „oriunde îi va afla, poruncea domnul, – fie în satele domniei, fie în sate boiereşti, sau călugăreşti, sau târguri, sau slobozii, în care sat i-ar afla, acei oameni – adică cercetaşii de mine să sară în ajutorul lui Petrea, să-i prindă, să-i lege şi să-i predea în mâinile lor pe toţi, ca acesta să-i tragă la un scaun de

912 Gh. Ghibănescu, Surete şi izvoade, voi IU, Iaşi, 1907, p. 69 - 70; Şt. Berechet, Judecata la români..., p

judecată, la care va fi mai aproape. Acel scaun, – adăuga domnia, – să facă mai sus-zişilor lege dreaptă, să-i strângă ca să-i plătească acei zloţi, care i-a cheltuit, cât vor fi ştiind oamenii buni că i-a cheltuit pentru dânşii.

Iar dacă nu vor voi să plătească, acel scaun să-i dea legaţi la poarta domniei, când le va fi ziua, iar acel scaun să-şi ia ce va fi legea".[913]

În secolul al XVI-lea, sub Ioan Despot vodă (1563 – 1564) – scrie A.M. Graţiani – dacă cineva era prădat în Moldova, ceea ce se întâmpla adesea negustorilor, din lipsa de vigilenţă a străjilor, comunitatea satului pe pământul căruia se săvârşea fapta plătea daune celui lezat.[914]

Serviciul în instituţia cercetaşilor de urme nu se făcea prin rotaţie de către toţi megieşii comunităţii respective, cum se făcea la strajă. Destinat pentru intervenţii rapide, acolo unde era dată alarma de către străjeri, sau pentru alte cerinţe venite din afară, dar cu ştirea „oamenilor buni şi bătrâni", acest corp alcătuind nucleul armat şi permanent al satului era format din oameni aleşi, dintre cei mai inteligenţi şi mai viguroşi pe care îi avea comunitatea. El a constituit împreună cu străjerii, înainte de închegarea relaţiilor politice şi fondarea statului, poliţia judiciară, precum şi judecătorii de

---

913 A Moldova, veac XVII, voi m. p. 42

914 E Legrand. Deux vies de Jackues Basilikos, Pans. 1899, p. 171, în A M Gratiam. De Joanne Heraclide Despota, Varsaviae, 1759: ex commum ejus municipii aut pagi tnbuto satisfit

instrucţie ai comunităţii săteşti. El a persistat încă sute de ani şi după întemeierea statului, menţinut cu acelaşi scop: apărarea comunităţii săteşti.

Străjerii şi cercetaşii de urme nu au fost desfiinţaţi ca anchetatori şi judecători de instrucţie, nici după ce unele sate au fost concesionate de către domnie mănăstirilor. Elocvent în acest sens este un act dat de Constantin Movilă la 11 mai 1608, prin care acordă egumenului de la Galata dreptul de a încasa amenzi, gloabe şi duşegubini pentru delictele şi crimele săvârşite de răufăcătorii în raza satelor stăpânite de el. Marii vătafi, cu globnicii şi duşegubinarii nu vor avea voie să tulbure comunităţile săteşti ale mănăstirii, ci numai să-şi ia ferâia, ca dregători domneşti, după ce răufăcătorii prinşi de străjeri şi cercetaşii de urme, posluşnici acum ai mănăstirii, vor fi judecaţi de „oameni buni”... „iar dacă se va afla un astfel de om rău sau răufăcător în sate, să aibă a-l prinde vătămanul cu oamenii din sat şi a-l da unde va fi legea”.[915]

În actul de faţă, vechiul termen al cercetaşilor de urmă a fost înlocuit cu expresia generică: oamenii din sat, aşa cum vor apare şi în satele Cristeşti şi Pleşeşti din ţinutul Trotuş.[916] Dar prezenţa lor pe lângă vătăman arată că e vorba de cercetaşii de urme, singurii care aveau dreptul să lege pe delincvenţi şi criminali,

915 A Moldova, veac XVII, vol H. p. 153 - 154

916 Gh Ghibănescu. Su re te şi izvoade, XXIV, p. 133

bineînţeles dacă-i prindeau. Ne-o confirmă aceasta porunca dată de Radu Mihnea, în 14 septembrie 1618, de la Tighina, vătămanului şi ureadnicului din Serpeni, acelaşi ţinut, să prindă pe Istrate şi Casian din acel sat, care au furat doi cai de la Constantin, fratele lui Postolache, fost pircălab de Orhei şi Corni, fost comis. „De aceea, dacă veţi vedea această carte a domniei mele, voi să-i daţi sub paza aspră şi să le daţi zi, ca să stea de faţă înaintea noastră” /[917]

În acelaşi sens ne informează călătorul turc Evlia Celebi prin însemnările sale luate în călătoria făcută în Moldova, în anul 1659, când menţionează că „fiecare sat îşi ale judele şi ostaşii săi şi este aşa de mare dreptate şi echitate, încât dacă ai puita în public lucruri, ca pietre scumpe, nimănui nu i-ar veni în minte nici măcar să se uite la ele”.[918]

Cu timpul, şi pe măsură ce venim mai încoace, spre sfârşitul secolului al XVII-lea, dar mai ales după întronarea domniilor fanariote, în anul 1716, dregătorii domneşti de la curţile de ţinut vor obţine permisiunea să intre în satele feudalilor, să prindă pe răufăcători, cu slujitorii domneşti[919] de la ţinut.

În secolul al XVIII-lea, Mihai Racoviţă va

---

917 A Moldova, veac XVII, vol IV, p 293

918 A Antalfi, Călătoria lui Evita Celebi prin Moldova, in „Buletin com. 1st. Rom ”, vol. XII, p 51 - 52; Paul de Alep. Călătoria patriarhului Macane al Antiohiei, idem, XII, p 189 - 190

919 A Moldova, veac XVII, voi m. p 56 - 57. 109 - 110; IV. p 502.

înfiinţa un corp special pentru satele din Moldova, alcătuit numai din străini, „care să fie de paza câmpului pentru oameni răi”, numind căpitan pe Ioniţă. „Şi vor fi aceşti străini în rândurile ostaşilor de loc (autohtoni), vor avea scuteală ca şi slujitorii, numai vor fi de paza câmpului în toată vremea şi de slujba domniei”.[920]

Cercetaşii de urme aveau o autoritate foarte mare în comunităţile săteşti Dacă la semnalele lor străjerii unui sat de megieşi nu veneau să colaboreze la prinderea răufăcătorilor fugiţi în hotarul teritoriului respectiv, ei aruncau paguba asupra satului şi, apelând la judecata oamenilor buni din satele megieşe, revendicau drepturile lor, aşa cum procedau şi comunităţile rutene, în Galiţia.[921]

Potrivit acestei misiuni, de a fi reprezentanţii unei comunităţi în anchetă prin hotarele celorlalte sate megieşe, ei se numeau crainici[922] sau vestitori, dar şi judecători (Richter)[923], adică procurori.

Titlul unor asemenea cercetaşi de urme a rămas şi în toponimie. Un pârâu al Crainicului şi satul celor din familia acestuia Crainiceştii de pe Dreslive şi apa Lohanului din ţinutul Fălciu, era

---

920 N Iorga. Revista istorică, anul II, 1936, Nr 2, p 28

921 B D Grecov, Ţăranii din Rusia, Bucureşti, 1952, p 291 - 293

922 Şt. Meteş, Contribuţii nouă pnvitoare la voievozii români din Ardeal şi părţile ungureşti în veacurile XVI - XVIII, Cluj, 1922.p.7-9.

923 H Tiktin, Dicţionar român-german, I, p 430

dat zugravilor de biserici Nichita şi Dobre[924][925]. O aşezare a unu aşi lor unui asemenea crainic, denumită apoi Crainiceşti de pe Nistru din ţinutul Hotin, e moştenită, în 1456, de Nepoata lui Mihail de la Dorohoi313. Un alt sat cu biserică cu numele Crainiceşti apare în ţinutul Suceava, în ocolul Badeuţi[926], iar unul numit când Crainici, când Crainiceşti, se află pe Polocine, în ţinutul Tecuci, (astăzi Găieşti, unde a fost jude Micul Gălescu, în secolul al XV-lea, aflat în stăpânirea lui Nan clucerul[927] şi apoi a urmaşilor lui Hărman şi Huni).[928]

Instituţia străjerilor şi vânătorilor de urme cu atribuţiile lor au rămas adânc înrădăcinate în tradiţia satelor moldoveneşti de sub poalele Carpaţilor mai ales. Chiar la 9 mai 1729, domnia arăta că ispravnicul de Bălţăteşti din ţinutul Neamţ, cu oamenii care erau străjeri de graniţă, aveau dreptul să judece şi să globească toate pricinile şi gâlcevile locuitorilor din sat, precum şi a-i ceita pe fiecare după vina lor, afară de moarte de om şi furtişaguri ce cădeau în competinţa divanului domnesc, „căci aşa era obiceiul vechi şi

---

924 M Costăchescu, op. cit., I, p 121; I Bogdan, op. cit., I, p. 416, H, p 120

925 M Costăchescu, op. cit, II, p. 577 - 581

926 1. Bogdan, op. cit, I. p 407,410, 415,416. II, p 120.

927 Ibidem, H, p 118 - 120; A Moldova, veac XVII, vol. TEL. p 196; IV. p 267,435, V. p 273.

928 M. Costăchescu, Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod, Bucureşti, 1940, p. 158 - 165

mai înainte".[929]

Termenul *gonet*, folosit în textele moldoveneşti, scrise în limba slavă într-un cuvânt compus (slidogoneţ), existent în vocabularul curent al locuitorilor satului moldovenesc în forma *goneţ* şi *gonaş* este de origine celtică: *gonetos*[930] = *celui qitie bless*, *celui ome tue*. El a fost greşit tradus de către slavişti şi istorici prin *gonitoni de urme*. Provenit din vechiul hindus *ginesan*, ca şi goticul ganas321 de unde *gonaş* şi astăzi în limba română, moştenit de la geto-daci, cuvântul trebuie tradus prin *gonaşi*, privighetori de urme sau cercetaşi de urme, aşa cum se află şi în verbul latin *seivari – a păzi*, *a priveghea*, *a* pândi322 sau *a vâna urme*, şi *a da alarma la hotare*.

Cuvântul *goneţ*, pătruns în această formă în limbile slavilor de răsărit în secolul al Xni-lea, a fost tradus de Miklósich prin *nuncius*, *cursor* = adică *vestitor* sau *crainic*.[931] El a fost păstrat în limba locuitorilor de la izvoarele Prutului şi Nistrului ca şi de polonezi sub numele de *gonţa*, cu înţelesul de *vânător* = *jager324*, iar *goniez* = *a vâna*.

E foarte curios că el apare şi la mongoli. Un *Gonţa* este adversarul vizirului iSmbat, trimis de Batu-han la Tiflis, în 1254, să facă numărătoarea

---

929 Acad. R. S. R., mns. 237, f 535 (489).

930 Alfret Holder, Altceltischer Sprachschatz, Leipzig, 1891, p 2032.

931 Fr Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen, Wien, 1886, p 72.

posesiunilor.[932]

În evul mediu, ca şi astăzi, cuvântul *gonţa* a devenit nume de oameni şi familii, aflat în satele dintre Carpaţi şi Nistru.

Termenul *slidogoneţ,* aflat în documentele moldoveneşti, trebuie tradus prin cercetaşi de urme sau vânători de urme. Din rândul acestor cercetaşi de urme, a gonaşilor, comunităţile teritoriale îşi alegeau şefii războinici, numiţi juzi în regimul g entilic o familial şi boieri în cel feudal.

Această operaţiune, ca şi celelalte activităţi privind ordinea internă, o făceau moşii cu megieşii zemleni = pământeni, constituindu-se în adunare, în grămadă sau în ceată într-o civitas, pe locuri întărite de la natură din apropierea aşezărilor, de unde apoi cetatea, aşa cum organizaseră instituţia strajei şi a străjerilor, precum şi a vânătorilor de urme, numiţi goneţi.

JUZH ŞI VÂTÀMANH ŞI ROLUL LOR
ÎN ORGANIZAREA JUDE CHLOR

După „descălecarea moşii lui”, cu familia mare în hotarul satului, concomitent cu organizarea străjii şi a corpului de cercetaşi ai urmelor, adunarea comunităţii teritoriale a procedat, cum era şi normal, la alegerea unui comandant al acestor luptători. Dacă bătrânul sau moşul cu plete albe, împovărat de ani şi părăsit de forţele fizice, rămânea, în principiu, şeful familiei mari care folosea întregul teritoriu, fiii acestuia

---

932 B D Grecov şi A. I Iacubovschi, Hoarda de aur şi decăderea et, Bucureşti. 1953, p 122.

trebuiau să ia conducerea respectivă a lucrurilor publice, iar, în lipsa acestora, fiicele lui cu bărbaţii lor.

Cu toate acestea, majoritatea istoricilor anteriori care s-au străduit să reconstituie viaţa socială a satului şi să dea răspuns la întrebările ce erau juzii şi judeciile? Şi cum au fost organizate ele înainte de fundarea statului feudal? au răspuns că atât cnejii, cât şi juzii şi vătămanii au fost fie magistraţii satelor aleşi din rândul comunităţilor săteşti, deşi existau aşa-numiţii „oameni buni şi bătrâni”, fie moştenitori din tată în fiu ai străvechiului întemeietor de sat, fie numai simpli întemeietori de sate, fără să arate că există vreo deosebire între ei, cu excepţia lui Constantin Giurescu.

Ion Bogdan scrie categoric: „Un lucru reiese cu siguranţă din documentele moldoveneşti şi din cele munteneşti: cnejii nu pot fi aci decât juzi săteşti”… iar temienul judec le, întrebuinţat în

Moldova, este circumscripţia în care judele îşi exercita atribuţiile sale judecătoreşti şi administrative.[933]

Pentru R. Rosetti „cnejii, despre care unele din documente citate mai sus zic că sunt cneji, în momentul dării liricului, nu erau, fără îndoială, decât simpli juzi, împodobiţi cu titlul de cneji de vreun scriitor, care nu-şi dădea bine seama de

933 I Bogdan, Despre cnejii români, Bucureşti, 1903, p 9, 18 - 19

valoarea cuvintelor.[934] Spre deosebire de aceştia, vătămanii erau dregători puşi de cneji, care stăpâneau mai multe sate, în acelea în care nu aveau şederea lor[935]. Domnia dăruia cneazului judecia, prin care acesta devenea judecătorul satului. În virtutea acestei judecii, el judeca pe săteni, şi-i pedepsea pentru a menţine ordinea, îi ducea la oaste, strângea dijma din rodul pământului şi-i reprezenta în faţa puterii domneşti.[936]

D. Onciul era convins că judecia, după numele ei latin, era o moştenire romană; ea ne reaminteşte organizaţia comunală autonomă a coloniilor şi municipiilor romane, condusă de *duumviri iun dicundo*, adică *judeci* (iudices).[937]

G. Panu susţine că, din documentele ce posedăm din primele veacuri, nu putem să ne facem o idee despre ceea ce reprezentau juzii şi vătămanii în sate, cu atât mai puţin enigmaticii cneji.[938]

După Gh. Gliibănescu, juzii pomeniţi în actele secolului al XV-lea erau delegaţii vremelnici ai

934 R. Rosetti, Pământul, sătenii şi stăpânii, p 146, 156

935 Ibidem, p. 160

936 Ibidem, p 146

937 D Onciul, Scrieri istorice, II. ed A Sacerdoţeanu, 1968, p 308 - 309 Ideea este adoptată şi de autorul editor în Continuitate şi unitate în istoria medie a românilor. V Unitate şi continuitate în istoria poporului român, Bucureşti, 1969, p. 124-126.

938 G Panu. Cercetăh asupra ţăranilor din veacurile trecute, I, Bucureşti, 1910, p 3

statului şi nu aveau însărcinarea de a fi dregători teritoriali, cu atât mai puţin de moştenire.[939]

I. Angelescu pune termenii de cneaz şi jude în legătură cu forma slavă a unităţii agrare, *zadmga*. Şefii acestor comunităţi erau sau cnejii din satele slavo-române sau juzii din satele curat româneşti. Judecia însemna economiceşte un teren cultivabil atribuit juzilor.[940]

În concepţia lui I.C. Filitti, deşi formată pe concluziile lui Akos von Timon[941] contestă cnejilor şi juzilor calitatea de proprietari, deoarece sunt doi într-un sat, şi aceia de judecători, pe motivul că avem paralel termenul slav *sudeţ*. Totuşi încheie că, judecia în Moldova este o proprietate şi, în acelaşi timp, un drept de judecată, iar juzii şi cnejii, proprietarii satelor. „Când se menţionează două judecii, trebuie să fie vorba de sate mai mari, roite unul din altul, şi în care se aflau doi dregători domneşti.[942]

V. Lungu, observând ca juzii n-au echivalent slavonesc în textele slave, consideră că aceştia n-aveau putere judecătorească, din moment ce judecia era pusă sub puterea judiciară a unei curţi

---

939 Gh Ghibănescu, Ispisoace şi zapise, IV, Iaşi, 1915, p 86

940 I. Angelescu, Histoire économique des Roumains, Geneve, pans, 1919, p. 157, 168, 174.

941 Akos von Timon. Ungarische Verfassungs und Rechtsgeschichte, trad. F. Sciller, Berlin, 1909, p 181, 216, 223, 235, 242,741

942 I C Filitti, Proprietani solului în trecutul principatelor române, în M S 1st s III, tom XVI, 1934 - 1935, p. 6 şi 10, Idem, Proprietatea solului în Piincipatele române, p 68, 69, 71.

domneşti, condusă de un *sudeţ*. În consecinţă, judeciile şi cnezatele ar fi moşii şi nicidecum organizaţii administrative, iar juzii proprietari.[943]

P.P. Panaitescu tăgăduieşte cnejilor şi juzilor rolul de primari ai satelor de moşneni şi răzeşi, pe considerentul că obştile sunt conduse de sfatul bătrânilor, o conducere multiplă şi nu una unică. Juzii din satele libere, numiţi cneji în limba slavonă, sunt foştii stăpâni prefeudali, peste care se suprapuseseră feudalii, boierii sau nobilii, atât în Transilvania, cât şi în Moldova.[944945]

Pentru Constantin Cihodaru, juzii, cnejii şi vătămanii, precum şi persoanele al căror nume este însoţit în documente de expresiile „unde este jude...” sau „unde au fost jude...” „nu sunt în realitate decât nişte întemeietori de sate”. „Din acest punct de vedere, toate categoriile sunt egale şi nu se poate spune că drepturile cnezilor erau de altă natură decât cele ale juzilor”. Faptul că avem menţionaţi în acte 47 de juzi, 23 de vătămani şi 17 cneji, poate duce la ideea că satele conduse de vătămani erau mai puţin răspândite decât acelea de juzi, iar acelea de cneji fiind şi mai puţin numeroase.33S

H.H. Stahl, luând în studiu actele moldoveneşti referitoare la judecii şi juzi fără a le

---

943 V Lungu, Ţinutuiile moldoveneştipână la 1711 şi administrarea lor, în „Cerc ist ”, XVIII, 3i, 1943, p 212.

944 P P Panaitescu. Obştea ţărănească..., p. 90

945 C Cihodaru, Judecia şi chematul în Moldova, în „Anal Umv „Al I Cuza”. Iaşi, Istorie, tom XI, 1965,
p. 29

urmări în suită pe sate, „case şi curţi”, a sfarimat realitatea istorică şi a rupt în bucăţi procesul de feudalizare în Moldova, la temelia căruia stau tocmai juzii şi cnejii, emiţând teoria că, de câte ori e vorba de primele, ne aflăm în faţa unor hotare săteşti, deşi acestea sunt descrise clar aproape în fiecare act, iar prin indicarea grupului „unde a fost cneaz... jude... sau vătăman... s-ar face identificarea satelor.[946] O confuzie între cneaz şi jude s-ar fi făcut adesea de către dieci, dar, dacă instituţia cnejilor dispare de pe la 1531, cea a juzilor de pe la 1558, aceea a vătămanilor reapare în documentele care ne vorbesc direct şi explicit despre ei şi funcţiile lor.[947]

B.P. Haşdeu afirmase cu mult înaintea altora, că *judecia* a însemnat la început funcţiunea, dreptul de a judeca şi administra un sat ca jude şi mai apoi înţelesul de *terra judiciP**[948], iar episcopul Melchisedec, că Moldova a fost împărţită în *jdecii* cu hotare limitate de ape, nuclee ale viitoarelor judeţe.[949]

În sfârşit, trebuie să adăugăm părerea lui Emil Condurachi că, judeciile erau simple proprietăţi rurale şi juzii veniţi din Ţara Românească, aşa după cum cnejii ar fi imigrat de

---

946 H H Stahl, Controverse de istorie socială, Bucureşti, 1969, p 206 - 214

947 Ibidem, p. 227 şi 230.

948 B P Haşdeu. Columna lui Troian, an VH, p 501 - 503

949 Melchisedec, în „Revista pentru Istorie. Arheologie şi Filologie”, an I, 1882, p 374 - 375.

peste Nistru,[950] şi pe aceea a lui D. Ciurea că judecia trebuie pusă alături de *scholtisey* şi *vogtey* din dreptul german, satele moldoveneşti fiind înfiinţate abia în secolul al XIV-lea, prin colonizate din Transilvania, de juzi şi cneji cu calităţi oficiale în materie judiciară[951] Acestea deosebindu-se de judeciile alcătuite din ruteni, conduse de vătămani[952], teorie care va fi dezvoltată mai apoi şi va prilejui apariţia recentei cărţi tipărită de P.P. Bârnea.[953]

Nu trebuie trecut totuşi cu vederea studiul alcătuit de C. Giurescu referitor la juzii din Ţara Românească, în care autorul e înclinât a crede că juzii erau slujbaşi însărcinaţi în satele cu împărţirea justiţiei şi, în acelaşi timp, stăpâni ai românilor.[954]

Pus în faţa atâtor teorii, se pun următoarele întrebări: erau juzii întemeietori de judecii? Erau ei proprietari de sate? Erau magistraţi aleşi pentru a judeca şi sancţiona pe locuitori? Ori purtau titluri goale de conţinut, ce serveau numai

---

950 E Condurachi, Juzii şi judeciile moldoveneşti, in „Cerc. 1st”, anul V - VH, Iaşi, 1929 - 1931, p. 313 - 314

951 D. Ciurea, Situapa internă a Moldovei în epoca lui Ştefan cel Mate, în „Studii", Anul X, 1957, p 69, nota 3; Idem, Organizarea administrativă a statului feudal Moldova, în „Anuarul Institutului de Istone şi arheologie”, H, Iaşi, 1965, p 208-209

952 Ibidem, p 211 şi nota 335 şi 336

953 P. P Bâmea, Selischie Poseleme Moldavii XV - XVIIveco, Chişinău. 1969, p 53 şi hărţile.

954 C. Giurescu, Studii de istorie socială, cap Despre boieri, ed. C. C Giurescu, Bucureşti, 1943, p. 316 şi 319

diezilor de cancelarie spre a identifica aşezările!

Luate pe rând, prima ipoteză cade, deoarece am văzut că întemeietorii satelor sunt capii familiilor mari, *moşii*, iar într-un sat puteau să fie două şi trei judecii, cum vom vedea îndată.

A doua urmează soarta celei dintâi, pentru că teritoriul unui sat era, iniţial, proprietatea comună a megieşilor, proprietari devălmaşi. Că, mai târziu, domnia ca autoritate centrală va înzestra pe unii viteji cu judecia pe vecie (*uric*) şi aceştia şi urmaşii lor vor ajunge stăpâni pe judecie şi se vor numi judeci sau moşneni, cum avem cazuri şi în Ţara Românească, aceasta reiese din studierea actelor emise de cancelarie.

Singura, cea de-a treia ipoteză ar putea rămâne în picioare, fiindcă satele îşi alegeau magistraţii lor dintre megieşi, când era vorba de judecarea unor vinovaţi, alcătuind un juriu din „oameni buni şi bătrâni", în timp ce în textele slave, cuvântul judecător redat prin termenul *sudeţ* se referă la vornicul de ocol ori pârcălabul de ţinut. De asemenea, cea de-a patra nu rezistă, dat fiind faptul că, prin poruncile din 26 mai 1435 şi 3 martie 1436 trimise de Ştefan voievod judecătorilor numiţi sudeţi sau vornici din ţinuturile Bacău şi Trotuş, precum şi juzilor şi vătămanilor (*judem i vatămanom*) de prin satele acestor ţinuturi, care menţineau ordinea publică cu forţa militară, li se interzicea categoric să ia zăloage sau să exercite represalii asupra braşovenilor., Jar silă, nimănui să nu cuteze

nimeni din oamenii noştri, să facă braşovenilor”[955], ordona domnia.

E clar pentru oricine că, atât timp cât juzii erau persoane active, puteau să facă silă, adică să confisce bunuri ori să aresteze persoane, aşa cum făceau vornicii la oraşe, nu e posibil ca ei să fi fost jaloane pasive în mijlocul satelor, şi că teza emisă de C. Giurescu şi susţinută de C.C. Giurescu rămâne să fie luată în seamă şi pentru Moldova. Numai că, ea trebuie demonstrată pe acte moldoveneşti. Aceasta însă nu se poate face până ce nu vom şti ce era judecia şi la cât se reducea mărim ea celei mai mici unităţi administrative rurale săteşti în Moldova medievală.

CE ERA JUDECIA ÎN MOLDOVA

Într-un act extern, din 2 martie 1462, dictat de însăşi Ştefan cel Mare, prin care făgăduia depunerea omagiului feudal coroanei polone, marele voievod se obliga să nu înstrăineze unei alte puteri nicio ţară (zemle) ţinuturi (panstve), oraşe, (measte) ori judecii (holdun).[956957]

Expresiile din textul slavon, E. Kaluzniacki le-a tradus în limba latină; *zemlea* prin *terra*, *panstve* prin *domima*, *measte* prin *oppida*, *holdun* prin *vasallos15U*, iar I. Bogdan le-a redat în limba

955 M. Costăchescu, Documente moldoveneşti..., H, p. 676 - 677, p 692.
956 I Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, II, p 284
957 E Hurmuzaki - N Densuşianu, E. Kaluzniacki, Documente privitoare la Istoria Românilor, II, Apendice,
p. 694

română prin *ţară, ţinut, oraş* şi *feud*.[958]

Din modul cum sunt expuse aceste unităţi administrative, componente ale statului feudal moldovenesc, reiese că *holdumd*, în limba poporului *holda*, era cea mai mică din ele şi ar corespunde comunităţii teritoriale. În „Palia de la Orăşrtie", prima traducere din anul 1582 în limba română a vechilor cărţi din *Pentateuhul lui Moïse*, „Geneza" şi „Exodul", meşterul tipograf Şerban, fiul diaconului Coresi, utilizează acest termen; „De-şi va slobozi dobitocul său în *holdele* altuia a face pagubă".352

Cuvântul *holda*, folosit de Ştefan cel Mare şi apoi de meşterul tipograf Şerban, a fost utilizat frecvent de ţăranii români din toate principatele şi în toate timpurile, în Transilvania, holda este o bucată de pământ destinată semănăturilor de cereale, iar în Moldova este însuşi ogorul cultivat cu cereale.[959960]

În limba engleză *hold* înseamnă *posesie, stăpânire, deţinere de pământ*, de unde *holder* şi *freeholder* = proprietar, iar în limba germană, *der Huld* este însuşi *feudul*} *55*

Utilizarea cuvântului *holdă* în vocabularul curent al poporului român este o dovadă că el a fost împământenit, ca şi moşia, în perioada de

958 1. Bogdan, op. cit, p 287.

959 Exodul, cap. 22, v 5; apudH Tiktin. Dicţionar român-german, II, p 737

353 Dicţionarul limbii române literare contemporane, vol II. Bucureşti, 1956, p 465

960 Dicţionar german-român, Bucureşti, 1966, p. 505

simbioză a dacilor cu celţii şi goţii, ceea ce nu s-a petrecut cu expresiile slave *declină* şi *ocină*, introdusă de cancelarie în documente.

De la români l-au împrumutat şi ungurii[961] şi nu invers cum s-ar deduce din *Dicţionarul limbii române moderne*.[962]

Pe lângă termenul folosit de Ştefan cel Mare în documentul citat, istoricii anteriori au mai remarcat existenţa unui alt cuvânt în documentele interne pentru sat, ca unitate administrativă, *judecia*. Fiecare, dintre cei care s-au ocupat, a emis câte o părere asupra sensului acesteia, dar la nimeni nu am găsit vreo explicaţie sau vreo apropiere între termenul *holdă* = feud cu moşia la traco-daci şi acela de *judecie*.

Comparând viaţa paralelă a *holdei* celto-germane cu aceea a mai vechii *moşii* geto-dace peste care s-a suprapus, e foarte posibil că, după *holdă*, *judecia* a fost adoptată sub influenţa limbii latine, îndată ce Dacia a fost cucerită de romani, aşa după cum *fossatum* a înlocuit *dava*. Să nu uităm că titularii ordinelor scrise, adică vitejii întăriţi cu judecia pe vecie = (uric) îşi aveau „casele lor” în mijlocul comunităţilor care i-au ales. Aşa reiese din actul emis, în 2 ianuarie 1432, de către Ilie voievod lui Dragoş *Urlat*, când îi încredinţează satul de pe Tutova „unde este casa lui”, „ca să-i fie judecia uric neclintit, niciodată, în

---

961 Dicţionar romăn-maghiar, (A. L), Bucureşti, 1964. p 549

962 Dicţionarul limbii hmâne moderne, Bucureşti, 1958, p 364

veci... şi să ţie de steagul de la Tutova”.[963] După numele lui de familie şi a urmaşilor săi, satul, adică judecia, se va numi *Urlaţi* şi în anul 1693.[964]

Într-un alt act emis în 12 mai 1435, Ştefan voievod dă lui Ivaşco *Podobitu* satul lui la Cârligătura, „unde este casa lui”... „să-i fie judecia uric”. „Iar hotarul acestui sat”, în care Ivaşco îşi exercita dreptul de judecie –, să fie după hotarul vechi pe unde au folosit din veac”.[965] La fel, ca şi în actul anterior, satul se va denumi după numele de familie al lui Ivaşco şi a copiilor săi, *Podobiţi*. În acest act, nu s-a mai arătat steagul ţinutului de care să depindă judecia respectivă, dar, din moment ce în text apare „la Cârligătura”, se înţelege că e vorba de steagul (banderium) de la Târgu l-Frumos.

Din ambele documente se poate observa că, în satele familiilor lui Dragoş Urlat şi a lui Ivaşco Podobitul, erau câte o singură judecie.

Alte acte interne arată şi sate cu două judecii. Satul de la obârşia Săratei, „unde erau juzi Fătul şi Ilie” de pe stânga Prutului de lângă Făleşti din ţinutul Iaşi, mai apoi judeţul Bălţi şi nu în ţinutul Lăpuşnei, cum au scris unii istorici, avea două judecii. În fruntea acestor judecii, care depindeau de curtea domnească din Iaşi, erau întăriţi de către Ştefan voievod, în 8 octombrie 1434 juzii

---

963 A. Moldova, veac XTV - XV, vol I, p 96

964 I Antonovici, Docu,mente bârlădene, IV, Bârlad, 1924, p 149.

965 M Costăchescu, Documente..., I, p 409 - 410

Giurgiu şi Atoc, cu menţionarea „să le fie judecia uric” 361. Şi, asemenea sate cu două *judecii, părţi,* sau *ţinuturi* (în traducerile din secolele XVIII ŞI XIX) erau pe Tutova la Timişeşti şi Bumbureşti, la Fântâna Rece (Studentţa), la Obârşia şi Gura Strâmbei362, pe Bârlad, la Negrileşti şi Pipărcani; 363 pe Vaslui, la Citeşti; 364 pe Crasna, la Găleşeşti; 365 pe Covurlui, la Rădeni; 366 pe Siret (la Muntenii Scutaşi), în gura Pârâului Negru; 3.7 la Conteşti, în gura Pobratei368 şi mai sus la Grigoreşti; 369 pe Cracău, la Dăneşti şi Drăgăneşti370; pe Moldova, la Poiana; 371 pe Nechid, la Dâmbeşti; 372 în Câmpul lui Dragoş; 373 pe Valea Albă, la Tâmpeşti374 şi altele... Tot în această epocă şi mai târziu, au existat şi aşezări cu trei judecii. O asemenea aşezare, în care-şi exercitau funcţii trei cneji ca simpli juzi, era aceea de pe Bârlad de la gura Jeravacului, unde au fost cneji Lie şi, pe lângă el. Ţigăneştii (adică fraţii Ţigan), dacă vor fi fost numai doi şi nu mai mulţi, încredinţată lui Toader Pitic şi fratelui său Drăgan.375

Tot frei judecii avea şi satul de pe Cuţitna, unde au fost Braţul Micul, Nan şi Seliştea lui Micul, rămas moştenire, în 16 septembrie 1427, celor trei fiii ai lui Simion Protopop, anume: Popa Andrei, Filip şi Mihul.

Numele satului, atât în Codexul Costăchescu, cât şi în Colecţia Academiei, care republică documentul este Trimedecii. Actul scris pe un pergament foarte subţire şi cu multe locuri şterse

ai e pe verso însemnarea, – spune M. Costăchescu – *Trimedecii*, pe Cuţitna la Vaslui.376 Dar, o scrutare atentă a literei în din mijlocul cuvântului ne face să credem că, în originalul textului, litera) K a fost confundată cu *m*, în realitate fiind vorba de *Trijudecil.* Spre această idee, ne mai duc şi alte indicii.

Trei sunt persoanele care au stăpânit mai înainte satul lui Simion Protopopul şi tot frei sunt fiii acestuia, cărora le revine câte o judecie. În plus, după întărirea actului de către [966]

Alexandru cel Bun, textul vorbeşte că „hotarul acestor sate să fie cu toate vechile lor hotare, pe unde au umblat din veac", în loc de judecii. E vorba deci de un sat danie lui Simion Protopop, alcătuit din trei judecii care, după moartea titularului, au fost împărţite celor trei fiii.

Cât teren era destinat unui sat sau unei judecii? Nu ştim şi nici nu vom putea afla din actele publicate până în prezent. Tradiţia moldovenească vorbeşte de suprafeţe cât putea

---

966 A Moldova, veac XVI, vol. I. p 59

370 Ibidem, veac XIV - XV, vol I, p 180, 229

371 Ibidem, veac XIV - XV, vol. I, p 379; XV, vol H, p. 100,1 Bogdan, op. ciL, I, p. 157. 355.

372 I. Bogdan, op. cit,. I, p 18 - 19.

373 M Costăchescu, op. cit., I, p 467

374 A Moldova, veac XVI, voi HI, p. 176, 221.

375 M Costăcheacu, op. cit., I, p 104 - 107

374 M Costăchescu, op. cit., I, p 193; A Moldova, veac XIV - XV, vol. I

înconjura un călăreţ din zori şi până în seară. Ni se pai e totuşi că suprafaţa ar fi fost prea mare. În Transilvania, în anul 1283, moşia unui sat era numai cât putea cuprinde un călăreţ în fuga calului în zori şi până la prânz,[967] fără a ni se da cifra în falei, hectare, funii, stânjeni sau prăjini, în general însă, tendinţa oamenilor a fost aceea de a împărţi şi despărţi teritoriul unei *dave*, iniţial înconjurat cu *val* sau *fossatum*, în mai multe *holde*, numite *apoi judecii*, cărora le-au zis sate. Epoca în care s-a întâmplat aşa ceva nu e greu de stabilit.

Aşa cum termenul de origine latină ne-o arată, ea a avut loc sub influenţa administraţiei romane în timpul convieţuirii cu vizigoţii, cum am spus şi mai sus, înainte de pătrunderea avarilor cu slavii (la cca. 643 e.n.), dar păstrând sistemul de organizare traco-dac al satului.[968]

Am văzut mai sus, că Ptolemeu menţionează triburile celtice ale racatenşilor, costobocilor şi britogalilor, ca locuind în nordul Daciei, adică în Transilvania, Maramureş, Bucovina, Moldova şi

967 Doc. prov. 1st. rom.; C. Transilvania, veac XIII, vol. II, p 245.

968 Procopius din Caesarea, De bello gothico, I, ed Bonn, vol. II, p 125 - 126; Războiul cu goţii, ed. H Mihăescu, Bucureşri, 1963, p 12 - 13, 74

Basarabia, împreună cu dacii şi geţii[969970], încă în secolul II e.n.

Din cele relatate de Caesar în mijlocul secolului I e.n. Aflăm că celţii erau organizaţi în sate (comunităţi), numite de el *civitas*. Acestea erau împărţite fiecare în patru *pagi* (= *pagus*) pe ginţi, iar un pagus în mai multe sate = *viei* (*viens*), care nu erau decât hold-unurile celtice. Atât în jurul unui sat (civitas), cât şi a fiecărui *pagus* sau *viens* erau ridicate şanţuri cu valuri de apărare, îndreptate nu împotriva străinilor, ci pentru a fi protejate de eventualele atacuri dintre ei, pentru că toţi gallii erau înarmaţi şi gata de luptă oricând.

În fiecare *civitas* era un singur magistrat suprem, care avea dreptul de viaţă şi moarte asupra ginţilor şi comanda magistraţii inferiori, subalterni, din *pagi* şi *viei*. Judecata = *judicium* nu o făcea el însă cu magistraţii săteşti sulbaltemi, ci druizii, ca preoţi. Toţi se supuneau acestora: *commque judicis* parent380 Administraţia romană a numit pe aceşti magistraţi *judex*. Titlul a fost păstrat şi după pătrunderea francilor germanici în Gallia.

În 20 ianuarie 528, regele Childebert I dădea

---

969 Claudn Ptolemaei, Geogravhia, tom I, Lipsea, 1843, lib IU, cap VII, p 178, în „Izv ist rom ”, I, p. 538 - 539; V Firvan, Geüca, p 41, 65, 222 - 226, 235, 239 - 242, 247, 249, 255, 267, 270, 283 etc.

970 Monumenta Germaniae Histonca Diplomatum imperii, tom I, Hannoverae, 1872. p 3, doc 2, Diplomata regum francorum ex stirpe Merovingia, ed Karolus A Fnd. Pertz

un sat unui supus militar *ob petitionem*... folosind expresia „*unde era jude mourus,* „*et înde descendit ad cum locum ubi Maxims ipsius Maddvallo judex mânere videtur.331* Dar sistemul de organizare al satului a rămas tot acel celto-germanic. În regiunile Bigorre şi Provence din sudul Franţei, satul şi-a păstrat până târziu, în evul mediu, vechile instituţii Adunarea membrilor comunităţii se făcea sub un pom, în faţa bisericii. Bărbaţi decedaţi erau reprezentaţi de văduvele lor, care participau cu aceleaşi drepturi la toate dezbaterile. *Zece capi de familie* alcătuiau „*un peuple*", adică un sat, conform vechiului sistem zecimal de organizare celto-germanică[971]. Rezultă de aici că un *judex*, alesul unui sat =

judecie, era şeful a zece familii. Aceasta înseamnă că un *viens*, sat celtic, era egal în Gallia francilor cu o *judecie*, alcătuită din zece familii, numită în limba lor *hold*.

Dacă aşa stăteau lucrurile, la celţii care au trăit şi pe teritoriul Daciei, putea să fie oare altul sistemul de organizare al satului?

După cucerirea romană din anii 105 – 106, împăiatul Romei a trimis în Dacia administraţia ei[972]. Oraşele dacilor, fiind distruse din temelii, au fost refăcute de colonişti, cum am văzut că spune Dio Cassius. Despre sate însă, acest autor nu

971 A Babeau, Le village sous l'ancien régime, ed. IQ, Pans, 1882, p. 22 - 24, 32 -33, 155, N Iorga, Istoria Românilor, vol H, p 163

972 V Cristescu, Istoria militară a Daciei romane, Bucureşti, 1937, p 42 - 47, 60 - 64

relatează nimic. Magistraţii trimişti pentru administrarea Daciei au fost de mai multe categorii: *praesides* erau guvernatorii sau administratorii, *rectores* erau şefii militari, iar *judices*, subalternii acestora.

Guvernatorul delega locotenenţi = *legatus proconsulis*, care-şi exercitau autoritatea în virtutea mandatului primit, iar aceştia împuterniceau, la rândul lor, pe *judices pedanei*. Aceşti *judices*, executau, propriu-zis, un mandat personal, dat de către guvernator. „Şi praesides propter causarum multitudinem non potuenmt judecare *judices* dandi habeant potestatem.[973] Dreptul lor – *jus*, se rezuma la pronunţarea unei sentinţe printr-o formulă scrisă, care se numea *judiciun*, într-o anumită circumscripţie teritorială, adică într-un sat.[974]

Ofiţerul *judex militum*, însărcinat cu rechiziţiile fiscale de către procurator într-o localitate, a fost numit *judex fiscalis* (– id est, qui jurisdictionem suam exercet în fiscis et proprietăţibus régis).[975]

În felul acesta, *dava* sau *holda*, devenind un *judicium* sau *districtus judicis*, locuit de zece familii cu o sută de suflete = *centenae*, în care centenarul judex îşi exercita jurisdicţia ca judex militum şi judex fiscalis prin jus gladii a intrat în

---

973 Codul lui Justinian, Hh^, Fustel de Coulanges, Histoire des institutions politiques de l'ancienne France, I, p. 307-308, 312

974 Fustel de Coulanges, op. cit., p. 313.

975 Du Cange, Glossanum mediae et infimae latinitatis. vol. IV, Niort, 1885, p. 437 - 439

uzul vorbirii în evul mediu ca judecie, feudum sau heneficium.

Situaţia aceasta nu a suferit schimbări nici după retragerea legiunilor romane în anii 271.

Engels scria în *„Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului"*, că, pretutindeni pe unde a trecut tăvălugul roman a desfiinţat şi nivelat obiceiurile popoarelor ocupate, impunând principiile de drept roman în organizarea administrativă, judecătorească şi fiscală. După această afirmaţie, ne-am fi aşteptat ca şi în Dacia să se fi petrecut la fel în cei 170 de ani de dominaţie. E adevărat că, în formă, Roma şi-a pus sigiliul ei, dovadă sunt termenii de jude şi judecie, păstraţi în limbajul traco-dacilor în ce pliveşte titlul căpeteniei unui sat şi atribuţiile lui. Vom vedea însă îndată că, în fond, structura organizării satului moldovenesc a rămas traco-dacă, mai ales sub influenţa sistemului organizării pe ginţi, în vigoare şi la saimaţi, taifali[976], alani[977], vizigoţi[978], longobarzi şi gepizi, care au locuit în Moldova în secolele I – IV e.n. Când autohtonii daco-geţii au folosit, în primul rând, termenul cneaz pentru şeful ginţilor şi familiilor.

Dar în sistemul de organizare a satului românesc mai cor. Statăm şi o înrâurire exercitată de goţi, care nu s-au redus numai la adoptarea

---

976 C Diculescu, Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien. Leipzig, 1923, p. 16 - 18, Al Philippi de, op. cit, I, p. 312.

977 Mauncius, Alta militară, ed H Mihäescu, p 275 - 277

978 C. Diculescu, Gie Gepiden, Leipzig. 1922. p 33 şi urm

titlului de cneaz.

Dacă tradiţia păstrată de goţi, că cel mai vechi strămoş al lor Odin, zeificat mai apoi, i-a învăţat să lucreze pământul şi să pună hotare la sate, şi că proprietatea a devenit un lucru sfânt[979], nu-şi are un paralelism verificabil pe date istorice la populaţia din Dacia, constituirea familiei unui moş, devenit în cuprinsul teritoriului său şeful militar, dar cu putere domestică limitată şi împărţită între toţi membrii familiei capabili să poarte armele, adică a megieşilor, spre deosebire de *patria potestas* la romani, este un fapt, îndeobşte, cunoscut.

Individul la geto-daci a rămas legat de familie, familia de teritoriul unui sat, iar un grup de câteva sate alcătuiau o gintă organizată într-un *pagtis*, unde se afla o curte. Mai multe din acestea formau ţara, *terra* sau *civitas*, aşa cum era şi la germanici.[980]

Un fenomen explicabil s-a petrecut prin influenţa culturii latine în perioada de convieţuire a goţilor în Dacia cu daco-romanii denumiţi valahi de către ei, în ce priveşte limba şi obiceiurile. În timp ce şefii comunităţilor gentilice şi săteşti ale valahilor erau numiţi *cnezi*, sub influenţa limbii gotice, titlu pe care-l vor păstra secole la rând – cuvântul *cneaz* şi *chinez* fiind folosit şi astăzi în Banat – goţii s-au arătat foarte receptivi la

---

979 Henry Sumner-Maine. Études sur l histoire du droit. I, Pans. 1889, p 437, 445 fi 451

980 Fustel de Coulanges, op. cit., H. 1891. p 279 - 280

termenul latin *judex*.

Atanaric, regele vizigoţilor, numit de către Ammian Marcellin (în anul 376 e.n. Prea puternicul jude al Greutungilor, *judex*, *potenţi ssimum*[981], respingea titlul de Kunig şi cerea chiar romanilor – după mărturia lui Temistiu – să i se spună *judex*, aşa cum îşi ziceau şi ofiţeriiquazilor[982]. Acelaşi lucru l-au făcut şi alanii, veniţi odată cu hunii pe teritoriul Moldovei, în valea Prutului, în anul 376 e.n., şi de la care acest râu se va numi „fliivius Alanus" piuă prin anul 1300. Nu însă şi denumirea pârâului, lalanului sau Elanului, dat de autohtoni după elanii, acei cerbi cu pielea piestriţă şi coame ciuntite, care trăiau în pădurea Hercinică din Carpaţii păduroşi[983] şi prin Dacia, în vremea lui Caesar.

Născuţi liberi, alanii îşi alegeau – scrie Ammian Marcellin – şi ei juzii lor, pe cei mai distinţi în mânuirea armelor. Servitus quid sit ignorant, omnes generoso şemine procreaţi, *iudicesque* etiam nume eligunt diutumo bellandi usu spectatos[984]. Ca şi la ostrogoţi[985], duces

---

981 Ammian Marcellim, Bellum Gothicum, lib. XXVII. cap. 5 v. 6, în „Izvoarele Istonei Românilor", ed. Gh Popa-Lisseanu, vol. XII, Bucureşti, 1939, p 36 şi 70.

982 Apud N Iorga, Istoria românilor, II, p 54, 58 şi notele 3,4 şi 5 p 59

983 C. I. Caesar, Bellum Gallium, lib VI, 27, p 224 - 225 şi 355, ed Cic Poghirc şi Jamna Vilan TJnguru, Bucureşti, 1964, Gh Ghibănescu, Cuzeştii, Iaşi, 1912, p. V - VI, Introducere.

984 Ammian Marcellin, op. cit, lib XXXI, cap 2. L. 21, ed cit, voi XIII, p. 40 şi 76

985 Ibidem, lib XXXI, cap 3, ed cit., p 41 şi 76.

Alalheus et Saphrax, aceştia aleşi din mijlocul poporului comandau oastea. *Optimates et judices varii expopulispraesidentes* (de lapraesideo-*ere* = a comanda).

În secolul al VI-lea, alanul Iordane* arată că, în vremea sa, juzii erau la sate primii cetăţeni: *judices hoc* loco non consules sed proceres *interpretatul*.[986] (*Proceres* = personaje eminente[987]). De la acest termen latin, împrumutat de goţi de la romani, însăşi circumscripţia teritorială în raza căreia îşi exercitase dreptul un *judex* s-a numit *distnctus judicis* sau simplu *judicium*, adică *judecie*. Dar având în vedere faptul că un asemenea judicium era realizat prin paloş, jus gladii, *dava* dacică = *holda* celtică sau *fossatum* a devenit *judicium feudii*[988], bénéficiant00 *sau feudum*, în evul mediu (de la *fevumm* = *dar în vite*, în limba vizigoţilor), (de unde probabil şi *Făiva*, vale şi pârâu, afluent al Bistriţei, la Podoleni în ţinutul Neamţ) 40.

Cât de mare putea să fie judecia şi care era numărul şefilor de familie, de asemenea, e uşor de aflat, dacă e să comparăm informaţiile date de izvoarele istorice antice, referitoare la organizarea satului vizigot cu cele interne ce privesc satul moldovenesc. Ammian Marcellin vorbeşte în secolul al IV-lea al e.n., că vizigoţii greutungi „ai

---

986 Iordanes, op. cit., cap De regnorum successione, cf. Du Cange, op. cit., IV, p 437.
987 L Quicherat - A Daveluy, op. ciL, p 930.
988 Fustei de Coulange, op. cit, II, p 198

foarte puternicului rege Emianaric”, pe când erau aşezaţi în organizaţii *pagi* „deschise şi bogate” au fost atacaţi de huni şi de alani: *late patentes et uberespagos repentino impetu pernipenint*[989990].

N. Iorga traduce, ca şi G. Popa-Lisseanu, cuvântulpagus prin sat.[991] Dar P. Viollet, la fel cu F. De Coulanges, spune că un *pagus* la vizigoţi era un *cormtatus* în care un *comes* era şef[992993]: *cornes vero secum habeat judicem, qui ubi constitutus est* judecare405. Acest *pagus* era împărţit în sate de câte o sută de suflete, numite *centenae*, iar *comités* (ca antrustioni, la franci) sunt vassali406 în acelaşi timp.

Pagus era deci o diviziune a unei comunităţi (= *civitas*) în care se afla şeful ginţii. În unul din aceşti *pagi* era capitala organizaţiei politice = *civitas*, în care rezida regele (voievodul).

Întrucât armata vizigotă era organizată după sistemul zecimal, având sate cu *zece case* în care trăiau *sutele* = *centenae*, reiese că un *pagus* avea o *suia de case* cu o *mie de oameni*, iar un *civitas*, o *mie de case* cu *zece mii de oameni*. În sate, legătura dintre locuitori şi rege o făceau agenţii

---

989 Du Cange. op. ciL, IV, p. 443 - 444

990 Ammian Marcellim, Bellum Oothicum, lib XXXI, cap UI, I, ed cit., p 41, 76

991 N Iorga, Istoria Românilor, U, p 63.

992 P Viollet, Histoire des institutions politiques, I, p. 295 - 296.

993 P Viollet, Droit privé et sources..., p 247, 257 - 258

militari, judiciari şi fiscali[994995].

Căpetenia unui sat cu zece case, adică a unei *centenae* la vizigoţi, nu era numit cneaz, ci *tium fadus*, care corespunde nu atât unui *millenarius* din limba latină, cât funcţiunilor *centenarului franc*. În *Legea Salică*, centenarul, care se găseşte în Lorena până în secolul al XV-lea, se numeşte *lunginus.402* Acesta avea subaltern un funcţionar inferior, pe *decanus*[996].

Sistemul zecimal pentru organizarea satelor la gemi ani era în vig o ale şi sub Carol cel Mare. Unele sate aveau însă şi două judecii: adică 20 de case. În anul 801, marele împăiat romano-german, Carol cel Mare dăruia mănăstirii Ottenburensi un sat cu 20 de case „duodecim homines seu viros... cum uxoribus liberique cum omnem decimau exdebito regali, quidquid de *pago Hilaigoviae*[997].

Obiceiul organizării aşezărilor miale pe zeci şi sute folosit de goţi era în vigoare şi la gepizi, alt tip de germanici, care au locuit mult timp în Galiţia şi Bucovina printre teurisci şi costoboci şi apoi în Dacia. El a fost păstrat şi-l găsim în Galiţia şi în secolele XI – XIII[998], dar istoricii ruşi nu-i

---

994 P Viollet, Histoire des institutions politiques, I, p 295 - 296, 437 - 442.

995 Ibidem, p 299

996 Loi des wisigoth, U, 14, P Viollet, op. ciL, I, p 301 - 302.

997 Monumenta Boica, XXXI, Band, pars I, Monachii, 1836, p 10.

998 B D Grecov, Ţăranii din Rusia, Bucureşti, 1952, p 293 - 294. nota 1.

cunosc originea nici astăzi[999].

Tot aici aflăm şi titlul de *Hun*, fostul *tium fadus* vizigot, căpetenii în satele româneşti organizate după. *Fits valachicum*[1000] în Galiţia şi Podolia[1001][1002]

Satul polon avea, de asemenea, 20 de case413, aşa după cum era organizat, în general, satul medieval[1003].

Acelaşi sistem zecimal folosit în organizarea satului îl constatăm în timpul dominaţiei tătarilor şi la românii din Transilvania Desigur, el era o reminiscenţă păstrată de tradiţie, din perioada convieţuirii cu migratorii. Rogerius scrie că tătarii, în anii 1241 – 1242, au aşezat *canesios* între Bihor şi Tisa cam o sută peste satele româneşti, care să împartă dreptatea, să adune produse, animale şi arme. El însuşi a căzut prizonier la mongolul care

---

999 Ibidem, p 296

1000 Ibidem, p 293 - 295 şi 340

1001 Th Holban, Cneazul, Contribuţie la jus valachicum în Polonia, in „Cerc 1st ”, anul X - XII, Iaşi, 1936, Nr 1, p 64. anul XVIII, Iaşi, 1943, p. 319 şi 371

1002 E Hurmuzaki, Documente...,VHI, p 393.

1003 I Krause. The medieval House hold; Large or Small, în „Con Hist Rev ", IX. 1957. p 420 - 432

răspundea de o mie de case[1004][1005]. Aici, *villas* trebuie luat în înţelesul de case şi nu de sate. Şi informaţia este exactă. Dacă la o mie de case erau o sută de *canesi*, înseamnă că unul dintre aceştia era şef peste zece case. Apoi, ea se verifică prin existenţa aceluiaşi sistem zecimal, constatat de către Ioan de Plano Carpini, în anul 1247, în organizarea ginţilor la mongoli.

Oglanii (*duces*) comandau generali, care, la rândul lor, conduceau divizii de zece mii de oameni (trimen), iar aceştia aveau subalterni pe *millenan, centenan* şi *decani.413*

În Moldova situaţia era aceeaşi. Satul moldovenesc a fost organizat, după tradiţia moştenită din epocile anterioare tot pe sistemul zecimal. Aici vom găsi sate organizate pe zece case şi, obişnuit, pe 20 de case, ca şi în Imperiul german al lui Carol cel Mare, dar şi pe 30 de case. Aceasta se poate vedea din mai multe acte interne.

Satul Copanca, de pe Nistru, din ţinutul Tighina avea, în 26 mai 1580 şi 16 august 1581,

---

1004 Rogerius, Miserabile Carmen, în „Chronica Minora”, ed M Flonanus, Budapesta, 1885, p 78 Constituerunt canesios id. est babvos, qui justitiam facerent, et eis equos animalia arma exema et vestimenta utilia procurarent Et sic procurator meus de istis dominis erst unus, ut pene mille villas regebat. Eterant canesi fere centum. Eis mittebantur oves, boves, vel equos ductores protali exemo reducebant Convemebant canesn pene quolibet septimana

1005 Apud B D Grecov - A I Iacubovschi, Hoarda de Aur, Bucureşti, 1953, p. 92, 205, 208 - 209

douăsprezece case[1006].

La 4 iunie 1484, Ştefan cel Mare acorda lui Maleşco şi lui Cozma Rizan „pentru dreapta şi credincioasa slujbă” în loc pe ambele maluri ale Vişnevăţului, afluent al Râcului (ulterior satul Râzeni din ţinutul Tighina) să-şi facă sat, „ca să fie de strajă împotriva tătarilor, aşa precum au fost până acum”, şi să ţină de steagul sau ceata boierului Gangur, megieşul său din apropiere, de la Gangura[1007]. În actul de confirmare, din 1 martie 1502, marele voievod preciza, că, hotarul acestui sat să fie îndestul, cât vor putea să folosească *douăzeci de case*.[1008]

În acelaşi an 1502, Ştefan cel Mare dădea slugilor domneşti Dobrotă şi Lupul, „pentru dreapta şi credincioasa slujbă” un loc la Fântâna Ploişoara, pe valea Grecului în ţinutul Tigheci, „cât va putea fi de ajuns pentru un sat cu douăzeci de case”[1009].

De asemenea, în 11 martie acelaşi an, Duma Hurduescu, fratele său Irimia, cu Dragoş şi Cupcia primeau un loc la Spiroasa pe Cogâlnic, să-şi organizeze sat „pară la douăzeci de case”.[10101011]

1006 A Moldova, veac XVI, voi m. p. 139, 168

1007 I Bogdan, Documentul Râzeni lor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în secolul al XV-lea, în „Anal Acad Rom,M S. I”, S H, tom XXX. 1908, p. 2-5.

10084 31A Moldova, veac XVI, vol I, p 10 - 11.

10094 33 M Costăchescu, Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare, Iaşi, 1933, p. 253.

1010 A Moldova, veac XVI, vol. I, p 14-15.

1011 A Moldova, veac XII, vol I. p 68 - 69

Urmaşul la tron, Bogdan al III-lea încredinţa, în 1 februarie 1508, slugii sale Duşman un loc la Fântâna Puturoasa pe Dubăţ, pe stânga Prutului „cât poate folosi îndestul un sat de douăzeci de case”. A2A

În toate aceste cazuri, ne aflăm în faţa unor sate cu două judecii, fiecare a câte zece case. Sistemul nu este modificat nici de Ştefan Lăcustă, în anul 1540, când dă la şapte megieşi viteji seliştea lui Gagea, între Obieleni şi Cosmeşti, din ţinutul Roman[1012].

Tradiţia a continuat să fie păstrată şi în secolele următoare. Satul Nistoreşti de pe Valea Neagră, din ţinutul Neamţ, avea în 30 martie 1613 douăzeci şi patru de case[1013], iar satul Budeşti din ţinutul Cârligătura, cumpărat, în anul 1628, de călugării de la mănăstirea Bamovschi de la zece răzeşi[1014], nu avea mai mult de douăzeci de case nici în anii 1661, 1663, şi 1667[1015].

Acest mod de organizare a fost observat de Radu Rosetti[1016] şi de Aurel Cazacii[1017]. Cu toate acestea, ambii autori nu au subliniat importanţa şi să fi făcut o comparaţie cu organizarea satului la

---

1012 Ibidem, veac XVI, vol I, p 394

10134 20 Ibidem, veac XVII, voi m, p 126

1014 I. Băleanu, Documente moldoveneşti, în „Cerc. 1st ”, anul VIU -IX, Iaşi, 1932 - 1933, Nr 3, p. 35 - 36.

1015 Arhiv Stat Buc, Mănăstirea Gălata, TW5, Ibidem, Achiziţii noi, 1115/18

1016 R Rosetti. Pămlntul, sătenii şi stăpânii, p 109 - 110

1017 A Cazacu, Vechile organizaţii româneşti, în „Revista istorică”, anul XXXIII. 1947, Nr. 1 - 12, p 9 şi 13.

celto-germani. Nu mai vorbim că le-a scăpat organizarea satelor pe trei judecii, adică cu treizeci de case, cum am văzut pe Bârlad la Gura Jeravacului, unde au fost cnezi Lie şi fraţii Ţigan şi pe Cuţitna, satul cu trei judecii, moteşnit de cei trei fii ai lui Simion Protopop. Dar nu numai atât, dintr-un document, dat, în 14 aprilie 1559, de către Alexandru Lăpuşneanu lui Simion, Duma, Şerban şi Gliga pentru a le întări vechea danie de la Ştefan Rareş a unui loc în Cornul Voroteţelor, vedem că acestor patru viteji li s-a dat să organizeze un *pagus*, adică un sat „cât poate să trăiască îndestulpatmzeci *de case* „[1018][1019].

Organizarea satelor cu trei judecii sau patru o găsim şi în secolul al XVII-lea, când Constantin Movilă acordă mănăstirii Secu un loc din hotarul târgului Scheia de pe Siret să

interneieze un sat cu treizeci de case.

În această perioadă de încercare a lichidării dreptului de strămutare (după anul 1594), stăpânii satelor încep lupta să desfiinţeze judeciile de zece case din hotarul vechiului pagus, cuprinzător a unei suprafeţe de teren pentru treizeci şi patruzeci de case, şi nu mai permit locuitorilor să se organizeze separat, pe judecii. Aşa se explică de ce în Vlădenii de pe Jijia, din ţinutul Hârlău, mai apoi Iaşi, Arsenie Nebojatco al II-lea logofăt

1018 A Moldova, veac XVI, vol. H. p 122 - 123
1019 Ibidem, veac XVm, vol. ü p 66. 147

avea douăzeci de vecini[1020], Gavril stolnicul, alţi douăzeci şi cinci de vecini în satul său de pe Prut din ţinutul Iaşi[1021], iar alţi voieri aveau în Spălăreşti de lângă Baia, douăzeci şi patru de case[1022], în Căbiceni douăzeci şi cinci de case[1023], în Cârsteşti pe Moldova, douăzeci şi şase de case[1024], în Boureni, treizeci de case[1025] etc...[1026]

În general, în secolul al XVII-lea, numărul locuitorilor unui sat era cam de patruzeci de locuitori. Satul Vlăiceni de pe Jijia avea treizeci şi şase de case[1027], satul Corlăţele din ţinutul Suceava avea patruzeci de case, în 15.77[1028] Târciţei din ţinutul Orhei, patruzeci de case[1029], în 1604, Moldova, pe Nistru, în ţinutul Hotin, patruzeci de case[1030], aşa cum şi în anul 1736 era scutit de Atârn, la Orumbetolu, satul de patruzeci de case a lui Ali aga, care a slujit lui Kupruli-Zade şi a primit permisiunea să păşuneze în Moldova 1300 de vite, 500 de iepe şi 2000 de oi[1031].

O excepţie există în aşezarea cumano-tătară

1020 Ibidem, veac XVII, vol IV, p. 161
1021 Gh Ghibănescu, Surele şi izvoade, V, Iaşi, 1908, p 251
1022 A Moldova, veac XVII, vol IV. p 388
1023 Ibidem, vol V. p. 26.
1024 Arhiv Stat Buc., Achiziţii noi, XXXVIEL/51
1025 A Moldova, veac XVII, vol V. p 56
1026 Arhiv Sta Iaşi, 412/91, 461/80
1027 A Moldova, veac XVII, vol IV, p 418 - 419
1028 T Bălan, Documente bucovinene, I, p. 76
1029 A Moldova, veac XIII, vol I, p 153
1030 Arhiv Stat. Iaşi, Documente, 259/2, 146/7, p 7
1031 Acad R. S. R, mns. Nr 237. f 409

de pe Bârlad din ţinutul Vaslui, Scociuhani de la gura Crasnei, unde găsim 63 de bordeie de tătari.[1032] Dar şi satele moldoveneşti cu locuitori autohtoni sau veniţi de peste munţi ori Nistru încep să nu mai ţină cont în acest veac de străvechea datină şi constatăm că satul Trebeş din ţinutul Bacău creşte de la 40 la 50 de focuri[1033], Şipote din ţinutul Hârlău la 45 de case,[1034] Toporouţi din ţinutul Cernăuţi, la 77 de case[1035] şi Rădăuţi de pe Pânt din ţinutul Dorohoi, la o sută de vecini[1036], în anul 1648.

Aceste constatări puse în legătură cu actele referitoare la judecii, văzute mai sus, în care se preciza că judeciile lui Dragoş Urlat, ale lui Fătu şi Ilie şi aceea a lui Ivaşco Podobitu depindeau de steagurile ţinuturilor de Tutova, Iaşi, Târgu Frumos ne întăresc convingerea că juzii satelor moldoveneşti erau, în primul rând, şefii militari ai judeciilor, alcătuite din zece familii.

Rolul lor de şefi militari ai corpurilor de străjeri şi cercetaşi de urme rezultă şi din drepturile pe care le au ei de a menţine ordinea publică, de a putea confisca lucruri, a aplica

---

1032 A Moldova, veac XVI, vol IV. p 215; XVII, vol I. p 170 -181, 226 - 233

10334 40 E Hurmuzaki, Documente, Ut, p 100, Diplomatanum Italicum I, p 111, I. C. Filitti, Documente şi texte din arhivele Vaticanului, Bucureşti, 1914, p 100 - 101.

1034 T Codrescu, Uricahul, H, p 98 - 104

1035 Ibidem, p 98 - 104

1036 Acad R S. R, Filiala Iaşi, Fond Sf. spin don, Documente, 47/100

represalii şi a face silă altora, drepturi menţionate în actele emise de Ştefan voievod în 26 mai 1435 şi 5 martie 1436, văzute deja.[1037]

Călătorul turc Evlia Celebi a notat în însemnările sale din călătoria făcută prin Moldova în anul 1659 că, „fiecare sat îşi are judele şi ostaşii săi”. Era o amintire păstrată de tradiţie a ceea ce fusese şi altă dată judele.[1038]

În acelaşi sens înţelegea judecia şi rostul juzilor, mitropolitul Dosoftei, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în traducerea Psalmului 81 zac. 24: „Să vă căutaţi judecia”, iar în aceea a Psalmului 140, zac. 27: „Cei cu judecie”. În Biblie, ediţie germană, termenii sunt redaţi prin corespondenţii germani: *Fürstentum* sau *Herschaß*[1039].

Juzii satelor româneşti funcţionau în această calitate fiind aleşi de membrii comunităţilor săteşti din rândul fiilor şefilor de familie, după criteriul vredniciei în mânuirea aimelor.

Cea mai veche informaţie despre un jude vlah = român cu atribuţii militare şi ales o dă Ana Comnena. În anul 1096, unul dintre juzii vlahilor de la Dunăre de Jos, cu numele Pudilă, a adus la cunoştinţa împăiatului Alexis I Comnenul, care se afla la Anchialos, vestea trecerii cumanilor peste marele fluviu. În textul grec xivôc ÉKKpiâov xô>v

---

1037 M Costăchescu, Documente..., H, p 676 - 677 şi 692 - 693

1038 A Antalfâi, Călătona lui Evita Celebi prin Moldova, în „Bul com ist rom ”, XII, p 51 - 52.

1039 u Tiktin, Dicţionar român-german, II, p. 188.

BAA/cov[1040], adică din cei aleşi[1041] sau distinşi ai vlahilor.

Tradiţia aceasta era în vigoare, în 18 martie 1436, la vlahii din Dalmaţia, pentru alegerea cnezilor şi a juzilor. „Dacă vreun cneaz le-ai fi urât... să aibă voie a-l schimba”[1042].

Ea era aceeaşi şi la românii dintre râurile Sava şi Drava din Slavonia, unde locuitorii fiecărui sat (pagus) îşi alegeau şi în 14 aprilie 1667, după vechiul obicei, în fiecare an în luna aprilie înaintea sărbătoririi Sf. Gheorghe, fie judele, fie cneazul. Conjuncţia *sive,* folosită în textul latin în sens alternativ, nu copulativ, este cu nuanţă adversarivă: „Quilibet *pago* Valachorum interdictos fluvios Savum et Dravuin în confiniis Sclavoniae habitantium suus *sit judex sive Knesius, vir scilicet ad it tempore, mense Apnli ante jestum sandi Georgii a sui pagi communitaie pro uno anno eligatur et electus iuxta antiquam consuetudinem,* supremo căpitaneo ad ipsius nottiatiam significetur, *a quo şi idoneus inventus fiierit, confirmetur et generali indicetur,* sân minus alius ab codem eligatur”.[1043]

1040 Ana Comnena, Alexias, II. 10, 9; N Bănescu, Cele mai vechi ştiri bizantine asupra românilor de la Dunărea de Jos, în „Anuarul Institutului de Istone Naţioanlă”, I, Cluj, 1922, 153

1041 A Bailly, Dictionnaire grec-fiançais, p 620

1042 S. Dragomir, Vlahii din Peninsula Balcanică în evul mediu, Bucureşti, 1959, p 73.

1043 A Veress, Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării româneşti, XI, (1661 - 1690), Bucureşti, 1939, p 69

Ca şi între cneji şi vătămani, surprindem în texte o deosebire şi între juzi şi vătămani, pe care o face chiar cancelaria domnească, la 24 august 1443. La această dată, Ştefan voievod răsplăteşte pe boierii Moica, vornic de gloată, şi pe fratele său Toader spătar „pentru dreapta şi credincioasa lui slujbă” cu mai multe sate pe Rebricea, precizând că în unele au fost juzi Stoian şi Giurgiu Blidarii, iar în altul, la Tecuci, unde a fost Andrei vătăman.[1044]

E clar, pentru oricine, că atât domnul, cât şi logofătul, ca şef al cancelariei, ştiau mai bine decât noi astăzi în ce constau deosebirile dintre juzi şi vătămani, deosebiri pe care le-au făcut şi când au scris actele referitoare la cnezi, cercetate mai sus. În ce constau aceasta, le vom vedea abia când vom analiza instituţia vătămanilor.

Dintre juzi, unii au fost aleşi cnezi şi întăriţi cu ordine scrise feudale în calitate de boieri. Unele cazuri au fost semnalate deja[1045], aşa cum am văzut că s-a petrecut cu cneazul Nicoară sau alţii aleşi de comunităţi şi întăriţi de voievod în aceeaşi gintă, în locul foştilor cnezi, rude şi megieşi, ca: Oană, Hud şi Ciorbă.

Afară de cazurile lui Dragoş Urlat şi Ivaşco Podobitu, întăriţi în judeciile lor, satul de pe Tutova, unde a fost jude Voinea, numit Voineşti,

---

1044 M Costăchescu, Documente II, p 179 - 181

1045 C. Cihodaru, Judeica şi cnezatul în Moldova, în „Anal.Ştiinţifice ale Univ. „Al L Cuza", din Iaşi, Sect. IU, XI, anul 1965, p 31

întărit în 27 noiembrie 1460, lui Ivul

Voinescu459, ajung în din stăpânirea unei rude, Oidea Negrilă, cu care ocazie i s-a schimbat denumirea în Oideşti, este răscumpărat, în 5 martie 1493, de către strănepotul Albu Voinescu şi surorile lui460.

Fraţii Giurgea şi Cosina Coteţ, desigur foştii fii ai lui Coteţ jude, sunt întăriţi pentru slujba lor dreaptă şi credincioasă, în 24 octombrie 1471 „în ocina lor dreaptă în satul Coteciari de pe Bârlad, a cărui judecie au cumpărat-o ca rude apropiate de la Greaca, fiica lui Rusu, cu 80 de zloţi tătăreşti”.461

În 14 mai 1484, Ion Parava şi Tatul Berivoiescu reintră în seliştea lor Beri-voieşti de pe Sărata, mai jos de Plotuneşti, din ţinutul Fălciu, plătind 37 de zloţi lui Ştefiil Cemătescu.462

Un Giurgiu Puţeanu îşi răscumpără judeciile de la megieşii săi, în 13 martie 1497, una în Puţeni pe Bârlad, la Dumbrava, şi unde au fost Muntenii Puţeni la marginea Dumbrăvii cu o sută de zloţi463 de la nepoţii lui Simion Turcu, iar judele Mălai Neagu ajunge stăpân, sub Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare, peste satele care-i vor purta numele de Mălăeşti şi Neguşăni la Cobâle, ţinutul Bacău.464

Amintirea titlului de *jude*, ca şi funcţia lui, a continuat să trăiască în lumea satului în secolele XVI ŞI XVII. Un – Petre-judele din satul megieşesc Brusturi din ocolul Târgului Neamţ apare ca martor megieş, în 1579, la alegerea limitelor

satului Oglinzi ale lui Mihăilescu uricar465. Un alt Petre, nepot al lui Ion judele, este stăpân în satul Giuleşti de pe Bârlad, din ţinutul Tutovei, şi vinde, în 10 iulie 1599, dreapta ocină şi cumpărătură a unchiului său Ion din dresuri de mărturie pe care le-a avut de Ştefan voievod, lui Nistor Ureche, mare vornic466. De asemenea, un Ion judele apare printre „oamenii buni şi bătrâni” dintre megieşi, în 6 martie 1612, valorificând partea lui Ioniţă din Silvestri din ţinutul Roman, pierdută pentru neplata birului467.

Şi ca o cunună deasupra celorlalte probe scrise pentru continuitatea funcţiei judelui şi a trecerii lui în feudalism avem actele satului Druleşti de pe Laţca şi Şiret din ţinutul Roman, într-unul, din 24 iunie 1626, Ionaşco judele cu nepoata sa Alexandra şi cu Ionaşco, fiul lui Vascan Birzotă, nepoţii lui Gliga vătaf, toţi strănepoţii lui Drule, vând „dreapta lor ocină şi declină” cât se va alege din satul Druleşti, cu 500 de taleri, lui Lupu Prăjescu.468

Stăpân feudal în plenitudinea drepturilor sale, Ionaşco judele, moştenitor ca strănepot al lui Drule, vinde partea sa, iar în 12 noiembrie 1627, el apare nu ca vecin, ci printre mulţi „oameni buni şi bătrâni de pre împregiur megiaş”, depunând mărturie în satul Miclăuşeni la vânzarea unei pălii din acest sat469. Fenomenul este normal şi e constatat atât în Maramureş, cât şi în Transilvania.[1046]

1046 A Moldova, veac XVII, voi OI, p. 66

Nu e de prisos să relevăm că juzii celor şapte scaune saxone din Transilvania trebuiau să fie aleşi numai dintre cei apţi pentru serviciul militai, care să poată conduce contingentele, în război.[1047]

În ce priveşte funcţiile juzilor şi cnezilor din Transilvania, sunt edificatoare constatările făcute de către prof. Ştefan Pascu şi sintetizate nu demult într-un judicios studiu. „Atâta vreme cât ei erau reprezentanţii obştilor săteşti – scrie autorul starea socială a acestor cnezi era aceea a unor ţărani fruntaşi, cu atribuţiuni administrative, juridice, fiscale şi militare, *în caz de război*. În această fază, cnezii nu sunt nobili, ci constituie o pătură intermediară între ţărănimea liberă şi nobilime. Atributul ce li se dă este acela de bărbaţi cinstiţi (honesti viri) bărbaţi destoinici (agiles viri), bărbaţi potriviţi (idonei viri). Când cnezii păşesc pe calea înnobilării, ei sunt de acum bărbaţi aleşi *egregii vin*, iar când sunt asimilaţi cu totul nobilimii ca stare social-juridică, ei sunt fie cavaleri (*milites*), curteni (*aulae milites*) sau nobili”[1048].

Revenind la Moldova, numărul juzilor întăriţi cu ordine scrise în judeciile lor *pe vecie* = uric este mult mai mate decât în cazurile citate mai

468 Documenta Romamae Histonca, A Moldova, veac XVII, vol XIX, Bucureşti, 1969, p 103, doc 84 4459 Ibidem, p 337, doc. 254
1047 Arhivele Statului Sibiu, Documente, m/230, Act din 7 ianuarie 1500
1048 Şt. Pascu, Rolul cnezilor în Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara, în „Studii şi

sus. Vom putea să ne dăm seama de aceasta mai bine în momentul în care vom scrie capitolele despre organizarea instituţiilor săteşti, cuprinse în acte în formulele *unde este casa lui*. Şi *unde este curtea lui*.

Din documentele publicate până în prezent, rezultă clar că:

1). Unii juzi au fost întăriţi de către domnie „pentru dreapta şi credincioasa slujbă” cu *judecia* = uric, *pe vecie*, în satele unde-şi aveau casele, denumite după numele lor de familie: *Urlaţi*, *Podobiţi*, *Mălăeşti saca*. *Neguşăm*. Numai stăpânind *judecia*, generaţii la rând, prin vitejie, aceasta putea deveni proprietate prin dreptul de slujbă = vislujenie a unei familii, alcătuită din cele zece case ale unei judecii, care vieţuiau pe aceeaşi moşie. De aceea, unii boieri sau slugi domneşti se şi mândreau că stăpâneau judecia într-un sat declină sau ocină, iar altele din vislujenia proprie.

2). Alţi juzi, cum au fost Voinea, Coteţ, Puţeanu, murind de tineri şi neavând imn aşi imediat, cu merite militare, judecia a trecut în mâinile unor mde apropiate, din o altă familie ce-i revin unui jude, ca şef militai al judeciei, fiii deveniţi majori ori nepoţii şi strănepoţii acestora au trebuit să răscumpere pe bani judecia bunicului sau tatălui din satele respective.

3). Foarte mulţi însă dintre juzii citaţi în documente au pierdut judecia definitiv în favoarea fraţilor, cumnaţilor, nepoţilor de fraţi sau surori cu care convieţuiau în hotanil judeciei lor, sau chiar

în favoarea unor megieşi din lăunini celorlalte judecii de pe întinsul aceluiaşi hotar de moşie. Situaţia acestora a fost arătată foarte bine de către C. Cihodaru[1049] şi mai puţin clar de H. Stahl şi nu mai e cazul să o reluăm în discuţie.[1050]

VĂTĂMANŪ ŞI ROLUL LOR LA SATE

Problema eminamente social-economico-juridică şi mai puţin politică, instituţia vătămanilor la sate a fost luată în discuţie de către istoricii anteriori.

I. Bogdan scria, la vremea sa, că termenul *vătăman*, care se găseşte, de altfel, numai în documentele moldoveneşti, are acelaşi înţeles cu cneazul sau judele., JDespre acesta, spunea el în continuare, ştim cu siguranţă din documentele ulterioare că era judele satului, întocmai ca voniiceii sau vornicii de mai târziu, iar cuvântul vătăman pare a fi fost împrumutat de la malo-rusienii din Galiţia şi Podolia", pe motivul că acolo se găseşte şi sub forma *ataman* şi nu înseamnă numai şefi de cazaci, ci şi jude sătesc = *willicus alias cijwan seu watman*, deşi cunoştea că Linde şi I. Sreznewsky îl pun în legătură cu *vataha* sau *vataga* existent la cumani, menţionat de *Cronica Ipatievscaia*[1051].

1049C ercetări Istorice", anul VIII, Cluj, 1957, nr 1-4, p 38

1050 C. Ciuhodaru, op. cit., p 32, 42.

473 H Stahl, Controverse de istorie socială românească. Bucureşti, 1969, p 219-222.

1051 I. Bogdan, Despre cnejii români, extras din Anal Acad. Rom ser II, tom XXVI, Mem Secţ. 1st. Bucureşti, 1903, p 9-10, nota l,p. 13-21

R. Rosetti a emis părerea că vătăman îi erau dregători puşi de cnejii ce stăpâneau mai multe sate, în care nu aveau şederea lor[1052], sinonim în atribuţii cu judele şi cu cneazul, dar termenul e de origine mongolă[1053]. J. Conduraki atribuie vătămanilor şi rolul de judecători împreună cu „oamenii buni şi bătrâni”.[1054]

I.C. Filitti îi consideră dregători săteşti, *dar nu judecători*, exprimat în textele slave prin cuvântul *sudeţi* = *sondeţi*[1055][1056].

D. Ciur ea, pornind de la documentele din 1435 – 1436, care pune pe acelaşi plan pe boieri, vornici, şoltuzi, pârgari, pe juzi şi vătămani, atribuie acestora din urmă aceeaşi calitate oficială la sate, deţinută la ţinut, ocol şi oraş de cei menţionaţi mai sus. Observa că tătarii aveau organele lor de conducere pe *vătămării*, dar conchide că aceştia sunt dregătorii satelor locuite de ruteni, organizaţi conform lui *jus ruthenicum**19*,* veniţi în Moldova odată cu închipuitul exod al populaţiei din Ţara Haliciului,

---

1052 R. Rosetti, Pământul, sătenii şi stăpânii, p 146 şi 156

1053 Idem, Despre clasele sociale agricole în Moldova, în Moldova, în „Revista Nouă”, Bucureşti, 1889, anul II, p. 72

1054 J. Conduracki, Recherches sur l’ancienne organisations judiciare des roumains. Pans, 1913, p 49-54

1055 I. C. Filitti, Proprietatea solului în Principatele românepână la 1864, Bucurşti, 1935, p 68, 69

1056 D Ciurea, Organizarea administrativă a statului jeudal Moldova, în secolele XIV-XVIII, în „Anuarul Inst de Istone şi Arheologie”. H, Iaşi, 1965, p 211

în anul 1349[1057], aşa cum *juzu* erau după *jus valachicum*[1058].

C. Cihodaru vede în vătămani, la fel, conducători ai obştilor săteşti sau întemeietori de sate rutene după dreptul rutean[1059], iar pentru H. Stahl, formula unde este sau unde a fost vatăman nu sunt decât indicaţii geografice pentru identificarea satelor, ca şi aceea folosită la juzi şi cnezi.[1060]

Fireşte că toate cercetările făcute piuă acum pentru aflarea adevărului istoric şi mai ales materialele adunate ne-au fost şi ne sunt de mare folos. Ele ne-au apropiat de zonele şi popoarele de la care locuitorii satului moldovenesc şi mai apoi chiar cancelaria au putut să le împrumute.

Dacă renunţăm la a socoti termenul *vătămări* ca provenind direct din cuvântul *atta-atto-attis* =, folosit de pelasgi, cei mai vechi locuitori de pe teritoriul Daciei, pentru a denumi pe *tata* sau bunicul[1061] şi căutăm un popor mai apropiat de istoria Moldovei, gândim, în primul rând, la

1057 B.D. Grecov, Organizarea socială în Rusia Haliciului şi din Polonia în secolele XIII - XIV, în rev „Studii şi cercet. de istone medie”, I, 1950, p. 96; idem. Ţăranii în Rusia, e<± rom Bucureşti, 1953, p. 260 - 288

1058 Th Holban, Jus valachicum în Polonia, în „Cercetăn istorice”, XVIII, 1943, p 314, 322, 363

1059 C Ciuhodaru, Judecia şi cnezatul în Moldova, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii Al I Cuza”, sectorul m. A, Istone. tomul XI, anul 1965, p 9, 21 - 22.

1060 H Stahl, Controverse de istone socială, p.214 - 215, 234 - 235

1061 N Densuşianu, Dacia preistorică, Bucureşti, 1913, p 905

neamurile turco-inongole, venite de dincolo de Urali aici, începând cu Chazarii, îndată după anul 643, de la care avem urme în oronimie, hidronimie şi toponimie, ca: *Jidan*, *Jideşti* şi *Jidovină*, pârâu, sat şi înălţime în ţinutul Neamţ[1062] şi Bacău[1063] şi Putna[1064] şi *Jidova* şi *Jidovea* în ţinuturile Dorohoi4SS, Iaşi, Fălciu[1065], Orhei[1066], Sreznevskij[1067] pune cuvântul *vătăman*, ca şi Linde93, în legătură cu *vataha* sau *vataga*[1068], citind texte din *Cronica Ipatievscaia*, care, la cumani, înseamnă *turmă*, *societate*, *familie mare*, iar vatahul sau vatămanul, şeful acesteia.

Colegul Mehmet Mustafa, cunoscător al limbilor turco-tătare, îmi confirmă că termenul vătăman este un compus în limba mongolilor din *asta* + *man*, care înseamnă *tata mare*, adică bunic sau moş, de la care, probabil, a rămas în Moldova, în prescurtare, *vătănia* = locul de aşezat e al

---

1062 M Costăchescu, Documente, I, 274; II, 7 - 9 şi 95, 436,1 Bogdan, op. cit., I, 251 - 252, 450, A Moldova, veac XIV - XV, vol. I, p 151. XV, vol H, p 151. veac XVH, vol. II, p 155; IU, p 28, 64, 54, 56. 81. 149, 171. 212; IV, p 7 - 8. 25, 39. 241, 331, V, 32. 76. 306 - 307. 314

10634 80 Ibidem, veac XVII, vol V, p 383 - 384

1064 1. Bogdan, op. cit, p 251 - 254, A. Moldova, veac XV, voi II, p 151

1065 Marele dicţionar geografic al României, IU, p 101 (p 97 - 101).

1066 A Moldova, veac XVII. vol IV. p 52.

1067 1. Sreznewskij, Matenaly dija slovana drevn, ruskie jazâka, St. Petersburg, 1893, col. 231.

1068 Fr Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen, p 376

familiei mari, satul, domiciliul[1069].

După stabilirea dominaţiei mongole (1241), *Cronicile scuite lituaniene* (*Suprast*, *Uvarov*, *Krasinski*, *Arheologică* şi *Evreinov*) au tradus cuvântul *ataman* prin tată şi bunic în limba rusă veche şi i-au considerat pe mongoli ca *taţi* şi *bunici* ai ţării Podoliei[1070], în acelaşi sens cu explicaţiile date nouă de Mehmet Mustafa.

S-ar mai putea totuşi ca termenului vatăman să i se dea şi alte explicaţii.

Se ştie că Gingis-Klian a organizat pe mongoli în unităţi militare de 10.000 de familii[1071]. Şi, din moment ce Moldova şi Ţara Românească, făcând parte din marele imperiu cuman sub numele de Cumania Neagră[1072][1073], au căzut ca moştenire lui Giuci, cel mai mare fiu al lui Gingis-Khan şi lui Batu-han; teritoriul de la răsărit de Carpaţi, îndeosebi, a fost împărţit în unităţi fiscale de câte 10.000 de familii. Astfel, *trimen* a devenit, concomitent, un arondisment militar şi fiscal, o *turnă*, având ca centru o *ciute* într-un oraş. În fruntea unui trimen stătea un *attiman* – ataman – ca reprezentant al populaţiei şi administrator fiscal, în acelaşi timp. Acesta aduna birul pentru tătari, pe care-l preda guvernatorului, care se

---

1069 Al. Philippide, I. Otiginra românilor. H, p. 462.
1070 Polnoe Sobranie russhh letopiseï, vol. XVII, p 99 - 101.
1071 B D Grecov - Grecov, Hoarda de Aur, Bucureşti. 1953, p 47, nota 4, p. 91 - 92, 119 - 120, 320 - 322.
1072 D Onciul. Opere complete, ed 1946, p 136, 138, 158, 206, 208
1073 B D Grecov - A I Iacubovschi, op. cit,, p 122.

chema în cumană, *baskak* şi în mongolă, darogă49S.

De la primul cuvânt ne-a rămas, în Moldova, satul *Bascacauţi* de pe Prut din ţinutul Iaşi[1074], iar de la al doilea, oraşul *Dorogum* şi *Dorogoni*[1075], mai apoi Dorohoi, curtea marelui vornic al Ţării de Sus, cum Bârladul era al Ţării de Jos.

De la *trimen* = (zece mii), împărţit în mii, sute şi zeci, s-a ajuns la alcătuirea *tumenului* = şef a zece case, numit *atiimen* sau ataman, adică decan al unui sat = judecie de zece familii, ca reprezentant al marelui şef de trimen, aşa cum s-au petrecut lucrurile în Volhânia şi în Podolia

Aşa se explică de ce atât şefii satelor de ruteni[1076] cât şi aceia ai aşezărilor româneşti ale bolohovenilor, conduse mai înainte de cneji, au luat titlul de *atamani*, după modelul mongol.[1077]

Cronica contelui Uvarov ne relatează că, după marea bătălie de la Sinie Vodă (1362), fiii lui Mihail Coriat: Iurg, (careva fi domn al Moldovei în 1374), Alexandru, Constantin şi Teodor, venind în Podolia, au intrat în prietenie cu atamanii şi au început să organizeze lupta împotriva tătarilor,

---

1074 M Costăchescu, Documente, I, p 315 - 316

1075 Ibidem, I, p 394, H, p 426, 432. C C Giurescu, 7îrgun, p 221.

1076 B D Grecov, Ţăranii în Rusia, ed rom, p 294 - 295, 314. 346

1077 N Molceanovschi, Schiţa ştirilor despre Tara Podoliei, până în 1434, în „Memoriile Universităţii din Kiev". Kiev. 1883. p 146, 161

începând cu refuzul plăţii tributului către baskaki[1078]. E foarte posibil ca printre aceştia să fi fost şi tătari dizidenţi, căci eforturile lituanienilor, care au dus la slăbirea Hoardei de Aur, exploatate de românii din Moldova pentru a-şi forma un stat independent, coincide cu perioada atacurilor date de Urus-han al Ak Ordei (1361 – 1380) împotriva Hoardei de Ani şi cu luptele interne dintre Toktamâş şi Timur-Lenk (Tamerlan), terminate prin înfrângerea lui Toktamâş[1079].

Dacă aceşti *atamani* din Podolia erau numai şefii războinici ai satelor de tătari e greu de spus. Din documentele interne, emise de cancelaria Moldovei în secolul al XV-lea, se desprinde că, din Carpaţi şi până la Nistru, în epoca imediat după îndepărtarea dominaţiei mongole, tătarii luaţi prizonieri şi dăruiţi de domni unor mănăstiri sunt organizaţi în sate de câte zece case (sălaşe) conduse de către un vătăman. E foarte probabil că, în această situaţie, vătămanii erau conducători de obşti, cu atribuţiuni mai mult administrativ-fiscale.

În actul din 7 ianuarie 1407, văzusem că Petru Muşat, (1374 – 1391), dăruise mănăstirii de la Neamţ două sate de pe Moldova de la gura Neamţului: Timişeştii şi Cârstaneştii, pendinte de curtea de la Dvorăneşti, fără a ne indica originea

---

1078 Cronica Uvarov. în „Polnoe Sobrame russkih ”, XVII. p 99

1079 B D Grecov - A. L Iacubovschi, Hoarda de aur, p. 296 - 349. Mehmet Mustafa. Aspecte din istoria Dobrogei sub dominaţia otomană în veacwile XIV - XVII (Mărturiile călătorului Evlia Celebi), în „Studii", tom 18, 1965. nr 5. p 1102-1103

etnică a locuitorilor. Dar Ilie voievod precizează în uricul de confirmare al daniei, emis în 30 noiembrie 1435, că e vorba de un sat cu zece familii – *celiad* – de tătari ce locuiesc în case (*hije*), iar numele lor, în afară de acela de Timus, de la care vine însăşi denumirea aşezării Timişeşti, sunt: *Mamai*, *Albaş* (*Acbaş*), *Zorea*, *Cârlig*, *Ciurilă*[1080] etc. Faptul că, în actele referitoare la Timişeşti, nu se arată că cele zece familii sunt conduse de un vătăman, trebuie considerat ca o simplă scăpare a diacului. Aceasta nu se mai petrece în cazul satului Gura Cracăului de pe Bistriţa, dăruită aceleiaşi mănăstiri, în care se cuprinde formula expresă: *unde este Samoilă vătăman*[1081].

Acelaşi lucru se desprinde şi din privilegiile mănăstirii Probata, înzestrată cu sate tot de către Petru Muşat[1082], care a fost şi ctitor[1083]. Satul cu cele zece sălaşe de tătari, dăruite mai apoi de către Ilie voievod, fiul lui Alexandru cel Bun şi aşezate în satul Bodinţi, de lângă Poiana Siretului, denumit după aceştia *tătămşi*, era condus de Tulea vătămanul.[1084]

Fireşte că nu puteau fi altceva decât tot tătari

1080 M Costăchescu, op. cit., I, p 494 - 497, A. Moldova, veac XIV - XV, vol I. p 138.

1081 Ibidem, E, p. 10 - 13, 250 - 265 şi 517.

1082 Ibidem, I, p 16-18.49-50

1083 N Iorga, Inscripţiile din bisericile României, I, p 38, P. P Panaitescu, Din istoria luptei pentru independenţa Moldovei, în „Studii”, anul IX. 1956, nr 4, p. 107

1084 M Costăchescu, op. cit., II, p 128 - 130, 195.

şi acei din satele de pe Teliţa, de la confluenţa Botnei cu Nistru din ţinutul Tighina, unde erau *vătămam* David şi Vasile.[1085]

Faptul în sine nu trebuie să fie de mirare nimănui, căci, în Moldova, mai avem sate locuite de tătari. Din unul, în fruntea căruia stătuse cândva Timurtaş, numit apoi Timurtaşeuţ sau Tamârtaşinţi de pe Şomuzul Mare – azi Şoldăneşti inclus în Fălticeni, după numele lui Şoldan Petru – Alexandru cel Bun dăruia în 22 septembrie 1411, cinci sălaşe de tătari aceleiaşi mănăstiri din Poiana Siretului[1086]. Şi, probabil că, dintre mongolii luaţi prizonieri şi aşezaţi prin ţară, erau şi robii mănăstirii de la Moldoviţa, dăruiţi să lucreze la morile şi berăria din Baia[1087], precum şi Paşco tătarul, eliberat de episcopul Calist al Romanului[1088] şi Oană tătarul, chemat, de Ştefan cel Mare[1089], din Polonia şi eliberat mai apoi.

De asemenea, tot vătămani se numesc Ilea, Tăvuci, Penea şi Anania, căpeteniile tătarilor dăruiţi de Alexandru cel Bun, mănăstirii de la Bistriţa, care, întăriţi[1090], în 15 septembrie 1462 şi

---

1085 Ibidem, II, p. 128 - 129, 179 - 182. 195, Moldavia v epohu feodalizma, I, Chişinău, 1960. p 8 - 9, 13 - 16.

1086 M. Costăchescu. op. ciL,, I, p. 92 - 93. 95 - 97. Dintre urmaşii acestor tătan. trebuie să fie şi jucătorul de la „Foresta Fălticeni” cu numele Ţacamaş

1087 Ibidem, Documente moldoveneşti..., p 45

1088 Ibidem, II, p. 236

1089 I. Bogdan, Documente lui Ştefan cel Mare, I, p 140 - 142

1090 M Costăchescu. Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare, Iaşi, 1948. p. 10 - 14

13 februarie 1466, vor alcătui în timpul lui Ştefan cel Mare trei judecii[1091] = *vătănn* sau *lume*, două pe Bistriţa şi una în târgul Piatra lui Crăciun, ultima numindu-se Tătăraşi până astăzi.

Dacă interpretarea noastră este justă – şi nu vedem cum ar putea să fie dată o alta, după atâtea texte aşa de clar exprimate şi evidente – atunci şi satul numit Cuciuru, din ţinutul Cernăuţi „unde a fost vătăman Gherman"[1092], şi acela dintre Baia şi Rotompăneşti, unde a fost Veriga vătăman[1093], numit şi în anul 1677, Verijani[1094], erau cum de altfel le arată şi numele, alcătuite din mongoli şi nu din ruteni.

Aşa stând lucrurile, prin menţionarea formulei „unde este *vatăman*", concomitent cu aceea unde este *cneaz* sau unde este *jude*, diecii, care scriau cărţi domneşti pentru războinicii satelor, făceau deosebire între satele locuite de români creştini ortodocşi şi turco-mongoli de religie ş-am ani stă ori musulmană, ceea ce nu s-ar fi produs dacă satele cu vătămani ar fi fost formate din ruteni. Diecii şi logofeţii de cancelarie făceau această discriminare foarte conştienţi. Sub Dumbrava înaltă în ţinutul Dorohoi, actele de privilegii ale lui Oană vornicul şi fiilor să-i arată

1091 A Moldova, veac XIV-XV, vol I. p. 320. 322, 341, XVI, vol IV, 136 - 137, XVII. vol m. p 221

1092 M. Costăchescu, Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, I. p. 151 - 153.

10935 1* Ibidem, I, p. 159-161

1094 N Iorga. Studii şi documente privitoare la istoria românilor. Bucureşti. 1904. VH. p 104

concomitent existenţa satului cneazului Stan cu aşezarea condusă de Minco vătăman[1095]; acelea ale lui Mihail gramatic pe a lui Toronta de pe Prut şi Iacob vătămanul de pe Jijia cu a cneazului Ivan[1096]; ale boierilor Moica şi Toader pe a lui Andrei vătămanul de la Tecuci cu ale uzilor Stoian şi Giurgiu Blidarii de pe Rebrişoara[1097] etc.

E posibil oaie ca, după atâtea probe documentare, să aibă altă origine etnică locuitorii satului de pe Turia; *unde a fost Ostapco* vătăman523 şi Baicăuţii de pe Soholeţ şi Birlad; *unde a fost Hadâr vătăman*.[1098]

Ori, s-ar putea contesta că nu erau locuite de mongoli satele dintre Prut şi Nistru; unde a fost Ştefan vătăman, de la obârşia Medvediei, din ţinutul Hotin[1099], acelea de sub Derenee; *unde au fost vătămam Căliman, Iachim* şi *Lucaci*[1100][1101], din ţinutul Iaşi (Bălţi), *unde a fost Paşco vătăman521*, de pe Itchil, din ţinutul Orhei; *unde au* fost *vătămam Procopie şi* Vasule528 de pe Răut; unde

---

1095 M Costăchescu. op. cit., I, p 233, 269, A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 73. 83; XV, vol H, p 145

1096 1. Bogdan, op. cit, H, p 193 - 194, A Moldova, veac XVI, vol I, p. 7

1097 N Costăchescu, op. cit., H. p 179 - 185, A Moldova, veac XIV - XV, vol I, p 199 - 303; XV. vol II.
p 158

1098 1. Bogdan, op. ciL, I. p 366 - 369

1099 M Costăchescu, op. cit., I, p 279 - 284

1100 M. Costăchescu, Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod. Bucureşti, 1940, p 419 - 427, A Moldova, veac XVI. vol I, p 107, p 149

1101 M Costăchescu, op. cit, I. p 459, II, p 222

a fost Zlătarul vătăman de la Horodişte, unde a fost Jaza vătăman de pe Nistru[1102] din ţinutul Orhei şi *unde a fost Alexa Vătăman*[1103] de la Gura Rezinei din ţinutul Soroca[1104], numai pentru că textele nu precizează originea lor etnică?

E în afară de orice îndoială că, în aceste acte, domnia Moldovei trece sub controlul militar şi fiscal al boierilor să-i toate satele tătăreşti. Prin aceste cărţi domneşti ne aflăm, de fapt, în faţa fenomenului de centralizare a puterii statului moldovean. Ceea ce este mai important însă pentru istoria satului moldovenesc şi trebuie de reţinut e şi faptul că satele de tătari, Timişeştii, dat mănăstirii de la Neamţ, Tătăruşii, dat mănăstirii Pobrata, Tătăraşi de lângă Piatra lui Crăciun dat celeia de la Bistriţa, ca şi Tainârtaşinţii lui Şoldan, erau organizate în vătănii de câte zece familii ca şi judeciile moldoveneşti, aşa cum procedează, de altfel, toţi locuitorii din stepele Asiei Centrale[1105].

Dată fiind originea etnică turco-mongolă a locuitorilor, era normal ca şeful celor zece familii, adică decanul satului, în calitatea sa de şef al comunităţii = *vataha*, să fie numit cu un cuvânt din aceeaşi limbă maternă = vatăman = tată mare, titlu care coincide şi cu funcţia de

---

1102 Idem, Documente de la Ştefan cel Mare, Iaşi, 1933, p 190 - 192.

1103 Ibidem, p 201,1 Bogdan, op. cit, II, p 70

1104 A Moldova, veac XV, vol. II. p. 238

1105 Al. Philippide, Ongmea românilor, I, p 842.

reprezentant al *tumenului*, adică *ataman*, şef cu atribuţiuni militare şi administrativ-fiscale.

În ce priveşte atribuţiile acestora, evident, ele nu puteau fi decât identice cu cele ale juzilor. Faptul reiese cu prisosinţă din ordinul scris, emis de Ştefan voievod în anul 1435 şi repetat în 1436, care prevede că vătămanii aveau în satele lor dreptul să exercite puterea ca şi boierii pârcălabi la ţinuturi, vornicii în ocoale, şoltuzii în târguri şi juzii români în judeciile lor. Drepturile lor de şefi militari erau: să ia zăloage; să confisce obiecte însuşite cu forţa sau înşelăciune de către negustorii străini care ar fi încălcat obiceiurile ţării în probleme de drept public şi comercial.

Mai târziu, în secolul al XVI-lea, termenul *vatăman* va fi adoptat de către cancelaria domnească pentru a indica pe reprezentanţii populaţiei săteşti, pendinte de stăpânul feudal, spre a-l deosebi de ureadnicul sau economul acestuia. Dar, atribuţiunile acestora vor fi analizate în capitolul: *Justiţiei în satul moldovenesc*.

PARTEA A II-A
SATUL, DOMENIU FEUDAL PRIN JURĂMÂNTUL DE CREDINŢĂ AL JUZILOR ŞI CNEJILOR
CAPITOLUL I

MOTTO:

„Moldovenii sunt toţi bărbaţi viteji, ageri şi nu făcuţi să stea pe perne, ci la război pe câmpul

de luptă” (Scrisoarea unui medic anonim din Moldova trimisă în 1502 către Senatul Veneţiei, E. Hurmuzaki, *Documente*... VALL p 36 – 37, *Călători străini despre ţările române*, vol. I. Bucureşti, 1968, p 149).

BOGĂŢIA, PRODUCŢIA ŞI ORGANIZAREA DREPTULUI FINANCIAR

CE ÎNSEAMNĂ FORMULA „UNDE ESTE CASA LUI...”

Mediul biologic cu bogăţiile naturale din spaţiul geografic de la est de Carpaţi ca şi cel din întreaga Dacie, de altfel, au oferit locuitorilor lui excelente mijloace de trai din cele mai vechi timpuri. Obiectele rezultate din săpăturile arheologice, cum sunt oasele de bou şi de oaie, coamele de taur şi cerb, fălcile de porc şi de mistreţ, oasele de căprioară şi de ţap, sula din os de oaie, săpăligele din coame de cerb, râşniţele şi fiisaiolele pentru tors găsite în fiecare casă de la Hăbăşeşti-Strung a din ţinutul Roman[1106] şi din cele 44 de locuinţe concentrate în jurul a două mai mari cu 85 de gropi pentru păstrarea cerealelelor, cu unelte de silex, nuclee, percutoare, lame, vârfuri de săgeţi şi lănci, răzuitoare de bazalt, ciocane şi topoare perforate, urmate mai apoi de topoare de bronz, săgeţi de bronz cu trei aripioare, ace şi scule de aramă împreună cu alte unelte agricole[1107] sunt dovezi categorice ale existenţei unei organizări gentilice pe teritoriul

1106 Vlad Dumitrescu, Hăbăşeşti, Bucureşti, 1954,p 506-510
1107 Ibidem, p 19,221

Moldovei încă din neolitic[1108]. Agricultura milenară, în această regiune[1109], şi cu terminologie proprie[1110] căpătase un caracter obligatoriu şi permanent[1111].

Uneltele agricole erau aceleaşi la noi[1112] ca şi în Europa[1113][1114]. Boii şi caii se înjugau cu *jug*, aşa cum îi înjugau grecii cu Cuyôv şi latinii *cujugum*. În ce priveşte vitele – scrie Mihail Königes.

„Secolele nu au influenţat nici în rău şi nici în bine „vita de Bărăgan" ce-şi are patria în Moldova. Aceeaşi vacă sură, care îşi trăieşte astăzi traiul mizer pe miriştile uscate, aceeaşi vită slabă roade de când lumea la tuleii vârtoşi de păpuşoiu de pe coastele colinelor moldovenene. Aceeaşi pereche de boi voinici, cu coame scurte, cu care ţăranul îşi cară acasă, din câmp, lângă Prut şi Nistru, ştiuleţii galbeni de păpuşoi şi bostanii roşii, aceleaşi animale le întrebuinţau vechii goţi înaintea carelor cu două roţi, cu care-şi trau spoit au, în pribegiile lor, nevasta şi copii dimpreună cu tot avutul lor.

1108 Ibidem, p. 253-254, 258, 273, 601-605.

1109 N Iorga, Istona Românilor. I, p 69

1110 VI Dumitrescu, op cit., p. 495-545

1111 Al Bocănetu, terminologia agrară în limba română, în „Codrul Cosminului“, vol II-III, Cernăuţi, 1929, p 119-268, N Iorga, op'cit, n,p. 111-149(135).

1112 V Neamţu, Contribution a l 'etude du probleme des instruments aratoire utilisés au moyen âge en Moldavie,

1113î n „Revue roumaine d'Histoire“, „tom VI, 1967, Nr 4, p 533-552“

1114 C. I Karadja, Despre cronica lui Sebastian Münster, în „Arhivele Olteniei“, V. Nr. 24, marţie-apnlie, 1926, p. 88. şi 91

9 A Bally, Dictionnaire grec-Jrançais p 884

Această vită era proprietatea hunilor şi gepizilor, a avarilor şi a pecenegilor”[1115].

Angiolello, secretarul lui Mahomed al II-lea, a rămas impresionat de bogăţiile Moldovei în animale, în boi şi cai buni, în anul 1476[1116]. Martin Cromer era informat şi el în secolul al XVI-lea că: „moldovenii nu prea cultivă ogoarele, ci se hrănesc numai cu cirezile, căci ţara lor e plină de boi şi vaci foarte bune”[1117].

, 3 oii din Moldova sunt ca mărime fără pereche – scria în acelaşi secol polonul Gorecki (Gorecius) – şi mulţimea lor este aşa de mare încât se exportă în mare număr în Rusia şi Germania”[1118].

Tabloul este completat apoi de italianul A.M. Gratiani, care remarca, în aceeaşi perioadă de timp, că: „În această ţară, ogoarele sunt foarte roditoare, dar oamenii nu se ocupă cu agricultura decât în mică măsură. Nu seamănă decât pentru nevoile lor în frecare an. În schimb, mulţimea vitelor este de necr ezut. Pot înjuga la plug până la 12 boi”[1119].

O descriere a Moldovei, probabil, din timpul

1115 M Königes, in „Prometeu“, rev de la Braţov. H, p 13-20; cf N Iorga. op. ciL, I, p 68-69

1116 G M Angielello, Donado daLezze, Histona turchesca, ed I. Ursu, Bucureşti, 1909, p 83

1117 Goreski, Descripüo belli Ivoniae voivodae Valachiae, Frankfurt, 1578, în Papiu Banan, Tezaur de monumente istonce, HI, Bucureşti, 1846, p 213.

1118 M Cromer, De origine et rebus gestis Polonorum. Basel. 1568. p 213. cf. P P Panaitescu, Viata feudală

P 17

lui Ştefan cel Mare aflată în arhivele Vaticanului, publicată de patru ori până acum ca fiind din secolul al XVI-lea, arată că ţara întreagă era dăruită de natură cu ogoare, vii, pescării, iar în munţi se aflau aur şi argint.[1120] Într-un cuvânt, erau din belşug de toate. Grânele şi vinurile erau ca cele din Friuli; iar păşunile puteau hrăni, la începutul secolului al XVI-lea, mai bine de o sută de mii de cai[1121].

Referindu-se la aceeaşi bogăţie în cai atât de necesară războiului, Reichersdorf consemna, în 1538, că Moldova hrănea înlăuninil său cai foarte buni, turceşti şi româneşti, în mare număr, încât Petru Rareş putea să strângă oaste până la 60.000 de călăreţi şi pedeştri[1122]. Gorecki descrie caii moldovenilor ca fiind mici, rezistenţi la muncă şi prezenţi şi iarna pe ogoare scuraiând zăpada cu copitele[1123]. Este vorba, desigur, de caii din regiunea muntoasă, menţionaţi şi de Dimitrie

---

1119 A M. Gratiani, De Ioanne Heraclide Despota valahomm principe, in E. Legrand, Deux vies de Jacques Basilicos, Varşovia, 1759, p. 169

1120 E Hurmuzaki. Documente DI. p 442; I Bogdan, in „Arhiva“ DC. Iaşi. 1898, p 117-121, A Veress, Documente, I, p 189, Şt. Pascu, O scurtă descriere a Moldovei in „St şi Cerc 1st“, anul XViii. Iaşi, 1943, p 182-187.

1121 C. Esarcu, Ştefan cel Mare, Bucureşti. 1874, p 92. E Hurmuzaki. Documente, VUI. p 36-37, A Nikitin. însemnări din călători, cf. I P Maghidovici, Din istoria descoperirilor geografice. Bucureşti, 1953, p 100-105

1122 Reichersdorf, Chorographia Moldaviae, in Papaiu Banan, Tezaur de monumente istorice, DI, p 139.

1123 Gorecki. op. cit, ed. Cit., p 172.

Cantemir şi nu de caii de şes mai mari şi mai arătoşi la înfăţişare, cu picioare bine legate, iuţi şi tari, foarte căutaţi nu numai de poloni şi unguri, ci şi de turci[1124]

alături de marile herghelii de cai sălbatici ce puteau fi prinşi în regiunile de stepă ale Basarabiei20, în anotimpurile ploioase.

Toate aceste bogăţii, completate de informaţiile aflate în documente, referitoare la comerţul de mai târziu cu boi, vaci, cai, oi, capre, porci, ceară şi miere de albine21, au constituit din cele mai vechi timpuri nu numai baza alimentară a traco-dacilor de pe ambele versante ale Carpaţilor, ci şi îmbrăcămintea lor.

Felul de viaţă al românilor de totdeauna este bine prins de un scriitor saxon al secolului al XVMea2:

„Turmele-şi paşte pe câmpuri întinse valahul îndărătnic şi barbar Ce plin de cruzime viaţa-şi trăieşte sălbatic.

Înveşmântat în sarici din pieile de capră flocoasă.

Deosebit de poporul din jur prin trai şi prin lege Fără să-i pese de crivăţ şi nici de-ale iernilor geruri.

El se hrăneşte cu lapte şi caş, cu mălaie făcute din făină de mei Ce e coaptă în spuze fierbinte.

Iar cu crudă slănină foalele-i place să-şi

11241 5 D Cantemir, Descrierea Moldovei, ed. P. Pandrea, Bucureşti, 1965, p 92.

umple”.

Constatate ca existând în toate satele Moldovei, aceste bogăţii erau alături de uneltele de producţie în proprietatea comunităţii gentilice la început şi apoi în aceea a comunităţilor casnice.

Cât timp uneltele de producţie şi apărare, precum şi bunurile de larg consum au aparţinut comunităţii gentilice sau casnice, nu s-a pus problema organizării unor contribuţii fiscale, de o ale ce luptătorilor li se duceau de toate din grămadă Dar, după ce un *pagus* a primit o întindere de teren în jurul unei coline pe pajişte23 spre a-şi stabili aşezările (*pajişte* de ia în do-europe anul *pagus* existent la romani (*pago* – ere = a *aşeza*, a *fixa*, a *organiza24*, şi la greci niâyvupi25, de unde nayapxoc = *şefii unui pagus26*, şi *Areopagul* şi nu cum crede Fr. Miklósich27, lucrurile s-au schimbat.

Urmărind procesul de tiecere a proprietăţii din stăpânirea obştească a tribului sau ginţii în proprietatea familială, Engels a constatat că aceasta s-a petrecut odată cu trecerea de la căsătoria pereche la cea monogamă Evenimentul a produs o spărtură în vechea orânduire gentilică şi „familia izolată” ajungând o forţă se ridică ameninţătoare împotriva ginţii. Ajuns pe treapta superioară a barbariei, perioadă în care toate popoarele civilizate şi-au avut „epoca eroică,[1125]

epoca sabiei de fier, a plugului şi a toporului

1125 Fr Miklosich, Lexiconpalaeo-slovenico., p 551

de fier”[1126], omul a făcut posibilă agricultura pe suprafeţe mai întinse, producând, în acelaşi timp, a doua mare diviziune a muncii, despărţirea meseriei de agricultură şi, odată cu ea, negoţul, ceea ce va duce la împărţirea societăţii pe clase[1127].

Procesul se va petrece lent cu însuşi concursul adunării megieşilor comunităţilor.

Pe pajiştea destinată aşezării unui *pagiis*[1128], bătrânii sau, mai bine zis, moşii, capi de familie, alegeau *vetre de sat*[1129] (ca şi la greci ßoiopov[1130]), cuvânt de origine traco-dacă[1131], numită mai târziu, sub influenţa limbii slave, *jiliştea* satului[1132], mai adesea însă *selişte*[1133].

Seliştea cu sufixul *iste* nu este, cum scria N. Iorga, o stare anterioară, desfiinţată, unde a fost sat, după cum cărpinişte e locul unde s-au tăiat carpenii,[1134] ci însăşi vatra satului, curăţată în pădure prin defrişare, aşa după cum rezultă din

---

11263 8 Fr Engels, Originea familiei, a propntătii private şi a statului, în „Opere alese“, vol II, Bucureşti. 1952. p 284
1127 Fr Engels, op. cit., p. 285
1128 N Iorga, Revista istorică, anul VI, 1920, Nr. 3-6, p. 69, Archiv Stat Iaşi, Documente, 685/104
1129 A Moldova, veac XVII. vol. I. p 10. 36, 73. IV. 406, 407, 415
1130 A Bailly, op. cit., p 340
1131 I. I Rusu, Limba traco-dacilor, ed. A D-a, p 202-204, 217
1132 A. Moldova, veac XVI, vol IV, p 249-250.
1133 M. Costăchescu, op. cit, I, p 209, 403, 476, II, p 14-16, 50, 144, 179 931, I Bogdan. Documnete, II. p
577
1134 N Iorga, Istoria Românilor, II, p 151.

două acte din anii 1415 şi 1439[1135].

Un cunoscător al satelor de munte din ţinutul Bacău ne relatează că „poporul din satul Nadişa deosebeşte satul de cătun prin numărul populaţiei, pe când selişte numeşte cu un cuvânt general vatra satului, aşa după cum locul din jurul casei este numit selişte sau *vataştină* „[1136].

În holda sau moşia satului, toţi locuitorii care erau în putere adică „aveau chiag” = *sânge*[1137] în limba ilii o-tracă foloseau, de-a valma, apele, pădurile şi câmpul.

În câmp, ei îşi aveau *ţarina*[1138], aşa-numită şi de persani[1139], în care arau ori săpau *ogoarele*[1140] (*agras* în sanscrită, *akrs* în gotă, avpoc în greacă, *ager* în latină, numite mai apoi *pământuli*[1141] şi *semănau*[1142] cereale (*saian* în gotă, *seminare* în latină).

1135 M Costăchescu, op. cit. I, p 119, II, p 50

1136 I Curpăn, Din obiceiurile juridice ale popondui român din comuna Nadisa, districtul Bacău, în „Columna lui Traian“, anul IX, tom IU (1882), p. 32-33.

11373 9 B P Hasdeu, Fragmente pentru Istoria limbii române, în „Col Lui Traian“, 1876, p 5, 12, dar socotit de A D Xenopol ca provenit din coagulum iar de L I Russu din Klag.

11384 0 A Moldova, veac XII. voi m. p 138, 185,453, XVII, vol I, p 45. 188, 200. H, p 301. 305, m. p 71

11394 1 Ml Costăchescu, Documente, I, p. 16, 40, 42. II, p. 131-133, 583, 591, A Moldova, veac XVI, vol I, p 175, 586, H. p 165. 205. m. p. 138, 265, 338, XVII, vol. V, p. 376-377.

11404 2 C Diculescu, Die Gepiden, p 202.

11414 3 T Codrescu, Uricanul, XXV, p 78-80, Gh Ghibănescu, Surete şi izvoade, IX, p 184-190, T Pamfile, Agncultura la români, în „Miron Costm“, anul I, Bârlad, 1913, Nr 2, p. 21, R. Rosetti, Pământul, sătenii, p 98-107.

La capătul ţarinei se afla terenul nedesţelenit, *izlazul*[1143], denumit în limba latină *imaş* (imus-a-um = *imus fiindu* = extremitate[1144][1145], în care se vor face *lazun"* prin *prisecare*[1146] = seciuire de copaci, pentru păşunat (pastio-onis) 48[1147], numit de către diecii de slavonie, *toloacă* = loc de călcat pentru vitele mari[1148], adunate în *turme*, cuvânt celtic folosit şi de latini[1149][1150], dublat la francezi de *troupeau52 y* iar la români de turanicul cireada53 sau ciurdă 54 (în Transilvania).

Pe imaş sau izlaz erau duse oile la stână, ca la albanezi, unde erau trecute prin *stningă*[1151], dar adunate în *simbră* în Moldova de nord şi Maramureş[1152][1153], termen de origine celtică, un *slabulum* construit din lemn (*timber* = clădire din lemn, care la goţi şi fraţii lor gepizi a dat *Zimmei51*), de unde avem şi astăzi în limba

---

11424 4 T Antonescu, Dacia, patria primitivă a popoarelor an ane, în „Conv Lit.“, anul XXIX, 1895, p 43
11434 5 H Tiktm, op. cit., II, p 865
11444 9 L. Quicherat, A Daveluy, op. cit., p 562.
11454 7 A Moldova, veac XVII, vol. I, p 87; T. Bilan, Din istoria Câmpulungului Moldovenesc, Bucureşti, 1960, p 21-22. H Tiktin, II. p 754
1146 L Quicherat, A Daveluy, op. cit., p 911-912.
1147 H Tiktin. op. ciL. m. p 1132.
1148 A Moldova, veac XII, vol I, p. 202, II, p 71-74, Ut, p 364, XVII, vol IV, p 16, P P Panaitescu, Obştea ţărănească, p. 131.
1149 L. Quicherat - J. Daveluy. p. 131.
1150 H Tiktin, op. cit., I, p 362.
1151 Al Philippide, op. cit, vol I, p 442-443; II, p 15-16
1152 P P Panaitescu, Obştea ţărănească, p 32.
1153 N Iorga, Istoria românilor. H, p 55.

curentă *simbra* = Genossenschaft sau tovărăşia dintre stăpânii de oi şi *simbria*, = împărţirea în comun a produselor[1154].

Pământul arabil, dat în folosinţa familiilor, la început pe termen limitat, dar mai târziu pentru totdeauna, în cadrul unui *pagus* au făcut din familia izolată, cu timpul, o unitate economică a societăţii[1155]. Astfel, dreptul de posesiune al moşilor, capi de familie, ai holdelor sau moşiilor şi, în sânul acestora, acela al indivizilor cu familiile lor în mic au pregătit încet, dar sigur, primii factori care au dus la dezagregarea vechii comunităţi gentilice şi familiale. Un singur lucru i-a mai menţinut strâns uniţi: necesitatea de a se apăra împotriva atacurilor din afară.

* * *
*

Am văzut mai sus, în capitolele precedente, cum adunarea membrilor comunităţilor gentilice a elaborat, în conformitate cu dreptul natural, principii de drept constituţional referitor la libertatea fiecărui megieş, principii de drept penal, în scopul asigurării vieţii lui şi de drept civil, pentru a înlesni apropierea bunurilor mobiliare, achiziţionate de pe un teritoriu dat, limitat cu haturi şi apărat de şanţuri cu valuri. Toate aceste ramuri de drept nu numai că nu lezau cu nimic pe omul normal, cu o conduită sănătoasă, ci îi asigurau în sat dezvoltarea şi progresul spre

---

1154 H Tiktin, op. ciL, Ht, p 1426.
1155 Fr. Engels, Originea familiei,. ed dt., p. 285

un trai civilizat. Dar punerea în practică a apărării libertăţii, a vieţii şi a bunurilor megieşilor a necesitat organizarea militară a satului pe judecii, conduse fiecare de către un *judex-militum*. Cum se putea întreţine un asemenea aparat de apărare dacă familia monogamă sfărâmase comunitatea casnică şi cultivarea în comun a pământului, iar bunurile achiziţionate nu mai aparţineau comunităţii întregi, ci familiilor?

Strâns legate de cerinţele vieţii, instituţiile *străjerilor*, *cercetaşilor de urme* şi ajuzilor au ridicat, odată cu trecerea proprietăţii teritoriului şi bunurilor de consum în stăpânirea comunităţilor familiale sau casnice, cea mai grea problemă: cine oferă subsidii pentru funcţionarea acestora? Adică cine dă hrana luptătorilor şi nutreţ cailor, confecţionează îmbrăcămintea şi procură armele?

Cum orânduirea gentilică, născută dintr-o societate fără niciun fel de contradicţii lăuntrice, nu dispunea de mijloace de constrângere afară de opinia publică, a recurs din nou la adunarea ţării.

Chemaţi în adunare, megieşii au produs şi asigurat prin voinţa unanim exprimată a se organiza contribuţii în natură, câte a zecea parte din produse de la fiecare familie, iar răspunzători cu strângerea tuturor acestora, i-au împuternicit pe juzi, făcându-i pe fiecare în parte, alături cât *judex-militum* şi *judex fiscalis*. „Obişnuitele legi”, menţionate într-un act din 18 martie 1436, de care s-au servit Vlahii din Dalmaţia şi bătrânii lor înainte de această dată, prevedeau ca fiecare casă

are să dea, la Sf. Gheorghe, un berbece sau oaie şi un ţap şi un caş, iar cine nu avea caş trebuia să dea un veronez, apoi un galben după fum etc.[1156] Asemenea contribuţii erau, bineînţeles, stabilite după ce capii familiilor îşi împărţiseră pământurile şi dispuneau de el târziu în plin ev-mediu şi într-o regiune aşa de sărăcăcioasă, ca aceea de pe malul Mării Adriatice. Ele erau, în genere, cum vom vedea îndată, de zece la sută din producţia fiecărei familii. În felul acesta, orice valah aflat în serviciul militai beneficia de întreţinere, fiind stipendiat de către membrii comunităţii. Aceasta rezultă din primul articol, referitor la dreptul militarului din statutul valahilor din Slavonia (Iugoslavia).

„Qui exvalachis stipendia mer en tur, *iure militari*, ut reliqui noştri stipendiarii în omnibus subsint, et sua niunia fideliter obeant, quod et de reliquis intelligendum, quilicet stipendia non habent, nihilonimus milităria niunia obeunt et corum respectif immunitate donaţi cirat”[1157].

Ori, aceste solde nu puteau fi luate şi date decât din obiectele produse şi puse la dispoziţie din contribuţii generale, în urma deciziilor luate de către adunările megieşilor.

O imagine despre cum au fost constituite şi au funcţionat aceste adunări, convocate în probleme financiare, ne putem face din citirea mai

1156 Silviu Dragomir, Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu, Bucureşti, 1959, p. 73-75.

1157 A Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldoveişi Tării Româneşti, XI, Bucureşti, 1939, p 75

multor acte.

Din actul privind Adunarea de la Vaslui, din primăvara anului 1456, după ce Mahomed al n-lea se pregătea să reia campaniile sale de cuceriri, voievodul Moldovei, Petru Aron, a convocat pe toţi boierii mari şi mici. Au participat, după însăşi mărturia voievodului sus-numit „panii sfatului nostru moldovenesc şi cu mitropolitul nostru chil* Teoctist şi cu toţi panii de la mare până la mic". Acolo, sub atmosfera grea ce apăsa la acea dată evenimentul căderii Bizanţului (mai 1453) asupra sud-estului european – scrie voievodul –, ne-am sfătuit şi mult am vorbit între noi despre apăsarea şi pierderea ţării noastre, ce o avem din toate părţile şi mai mult din partea turcilor, care au luat şi iau de atâtea ori şi cer de la noi *bir* = (*dam* în textul slav) două mii de zloţi ungureşti. Ceea ce noi nu suntem în stare să le dăm". E vorba, desigur, până aici de Petru Aron şi nu de capacitatea ţării. „Iar să ne apărăm, nicidecum, pentru că nu avem nicio putere şi niciun sprijin denicăiri precum au avut înaintaşii noştri, şi nedându-le, îşi iau singuri, precum şi până acum au luat femeile şi copiii fraţilor noştri".

„De aceea, continuă Petru Aron, ne-am sfătuit cu toţii împreună ca să ne ridicăm nevoia, cum vom putea şi să ne plecăm capul acestui păgân, să găsim şi să le dăm întrucât vom putea, la cererea lor". Şi „aşa sfătuindu-se cu toţii împreună – încheie voievodul – ani rugat pe boierul nostru pan Mihail logofătul ca să meargă la turci... şi să ne

facă pace” 62.

Se ştie ce a unu al Printr-un efort comun, au fost adunaţi două mii de galbeni, pe care Mihail logofătul i-a dus sultanului pentru a obţine pacea.

Fără îndoială că, Adunarea de Vaslui nu a fost prima alcătuită în acest scop. Cine ştie câte au fost convocate mai înainte! Pierderea atâtor documente nu ne permit să le reconstituim şi discuta pe toate. Suma în bani cerută ţării de o putere străină a fost numită, în limba latină, *tributum*. Aşa o numeşte Ştefan cel Mare în scrisoarea expediată la 1 ianuarie 1468 către coroana polonă: „et unde Theucris tributum solvebamus” 63 şi aşa se va numi mereu în textele latine sub Bogdan al III-lea64 şi ceilalţi voievozi ai Moldovei65 din secolele următoare.

După Adunarea de la Vaslui, *Letopiseţul moldovenesc*, folosit de Grigore Ureche, ne mai relatează despre o astfel de adunare, convocată, în 1591, de către Petru Şchiopul, atunci când turcii au cerut majorarea haraciului. Autorul anonim a reţinut numai problema pentru care a fost convocat sfatul de boieri: „ce vor face, cum vor putea ridica şi alte dări ce n-au mai fost” 66.

Probabil că, aici, a fost voit) a tot de o adunare a ţării, redusă de cronicar la nivelul Sfatului de boieri. În general, însă, punerea de dări pe locuitori se făcea întotdeauna numai după ce se convoca Adunarea ţării.

Înainte de 1 aprilie 1632, domnia a trebuit să organizeze înscrierea în catastife a tuturor

locuitorilor ţării (recensământ) în vederea aşezării censului (cislei). Atunci – scrie Alexandru Iliaş voievod – „venit-au *boian de ţară* şi *curteni* şi *toată ţara* şi cu mare jalbă s-au jeluit într-acela chip, zicând, cum pentru schimbarea domnilor ce se schimbă aşa des, ţara au sărăcit şi s-au pustiit mai de tot, cât n-au putere să plătească *haraciul împărătesc*. *Ce au poftit cu toţii ca să dea şi satele mănăstirilor agiutoriu cu ţara, ca să ridicăm nevoile şi greutăţile ce vin de la împărăţie*.

Deci *domnia mea şi cu sfatul domniei mele socotit-am şi n-am vrut să frângem voia ţării,* nici să stricăm de tot darea şi miluirea., am hotărât ca toţi oamenii... să dea agiutoriu cu ţara într-un an, 6 galbeni”.67

De asemenea când a fost vorba despre scutirea de bir a preoţilor din ţară, acelaşi voievod a chemat din nou, în 8 iulie 1632, Adunarea stărilor şi s-a consultat „cu Sfatul cu cei patru ierarhi şi cu toţi boierii mari şi mici şi cu tot *sinclitul” 6S*. Aici, termenul *sinclit* nu indică Sfatul domnesc, după cum afumă N. Stoicescu69, ci Adunarea ţării, cuvânt format din cuvintele greceşti guvica Aico = a convoca o Adunare generală.70

Este evident că, în toate aceste adunări, problemele principale dezbătute au constituit-o punerea dărilor în bani, destinate achitării haraciului împărătesc, după pierderea suveranităţii

62 M Costăchescu, *Documente*, II, p 797 –

800.

03 P P Panaitescu, *Contribuţii la istoria lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti. 1934.44 *Ibidem*, p. 14. Logofet. Qui cum tnbuto ad imperatorem Turcarum.

65 E Hurmuzaki, *Documente*... 13/3, p 17, 67

44 Gr Ureche. *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Bucureşti. 1958, p. 218

07 Arhiv Stat Iaşi. *Documente* CCGXXHI/38, A *Moldova, veac XVII*, vol V, p 277. n. iorga, *Studii şi documente* IV, p 196,00, Miron Costm, *Opere*, ed. I-a P P Panaitescu, p 98, Acad R S R, *Documente* LXI/44 şi

64. Cexxxvn/2

48 Acad. R.S.R. CCXXXVII/2, Arh Stat Iaşi. CCCXXIII/38

69 N Stoicescu, Sfatul domnesc şi mani dregători din Ţara Românească şi Moldova, Bucureşti, 1968, p 21

70 A Baily, op. cit., p 1008 Vezi şi D. Mioc, *Les assemblées d'états et la fiscalité en Valachie et en Moldavie*, în „Revue Roumaine d'Histoire. Tom V, 1966, Nr. 2, p. 210 – 211

ţării[1158], pe când dările în natură impuse în Adunările gentilice trebuiau să acopere necesităţile interne izvorâte din nevoia de apărare, pentru întreţinerea oştirii comunităţilor săteşti[1159].

1158 M Berza, Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti in sec. XV-XIX, in „Studii şi materiale de istone medie". H,

1159B ucureşti, 1957, p 12.

În felul acesta s-au pus temeliile economice ale puterii armate prin însăşi voinţa tuturor megieşilor, iar juzii aleşi, împuterniciţi prin vot unanim au devenit pe lângă comandanţi de drept ai străjer îl or şi cercetaşilor de urme şi administratori financiari ai procentului de zece la sută, dat de fiecare familie din judecia respectivă

Prin adoptarea noii formule, Adunarea megieşilor a pus capăt orânduirii gentilice, care îşi trăise traiul[1160][1161]. Diviziunea muncii a's far im al prin adunările megieşilor orânduirea gentilică. Principala consecinţă a acesteia a fost pregătirea împărţirii societăţii satului în categorii de oameni, după rosturile lor. Pe de o parte, juzii şi cetele militare însărcinate cu apărarea comunităţilor, iar pe de altă parte cultivatorii cu meseriaşii, producători ai bunurilor, obligaţi prin propria lor voinţă la o contribuţie de zece la sută din produsele lor, destinată întreţinerii celor dintâi spre a avea asigurate libertatea, viaţa şi averea lor.

Poporul sau mai bine zis populaţia satelor moldoveneşti nu a păstrat în limbajul său curent decât foarte rar cuvântul latin *tributum*, nici acei termeni daţi de slavii veniţi odată cu avarii pe meleagurile Panoniei şi Daciei, cum au fost:

1160 B P Hasdeu, Arhiva istorică, I, document din 1420.
73 Fr Engels, Originea familiei, ed. cit, p 289-290
1161 M Costăchescu. op. cit, II, p 207, 210. 251. 262, 288, 292, 310, Fr Miklosich. Lexiconpalaeo slovemco sub voce dan = tributum

dan1A, vânod[1162][1163], *pnhod*! *6* sau *dohod71,* nici *hameiul,* ci *dijma* celtică7S, numită de latini *decima 19* şi de către diecii din cancelaria slavă – *deseatinâi*.

Ca şi romanii, celţii cunoşteau impozitele publice în timpul lui Caesar. Ele erau de două feluri: directe şi indirecte, numite în limba latină *tnbuta* şiportona81 = vămi la trecerea râurilor, probabil *bor dana,* de unde mai apoi *brodana* şi *bindina* în actele moldoveneşti.

La fel ca celţii şi traco-dacii trebuie să fi avut impozite publice, pe care le numeau *dijme*. Altfel, nu s-ar explica de ce populaţia satelor româneşti îi spune zeciuielii dijmez[1164][1165], contribuabilului *dijmaş* şi operaţiei fiscale – *dijmuit* şi *dijmmală,* cuvinte celtice şi nu *tribut* cum le-au numit latinii.

Cele dintâi texte moldoveneşti referitoare la impozite, traduse în limba germană prin corespondentele *Abgabe, Landesgiebigkeit, Steu*? **3,* care lipsesc complet din limba română, demonstrează că populaţia satelor moldoveneşti şi-au organizat contribuţiile fiscale cel târziu în perioada de convieţuire cu celţii înainte de venirea goţilor, numai voit) im de aceea a slavilor.

I.C. Filittis4 şi G. Leon au considerat „toate dările ca impozite către stat şi le-au tratat de-a

---

1162 B D Grecov, A. I Iacubovschi, Hoarda de aur, p. 213.
1163 F de Coulanges, Histoire des instutionspolitique... I, p 17.
11648 3 Dicţionaml limbii române literare contemporane, II, (D-L), Bucureşti, 1956, p. 15.
1165 M Costăchescu, op. cit, I, p 382; D, p 515, 566-568

valma, separându-le doar pe provincii: Moldova, Ţara Românească şi Transilvania.85

Mai recent, Damaschin Mioc, H. Chircă şi Şt. Ştefănescu le consideră pe toate, într-un studiu, ca rentă feudală86, adică avere sau venit adunat de stăpânii feudali, ca apoi D. Mioc să trateze separat birul ca impozit deosebit.87

Termenul *dizmă* sau *dijma*, împământenit la traco-traci în epoca organizării fiscului pentru întreţinerea oştirii proprii în perioada de convieţuire cu celţii, nu a mai putut fi dezrădăcinat de niciunul dintre popoarele migratoare, care cereau birul. Chazarii după alungarea bulgarilor, în anul 643, de pe meleagurile dintre Carpaţi şi Nistru, percepeau impozite de la fiecare popor, ţinând seamă de specificul ocupaţiei. Cronica lui Nestor scrie că, în văleatul 6367 – anul 859, aceştia luau dări de la triburile slave aşezate la obârşiile Nistrului şi Bugului, poliani, severiani şi viatici, câte o piele de hermină88, de fiecare fum sau plug.

La fel au procedat şi tătarii, aplicând bir pe locuitori după ce au făcut recensământul. Din *Cronica lui Lavrentie*, aflăm că stăpânii stepelor au pus, după instaurarea dominaţiei lor, în anul 1241, şefi peste zece, peste sută, peste mie şi peste zece mii. Unitatea fiscală de impunere era plugul cu roate, plugul fără roate şi plugul cu cârlig89 = brăzdar90, pentru doi oameni – o jumătate de grivnă (grivna a zece copeici) 91, în timp ce locuitorilor români li s-au luat, după

acelaşi sistem de organizare, menţionat şi de Rogerius, birul în arme, veşminte, oi, boi, sau cai.92

Documentele interne moldoveneşti de mai târziu ne vorbesc, în schimb, numai de dijma în produse, numită – cum am văzut – cu un termen slav = *deseatină*.

Erau supuse dijmuirii livezile de pomi fructiferi93 şi viile94, grădinile de legume şi zarzavaturi, cu varză95, mazăre şi bob96, numite la un loc *posadă* de către ruşi97, dar considerată de către istoricii români ca taxă de trecătoare, percepută de străjeri.98[1166]

Dijmele din cereale, din griii" „luate uneori chiar de la arie[1167][1168], din orz, secară, mei şi hrişcă[1169] erau pe primul plan. Ele erau măsurate cu merţa[1170] şi baniţa [1171]„sau în coloade[1172] (măsură de 532 de fim şi, iar un flint a 400 de

1166 V Pintea, Impozite, taxe şi amenzi. în „Cerc 1st, XDI-XVI, 1940. Nr 1-2, p 145-148

1167 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 24, 260, 380. XVI, voi. E, p. 180, m, p. 40, 182, IV, p 44, 160

1168 Ibidem, veac XJV-XV, vol I, p 320; XVI, vol. E. p 3. EI, p 68. 181, XVEI, vol I, p 63-64. V, p. 217, I Antonovici. Documente bârlădene, IV. p 159, N loi ga. Acte şi fragmente, I, p 38

1169 A Moldova, veac XVI, voi IU, p. 408-409, IV, p 40

1170 M Costin, ed. M Kogălmceanu, Letopiseţe 2, II, p. 34, H ükùn, op. cit., p 975.

1171 H Tiktin, op. ciL, I, p 155, Consideră greşit etimologia slavă Slavii nu au aşa ceva. ci cetfencul, v F Miklosich, Lexiconpaleo slovaniko p 11-12 şi 1114

1172 A Moldova, veac XIV-XV. vol. I, p 24; XVI, vol I, p. 180-181, m, p 40. XVII, vol IE, p 74. M Costăchescu, op. cit., I, p. 445 şi 453.

grame)[1173], în timp ce finul pentru nutreţul cailor era strâns în stoguri[1174] sau gireadă.

Aceeaşi situaţie o constatăm şi în secolele următoare. Actele interne vorbesc, în general, de cei care vor ara, semăna şi cosi, că vor avea de achitat a zecea către acei ce stăpânesc moşiile respective, indiferent dacă sunt boieri[1175] sau răzeşi.[1176]

De asemenea, erau supuse dijmei, oile[1177] şi porcii[1178][1179], numită mai târziu cu un cuvânt slav gorştină (de la gori = munte), după regiunea muntoasă în care păşteau iarba.

În plus, din cauză că, în timpul iernii, atât oile, cât şi porcii erau hrăniţi cu ghindă şi jir, megieşii au fost obligaţi să adune şi din aceste

---

1173 I Bogdan, Documente, I, p 142-143; II, p 598, I Nistor, Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16 Jahrhunderts, Czenowitz, 1912, p 148.

11741 00 A Moldova, veac XVI-XV, vol I, p 96 Arhiv Stat Iaşi, Documente, 822/9

1175 A Moldova, veac XVI, vol IE, p 445; XVE, vol V, p 128, 217; C şi M Karadja, Documentele moşiilor cantacuzineşti dm Bucovina, în „Bulet Ist Rom“, anul X, 1931. p 41, 50, R Rosetti Cronica Bohotinului, Bucureşti, 1905-1906, p 69

1176 A Moldova, veac XVII, vol IV, p. 90, V, p 114-115

1177 Ibidem, veac XVI, vol Et, p 128, 178; IV, p 19-27; Al Rosetti, Scrison româneşti din arhivele Bistriţei, p 41. A-hiva istoncă, IE, p 247, A Sava, Documente putnene, E. p 9-10.

1178 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 218, 265, 273, 297, XVI, vol Et, p 232. XVE, vol V, p 226; P. P Panaitescu,. Viaţa feudală în Moldova... p. 22-23.

1179 T. Codrescu, Uricanul, XX, p. 305, XXE, p 288-290; Gh. Ghibănescu, Işpisoace şi zapise, EI2, p. 99, A Veress, Documente E. p 185-188, VE. p 319-320, XI, p 239-240

produse ale pădurilor care, ca dijmă, a fost numită cu termenul slav *joldiny* de la *cuvântul jolud* = ghindă[1180] în secolul al XVI-lea, contribuţia de zece la sută din ghindă = jold datorată de locuitorii satului pentru hrana porcilor destinaţi întreţinerii oştirii se va confunda şi va fi absorbită de însăşi obligaţia generală de a contribui la subvenţionareajoldunanlor, adică a ostaşilor = *Soldner*.

Nu au scăpat de zeciuală nici stupii cu mierea de albine şi ceara necesară la iluminat[1181]. Mierea era măsurată cu *berbânţă*[1182] (o putină de zece ocale, vas de origine iliro-tracă, folosit şi astăzi[1183] de păstori).

De asemenea, se dădea dijmă din peşte şi din găini, care, mai târziu, erau adunate de stolnici[1184]. Şi, fireşte că nu a fost trecut cu vederea nici vădrăritul adunat din vin în *butii*[1185] =

1180 Fr Moklosich, Lexicon palaeoslovenico, p. 193; VI Dalea, Tolcovii slovar jivogo velicorusscago îazâca, I, St. Petersburg, 1912, p 1361, H Tiktin, op. CiL, E, p 674.

1181 V Pântea. Impozite, taxe şi amenzi în „Cerc. 1st “, anul X, XE. 1934-1936, Iaşi, Nr. 2, p 216-224.

1182 I. Bogdan, Documente I, p 8-9, 105-107, 606, T Codrescu. op. cit, XIV, p 2.

1183 M Costăchescu, op. cit, E p 79, nota 4, A Moldova, veac XVI, voi. IE, p 382, XVE, vol IV, p 305, Arh St Iaşi, Documente 235/8.

1184 I Bogdan, op. cit. I, p 105, 341, A Moldova, veac XVI, vol Et, p 424, Arh Stat Iaşi. Documente, 333/38;
Acad R. S. R., Documente 591/33.

1185 M. Costăchescu, op. cit. I. p 308-309. H, 31-33. 185, 207. 365, 401. 445

ßo\>Tlls care se va fi distribuit cu *plosca* = (pXcto Kiov117[1186], de unde mai târziu, dregătorii ploscari[1187]: Bodea, Cernat, Negrilă etc.

Erau exceptate de zeciuală vitele mari şi caii, impuse la numărătoare = conscripţie sau, cu un termen slav, *cislă*, abia când statul feudal îşi va pierde suveranitatea şi va trebui să plătească birul împărătesc sau liaraciul turcesc. La cislă, ca impozit, nu aveau să intre, desigur, produsele din care se percepea *dijma*}[1188].

Nu ştim cu ce procent din producţia lor contribuiau meseriaşii. Sigur e însă că străjerii şi cercetaşii de urme purtau încălţăminte, îmbrăcăminte şi erau înzestraţi cu arme. Vestigii de cultură materială scoase la iveală, cum sunt acelea din satul Traian din ţinutul Neamţ, dovedesc folosirea opincii din neolitic.[1189]

Prezente în picioarele dacilor şi sarmaţilor, sculptaţi pe Monumentul Tropaeum Traiani de la Adamclisi, din Dobrogea[1190], în secolul al II-lea e.n., ele sunt identice cu cele purtate de goţi[1191] şi

---

1186 Ibidem, p 88. 11. 89. 172. 9

11871 30 M Costăchescu. op. cit. I, p 506. 556. H. p. 120, 136. 261. 323. 329. 335, 341. 440

11881 31 N Iorga. Studii şi documente... VI. p 314-315, Acad R S R. mns 237, f. 646-647, verso.

11891 33 Expoziţia arheologică, Rezultatele săpăturilor arheologice din 1952 Bucureşti, 1953, p 15, Fl B Florescu, Opincile la români, p 20.

11901 33 Gr Tocilescu, Monumentul de la Adam-Khssi, Tropaeum Traiani, Viena, 1895, p 113; Fl B Florescu, op. cit, p 20, fâg 12-16.

11911 34 Mauncius, Alta militară, ed. H Mihăescu, p 315

sunt în uz şi astăzi la românii moldoveni de la izvoarele Moldovei sau Sucevei[1192], din Botoşani, Vrancea sau Dorohoi[1193], nedeosebindu-se cu nimic de cele purtate de ostaşii bizantini[1194] din secolele HI – VI şi văzute de Verancies în secolul al XVI-lea12S. Acţiunea şi cuvântul *a încălţa* trebuie pus în legătură cu călţunul traco-ilir[1195], numit de latini *calceus*.

Hainele lor erau numite, cu un termen generic, *straie*, aşa cum numeau bizantinii pe cele ale goţilor Çœaiàpioc ToxGIK a[1196]. Bineînţeles că *straie* a rezultat din căderea particulei Ço> şi citirea prin metateză a lui axapia = în expona, păstrându-se totuşi întregul cuvânt Çcoaxpa[1197] pentru *zestre*[11981199], care înseamnă *legătură de straie*, păstrat numai de români şi neexistent la popoarele vecine.

Cu straiele, se *îmbrăcau*, de la cuvântul ßpex Kai-wv iţari în limba celţilor1: >3, comun şi sciţilor persani, după cum ne relatează Ovidiu:

11921 35 Emil Fischer, Kleideitracht vorgeschtlicher Karpathen und Balkanvölkerschaßen, în „Archuv für Anthoropologie“. vol. VU, caiet 1, Braunschweig, 1908, p 6

1193 Fl B Florescu, op. cit, p 118, 130, 148, Idem, Monumentul de la Adam-Khssi, Tropaeum Traiani, ed a n-a, p 726.

11941 37 Mauncius, Alta militară, p. 315.

11951 39 Fl B Florescu, Opincile, p. 20; idem. Monumentul de la Adam-Khssi, p 720.

1196 Mauncius, Alta militară, ed. cit, p 315.

1197 A Bailly, op. cit, p 887

11981 33 I. I B.USSU, Elemente autohtone în limba română. Bucureşti, 1970, p 16, 101, 108, 112

1199 Ovidiu, Tristele, lib V, 10

Persica bracca tegit334 şi confirmă Montfaucon:

Parthorum vestis daconun vestimento plane similis est.[1200] Pantalonii *bracca* erau legaţi cu brăcinar.[1201]

Peste cămaşa de in Xivoc[1202] imediat ei puneau *tunica*[1203][1204], şi coanda139 kovôcx = haină scurtă, purtată de persani, alani şi celţi, de la care au moştenit-o şi românii[1205], iar peste haină, *tundra*, de aceeaşi origine.[1206] Mantaua de război *era zeghea*, după celticul *segiad*[1207], numită de romani *sagum*[1208] şi de greci, oayia[1209], deosebită de mantaua orientală, făcută din pâslă ori suman Çoûna = şuba sau cea din piele, numită yoûioc[1210][1211].

Pentru a da alarma, ei aveau buciume146 = ßoÜKivoo 147, de unde vom avea denumiri de sate *Bucium* şi *Buciumeni*"*, iar primejdia o semnalau

1200 Schatz, Anüquitates graece et romanae, Nonmbergae, 1763. p 300, cf. B P. Hasdeu, Istoria critică a românilor, II, p 53
12011 30 H Tiktin, op. ciL, I, p. 219
1202 Mauncius. op. cit, p 52, 53.
1203 I Bogdan. Documente II. p. 367-368
1204 Mauncius. op. cit, p 315
1205 Pictet, Les origines mdo-europènnes, H, p 297, B P Hasdeu, op. cit, H, p 39-40.
1206 B P Hasdeu, op. cit, H. p 40. H. Tiktin. op. cit, HI, p 1662.
12071 41 Zeuss, Grammatica celtică, Berolim. 1868, I, p 37, Troude. Dictionnaire français et celto-breton, Brest, 1842, p 285
1208 Du Cange, op. cit, VH, p. 272.
1209 Mauncius. op. cit, p 155, 315.
1210 Ibidem, p 45, 53 în notă
1211 M Costăchescu, op. cit, I, p 162, 205, 218, 383-388. 504, H. p 41. 87. 349

prin focuri, ca şi ostile bizantine.[1212]

Ca arme de atac, ei erau înzestraţi cu *ghioage* ţintuite sau simple, ca şi la iliri *Khokra*[1213] sau *măciuca151*, *lancea152*, aşa-numită de celţi[1214], de la care au împrumutat-o şi romanii, *sabia şi paloşul* toate folosite de români în bătălia de la Posada[1215]. Nu lipseau, bineînţeles, *praştia*[1216] aruncătoare de pietre confecţionate din lut ars, în trei colţuri[1217], *arcul cu săgeţi* scitice, în trei colţuri, transmis de sciţii persani[1218], cu care Gelu i-a înfruntat pe unguri în luptele de pe Someş[1219], Ştefan I, la Hândău, în 1395; Ştefan cel Mare, la Baia, în 1467: şi nici *cuţitele încovoiate* de forma coaselor pentru tăierea vinelor la cai[1220]. Afară de sabie şi lance, mai foloseau *simceaua*[1221] din *samsira* persană, devenită *sâmcella* în limba latină.

Denumirile tuturor acestor instrumente de

1212 Mauncius. op. cit, p 185

1213 I. Russu, Elemente autohtone în limba română, p 165-166, H. Tiktin, op. cit. H, p 675

1214 Diodor de Sicilia, Bibliothèque historique. Pans, 1846, H, p. 30, B P Hasdeu, Istoria cntică. H, p. 43-44, Cihac, Dictionnaire d'etymologie daco-romaine, Francfort, 1870, p 138

1215 V Motogna, Iarăşi lupta de la Posada, Revista istoncă, IX. p 81. G Popa-Lisseanu, Românii în izvoarele istoiice p 243-245

1216 Ibidem, p. 243-245, Mauncius, op. cit, p. 34

1217 Gh Florescu, in „Miron Costm“, anul UE, 1915. Nr 10, p 143

1218 Mauncius, op. cit, p 265, 271

1219 Anonimus, Gesta Hungarorum, cap XXIV

1220 Gr Ureche, op. cit, ed H. P P Panaitescu, p 88

12211 6° p p jjascjeu Istoria cntică, H. p 52-53.

luptă au fost păstrate aidoma până astăzi în uzul curent al vorbirii. Arcaşu1161 nu s-a schimbat în stizelec162 sau lucinic163 şi nici săgeţile în *sahaidace* tătăreşti[12221223].

Acestea din urmă erau purtate în tolbe împreună cu arcul încordat cu vină de cal, în evul mediu[1224], ca şi în vremea lui Ovidiu[1225], aşa cum foloseau şi *batistele*[1226] sau *aruncătoarele162*.

Alinele lor de apărare erau cămaşa din zale, *zeaua*, provenită prin disimulaţie[1227] din Çdepa[1228] bizantină, ôux la vechii greci[1229] şi *bitul din piele* ferecat[12301231], păstrat din goticul *bnmja* = *panzer172*, redat în documentele moldoveneşti prin *bronea*[1232]*y* coiful, precum şi scutul împletit din nuiele şi acoperit cu piele, aşa cum le aveau valahii şi în secolele următoare sub dominaţia

12221 61A Moldova, veac XVII. vol IV. p 88
1223 £ p jjas<jeu Glosse române din secolul al XVI-lea, în „Columna lui Traian“, 1877, p. 647
1224 E Hurmuzaki, Documente. H. p 451, II*. p 85. 86. 291, Hurmuzaki-Iorga. Documen. XV. p. 274-275.
574-575.
1225 Ovidiu, Tristele, IV, 10, 110, V, 7, 15, Idem, Scnsori din Pont, I. 21-22.
1226 C. Racoviţă, Inceputunle suzeranităţii polone in „Revista istorică română“, X, 1940, p. 267
1227 O Densuşianu, Urme vechi de limbă în topologia românescă. Bucureşti, 1898, p 47
1228 Mauncius, op. cit, p 51, 189
1229 A Bailly, op. cit, p 460-461
1230 M Costăchescu, op. cit., II, p 788, 792; I Bogdan, op. cit, II, p 278
1231 H Tiktin, op. ciL, I, p 225.
1232 M. Costăchescu, op. cit, II, p 785, 946

tătarilor[1233], toate înşirate de cronicarul Azarie, ca existând în secolul al XVI-lea la moldoveni.[1234][1235]

Dacă ghioaga sau fiiştnd177 şi scutul puteau fi confecţionate de fiecare luptător, celelalte instrumente de luptă alcătuite din fler cereau o deosebită calificare pentru meseriaşi. Şi pentru aceasta existau făurarii, care au lăsat urme şi în toponimie, multe sate din Moldova, fiind numite astfel.17S Aşa-numiţii *cordaii*[1236] (de la un Andreica Cordariu avem şi astăzi satul Cordăreni în Dorohoi), sau *arcufices*[1237], făceau săbii şi arcuri[1238]. Toţi aceşti meseriaşi trebuiau să dea a zecea la sută contribuţie din produsele lor. Astfel, oriunde ar fi vieţuit cineva în Moldova trebuia să trăiască şi să dea dări după principiile *dreptului valah*, cu excepţia robilor care dădeau după

1233 Şt. Pascu. Contnbuţium documentare p 13, nota 28, N Iorga, Caipaţii în luptele dintre români şi unguri. Bucureşti, 1916, p 8, p 83-847, idem. Momente istorice. Bucureşti, 1927, p. 12-13

1234 I. Bogdan, Cronice slavo-române, ed P P. Panaitescu, p. 137, 150

1235 M Costăchescu. op. cit. I. p 291-292, H. p 322; I. Bogdan, op. ciL, I. p 35-37, 125-127. 371, 463^165; H. p. 204-205; A Moldova, veac XVI, vol. I, p 210, Pomelnicul mănăstirii Bistriţa, ed. D P Bogdan. Bucureşti, 1941, p. 118

1236 M. Costăchescu, op. cit. I. p 276, 301, 334

1237 I. Bogdan, op. cit., II, p 454, Gh Diaconu, Contribuţii la cunoaşterea culturii medievale de la Suceava în veacurile XV-XVI, in „Materiale şi cercetări arheologice“, VI (1959), p 913-914, Şt Olteanu, Meşteşugurile pe teritoriul Tării Româneşti şi Moldova în epoca feudalismului, p 63-67.

1238^ M Costăchescu, op. ciL, II, p. 93, 94

dreptul robilor. Situaţia aceasta juridică se desprinde limpede din actul dat de către Ştefan cel Mare, în 8 februarie 1470, tătarului Oană şi copiilor lui, chemaţi din Polonia. Voievodul precizează ca ei „să se aşeze în ţara noastră... în bunăvoie... aşa cum stau şi trăiesc... toţi vlahii după legea lor românească... şi să nu dea şi să nu plătească nimic după dreptul robilor şi al tătarilor, nici coloade, nici dare vreunui boier... ci să plătească după legea românească, cum este legea românească”.1S2

E clar, de aici, cât şi din coroborarea cu documentele care vorbesc despre dijmele în produse că, după dreptul valah, dările erau de zece la sută. Obiceiul era acelaşi şi la românii din Transilvania, unde locuitorii din districtele româneşti de pe domeniul cetăţilor erau datori să dea dijme din produsele agricole, dar „potrivit obiceiului bun de demult” mai datorau şi unele slujbe pentru întreţinerea cetăţii respective: să taie lemne pentru întărituri, să le care la cetate, şi sape

183 „*

şanţuri etc.

Adunate în fiecare sat, contribuţiile tuturor megieşilor agricultori şi meseriaşi asigurau întreţinerea ostaşilor comunităţii şi a judelui. Numai prin dările în natură acceptate unanim în adunări şi impuse apoi ca obligaţii rezultate din angajamentele tuturor de a da zece la sută din produse, consfinţite ca principii de drept valah în

probleme de finanţe, pe de o parte, procentajul a rămas acelaşi în tot evul mediu. Aşa se explică, pe de altă parte, de ce fiecare din comunităţile româneşti din Galiţia, organizate după jus *valachicum* sau *lex antiqua valachronim*, era datoare să trimită, în caz de război, în oastea regală: trei suliţaşi, ori un lăncier şi doi arcaşi bine echipaţi, 1 S4 pe spese proprii, iar acele din interiorul graniţelor Moldovei să alcătuiască din megieşi cete permanente de *strajă* (conduse de juzi) în timp de pace, care, adunate în gloate în timp de război, erau comandate de cnezii boieri, ca Gangur, împotriva tătarilor.[1239][1240]

Puse în legătură strânsă, contribuţiile de zece la sută cu întreţinerea luptătorilor şi a cailor în vederea apărării vieţii şi asigurării bunurilor comunităţii ne duc la concluzia că dijmele din produse nu au fost date de membrii comunităţilor megieşe unui stăpân feudal sau unei clase dominante care nu exista, ci pentru susţinerea institutelor străjerilor, vânătorilor de urme şi a vitejilor izvorâte din necesitatea de apărare şi

---

1239 1. Bogdan, op. cit, I. p 140-142, A Moldova, veac XIV-XV. vol I, p 369

183 Şt Pascu, Rolul cnejilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara, în „St. şi cerc De 1st “, tom VILI, Cluj, 1957, Nr 1-4, p. 39; I. Kemeny, Uber die ehemaligen Knesen und Knesiaten der Walachen in Siebenbüegen, în „Magazin für Geschichte Siebenbürgens“ ed. A Kurz, II, p. 315

1240 Idem, Documentul râzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în secolul al XV-lea in „An. Acad Rom “. S. H, tom XXX, M S I Bucureşti. 1908. p 361-382.

născute din chiar sânul comunităţilor. Nu e mai puţin adevărat însă că această democraţie militară va evolua şi din ea se va dezvolta categoria de oameni puternici, aceea a militarilor.

La început, dependenţi în funcţiile lor de dările contribuabililor agricultori şi meseriaşi, aşa după cum asigurarea vieţii şi averilor acestora atâiiiau de modul cum îşi făceau datoria apăsătorii, cu timpul, sacrificiile de sânge făcute de militari în lupte, fiind considerate mai presus decât osteneala depusă pentru obţinerea de bunuri materiale de consum, i-au făcut pe aceştia mai stimaţi, mai cunoscuţi, *illustres* sau *gnobiles*, pentru faptele lor de vitejie, atribuindu-li-se titlul de *nobiles*. Evenimentele războinice permanente au făcut ca autoritatea acestor oameni să crească, devenind în faţa comunităţilor adevăraţi eroi. Şi, cum rezolvarea problemelor de drept constituţional, penal, civil şi fiscal administrativ de care erau legate libertatea, viaţa, proprietatea membrilor şi subzistenţa apărătorilor, necesitau, în fapt, crearea unei instituţii comunale în conformitate cu dispoziţiile luate de adunarea megieşilor, făuritoarea tuturor principiilor şi ramurilor de drept valah, trebuia să se ajungă la fondarea unor aşezăminte centrale pe judecii şi apoi pe cnezate, în care să se concentreze bunurile de consum, uneltele, alinele de apărare şi obiectele de îmbrăcăminte. În felul acesta, toţi membrii comunităţii au căzut de acord că cel mai nimerit loc pentru acest lucru ar fi casa comunală.

De aceea, prin efortul comun al tuturor, au ajuns să construiască, în fiecare sat, câte o casă mai mare, mai încăpătoare pe un loc dominant pe care au fortificat-o şi au numit-o cu un cuvânt mai vechi, folosit de greci şi latini în acelaşi timp, *domus*.

* * *

*

Ce înseamnă formula: unde este casa lui...? (gde est dom ego).

În antichitate, romanii înţelegeau prin *domus* locuinţa, domiciliul, dar şi locul de reşedinţă al unui dregător. De aceea, *legile lui Sulla* nu fac deosebire între casa proprie şi aceea în care era primit un aspecte, când era vorba de violarea domiciliului.[1241] Ca instituţie însă, un *domus* avea, în general, un sens foarte larg. El însemna tribul, templul, familia şi proprietatea[1242].

În occident, în evul mediu, *domus* era o clădire fortificată, un *domus foitis id est munita*, adică întărită, servind ca *domus justiţiae ubi jus dicitur*, în care se afla şi *Domus Del* sau *religioasa*, dar mai ales ca *Domus culta* = praedium domo ad commanendum colonis apta instructum, unde se adunau colonii apţi pentru a intra în campanie. De aceea, un domus, de la o vreme, a început să se

1241 Vladimir Hanga. Legile penale ale lui Sulla, în „Bul Universităţii“. „V Babeş-Bolyai“, Cluj. vol I, 1956; Ştiiţe Sociale. Nr 1-2, p 109-110.

1242 G. Salvioli, Le capitalisme dans le monde antique, Pans, 1906. p. 23; Şt. Antim, Concepţia economică a dreptului, ed a Ii-a, Bucureşti. 1925, p 55

confunde, sau mai bine zis a avut acelaşi înţeles pe care îl avea *cwtea*: *domus idem quod curtis*, ne relatează izvoarele istorice din care se informează Du Cange.[1243]

În literatura noastră istorică, termenul *dom*, existent numai în actele moldoveneşti, a fost supus discuţiilor pentru prima dată de către Valeria Costăchel, care a ajuns la concluzia că expresia „*unde este casa lui „= gde est dom ego* sau „*unde a fost casa lui „... = gde bâl dom ego* arată proprietatea feudală, latifundiul unui stăpân feudal[1244][1245], aşa cum la franci, era *chasement***O*. Dar această interpretare a fost contestată de către Gh. Diaconii, după care *dom* reprezintă numai un simplu edificiu, în raport cu ce era *cwtea = dvor*, centru cu funcţie importantă în organizarea militară a statului feudal moldovenesc.[1246] C. Cihodara afirmă că expresia *dom* indică centrul gospodăriei feudale a beneficiarului[1247].

Dacă lăsăm la o parte acest conflict în interpretare şi ne adresăm direct documentelor moldoveneşti, vedem că, în ele, termenul *dom*

1243 Du Cange, Glossarium, mediae et infimae, HI. lit D, p 177

1244 V. Costăchel, Termenul Dom în actele slavo-române, în „Studii“, VI, 1953, p 244-482, idem. La Jormation du benefice en Moldavie, în „Revue Histoire du S. E. E. XXHI, 1946, p 119.

1245 M Bloch, La société Jeodale, Paris, 1939, p 258-261

1246 Gh. Diaconu, Despre rolul curţilor boiereşti în organizarea miliarda Moldovei în vremunle XTF-XV, în „Studii şi referate“, Bucureşti, 1954, p 551-571.

12471 97 C Cihodaru. Foi-me de propiietate feudală în Moldova, în „St. şi cerc şt.“, anul VI, 1955, Nr. 3-4, Iaşi,
P 8

apare ca instituţie nu numai a unui sat, ci a două sau mai multe sate chiar în care rezidă un jude sau cneaz, arătat pe nume, unde megieşii se adunau ca străjeri ori vânători de urme şi îşi concentrau bunurile necesare întreţinerii luptătorilor şi comandantului lor, ceea ce, evident, înlătură de la început ideea că formula servea ca indicativ la identificare sau ca reprezentând casa particulară a unui luptător feudal.19 j

Existent la greci încă din epoca homerică ôcôpaaroc[1248] *în* înţelesul de *construcţie, casă* şi la romani din acelaşi fond indo-european, cuvântul *dormis,* moştenit de traco-daci din acelaşi fond, a fost preluat de la urmaşii acestora în secolul al VII-lea de către slavi exact sub aceeaşi formă *Dom,* în formula întrebuinţată în documentele moldoveneşti. Că *dormis* era privit de către autohtoni ca instituţie şi nu ca locuinţă particulară e că ei foloseau, pe atunci, ca şi astăzi, pentru aşa ceva, termenul gotic Hija[1249] şi cuvântul casă[1250], cabană, colibă în limba latină[1251]. Cu acelaşi înţeles, îl au astăzi şi italienii[1252]. Casa provine, probabil, din indo-europeanul *hys*[1253] (în vizigotă), care a dat *Haus* şi *House* în limbile germanice şi

---

1248 H Stahl, Controverse de istorie socială, Bucureşti, 1968, p 249-251
1249 I. Bogdan, Documente. I, p 45
1250 H Tiktin. op. ciL, I. p 303-304; Dicţionarul limbii române literare contemporane, I (A-C), Bucureşti, 1955, p 343
1251 L Quicherat - A Daveluy, op. cit. p 155-156
1252 Dicţionar italian-român, Bucureşti, 1963, p. 127
1253 Fr Miklosich, Lexiconpalaeo-slovenico p 1102.

nu din grecescul kec\foc = Ketaa[1254] = *scobitură în mal*, cum scrie Haşdeu, de unde avem numele de *scoghion*, devenit *scoghioală* = *scobioală*, ca onomastic.

În perioada convieţuirii cu goţii din secolele I – VI, *domus* s-a numit, concomitent, şi Hube201 care, după N. Iorga, ar însenina *Hof* – *curte*. Dai, A. Meitzen scrie că termenul Hufe, hoba, hub a, huobe, hobuna nu poate fi identificat cu //o/[1255], ci cu *stors*, *pars*. S-ar putea totuşi ca, în Moldova, cuvântul să fi fost păstrat cu sensul arătat şi de N. Iorga. Aşa reiese şi din câteva acte interne. În 6 februarie 1431, Alexandru cel Bun, dăruind vama de la Tazlău mănăstirii Bistriţa, când îi mai închina şi mănăstirea sfântului Nicolae, preciza că aceasta se află, „unde a fost Huba” = gde bil Huba, cu satul, moara şi seliştea de la Nechid împreună cu vechiul hotar, toate aflate şi astăzi în jurul unei cetăţi, fosta incintă a schitului Nechid azi, de pe valea Nechidului, afluentul Bistriţei la Borleşti în ţinutul Neamţ.[1256]

Alte acte ulterioare vorbesc de *Huba* şi *Valea Hubalna* în regiunea Bârladului.

În general, în majoritatea documentelor, diecii de cancelarie, care au scris, în limba slavă, acte de împuternicire unor juzi sau cnezi aleşi de megieşi spre administrarea instituţiilor săteşti au

---

12543 00 A Bailly, op. cit. p 1754-1755 OKa7iyEâv= a scobi
1255 N Iorga, Histoire des roumains, vol II. Bucureşti, 1937, p 247
1256 M Costăchescu, op. ciL, I, p 311-314

folosit cuvântul strävechi *domus* în expresia *gde bâl dom ego* sau *gde est dom ego*. O analiză a documentelor interne moldoveneşti cuprinzând fonii uleie citate mai sus, în care unul dintre vitejii satului a fost ales ca jude sau cneaz de către megieşi şi întărit de voievod ca slugă „pentru dreapta şi credincioasă slujbă”, ne confirmă că aceştia vor dispune de tot venitul până când vor fi în viaţă Fenomenul este prezent în satele din regiunea dintre Carpaţi şi Siret, dintre Siret şi Prut şi dintre Pânt şi Nistru. Un prim exemplu îl avem într-un act emis îni Stroe Bărbosul.

Văzându-l că a slujit ţării cu dreaptă şi credincioasă slujbă, voievodul îi dă după vechea tradiţie, în 4 septembrie 1424, satul de pe Moldova, de la gura Şomuzului Rece, *unde este casa lui*, ca să-i fie uric cu tot venitul până când va fi în viaţă. Aşezarea se va numi Stroieşti după numele său.[1257]

Neavând copii de gen masculin, Stroe va lăsa, la moartea sa, proprietatea obţinută prin merit militar = vâslujenie femeii sale Marena, numită şi Maruşca şi nepotelor ei Anuţa şi Stana, una din ele căsătorită cu Oană postelnicul (8 februarie 1453). Din această cauză, voievodul ameninţa pe megieşii care ar vrea să-l phase a, pentru a intra în stăpânirea acestui sat, fie din fraţii = Manişcăi Stroiasa sau nepoţii, sau oricine din neamul ei, sau din neamul tatălui ei, sau din neamul mamei

---

1257 A Moldova, veac XIV-XV. voi 50-51. 239. 259, 340. XV. vol H. p 241, XVII. vol H. p 312, V. p 262.

ei, pe Oană ginerele, acela să plătească zaveasca de 60 de ruble de argint topit.[1258]

Este evident că, prin această acţiune de autoritate, voievodul încerca să pună capăt vechiului obicei, izborit din principiile dreptului valah, ca megieşii să-şi aleagă singur şeful militar al satului.

Devenit vasal *gnobihs* prin serviciul militar şi fapte deosebite de arme, Stroe Bărbosul a fost întărit de către puterea centrală cu un drept feudal, de a organiza oastea satului şi a dispune de veniturile necesare pentru aceasta, adunate *unde era casa lui*. Satul întreg a ajuns astfel, în temeiul privilegiului obţinut, sub stăpânirea lui, drept de slujbă, cu excepţia dreptului de a împărţi justiţia care a Tămas „oamenilor buni şi bătrâni dintre megieşi”. Fenomenul surprinde, dar e normal ca evoluţie. Ne aflăm, fireşte, în plin proces de feudalizare, în virtutea căruia purtătorii titlurilor primite, în scris împreună cu fraţii şi fiii lor încep asaltul spre a cuceri proprietatea comunităţii familiale.

Tot între Carpaţi şi Siret, mai observăm acelaşi proces în Bucovina. Satul „sub brădef \ unde iese Voiţinul din pădure, numita *Voiţin*, „unde a fost *Voiţin*”, şi unde este casa lui Herman şi Iaţcu, revine acestora ca fii ai lui Voiţin, printr-un act din 18 august 1427, „uric cu tot venitul”[1259], pentru aceeaşi dreaptă şi credincioasă slujbă Aici, fiind moştenitori de gen masculin,

---

1258 Ibidem. veac XTV-XV, vol. I, p 259.

satul rămâne ca vâslujenie copiilor.

Un caz asemănător cu cel petrecut în Stroieşti din gura Şomuzului Rece de pe Moldova îl desprindem dintr-un act din 15 octombrie, între Siret şi Prut.[1260] În acesta Alexandru cel Bun întăreşte, „pentru dreaptă şi credincioasă slujbă”, lui Oancea şi femeii sale Nastea un sat cu două judecii, pe Başeu, la Cărpiniş, *unde a fost casa lui Dobârcea* şi a lui Bratu Pleşescu, „să le fie uric cu tot venitul lor şi copiilor lui ce-i ale şi copiilor Nastei care-s cu Dobârcea şi fiului ei de la alt bărbat şi fraţilor lui Oancea şi surorilor lui şi copiilor acestora şi întregului neam al lor, în veci veciloi.

Oancea ales jude şi căsătorindu-se cu Nastea este întărit ca şi ceilalţi doi juzi anteriori, bărbaţi ai Nastei căzuţi în lupte, ca militar = slugă, să comande oastea şi să administreze venitul adunat de întreaga comunitate pentru întreţinerea oştirii satului. Dar moştenitori ai dreptului de slujbă şi meritului militar (vâslujenie) pentru credincioasa slujbă acelor doi juzi căzuţi la datorie, vor fi întâi copiii Nastei cu Dobârcea, fiul Nastei cu al doilea bărbat şi apoi copiii lui Oancea cu fraţii şi surorile acestuia. De la numele lui Dobârcea şi a copiilor lui, satul avea să se numească însă *Dobârcem*, (aflat cu aceeaşi denumire şi astăzi), între satul lui

---

1259 A Moldova, veac XJV-XV, vol I, p 57; XV. vol II. p 134. 141; XVI. vol I. p. 29. 171

12603 07 M Costăchescu, op. cit. I, p 196-199

Bob Oprişac şi a lui Cişman.[1261]

Comentând textul acestui act, Nicolae Iorga scrie că „Aici e vorba de cea dintâi casă a descălecătorului, *moş* şi *jude* în acelaşi timp, de unde *casă* şi *judecie* însemna acelaşi lucru”.[1262]

Intuiţia marelui învăţat este confirmată de conţinutul actelor lui *Tivadar* pentru satul *„unde este casa lui”*, de pe Berbeci, numit *Tăvădăreşti*[1263]–, a lui *Vâlcea*, fiul Popii Zaharia, pentru satul Călugării, *unde este casa lui*[1264], de pe Vâlcova „numit mai apoi *Vâlcovăţ*[1265], afluent al Prutului; a lui *Dad* de pe Sârca şi a nepotului său, *unde este casa lor*, numit *Dădeşti*[1266], a lui Crăciun *Purcelescu* şi fratelui său Micu, pentru satul *„unde este casa lui „*[1267], numit *Pur celeşti* (azi Stolniceni-Prăjescu); a lui Voiniag şi Bera, fiii lui Costea, satul tatălui lor, Timova, *unde este casa* loz[1268], şi ilustrată magistral în privilegiile lui

---

1261 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 60-61, XVE, vol IV, p 85, V, p 178, XVI. vol I, p 492.

1262 N Iorga, Oştaşu de la Prut, în „An Acad Rom M. S. I, S. II, Tom XXXVI (1913-1914), p. 133

1263 A Moldova, veac XIV-XV, vol. I, p. 64, 158, M. Costăchescu, op. ciL, I, p 205.

1264 A Moldova, veac XVI-XV, vol I, p 64, M Costăchescu, op. cit, I, p 206

1265 A Moldova, veac XVI, vol E, p 40, 112; XVII, voi E, p 221. 252, 343

1266 M Costăchescu, op. cit., I, p 230; A Moldova, veac XIV-XV, vol. I, p. 72.

1267 M Costăchescu, op. cit, I, p 239, Ibidem, vol. I, p 74, XVI, vol I, p. 203. Bulet. „Ion Neculce“, Ia?i, fasc VE, p 244.

1268 M Costăchescu, op. cit.. I, p 297; A Moldova, veac XIV-XV, vol. I. p 88

Dragoş Urlat şi Ivaşco Podobitul.

În privilegiul acordat, în 2 ianuarie 1432, de către Ilie voievod, lui Dragoş. *Urlat,* domnul precizează că a dat acestuia satul de pe Tutova, *unde este casa lui, ca să-i fie judecia uric* neclintit, în veci. Şi sub uric să nu se dea altuia nimănui, niciodată şi să ţie de steagul de la Tutova, cine îl va ţine şi alt comandant să nu aibă".[1269] E vorba, desigur, de satul numit *Urlaţi*[1270] care depindea de voraicia de Bârlad[1271].

În cel emis de Ivaşco *Podobitid,* în 12 mai 1435, Ştefan voievod repetă expresia, în text, domnia arată că a dat sus-numiţii lui jude satul la Cârligătura, *„unde este casa lui, ca să-i fie lui judecie şi sub une să nu se dea nimănui, niciodată, în veci"*[1272]. Satul se va numi *Podobiţi,* după numele de familie. El era alături de aşezarea dată de Alexandru cel Bun, în septembrie 1427, lui *Omcică,* „unde era casa lui, ca să-i fie uric cu tot venitul", numit mai apoi *Onicicani,* după numele judelui. Ambele se află astăzi incluse în Sineşti,[1273] *unde era casa cneazului Ion Sinescu,* în acea vreme stăpân peste trei sate cu şase judecii, componentele unei ginţi: *Sineşti,* Crepătureni şi Stomeşti[1274].

În faţa acestor probe documentare, care ne

1269 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 96
1270 I. Antonovici, Documente bârlădene, IV, p 149
1271 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 117
1272 Ibidem, vol I, p. 57, M Costăchescu, op. cit., I, p 199, 201
1273 M Costăchescu, op. cit., p 409-410
1274 1. Bogdan, Documente. I, p 24-25, II, p 182-189

specifică expresis verbis, că, într-o *judecie se afla şi un domus*, ori de câte ori vom avea în faţa noastră o *judecie*, ne vom afla, de fapt, înaintea unui *domus* şi invers, iar persoanele arătate prin formulele: unde este jude... unde este cneaz, sau, simplu, unde este... indiciu du-se numai numele titularului fără atribut, trebuie consideraţi toţi juzi, comandanţi militari şi administratori financiari în acelaşi timp ai satelor respective.

Nu e cazul să repetăm aici numele acestor juzi dintre Carpaţi şi Siret, operaţiune făcută de către C. Cikodaru şi H. Stahl, cu excepţia cnezilor, juzilor şi „domurilor" din regiunile dintre

Pint şi Nistru, dar e necesar să adăugăm actele ce se referă la situaţii identice, care menţionează instituţii „domuri" ca centre militare şi administrativ-fiscale, recunoscute de domenie după ce ele au fost organizate de comunităţile megieşeşti.

Un act din 14 octombrie 1489, vorbeşte expres de satul *Călineşti* de pe Bârlad, cu două judecii, folosind forma plurală, *unde au fost casele lui* Miliai *Călin* şi Ştefan *Călin222*. Altele repetă aceeaşi formulă, *unde este casa lui*. Aşa sunt acele ale lui: Dragoş *Albescu* pentru *Albeşti* pe Stavnic[1275][1276]; *Chiande* pentru *Cândeşti* în Câmpul

---

1275 Ibidem. I. p 380-381. A Moldova, veac XV, vol II. p 113.
1276 M Costăchescu, op. cit. I. p 337-340. H. p 398-399

lui Dragoş[1277]; Ioan Cautiş pentru *Căutişeni*[1278] şi Dragoinir şi Simion, fraţi, în Călineşti[1279], ambele la Cobâle în ţinutul Bacău; Ioan *Stângaciu* pentru staul *Stângaci* de pe Rahova[1280]; Ioan *Uscatul* pentru *Uscaţi* de pe Valea Albă[1281], Ştefan *Brebu* pentru *Brebi* de pe Iadrici ţinutul Vaslui[1282]; Stan Babici din Jicov, pentru Jicovul de Sus[1283] de pe Suceava; Ostafie Ogorilcu pentru Buhăiceni, de pe Răut, din ţinutul Soroca[1284]; *Nicola* pentru *Niculeşti* (Trifeşti, de pe Valea Neagră)[1285]; *Maimură* pentru *Mărmureni*, de pe Bârlăzel[1286] etc.

Nu trebuie trecute cu vederea nici menţiunile târzii ce se referă la aceste sate cu „domuri”, ca aceea a lui Alexa de la Vinea (Ipatele), ţinutul Vaslui[1287]; a lui Nicolae Pogan din Pogăneşti, pe Tutova[1288]; a lui Ştefan Foaie, din Foleşti[1289], dintre

---

1277 A Moldova, veac X7V-XV, vol. I. p 116, D. Bogdan. Două acte emise de Ştefan şi Raş în „Anal Umv.“, Bucureşti. 1966. p 84

1278 M Costăchescu. op. cit., I. p 438-439

1279 A Moldova, veac XTV-XV, vol I. p 140; XV, vol II, p 154

1280 Ibidem, XTV-XV, vol. I, p 163, XVI. voi IE, p 102, 391.

1281 Ibidem, XTV-Xl'. vol I. p 167. XVII. vol IV. p 524. V. p 113

1282 M Costăchescu, op. cit., vol II, p 138-140

1283 A Moldova, veac XTV-XV, vol I, p 126, 198

1284 Ibidem, vol I. p. 214, M Costăchescu, op. cit. II, p 241-243.

1285 M Costăchescu, op. cit, I, p 40-43.1 Bogdan, op. cit, I. p 44-47

12862 22 A Moldova, veac XTV-XV. vo\ I, p 354-355

1287 Ibidem, veac XV, vol H. p 193, 256.

1288 Ibidem, veac XV, vol. II, p 264.

1289 Ibidem, veac XVI, vol I. p 5-6, 13-14, 51

Iadrici şi Bârlad; a lui Duma Urlat, din Urlaţi[1290], de pe Ialan; a lui Oancă din Oncani[1291], de pe Cracău, ţinutul Neamţ; a lui Pancu din Panceşti[1292][1293], de pe Valea Neagră şi Şiret; a lui Petru Topor, de pe Rahova, a lui Moşea pentru Moşeni, pe Crasna[1294]; a lui Ivanco Haladic, de la Poinârla, ţinutul Dorohoi[1295][1296], a lui Ion Golia, de la Biräeşti, de pe Limpedea, din ţinutul Bacău24:!

Toate aceste piese documentare ce cuprind formula *„unde este casa lui „*... într-un sat, din puţinele care s-au salvat, puse împreună cu acele referitoare la *judecii*, *juzi*, *cnezi*, sau arătând persoane: *unde este... sau unde a fost,* fără atributul respectiv, formează oglinda primei piramide feudale, ridicată deasupra comunităţilor familiale.

Organizarea *domurilor în fiecare judecie* este un rezultat al aplicării pe teien a principiilor de drept valah în probleme financiare, elaborate de adunările inegieşilor din comunităţile săteşti. Contribuţiile fiscale benevole de 10%, dată din bunurile de consum, articolele de îmbrăcăminte şi armele pentru întreţinerea străjerilor şi cercetaşilor de urme sau pus temeliile celor dintâi relaţii şi obligaţii feudale în sânul comunităţilor

1290 Ibidem, veac XVI, vol I, p 61
1291 Ibidem, veac XVI. vol I, p 132.
1292 Ibidem, veac XVI, vol I. p 308
1293 Ibidem, veac XVII, vol I, p 43.
1294 Ibidem, veac XVI, vol I. p 277.
1295 Ibidem, veac XVI, vol II, p 47
1296 Arhiv Stat Iaşi, Documente, 801 f. 74 v

casnice, de la producător la jude sau cneaz, acesta limitat în timp de pace la funcţia de jude în satul în care s-a născut.

Judele, ca şi cneazul, ales comandant militar într-o judecie sau într-un sat pagus, nu era nici judecător, nici cel mai bogat dintre megieşi şi nici proprietarul pământului din hotarul satului, stăpânit în devălmăşie de către toţi megieşii cu drepturi egale. E adevărat că el era, de obicei, unul din fiii moşului, dar, în această calitate, niciunul din aceştia nu-şi puteau aroga drepturi mai mari unul faţă de altul şi nici faţă de verii lor. Pentru a deveni şef militar şi administrator financiar la instituţia centrală, un fiul al moşului descălecător, cu mulţi fraţi şi veri, trebuia să fie înzestrat din naştere cu calităţi fizice şi apoi instruit în meşteşugul armelor, fără a fi neglijate educaţia morală şi etica socială.

Din punct de vedere fizic, era neapărat necesar să fie sănătos şi puternic, în stare a mânui toate aimele de luptă perfect, capabil să organizeze lupta pentru apărarea gliei. Din punct de vedere moral, el trebuie să fie aspru cu sine însuşi şi drept cu cei din jur, curajos pe câmpul de bătaie şi cel dintâi la primejdie. Iar din punct de vedere intelectual i se cerea să fie inteligent şi priceput în a învăţa meşteşugul armelor şi a pregăti pe alţii la rândul lui în tehnica de luptă, în pregătirea curselor în lupte, care să-l facă ilustru, adicăgnobilis între ai lui şi duşmani.

Şi, desigur, dacă era posibil să fie şi ştiutor de

căite, iniţiat în tainele scrisului.

Fireşte că aceste virtuţi nu sunt născocite de noi. Ele erau cerute fiecărui conducător de oşti la vechii greci, atât de magistral prinse de către Platon în *Republica*[1297], ca şi la romani. De asemenea, spune Tacit că aşa stăteau lucrurile şi la germani *duces* ex*virtute sumunt,* iar *reges* exnobilitate[1298].

Statutul vlahilor din Slavonia, regiune dintre Sava şi Drava[1299], în vigoare şi în 11 aprilie 1667, prevedea, la capitolul: *De re* militari în articolul 2, aceleaşi precepte. „*Voivodae sintviri militar es Ulibatomm momm et* vitae *integritate praediţi, ac quovis suspicionis vitio carentes*”[1300] De aceea, în capitolul *De magistratibus* în articolele 1 şi 2, fiecare *pagus* al valahilor, care avea trei-patru judecii, când făcea alegerea juzilor şi a cneazului, în fiecare an la 23 aprilie, trebuia să aibă în vedere aceste calităţi necesare conducătorilor de oşti, mai ales că voievodul, comandant al celor trei districte (Crisiensis, Copranicensis şi Ivanicensis) putea să-i respingă şi să ordone realegerea

12973 44 Platon. Oeuvres complètes, Bruges (Belgia). 1950, Les Lois. vol. H, livre Vi, p 810-840

12983 45 Tacit, De monbus germ. 7 cf P Viollet, droit privé et sources'?ans, 1893, p 247, 257-258.

12993 46 H. Krähe, Beitrage zur illyrischen Wort und Namenforschung, în „Indogermanische Forschungen“ LVUI. 1941. Berlin, 2,p 151-152

13003 47 A Veress, Documente XI, p 69

altora[1301]-[1302]. Aşa stând lucrurile, tezele emise de către unii istorici anteriori că proprietatea sau domeniul stă la temelia feudalismului trebuie privite cu rezervă, deoarece nu acestea pun în funcţie relaţiile social-economice de dependenţă, ci individul cu însuşirile lui valorificataie de către comunitatea respectivă, recunoscut şi confirmat în dregătorie de către autoritatea centrală a tribului sau statului. Astfel, indivizii aleşi de comunităţile megieşeşti după însuşirile lor fizice, morale şi intelectuale, ca *judex militwn* şi *judex fiscalia* în *domus* sau *casa* satului natal, în care au fost confirmaţi de către domnie cu privilegii scrise, au format elementele fundamentale ale feudalismului moldovenesc. Acei *gnobiles*, adică *nobili* sau *cunoscuţi* cu privilegii scrise, aşa cum scriu voievozii întoate cărţile domneşti: „Cunoscut facem tuturor prin această carte a domniei mele că acest cinstit boier (slugă) a slujit cu dreaptă şi credincioasă slujbă nouă şi ţării...”

Fără îndoială că, prin existenţa străjerilor şi cercetaşilor de urme, a juzilor şi cnezilor care-i comandau, precum şi obligaţiile unanim consimţite, adunate la un *domus* de către megieşii agricultori şi meseriaşi, s-au închegat primele relaţii de interdependenţă dintre *judex militwn*, dublat de judex fiscalis şi membrii comunităţii megieşeşti. Acestea însă nu au avut, iniţial, tăria să aducă în dependenţă faţă de *judex nulitum* pe

13013 48 A Veress, op. cit, XI, p 69.
13023 49 Ibidem

ceilalţi consangvini, când realegerea lor şi rămânerea lor în funcţie era direct legată de votul membrilor comunităţii săteşti. Un *judex mihtum* aflat în situaţia aceasta nu a îndrăznit mult timp să lezeze interesele megieşilor săi, nici sub raportul siguranţei vieţii şi nici sub acela al bunurilor lor, adică să comită un abuz de putere.

Altceva a trebuit să se petreacă pentru a se ajunge la astfel de situaţii.

Procesul transformărilor sociale şi economice nu avea să se termine aici. Fiind în permanentă mişcat e, în evoluţie lentă, în mod normal, era de aşteptat că, odată cu centralizarea puterii militare şi financiare în mâinile unui singur om puternic, acesta, ajuns *nobilis* cu titlul de boier şi privilegii scrise de a dispune pe vecie (uric) de veniturile din sat pentru pregătirea oştirii, a obţinut favoarea de a concentra sub autoritatea sa câteodată, pe lângă comanda militară a unui *domus* dintr-o judecie asupra străjerilor şi dreptul de a folosi, după chibzuinţă lui, veniturile şi unificarea mai multor domuri într-o *cwte* = *dvor*.

Astfel, aşa după cum într-o perioadă îndelungată de timp, ginta megieşească, organizată de cneazul cel mai în vârstă, a fost destrămată încet-încet de familia mare sau comunitatea casnică, devenită teritorială, aceasta, la rândul ei, a fost supusă loviturilor de familia mică, al căi în şef era *judex-militum* cu jurisdicţia asupra unei judecii de zece familii.

Ales la început, dar confirmat pe vecie în

dregătoria sa „pentru dreapta şi credincioasa slujbă” de către marele voievod al oştirii, individul *judex* sau *cneaz*, împuternicit pe viaţă ca ofiţer printr-un act care suspendă alegerea lui de megieş în fiecare an, a izbutit să suspende străvechea datină şi obiceiurile de demult ale comunităţii săteşti de a-şi alege judele şi cneazul.

Scopul urmărit a fost acela de a restrânge şi a lăsa numai la descendenţi, în linie directă, şi cel mult şi celor din linie colaterală, fraţi şi surori, care se trăgeau dintr-un singur moş, dreptul de a deveni judex militum într-o judecie. De aici, vor porni acele nesfirşite procese pentru putere la sate, de a comanda oastea, de a dispune de administrarea contribuţiilor fiscale şi a opri împărţirea moştenirii gentilice în mai multe judecii a celor cu privilegii acordate de domnie în contra voinţei megieşilor.

Din câteva acte interne, deşi puţine din cele ajunse până la noi, surprindem cum unii juzi obţin cărţi scrise de la domnie pentru a-şi extinde competenţa judiciară şi fiscală şi peste alte sate din aceeaşi gintă, fără să fi fost aleşi. Trecute în revistă, se va putea observa, concomitent cu procesul de centralizare a puterii militare şi a concentrării contribuţiilor fiscale din mai multe judecii şi sate, şi procesul de feudalizare.

Unii juzi, şefi la început ai unei judecii sau sat cu două judecii, deţineau printr-un act sens şi funcţia fostului cneaz în gintă, de comandant peste mai multe sate, dar cu alt atribut decât

acela de jude sau cneaz, numit, de această dată, slugă, boier sau pan.

Tot din ele, se va putea observa că nu e vorba de indivizi proveniţi din sânul popoarelor migratoare, adică dintre cuceritorii slavi, cum a afirmat P.P. Panaitescu[13031304], ci de cadre militare autohtone, elemente născute şi crescute de lumea satelor, organizate după dreptul valah, cu toate ramurile lui: constituţional, penal, civil şi fin au e iar-adm în i strat iv, lume de origine autohtonă, trăită multe secole în simbioză cu goţii, aşa cum a văzut-o Herodot, Ptolemeu, Strabo, Ovidiu, Dio Cassius, Dio Chrysostomul, Procopios din Caesarea, Cassiodor şi Iordanes.

Procesul este natural, izvorât din necesităţile de apărare ale societăţii moldoveneşti dintre Carpaţi şi Nistru şi din raţiunea de stat a celor ce au fost voievozi şi au urmărit centralizarea puterii politice. El a evoluat în timpul şi sub dominaţiunea mongolă, fiind chiar încurajat de aceasta. Marele han Uzbeck scria într-un Iarlîk din anul 1313 următoarele: „Când avem gândul de a porni la război, atunci dăm poruncă să se strângă din ulusurile noastre oşti care să ne slujească pe noi, dar nimeni să nu ia oamenii bisericii... şi să nu se ia nimic din ce este al lor231” Comentând acest iarlîk, istoricul rus B.D. Grekov adaugă că

1303 P P. Panaitescu, Interpretăn româneşti, Bucureşti, 1947, p 40-42, 50-57, 70, idem, Introducere în istoria cultuni româneşti. Bucureşti, 1969, p. 176 (operă postumă).

1304 B D Grecov şi A I. Iacubovski, Hoarda de aur. Bucureşti, 1953, p. 210, 206-214

recrutarea de soldaţi, din rândul popoarelor subjugate era un procedeu obişnuit al stăpânirii tătare[1305], procedeu folosit şi de cumani şi de pecenegi, cum am văzut, de altfel, mai sus. Dacă H. Stahl ar fi cunoscut aceste procedee ale popoarelor migratoare nu ar fi contestat rolul militar al juzilor şi domurilor[1306] în satele moldoveneşti, aflate din anul 643[1307] şi până în 13.5.9[1308] în simbioză cu triburile turco-mongole.

„UNDE ESTE CASA LUI”... INSTITUŢIE A DOUĂ SAU MAI MULTE SATE ŞI

ORGANIZAREA DREPTULUI COMERCIAL CU FORMULA

„UNDE ESTE CURTEA LUI”.

Ca o consecinţă a acestei organizări, unii juzi au fost însărcinaţi de voievod cu atribuţii de cneaz, să comande şi să administreze venitul pentru întreţinerea oştirii, în două sate, sau în mai multe. Un asemenea caz îl avem în actul emis, în 11 mai 1411, pentru satul de pe Crasna, din ţinutul Vasluiului, fiului lui Dolha (vechi nume iliro-trac[1309], înrudit cu AôÀioc = Limgu, în limba

1305 Ibidem, p 249

1306 H Stahl, Controverse de istorie socială, p. 249

1307 Căderea /imes-ului roman de la Dunărea de Jos sub loviturile avarilor şi slavilor (N E).

1308 Voievodul maramureşan Bogdan trece în Moldova, alungă pe Bale şi este recunoscut de feudalii localnici ca voievod şi domn (până în 1365) (N E)

13092 50 Hans Krabe, Beitrage zur illynsehen Wort und Namenforschungen LVlii Band, 1941, Berlin, zureites Heft, p. 134

greacă), Vlad Dolhici, „unde este casa lui”, la care i se mai adaugă locul de peste Prut, la Fântâna Mistreţului de la obârşia Săratei din ţinutul Lăpuşna[1310]. Satul lui Vlad Dolhici se va numi Dolheşti, după numele lui Dolha, iar acela din Lăpuşna – Iverenii, după familia judelui local.[1311]

Un altul este în privilegiul dat de Alexandru cel Bun, în 20 decembrei 1414, lui pan Crăciun Belcescu pentru „două sate, unul pe Valea Albă, „unde este casa lui din veac” şi alt sat, Negoeşti, care sunt „ocinile lui, uric cu tot venitul lui şi copiilor lui, anume lui Petru, Ivan, Iosif şi Andriaş şi copiilor lor”, deoarece „a slujit mai înainte sfânt răposaţilor noştri înaintaşi, cu dreapta şi credincioasa slujbă”, fără a include şi rudele colaterale din ginta lor din cele două sate.

Primul sat se va numi Belceşti, după familia Belcescu, existent şi astăzi în comuna Talpa din ţinutul Neamţ[1312], iar cel de al doilea va rămâne Negoeşti[1313], după numele moşului Neagoe, care a întemeiat neamul pe teritoriul respectiv.

Tot aşa de concludente, în acest sens, sunt şi actele eliberate lui sluga Onica de la Jijia La 1 iunie 1429, acesta obţine „pentru dreapta şi credincioasa slujbă” un sat pe Jijia, *unde este casa lui, uiic cu tot venitul şi copiilor lui şi nepoţilor lui*

1310 A Moldova, veac XW-XV, vol I, p 26. XVI. vol I. p. 220-221
1311 M Costăchescu, Documente. I, p 51-52.
1312 Ibidem, I, p 112-113; A Moldova, veac XIV-XV, vol. I. p 34-35.
1313 I. Bogdan. Documentele lui Ştefan cel Mare, I, p. 503

şi strănepoţilor lui şi răstrănepoţilor lui, descendenţi direct, dar cere şi i se adaugă în text *şi fraţilor şi surorilor lui şi întregii lui ginte, cine va fi mai aproape* „adică şi copiilor surorilor lui din linie colaterală, *i hratiarm i sestrami ego i plememn ego*[1314], în originalul slav.

Sub Ilie voievod, Onica este întărit în satul Oniceni, *unde este casa lui,* numit Oniceni, şi i se mai adaugă alt sat megieşesc, în acelaşi hotar, anume Vicolenii, ambele în ţinutul Dorolioi, tot cu precizarea ca să-i fie cu tot venitul pe lângă copii, nepoţi şi strănepoţi şi fraţilor şi surorilor lui.[1315]

Dar cu toată această menţionare expresă, înscrisă în ambele acte, după aproape treizeci de ani de activitate, ofiţerul sluga Onica donează, prin două acte consecutive întărite de Ştefan cel Mare (în 8 iunie 1458 şi 16 februarie 1459), ambele sate, mănăstirii Sfântului Nicolae din Poiana Siretului, numit Probota, scoţându-le totodată de sub comanda vornicilor de la Dorolioi[1316], de al cărui steag aparţinuseră satele până atunci.

În urma actului de donaţie, domnia acordă megieşilor din ginta (plemea) şi *casa* lui Onica din cele două sate, ajunşi prin închinare dependenţi de egumenul mănăstirii pe care-i numeşte „oameni" şi nu vecini (usim liudem) „să aibă

13142 41 M Cosstăchescu, op. cit, I, p 266-268.

13152 42 Ibidem, op. cit, p 336-337; A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p. 82. 97-98; 296, 304

13162 43 I Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, I. p. 12-13, 28-29.

slobozie, să nu umble în acele sate judeţii de la Dorolioi (adică vornicii) şi nici ureadnicii lor, şi dispune să nu dea nici podvoadă”... Aceeaşi situaţie o reda şi actul în care sluga Cârstea Negoiu primeşte, pentru dreapta şi credincioasa slujă, *dreapta lui ocină*, satele anume: Negoeşti, *unde este casa lui* şi Ungureni cu moara pe Vaslui.[1317]

Comparate cu actele referitoare la instituţia *dom* dintr-un singur sat, de unde s-a putut observa că juzii aleşi şi confirmaţi de domnie sunt elementele de bază ale feudalismului formând prima treaptă în ierarhia feudală în constituirea statului moldovalah; aceste acte care indică nume de *slugi* sau *pani* conducând un *dom* ca aşezământ sau centru al puterii militare şi economice din două sau mai multe sate megieşe ale aceleiaşi ginte schiţează a doua treaptă a piramidei feudale moldoveneşti. Din acestea din urmă reiese că şefii militari ca exponenţi ai unui singur sat cu două sau trei judecii însărcinaţi cu comanda cel puţin a peste două sate cu patru până la şase judecii îndeplinesc funcţia cnejilor aleşi de gintă odinioară.

În virtutea privilegiilor acordate, unii dintre aceştia primesc „pentru dreapta şi credincioasa slujbă”, pe viaţă pentru ei şi pe vecie, dreptul urmaşilor lor în linie descendetă directă iar alţii, cel mult numai fraţii şi surorile lor şi pe copii acestora din linie de rudenie colaterală, dreptul de

---

13172 44 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 384

a fi aleşi juzi sau cnezi, care să presteze slujba credincioasă faţă de ţară, îndepărtând cu totul pe ceilalţi colaterali.

Ceva mai mult încă, titlul conferit prin cărţile domneşti acestora ca vasali sau *clientes* (*aiimgeri*) ai unui ordin feudal le dă dreptul la un *bénéficiant*, la un *feudum* şi anume ca în puterea slujbei drepte şi credincioase să impună la obligaţii militare şi fiscale pe ceilalţi membri ai comunităţilor săteşti, prin autoritatea exercitată de la instituţia *dom*.

Dar, ceea ce este mai grav, îi poate reduce la starea de dependenţă şi prin acte de donaţie *piae causae* îi poate închina nu numai cu averile lor, ci şi cu trupurile şi sufletele lor faţă de mănăstiri, ca persoane juridice şi egumenii lor, îngrădind libertatea megieşilor garantată, prin cea dintâi ramură de drept valah: dreptul constituţional, aşa de clar prinsă în actul dat de Ştefan cel Mare la eliberarea din robie, în 1470, a tătarului Oană.

Fenomenul se generalizează încetul cu încetul pe întreg teritoriul Moldovei în secolele următoare. Sunt primii paşi pe care juzii vasali (slugi = *clienes* = *armigen*) faţa de autoritatea centrală îi fac extinzându-şi, din satele *unde-şi aveau* casă, puterea lor militară şi peste satele megieşe sau mai îndepărtate, creând o nouă treaptă în ierarhia sau piramida feudală, luând locul şi rolul vechilor cnej i, cum a spus mai sus. Şi exemple în acest sens avem nenumărate.

În 24 septembrie 1429, Bena cu fraţii săi Macrea, Mihail, Giurgiu Micul şi Manea sunt

confirmaţi stăpâni, împreună cu surorile lor, în trei sate pe Vaslui, în Fănrei, în Miroslăveşti sub Rediu şi Bereşti, *unde este casa tatălui* /o;*"*[1318].

Sluga sau vasalul Stanciul, hotnog, originar din satul Fâşcani, de pe Crasna» unde-şi avea casa lui, din acelaşi ţinut Vaslui[1319] – îşi mai exercitase puterea de comandant şi peste megieşii din Găleseşti[1320][1321], ajunge pârcălab de Hotin iar Ivan Arbure, tatăl lui Luca Arbore, înainte de a fi numit pârcălab de Nemţ, fusese militar în Leucuşeni pe Bârlăzel, *unde-şi avea casa26*. Oană portalul era confirmat de Ilie şi Ştefan voievod, în 24 ianuarie 1436, pentru că a servit mai înainte părintelui lor cu dreaptă şi credincioasă slujbă în satele de pe Vaslui, Biudureşti *unde este casa lui*, seliştea lui Fundea şi sub Rediul Lung, Câteştii, unde este Mic şi Iliaş, am în două *judeciile* Retezeştii şi la obârşia Bârlazelului în Boziianiu, *pe* Prut în Iacobeşti, Bărboşi şi Seliştea Ţolului cu iazul şi via de la obârşia Dobroslăveştilor69. Satul lui Oană Brudur portar, *unde este casa lui*, numit Brudureşti, şi mai apoi Portari, existent şi azi din sus de Vaslui, este altul decât acela a lui Oană Brudur giuratul, unde-şi aveau casele Petre, Oanea şi Duma Brudur, numit tot Brudureşti de pe Bârlăzel, unde-şi avut casă Oană giuratul pe la

---

13183 65 M Costăchescu. op. cit., I, p 290-294, A. Moldova, veac XTV-XV, vol. I, p 87

1319 M Costăchescu, op. cit, I, p 429-431.

13202 611 Bogdan, Documente, I, p 281

1321 M Costăchescu, op. cit., I, p 475-481,1 Bogdan, op. cit., I, p 119-120.

1400. Oană Brudur, giuratul, mai avusese, pentru dreapta şi credincioasa slujbă, satele Sacalâşeşti de pe Bârlăzel, Tonguzeni şi Poiana de Sus de la Şacovăţ, Andrieştii de pe Bârlad, Mănăstirea şi unde a fost moara pe Bârlad, o selişte pe Racovăţ cu Bereştii mai jos de Soholeţ şi Căscioarele.[1322]

În aceeaşi regiune a Vasluiului, un preot, în acte, popa Micu Crai, de loc din satul Crăieşti, de pe Rebricea Mică, *unde era casa lui*, mai avea încredinţate pentru meritul militar (vislujenie) satele *unde a fost juni Stoian şi Giurgiu* Blidam271 ca, la rândul său, să cedeze în faţa lui Moica vornicul de gloate şi a fratelui acestuia, Tudor spătar[1323][1324], cu merite militare mai mari, care stăpâneau şi satele Pojereşti, Petrileşti, unde a fost casa lui Giurgiu Piatră, *unde au fost juzii Stoian şi Giurgiu Blidam* şi a...[1325]. Acestea toate ajung, în vremea lui Ştefan cel Mare, cu Leonteştii, *unde a fost casa lui Leonte*, prin cumpăt are de la rude, sub autoritatea lui Ivaşcu Goenescu[1326] De asemenea, trebuie înregistrate instituţiile a cel puţin două sate ale lui Miclea Tavă din Micleşti pe Crasna, *unde este casa lor*, şi *Tăveşti* pe din sus de Dodeşti[1327], numite unul după pronume şi altul după numele de familie,

---

13223 70 I Bogdan, op. cit, I. p 133-135. A. Moldova, veac XTV-XV, vol I, p 364

1323 A Moldova, veac XIV-XV\ vol I, p 120; XV, vol H, p 158.

1324 Ibidem, XIV-XV. vol I, p 199, M Costăchescu, op. cit., p 424

1325 M Costăchescu, op. cit., II, p 179-184

1326 A Moldova, veac XVI, vol I. p. 310,1. Bogdan, op. cit, I, p. 27-28.

unde au fost casele lui Nistrea şi Dragoş din Marcoviceni şi Tereşti pe Bârlad[1328], pe Racova, Ruhaţu, unde a fost casa tatălui lui Oană Ruhat Ungureanul[1329], Fereştii, unde a fost casele lui Feir, unde a fost casa lui Ştefan Mesehne şi alte sate din jur[1330]...

Între Prut şi Nistru, afară de satele din ţinutul Lăpuşna, Iurceni, *unde a fost Hristea jude* şi, mai ajos, *Stăilă jude şi unde a fost Jula jude* cu casele lor puse de Alexandru cel Bun sub supravegherea lui Vlad Adus, care-şi avea curtea la Pătrăuţi, în Suceava[1331][1332], un Dan Uncheată stăpânea din satul Zubreuţi (azi Cubani, raionul Glodeni), *unde-şi avea casa lui*, încă şase

2S0

Puţin mai sus, pe Cilihur în ţinutul Hotin, Pătraş şi Cozar din Balta Albă, mai aveau şi Dumenii, unde era casa lor[1333].

Menţiuni târzii din documentele secolului al XV-lea şi al XVI-lea ne arată vechi *domuri* sau *case* la Cotingenii Mari din ţinutul Soroca[1334], în

1327 A Moldova, veac XH\ vol I. p 120. 154. 199, 303. XV. vol II. p 194. M Costăchescu. op. ciL, II, p 20-21; I Bogdan, op. cit., II, p 18-21.

1328 A Moldova, veac XVI, vol I, p 16

1329 A Moldova,veac XV, vol II. p 164-165; I Bogdan, op. cit, I, p 478.

1330 A Moldova, veac XII, vol I. p. 510

1331 M Costăchescu, op. cit., I. p 253-260, A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 79

1332 M Costăchescu, op. cit., I, p 279-281.

1333 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, 182.

1334 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I. p 377.

Mirzeşti[1335] şi Brânzeni pe Răuţ[1336], în Hirova pe Măiatini ţinutul Orhei[1337], în Sineşti pe Chigheci[1338], în Briţcani, la gura Largăi, pe Prut, *unde a fost casa* lui Oană Lărgeanu[1339], în Costiucani pe Sărata, ţinutul Lăpuşna[1340][1341], în Hoijăşti, unde a fost casa lui Hoija, cu cinci sate din jur, tot aceleaşi ţinut28.

Pe Horincea, în ţinutul Covurlui, Lină Rugină, care-şi avea *casa* în Rugineni, concentra în mâinile sale puterea întregii ginţi de pe valea acestui rău din sate *Tăuţi*, Telejua, Ştoboreni.

Botăşeni, Iezerul Leahului, girla Soarelui, şi străjuind vadul Prutului la grindul de la Bogata, mai jos de Rentea percepea şi vama.[1342]

Mai jos, pe Cneaja, unde fusese Bran cneaz[1343], casa a trecut în mâinile lui Ioan, bunicul lui Miclea[1344].

Un lanţ întreg de ginţi, organizat pe case sau curţi feudale de-acum, apare în podişul Moldovei din Ţara de Jos, pe ambele maluri ale Tutovei, unde am văzut că Dragoş Uralt îşi avea judecia şi

---

1335 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I, p 378.
1336 Ibidem, veac XVI, vol I, p 390; XVII, vol II, p. 17.
1337 Ibidem, veac XIV-xv, vol I, p 107, XV, vol II, p 248, M Costăchescu, op. cit, I, p 400
1338 Ibidem, veac XVI, vol I, p 266
1339 Ibidem, veac XVI, vol I. p 10, 574
1340 Ibidem, veac XVI, vol I, p 375
1341 Ibidem, veac XV, vol H, p 37. XVI, vol. I. p 143, IV, p 212
13423 90 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I. p 302.
1343 1. Bogdan, op. cit. p 35-37
13443 92 Ibidem, I,p 3SM0

casă, depinzând de steagul voinicului de Bârlad.

Un Ghereiu, care-şi avea casa pe Recea (Studişeţ în limba slavă), stăpânea, pe din sus, ambele judecii din satul lui Mic Jaurescu, pe din jos, ambele judecii din satul unde a fost Colun; din sus de Ezer, satul unde a fost Clopot, iar din jos de Ezerul Tutovei, Bălăceştii şi din jos de Bălăceşti, la Fântâna Prozioaie, un loc să-şi aşeze alt sat, din sus de Petru Ezereanu şi alt loc, la Fântâna Cociubii.

Concomitent cu acestea, tot Ghereiu răspundea de organizarea oştirii în satele de peste Prut, unde a fost Ştefan Răspop de la Vatice, din ţinutul Orhei, din satele, unde a fost Chengaci, unde a fost Cergaşa şi pe Prut, unde a fost Badea Brătişanul, din ţinutul Lăpuşna[1345].

Alături de Ghereiu, Petre Iezereanul comisul, care va cădea în bătălia de la Vaslui (10 ianuarie 1475) împreună cu Stanciul nemeşul[1346], concentrase în mâinile sale puterea militară în afară de Grădişte, cetatea de pe Tutova, unde era casa lui, şi din Fauroanea, Stănigeşti şi Hăhiăgeşti, toate sub Grădişte, apoi în Glodeni, Borceşti şi satul lui Dragomir cu prisaca lui Bica, de la Obârşia Rece (Studentţa).[1347]

Mai în jos, tot pe Tutova, începând de la Călimenştii de sub Dumbravă, unde era casa lui

---

1345 A Moldova, veac XIV-XV. vol I, p. 192.

1346 Pomelnicul mănăstirii Bisthţa, Bucureşti, 1941, p. 38, 72, 110

1347 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 278.

Roşea şi Broşteni, unde era casa lui Coja, aceşti doi fraţi mai primiseră, pentru dreapta şi credincioasa slujbă, supravegherea ordinii militare în Seliştea lui Stan, în satul lui Micu, unde a fost Căliman şi Călimăneşti unde a fost Ion Căliman, în Bogeşti, unde a fost Ivan, în seliştea lui Nu, la obârşia Luminatei, în satul lui Măciucă, în a lui Gorun, în Seliştea lui Brătan şi altora[1348], în 30 martie 1618, Radu Milinea va întări lui Buculei paharnic, partea din Călimăneşti cumpărată de la Nastasia, fiica Ruscăi, strănepoata Mariei din uric de vislujenie, pe care au avut-o străbunii ei Oană Roşea şi Cojea Patru.[1349]

La obârşia Tutovei, cele trei sate de pe Lipova, Pătrăşcanii, unde a fost casa lui Pătrăşcanu şi a fratelui său Stan, Negrileştii, unde a fost casa lui Negrilă, şi Ioneştii, unde a fost Costea, apar în stăpânirea lui Ion, ajuns mai târziu Pircălab de Cetatea Nouă.”[1350]

Pe Bogdana, Cozma pivnicerul moştenea vislujenia socrului său Delţag, în Delţegani cu câteva sate din jur[1351]. Toader Zvâştală avea Zvâşteleştii, unde era casa lui, iar surorile lui, Şerbăneştii[1352].

În ţinutul Cârligătura, în afară de *domurile*

1348 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I. p 231.

1349 L. Djamo, Documente slavo-române din secolul alXVl-lea şi alXVII-lea, în „Romano slavica“, X. 1964, p
453-454

1350 A Moldova, veac XVI, vol I, p. 328.

1351 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I. p 174.

1352 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I, p 368.

amintite de la Podobiţi, Onicicani şi Sineşti, în jurul aşezării de la Popeşti, *unde era casa lui Giurgiu* Stângagiu, gravitau satele din aceeaşi gintă, Fântânele, Mâhneşti, şi Goltani, cu Poiana de sub făget.[1353][1354]

La Cobale, în ţinutul Bacău, un Toader *Pitic*, pan, cu fratele său Drag şi fiul său Petre, aveau, prin actul din 2 august 1444, comanda militară peste trei case (*domuri*) cu mai multe judecii. Una era la Cobâle pe stânga Siretului în satul *Piticeni*, unde a fost Veariş Stanislav, unde era casa lui, o alta la gura Jeravacului pe Bârlad, *unde au fost cnezii Lie şi fraţii Ţigan*, cu trei judecii şi a treia pe Bârlad, *unde era altă casă* a lor, în satul care se va numi *Pitici*... În secolul al XVI-lea, casa (dom) de la *Piticeni*, pe Cobăle, va fi numită curte303 (dvor). Pe Zeletin, Sinat cu fraţii săi Toader şi Berea aveau, pentru dreapta şi credincioasa slujbă, pe lângă satul, *unde era casa lui Sinat*, numit *Sinateşti*, aşezările de pe Frumuşelu, unde a fost Dragoş şi pe Tutova, *unde a fost cneaz Ciorsac*. Mai spre apus, pe Polocine, în jurul aşezării de la Hurueşti, *unde era casa lui Huni* erau grupate satele Ocheni, Stâncioaie, Stâncioaiţa, Urecheştii, de pe Trotuş, în dreptul Agiudului, latina, de pe Putna şi a...

În Vrancea, un Batiu va primi, pentru dreapta şi credincioasa slujbă, în 12 martie 1423, satul de

---

1353 M Costăchescu, op. cit.. I, p 178-181

1354 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 33; XVI. vol. I. p 287; 568; XVI, vol. E, p. 16.

pe Putna, *unde era casa lui*, numit Batineşti şi astăzi, satul unde a fost Lupşe şi al treilea, unde este Vadul Putnei, uric cu tot venitul pentru toţi fraţii şi copiii lor.

În inima Vrancei, Vlasin Creţescu stăpân ea, în 20 iunie 1443, seliştea Delea, Albiia, Nadila şi aceea a lui Caşin, unde a fost casa tatălui său Stan Creţu şi, mai în sus de Stan Caşin, patru poiene în acelaşi hotar, pe care le-a făcut tatăl său ca să-şi întemeieze sate cu nepoţii şi strănepoţii săi. Tot pe Putna, panul Oană Ureachi avea, în subordinea lui, satele, unde a fost Stan Hărţăgan, unde a fost casa lui Radu şi a lui Andriaş şi în Readul lui Andriaş Căi im an.

Pe Bistriţa, de *domul sau casa lui Herlic* de la Moineşti sat, numit apoi Herliceşti, aparţineau satul, unde a fost Neguşor, din gura Orbicului, Bodeştii şi Mogoşeştii[1355], toate incluse astăzi în Buhuşi, iar, sub munte, la Horaiţak de aceea a lui Balică Dolha (Lungul), satul Dolheşti, *unde era casa lui*, Negreştii, Almaşul, Horaiţa, Roşcanii şi Dobrenii.[1356]

În sfârşit, am mai putea adăuga satele Negreşti, Obadia, Bahna şi Făurei pendinte de Gostileşti de pe Valea Neagră, *unde era casa lui Gostilă*[1357] şi Movilă şi casa lui Iucaş, tatăl lui Laslau globnicul şi bunic lui Şandru şi Cârstea, de care depindeau satele Bălăşeşti, Balosineşti,

1355™ Ibidem, E,p 30-31
1356 A Moldova, veac XIV-XV. vol I, p 122; XVI, vol I, p 315-316
1357 I Bogdan, Documente, I, p 35-37

Milotineşti, *unde a fost Tatul săbier,* Mărgineni şi ambele judecii de pe Cracău din Dăneşti, unde a fost Sas Dan şi Dan Vâcale[1358]. Privite pe haită, ele erau împrăştiate pe întreaga suprafaţă a Moldovei dintre Carpaţi şi Nistru, dar mai puţine la număr decât aceste mai mici din fiecare sat sau judecie cu zece case.

Toate acestea *domuri* sau *case,* centre militare şi fiscale a mai multor sate erau câteodată numite şi *curţi*. O confirmare a acestei realităţi, în afară de rolul identic jucat la germanici, consemnat în *Lex Wisigothonim, Lex Burgundonim, Lex Alemanomm, Lex Longobardonim* şi *Lex Bayxvaromm* şi menţionat în Du Cange = *dormis idem qoud* curtis[1359], praedium, rezultă din actele ulterioare moldoveneşti, ce privesc satele în care *domul* a fost numit şi *curte* = *dvor,* precum şi din identitatea de atribuţii, formulată de Ion Dobrul, logofătul lui Ştefan cel Mare, în actul din 28 august 1466, a *casei* lui Bena Sima de la Murgeni de pe Ialan, cu *dvorul* sau *curtea lui Crépi,* de pe valea aceluiaşi pârâu.

În acest document, i se întăresc lui Sima Bena, pentru dreapta şi credincioasa slujbă, dreptele lui moşii părinteşti (ocine), satele anume: *unde a fost curtea lui Crépi de la Ialan* = (gde bil dvor Creţeani na Ialani) şi Murgenii, *unde este*

1358 M Costăchescu, op. cit., I, p 93-100 şi p 431-437.

1359 Du Cange, Glossanum mediae et infimae latmitaùs, tom EI, p 177, 585, 586, 588 şi 589

casa lui (= gde est dom ego), la Movile, cu un loc mai jos de Crihan, pe Licicov, să-şi întemeieze sat şi Uhrineştii.[1360] De aici, s-ar părea că sfera noţiunii *dom a* lui Sima Bena, în acest context, nu putea înlocui pe acea a unui *dvor,* a curţii lui Creţu, ambele pe Ialan, dacă ele nu ar fi avut aceeaşi competinţă în atribuţii militare şi fiscale, pe teren.

Trecând în revistă toate documentele ce cuprind formula, *unde este sau unde a fost casa lui* (= gde est dom ego gde bil dom ego), oricine poate conchide că un *dom* într-un sat sau *dom-centm* administrativ militar a mai multe sate nu este o simplă clădire, un edificiu, ci o instituţie feudală care ale atribuţii militare şi administrativ-fiscale. Şefii militari şi administrativi ai *domurilor* din sate, numiţi juzi, formând prima treaptă a ierarhiei feudale, primesc titlul sau atributul de *slugi* – corespondentul termenilor latini *vasalos, clientes* sau *aimiferi,* în timp ce acei ai *domurilor,* instituţii a mai multor sate, numiţi *cneji,* reprezentând o treaptă superioară, a doua, în piramida feudală, se vor chema *sluji* = *pani,* o prescurtare a titlului nobiliar de *djupan*.

Ambele instituţii şi categorii de militari alcătuiesc *statul politic la sala,* aşa cum a fost conceput şi organizat de către adunările megieşilor pentru necesităţile de apărare a libertăţii, vieţii şi avutului, potrivit principiilor dreptului valah, format pe tradiţii şi obiceiurile

---

1360 I Bogdan, op. cit, I. p. 110-111

geto-dacilor. Totuşi, apariţia în actele moldoveneşti concomitent cu *domul*, a unei alte instituţii în lumea satelor, numită *curte*, ridică întrebarea legitimă dacă nu cumva a existat vreo deosebire de conţinut, în fapt şi în drept, între competenţa *curţii* şi aceea a unui *dom* a mai multor sate. În sprijinul acestei interpretări vine şi scrisoarea hanului Gâzi Ghirai, din noiembrie 1595, către regele Poloniei, în care arată că a pornit ordin de la cezarul turcesc să ardă *satele* şi *domurile* Moldovei şi să ia captivi pe locuitorii lor, pentru că s-au răsculat.[1361]

CE ÎNSEAMNĂ FORMULA „UNDE ESTE CURTEA LUI”;

ORGANIZAREA DREPTULUI COMERCIAL; VĂMILE

Diecii care au scris documentele moldoveneşti din secolele al XV-lea şi al XVI-lea, în limba slavă, au folosit, când s-au referit la organizarea socială, economică şi militară a satelor numai termeni păstraţi din epoca daco-romană şi a convieţuirii lor cu celţii şi goţii, cum sunt de pildă: *jude* şi *judecie*, *cneaz* şi *cnezat*, *holdun* şi *domus*, ultimul existând în limba latină, dar şi în greacă. Or, din acestea toate, e limpede că *dava* geto-dacă numită *sat* de la *fossatum* sau cu un alt termen *pagus* de unde avem *pajişte*, locul de temelie în care se formează un sat, era

---

1361 E Hurmuzaki - N. Iorga, Documente. XII p 146-147 nr 222: Villas domusque eximdem mares truncarem, uxores liberosque captivos abducerem

deja organizat în secolele IV – V, în conformitate cu principiile dreptului valah. Aşa încât, coborârea slavilor şi antilor prin Panonia piuă la Dunăre în Banat, pe la anul 517 e.n. Sub presiunile avarilor[1362] nu a putut influenţa cu nimic nici legile de organizare, în vigoare, ale lui *Jus valachicum* şi nici denumirile instituţiilor satului românesc. Căci, în timp ce autohtonii locuiau în sate (*fossate*) organizate pe judecii, conduse de juzi, şi în cnezate sau pagus comandate de cneji, având flecare un domus sau ciute, slavii şi an ţii nu aveau aşa ceva. Procopius din Caesarea scrie că „aceste neamuri nu sunt conduse de un bărbat, ci trăiesc din vechime în rânduială democratică (populară) şi de aceea treburile lor, atât cele prielnice, cât şi cele neprielnice, sunt întotdeauna dezbătute de către obşte”.

Este vorba deantii şi sclavinii (slovenii) ce trăiau la nord de Istm, prin anii 546 – 547, în regiunea Banatului şi a Sloveniei dintre Sava şi Drava, cărora împăratul Iustinian le-a promis cetatea *Tunis*, zidită de Traian, care nu este decât tumul de nord al podului de la Drobeta (Turnu-Severin)[1363].

1362 Procopius din Caesarea, De bello Gothico, II, 336, ed. Bonn, şi p 125, în trad R.om H Mihăescu, Războiul cu goţii. I. 27, p 74, m, 21-32, p. 157-158, cartea a IV-a, 25, 1-5, p. 254

1363 V. Chnstescu, Istoria militară a Daciei romane. Bucureşti, 1937, p 23-24, localitate greşit identificată cu Tumu- Măgurele de către D Tudor Oltenia română, Bucureşti, 1958, p 253. 367 „Aceşti anţi şi sclavi locuiesc în colibe jalnice, răzleţiţi mult unu de alţii şi mereu se mută din loc în loc Cind pornesc la luptă, cei mai mulţi merg pe jos

Din textul *Strategiconului* lui Mauricius, aceştia erau până şi în lupte fără şef şi rânduială, de felul lor àÀÀ oûv àxcx KTOI Kai avapoi toanep ZK/Uxßoi KCcrAviai Kai xa xoiauccp/a ocvapxa Kai ara Kia eovr[1364] Şi după cinci zeci de ani, antii şi slavinii trăiau în păduri şi pe lângă râuri, mlaştini şi bălti greu de pătruns, în locuinţe cu mai multe ieşiri, ducând o viaţă de jaf[1365]

Fiind cu totul fără credinţă şi lipsiţi de cuvânt faţă de înţelegerile încheiate cu Bizanţul nerespectând tratatele decât numai dacă erau bătuţi mai mult de teamă decât de daruri[1366], scrie Mauricius (582 – 702), slavii nu puteau da altora ceea ce ei înşişi nu aveau şi a trebuit să împrumute mai târziu de la traco-dacii dunăreni.

Statul politic românesc a fost creat la sate, prin *judecii* şi în uniuni de sate prin *cnezate* sau *holdunun*, de către adunările megieşilor printr-o necurmată luptă în apărarea libertăţii, vieţii şi bunurilor omului împotriva ilegalităţii şi abuzurilor. Oamenii au apelat la indivizi înzestraţi cu calităţi fizice, morale şi de bună credinţă să-i conducă în timp de război, scutindu-i de toate obligaţiile fiscale, cu mult timp înainte de venirea slavilor. Aşa s-a ajuns la formarea unei categorii de militari înzesraţi cu imunităţi (*tarcan* mai târziu

---

poartă în mâini scuturi mici şi lănci, dar nu-şi pun platoşă niciodată Unii n-au nici cămaşă, nici manta, ci îmbracă numai mşte pantaloni până la părţile ruşinoase".

1364 Mauncius, Arta militară, ed. H. Mihăescu, p. 230-231

1365 Ibidem, p 278-279

1366 Ibidem, p 280-281

sub stăpânirea mongolă[1367], care au fortificat cu ajutorul semenilor lor „*casele*" existente pe anumite poziţii dominante prefăcându-le în cetăţi sau *curţi feudale*. Şi cum războaiele au fost continui timp de O mie de ani în perioada migraţiei popoarelor, şefii uniunilor de sate au alcătuit, în raport cu juzii, o nouă treaptă în ierarhia feudală, a treia, numindu-se *boieii* în loc de cnezi (cum vom vedea îndată) creându-şi reşedinţe în aşa-numitele curţi de la oraşe.

Factorii principali care au jucat un rol primordial în construirea acestora şi consolidarea feudalismului românesc au fost: geografic, economic şi comercial. Concomitent cu organizarea „domurilor" din judecii şi satele aşezate pe văi ascunse (ori zăpodii) la distanţe mari de drumuri strategice, o dezvoltare mai rapidă au avut-o domurile din incintele unor vechi *vorodişti* sau *horodişti* aflate pe înălţimi strategice, dar mai ales acele de la vadurile unor râuri, puncte obligatorii de trecere.

Prin funcţiile lor, aceşti factori au făcut să crească autoritatea şefilor respectivi şi, în acelaşi timp, prestigiul instituţiilor „dom" care au fost numite curţi. Drept consecinţă, judele sau cneazul, şef al unei asemenea poziţii inexpugnabile pentru acea vreme, când apărarea era superioară atacului, a devenit războinicul cel mai de temut din regiune. Din poziţia geografică dominantă în

---

1367 René Grousset, L'Empire des steppes, Pans. 1948, p 282; C. C. Giurescu, Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene p 145

care se aflau, dublat apoi de cea economică şi fiscală, dar mai ales de cea comercială, comandanţii acestora şi-au putut uşor impune ambiţiile, izbutind să transforme „slujba dreaptă şi credincioasă” într-un drept de proprietate asupra teritoriului ginţii şi să introducă taxe vamale, de tranzit şi la desfacerea mărfurilor pentru acei care voiau să-şi comercializeze unele bunuri. De aici, contrazicerile dintre interesele generate de raţiunea de stat şi cele de neam, familiale.

În urma unor asemenea încălcări făcute, constatate şi la alte popoare, a putut să scrie Rudolf Ihering că „gradul cel mai înalt de intensitate îl atinge lupta atunci când interesele au luat forma unor drepturi câştigate. De atunci au curs torente de sânge, dar pretiutindeni, drepturi strivite ne arată drumul pe care a înaintat dreptul 017

La întrebarea în ce perioadă a istoriei românilor au putut să se formeze curţile iar slujba „drept credincioasă” a început să fie socotită mai presus de drepturile ginţii sau familiei mari asupra unui teritoriu al comunităţii casnice se poate răspunde.

Dacă ţinem socoteală că un grup de câteva sate alcătuia o gintă organizată într-un pagus, *unde se afla o curte,* ca şi la triburile celto-germanice318, atunci şi curţile moldoveneşti îşi au originea în vechiul sistem de organiz ale celto-germanic.

Fr. Engels constată curţi în epoca post-

română, la locuitorii din Gallia, la vest de Maas, Verdun, *Epponecurtis*, *Roţfridicurtis*, *Ingolinicuitis*, devenite, mai târziu în limba franceză, *Ippecourt*, *Recourt la Creux*, *Amblaincourt sur Ai re219*, *Billancourt320*.

Convieţuind secole la rând cu neamurile celto-germanice, strămoşii moldovenilor nu puteau rămâne nici ei fără aceste curţi. Nu există documente scrise, care să ateste acest fenomen, în secolele IV – XIV, dar Nicolae Iorga afirmă că asemenea curţi erau organizate şi pe teritoriul vechii Dacii, încă din secolul al V-lea: „Curtea se formează cu toate rosturile ei señoriale, cum vom vedea, în secolul al V-lea pe latifundiile dunărene ale marelui general Actius şi numele de *chorta* din *cohors* apare şi în inscripţii321 scrie marele învăţat. „Asemenea cu Hof la germani, ea se întâlneşte la noi în sensul de centru al unui domeniu agricol pe care-l are numai în Lorena franceză Avricourt, Hericourt, Azincourt, unde toată toponimia e dominată de aceste forme. Dar, aceasta impune credinţa că domenii agricole, ca a lui Actius, s-au păstrat şi în sud-estul european” 322

317 R. Ihenng, *Lupta pentru drept*, trad V Căpăţeanu, Bucureşti, 1898. P 8 – 9

318 Fustel de Coulanges, op. cit., H. 1891. P 279 – 280

319 Arbois de Jubainville, Recheeches sur l’Origine de la Popriretè Foncière en France, Pans, 1890, p VI

şi xm

320 D Anon, Ce înţeles au avut actele de donaţiuni depământ la începuturile voievodatelor în istoria dreptului, memoriile secţiunii de drept roman. Bucureşti, 1942, tom I, p 55.

331 n. iorga, *Istoria românilor*, vol II, cap. V, p 192.322 *Ibidem*, II, p. 196

Din informaţiile ambilor autori, putem constata că autohtonii din Dacia, ca şi celţii Galliei, păstraseră, concomitent, pe lângă termenii *jude, judecie şi domus*, şi pe acela de *curte*. O nedumerire se ridică numai în ce priveşte interpretarea cuvântului şi rostului curţii. Dacă termenul curte derivă din *Cohorstis*, unitate militară la romani, ori ca sediu al unei garnizoane = cohortă, atunci curtea nu mai putea să aibă rostul unei case de administraţie a unui latifundium, ci acela a unui *castru militar*. În acest scop, nu era nevoie să se renunţe la termenul castra, aşa cum s-a renunţat la *fossatum* şi să se pervertească sensul cuvântului cohortă = unitate militară, pentru a-l înlocui pe castra.

Nu este exclus ca termenul curte să aibă la origine celticul *gortos* = *curte întărită*[13681369], înţeles sub care apare şi curtea, tradusă în limba slavă prin *dvor* în actele moldoveneşti, ca una ce era în interiorul unor ziduri, într-o horodişte de pe poziţie dominantă sau de pe valea unui râu, la un

---

13683 33 Nonius, ed. Mercer, p. 84, cf. A. D Xenopol, Istoria românilor din Dacia Traiană, II, p. 259-363

1369 A Holder. Altkeltische Sprachschat:. Leipzig, 1891, p 2034

punct obligatoriu de trecere a oştilor, unde se făceau schimburi de mărfuri de către producătorii de bunuri.

E foarte probabil că subiectul *cohors* să fi luat locul obiectului *castmm* în vocabularul curent, ca *loc închis, îngrăditură32*, aşa cum *civitas*, adunarea cetăţenilor la luat pe acela ori s-a suprapus peste *horodiştea celtică*, numindu-se *cetate*, cum am văzut deja într-un capitol mai sus. Oricum, originea curţilor e pur militară, căci curţile apar în Moldova mai toate construite în puncte strategice de control a dramurilor strategice şi comerciale. În evul mediu, ele vor fi menţinute ca centre administrative de ocoale şi ţinuturi, aşa cum rezultă şi din recentul studiu apărat de sub pana profesorului *C.C.* Giurescu.32

Fenomenul este aidoma ca şi în apusul Europei. „Cu începerea veacului al IX-lea, nobilii din Ţările de Jos aveau obiceiul de a zidi pe fiecare domeniu al lor câte un castel, împrejmuit la oricare distanţă de un zid puternic *castra*, înăuntrul căruia locuitorii domeniului aveau dreptul să se refugieze în vremuri de năvălire, împreună cu vitele şi avutul lor”[1370], scrie Henri Pirenne. „Printr-o potrivire curioasă – continuă autorul – la întâia privire şi care totuşi e foarte firească, la poalele castelelor şi a cetăţilor episcopale s-au format *portus* în scurgerea veacului al X-lea. Neapărat nu e regulă fată

13703 20 H Pirenne, Les anciennes démocraties des Pay’s-Bas, Pans, 1910, p 8

abateri. Fortăreţele şi mănăstirile, aşezate departe de matele dramuri, n-au văzut masându-se, în jurul zidurilor lor, tinerele aglomeraţii negustoreşti. Norocul acestora n-a revenit decât acelora a căror aşezare răspundea nevoilor comerciale. Şi acesta a fost cazul celor mai multe dintre ele. Localităţile care convin mai bine la apărarea unui teritoriu sunt, în adevăr, acele către care se îndreaptă, în chip firesc, circulaţia bunurilor şi a oamenilor. Dramurile strategice sunt, în acelaşi timp, şi dramurile comerţului şi, de aci, au rezultat ca predestinate şi unele şi altele de natură, *castra* şipoilus s-au întâlnit în acelaşi punct."[1371][1372]

Numai că factorul geografic nu a fost totul în formarea acestor centre economice. „Oraşele, scrie prof. Şt. Pascu, iau naştere în urma creşterii generale a forţelor de producţie, care determină şi o creştere a populaţiei, a dezvoltării tehnice... adâncirii diviziunii muncii şi accentuării separării meşteşugurilor de agricultură."[1373]

Astfel, târgurile şi ca nume de origine traco-iliră nu au fost înfiinţate de slavi, cum a afirmat P.P. Panaitescu că „târgul, tenul en slav, a rămas din epoca anterioară întemeiată comunelor libere, a schimbului local între satele aceleiaşi văi la

---

1371 Ibidem, p 16-17

1372 P. P Panaitescu, Meşteşugurile din Transilvaniapână în secolul alXVI-lea, Bucureşti. 1954, p 43-44

1373 C C Giurescu, 7îrguri sau oraşe şi cetăp moldovene, p 68 şi urm

curtea voievodului slav”.[1374]

O situaţie identică există şi în Moldova, unde curţile apar pe mai multe înălţimi strategice, dar se consolidează numai acelea de pe văile şi confluenţa nurilor: mici cu cele mari, formând nuclee de târguri (cuvânt traco-ilir)[1375], ca o dovadă că stăpânii militari ai acestor curţi organizaseră şi ultima ramură de drept valah, aceea de natură comercială, prin fixare de vămi în tâiuri şi, ca o consecinţă, principiile de asigurare a creditului. Existenţa acestora pe meleagurile de la răsărit de Carpaţi este confirmată în privilegiul comercial emis în 17 februarie anul 201 de către împăiatul roman Septimiu Sever şi colegul său Antonin Caracalla, locuitorilor din cetatea Tyras (= Cetatea Albă), în care se precizează că fac aceasta fără „a schimba nimic din obiceiele vechi, atât ale locuitorilor tyrageţi, cât şi ale celor primiţi în numărul cetăţenilor după legile Tyrasului”[1376][1377].

Nu este cazul şi locul a înşira aici şi nici a împăna textul cu citate din cronicile bizantine,

---

1374 P P Panaitescu, Comunele medievale în Principatele române, în „Interpretări româneşti“, Bucueşti, 1947, p. 212.

1375 Hans Krähe, Beitrage zur illwischen Wort und Namenforschung, în „Indogermanische Forschungen", LVm, Band, Drittes Heft, Berlin, 1942, p. 222; terg. = Markt, Handel, dm indogerm. Trg, de unde, tergeste şi Triest

1376 B P Hasdeu, Ai'hiva Istorică, I, Bucureşti, 1865, p 41-42.

1377 N Iorga, Istoria Românilor, H, p 300-302, 313; C. C. Giurescu, Istoria Românilor, I, ed a lH-a, Bucureşti, 1938, p 272-273.

referitoare la expediţiile vlahilor în compania pecenegilor şi cumanilor în decursul veacurilor următoare. Semnalăm numai că geţii menţionaţi în *Analele de la Fulda*, în anul 860 ca locuind la nordul gurilor Dunării în simbioză numai cu germanii, sarmaţii şi alanii şi nu şi cu slavii aveau impe înarmate, care s-au opus tocmai în Podolia la trecerea ungurilor spre Panonia[1378], în anul 898, au participat la răbzoiul cu bizantinii în anii ’907 şi 945, după însăşi mărturiile cronicii lui Nestor, iar în anul 1070, o armată de vlahi moldoveni luptă alături de pecenegi, la chemarea lui Viaceslaw de Poloţk, împotriva regelui Boleslav al Cracoviei[1379].

Sub aripa şi la adăpostul acestor luptători, care puteau alcătui oşti (= *exercitus*) din străjeri şi vânători de urme, odată cu renaşterea economiei de schimb prin intermediul monedelor, s-au născut şi embrioanele viitoarelor târguri de pe văile tuturor nurilor, unde acestea izvorăsc ori ies din munţi şi, în acelaşi timp, la confluenţele râurilor mici, ca Suceava.

Moldova, Bistriţa, Trotiiş, Piitna, Bahhii, Jijia, Vaslui, Birlad, Răut, Botna etc. Cu cele mari, cum erau Şiretul, Prutul, Nistrul, şi Dunărea.

La sfârşitul secolului al XII-lea şi în cel următor, curţile aflate pe drumurile strategice de pe toate văile nurilor moldoveneşti deveniseră deja centre ale aglomeraţiilor de meseriaşi şi

---

1378 Cronica lui Lavrentie, St. Peterburg, 1897, p. 24-25.

1379 I. Dlugos. Histonae Polomcae, I, Lipsea, 1711, col 265.

negustori[1380], aşa cum se petrecuse în apus cu forai ale a lui Foris burgus (foburgul) [1381]şi în Transilvania cu cetăţile regale.[1382] Aşa se explică de ce, în secolul al XIII-lea şi în cel de al XIV-lea vor exista târguri formate deja, care apar dintr-odată ca puncte de vamă pe toate drumurile strategice în nord spre Polonia, în sud spre Dunăre şi Ţara Românească, în răsărit spre Imperiul Kipceak şi în apus spre Transilvania în studiul asupra oraşelor moldoveneşti, C.C. Giurescu, considerând vechimea oraşelor de la răsărit de Carpaţi ca fiind cel târziu din secolele X – XII ale erei noastre, scrie că: „şi Şiretul şi Hârlăul şi Suceava şi toată seria de oraşe, pomenite în tratatul comercial din 1408 încheiat cu liovenii adică Iaşii, Cernăuţii, Hotinul, Dorohoiul, Tighina, Cetatea Albă, Baia, Bacăul, Trotuşul, toate apar ca aşezări binecunoscute, existând de mult, fără vreun calificativ care să arate e vorba de o creaţie recentă... „33S „Aceeaşi impresie o avem – continuă autorul – cercetând şi izvorul istoric cunoscut sub numele de „Lista oraşelor ruseşti, îndepărtate şi apropiate”, alcătuită între anii 1387 – 1392. După care minează o listă de oraşe *olohe*, adică româneşti, Chilia, Cetatea Albă, Cernăuţi, Târgul Iaşilor pe

1380 N Iorga, Negoţul şi meşteşugurile în ţănle româneşti, HI. 1905, p 78, N Gngoraş, Oraşul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal, în „St. Şi Cert.“. Ştiinţifice, „XI. Iaşi, 1960, fase. I, p 84-96

1381 H Pirenne, op. cit, p 47-48

1382 Şt Pascu, Meşteşugurile din Transilvani... p 45.

râul Prut, Târgul lui Roman pe Moldova, Neamţul, în munţi, Piatra lui Crăciun, Suceava, Şiret, Baia, Teţina, Colomeea, Orăşelul pe Ceremuş, şi pe Nistru, Hotinul”.[1383]

Luând informaţiile documentare referitoare la „casele” dezvoltate în „curţi” şi urmărindu-le pe hartă, vom putea observa că fenomenul constatat de H. Pirenne în apusul Europei şi de Ştefan Pascu în Transilvania s-a petrecut aidoma şi în Moldova[1384]

Numai că în Moldova când procesul de feudalizare a ajuns în acest stadiu, şefii! războinic al ginţilor, marele voievod care a pus mâna pe putere, împreună cu cele „mai de aproape” şi a instaurat dinastia, cum reiese din formula folosită în multe cărţi domneşti, va impune la conducerea unor asemenea „case”, denumite apoi „curţi” de la vadurile râurilor de pe drumurile strategice, viteji aleşi din sânul ginţilor înrudite sau al clienţilor săi.

Nu cunoaştem şi, de aceea, nu putem da aici genealogiile boierilor, ajunşi stăpâni peste „casele” devenite „curţi” dintre Carpaţi şi Nistru, din cauza pierderii a numeroase cărţi voiedovale, dar unele observaţii, ce se pot trage din documentele pe care le mai avem, privind „casele şi „curţile” dintre munţi şi Şiret, sunt concludente,

---

13833 3P Ibidem, p 70; Al Andromc, Oraşe moldoveneşti în sec. al XlV-lea în lumina celor mai vechi izvoare ruseşti,\ n „Rom an o-SI avi ca“, XI. 1967, p 203-218.
1384 N Gngoraş, op. cit, p 83-95

în ce priveşte încercarea din plin şi al acestui procedeu, surprins încă din timpul lui Petru Muşat, în domnia căruia curţile de ţară mai aveau încă o importanţă.

Într-un act emis în 15 martie 1410, Alexandru cel Bun întăreşte lui Domoncuş stolnicul (Dominicus) şi fraţilor să-i Blaj şi Iacob, toţi fii ai lui Ghelebi Miclouş – după nume, sigur, rămân-transilvănean, venit în Moldova cu Bogdan voievod – satele Caşin, Oituz, Stănişoreşti.

Laslouţi, Stoiiieşti şi Grozeşti, aşezate în trecătoarea Oitnz, important punct strategic, „pentru că au slujit ei mai înainte sfânt odihniţilor domnilor ce au fost mai înainte... cu dreaptă şi credincioasă slujbă”.[1385] În act nu se vorbeşte nici de „curte” şi nici de „casă”, pentru acestea depindeau acum de localitatea de pe Trotuş, de curtea din Târgul Trotuşului, punct de vamă în privilegiul dat liovenilor, în 1408[1386][1387], dar rezultă clar că Ghelebi Miclouş fusese viteaz (*miles*) dintre cavalerii maramureşeni şi pus să străjuiască la trecătoare, în locul unui boier din ginta locală, împotriva tentativelor lui Ludovic cel Mare.

În privilegiul dat, în 28 ianuarie 1409, de către acelaşi voievod unui alt român ardelean, se observă acelaşi lucru. Panul, adică boierul Giurgiu Ungureanu, coborât din Transilvania, după cum îl

---

1385 M Costăchescu, Documente I. p 77-79
1386 Ibidem, II, p. 174,1 Bogdan, Documente II, p 170-175
1387 M Costăchescu, op. cit, I, p 64-69

arată numele, stabilit în satul care se va numi Ungureni, unde era casa sa, de lângă Bacău, primeşte, „pentru că ne-a slujit nouă cu dreaptă şi credincioasă slujbă Ungurenii, unde-i casa lui, şi lângă acesta, Valea Seacă (Suhodolul), şi via ce şi-a sădit-o el şi la Turlui, satele anume Porceşti, Sperleşti, Negrileşti şi Negheşeşti, unde este Neagăş jude şi mai în jos, unde este Coman uric cu tot venitul lui”, el copiii lui, nepoţii, strănepoţii şi întregul neam (rodul) ce i se va veni mai aproape.

Tot atunci i se va fi dat, printr-o altă căite domnească, şi satul de pe Nevira, din ţinutul Covurului, unde era altă „casă”.

Din suita actelor interioare, se vede că în satele Porceşti, Negrileşti, Nehgişeşti şi Sperleşti pe de Turlui = (şoim, în limba cuniană)[1388], peste care ajunsese comandant militar. Pan Giurgiu, neavând copii, creşte „pentru slujba dreaptă şi credincioasă”, pe nepoţii săi de soră, anume Ulea, Iuga, şi sora lor Stana, căsătorită cu Sima Turlui. În 29 iunie 1432, Ilie voievod consemnează în cartea domnească, emisă atunci, că „a venit înaintea domniei Giurgiu Ungureanu „şi a dat de bună voia sa, din vislujenia sa, nepoţilor săi de soră, lui Ulea, şi fratelui său Iuga, două sate la Turlui, anume Porceştii şi Neghişeştii, şi după moartea lui, unde este casa lui, la Nevira”[1389],

1388 A. Veress, Ohginea stemelor Ţărilor Române, în „Revista istorică română“, voi. IU, 1931, fasc m, p 225-232
1389 M Costăchescu, op. cit, I. p 342-344. U, p 355-358

jumătate din acel sat, din vislujenia lui, numai lui Ulea singur, iar lui Sima Turlui, jumătate din Sperleşti şi Seliştea lui Coman”.[1390]

Ungurenii, unde era casa lui Giurgiu, de lângă Bacău, se va numi Călugăra, din cauza fondării în incinta întăriturilor ei a unei mănăstiri catolice.

Suprapunerea lui Giurgiu ca român transilvănean (ungurean) comandant peste cele două „case”, una de la Ungureni (mai apoi Liuzii – Călugăra) şi Nevira este evidentă şi dacă în actul din 28 ianuarie 1409, Alexandru cel Bun stipulează, în penultimul aliniat că „Cine va fi domn ţării noastre, fie din copiii noştri, fie din fraţii noştri ori din seminţia noastră (plemea), să nu le strice dania noastră ci să le-o întărească şi împuternicească, pentru că le-am dat pentru a lor dreaptă şi credincioasă slujbă”, în actul din 29 iunie 1432, Iliaş voievod, temându-se de o revendicare a drepturilor la comanda militară a „caselor” din Ungureni şi Nevira de către luptătorii din ginta locală, ameninţă că „oricine din ei care nu va ţine aceeaşi convenţie = (lagodu) şi va pomeni de ea, acela va plăti zaveasca 60 de ruble de argint”.[1391]

Şi mai clară este intervenţia lui Ilie şi Ştefan, voievozi în suprapunerea, prin concursul autorităţilor centrale, în dispreţul şi prin violentarea dreptului ginţilor locale, de a-şi alege

1390 I Bogdan, op. cit, I, p 55-56.
1391 M Costăchescu, op. cit, I, p 342.

comandantul, la acordarea Curţii lui Netedul din regiunea numită Ciinpul lui Dragoş, situată între Bistriţa şi Tazlău, unui alt ardelean.

În 24 iulie 1436, apare în faţa domniei vasalul = sluga-boier, credinciosul Petru Ungureanul, – zis din Câmpul lui Dragoş –, deşi, după al doilea nume, se vede cât colo e vorba de un „miles”, urmaş al unuia din colaboratorii lui Bogdan, „care a slujit mai înainte sfânt-răposatului nostru părinte cu dreaptă şi credincioasă slujbă...” De aceea, scriu ambii voievozi, i-am dat patru sate în Câmpul lui Dragoş: unde a fost Curtea lui Neatedul, satul lui Parcea, Blăgeştii şi Bolăeştii, amândouă *judecite*, uric cu tot venitul şi copiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor lui şi răstrănepoţilor lui şi întregului *neam* = (rodu ego) care-i mai aproape *din gintalui* = (ego plemene). „Dar, pentru a preveni o răzvrătire a megieşilor din ginta locală, voievozii consideră necesar să reamintească acestora de noua ordine feudală: „şi cine ar începe din *ginta acelora în contra lui Petru* = (ot în plemene na Petru) sau în contra copiilor lui pentru aceste sate cu omor, sau cu sfadă, sau oricare răutate, acela să ne plătească zaveasca 60 de ruble de argint curat”.[1392] Urmează aceeaşi formulă de recomandare a întăririi daniei de către urmaşii lor în domnie.

O înrudire între Ghelebi Miclouş, Giurgiu Ungureanu şi Petru Ungureanu este exclusă, de vreme ce am văzut că serviciul militar din satele

1392 Ibidem. I. p 467-473

celui dintâi au revenit fiilor săi; acela din satele lui Giurgiu Ungureanu a fost predat nepoţilor de soră, iar acela din acele grupate în jurul curţii lui Netedu lui Petru Ungureanu şi fiilor acestuia.

Curtea, neprecizată în text, condusă de Ghelebi Miclouş, fiind pe drumul strategic Breţcu-Oituz, va fi contopită şi pusă sub jurisdicţia aceleia de la Târgul Trotuş oraş devenit central al ţinutului cu acelaşi nume, condus mai apoi de un pire al ab/[1393]

„Casele” lui Giurgiu Ungureanu, cea de la Ungureni va deveni incintă pentru o mănăstire devenită Călugăra, iar cea de la Nevira va cădea în desuetudine, nefiind aşezată pe un drum comercial. „Curtea” lui Netedu, deşi pe drumul comercial dintre Piatra Neamţ, Roznov şi Vadul Negustorului de pe Tazlăul Mare, dar de ordin secundar aceluia de pe Valea Siretului, va cădea şi ea în desuetudine şi va apărea dependentă de curtea de la Bacău[1394], condusă de vornici de ocol şi pârcălabi de ţinut. Acesta a fost procedeul folosit de domnie şi în impunerea comandanţilor militari, pârcălabi de cetăţi sau centre de ţinut.

Petru Ungureanu, ca şi Giurgiu Ungureanu etc. Erau însă excepţii pentru lumea satelor. Ei au avut nevoie de sprijinul şi ameninţările domneşti, deoarece, veniţi de peste Carpaţi, situaţia lor şi a urmaşilor era contestabilă din punct de vedere juridic de către adunările membrilor din ginţile

---

13933 45 C C Giurescu, Ttrguri sau oraşe, p 307-310

1394 I Bogdan, op. at, I, p 463-465

locale, căci, în genere, principiile dreptului valah au fost respectate în toate celelalte sate megieşe de primprejur. Un pan Iliaş Şanga (peceangăul) era întărit pentru dreapta şi credincioasa slujbă în satele Văsieşti pe Urmeniş, *unde era* casă, în Băseşti pe Tazlău, în Bădeşti şi Poiana lui Borilă[1395], un pan Trifu Borzea era confirmat în Beţeşti în Câmpul lui Dragoş, *unde era casa lui*, dobândit de la Beţea cu Ştefăneşti, Bolceşti, Marişeşti şi

Ceretiani332, ambii, probabil, pecenegi, după cum îi arată numele, asimilaţi şi împământeniţi după anul 900 e.n.; un Cândea rămânea în Cândeşti333, un Oană Grama (Grămadă) de la Nechid, mai sus de Borleşti, în satele unde au fost juzi Drăliănici şi Dâmba34; un Oană Varus din Veareşeşti de pe Tazlău333 şi unde-şi aveau casele lor din veac; Dragomir, şi Ioanăş, cu casa lor, tot în Câmpu lui Dragoş la Borleşti e Nichid, prestau în continuare slujba dreaptă şi credincioasă voievozilor dinainte de Alexandru cel Bun în satele Paşcani, Dragoteşti din apropiere, în poiana lui Opriş de pe Tazlănt Mare şi controlul peste trecerea apei Tazlăiilui Sărat de la Vadul Neguţitorului din satul Perevozeşti336 = (perevoz = pod plutitor ca şi Porom), şi acestea, moşteniite de la părintele lor, panul Ştefan Borilă, luptător pentru independenţa Moldovei la 13.3.9337. Numai în ce priveşte oraşele, domnia şi-a recrutat boierii dintre vitejii alcătuitori al Sfatului domnesc

---

1395 M Costăchescu, op. cit. II, p 155-159

din rândul comandanţilor de curţi. Din rândul acestora împuternicea pe unii să administreze şi alte curţi. Erau însă excepţii de la regula generală.

Sistemul era cunoscut vremii, el fiind practicat şi în Transilvania Un act din 20 decembrie 1268, emis de cancelaria oraşului Rodna, relatează cum Rotho, corniţele, „cu bună învoirea tuturor prietenilor să-i şi a moştenitorilor fratelui său a comitelui Henchman”; vinde, în faţa judelui şi ajuraţilor pentru 150 mărci de argint curat, sumă pe care era dator s-o plătească regelui pentru slujba sa...” „mai întâi un turn de piatră şi o casă de lemn lângă turn şi o curte întărită de jur-împrejur, cu o moşie aşa cum a stăpânit-o odinioară răposatul comite Henchmann”.

De asemenea, moara de peste apa Someş, fostă a comitelui Henchmann o casă de sat în întregime şi două curţi şi toate ogoarele de sub cetate tot ale comitelui Henchmann şi jumătate din minele de argint administrate de comitete Rotho. „Acestea toate le-au trecut – scriu juraţii – comitete Rotho şi toate rudele lui de sânge... în chip liber şi cu drept de moştenire comitelui Henric, fiul lui Brendlinn şi moştenitorilor să-i „338. Evident, este vorba de un mod de substituire care se va împământeni mai târziu şi în Moldova, după ce marii boieri din satul domnesc, ridicaţi dintre autohtoni, deveniseră familial i ai dinastiei.

Astfel, un dorohoian, Oană, plecat din satul de sub Dumbrava înaltă, care se va numi apoi

Vomiceni, a fost pus în aceeaşi situaţie cu Ghelebi Miclouş, Giurgiu Ungureanu, Petru Ungureanu etc. Mai mult chiar, prin funcţia sa *de judex* = vornic al Sucevii339, el a trebuit să exercite controlul instrucţiei militare peste mai multe curţi de ţară pentru securitatea domniei şi a ordinii de stat. Din cartea emisă în 13 aprilie 1415, prin care se face cunoscut tuturor celor ce o vor auzi citindu-se constatăm că Alexandru cel Bun îi încredinţase mai înainte lui Oană, vornic de Suceava, să ia în stăpânire punctul strategic de la Gura Homor, dinspre munţi, spre Transilvania[1396]

Conformându-se ordinului domnesc, Oană vornicul zidise la această dată o mănăstire în incinta curţii de la obârşia Homorului (= Repedea în limba pecenegă) din Seliştea lui Dobrin, iar pentru organizarea unei străji mai puternice, i se mai dădeau satele unde au fost juzi Tat om m şi Partea (azi Pirteştii de Sus şi de Jos) şi curtea cu seliştele lui Dobrin şi Dieniş, de pe Moldova, de la Gura Homorului. În act, se poate observa stipulat în aliniat aidoma celor văzute în privilegiile lui Giurgiu Ungureanu şi Petru Ungureanu. Aliniatul constituia o ameninţare pentru cei ce ar contesta autoritatea actului voievodal. „Şi am pus zavească 60 de ruble de argint curat acestora care au ţinut aceste sate şi copiilor lor şi întregului lor neam; cine ar începe cu sfadă ori cu plângere sau orice

---

1396 C. C Giurescu, Contribupuni la studiul marilor dregătorii în secolul XIX-XV, in „Bul. Comisiei Istorice a României“, Bucureşti, 1927, p. 76-84

fel de răutate în orice zile şi ceasuri acesta să plătească zavească aceste 60 de ruble de argint curat”.[1397]

Faptul în sine izbeşte, căci ne demonstrează o suprapunere a unui boier provenit din afara ginţii locale, peste o curte centru militar-administrativ, în care de zidise şi o mănăstire, aşa cum rezultă din actele ulterioare ale acestor patru sate.[1398]

În acest moment. Alexandru cel Bun urmărea centralizarea puterii şi avea nevoie de oameni cu mână forte în regiunea de sub munţi, aşa cum va proceda prin Mihail, vomie de la Dorohoi, numit „căpitaneus moldaviensis”[1399], de loc din Şişcouţi, de pe stânga Prutului din Ţinutul Hotin (azi Noua Suliţă) şi ginere al protopopului Draghie de la Pomârla, înspre Nistru.[1400]

În aceeaşi postură, va apărea Oană, vornicul şi în alte zece curţi, lăsate cu drept de slujbă = (vislujenie) fiilor să-i costea, Lazăr şi Stanciu Marele şi întărite de domnie ulterior în actele din 28 decembrie 1428, 3 iulie 1429, 18 februarie 1445 şi 20 ianuarie 1456. Identificate pe teren şi urmărite în suita actelor, vedem că Oană, vornicul de Suceava, a avut în grija sa organiz ale a militară din Curtea lui Dieniş cu Poiana de la Gura Homor, în curtea şi seliştea lui Dobrin, tot de pe

---

1397 M Costăchescu, op. cit.. I, p 116-118

1398 Ibidem, I. p 233-238, 269-279, H. p. 215. 566-568

1399 Ibidem, I, p 616

1400 Idem, Mihail de la Dorohoi şi satele lui, în „Buletin Ion Neculce“, fase VI, Iaşi, 1927, p 1-8

Homor şi îndată după moartea marelui pan Drăgoi mareşalul şi curtea de la Tulova, numită azi Vomiceni din apropiere de Fălticeni[1401]; apoi în curtea din Seliştea de pe orbie „ajunsă în secolul al XVH-ea în stăpânirea lui Nichifor Beldiman, mare logofăt363, în Grădiştea de Sus şi Grădiştea de Jos de lângă Movila lui Iucaş cu satele din jur şi Cărbuneştii de la Văratic din ţinutul Neamţ; în curtea din satul natal, *la Iaz* = (Stăuceni) cu satele unde a fost cneaz Stan şi unde a fost Minco vătăman, numit Vomiceni[1402], din ţinutul Dorohoi, în curtea fostului mare vornic Negrea de la Gădinţi din ţinutul Roman, în Horodiştea de pe Ciuhur cu zece sate din jur din ţinutul Hotin şi Iaşi şi într-o Huşi şi Prut, curtea de la Barbeşti, cu alte zece sate dimprejur, singura curte rămasă mai târziu nepoţilor lui Oană vornicul, Toma, Ilca şi *Stămlă*[1403] – în afară de aceea de la Vomiceni-Dorohoi – numită *Stănileşti*[1404], din ţinutul Fălciu. Aceasta denotă că marele vomie nu a scos pretutindeni definitiv pe oamenii locului de la conducerea curţilor.

Tot excepţii de la regulă generală putem socoti şi donaţiile „pias causae” către mănăstiri. Casa lui Crăciun69 de la Piatra lui Crăciun[1405] cu vânătorii Bistriţei, aşezată pe Valea Bistriţei, dar

---

1401 M Costăchescu, Documente, I, p 173-174

1402 I. Bogdan, Documente. I, p 203, 435-439

14033 61A Moldova, veac XVI, voi I.p. 236-237, m, p 139-140, 152-153.

1404 A Moldova, veac XVII, vol m. p 189

1405 A Moldova, veac XTV-XV, vol I, p 94

la intersecţia şi cu drumul de la Bicaz spre Târgul Nemţilor, va ajunge un timp în mâinile călugărilor de la Bistriţa[1406], dar când se va dezvolta mai apoi, aşa cum s-a întâmplat şi în cazul curţii de la Bacău, de la confluenţa Bistriţei cu Şiretul, ea va deveni curtea domnească de la Piatra[1407]. Centrul de ocol, condus de un vornic[1408], chiar dacă va absorbi puterea cnezatelor lui Mihail şi Dieniş de pe Valea Cracăului[1409], şi rolul caselor lui Ion Dumbravă, şi Toader Urdiugaş de la Obârşia Văii Albe, el nu va anula dreptul de moştenirea urmaşilor acestora la slujba dreaptă şi credincioasă a satelor[1410].

Tot în ţinutul Neamţ, la Gura Nemţului (= Ozana), acolo unde cade în Moldova, o altă curte de a cărei organizare militară, fiscală şi vamală răspundea un curtean (= dvorean), va cădea sub stăpânirea călugărilor de la Neamţ

Se poate constata acest lucru din actul dat în 7 ianuarie 1407 de către Iosif – mitropolitul Moldovei, egumenului de la Neamţ Satele ce depinseseră de această curte, dăruite încă de Petru Muşat cunoscute mai apoi sub denumirea de Cârstineşti şi Timişeşti, apar ca fiind „în afară”,

---

1406 M Costăchescu. op. cit, E. p 238-240. 472-474

1407 C Turcu, Curtea domnească din Târgul Pietrei. P Neamţ, 1935. p 3

1408 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 406; XV. vol E, p 159, XVI. vol I, p 485, E, p. 26, 180, 230

1409 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I, p. 38; XV, vol II, p 307

1410 I. Bogdan, op. cit. p 272-274

după traducerea făcută de M. Costăchescu[1411] şi de către autorii Colecţiei de documente ale Academii R.S.R.[1412]

Expresia „în afară” pentru traducerea cuvintelor slave „Na dvor” se verifică din suita actelor mănăstirii de la Neamţ a fi greşită. Corect, ea trebuie tradusă – e vorba de expresia, 4 la dvor” prin „la curte”, deoarece, într-unul din acte, apare pădurea curteanului[1413], iar satul de lângă această pădure, numit Dvorăneşti[1414] sau Zvorăneşii se afla lângă o *cetăţiile* = *horodea*.3S0

Acest important punct strategic de pe Valea Moldovei controlase prin poziţia sa geografică, pe lângă drumul spre Târgu-Neamţ şi pe acela ce mergea de la Baia (unde se afla o Posadă = cetate de lemn în limba spaniolă şi un centrul vamal, stăpânite de Oană Pântece[1415], fiul lui Giulea[1416], „căpitaneus moldaviensis”[1417]) spre curtea şi cetatea de la Roman.

Curtea de la Dvorăneşti servise, în acelaşi timp, ca post de strajă dinspre est al cetăţii de pe Ozana, care, ajutată de faimoşii vânători, numiţi

---

1411 M Costăchescu, op. cit., I. p 53-54

1412 A Moldova, veac XIV-XV. vol I, p. 15

1413 Ibidem, vol I, p 59, M Costăchescu, op. cit, I, p. 190-193

1414 M Costăchescu, op. cit.. E. p 251, 263, 270. 288, 517

1415 M Costăchescu, op. cit, I, p 72, 80, E, p. 187, 190, 631; 379-390, 453; C Turcu. Conüibudi Ia cunoaşterea Posadei, în „Studii fi Cercet Ştnnţ “, an V, 1954, Iaşi, Nr. 3-4, p 401-416

1416 I Bogdan, op. cit, E, p 249, Gh Ghibănescu, Surete şi izvoade, I, p 230.

1417 M Costăchescu, op. cit., I, p 601

de la Neamţ va continua să centralizeze puterea militară la Cetatea Neamţului,[1418] aşa cum casa lui Crăciun de la Piatra, cu vânătorii de pe Bistriţa[1419], o făceau înspre apus.

Toponimicul Zvorăneşti, existent şi astăzi la sud de Timişeşti în ţinutul Neamţului, trebuie pus în legătură cu această curte = *dvor* şi nu cu verbul *„a izvo/î"*, după teoria lui Iorgu Iordan.3.6

Fireşte că, toate aceste cazuri fiind excepţii de-l la regula generală le vom întâlni foarte rai. În general, ori de câte ori, actele moldoveneşti din secolele XIV – XVII se vor referi la „case" şi „curţi" vor arăta că acestea au fost moştenite de posesorii titlurilor când schimbă ori vând părţile lor ca fiind din drepturi câştigate de strămoşii lor prin slujba militară. Vânzătorii sunt întotdeauna autohtoni ieşiţi din lumea, satelor megieşeşti, moştenitori acolo unde documentele exprimă clar drepturile lor prin formula „unde a fost casa străbunului lor sau curtea străbunului lor".

Câmpul lui Vlad, vornicul şi curtea lui de pe Valea Albă, în jurul căreia va aşeza bulgari după anul 1414, va fi stăpânită de rude apropiate ca Toader Limbă-dulce şi Cosma Gănescu, postelnicul Şarpe[1420][1421], originar din Curtea de la Găneşti din

---

1418 Ibidem, I, p 511-512; E, p 185-186

1419 Ibidem, E. p. 237-240

1420 I Iordan, Toponimia Românească, Bucureşti, 1963, p. 362

1421 M. Costăchescu, op. cit., I. p 111; II, p. 533, A Moldova, veac XVI, vol I, p 46-47

ţinutul Cârligătura,[1422] sat pe Plotuniţa, unde a fost Neagoe Bănescu[1423]. Faptul se confirmă şi în acele ce apar pe Şomuzul Mare la Huşi, *unde a fost casa lui Oancea*, pe Topoliţa, la Urecheni şi Răteşti, *unde a fost casa lui Zianco* şi pe Moldova, Davidenii, *unde a fost curtea veche*[1424], Giuleştii unde a fost curtea lui Giulea, curtea de la Stejăreni[1425], curtea de la Tupilaţi[1426] etc.

La fel se vor petrece lucrurile în satele din jurul curţilor de pe Valea Neagră ale lui Dragomir Brănişteriul de la Brănişteri[1427], de la cea din Bărboşi a Drăguţei[1428], ambele mai apoi ale lui Miron Costin, la Cârlige[1429] din apropiere şi la vărsarea în Şiret cu aceea a lui Ion Porcul din Porceşti, moştenită, în 27 iulie 1448, de fiul acestuia Ion Porcul, ceaşnicul Doamnei, soţia lui Petiâi al n-lea, sora lui Iancu de Hunedoara. Acesta, persoană cu dregătorie la curtea din Suceava, obţine întărirea dreptului de slujbă militară în afară de curtea tatălui său de la Porceşti, în hotarul căreia se aflau satele cnezilor

---

1422 Idem, Documente moldoveneşti de la Ştejamtă voievod, p 6-9

1423 Idem, Documente înainte de Ştefan cel Mare, I, p 350-353

1424 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 246

1425 Ibidem, veac XVII, vol I. p. 232.

14263 93 Ibidem, veac XVII, vol. H, p 288-289

1427 M Costăchescu. op. cit., I. p 41, H. p. 553, Arhiv Stat Iaşi. Documente 419/21, 22, 25. 26, 28. 459/21, -24.
29-30.

1428 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 280; XVI, voi. IE, p 371

1429 Ibidem, veac XVI, vol IV, p 38

Itu şi Şerban al Muntenilor Scutaşi[1430], satele din jur, Sârbii, Arămeştii şi a... unele sate pe Tutova, altele în ţinutul Bacău şi Tecuci şi câteva chiar peste Prut, pe Bâc şi Botna în ţinutul Lăpuşna[1431].

În Bucovina, curtea de la Horodniceni, de lângă Fălticeni, a lui Giulea Pântece rămâne în stăpânirea fiilor lui Oană Pântece[1432] şi va deveni incintă de mănăstire a lui Mateiaş, marele vistier al lui Petru Rareş[1433].

Pe potecile de intrare în ţară de la izvoarele Sucevei dreptul de slujbă al lui Dragomir Albu, căzut în luptele din Galiţia, este moştenit în curtea de la Frătăuţi de fiii acestuia Toader.

Dumitru, Petru, Mihail şi Giurgiu, zis de la Frătăuţi[1434], iar casa tatălui lui Stan Babici de la Vicov de acesta şi fraţii lui până ce ambele curţi vor ajunge în stăpânirea călugărilor de la Putna.[1435].

Satul unde a fost curtea lui Petru Vrană devine incinta mănăstirii de călugăriţe sub numele de Gorodnic, azi Horodnic, dar megieşii de aici, ca şi cei din Balosinăuţii de alături se vor ridica

1430 M Costăchescu, op. cit., I, p 108; I Bogdan, op. cit., H, p 132.

1431 M Costăchescu, op. cit., H, p 342-352.

1432 Ibidem, II, p. 383, A Moldova, veac XVI, vol II, p 245

1433 N Iorga, Istoria bisericii româneşti, I, Vălenii de munte, 1908, p 106, 109.

1434 M. Costăchescu, op. cit. I, p 13,1 Bogdan, op. cit, I, p 381, 382.

1435 M Costăchescu, op. cit., I. p 441^444. H, 177-178; I Bogdan, op. cit., I, p 7, 111, 233. 417, 419, 422, II, 216-218

împotriva închinării lor cu averile şi sufletele lor acestei mănăstiri. De aceea, va fi nevoie de intervenţia domniei, care le porunceşe „să păzească această mănăstire şi să lucreze acestei mănăstiri, fiind scutiţi de dările de dijmă pentru oaste în favoarea călugăriţelor şi întreţinerii mănăstirii”. „Iar dacă vor pierde ceva de-al mănăstirii sau de nu vor munci ce va fi de trebuinţa acelei mănăstiri, călugăriţele să ne dea de ştire – ordonă Ştefan cel Mare – şi să ne scrie numele acelor oameni care sunt în aceste sate mai sus-scrise.”[1436] Evident, pentru a fi sancţionaţi în caz de nesupunere.

Este momentul în care megieşii căzuţi în stare de dependenţă nu se pot obişnui cu ideea de a fi reduşi numai la obligaţiile de muncă pentru călugăriţe şi a face serviciul de străjeri la paza mănăstirii.

Munca pentru altul era considerată umilitoare de moşnenii megieşi, foşti stăpâni în devălmăşie până atunci şi conduşi numai de oameni aleşi de ei. Cutiile din ocolul lui Radomir, de la Rădăuţi, ca şi acelea de la Coţmani cu megieşii lor, respectiv din ţinuturile Suceava şi Cernăuţi, cad, de asemenea, în stăpânirea episcopiei de Rădăuţi[1437], aşa cum aceia de la Volovăţ, administrată un timp de Giurgiu de la

---

1436 M Costăchescu, op. cit., II, p. 46, 176, 207, 492; I. Bogdan, op. ciL, I, p 199-200

1437 N Iorga. Ist. Bis. Rom., I, p 69, 89-90,1. Bogdan, op. cit. I. p 230, 256

Frătăuţi[1438] ca şi aceea de la Târgu Şiret vor deveni apanaje domneşti[1439].

Importanţa strategică şi economică a Văii Siretului, primul râu mare de la răsărit de Carpaţi care străbate Moldova din munţi şi până la Brăila de pe Dunăre, unde a favorizat crearea celui mai mare centru comercial la confluenţa cu marele fluviu, a fost observată din timp de şefii războinicilor moldoveni. Dacă lăsăm la o parte curtea din Storojeneţ, încredinţată pentru organizare şi paza potecilor de intrare în ţară dinspre Pocuţia, cum însuşi denumirea o arată,[1440] lui Toma şi fiului său Petru[1441], devenite centru de ţinut mai târziu şi curtea de la Horodişte de pe Trestiana, unde locuia Panul Mihail Nisici, denumită Mihailăuţi, cu satul pendinte, unde a fost jude Petrinco, azi Petrinceni, Mihucenii[1442] şi Curtea de la Siret cu centrul vamal[1443] şi religios catolic,[1444] observăm că se păstrează amintirea unor curţi moştenite de vechii purtători ai titlurilor, primite pentru dreapta şi credincioasa slujbă.

1438 M Costăchescu, op. cit. I. p 47-48.85, 86, 244

1439 Ibidem, I, p 141-146, II. p 773-777; Archivum Radziwilli, doc 7312, semnalat de Ştefan Olteanu

1440 M. C. Ştefăneacu, Elemente ruseşti rutene în limba românească şi vechimea lor. Iaşi, 1925, p. 28-29.

1441 M Costăchescu, op. cit, II, p. 300,1 Bogdan, op. cit, I. p 406, 410-412.

1442 A Moldova, veac XIV-XV. vol I, p 346. XVI, vol I, p 128

1443 M Costăchescu, op. cit, I, p 4-6, H, p 632-636, 669-673.

1444 N Iorga, Ist. Bis. Rom. I, p 34, 38, 60-61, 66-74.

Descendenţii familiei Tău tu (= om din popor) (om de ţară, Volk, Land, în limba traco-iliră[1445]), se mândrese şi în timpul lui Vasile Lupu cu aşezarea de la Bălileşti412, pe lângă cele reţinute de I. Neculce în *o sama de cuvinte413* de pe Ceremuş, de la Cinipulungul rusesc, Vijniţa Vascăuţi, confirmate de regele polon, recent constatate de Ilie Corfiis414 dar contestase mai înainte de Teodor Bălan.415

Mai jos puţin, punctul strategic de control al drumului ce ducea prin Vadul Siretului dinspre Dorohoi la Suceava era încredinţat, în 30 martie 1392, de către Roman voievod lui Ionaş Viteazul. În cartea dată acestuia, sunt arătate trei sate: Ciorsăceuţi, Vladimiiăuţi şi Bucurăuţi, cu ocolul lor (*ocrug*) fără a se preciza că aici era o curte = *dvor*. Identificarea satelor mai sus menţionate prin suita actelor din 12 martie 1488 şi 17 martie 1492 ne duc la concluzia că ne aflăm în faţa satului *Zvorâste*, cumpăt al de Ştefan cel Mare de la strănepoţii lui Ionaş viteazul, numit vornic, în alte acte, 416 nepoţii lui Giurgiu Zvorâste, cu hotare alese de Tăutul logofăt şi dăruite mănăstirea Moldoviţa417, şi nu în faţa unui sat existent din vremea slavilor, cum scrie A.D. Xenop01418 şi susţine Iorgu Iordan.[1446]

Curtea lui Balind-Jumătate, numit Mudricica

1445 H Krähe, Beitrage zur illynschen Wort und Namenforschung, în „Indogermanische Forschungen“. B

1446L Vm.P Neft Berlin, 1941. p 136

(= filosoful),[1447] care străjuia la Vadu Siretului drumul ce mergea de la Suceava spre Botoşani, ca şi aceea a lui Dumbravă din faţa acesteia, ambele aflate în stăpânirea aceleaşi ginţi, erau moştenite de fiii lui Ion Jumătate şi Petru Vornic, fiul lui Hud[1448], toţi cumnaţi cu Ştefan Voievod, fiul lui Alex andin cel Bun.

Pe Valea Corbului slavizată de cancelarie în Vorona, ca şi în cazul Voroneţului[1449], curtea lui Ion Bătrânul, cu care se înrudeau Jumătăţenii, numită mai apoi Curtea Anoşcăi, ajunge sub stăpânirea lui Hodco Costici de la Main om iţa prin căsătoria cu Vasutca, sora Anuşcăi, apoi în aceea a lui Luca Arbore, portarul Sucevei[1450].

Curtea lui Dragomir Liteanul[1451] din Liteni, de lângă podul Vercicanilor, era a familiei Motoc[1452]. Heciul de la Vadul Lespezi, de pe Siret, cu judeciile lui Cârstea şi Dancilul de la gura Probatei, cu Pirtănoşii de pe stânga râului ascultau de curţile de sus şi de jos de la Negoeşti ale lui Neagoe Logofătul, ambele moştenite de ginerele acestuia Miliul Logofăt[1453], împreună cu

---

14474 13 Arh St. Bucureşti, Mănăstirea Văratec, XIV/1-27; T Codrescu, Uhcariul, X, p 92-101, 107, 152, A.

1448M oldova, veac XVII-I, p. 14.

14494 13 I. Neculce, Letopiseţil Ţării Moldovei, ed. 2,1. Iordan, p il.

14504 14 I. Corfus, încă un „ci/vânt" de al lui Neculce se dovedeşte de a nu fi legenă, în „Studii“, anul XVH, 1964,

1451N r. 3, p 597-598

14524 15 M. Costăchescu, op. cit. I, p. 7-9, A. Moldova, veac XTV-XV-I, p 12.

14534 16 M Costăchescu, op. cit, I, p 32-33

Ciumăleştii cu două judecii şi curte[1454] şi Tămăduienii de la Paşcani.42S

Mai la vale, unde a fost casa lui Purcel şi a lui Crăciun Purcelescu, a existat o altă curte, moştenită de Petru Calapod, stolnicul, de care ascultau juzii Dragoş şi Simion. Ea se afla în satul care şi astăzi se numeşte Stolniceni.429

Curtea boierului Gâdea430 (Ghidea) de la Gândiţi de pe Cobâle, dăruită, de moştenitorul acestuia Negrea Vornicul în 12 iulie 1415, mănăstirii de la Bistriţa431, predată în stăpânirea lui Oană vornicul de Suceava şi a fiilor acestuia pentru slujba dreaptă şi credincioasă432, a fost reluată pe seama domniei de către Ştefan cel Mare4 j3.

Satul lui *Sluga* Stan şi curtea sa din *Slugani*, numit şi Slujeşti, de pe Siret „din sus de Bacău, ajunge, de asemenea, în mâinile călugărilor de la Bistriţa434.

Curtea din Drujeşti, a lui Dmje cel Bătrân de pe Sitna, va fi moştenită de Toader Pârcălabul de Hotin, fratele lui Petru Rareş, ca fiu al Mariei Rareş435, aşa cum un alt Toader, numit Bubuiog, mare logofăt al aceluiaşi voievod, va moşteni curtea de pe Cozancea436, (pârâu cu nume tracic) 437 şi va reconstrui mănăstirea lui Oană Voinicul, de la Humor438, iar Ionaşcu Păhărnicelul pe aceea de la Căbiceni, unde a fost curtea lui

---

14544 171. Bogdan, op. cit, I, p 327, 407, A. Moldova, veac XV-II, p 88

Ivanco[1455][1456][1457][1458][1459][1460][1461][1462][1463].

Pe Miletin, curtea de la Şipote, în jurul căruia se grupaseră satele zugravului: Ştefan[1464], luată de Miliul logofăt[1465] mai apoi, va ajunge în stăpânirea lui Luca Arbore, portarul Sucevei.[1466]

Pe Jijia, pe lângă curtea lui Căliman *Jumătate* din *Jumătăţeni*[1467], numit aşa după numele aceleiaşi familii *Jumătate*, mai era una a familiei Stroici, una a lui Litovoi *Ravas*[1468] de la *Răusem*, moştenită de nepotul de fiu al acestuia, Miele[1469], deosebite de aceea de la Răuseni de pe Suceava, în care a fost ucis Bogdan al II-lea, în tatăl lui Ştefan cel Mare.[1470]

Aceste curţi apar şi pe văţie altor râiru: la

1455 M. Costăchescu. op. cit, I, p 100. 167. 239; H. p. 141-143, 385. A Moldova, veac XVI, vol. I. p. 203, IV. p 38.XVn,vol. 5, p 52.

1456 M Costăchescu, op. cit, I, p 8. H, p 277-292, 612-614

1457 A Moldova, veac XTV-XV, vol I, p 38

1458 M Costăchescu, op. cit, I, p 269-279.

1459 1. Bogdan, op. cit. H, p 172-173

1460 1 Bogdan, op. cit. I, p 25, 26, H, p 172-173

1461 A Moldova, veac XVI, vol. I, p. 257

1462 Ibidem, veac XVII, vol II, p 40

1463 A Moldova, veac XVI, voi. EI, p. 198

1464 M Costăchescu, op. cit, I, p 168-172.

1465“ 'Ibidem, E,p 144, 148.211-215

1466 G Bal?, Bisericile lui Ştefan cel Mare, Bucureşti, 1925, p 182.

1467 1. Bogdan, op. cit, I, p 494-496. II, p 88-89

1468 M Costăchescu, op. cit, I, p 47, 56, 629.

1469 Ibidem, I, p 173-177 şi 373

1470 I. Bogdan, op. cit, I, p 130, Idem, Cronicile slavo-române ed P P Panaitescu, p. 7, 15, 49, 56, 61, 70

Mlinăuţi[1471], la Obârşia Başeului, ca şi la vărsarea acestuia în Prut la Ştefăneşti,[1472] pe Iubăneasa la Cârstineşti[1473], la Uricani, pe Bahlui[1474][1475], afară de acele de la Hârlău, Ceplenița, Cotnari, Târgu-Frumos şi Iaşi; apoi la *Procelmci* în Cârligătura a lui Procelmcu451 Stoian, pe Rebricea, unde a fost curtea şi cetatea lui Duma

Negru[1476]; pe Dobrovăţ, unde a fost curtea lui Stau Popovici şi Poiana cu Cetate din Jos de Bâmova[1477], la adăpostul cărora s-au înfiinţat trei mănăstiri, numite de la Dobrovăţ[1478], pe Valea Elanului, în Fălciu[1479]; pe Birzota, una la obârşie la Fântâna Călugărului şi alta la vărsarea în Bârlad, la Grădişte[1480]; pe Corod, la Cemăteşti, unde a fost casa şi curtea lui Cernat Ploscaru[1481] şi altele.

Ele nu au lipsit nici între Prut şi Nistru. Pot fi

1471 A Moldova, veac XVII, vol V, p. 232.

1472 Ibidem, veac XVI, vol H, p 175; m, p 121, 151, 176, 180, 243

1473 Ibidem, veac XVII, vol V, p 64-65

1474 Ibidem, veac XVII, vol V, p 232.

1475 Ibidem, veac XV, vol II, p 144

1476 1. Bogdan, op. cit. I, p 64-66

1477 H, Ibidem, p 161-166, 238-244

1478 Al I. Gonta. Două mănăstin moldoveneşti din secolul al XV-lea dispărute de pe Valea Dobrovăţului, în „Mitropolia Moldovei“, 1960

1479 1. Bogdan, op. cit, I, p. 109-111.

1480 M Costăchescu, op. cit, II. p. 323; I Bogdan, op. cit, I, p 113, 129.

1481 1 Bogdan, op. cit, I, p 129, A Moldova veacXTV-XV, vol. I. p. 229-230, 328-329, 361, 362, XVI, vol I. p 163-164.

constatate în privilegiul lui Mihail, mare vornic de la Dorohoi şi în suita actelor primite de urmaşii săi, ca existândia Sişcouţi pe Pânt – azi Noua Suliţă – = (seliţă), la Zancouţi (Zanca = cetate), la Gorodişte, mai jos de Urmezeu, în Crainicouţi în ţinutul Hotin şi pe toată Valea Nistrului până aproape de Orhei[1482], cum erau la: Lipnic, unde a fost Cuseară, în Grădişte, la Soroca[1483], în Sahara a, unde a fost zlătarul Vătăman, în Horodişte, unde a fost Jaza vătăman; pe Rezina şi Valea Neagră, unde în strai seră în prima jumătate a secolului al XV-lea vornicul Negrea de la Gădinţi[1484] şi fratele său Cănănău; unde a fost curtea lui Rozoinac pe Măiatim, din ţinutul Orhei[1485], la Dvoraiceni în ţinutul Lăpuşna, unde a fost curtea lui Vană vornicul, centra a zece sate cu

---

1482 M. Costăchescu, op. cit. I, p. 540-551.
1483 M. C. Ştefan es cu, Elemente ruseşti rutene p 28

400 M Costăchescu, op. cit, I, p 48, 330, 334, 541, I Bogdan, op. cit, II, p 14, 170-173, M Costăchescu, Documente de la Ştefan cel Mare, Iaşi, 1933, p 197-201.

4451A Moldova, veac XIV-XV, vol. I, p 107. XV, vol H. p 248; XVI-1, p. 314 4452 M Costăchescu. op. cit, I. p 135, 140, 248-252.

463 M Costăchescu, op. cit. II. p 531,1 Bogdan, op. cit, I, p 8-10

404 Moldova v evohu feodalizma, I, Chişinău, 1961, p 10, 17, 216
405 A Moldova', veac XII, vol. IV. p 116.
14844 66 C Astoide, - D. L Stahiescu. Vornicenii, în „Onzontun“. Galaţi, 1941, p 3-18, A Moldova, XVI-1. p 425; II, p 52, XVI-I, p 143, 157, IU, p 308-309
1485 N Girgoraş, Vechi cetăţi moldoveneşti şi primele mănăstin şi bisenci, in „Studii şi cerc 1st “, XX, Iaşi,

mănăstirile lui Vărzam şi a lui Chiprian (= Căpriana)[1486]; pe Nistru, la Tura Botnei, două curţi date mănăstirii Bistriţa[1487], deosebite de cele de pe Teliţa ale mănăstirii de la Pobrata.[1488]

Am mai putea adăuga aici o curte a lui Toader Bubuioc de la Bubuioci, în Caliul[1489], pe Prut la Gura Largăi, unde a fost Oană Lărgeanu văzută deja, şi pretutindeni unde avem denumiri de sate Vomiceni[1490], liorodişti sau grădişti, incinte de mănăstiri467 şi de centre ale ocoalelor domneşti.468 Ele sunt însă puţine faţă de cele 5.000 amintite de către Dimitrie Cantemir.469

Fireşte că, pe marginea documentelor referitoare la cuili, se pot face şi presupuneri dar, ceea ce este esenţial e faptul că, în majoritatea actelor ce cuprind formula „Unde este curtea lui „un om cu virtuţi militare ales de mai multe comunităţi săteşti şi întărit ca slugă, pan sau boier, pentru „dreapta şi credincioasa slujbă”, îşi exercită calităţile sale printr-un ordin scris într-o căite cosigilată de mai mulţi războinici la curtea din mijlocul satelor megieşe ale unei ginţi.

Domnia făcea cunoscut „tuturor celor ce o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se” dreptul de

---

14861 947, p 114-153.
1487^ 8 A Sava, Târguh, ocoale şi vorniceşti în Moldova, în „Buletin ştiinţific“, tom IV, 1952. Nr 1-2, p. 71-97,
1488D Ciurea, Organizarea admistrativă a statului feudal Moldova, în sec. XTV-XVIII, în „Anuar instit De istorie şi
1489a rheologie“, II, Iaşi, 1925, p 194-208. şi Anexa p 223-235
14904 69 D Cantemir, Descrierea Moldovei, ed G Adamescu.p 152.

comandă militară pe viaţă a titularului şi fraţilor lui şi pe vecie = (uric) urmaşilor lui ori fiilor fraţilor şi surorilor lui şi, în acelaşi timp, administrarea venitului ce se va aduna la acea curte, suspendând dreptul de alegere anual de către megieşi.

În actele cu formula „unde a fost curtea lui...” se mai observă că dreptul de slujbă militară şi administrare fiscală în satele grupate în jurul acesteia îl au purtătorii cărţilor scrise, transmise de strămoşi, care le-au obţinut drept de slujbă (= *jusslujeme* = *vislujenie*) în calitate de viteji, pani sau boieri din ierarhia feudală, superioară condiţiei juzilor deveniţi slugi şi stăpâni cu acte numai peste o judecie sau dom, indiferent dacă ei îşi împart, schimbă, vând moşia (= declina) sau ocina ori o lasă copiilor de zestre.[1491]

În unele împrejurări, domnia, abătându-se de la obiceiul pământului de a consfinţi în funcţiile de şefi militari ai ciuţilor numai pe acei aleşi de megieşii comunităţilor săteşti, numeşte în fruntea unor curţi români maramureşeni, urmaşi ai vitejilor veniţi cu Bogdan I, denumindu-se ungureni, precum şi dintre alţi familiali ai casei domnitoare. Acestea sunt însă excepţii de la ordinea generală, stabilită de dreptul valah, iar

---

14914 7° ß ţ Câmpina, Dezvoltarea economiei feudale şi începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova şi Ţara Romănescă, în „Lucrările sesiunii generale ştiinţifice din 2-12 iunie 1950". Bucureşti, p. 3-4; G. Diaconu. Despre rolul curşilor boiereşti, p 570.

întăririle au fost făcute întotdeauna cu aprobarea boierilor sfetnici ai domniei, care cosigilează cărţile emise de cancelaria organizată de ei.

Trecerea supravegherii mai multor curţi pe seama lui Oană vornicul de Suceava, Mihul logofătul, Mihail de la Dorohoi, Cernat Ploscaru, Ivan Porcu', ceaşnicul şi alţii nu sunt decât tendinţe şi măsuri de control ale domniei. E un semn că instituţiile *dom* sau *dvor*, aflate la distanţă de drumurile strategice şi comerciale, deşi fuseseră şi centre fiscale de ocol, nu pot ţine pasul cu acele care deveniseră centre aglomerate de meseriaşi şi negustori în jurul unor cetăţi. Aşa stând lucrurile, formula „unde este curtea", nu serveşte ca indicativ la identificarea unei localităţi, ci arată scaunul sau centrul unei stăpâniri militare, fără a mai vorbi că expresia „unde a fost curtea lui...", folosită în documentele din secolele XVI – XVII, ar fi trimis la nişte ruine greu de găsit după 200 de ani.

Centrele aglomerate de meseriaşi şi negustoii în jurul unor cetăţi de la confluenţele nurilor, de pe marile drumuri strategice vor fi declarate de către voievozi ca centre de ocoale[1492] şi ţinuturi administrative. În ele, domnia va fixa vămi de tranzit şi la desfacerea produselor, va numi vameş, vornici de ocoale şi, mai ales, pârcălabi de ţinut ca şefi militari ce rezidau în curţile devenite cetăţi,

---

1492 Al I. Gonţa, Despre oraşul moldovenesc în veacul al XV-lea, în „Studii şi articole de istone", vol. V, Bucureşti. 1963. p 27-48

creând o a treia treaptă în ierarhia feudală. Pentru conducerea ţinuturilor pendinte de aceste curţi, pârcălabii (= castelanii) nu vor mai primi cărţi scrise, ci numai însemne ale puterii. Autoritatea lor militară însă se va extinde asupra tuturor „caselor" şi „culţilor" existente în raza ţinuturilor respective. Excepţie vor face numai acele „case" sau „curţi" care au funcţionat în incinta unor gorodişti aflate pe poziţii dominante şi înzestrate cu întărituri, încredinţate mănăstirilor spre a fi administrate de călugări, fără amestecul puterii laice. Noua situaţie creată nu a fost făcută în virtutea unei imunităţi speciale acordate de către domnie, ci în conformitate cu principiile dreptului bizantin, fixate în canoanele X – XIII ale Sinodului al Vn-lea de la Niceia (751), după care se conduce Biserica Ortodoxă. Controlul asupra modului cum se făcea organizarea averilor bisericeşti şi administrarea acestora cădea în însărcinarea episcopilor diocezani, potrivit aşa-numitului drept de devoluţie.[1493]

Instituirea şi organizarea „caselor" şi „curţilor" în judecii sau cnezate în jurul cărora au gravitat locuitorii circumscripţiilor teritoriale respective, numite de către Ştefan cel Mare „holde", termen folosit curent în secolul al XVII-lea, şi de Grigore Ureche[1494], concomitent cu acela

1493 Nicodim Mila?, Canoanele bisericii ortodoxe, I. partea I-a, canon 38, p. 246; I, partea a Ii-a, p. 511-513, Arad, 1931, trad De Uroş Kovincici şi Nicolae Popovici

1494 Letopiseţul Ţăni Moldoveipână la Aron Vodă (1359-1595), ed C. Giurescu, Bucureşti. 1916. p ili

de ţară stă la temelia statului feudal moldovenesc şi a proprietăţii feudale răzeşeşti.

Unitea tuturor acestor „case” sau „curţi” sub un singur sceptru, unire menţinută de legăturile de neam în virtutea unor legi naturale şi economice prin drumurile strategice de pe văile nurilor au dus la întemeierea statului şi nu dramurile comerciale[1495].

BOIERII DE CURTE ŞI BOIERII DE ŢARĂ ŞI CINE SUNT EI

Am văzut în ultimele două capitole că actele cu formulele „unde este casa lui...” şi „unde este curtea lui...” se referă la două instituţii ale satului moldovenesc, cea de a doua fiind ierarhic superioară celei dintâi, ca una în care se centralizau puterile economice şi militare ale mai multor judecii.

Am mai constatat apoi că, în fiecare instituţie „casă” sau „curte” era întărit de către autoritatea centrală, un comandant ales de către şi dintre autohtoni după meritele militare, desigur în conformitate cu un obicei mai vechi, abaterile rai e de la această regulă generală fiind săvârşite mai târziu de către domnie.

Neluându-le în seamă şi neglijând totalmente rolul jucat de aceste instituţii săteşti prin războinicii şi căpeteniile lor în organizarea unei curţi voievodale şi alegerea unui comandant suprem, cercetătorii anteriori au inversat scena şi

---

1495 N Iorga, Drumurile de comerţ creatoare ale statelor româneşti. Bucureşti, 1928, p 14

acţiunea principală, pun în d pe seama voievodului facultatea de a fi organizat „casele” şi „curţile” şi a fi constituit ordinele militat e şi instituit boierii şi curtenii despre care vorbesc documentele şi izvoarele narative.

A.D. Xenopol[1496], I. Bogdan[1497], C. Dissescu[1498], P.P. Panaitescu[1499], D. Ciurea[1500], M. Comşa[1501] şi a., i-au considerat pe războinicii satelor numiţi *boien* în documente, ca fiind proprietari de moşii, proveniţi încă dintre slavii secolelor VI-VII, dar o creaţie a domniei după întemeierea statului. P.P. Panaitescu[1502] şi D. Ciurea[1503] vor reveni asupra acestei păreri şi-i vor socoti băştinaşi.

1496 A D. Xenopol, Istoria Românilor din Dacia Traiană, II, Iaşi, 1889, p 200-206, 211, ed IU, I. Vlădescu, voi IU. p. 171-172. 48, 53, 148-149, VI, p. 101-109, X. p. 151-155

1497 1. Bogdan, Cultura veche română. Bucureşti, 1898, p 44 şi urm

1498 C Dissescu, Originile dreptului românesc. Bucureşti, 1899. p 3.

1499 P P Panaitescu, Interpretări româneşti. Bucureşti, 1947, p. 51, 62.

1500 D Ciurea, Situaţia inteniă a Moldovei în epoca lui Ştefan cel Mare, în „Studii“. Anul X (1957), Nr. 6,
p. 69-72.

1501 M Comşa, Sur le caractere de l’organisation sociale-economique et politique sur le territoire de la Roumanie durant la penode de passage à la féodalité, în „Nouvelles études d’histoire“. I, Bucarest, 1970, p. 39.

1502 P P Panaitescu, Obştea ţărănescă p 68-75

1503 D Ciurea, Quelques considerations sur la noblesse feodale chez les roumains, în „Nouvelles études d’histoire“, IV, Bucureşti. 1970, p 83

R. Rosetti482[1504], N. Iorga[1505], G. Pannu[1506], 1. C. Filitti[1507], C. Giurescu[1508], N. Lăbuşcă[1509], C.C. Giurescu[1510], Diiiu C. Arion[1511], A.V. Boldur[1512], 1. Stoianovici[1513], 1. Nistor[1514], A. Cazacu[1515] şi a., au emis părerea că silit proprietari autohtoni, vlahii proveniţi din rândurile populaţiei agrare întăriţi

---

1504 R. Rosetti. Despre originea şi transformările clasei stăpânitoare din Moldova, Bucureşti. 1906, p 145-213; Idem. Pământul, sătenii şi stâpânn p 33-49, 130. 232-235; Idem, Pentru adevăr şi dreptate. Iaşi. 1911, p 29 şi urm

1505 N Iorga, Constatări cu privire la viaţa agrară a Românilor, Bucureşti, 1908, p 16-17, Idem, Scrisori de boieri. ed. I, Bucureşti, 1912, p. It-IV, ed. II, 1925, p. HI-VJLll, Idem, Evoluion de la question rurale en Roumanie, Bucarest, 1929, p 4

1506 Gh. Panu, Cercetări asupra stării ţăranilor, I, Bucureşti, 1910, p 94 şi urm, Idem, O încercare de mistificare istorică. Bucureşti, 1910, p 37 şi urm

1507 I C. Filitti, Proprietatea solului în Principatele române, 1935, Idem, Evoluţia claselor sociale în trecutul Principatelor române, în „Arhiva pentru ştiinţe şi reforme sociale“ Nr 1-2 (1924), p 71-116, 337-370, V (1926), p 3-4, 318-346

1508 C Giurescu, Despre boieri, ed C. C. Giurescu, p 254-284

1509 N Lăbuşcă, Elementele juridice din Cronica lui Gngore Ureche, Iaşi, 1922, p 78-79 şi 154

1510 C C Giurescu, Contribupuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV-XV, Bucureşti, 1926, p 5, 22.

1511 D C An on. Cnejii români. Bucureşti, 1938, p 75, Idem, O încercare asupra dominiului eminent în Principatele Munteniei şi Moldovei, în „Pnnos lui N Iorga“, Cluj, 1931, Idem, Două studii de istorie a dreptului românesc, în „Acad De ştiinţe morale şi politice“, Memom, I. Bucureşti, 1942, p. 16-18.

1512 A V Boldur. Istoria Basarabiei, Chişinău. 1937, p 216-219

1513 T. Stoianovici, Originile privilegiilor boiereşti, în „Revista Fundaţiilor Regale“, VU, Bucureşti, 1940, Nr ll.p 368-397.

1514 I Nistor. Temeiurile romano-bizantine ale începutunlor organizapei noastre de stat. Bucureşti, 1944, p 27-33; Idem.

stăpâni de către voievozi în urma prestării „slujbii drepte şi ere dine io a se”, de asemenea, o creaţie a domniei în secolul al XV-lea.

În sfârşit, n-au lipsit nici vocile acelor care, influenţaţi de concepţia lui Simion Dascălul, interpolatorul lui Grigore Ureche[1516], i-au socotit pe boierii moldoveni ca proveniţi din Maramureş, ridicaţi în această treaptă de către Dragoş Vodă, pe valea Moldovei, dintre păstorii aduşi de el la „descălecatul” ţării, teorie reluată şi dezvoltată mai amplu de către Galdi şi Makkai.[1517]

Dacă le luăm pe rând, prima opinie, care-i consideră pe boierii şi curtenii moldoveni ca provenind din triburile slavilor din secolul a) VI-lea, nu stă în picioare, ea nefiind demonstrată pe nicio probă documentară. Simpla deducţie logică, întemeiată pe existenţa cuvântului *boiar-boiann* în textele slave ale documentelor moldoveneşti şi, concomitent, la popoarele slave, nu poate înlocui, în istorie, argumentarea pe dovezi scrise, mai ales când termenul nici nu este de origine slavă, ci împrumutat atât de slavi, cât şi de români de la triburile turcice: chazari, pecenegi, uzi, cumani. Unde mai punem faptul că slavii înşişi, scoşi de avari din mlaştinile Pripetului şi minaţi în robie ca

---

Clasele boiereşti din Moldova şi privilegiile lor. Bucureşti, 1944, p 3-7

1515 A Cazacu, Viaţa feudală, p 188-197

1516 Letopiseţid Ţării Moldovei până la Aron Vodă (1359-1595), ed C Giurescu, Bucureşti, 1916, p 14-17

1517 L Galdi-Makkai, Geschichte der Rumänien, Budapesta, 1942, p 58-63, 93, 117, 139

cirezile de vite spre pusta Panoniei – după mărturiile lui Procopius din Caesareea – n-au venit în calitate de cuceritori pe pământul Daciei.

Dacă pentru prima parte a opiniei exprimate se poate oricând documenta căjuzii şi cnezii aleşi de autohtoni erau uneori întăriţi, iar alteori, înlocuiţi prin căpetenii din cadrul aceleiaşi ginţi, în judeciile cu formula „unde era casa lui” sau „unde era curtea lui” ori cu boieri „ungureni” veniţi de peste munţi – aşa cum am văzut deja în capitolele precedente –, pentru partea a doua, că boierii şi curtenii erau proprietari înainte de a fi fost înzestraţi cu calităţi de războinic nu corespunde realităţii sociale. În primul rând, pentru că megieşul, ca membru al comunităţii familiale înainte de a deveni războinic, jude, cneaz sau boier, nu era proprietar decât în idee, în devălmăşie a unei părţi ideale şi nu moşier, stăpân al întregului teritoriu sătesc; Şi apoi, deaoarece, ordinele emise de cancelaria voievodală precizează că numai după prestarea „slujbei drepte şi credincioase către ţară” comandantul suprem al oştirii împreună cu sfatul celorlalţi boieri şi curteni încredinţau cuiva comanda militară a judeciei, folosind formula „unde este casa lui” sau a judeciilor grupate în jurul unei curţi, precum – şi administrarea venitului fiscal din raza hotarului „pe vecie” = uric, de unde *jusslujenia* sau *vislujenia* din limba slavă.

De altfel, în capitolul cu formula „unde este casa lui”… am putut constata că principiul acesta,

singurul care stătea la originea nobilimii celto-germanice era înscris şi în statutul vlahilor dintre Sava şi Drava din anul 1667, ca „vechi obicei”.

În ce priveşte cea de a treia teorie, privind originea maramureşeană a boierilor şi curtenilor din satele de la răsărit de Carpaţi – cu excepţia unui mic număr de cetaşi veniţi aici cu Bogdan I (numiţi, în acte, „Ungureni”), nimeni nu va putea produce probe istorice că repetatele înfrângeri ale puternicelor oştiri ungare, trimise de Ludovic cel Mare să supună Moldova, ar putea fi atribuite tocmai acestora care n-au putut rezista în Maramureş? Unde mai punem că izvoarele polone, folosite de I. Długosz, atestă existenţa în Moldova a trei ordine militare încă în anul 1359, an în care cronicile interne pun abia „descălecatul” lui Dragoş Vodă pe valea Moldovei.

În ce consta şi cum se aplică acest principiu al vredniciei, al valorii la alegerea unui boier dintre viteji, principiu care înlătură, iniţial, averea ca temelie a titlului de nobil prin ordin scris de către voievodul ţării şi concretizează, în acelaşi timp, şi drepturile ce decurg din *jus gladu* asupra satului din Moldova medievală, reiese din răspunsul dat de Ştefan cel Mare lui K. Fir ley, trimisul coroanei polone să-i ceară cedarea Pocuţiei. „*Dicas michi cauzam, propter quid deberem dirmttere illam ter ram, quam ego gladio accepi* „[1518]l-a întrebat pe sol, marele voievod. Este

1518 I Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, II, Bucureşti. 1913, p 479

vorba, fireşte, de concepţia medievală asupra valorii şi drepturile celui ce mânuia, cu mai multă îndemânare, sabia, în mare, între conducătorii de state, dar care se aplică, în mic, în interiorul fiecărui stat la stăpânirea judeciilor. Nu încape îndoială că aceasta este evoluţia normală şi comună şi celorlalte popoare cu care au venit moldovenii în contact.

Împărţirea comunităţilor teritoriale în judecii concomitent cu instruirea străjeriilor şi cercetaşilor de urme şi apoi a *caselor* (= dom) şi a *curţilor* (= dvor) ca centre militare pentru organizarea fiscului şi a oştirii pe zeci şi sute a avut o logică. Problemele puse de apărare au fost judecate suficient de către adunările comunităţilor familiale. Puse în alternativă de a fi distruse prin şocuri violente de către duşmanii din afară ori destrămate de anarhia din lăuntru şi necesitatea organizării apărării, urmată de încredinţarea acesteia unor persoane înzestrate cu virtuţi militare din sânul familiilor gentilice, cărora li se acorda puteri şi drepturi de stăpânire mai mari asupra oamenilor şi teritoriului respectiv, comunităţile teritoriale gentilice au înclinat spre cea de a doua. Preferarea acestei soluţii a fost motivată, desigur” de considerentul că stăpânirea instaurată de oameni din categoria războinicilor gentilici, ca şefi militari şi administratori financiari a fost mai acceptabilă decât căderea sub ocupaţie străină şi organizarea unui regim feudal, impus de

invadatori, cum s-a întâmplat în Anglia[1519], în Irlanda[1520] şi în alte ţări ale Europei (Gallia sub Ariovist şi franci).

Fenomenul a avut, fireşte, ca primă consecinţă, crearea unei categorii de războinici şi a unor şefi cu dreptul de comandă militară asupra comunităţilor teritoriale şi, a doua, introducerea acestora, în virtutea jurământului de credinţă feudal, precum şi a „slujbei drepte şi credincioase", prestate în serviciu public, în stăpânirea feudală a judec iilor respective. În felul acesta, s-a ajuns, pe de o parte, la constituirea unor categorii de militari formate din viteji, grupaţi pe lângă „domuri" şi „curţi", din care se recrutau comandanţii de subunităţi, de unităţi şi de mari unirăţi, potrivit capacităţii fiecărui individ, iar, pe de altă parte, la consfinţirea în judecii a *proprietăţii de vâslujenie*, moştenită apoi de către descendenţii şefilor militari, care se vor numi neamuri şi răzeşi. Ambele acţiuni au avut ca efect aşezarea temeliilor regimului feudal, fără să fi intervenit, ca în cazul cuceririi, concepţia domeniului eminent, care consideră pe şefii! suprem al cuceritorilor ca proprietar, în principiu,

---

1519 H Summer-Maine, Etudes sur l'histoire du droit. Pans. 1889; Origines de la Féodalisation, p 172 şi urm, idem. L'ancien droit et la coutume primitive, Paris, 1884, p 402 şi urm

1520 E de Laveleye, De la prophète et des ses formes phmitives, p 416, cf. Dinu An on, Ce înţeles au avut actele de donaţiuni domneşti de pământ la începuturile voievodatelor, în „Academia de Ştiinţe morale şi politice", Memoni, tom I, Bucureşti, 1942, p 62, nota 2.

al ţării sau pământului cucerit.[1521]

J. Ellul a dezbătut recent o teorie mai veche, că în societatea feudală nu există clase, pentru că în ea se disting doar trei mari funcţiuni: *economice* (= lucrează), *militare* (= luptă), intelectuale şi *religioase* (= se roagă). Divizată în „corpuri" şi „ordine", o asemenea societate nu poate avea clase atât timp cât ordinul este un fenomen funcţional şi juridic, adică o instituţie, iar regimul, un fenomen social-economic (= habitat), un fel de a trăi, un fel de viaţă, gen de lucru[1522] etc.

Nu este cazul a discuta, aici, această nouă concepţie emisă asupra moduluţ cum a fost înlocuit regimul gentil ic din comunităţile teritoriale şi dacă noul regim social-economic feudal, instaurat în evul mediu, se datorează acestei diviziuni a muncii la sate. Dar constatarea unor ordine militare, atât la popoarele nesupuse altora, la care procesul de diviziune a separat lent societatea satelor în corpuri şi ordine, cât şi la acele supuse, unde, peste corpurile şi ordinele autohtonilor, stăpânitorii au suprapus instituţiile lor, monopolizând privilegiile puterii politice, trebuie reţinută.

1521 D C Arion, Ce înţeles au avut actele de donaţiuni domneşti de pământ la începuturile voevodatelor, în „Memoriile Secţiunii de drept roman şi istoria Dreptului", I, Bucureşti, 1942, p 35-76

1522 J Ellul. Histoire des institutions, Themis, P U F, 1956, p 18, J Ibarrola. La Société feodale est elle une société sans classes? în „Revue d'histoire economique et sociale", XLIV* volume. Année, 1966. Nr 3, p 315-333

O deosebite între aceste două moduri de a se fi instaurat regimul feudal, la sate, există fără îndoială. Prin cel dintâi mod, procesul de evoluţie lent oferea prilej locuitorilor satelor să-şi etaleze valorile şi să adopte un regim economic-juridic şi politic, care tindea să asigure un progres neamului şi ţării respective, pe când, prin cel de al doilea mod, urmărea distrugerea valorilor satului şi anihila principiile de drept autohton, pentru a face loc unui regim străin, impus de concepţia dominiului eminent al învingătorului asupra pământului întregii ţări, în dauna şi spre regresul satului. Fireşte că, în ambele cazuri, acum, nu ne interesează atât factorii care au determinat organizarea apărării şi constituirea ordinelor militare, cât existenţa acestora la popoarele ce au venit în contact cu românii, în general, iar în special, constatarea sau existenţa acestora la autohtonii dintre Carpaţi şi Nistru, în evul mediu.

Celţii, care au locuit în Moldova şi Transilvania înainte de era noastră şi după aceasta, au avut *ordinul celor puternici* numiţi *gali* (= de la *gal* = *puternic, viteaz* în limba celtă).02

Romanii le spuneau luptătorilor *pugnatores* şi *bellatores*. Aceştia puteau fi din ordinul pedeştrilor = *or* de *peditum* sau din acela al vitejilor *or de militum*, de la *milites* sau *or de equestrian*. Termenul *milites* îl găsim şi în Biblia Vulgata[1523] (în epistolele Sfântului Pavel: a II-a,

---

1523 A Holder, Alt celüscher Sprachschatz,1, Leipzig, 1891, p 1522.

către Corintinieni cap. X4 şi a II-a, către Timotei, cap. 113).

La goţii organizaţi pe familii şi rudenii apropiate[1524], acei din *ordinul corăbierilor* erau numiţi *Wikings* sau *Withings*[1525][1526], la fel ca şi la scandinavi. Începând din anul 1066, cuvântul *wiking* îşi schimbă sensul în apusul Europei. Urcând pe corăbii şi săvârşind acte de piraterie, *wikingii* normanzilor vor fi socotiţi piraţi50<s. În schimb, în răsărit, slavii cărora waregii le vor organiza statul, vor păstra sensul original, adică pe acela pe care l-au împrumutat, de pe când fuseseră sub stăpânirea corăbierilor withingi[1527].

Bizantinii le spuneau, ca şi grecii, tuturor oştenilor oâpaicbxai[1528], iar celor călări, ºCßaaapioi[1529].

1524 E Lavisse, Histoire de France, H, Pans, p. 46

1525 B P Hasdeu, Istoria criticăa Românilor, I, p 305.

1526 Enk Lonnorth, I noranii e loto espansione in Europa nell’alto Medioevo, in „Ordinamenti nnlitan in Occidente neiralto Medioevo", I, Spoleto, 1968, p 101-116.

1527 Fr Moklosich, Etymologisches Wörterbuch der slăvise hen Sprachen Wien, 1886, p. 393 I Boba Nomads, Northmen and Slavs, Mouton-la Haye, 1967, şi recenzia M Rouche „Annales" Année Nr 6 Nov Dec 191, p 1300-1301

1528 Mauncius, Alta militară, et H Mihăescu. Bucureşti, 1969, p 417.

1529 Ibidem, p 29, 41, 49, 51, 83. 325, Ostrogorssky, Pour l’histoire de la Féodalité byzantine, Bruxelles, 1954, p. 195, B T F, Goreanov, Crupnoe feodalinoe Zemlevladenie v Bizantü v XIII-XVvecov, în „Bizantnskih vremenmk", tom X, 1956, p 111-112; Agostmo Pertusi, Ordinamenti rmltan, guerre in Occidente e teone di guerra dei Bizantini, sec VI-X, în „Ordinamenti militari", Spoleto, 1968, p 631-700

În secolele IV-VI e.n., *wikingii* goţilor încadraţi în oastea bizantină numiţi ßouKeXXapioi, cuvânt tradus de H. Miliăescu prin *călăreţi mâncători de posmagi*[1530] sau, simplu, *buccelarii*. Sub acest nou nume, wikingii vizigoţilor vor fi cunoscuţi şi în Occident[1531]. Acolo, grupaţi în jurul unui şef = patronul, care le dădea cai, arme şi daruri în vite = *fevum*, în limba gotă (*Vieh* = în germană), wikingii = *buccelan* vor pune temelie *fiendu-i* sau pământului ca beneficiu revocabil[1532][1533]. În Spania ei se vor *mimi gardinga"*.

De asemenea, tot organizaţi pe seminţii erau luptătorii şi la celelalte „neamuri bălaie", francii şi longobarzii înarmaţi cu scuturi, suliţe sau lăncii şi săbii scurte, aceştia luptau călăii, dar şi pedeştri[1534].

La franci, luptătorii se numeau *vassi*, de unde se va forma apoi categoria războinicilor =

vassali[1535] (= *sluga* şi *slugile* din limbile irlandeză[1536], lituaniană, iliro-tracă şi slavă).

Introducerea limbii latine în cancelaria

1530 Mauncius, Ai-ta militară, ed H Mihăescu, p 51-53, 69
1531 Blume, Die Westgotische antigua, 1847, cf. P Viollet, Droit privé et soutees, p 627, Du Carge Glossarium mediae et infimae latmitatis, torn. H, p 765-766.
1532 P. Viollet, Droit privé et sources. Pans, 1893, p 634-637
1533 Diccionano de Historia de Espana, Madrid, 1969-1970 ed H, vol H, sub voce. Du Cange, op. cit, vol IV,
P 31
1534 Mauncius, Alta militară, ed H Mihăescu, p 274-277
1535 P Viollet, op. ciL, p 634-637
1536 Fr Miklosich, Lexicon Palaeo-slovenico,p 859.

regilor franci va repune pe rol termenii utilizaţi de romani. În 4 mai 630, Dagobert I numea pe Otto, viteazul cavaler de la o cetate din Alpii Rhätici516 (Elveţia) din ordinul calărilor *„strenuo equestns ordinis”* prefect al călăreţilor”, *militum pânefecto*. Carol cel Mare, rege al francilor şi longobarzilor, va continua tradiţia înaintaşilor să-i şi va utiliza limba latină în toată corespondenţa sa. În februarie 804, el poruncea lui Fulrado să vină în Saxonia „cum milite bene instructor cu arme şi cele necesare, iar „unsquisque *cabalarius* habeat scutum et lanceam et spatam et semispatum, arcum et pharetras cum sagittis”, etc.

Având în vedere că, la franci, baza nobleţii stătea în virtute[1537], seiviciul militar nu era retribuit[1538] decât dacă se distingea prin fapte deosebite, răsplătite apoi prin beneficii acordate[1539]. *Vasalii* călări ai regelui se urneau *milites, cabalani* şi fidele?[1540]. În ordinea ierarhiei, ei erau *vin illustres, milites nobiles, barones, proceres,* opumaies[1541]. Baza acestui edificiu

1537 P Viollet, Droit privé et sources, p 247-258.

15385 30 F. de Coulange. Histoire des institutions politiques de l'ancienne France, III, 1888. p. 299

1539 P. Viollet. Droit privé et souces, p 247-258.

1540 Idem. Histoire des institutions politiques et administratives de la France, I, Pans, 1890, p 445-447, P Guilhiermoz, Essai sur l 'origine de la noblesse en France an Moyen Age, Pans. 1902.

1541 Monumenta Boica, vol. XXXI, pars. E, Monachn. 1837, p 146: In 16 apnlie 1417, împăratul rom ano-germ an se adresa omnibus et singulis 1) pnncipibus, 2) ecclesiasticis et seculanbus, 3) comitibus, 4) baronibus, 5) nobilibus, 6)

feudal a fost pus în epoca sau în perioada carolingiană[1542], dar, lista serviciilor militare, datorate de fiecare dintre marii vasali, şi numărul de cavaleri pe care trebuiau să-l aducă fiecare, a fost fixat de către Otto I, în „Indiculus loricatorum” (981)[1543]. După sistemul acesta, se vor organiza şi alte ordine militare în evul mediu[1544].

Spre deosebit e de goţi şi franci, longobarzii, care s-au aşezat în nordul Italiei, numeau pe vitejii lor *han-hari-mami* = *arimann*, de unde *herr-herr-mamt527* şi *héros* = *erou* (din rădăcina *ard* = *hard* = *har di* = *hardieux*). Expresia va fi adusă în Balcani de către cruciaţi în secolele Xni şi împământenită în ţările române de către dinastia de Anjou şi acei care au învăţat meşteşugul armelor la Padova. De aici, ea va deveni cunoscută turcilor, care vor numi pe cavalerii lui Iancu de Hunedoara *haramim*, luaţi în discuţie la noi de

---

militibus, 7) clientibus, 8) civitatum, 9) oppidorum, 10) villarum etc 11) locorum commumtatibus, cetensque nostns, Sivery Gérard, La noblesse flamande au Moyen Age, in „L'Information historique“. An 31 nov-dec 1969, nr 5, p. 226-227.

1542 P Viollet. Histoire des institutions politiques, I, p 445-446

1543 Karl Ferdinand Werner, Heeres organization und Kriegs flihrung in deustchen Königreich des 10 und 11 Jahr hunderts, in „Ordinamenti militan... „I, Spoleto, 1968, p. 791-844, Fr Ganshof Etudes sur les ministenates en Flandre et en Lotharingie, Bruxelles, 1926.

1544 y xourneur Leş origines de l'ordre de la Toison d'Or et la symbolique des insignes de celui-ci, Academie royale de Belgique, in „Bulletin de la classe de lettres et des sciences morales et politiques", 5* sene tom XLII, Bruxelles, 1956, p. 300-323

către N.A. Constantinescu, dar socotiţi, pe nedrept, *tâlhan*[1545][1546], de către M. Guboglu cu Mehmet Mustafa[1547], după L.

Şăineanu[1548]. *Hartmann* sau *hariaminii* lui Iancu de Hunedoara nu erau decât acei *cataphracti équités*, *hipobalistare* sau *vexillani équités*, aşa de clar catadicsiţi de către Mihail P. Dan după izvoarele vremii[1549], numiţi cu un cuvânt generic pucx Çtôec = adică *viteji* de Chaleocondilas[1550], dar organizaţi după alte criterii decât acele din armata turcă[1551].

Această categorie socială a existat şi la polonii din vecinătatea de nord a Moldovei.[1552]

1545 Ottonno Bertolim, Ordinamenti miltan et strutture sociale dei Longobardi in Italia, in „Ordinamenti militari“, I, Spoleto. p 429-607

1546 N A Constantinescu, Chestiunea celei mai vechi organizaţii ostăşeşti la români, Vitejii şi arimanii, în „Revista Istoncă", XXXI, ian-dec. 1945, Nr 1-12, p. 87-97.

1547 Asik-Pasa-Zadé, Cronica dinastiei otomane, in „Cronici turceşti pnvind ţănle române". extrase, vol. I, sec XV, mijlocul sec XVII, Bucureşti, 1966,p 86.

1548 R Şăineanu, Influenţa onentalâ, II, p 208

1549 M P Dan, Armata şi arta militară a lui Iancu de Hunedoara, în „Studii şi Cercet De Istone“ Anul VIII, Cluj, 1957, Nr 1-4. p 82-83

1550 Chaleocondilas, Histonarum de origine ac rebus gestis Turcorum libn decern, în „Corpus scnptorum historiae byzantinae“, Bonn. 1843, lib VH, p 332 Expuneri istorice. Bucureşti, 1958, ed romanească, V. Grecu

1551 Basilike V papoulia, Urspring und Wesen der „Knaben lese” in osmanischen Reich, München, 1963, p 3-139

1552 Juliusz Bardach, L'Etat polonais aux A* -XT siècles, în L'Europe aux IX* -XI* siècles, Varsoie, 1968, p

Prezenţi la toate popoarele cu care au venit în contact traco-dacii, nu puteau lipsi nici din comunităţile teritoriale ale locuitorilor întregii Dacii.

Organizaţi pe *jupe* = *zyppe*, ca şi ilirii din Balcani şi Lusacia germană[1553], şi ceilalţi din Macedonia[15541555], termen pe care înşişi slavii din Balcani l-au împrumutat de la traco-iliri, după aşezarea lor în sudul Dunării, geţii şi dacii îşi numeau şefii *zibythu* sau *jybuthi*, cunoscuţi grecilor sub cuvântul Çipuoïôec, adică *nobilii*, *iluştrii* sau *superiori53, 1*, de unde şi>7 ir = *domn*, *stăpân53S* la grecii vechi. De la *jupa*, şeful suprem se va numi *djupaneus*[1556] sau *djurpanneus*, titlu

279-319

1553 T Similirski. La culture lusacienne et les scithes, în „Wiadomosci Archeolog“, XVI, 1940, p 77-101, E. Marien, Où en est la question des champs d’urne, in „l’Antiquité classique", tom XVII, „Miscellanes Phil ologi a historica et Archaoelogica in honorem Huberti van Weerd". Bruxelles, 1948, p. 439-444, S Stemer-Rainer, Illyrischen Ortsnamen und illyrischen Siedlungen, in „Forschungen z vor u Frühgeschichte“, Nr 2, 1940, p 54

15545 30 W. A Heurtley, Prehistoric Macedonia, 1939, p 124-126, J Pokomy, Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrier, în „Zeitschrift celt. Philologie", Nr. 20-21 (1938), p 37, 62, 68 (p. 1-184).

1555 D. Giugles, Termeni care privesc viaţa socială, in „Dac o-Rom am a", Ut, Cluj, 1924, p 604-609, şi urm. Cf. Al Philippi de. op. ciL, H, p. 15.

1556 P Cancel, Despre rumân şi despre unele probleme lexicale vechi slavo-române, Bucureşti, 1921, p 69-76, N Iorga, Istoria Românilor, Ii, p 67-68.

purtat de către Decebal şi Duras[1557].

Existent la avari[1558] şi împrumutat de slavii din sud de la iliro-traci[1559], tenul Emil a fost păstrat în Moldova pentru membrii dinastiei şi în secolul al XVI-lea,[1560] – cum am văzut şi mai înainte.

În ce priveşte pe luptătorii jupiilor, adică pe vitejii şi comandanţii comunităţilor gentilice şi teritoriale, geto-dacii îi numeau *tarabostes*. Aceştia erau purtători de *pileus*, adică *pileaţi*, despre care am văzut în alt capitol că aveau uniforme spre a se deosebi de *comaţi*. Meritul de a fi descoperit şi demonstrat că acest termen, compus din *tara* şi *bostes*, înseamnă: *cei tari*, *cei puternici*, îi revine învăţatului clujean LL Russu[1561]. E foarte probabil că, la origine, stau cuvintele *ţării* + *mostes*, adică *moşii cei tari*, *şefii cei puie mici*, redaţi în grafie prin *ţării* + *bostes*, ultimul din rădăcină comună cu celticul *bass* = *şef45*

Termenul a supravieţuit, în limba română, în adjectivul *bara* şi *în cei tan*, *ţării*, *puternici*. 1 nu a avut aceeaşi soartă ca şi *pileaţi*, care a dispărut

---

1557 Istoria României, I, Bucureşti, 1960, p 262, 279, 283, 288, 294, 295, 319. 329, 395

1558 P. Skok, Juzm sloveni Itursh narodi, în „Jugoslovenski istoriski casopis", H, 1936, p. 1-15.

1559 M Mladenovitch, L'état serbe au moyen-age. Son caractère, Paris, 1931, p. 153-155.

1560 M. Costăchescu, Documente moldoveneşti, I, p 14-44

1561 I I. Russu, Limba traco-dacilor, ed. H, Bucureşti, 1967, p. 124, V Pârvan, Getica, p. 148, traduce pnn „domnii nobili"

îndată ce statul dac s-a prăbuşit sub loviturile legionarilor romani, deşi ordinul militarilor = *tarabostes*, îmbrăcaţi în uniforme = *pileaţi*, a fost desfiinţat. El trăieşte într-un proverb moldovenesc de mare circulaţie: „cu cel bogat să nu te judeci şi cu cel tare să nu te iei la trântă". Totuşi, încetul cu încetul în locul lui *tarabostes* au fost introduse, în vorbirea curentă a autohtonilor, cuvintele latine *homines res* + *bellici*[1562][1563], format de la ordinul *războinicilor*, al oamenilor care se ocupau de arta războiului, *res militarist" 41* iar în acela de *pileaţi* substituindu-i-se termenul *milesitis*, de unde avem astăzi, în limba română, pe *militari* sau pe cei îmbrăcaţi în uniforma militară. Dar, concomitent cu *tarabostes*, tirageţii şi carpii dintre Carpaţi şi Nistru, regiune ocupată de romani numai în partea de sud, de la Oituz la Bărboşi – Galaţi şi Cetatea Albă – au păstrat şi transmis urmaşilor lor, paralel cu expresia *cei tan*, până astăzi, şi un alt cuvânt, pentru a desemna pe vitejii satelor, tot aşa de vechi ca şi *tanimotses*. Este vorba de termenul *onoman*, care-şi ale originea în sanscritul *arddha-ard-hardi* – *îndrăzneţ*, *curajos*, *războinic* şi cuvântul indo-german, *mann* = bărbat54S. Compus astfel, el a fost păstrat şi transmis de locuitorii satelor sub fonii a *ortoman*, aşa cum îl scrie Vasile Alecs an dri în balada „Mioriţa", în loc de *ardaman*:

1562 Mihail Bogdan. Dicţionar englez-romăn, Editura ştiinţifică. Bucureşti. 1965, p 66
1563 B P Hasdeu, Istoria chtică a Românilor, I, p 261-262

„Şi se sfătuiră Pe l-apus de soare ia să mi-l omoare Pe cel moldovean Că-i mai ortoman”.

În acelaşi timp, paralele cu *ţării* + *mostes* (*patronii*) şefii cei *puternici şi orţomanii*, autohtonii dintre Carpaţi şi Nistru au mai moştenit de la triburile celtice, atât în onomastică, precum în toponimie, termenul *gal* = *tare, puternic, viteaz* în limba celtică[1564]. Între munţi şi Şiret, pe Bistriţa, se afla poiana şi pârâul lui Galul[1565]; între Siret şi Prut, un *Gains*, pe Baseu în ţinutul Dorohoi[1566] un *Galus*, la Vâlceşti, în ţinutul Suceava[1567], un Galus jude, la Răcătău, în ţinutul Bacău[1568], un *Galin* la Farloieşti[1569], un *Galus*, jude pe Crasna[1570] şi un Micul Gălescu, nume de oameni de la care se vor forma toponimicile *Găleşeşti*[1571]. Numele nu lipseşte nici între Prut şi Nistru[1572], aflându-se un *Galus* la Horbineşti-Capoteni din ţinutul Hotin, *o selişte a lui Gal* în

---

1564 A Holder. Alteceltischer Sprachschatz, I, Leipzig, 1891, p 1522.
1565 A Moldova, veac Xll, vol m. p. 294, IV, p. 1
1566 Ibidem, veac XIV-XV, vol I, p 30
1567 Ibidem, veac XT. vol H, p 293, XVI, vol H, p 191
1568 M. Costăchescu, op. cit., H, p 534, A Moldova, veac XV, vol. H. p. 130, XVI, vol. I, p 72; I Bogdan, op. cit, vol I, p 403-405, H, p 53-54
1569 A Moldova, veacXTV-XV, vol I, p 316,1 Bogdan, op. cit, I, p 281-283
1570 A Moldova, veac XVI, vol I, p. 277
1571 M Costăchescu, op. ci*., I, p 98, 431,11. p 20,21, 163, 173, 320, 534,1 Bogdan, op. cit. H, p 119-120
1572 A Moldova, veac XI", vol. H. p 74. UE, p 66

ţinutul Tigheci[1573], acolo pe unde au locuit cândva britogalii, fără a mai vorbi de numele unui *gal* de la care provine denumirea de localitate *Galaţi*, de pe Dunăre. Ap aii ţi-a acestor nume de oameni şi denumiri de localităţi celtice se explică îndată ca recitim izvoarele istorice antice, cai i ne arată că geţii sunt de neam tracic şi convieţuind pe ambele maluri ale Istrului împreună cu misii din Ţara Românească de mai târziu erau amestecaţi cu sciţii, abii, hipomologi şi galactofagi, cu sarmaţii şi bastarnii, dar şi cu neamurile celtice, boii, scordiscii şi tauriscii[1574].

Luptătorii lor (= gali) aveau desigur, şi uniformele respective, aşa cum le aveau şi geţii. Despre aceştia din urmă încă Herodot povesteşte că în luptă aveau pe cap *căciuli din piele de vulpe*, pe trupuri *tunici* şi deasupra *mantale* lungi împestriţate. Purtau *încălţăminte* şi *pulpare* făcute din *piele de căprioară* şi erau înarmaţi cu *suliţe*, *scuturi uşoare* şi *săbii mici*[1575]. Fără îndoială, mantăile lungi şi căciulile erau folosite în timpul de iarnă.

CUM SE NUMESC RĂZBOINICE SATELOR ŞI CONDUCĂTORE LOR

ÎN EVUL MEDIU?

Din simbioza cu goţii urmaşii tyrageţilor au receptat cuvântul *mking*, pe care l-au transmis sub

---

1573 Ibidem, veacXTV-XV, vol. I. p 175; XVII, vol H. p 94-95, Kt, p 165, 172

1574 Strabon, Geographica, VU 3, 19-25, Izoarele pnvindlstona României, I, Bucureşti, 1964, p 243-245, lipsă acest pasaj

1575 Herodot, Istohile, VU, 75, cf „Izv 1st Rom “. I, p 68-69

forma *viteaz*, aşa păstrat şi mai târziu în actele interne şi externe, emise de cancelaria ţării, în secolele XIV – XVE. Acest termen nu a fost împrumutat de români de la slavi, cum scrie Radu Rosetti[1576] şi P.P. Panaitescu[1577], deoarece locuitorii Moldovei şi la anul 860 convieţuiau numai cu triburile germanice şi sarmaţii. Un misionar german, călugăr de la mănăstirea Fulda, înainte de a fi la El Wange, trimis să creştineze pe bulgarii din sudul Dunării, făcându-şi raportul despre cele văzute în regiunea Mării Negre, relatează, în acest an în care varegii Askold şi Dir ocupaseră Kievul[1578], că în „ţara barbară" de la nordul gurilor Istrului, unde acesta se varsă în mare, locuiesc germani, sarmaţi, geţi, bastarni, cete ale dacilor şi alani.

Sunt hie gérmanique truces et sarmata beilax Atque getaie necnon bastaraae semina gentis Daconimque manus et maitia pectora alani[1579].

Aşa stând lucrurile, nu e de mirare că, şefii

1576 R. Rosetti Pământul, sătenii şi stăpânii, I, Bucureşti, 1967, p 49-50

15775 63 P. P Panaitescu, Urme din vremea orânduini feudale în vocabularul limbii române, în „Studii şi cercetări lingvistice“ Anul IX, 1958, Nr 2, p 164-166

15785 03 Cronica lui Nestor, ed. G. Popa Lisseanu, Bucureşti, 1935, p 44-46, A V. Soloviev. L'Organisation de l 'Etat msse au X-e siècle, în „L'Europe aux IX - Xi-e siècle, Varsovie, 1968, p. 266-267.

15795 04 Ermencus alamanus natu, Elwagensis monahus. Monum. Germ. HisL EpisL V, p. 576; F. H. „Dacoromâna“ m. p 21, G. Popa-Lisseanu, Continuitatea românilor în Dacia, Bucureşti, 1941. p 78-79

războinicilor acestor popoare germani, sarmaţi, geţi, bastarni şi alani, caii au participat ca soli ai lui Oleg şilgor la tratativele cu bizantinii, – după interpolatorul ms al cronicilor *Povesti vretnenmh lei* (*Cronica lui Nestor*) şi *Novgorodscaia Letopisi*, în anul în 911 şi în 945, să poarte nume scandinavo-germanice ca: Adul, Cam, Gomol Râul, Lidul[1580] etc.

Daco-geţii = valahi moldoveni îi aveau vecini pe slavi în secolul al IX-lea, dar nu la Dunăre, ci spre izvoarele Nistrului, în Podolia, pe unde, în anul 898, s-au încăierat cu ungurii, încercând să le taie drumul acestora către Galiţia[1581]. În ce priveşte pe abodriţii numiţi praedenecenţi, care locuiau în Dacia, menţionaţi în anii 818, 822 şi 824 în *Annales regm Francommă*[15821583], identificaţi greşit de către K. Horedt cu brodii ic ii56S, aceştia sunt după contextul latin cel mult slavii din Banat dintre Dunăre, Tisa şi Mureş, veniţi aici din Dania = de pe malul Elbei, dinspre Marea Baltică[1584].

Izvoarele germane distingeau foarte bine pe

1580 Cronica lui Nestor, ed G. Popa-Lisseanu, „Izvoarele“... VU. p. 38, 39. 49, Istoiia Moldavii, I. Chişinău, 1951, p. 56, A. V. Soloviev, L’Organisation de l’État russe au X-e siècle", în „l’Europe aux IX-e - Xl-e siècles“, p 266-267

1581 Voscresencaia Letopisi, în „Polnoe Sobranme russkih Letopisei“, VH, p. 270. Cronica lui Nestor, ed cit., p

15824 6-47. Simon de Keza Scriptores rerum hungaricarum, I, p. 148

15835 61 G H Pertz-Fr Kurze. Annales regni Francorum, Hannover, 1895, „Mon Germ. Hist.“ S. S. I, 1826, p 149

1584 K Horedt. Contribuţii la istoria Transilvaniei în secolele IX-XIII, Bucureşti, 1958, p. 153-157

luptătorii popoarelor, cu care germanicii veneau în contact. Autorul epopeii „Das Niebelungenlied”, descriind în secolul al XI-lea evenimentul căsătoriei lui Ştefan cel Sfint (1001 – 1038), după însemnări contemporane, deosebeşte pe eroii ruşilor de la Kiev de aceia ai grecilor şi precizează, că cei şapte sute de vitezi călări (sieben hundert mannen) conduşi de ducele Ranime din ţara Vlahilor (Wlachenlant) vecină cu Polonia, au venit împreună cu pecenegii sălbatici, sub a căror dominaţie se afla Moldova. Numai că, termenul folosit de autor pentru luptătorii moldoveni este acela german medieval de *mannes şi Krefieruiten*[1585], cuvinte sub care apar vitejii moldoveni şi în secolul al

XV-lea, în documente[1586] şi în *Cronica moldo-*

---

569 Obodnţn de la Marea Baltică de pe malul Elbei, la vărsarea acesteia, Vladimir Prochazka (Praga), La tribu, la Principauté primitive, etl'etat féodal chez les slaves d'entre l'Elbe et la Baltique, în „L'Europe aux IX-e-XI siècles“, Varsovie, 1968, p 371-386 Ian Brankack, - (Leipzig), Betrachtungen zur politischen Geschichte der Elbslawischen Stammesverbände in 9 Iahrhundeit, ln „L'Europe aux IX - XI-e siècles“, Varsovie, 1968, p 391-420

1585 V Maniu, Românii în literatura străină, Bucureşti, 1883, p. 116; Em Gngorowitza, Românii în monumentele literare germane medievale. Bucureşti, 1901, p. 120-122, N. Drăgan, Românii în sec. IX-X1Vpe baza toponimiei şi onomasticei. Bucureşti, 1933. p. 225-226, G Popa-Lisseanu. Românii, în poezia medievală, în „Cercetări istonce“ Anul X-XII, (1934-1936), Iaşi, 1936 Nr 1, p 128-134; Gh Brătianu, Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti. Bucureşti, 1945, p 153-156, N. Iorga, Istoria Românilor, vol H, 1936, p 240-254 şi urm.

1586 M Costăchescu, op. cit, H, p. 697-699, 701-703, 779-787

germană; *versiunea lui Schedel* (*mit semen fladykew... und lytern*) unde e numit – Ritter – chiar Şendrea portarul Sucevei, cumnatul lui Ştefan cel Mare[1587].

În acelaşi secol al XI-lea, mai precis în anul 1070, cete de războinici moldoveni erau chemaţi în ajutor de Viaceslav de Polosk împotriva lui Boleslav al Cracoviei, pentru a alcătui împreună cu aceiaşi pecenegi şi cu rutenii o armată, *exerciţii*, *s*[1588] = miliţia populară la români.

La scurt timp după acest eveniment, în 1095 – 1096, Pudilă „alesul vlahilor” (adică voievodul vlahilor) din regiunea Prutului, evident omul Bizanţului, anunţa pe împăiatul Alexis Comneanul, aflat la Anchialos, despre pătrunderea cumanilor în Imperiu prin vadurile Dunării, arătate acestora de către străjerii vlahilor din nordul marelui fluviu: vuktôc ôe KCXToAoßovioc, IIoi>ÔIÀ.oi> xivoc EKK piiou icov BAA/cav Kai xfjv că) v Kopàvov ôià xoû Accvoûpecoc.

Ta>v yoûv Kopàvov napà xœv BAccycov xàc 8 ià xa>v KÀE iaonpôiv axpanoûc pepoipcoxcov[1589].

În secolele următoare menţiunile despre luptătorii Moldovei sunt şi mai numeroase. O

15875 73 Cronica lui Ştefan cel Mare, Versiunea germană a lui Schedel, Bucureşti. 1942, p 40-42, ed. P P Panaitescu, în Cronicele slavo-românе din sec. XV-XVI, Bucureşti, 1959, p 31 şi 34

1588 I. Dlugos, Histoncaepolonicae, ed. cit. col. 265

1589 Anna Comnena, Alexiadis, lib. X, vol. H, p 10; A. Sacerdoţeanu, Considérations sur l’histoire des Roumains au Moyen-Age "Pans, 1929, p 11; 193 ed rom

legiune de 6.000 de berladnici ajută pe Ivanco Rostistavici în anul 1160 alături de cumani sub a căror dominaţie se află Moldova la acea weine, să cucerească tronul Haliciului, în luptele de la Cucelmin de lângă Hotin şi Uşiţa, aproape de la Oameniţa, iar în 1161 aceiaşi berladnici ocupaseră Alexandrov (Olesie) de la gura Niprului, Ori se ştie din cuvintele lui Andrei de Suzdali că principatul Bârladului era, în 1174, în afara ţărilor ruseşti[1590].

Cetele de străjeri vlahi, îmbrăcate în costumele lor de păstori prind în 1164 la graniţa cu Galiţia, pe Andronic Comneanul[1591], iar unităţi de militari recrutate din satele din regiunea Pontului Euxin, deci şi sudul Moldovei de către Leon Vatatzes şi Ioan Ducas participă, în anul 1166, numai în oastea bizantină, care a întreprins expediţia în contra ungurilor, prin Moldova şi Galiţia[1592], nu şi în aceea din Banat. Mai apoi Nicetas Choniates arată, descriind participarea acestora la luptele împotriva bizantinilor că, în anii 1199 – 1207, veniţi în ajutorul lui Ion Assan,

---

1590 Cronica I patievscaia, în „Polnoe Sobranme", IE. 1843. p 83-84. 86, 109. A V Boldur, op. cit, I. p
134-135.
1591 N. Chômâtes, De Manuele Commeno lib. IV, ed. Bonn, 1835, p. 171; D. Onciul, Scrisori istorice, ed. A. Sacerdoţeanu, I, Bucureşti, 1968, p. 295 G Murau, Les roumains de la Bulgarie medieval, in „Balcama". I, 1938, p 4-5. interprete<iză greşit pasagiul, fără a ţine seamă de expresia „graniţa Galiţiei"
1592 I Ciunamus, Epitome, ed Bonn, 1836, lib VT, p 260, D Onciul, op. cit ed. cit, p 685-689, G. Popa, Lisseanu, Continuitea românilor din Dacia, p 56-57 Aici se arată că vlahii erau numai in oastea pornită dinspre Marea Neagră

împreună cu cumanii, aceşti vlahi au trecut Istrul, organizaţi în unităţi numite *miras* Zkûocxi pexà pôlpccc ßAxxxwv tov lorpov 8 ia3 àvâe[1593].

Aceste jumătăţi de legiuni de câte 3.000 de oameni[1594] fiecare, spre deosebire de legiuni numite în limba greacă nepoq = care aveau 5.000 de oameni[1595], constituiau[1596] deja un aparat de război în 1247 în Oltenia în genul acelui menţionat de Bella IV ca existent, în anul 1260[1597]. Asemenea unităţi militare participă, împreună cu tătarii, la bătălia de la Kreussenbrunn, chemate în ajutor de către Bella al IV-lea împotriva lui Othokar al Boemiei, apoi în ajutorul acestuia[1598], în anul 1277 contra ungurilor.

Mai târziu, în 1325, unităţi de războinici moldoveni luptă alături de poloni contra Mărcii de

---

1593 Nicetas Choniates, De Alexio Isaccio Angeli jratre, ed. Bonn, 1835, lib IE, 5, p 662, şi trad De Gh Murau, „Anal Acad Rom S. IE M. S I, tom, XXX VILI, Bucureşti, 1906, p. 409-411

1594 Mauricius, Alia militară, ed H Mihăescu, Bucureşti, 1969, p. 419

1595I bidem, p 51, 57. 59. 101. 133

1596 Hurmuzachi-Densuşianu, I, p 250 Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească, I, Bucureşti,

15971 966, p 4 cum apparato suo bellico

1598 I. Nistor. Participarea românilor la lupta de la Kieussenbrunn, în „Junimea literară" Anul IE, nr. 3, p 38-40, M P Dan, Cehi, slovaci şi români în veacurile XIII-XVI, Sibiu, 1944, p 81-20.

583 M P Dan, op. cit, p. 26-28, A. Sacerdoţeanu, în jurul unei lupte a Românilor cu rutenii în anul 1277, în „Arhivele Olteniei“ Anul XHE, (1934), nr 74, p. 276-86, Gh. Brătianu, O nouă mărturie (1277) despre un voievod moldovenesc în veacul alXlIl-lea, Bucureşti, 1945, „Anal Acad Rom ", tom XXVII, p 1-14

Brandenburg[1599], ca la întoarcerea lor să facă un iureş prin Transilvania[1600].

Cunoscându-i personal în bătălia de la Posada, din 1330, unde participaseră alături de vitejiilor confiaţi din Ţara Românească[1601], regele Carol Robert îi numeşte în anul (1332)

potentes ittanim partium.5S7 Expresia este o traducere fidelă în limba latină a străvechilor cuvinte „tarabostes” şi „ortomani”, adică *şefii cei tan şi puternici*. În afară de aceste informaţii, moldovenii, consideraţi de aceeaşi origine cu celţii din Italia de nord „genus et naţio volscanun esse fiiisseque creduntur”, aşa cum le spunea şi Caesar celţilor[1602][1603], aveau, în 1359, după izvoarele folosite de L Długosz la descrierea evenimentelor din acest an, trei categorii de războinici şi anume *boiares, milites şi provincialei*. Toate acestea rezultă, cu prisosinţă, din textul referitor la fuga lui Ştefan în Polonia cu tezaurul, cu parte din boieri şi parte din viteji: *boians cum milite*, şi acela privind bătălia din codrii Plonini, la care au luat parte, alături de Petru, boiarii şi vitejii credincioşi acestuia şi *provincialii* (provinciales),

---

1599 1 Dlugosz, op. cit., I, col 989

1600 D. I. R. C. Transilvania, veac XIV, voi IE, Bucureşti, 1953, p. 132-135

1601 V Motogna, Iarăşi despre lupta de la Posada, în „Revista Istoncă", IX, p 81, Gh Popa-Lisseanu, Românii în izvoarele istonei medievale. Bucureşti, 1936. p 243-245.

1602 E Hurmuzaki - N Densujianu, Documente, I, p. 622.

1603 E Lavisse, Histoire de France, Paris, 1904, p 26 şi 29

bănuiţi, aici, că ar fi provinciali ai ungurilor[1604], adică români veniţi din Transilvania sau Maramureş.

Folosit adesea în scrierile medievale care vorbesc de componenţa oştirii lui Iancu de Hune de aia, termenul provinciales este arătat de către profesorul Mihail P. Dan ca reprezentând corpul de oaste al miliţiilor populare, format în cea mai mare parte din ţărani[1605], de către *C*. Cihodaru ca „populas castri”, după A. Baital[1606], iar de P.P. Panaitescu ca orăşeni[1607]. Cum în acest caz nu să putut ridica ţărănimea din Transilvania sau Maramureş să vină la chemarea voievodului Moldovei este de la sine înţeles că ei erau tot ostaşi moldoveni. Vor fi fost, probabil, printre aceştia şi câţiva refugiaţi, adepţi ai lui Bogdan I dar nu aşa de mulţi pentru a fonii a un corp de oaste = *provinciales*. Că aceşti *provinciales* erau

---

1604 I Dlugosz, op. ciL, I. col 1122-1124, dem Opera omnia ed A Przedziecki, I, 1711, p 515-557,1 Bogdan, Două disertaţii despre începuturile Moldovei şi Ţării Româneşti, în „Conv Liter “, XXIV, 1890, p 545-549, P P Panaitescu, Din istoria luptei pentru independenţa Moldovei în veacul alXIV-lea, în „Studii“, Anul IV, 1956, Nr 4, p. 97-98

1605 M P Dan, Ai-mata şi arta militară a lui Iancu de Hunedoara, în „Studii şi Cert. de Istone". Anul XIH, Cluj, 1957. Nr 1-4, p 73-74

1606 C. Ciohodaru, Tradiţia letopiseţelor şi informaţia documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XlV-lea în „Anuarul Instit De Istone şi Arh“ A D Xenopol, tom V, 1968, p. 5, A Bart al, Glossarium medie et infirmae p 539

1607 P P Panaitescu, Din istoria luptei pentru independenţa..., p 115.

moldoveni şi că interpretarea noastră este justă ne-o dovedeşte şi *Chromcon Dubmcense*, care vorbind de înfrângerea lui Ludovic cel Mare atribuie acesta provincialilor din Moldova[1608].

* * *

Relatările izvoarelor străine şi româneşti privind existenţa unor ordine militare la popoarele vecine şi participarea luptătorilor moldoveni la diferitele fapte de arme petrecute în imediata vecinătate a ţării, trecute în revistă până acum, sunt de mare importanţă pentru istoria Moldovei. Ele demonstrează, pe lângă continuitatea triburilor traco-gete în simbioză cu gemi anii, sarmaţii, bast ani îi şi alanii până în secolul al X-lea, şi o permanentă organizare militară a satelor dintre Carpaţi şi Nistru.

Mai mult decât atât chiar, prezenţa a trei ordine militare în anul 1359, când cronicile interne pun începutul independenţei satului moldovean, dovedeşte, pe lângă maturitatea organizării de stat şi „originile războinice ale nobilimii moldoveneşti, ale cărei rădăcini au fost hrănite de terenul militar.

Semnul caracteristic al acestei nobilimi a fost, ca şi la celelalte popoare aptitudinea personală, capacitatea individului de a fi fost războinic, adică *boier*, cuvânt compus din = *boy* = *gintă* şi *her* = *ostaş* al ginţii sau neamului[1609], în limba triburilor turcice ale chazarilor, pecenegilor

---

1608 Cronica Dubnicense, ed Flonanus, Hist Hunganae, Fontes HI, Bratislava, 1884, p 191

şi cumanilor. Expresia a fost împrumutată de români după venirea chazarilor în anul 643; peste acest cuvânt s-a suprapus termenul *bunari*[1610] = *credincios*, din aceiaşi limbă[1611], odată cu prestarea de către militari a „slujbei drepte şi credincioase". Numai în urma constatării destoiniciei ca militar şi a prestării unui serviciu deosebit, de interes comun, s-au putut crea privilegii pentru unii indivizi din lumea satelor megieşeşti, care erau consfinţite, pe vecie, cu acte scrise în cancelaria special organizată, la curtea unde rezida voievodul., Aceşti doi factori: virtutea militară şi prestarea serviciului" drept şi credincios", după prestarea unui jurământ de credinţă stau la originea dreptului unui megieş de a dobândi feude în satele din Moldova medievală şi nu privilegiul unei clase speciale, care nu exista, de fapt, în orânduirea regimului gentilico-familial. Aşa că, oriunde vom vedea, în acte, *slugi domneşti* = adică *viteji* şi *boieri* dăruiţi sau întăriţi de voievozi cu sate, ne vom afla, în primul rând, în faţa unor războinici şi apoi în aceea a unor stăpâni de „case" sau „curţi" din provincie.

Pentru a atinge acest nivel, societatea

1609 Divan Kilekian, Dicponnairre turc français Constantinopole, 1911. p. 64, 295.

1610 Imre Boda. Nomads, Northmen and Slavs, Otto-Hassarowitz, Wiebaden, 1967, f 40-55 şi p 56-78 şi urm Şi Mouton - La Haye, recenzia, Michel Rouche, in „Annales", 2 Ge, Annéé, Nr. 6, Nov -Dec 1971, p 1300-1301

16115 90 Geza Kun, Code = Cumamcus, Budapesta, 1880, p 341, 347

moldovenească a parcurs o epocă îndelungată de severă disciplină introdusă de adunările megieşeşti şi supravegheată, îndeaproape, de „oameni buni şi vrednici” pe linie militar-administrativă Această disciplină militară se reflecta din însăşi crearea şi organizarea cancelariei voievodale. Scopul instituirii acesteia pe lângă curtea centrală voievodală a fost acela de a ţine evidenţa satelor de pe întregul întins al ţării, a „caselor” şi „curţilor”, în jurul cărora erau grupate şi a conducătorilor acestora Fundarea ei a fost posibilă numai cu concursul războinicilor care aveau interesul de a primi cărţile respective de înnobilare şi stăpânire, în acelaşi timp, pe vecie şi a se păstra o ordine şi o ierarhie în noul regim social. Faptul reiese cu prisosinţă din toate cărţile emise de cancelaria voievodală

În cea dintâi căite domnească cunoscută nouă scrisă în 3 iunie 1374, la Bârlad, la curtea Ţării de Jos, în care va rezida marele vornic, oricine poate observa că uzurpatorul, cneazul lituanian Iurg Coriat face cunoscut, în calitate de voievod al Moldovei, „oricărui om bun care va căuta la dânsa şi o va auzi citindu-se” şi împreună cu toţi boierii, adică însoţit de războinici, introducerea în stăpânire în satul Zubreuţi a credinciosului boier Iacşa Litavoi comandant adjunct = namesnic al Cetăţii Albe. Ordinul scris dat pentru „dreapta şi credincioasa lui slujbă” şi mai cu seamă pentru „vitejia în lupta cu tătarii, la satul Vlădiciu pe Nistru”.

În act, nu se dă numele războinicilor = boieri, caii au asistat la aceasta ceremonie solemnă. Apare însă acela al boierului secretar al cancelariei = *pisanii* Iatco[1612], logofăt şi membru în Sfatul domnesc, din perioada 1374 şi până la 11 aprilie 1411[1613].

Din privilegiul acordat la 1 mai 1384 mănăstirii catolice Sf. Ioan Botezătorul din Tg. Şiret, ca să ridice venitul cântarului din acest oraş, se poate constata din nou că Petru, fiul lui Muşatin face această danie într-o altă ciute aflată în localitatea Hârlău unde era curtea mamei sale = *în curia matris noastre caressine*. Acolo el se va intitula mai iuţii *Nos Petru waivoda* şi apoi *Dei gratia dux terre Moldaviae*[1614]. Titlul *waivoda* reprezintă, aici, pe *dux* din limba latină, unul fiind pleonasm pentru celălalt, ultimul fiind folosit, în vocabularul curent al romanilor din Transilvania, pentru şeful militar al unui castru, încă din secolul al IX-lea, după însăşi mărturia Notarului Anonim, „qui lingua connn ducă vocabatur”[1615]; în timp ce *curia* era instituţia militară, în care rezida voievodul, senatul cetăţii, (= *senatus civitatis*) [1616]şi adunarea războinicilor (= militum turma)[1617],

1612 B P Hasdeu, Istoria Critică a Românilor, I, Bucureşti, 1875, p. 89
1613 M Costăchescu, op. cit. I, p 1-4
16145 99 M. Costăchescu, op. cit, I. p 4-7
16150 00 Anonymus. Gesta Hungarorum cap. 13, N Densuşianu, Dacia preistorică, p 1089
16160 01 Du Cange. Glessatium IU, p 665
16170 02 Ibidem, in.p 670 (12).

ceea ce va constitui aşa-zisul Sfat domnesc[1618].

La emitere, voievodul întăreşte actul cu un sigiliu personal, fiind asistat de consilierii Porucino (= staroste, în limba polonă) Bârfa şi Julea[1619].

Cu ocazia depunerii omagiului faţă de coroana Poloniei, în 26 septembrie 1387, Petru se numeşte în textul latin, *Petms woyevoda Muldaviensis* (= al moldovenilor) iar războinicii care-l însoţesc la Lemberg intitulându-se *supremi consiliani* ai „magnificului domn Petru voievodul moldovenilor (magnifici domni Petri woyevode Muldaviensis) sunt: Dzula *căpitaneus*, Bu ta, Draguy *marscalcus*, Stanezel şi Stanislaus[16201621].

Roman, fratele lui Petru, ţine să se adauge, în cărţile emise pe lângă voievod titlul de *„singur mare stăpânitor din Planim la malul Mani* (*velichi samoderjanvâi Io Roman voievoda ot Planini de beregu morea*). În această calitate având în anturajul său pe *jupânii*: Iuga Giurgevici Coriatovici, Ştefan, nepotul său de soră, cu fraţii lui şi Braţul Neatedul, precum şi pe *panii* = boieri Stanislav de la Ielova, Dragoi, Andriaş, cu fratele său Iurie stolnic zis şi Giurgiu, Dragoş *Viteazul*, Ivan Stravici, Vlad *vornicul*, Ghidea, Grozea, Costea, Oriş, Balte a, fiul lui Birlici şi San Birlici

---

1618 N Stoicescu, Sfatul domnesc şi mani dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII), Bucureşti. 1968, p 13 şi urm

1619 M Costăchescu, op. cit., p 5

16200 05 Ibidem, E, p. 599, 601.

1621 I Bogdan, op. cit, I. p 381-382

face cunoscut prin cărţile scrise în 30 martie 1392 şi 18 noiembrie 1393 *tuturor bunilor pani* care vor căuta sau le vor auzi cetindu-se că slugilor lonaş Viteazul şi Toader li se încredinţează spre stăpânire, celui dintâi satele de pe Siret, Ciorşacesti, Vladimiresti şi Bucureşti, toate într-un ocol grupate în jurul unei curţi, de unde mai apoi şi denumirea de *Dvonşte* sau *Zvonşte* 06 şi, celui de al doilea, Toader cu ceipatm *fraţi* Dimitrie, Petru, Mihail şi Giurgiu, toţi fii ai lui Dragomir Albu, un sat pe Suceava, numit *Frătăuţi601* în care se afla altă curte în actele rămase de la fiul lui Roman jupânul Ştefan, ajuns voievod între 1394 şi 1399, într-unul emis în 1395, apar boierii ţării Moldovei: pan Mihail, fratele domnului; Braţul Neatedul; Stanislav Rotompan; Dragoş *Viteazul*; Grozea *Viteazul*, Ivan Stravici; Vlad vornic; Mihail „de la Dorlioi; Ioaniş *Viteazul*, Ghidea; Roman; Costea *Viteazul*, adăugându-se formula „cu toţi boierii noştri” (se vseami naşimi boiari), cu toţii pământeni ai noştri, şi *„cu slugile”* (= se vseami naşimi zemleani i şi slugmi „şi cu tot *poporul* „(= i se vseam pospoliström)[1622]. În cel din 1397, Mihail, fratele voievodului, se intitulează *căpitaneus moldaviensis* şi e urni al, în sfat, de Ştefan de Hotin, Stanislav Rotempan, Ivan Stravici şi Ionaş vornic[1623].

Jupânul Iuga Giurgevici, fiul lui Iurg Oarlat, uzurpatorul tronului Moldovei, după pieirea lui

---

16220 09 M Costăchescu, op. cit, II, p. 612-619

1623 Ibidem, H. p. 616

Ştefan în bătălia cu tătarii de la Worskla[1624] (în 12 august 1399), foloseşte aceiaşi formulă în cadrul aceluiaşi anturaj. În cele patru cărţi cunoscute nouă astăzi, el aduce la cunoştinţă „tuturor bunilor pani” sau „tuturor boierilor celor buni care le vor vedea sau le vor auzi cetindu-se” că, *slugile*: Ioan Conneleu, Braia, Şerban Hindău şi Ţiban „au slujit drept şi credincios mai înainte sfânt răposaţilor domni, Iurg Corial *voievod*, Petru *voievod*, Roman *voievod* şi Ştefan *voievod* De aceea, el văzând „slujba lor dreaptă şi credincioasă”, *întăreşte* lui Ioan Corneliu şi fratelui său Trofin satele Brătila de Jos şi Brătila de Sus, de pe Tazlău Mare[1625], lui Braia vornic, un loc pe Straliotin şi Jijia, la Movila Vulturului (vorlov) [1626]– azi Brăieşti, ţinutul Dorohoi; lui Şerban *Hindău* trei sute în ţinutul Neamţ Soloinoneşti pe Topoliţa şi Munteni şi Pânteceşti contopiţi mai apoi sub denumirea de Ghindăoani, de pe Cracău[1627], iar lui Ţiban (capră = în limba slavă) [1628]două sate, unul pe Gărbovăţ, mai apoi Ţibăneşti sau Ţibana şi altul pe Bârlad – Băceştii[1629], ambele în ţinutul Vaslui.

Războinicii în faţa şi cu ştirea cărora se

1624 1. Minea. Principatele române şi politia orientala a împăratului Sigismund, Bucureşti, 1919, p 94, 95-97

1625 M Costăchescu, op. cit., I, p 20-21, A. Moldova, veac XIV-XV, vol. I, p 4-5

1626 M Costăchescu, op. cit, I, p 26-29

1627 Ibidem, I,p 29-31

1628 Gh Ghibănescu, Isvisoace şi zapise, IV, Iaşi, 1915, p 87

1629 Ibidem, I,p 21-26

încredinţau, în continuare, în scopul organizării militare şi fiscale, curţile din satele înşirate mai sus sunt: *jupânul* Braţul Neatedul şi *boierii* Stanislav Rotempan, Costea *Viteazul,* Grozea *Viteazul,* Dragoş *Viteazul,* Dragoi *Viteazul,* Ioanăş *Viteazul,* Roman de la târgul Romanului, Bârfă, *vornic* de Hârlău, Badea cel Bătrân, Ivan Stravici, Vlad *vornic,* Mihail de la Dorohoi, Duma *vornic,* Mic Horaeţă.

Având în vedere meritele obţinute în lupte, în slujba ţării toţi convin, în unanimitate, ca titlurile de *gnobiles,* recunoscute prin aceste cărţi, să nu fie retrase „fără vina" lor. Este evident că nu poate fi vorba de altceva decât de viclenie sau înaltă trădare, care se săvârşeşte numai de militari, ca slugi = vasali ai voievodului. Faptul ne este confirmat, de altfel, şi de actele în care se prestează omagiul feudal de către Petru Muşat şi mai ales de către Roman voievod şi Ştefan voievod în 5 (ianuarie 1393) şi în 6 ianuarie 1395, când se declară solemn că voievozii vor lupta I) „cu *toţi boiem* „... H) cu *slugile* şi HI) cu *tot poporul ţăni* Moldovei, împotriva Craiului Ungariei, a voievodului Basarabiei, a turcilor, tătarilor şi pruşilor[1630] [1631]".

Toate aceste acte de piuă la 1.400 nu fac altceva decât întăresc mereu existenţa în Moldova a acelor ordine militare constatate în izvoarele

---

1630 Ibidem, E.p. 606-615

1631 Z Wojciechowski, L 'Étatplonais au Moy^en-Age, Paris, 1949, p 175, 304

polone, folosite de I. Długosz, pentru descrierea evenimentelor din anul 1359. Adică, în afară de a) *voievod* sau *duce*, ele vorbesc de b) *căpitaneus*, de c) *jupâni*, ca membrii ai casei domnitoare apoi de d) *boieri = pani*, formaţi dintre curteni e) de curteni sau *slugi*, f) şi de *provinciales*, – ultimii cunoscuţi în limba polonă ca *pospohström*. În traducerea latinăpanlove *boiares* sunt redaţi prin *domini proceres*, curtenii sau slugile prin *milites* sau *equestres* şi *pospohström*, numită de către poloni adesea şi şleachta61S, cuvâut derivat din vechiul german *Geschlecht*, prin *tota terme Moldaviae gens*[1632] provinciales.

Sistemul de organizare al armatei moldoveneşti constituie din aceste trei ordine militare, din perioada de trecere de la regimul gentilico-familial la acel feudal era aşa de înrădăcinat în tradiţie încât nici după trei sute de ani de frământări sociale nu se schimbase nimic din el. Ne-o mărturiseşte Dimitrie Cantemir în *Descripţia Moldaviae* la 1716, când vorbeşte, în capitolul al XV-lea, despre nobilimea Moldovei. Numai că, marele învăţat atribuie rolul principal de a fi împărţit oastea ţării în trei ordine voievozilor şi nu ca ceva izvorât din necesităţile de apărare ale societăţii la organizarea „caselor” şi „curţilor”. „Hac ratione, cum nimis augeretur nobilium moldavorum num eins, în *très ordines* dispertire totam nobilitatum principibus placuit”.

1632E Hurmuzaki, F Kaluzmacki, Documente I, p 818, Hurmuzaki, I Bogdan, Documente, Suplement H, voi HI, p 283

Primul loc a fost dat *boierilor man*, mai ales acelora puşi de domni în slujbele cele mai înalte ale ţării sau născuţi din asemenea părinţi (Primus locus *baronibus* datus est).

În al doilea ordin se socotesc *curtenii* (– Secundo ordine habentur *curteni* vei *aulici*), cai iau moştenit vreun sat de la părinţii lor.

În cel de al treilea sunt *călăraşii*, care. Pentru moşiile date lor în stăpânire de domnitor, sunt obligaţi să-l urmeze în război pe cheltuiala lor (= Teitiae stationis sunt *călăraşii*, *équités*, qui pro terrarum, quas ipsis principes concessere, usu sepmp: cosdem în expeditione suiş expensis sequi tenentul). Ultimii sunt *răoeşii*. După D. Cantemir şi locuiesc mai mulţi într-un sat unde-şi cultivă pământul sau singuri sau cu şerbi, conduşi de ei (= ultimii sunt rezeşii... plures simul unum *pagum* habitant, suasque terras vei ipsi, vei per *seivos* conductionis colunt[1633]. Călăraşii sau răzeşii care sunt provinciales trebuia deosebiţi de vecini (= servos) numiţi şi *rustici* aduşi din ţările vecine (Rusticus pure moldavus nullus est, qui reperiuntur, vei russicae, vei transylvanicae)[1634]. E foarte probabil ca voievodul Moldovei să fi făcut această împărţire nu după documente, ca istoric, ci ca fost comandant al întregii oştiri. De aceea şi concepţia că, răzeştii (pe care-i văzuse personal)

1633 D Cantemir, Descriptio Moldaviae. 1872, p 114; ed. rom. Gh. Adamescu, p 115.

1634 D Cantemir, Descriptio Moldaviae p. 1221, ed rom Gh Adamescu, p 123.

deşi din starea a treia luptă numai călare şi nu şi pedestru, iar săvaniţi *servi* = rustici sau vecinii erau pentru el străini aduşi de oştirea moldovenească din ţările vecine şi siliţi să lucreze la munca câmpului.

Oricum, chiar cu această concepţie despre situaţia socială asupra vecinilor, afirmaţiile lui Dimitrie Cantemir merită reţinute, întrucât confirmă menţinerea, prin tradiţie, a aceluiaşi sistem de organizare a armatei moldoveneşti folosit veacuri la rând, din epoca de trecere spre feudalism şi până la începutul secolului al XVIII-lea.

Corespunzând întru totul realităţii istorice, ele se verifică şi prin actele scrise în cancelaria voievodală şi mărturiile izvoarelor narative.

Prin lovitura de stat dată imediat după 27 decembrie 1399 (ziua ultimului act intern emis de Iuga Coriat, probabil în noaptea de anul nou 1400), cu ajutorul trimis de Mircea cel Bătrân şi a energicului vameş Dan de la Vaslui, Alexandru cel Bun a izbutit să-şi impună voinţa ca voievod al Moldovei.

Din prima căite cunoscută nouă, emisă de cancelaria voievodală în 11 februarie 1400, prin care-i încredinţează lui Dan vameşul comanda peste şase sate la Vaslui răsplătindu-i în acelaşi timp „buna slujbă” ce i-a făcut, şi piuă la ultima, dată în 20 decembrie 1431, precum şi din acele emise de fiii şi nepoţii săi, se pot urmări numele boierilor din anturajul voievodului dinainte de

1400 şi după acest an, ce funcţii au avut şi de unde au fost originari!

Legenda păstrată de tradiţie în *Letopiseţul moldovenesc* şi interpolată de Simeon Dascălul în *Cronica lui Origore Ureche*622 atribuie lui Dragoş, Vodă şi Iaţco prisăcinil descălecatul al doilea al ţării Moldovei. Ucizând păstorii vânători din Maramureş, în anul 1359, o fiară ce se cheamă bour la şesul apei Moldovei la locul ce se chiania acum Bourenii „au luat-o pre câmpi într-o parte şi au nimerit la locul unde este acum târgul Sucevei”, descălecat „de nişte cojocari ungureşti” Acolo, mirosindu-le fum de foc... au pogorât pre mirodenia fumului la locul unde este acum mănăstirea Etcani [Iţcani]... unde au găsit o prisacă cu stupi şi un moşneag bătrân de păzea stupii”... pe care-l chema Etco”. Acesta, dacă a văzut descălecarea maramureşenilor îndată s-a dus în Ţara Leşască de au adus ruşi mulţi”, şi i-au descălecat pre apa Sucevei” adică la Iţcani.

Nicolae Costin a reţinut chiar că Iaţco s-ar fi dus la Sneatin623, pentru ajutor.

Urmărind însă persoana lui Iaţco în actele emise de cancelarie, am putut constata, că, în realitate este vorba de războinicul cu numele biblic Ezek (îi) –, în pronunţarea germană Eţec = Iaţco, adus la Suceava, la curtea voievodală, pentru a scrie cărţi domneşti în limba slavonă, din satul de la *şanţul de graniţă* al Moldovei = *Certolom*, numit prin rotacizare *Certorom* şi apoi *Ciortona* de sub Sneatin, dintre Ceremuş şi Prut.

Numit secretar (= pisar) al cancelariei de către Dragoş Vodă sau Bogdan I şi menţinut de Iurg Coriat în 1374 – pentru că era un războinic învăţat624, el ajunge curând logofăt boier şi în Sfatul războinicilor lui fuga, fiul lui Coriat şi al lui Alexandru cel Bun, în care-l găsim până în 11 aprilie 1411, când dispar625. Fiii săi Nemirca şi Ivaşco sunt şi ei boieri în Sfatul domnesc sub Alexandru cel Bun şi urmaşii lui, sub numele de *Ciortonischi*, adică de la Certoriia626, cu toate că satul îşi va schimba denumirea în *Netmrceni*, după numele de botez al lui Nemirca627, aşa cum va apărea şi Andreica, fiul lui Nemirca62S, tot Ciortoriischi.

Mitul despre un Iaţco prisăcar la Iţcani s-a format abia în secolele al XVI-lea şi XVII-lea de la faptul că, logofătul moldovean, secretai al cancelariei de la curtea voievodală, era ctitor al mănăstirii de călugăriţe „Adormirea Maicii Domnului”, zisă astăzi Iţcani (şi al bisericii cu hramul „Sf. Dumitru”, din Suceava ambele închinate, în 1395, patriaiiiei de Constantinopol, printr-un act grecesc, unde al scris greşit Isac = Iact Kioc, în loc de Iaţco) căreia i s-a acordat de Alexandrei voievod, în 23 februarie 1453, scutire de dări şi desetina de albine de la prisacă şi dreptul de a aduce oameni „din Ţara Leşască”, meşteri olari şi cojocari care se lucreze pentru călugăriţe629. De altfel, legenda nu se afla în niciuna din cronicile scrise dinainte de 1453, nici de *Letopiseţul moldovenesc* şi nici de *Letopiseţul*

lui Grigore Ureche. Aşa că, rămâne să reţinem că, Iaţco prisăcarul din legendă nu este altul decât cel cunoscut în actele interne că primul

633 Letopiseţul Ţării Moldovei până la Aix>n Vodă (1359 – 1595) întocmit după Gngone Ureche vornicul, Istraţie logojatul şi alţii de Simeon Dascălul, Bucureşti. 1916. P 6.14 – 16, ed C Giurescu

033 N Costin. *Letopiseţul Tării Moldovei*, Bucureşti, 1942, ed. I. St Petre, p 173

634 M Costăchescu, op. cit., I, p 317 – 322, 442, 509, 529 – 532; H, p 24, 32, 36, 46, 650, 701

635 *Ibidem*, I. P 1 – 4, 33.41, 44.57.61, 69.73

636 *Ibidem*. I, p 322, 529 – 531

0371. Bogdan, *Documente*, I, p 85 – 86

638 E Hurmuzaki, N. Iorga, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, XIVI, Bucureşti, 1915. P 18, doc. 41

639 M Costăchescu, op. cit., II, p. 47, 57, 61.70, 72.73, 74, 76.77

secretar al cancelariei voievodale războinicul = boier Iaţco, şeful militar al satului de la şanţul de graniţă de la Ceitolom = *Ciortonia* care avea pe lângă mănăstirea fondată de el în Suceava o prisacă cu albine. Dar cum cancelaria organizată pe lângă curtea voievodală nu putea funcţiona numai cu un singur secretar, imediat şi alături de acesta apare Braţeni logofăt şi fiul său Ivaşco Braţeiescu[1635], Gârdea şi Isaia Gârdescu şi alţi oameni învăţaţi aleşi dintre războinicii moldoveni.

16350 30 Ibidem, I, p Al, 57. 61. 70. 72.73. 74. 76. 77

Dacă din puţinele acte, care au supravieţuit din această weine, până acum nu avem niciunul pentru satul de unde au fost aduşi, la Suceava, Brăteiu şi fiul său, în schimb, ştim că Gândea şi Isaia Gârdescu erau de la fosta cetate de scaun de la Baia[1636], iar Cupcici logofătul, mai apoi vornic, era originar de la Cupca, din ţinutul Cernăuţi, unde-şi avea „casa” lui. [1637]„

În acelaşi timp, a fost înfiinţată pe lângă curtea şi cancelaria voievodală o şcoală în care învăţau fiii boierilor de curte şi ai voievozilor. O ştim aceasta din însăşi mărturia lui Alexandru cel Bun, din anul 1429, care încredinţează boierului pan Radul, spunându-i „*gramaticul nostru* „[1638]adică profesorul nostru care preda gramatica şi se ocupă de studiul textelor numit aşa de la YpapiiaxiKÔC în limba greacă[1639][1640], satele la Terebne, Zăbriceni şi Ivancăuţi, uric cu tot venitul, lui şi fraţilor lui şi copiilor etc. Deşi contestată ea a existat totuşi.633

În acest aşezământ de cultură instituit la cartea voievodală şi supravegheat de mitropolit şi de marele logofăt predau tot boieri şi fiii de boieri proveniţi dintre războinicii satelor. Din rândul

---

16360 31 Ibidem, II. p. 701-702; E Hurmuzaki - Kaluzmacki, Documente 7j, p 865.

16374 32 M. Costăchescu, op. cit, I. p 261-265.

1638 Ibidem, I. p 258-260

16394 34 A Bailly, Dictionnaire grec..., p 417.

16404 35 C. Cihodaru, Învăţământul în Moldova în sec. XV-XVIU, Bucureşti, 1960. extras din..Contribuţii la istona dezvoltării Universităţii din Iaşi”, 1860-1960, vol I, p 9-32.

acestora am putea cita pe Neagoe *gramaticul*, viitorul logofăt, boier comandant peste Curtea de la Negoeşti, de pe stânga Siretului din ţinutul Suceava[1641] şi pe ginerele Mihul *gramatic*, mai apoi logofăt, fiul protopopului fuga de la Buciumeşti[1642] de pe Şomuzul Mare, de lângă Fălticeni. Tot aici au învăţat şi predat şi gramaticii Oancea, fiul lui Stănigă, ginere lui Iurghici pârcălabul[1643], cu fratele său Ilie şi Costea Andronic,[1644] verii lui Mihul logofăt, de la Stănigeni Buciumeni. Ultimii doi, mânuind cu aceeaşi dexteritate sabia ca şi condeiul cad, luptând hi bătălia de la Tamaşani, contra lui Bogdan al II-lea[1645].

Nu ştim de unde este Ghedeon, diacul Doamnei[1646], dar Ioan Tăutul[1647] era de la Bălileşti, din jos de Târgul Şiret, unde era şeful militar al curţii de acolo[1648]. Şi exemple de acestea se mai pot da. De aceea, nu în zadar şi de formă, menţionează cărţile domneşti prezenţa la curtea domnească, pe lângă războinicii maturi, boieri cu

16414 34 M Costăchescu, op. cit, II, p. 471-491
16424 37 Ibidem, I,p 501-506.
16434 38 M Costăchescu, op. cit., I, p 465-467
16444 39 Ibidem, H. p. 87. 92
16454 40 I Bogdan, Cronicele slavo-române. ed P P Panaitescu, p 7. 15
16464 41 M Costăchescu. op. cit, I, p. 210, 217, 219, 224, 359, 460, H. p 338, 387.446, 653
16474 42 Ibidem, I, p 299,416
16484 43 T Codrescu, Uricariu.X, p 92, 101. 107, 152-153, A Moldova, veac XVII, vol I, p 14

atributul de viteji, toţi vornici, şi pe copiii acestora. Scopul avut în vedere, în afară de acela politic, era de a garanta credinţa, fidelitatea în jurământul feudal depus în primul rând şi de a fi instruiţi la şcoala şi în pregătirea de viitori războinici. Doar pentru aceasta erau prezenţi la curtea voievodală pe lângă boierii gramatici, şi instructorii militari străini panii lituanieni.

Stanislav de Vronova, Pasco Albul, Nicolae, Mihal şi alţii care sunt cu ei, plătiţi cu leafa lunară de câte 5 gr mie polone de lăncic şi asiguraţi de nutreţul cailor*544

În ce priveşte cine sunt de unde sunt şi ce funcţii ocupă boierii ce constituie anturajul voievodului, putem afla numai dacă urmărim numele fiecăruia în cărţile scrise de dieci în cancelarie. Mica parte erau din aceiaşi gintă cu dinastia, rudenii apropiate, cum afirmă şi Ilie Minea[1649][1650], localităţile apropiate de Suceava, de unde sunt originari, arătându-i le raza ocupată iniţial de ginta care a dat prima dinastie a Moldovei, cunoscută nouă astăzi. Cu aceştia însă nu se puteau acoperi şi organiza toate „casele” şi „curţile” de pe întregul întins al ţării din Plonini şi Câmpia Românilor de la Sneatin şi până la Marea Neagră. Marea majoritate din aceşti militari

---

1649 Anal. Acad. Române, S HI, tom XXIX (1907) M S. I. p 627-628; A. Moldova, veac XIV-XV, vol. I. p. 96

1650 I. Minea, Principatele române şi politica orientală a împăratului Sigismund. Bucureşti, 1919, p 50, 53
şi 94.

comandanţi era produsul satelor.

Dacă lăsăm la o parte pe *Pomcino* = căpitaneus, menţionat o singură dată în actul emis de Petru Muşat la 1384[1651] şi pe jupânul fuga Giurgevici cumnat lui Roman voievod, pe Şteţcu, nepotul de soră a acestuia şi trecem cu vederea pe jupânii Braţul Neatedul Andriaş şi Bogdan, simpli dinastici rămaşi membrii ai Sfatului domnesc, aproape toţi ceilalţi războinici din anturajul lui Petru, Roman, Ştefan, fuga şi Alexandru se pot identifica şi ca urmare se pot afla satele de origine administrate de ei. *Jula* sau *Qitilea căpitanul*[1652] este Giulea Pântece[1653] supranumit Foltică de la Samus, sat numit mai apoi Fălticeni[1654]. El este tatăl lui Danciul Guliei şi bunicul Giurgiu Samuşin care a participat în 1415 la conciliul de la Constanţa[1655], a lui Stan Pântece, postelnic şi vistier[1656] şi soţiei lui Petra Şoldan = de unde Şoldăneştii de pe Şomuz, sat inclus în Fălticeni[1657] şi a...

1651 M. Costăchescu, op. cit, p 5-6.

1652 M Costăchescu, op. cit, I, p 5-6, II, 601-603

1653 Ibidem, I, p 164, H, p 383-384

1654 A Gorovei, Fălticenii, Fălticeni, 1938, p 3 şi urm

1655 C Karadja, Delegaţii din ţara noastră la Conciliul din Constanţa (Baden) în anul 1415, în „Anal Acad Rom M S Ist " S. III. tom VII (192"D. p 59-91, idem. Portretul şi stema lui Gr. Ţamblac şi misiunea sa la Conciliul din Constanţa, în „M S I Seria", HI, tom XXVI, (1943-1944), p 141-147, M P Dan, Cehi, slovaci şi români în veacurile X1II-XVI, Sibiu. 1944, p 82-83.

1656 M. Costăchescu, op. cit, I, p 93, H, p 384, 629

1657 Ibidem, I, p 92-96, 328, II, p 381. 384

Bârfa[1658], (Burla) este vornic de Hârlău[1659], dar originar din Prevoratie şi Oprişeni din ţinutul Cernăuţi,[1660] De la *Bârfă* provine, probabil şi denumirea *Hârlău*, Stanislav Elovschi[1661], adică de la *Ielovă* este Stanislav *Rotompan* de la *Rotompăneşti*[1662], ţinutul Suceava, învăţatul boier delegat, în 1415, cu Giurgiu Samuşin la Conciliul din Constanţa[1663].

Drăgoi mareşalul[1664], reprezentantul Moldovei, în 10 decembrie 1389, la Radom în Polonia, alături cu delegaţia de boieri ai lui Mircea cel Bătrân pentru semnarea tratatului de alianţă cu Iage110060, este Drăgoi Viteazul[16651666], *vornic* de la Tulova[1667] = localitate numită mai apoi *Vomiceni*. De curtea de la Tulova depindeau satele din jur *Drăgoieşti*, de unde era originar Drăgoi, Lucăceşti, Boţeşti şi Căcăceni, toate într-un hotar primite de el vislujenie şi moştenite de ilul său, Romaşco şi nepoatele sale... una căsătorită cu Laţco, nepot lui Petru Ponici[1668] şi alta cu Stanciu

---

16580 53 Ibidem, I, p 5-6, 129, 130. 212, H, p 261
1659 Ibidem, I, p 27, 32, 37, 41, 47, 89, 601-602, 625
1660 Ibidem, I.p 129-131
16616 5Ä Ibidem, I, p 14
16620 57 Ibidem, I, p 160-161, H. p 478
1663 C Karadja, op. cit, p 59-91, M. P Dan, op. cit, p 82-83.
1664 Op. cit, p 82-83, nota 5
1665 M Costăchescu, op. cit.. I. p 601-602.
16666 61I. Mmea, Principatele române, p 41, Hurmuzaki - Densuşianu, op. cit. Ij, p 315.
1667 M. Costăchescu, op. cit, I, p 23, 414
1668 Ibidem. I, p 116,122,414.

aurariul[1669][1670], cu excepţia Tulovei. *Dragoş viteazu165*, original* din Holmul de pe Stavnic numit după numele său *Drăguşem* din ţinutul Vaslui, e membru în Sfatul domnesc apoi şi ca vornic de Neamţ? 66.

Ionaş Viteazul, de loc din Bucureşti, Vladimireşti şi Ciorsăceşti[1671] de pe Siret este vornic[1672] la curtea de aici de unde *Dvonştea*, nume dat tuturor acestor sate aflate într-un singur hotar. El nu trebuie confundat ce Ioan zis şi o ană, vornic de Suceava, originar din Vomiceni ţinutul Dorohoi, cum am văzut deja

Costea Viteazul[1673] (Costea Brătilă[1674]?) este originar din hotarul cu Brăieştii, de Pe Strahotin şi Jijia[1675], de lângă Movila Vulturului ţinutul Dorohoi, probabil Coştea Valahul[1676] delegatul lui Alexandru cel Bun la Ştecar, pentru împăcarea cu polonii supăraţi de arestarea lui Iuga

Badea cel Bătrân67: > e vornic de Suceava[1677] şi tatăl lui Dumitru[1678]. Ciban, scris Ţiban[1679], este din Ţibana-Băceşti, de pe Bârlad

---

1669 I Bogdan, op. cit. I, p. 66-68.
1670M Costăchescu, op. dt. I, p 8. 23, 32, 37, H. 151-154
1671“ 7 Ibidem, I, p 57, 61, 87, 165, H, 151, 628-629
1672“ 8 Ibidem, I, p 7-13, 25; II, p. 625-626
1673 Ibidem, I, p 8, 23. 29. 371, 612, 614
1674 Ibidem, I, p 85-86,90
1675* 71 Ibidem, I, p 27. 90
16766 12 Ibidem, n.p 623-624
1677 Ibidem, I, p 47, 89. 120 156, 223, 248, 270
1678 Ibidem, I,p. 142-145.
16796 16 Ibidem, I. p. 32. 37.41,85.

ţinutul Vaslui[1680] Boierul Ghidea67S era în Sfatul domnesc în calitate de vornic al curţii din satul Gândinţi[1681], de pe stânga Siretului din ţinutul Roman, curte trecută pe rând sub administraţia lui Negrea vomie, a mănăstirii de la Bistriţa[1682] şi a lui Oana vornic şi fiilor să-i[1683].

... Negrea sau Negru era vornic de Bârlad[1684]. Micul era de la Molniţa[1685], unde era desigur o altă curte, iar Ion cel Bătrân de la Vorona, curte mai târziu sub denumirea de Curtea Anuşcă[1686].

... în lunga domnie a lui Alexandra cel Bun s-a mai pus în practică şi un alt sistem. Acela de a transfera pe unii boieri, şefi de ciuţi provinciale de la o curte la alta, obiceiu menţinut în epoca modernă şi contemporană de a muta pe militari de la o garnizoană la alta. Un Roman, boier originar din Romaneşti-Duinbrăveni685 de lângă Suceava, unde era o curte, e adus la Siret6S6, iar un Şandra, originar din Tudoraţinutul Suceava, „unde era casa lui" e transferat la Hotin687, revine la Tudora588, ca apoi să treacă la Neam (589. Acest Şandra nu trebuie confundat cu Şandra de la Dorohoi. Vlad, frate cu Cârstea Goraetă de la

---

16806 11 Ibidem, I.p 21-25

1681 Ibidem, I, p 269-270.

1682 A Moldova, veac XIV-XV - vol. I, p 38,1 Bogdan, op. cit., II, p. 173-174

1683 M Costăchescu, op. cit., I, p 269-270

1684 Ibidem, I, p 47, 61, 65, 70, 85-89, 90, 334

1685 Ibidem, I, p 32, 37, 41, 89, 528,1 Bogdan, op. cit, I, p. 48.

1686 M Costăchescu, op. cit, I, p 47-48, 369, II. 176,415, 500, 594

Solea690, unde era o curte, în care mai târziu Ştefan Tomşa II va fonda mănăstirea Solea691, e boier în sfat ca vornic de Roman692 şi apoi ca vornic de Şiret693. Şi cazuri din acestea se mai pot cita, dar nu e necesar. Situaţia e aceeaşi şi mai târziu şi o avem confirmată în cărţile domneşti emise de urmaşii lui Alexandra cel Bun. În actul de omagiu depus în 19 septembrie 1436, boierii din Sfatul lui Iliaş apar la Liov, fiecare indicând curtea localităţii din care provine şi unde e comandant. Panul Vâlcea e de la Lipnic, pe Nistru, ţinutul Soroca; Isaia de la Baia; Petra vornic de la Hudeşti, ţinutul Dorohoi; Undeata de la Zubrăuţi pe stânga Prutului, ţinutul Iaşi. Ştefiil Jumătate, de la Şerbăneşti, de pe Siret, ţinutul Dorohoi; Duma Limbă dulce, de la Brănişteri, ţinutul Roman; Lazăr fiul lui Oană vornic e vornic la Tulova, unde a fost mai înainte Drăgoi; mareşalul Stanciul e de la Bogăeşti, desigur Bugaiciouţi694, de pe Răut ţinutul Soroca; Stan Birlici, fiul lui Bârfa de la Oprişeni, vornic de Hârlău e vornic la Voroneţ = Gura Humorului; Vitolt este de la Ripujinţi, ţinutul Cernăuţi; Deniş logofătu1695 e de la Hropotouţi, ţinutul Hotin; Steţcu a lui Giurgiu de la Frătăuţi vornic la Toporouţi, iar fratele său Danco la Frătăuţi; Stan posadnicul era din Lăleşti. Posadnici pe Jijia ţinutul Iaşi; Damăcuş stolnicul, fiul lui Ghelebi Miclouş de la Oituz-Tg. Trotuş, era vornic la Sireţel, din jos de Tudora. Ioaniş Foltică era de la Şomuz – Fălticeni, iar Sima, a lui Mihailaş, vornicul de Dorohoi, originar

din Şizcouţi – Noua Seliţa, ţinutul Hotin e vornic la Herţa Bogrea e vornic la Mihăeşti, iar Hodea de la Mamomiţa, ţinutul Dorohoi. Misea a lui Ravas e vornic la curtea din Râuşeni, pe Jijia ţinutul Hârlău; pan Ioachim este fiul lui Călian de la Cetatea Albă, Ivaşco e deja Rugăşeşti, pe Siret ţinutul Cernăuţi. Bons e de la Cuciur ţinutul Cernăuţi696. În text se mai adaugă şi toţi cavaleriişi boierii şi sfatul mai înainte numitului voievod (i uşi i ritm i boiari i rada).

Urmăriţi îndeaproape şi după cărţile domneşti prin caii li se dau „casele" sau „curţile" în stăpânire pentru „dreapta şi credincioasa slujbă" = acestea moştenite şi fiii lor ca vislujenii, cum am văzut deja în capitolul precedent, e clar că războinicii care participau în Sfatul domnesc cu titlul *de pani* sau *boien* erau toţi dregători, şefi militari ai curţilor din provincie, adică războinici cu *dregătorie* sau *slujbă* militară. Cooptaţi ca membri ai Sfatului voievodal, toţi „formau Sfatul,[1687]

În fruntea căruia stătea *voievodul*. Unii erau „*supremi consiliaţii*" din proti-pente, adică cei dintâi cinci cum erau *logofătul*, ca organizator al cancelariei şi director al şcolii fiilor de boieri.

„Marele vornic de Ţara de Jos", marele vornic de Ţara de Sus, Căpitaneus sau hatmanul, comandantul cavaleriei şi marele postelnic. Alţii erau membri în calitate de vornici de cuiţi, de la sate.

16874 94 Ibidem, H, p. 701-703

La aceştia se mai adăugau dregătorii curţii voievodale: a) *spătarul,* b) *paharnicul,* c) *vistiernicul,* d) *stolnicul,* e) *comisul,* f) *medelmcentl,* g) *clucend,* h) *sulgend,* i) *jitnicend,* j) *pitarul,* k) *şetrand* şi 1) *vornicul de poartă691*. Aşa stând lucrurile, e greu de spus că în Sfatul domnesc ar fi putut participa boieri fără dregătorii şi fără rosturi.

CINE SUNT CURTENII ŞI SLUJITORII

Ştefan cel Mare va modifica întrucâtva structura Sfatului domnesc. Marele voievod va renunţa la a coopta în sfat pe toţi comandanţii de curţi de ocoale provinciale şi va restrânge numărul boierilor membri din anturajul său la căpitani sau castelanii de cetăţi, ca şefi militari ai ţinuturilor de ţară698. Astfel reorganizată, curtea voievodală se va compune, după reforma marelui voievod, din pârcălabi sau castelani ca reprezentanţii ai ţinuturilor şi curtenii călări ce formau suita acestora din curţile de ţară, care nu erau alţii decât războinicii – şefi ai „caselor" din judecii ca: Dragoş Urlat, Ivaşco Podobitu, Giurgiu şi Atoc Staia etc, şi ca unii ce depindeau de steagurile respective699.

Văzută problema în felul acesta, nu e de mirare pentru nimeni remarca făcută de martorul polon Przylusky după care la Colomeea, în 15 septembrie 1485, Ştefan cel Mare a depus jurământul împreună cu o mică oaste de 3.000 de boieri şi curteni, armaţi cu arcuri, săgeţi, scut, sabie, suliţă sau lance, călărind fiecare pe un cal

jugănit. Ajurat cu toţi războinicii săi zişi, în limba lor populară, boieri – scrie martorul, însă toţi pământeni de ai săi, având bunuri ereditate în Moldova şi alţii toţi curteni mai cunoscuţi”... iar în textul latin: *omnibus suiş ermigens boians vulgari comm lingua dictis, sui vero omnes tenigenae bona hereditaria* în *Moldavia habentes etalii omnes curienses notabihores100*. E vorba de războinici călări redaţi în limba latină medievală prin termenul *armigens* (de la *armigenum* = *armatus* equus701, boieri şi curteni cărora regele polon le-a pus insignele de cavaleri = *militas*: *Omnes Palatinae aimigeros... militiae symbolis însingnuit*) *702*.

Rândurile scriitorului arată lapidar că războinicii = *armigeri* sunt atât *boierii* cât şi *curtenii* şi că ambele categorii primesc insigne de cavaleri. Ele confirmă informaţiile din actele moldoveneşti, interne şi externe, că boierii cooptaţi ca membri ai Sfatului domnesc în calitate de vornici: şefi ai curţilor de ţinut cum sunt: Drăgoi *Viteazul*, Dragoş *Viteazul*, Ioaniş *Viteazul*, Costea *Viteazul*, Grozea *Viteazul*, Braţul *Viteazul*, Tamaş *Viteazul* erau recrutaţi din *ordinul equestm* care funcţiona pe lângă flecare curte de ocol şi ţinut, din provincie. Boierii şi curtenii[1688]

de la aceste ţinuturi erau, după aprecierea lui Sigismund de Luxemburg de zece mii, (cum *omnibus stus panceratis decern milita*[1689]). Dacă mai adăugăm curtenii ca gardă domnească, în

---

1688 B P Hasdeu, op. cit., Ij, p. 24

număr de 3.000, de la curtea voievodală se ajunge la cifra de 13.000 de oameni înarmaţi oastea de curte, adică două legiuni a câte 6.000 de luptători fiecare cât a avut Ştefan cel Mare, alături de el, la Valea Albă „Eu împreună cu curtea mea am făcut ce-am putut”, spunea marele erou Senatului Veneţiei, prin gura trimisului său Ioan Ţamblac[1690]. Jertfele făcute de războinicii celor douăzeci şi patru curţi de ţinuturi[1691] au fost mari. *Letopiseţul Anonim*, zis de la Bistriţa, notează pe scurt”: Şi au căzut acolo *vitejii cei bum*, (= *dobrii viteaji*) şi mulţi boieri mari (= *velikii boleari*) şi feciorii cei buni şi tineri (= *i dobrii i mlădii iunaţi*) şi oastea cea bună şi vitează (= *i voiscaa dobra i hrabra*) şi vitejii feciori husari se potopiră atunci[1692] (= *i hrabrâi iunaţi husare*).

Autorul *Cronicii moldo-germane* vorbeşte de pieirea oştirii (*sein Volk*), de curte, a marilor boieri (*sein grosse Heren*) şi a cavalerilor nobili (*Edelleute j101*. Grigore Ureche, paraffazând textul din *Letopiseţul moldovenesc,* reţine informaţia că „mulţi din *boierii cei mari* au picat şi vitejii cei buni au pierit cu totul atunci, şi fii scârbă mare în toată ţara”[1693]. Numărul celor

---

1689 E Hurmuzaki. Documente., Ij, p 567-568 Szabo Karoly, Szekely O/develtar (Documente secuieşti), I, Cluj, 1872, p 126
1690 I. Bogdan, Documente, II, p. 344
1691 Cronica moldo-polonă, în I Bogdan, Cronicele Slavo-române. ed. P. P Panaitescu, p 176-186
1692 Letopiseţul Anonim, în I Bogdan, Cronicele Slcrvo-române, ed cit. p 9 fi 18
1693 Letopiseţul Ţării Moldovei, ed C Giurescu, 1916, p. 62

căzuţi a fost de 200 de oameni: „Non amplius quam ducentos de suiş prostravit” – menţionează I. Długosz,[1694] după informaţiile moldoveneşti – număr continuat şi de Angiolello[1695] care a fost martor ocular, ca secretai al lui Mahomed al II-lea: *efiiorno morţi de 200 persuone*”. Prinşii au fost însă mai mulţi. Cifra acestora se ridică la 800 de luptători, dintre care parte erau viteji de la Cetatea Albă şi Chilia[1696], nide apropiate ale cuceritorilor cetăţii Lerici[1697] din 1455, şi cu acei *cives robustiores* ce se vor ridica în apărarea zidurilor Chiliei[1698], în 1484. E cea mai concludentă dovadă că oastea de „curte” de la Războieni – Valea Albă despre care vorbea Ştefan cel Mare veneţienilor era formată din războinicii tuturor curţilor de ţinuturi. *Cronica moldo-polonă* a reţinut greşit cifra de „8.000 de oameni pentru bătaie şi străji”, mobilizaţi de la cele 24 de ţinuturi sub conducerea pârcălabilor şi a vătafilor stegari în timpul domniei lui Alexandni Lăpuşneanu[1699] Un martor ocular de la începutul secolului al XVII-lea, Polo Minio relatează ca în Moldova, la 1620,

1694 I Dlugosz, op. cit., II, col 545; I. TJrsu, Ştefan cel Mare, Bucurefti, 1925, p 135
1695 Donado da Lezze, Histona turchesca, (1300-1514), ed I TJrsu, p 88, Bucurefti, 1909
1696 Ibidem, p. 89-90
1697 N Iorga, Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Alba, Bucurefti, 1899. p 116-117; N Bănescu, Maurocastron - Cetatea Albă, în „MSIS“, m. tom XXII (1938-1940), p 175, 177-178.
1698 N Iorga, op. cit, p 279
1699 I. Bogdan, Cronicele slavo-romăne, ed. at., p. 176, 186.

curtea era alcătuită tot de aproximativ „*10 miile cavalli arderi*, care (*sono la piu brava gente de quelle provinţie, tutta obligata seivir al principe senza altro stipendio per certe essentiom ehe godono ordinanamente*) „sunt cei mai bravi din acea provincie, obligaţi să servească pe domn, fără altă plată decât anumite scutiri de dări de caii se bucură în mod obişnuit”[1700]. Dintre aceşti, luptători de la ţinuturi domnia alegea garda domnească de o jumătate de legiune adică de 3.000 de oameni (Moptac) [1701]pe care-i aducea cu tot cu copii la curtea voievodală.

Menţiunea *Letopiseţului anonim*, că la Valea Albă au căzut alături de I) bărbaţii viteji, H) marii boieri şi IQ) feciorii viteji şi feciorii husari se referă şi la elementele tinere fără dregătorii, la fiii de boieri şi curteni din garda domnească. Garda domnească avea deci un număr fix. Grigore Ţamblac foloseşte, pentru a o deosebi de oastea de curte, termenul *porta*[1702][1703].

Ea era aceiaşi sub Petru Rareş, adică tot de 3.000 de oameni. Reichersdorffer a văzut la curtea din Suceava, în 1536, „trei mii de călăreţi care stau necontenit sub arme, *gata să însoţească onunde pe voievod cu impele lor*”. Şi adaugă că, „voievodul poate să adune în ţara sa., făcând

---

1700 Hurmuzaki. Documente VIU, Bucurefti, 1894, p 391, IV, p 598-599

1701 Mauncius, Alta militară, ed H Mihăescu. p 419

1702 I. Bogdan, Documente II, p 345

1703 Cronica moldo-polonă în I. Bogdan, Cronicile slavo-române, ed cit, p. 176, 186

chemare obştească, o oaste până la şaizeci de mii de *călăreţi* şi *pedeştn" 7 ls*, din provincie, cifră menţionată şi de *Cronica moldopolonă719*. În medie erau deci cam câte 500 de războinici de fiecare curte din cele 24 de ţinuturi, voievodul având garda de 3.000 de oameni ca şi regele Ungariei. După fiecare bătălie, în locul celor căzuţi din gardă domnească erau aduşi şi instituiţi alţii din acei care se distinseseră prin curajul lor pe câmpul de luptă. Aşa s-a întâmplat, în 1481, îndată după bătălia de la Râânnicul Sărat, unde a căzut Şendrea, portarul Sucevei, vestit *rytter*[1704]°. *Letopiseţul anonim* rezumă evenimentul din 1481 foarte pe scurt şi lacunar: „Şi a instituit atunci mulţi viteji (curteni) şi a dăruit atunci – Ştefan cel Mare – multe daruri şi îmbrăcăminte scumpe *boierilo*r să-i şi *vitejilor*) (curtenilor) şi întregii lui *oştiri* „[1705](= curţi).

I. Długosz însă vorbeşte, desigur din informaţiile primite de la moldoveni – că, 411 ai mulţi din acei de la ţară din ordinul sau numărul pedeştrilor au fost transferaţi în numărul cavalerilor şi vitejilor (curtenilor) = în textul latin: *plunmi agrestes expeditum numéro în equitum et militiim numenim translaţi*[1706]–, La fel s-au petrecut lucrurile şi după izbânda din Codrul Cosminului. Nu este vorba deci de o ridicare „den

1704 I. Chitimia, Cronica lui Ştefan cel Mare, p 42; I. Bogdan, Cronicile slavo-române, ed P P Panaitescu,
p 12.
1705 1. Bogdan, op. cit, p 19,21
1706 1 Dlugosz, op. cit., n, p. 525-527, 562.

prostime la statul de nemeşi”, cum arată Nicolae Costin[1707], ci de un transfer al celor ce s-au distins din ordinul pedeştrilor de la curţile de ţară, provinciale, în ordinul călătorilor şi curtenilor din acele curţi şi de la acestea în al războinicilor cavaleri şi curteni de la curtea voievodală numită în limba italiană *porta* de către Ioan Ţamblac.

Claritatea textului din *Letopiseţul Anonim*, completat de relatarea din Długosz, nu lasă echivoc în a înţelege că, în fiecare curte de ţinut erau în funcţie trei ordine militare: I) *ordinul pedeştrilor*; II) *ordinul curtemlor-viteji*, călări; IU) *ordinul boierilor*, aşa cum am văzut că se desprinde şi din pasagiul aceluiaşi istoric polon, referitor la evenimentele anului 1459. În vorbirea curentă a cronicarilor însă se face o deosebire între vitejii şi boierii din curtea voievodală şi acei de la curţile provinciale. Aceştia din urmă sunt rareori numiţi, *boieri di ţară* şi mai adesea „ţara”, termen sub care se ascunde de cele mai multe ori ordinul calărilor şi a celor din pedestraşi, adică războinicii *provinciales* sau *gloatele*.

Tot aşa de explicit apare deosebirea dintre oastea curţilor din ţară şi aceea a ciulii voievodale, precum şi din cât ordine militare era alcătuită aceasta din urmă, *Letopiseţul moldovenesc*, în varianta lui Grigore Ureche la povestirea evenimentelor de război şi răzmeriţe. Referindu-se

---

1707 N Costin, Letopiseţid Ţăm Moldovei, ed. I. Şt. Petre, Bucureşti, 1942, p 266 v şi interpretarea lui A Balotă, Vitejii lui Ştefan cel Mare, în „Studii şi articole de Istorie" IX, Bucureşti. 1967, p 43-64.

la două cazuri de război, analistul scrie că, la 27 februarie 1470, Ştefan cel Mare „strâns-au *ţara* şi *slujitorii* săi şi au intrat în Ţara Muntenească de au prădat marginea şi au ars Brăila” 724, iar, la venirea tătarilor, în august 1518, „s-au prilejit Ştefan vodă cu *oaste* gata în gura Coroviei şi au dat veste şi *ţării* de sârg să se strângă” 725. E limpede că, expresia *ţara*, aici, se referă la oştirile curţilor de ţară şi termenii *slujitori* şi *oaste* ascund ordinele militare ale curţii domneşti.

În descrierea răzmeriţelor autorul merge chiar până la analiza ordinelor militare de la curtea voievodală. Cu ocazia complotului urzit, în 1523, de boierii de *ciute*, Găneşti şi Albureşti, „văzând *boierii*... moartea lui Arbure hatmanul şi socotind că şi ei vor lua acea plată cu toţii s-au ridicat asupra lui Ştefaniţă voievod... Ce nimica n-au folosit... că lui Ştefan Vodă i-au venit *ţara* într-ajutoriu” 726. Sau „cunoscând *boierii* şi *ţara* la ce vine lucrul – în 1538 – se sfătuia... ce vor putea face ca să poată hălădui...” Şi, după ce Hârea Chelarul „i-au spus lui Petru vodă, cum şi *ţara* se voroveşte să-l părăsească... Petru Vodă lăsai-au scaunul şi s-au dat spre munţi” 727

Cine erau *boierii răsculaţi*, la 1523 şi 1538 şi ce reprezentau ei şi în 1541, arată cronicarul, când vorbeşte de asasinarea lui Ştefan Lăcustă. „Mai apoi *urându-l curtea, toată* s-au vorovit *o seamă de boieri din curtea lui*, anume *Găneştii* şi *Arbureşti*. *I* şi dând învăţătură *slugilor* sale să se într-aimeze cu jurământ... l-au omorât” 72S. La

înapoierea lui Petru Rareş, Macarie relatează că, toată mulţimea boierilor moldoveni, „*atât cei de la curte ce se deosebeau prin strălucirea neamului, cât şi cei numiţi în dregătorii*, ca înaripaţi au ajuns la Brăila, lăsând în părăsire pe nenorocitul Cornea" 729, în timp ce *Letopiseţul moldovenesc* deosebeşte pe toţi boierii ţării" cai i l-au părăsit pe Alexandru Cornea şi închinându-se lui Petru Rareş la Brăila, s-au rugat să-i ierte de greşeala lor730 de „oastea" de curte ce l-a părăsit pe uzurpator în faţa lui Petru, la Galaţi7" *[17081709]. Aceasta din urmă a fost întărită în timpul domniei lui Ioan Despot Vodă (1561 – 1563) cu lefegii străini. Termenul sub care apare cel mai adesea oastea de curte este acela de *slujitori*, atât *călări* cât şi *pedestri*. Pre *slujitori* îi umplu cu bani „Despot Vodă", iar pe *boieri* cu cuvinte bune şi dulci îi îmblânzi. Aşa i s-a închinat Ţara de Sus, toată732. Iar când Tomşa hatmanul i-a trimis ştirea despre intrarea lui Visnoveţchi cu tătarii în ţară şi i-a cerut să-i dea lefegii lui ce avea, că era nemţi, unguri, Ieşi oameni străini, cronica adaugă că

1708L etopiseţul Ţării Moldovei până la Aron Vodă (1359-1595) ed. C. Giurescu, p. 54 Ibidem, p. 127.
Ibidem, p 130 Ibidem, p 141-142 Ibidem, p. 145-146
1709 Bogdan. Cronicele Slavo-românе. ed. P. P Panaitescu, p. 102

Letopiseţul Ţării Moldovei, ed C Giurescu, p 154

Ibidem, p 155

Ibidem, p. 177
Ibidem, p 195

Despot crezând aceste cuvinte „datu i-au *slujitorii* săi nemţii călăii fără pedestrime unguri, care au oprit-o lângă sine, pre care-i era, nădejdea” 733.

După mascarea slujitorilor nemţi şi prinderea lui Visnoveţchi, *Letopiseţul moldovenesc* mai scrie că: Ştefan Tomşa „s-au întors spre Suceava şi, strângând „*ţara*”, au înconjurat cetatea, unde era închis Despot[1710] cu slujitorii pedestri. Asediat aici, Despot, tăind personal cu sabia sa „pre căpitanul *pedestnlor*, Dervici Petru, că s-au ajuns cu Tomşa[1711], provoacă răscoala slujitorilor unguri, care deschid cetatea. „Atunci – continuă cronica – dacă văzu Despot Vodă că l-au viclenit toţi boierii, l-au părăsit toţi *slujitorii* şi *ţara s-au* ridicat asupra lui[1712], îmbrăcat domneşte au ieşit afară din cetate mai sus de Areni, unde era *ţara adunată* şi se închina Tomşii”.

C o m² arin d numai această ultimă frază, formulată aşa de limpede de Grigore Ureche, după informaţiile *Letopiseţidui moldovenesc*, cu reiatările lui I. Długosz pentru evenimentele din anul 1359 şi organizarea militară a Moldovei descrisă de Dimitrie Cantemir, în 1716, ne izbeşte similitudinea de situaţii, în ce priveşte permanenţa celor trei ordine militare instituite pe lângă „casele” şi „curţile „satelor din Moldova medievală, veacuri la rând. Nu e locul a demonstra aici, în continuare, cine mai sunt şi

1710 Ibidem, p. 201
1711 Ibidem, p. 201-202.
17127 30 Ibidem, p 202

curtenii cărora de curând li s-a închinat o monografie[1713], din cauza economiei spaţiului fiecărui capitol. Ne vom mulţumi să adăugăm, pe lângă cele ce au rezultat din analiza documentelor şi a informaţiilor desprinse din *Letopiseţul moldovenesc* în varianta lui Grigore Ureche – Simion Dascălul, spusele lui Dimitrie Cantemir după care *curtenii* = *vei aulici* sunt războinicii de la curte care au moştenit vreun sat de la părinţii lor, adică fiii foştilor boieri cu sau fără vreo dregătorie la curţi, desigur proveniţi tot din „casele" şi „curţile" satelor.

Nu vom trece însă peste cel de al treilea ordin militar care formează grosul oştirii „caselor" şi „curţilor" de ţară, numită în limba latină *provinciales* în polonă *pospolistrem* sau *şleahtă* (de la Geschlecht), în documente *neamun* sau *răzeşi*, şi cunoscută în limba cronicarilor sub expresia *ţara*[1714][1715], termen care nu trebuie confundat cu vecinii = *seivos* sau *nistici*, după înseşi semnalarea lui Dimitrie Cantemir. Constituirea şi prezenţa acestor ordine militare pe câmpiile de bătălie, în secolul al XVT le-a, au fost

---

1713 N. Stoicescu, Cwtenii şi slujitorii. Editura Militară, 1968, p 15 şi urm, Recenzie Alexandru I Gonta, în „Revista Arhivelor", H, (1969), p 333-337.

1714 N Lăbuşca, Elementelejuridice din Cwtea lui Grigore Ureche, Teza de doctorat litografiată. Iaşi, 1922, p 152-160.

1715 Şt. Olteanu, Un manuscris necunoscut al lucrării lui Despot-Vodă, „De Arte militari", în „Studii", tom 23 (1970) nr 5, p 955-961

dezbătute în tratatul de artă militară, alcătuit de către Ioan Despot Vodă, al cănii original a fost recent descoperit de către Ştefan Olteanu într-o călătorie de studii, în Polonia7 j9.

CE SUNT, PROVINCIALII", „ŢARA" SAU „GLOATELE".

Alcătuind cel de al treilea ordin militar, „provincialii" sau „ţara" erau conduşi de boierii de ţară, adică de războinicii comandanţi ai „caselor". Cu ocazia unei incursiuni a oştilor polone, în anul 1507, în nordul Moldovei, *Letopiseţul moldovenesc* a reţinut că acestea au prins „o seamă de boieri de frunte de tară din regiunea Botoşani şi, „pre toţi... i-au dat în Oamenita de i-au tăiat"[1716].

Ca noţiune geografică „ţara" în gândirea cronicarilor e o totalitate de regiuni sau ţinuturi numite şi acestea la rândul lor tot „ţări" sau „holde" (= cuvânt gotic) în care, aşa cum am văzut deja în capitolul despre juzi că era împărţită Moldova şi în timpul lui Ştefan cel Mare[1717].

Grigore Ureche, vorbind despre ţara Ardealului, observă că „pre la marginile ei sunt alte ţări mai mici, care toate de însă se ţin şi supt ascultarea ei sunt, întâiu cumu-i Maramureşul... Ţara Secuiască, Ţara Oltului[1718], Ţara Bârsei, Ţara Haţegului, Ţara Oaşului., şi sunt şi alte *holde* multe", carele toate ascultă... şi se ţin de Ardeal".

1716 Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. C Giurescu, p 116
1717 1 Bogdan. Documente. I. p 283-288
17187 43 Letopisepil Ţării Moldovei, p 111

Sfera şi înţelesul geografic a fost luat de cronicar din vorbirea curentă a poporului pentru care în afară de pământul satului moştenit de autohtoni „o holdă” sau „ţara” era şi ţinutul locuit de o gintă. Concepţia această rezultă din modul cum au fost descrise răzmeriţile din anii 1581 şi 1592.

Pe Iancu Vodă, „fiind prin de lăcomie... nu l-au putut suferi *ţara* ce s-au rădicat *Lăpuşnenu* de s-au sfătuit ca să se dezbată de sub mâna lui”...[1719]

În acelaşi sens este redat şi textul referitor la Aron Vodă „într-aceste răutăţi şi belitari ce făcea Aron Vodă, de nevoie mare ne mai puţind suferi *ţara*, s-au rădicat *Orheianii* şi *Sorocenu* cu un domnişor, ce-i zicea Ionaşco”[1720].

În ambele exemple „ţara” este redusă la ţinuturile geografice dintre Prut şi Nistru în care locuiau Lăpuşnenii, Orheienii şi Sorocenii şi, bineînţeles, teritoriile administrate prin „case” şi „curţi”.

Ca noţiune istorică „ţara” este forma singulară, folosită de cronicar pentru a reda totalitatea locuitorilor din ţinuturile sau holdele Moldovei, locuitori care moşteniseră circumscripţiile teritoriale cu tot cu „case” sau „curţi” de ţară, întărite fiind prin cărţile voievodale strămoşilor pentru vislujenie. Meritul de a fi pus în discuţie aceasta expresie, aşa de curent folosită de *Letopisepil moldovenesc* în

1719 Ibidem, p 248
1720 Ibidem, p 263

varianta lui Grigore Ureche, îi revine regretatului N. Lăbuşca[1721], fost profesor la Facultatea de Drept din Iaşi.

Ce sunt „provincialii” sau „ţara” şi cum participă ei practic la evenimentele de răscruce ale istoriei Moldovei sau în diferitele împrejurări mai puţin însemnate, reiese cu prisosinţă din naraţiunea textului amintit.

Adunarea luptătorilor provinciali se făcea uneori spontan, alteori la chemarea voievodului. Una dintre cauzele care au determinat pe Ioan Albert să întreprinde expediţia din vara anului 1497 în Moldova a fost şi credinţa lui în ştirile false primite de la informatorii săi că „ţara” nu-i era „îndemână cu al său”. Dar „ţara, văz în d atât pradă şi risipa ce făcea oastea leşască silit toţi de se strângea la târg la Roman, unde era beleagul (tabăra)... şi unde afla Ieşi răşchiraţi, drept hrană îi lega, îi tăia de nu era volnici nici într-o parte să iasă”[1722].

După încheierea păcii, craiul polon se obligase să se înapoieze pe acelaşi dram parcurs la venire. Dar luând-o spre Codrul Cosminului pe altă cale, Ştefan cel Mare îl avertizează că, „văzând ţara paguba ce se va face de oastea leşească nu vor răbda ci vor vrea să-şi apere ale sale”[1723]. Fraza atât de abil construită de cronicar

---

1721 N Lăbuşcă, Elementele juridice din cronica lui grigore Ureche, p 152-153
1722 Letopiseţul Ţării Moldovei. p. 74
1723 Ibidem, p 76.

care foloseşte un substantiv singular în forma, dar colectiv ca sens, este acordată cu verbe conjugate la plural. Aceasta înseamnă că gândul autorului era la „provinciali”, ca luptători ai satelor.

Alteori „ţara” era adunată la chemarea voievodului. Ştefan cel Mare” strâns-au ţara şi slujitorii săi” şi au intrat în Ţara Muntenească[1724] sau „vrând să-şi întoarcă despre Ieşi strâmbătatea sa strânse ţara şi au intrat în Podolia şi la ruşi”[1725], la 1493.

Deosebită de boierii de curte care completează contra lui Ştefaniţă şi a lui Petru Rareş, celui dintâi „i-au venit *ţara* într-agiutoriu”[1726], iar celui de la doilea „i-au spus Hârea Chelarul cum şi *ţara* se voroveşte să-l părăsească”[1727].

De asemenea, nemulţumită de purtarea abuzivă şi fiscalitatea aspră impusă de Alexandru Lăpusneanu „*ţara* pizmuind lui Alexandru Vodă” şi nevrând „să sae la oastea”, acesta pierde războiul cu Despot Vodă la Verbia[1728].

Dimpotrivă, Ştefan Tomşa, pârcălabul de Ciuburciu, declarat de către boieri hatman al Moldovei, are ţara lângă el şi promite lui Dimitrie Vişnoveţchi, că poate el „cu *ţara*... să-i dea domnia”[1729]. Şi în adevăr, Tomşa întorcându-se la

---

1724 Ibidem, p. 51.
1725 Ibidem, p. 83.
1726 Letopiseţul Ţării Moldovei, p 130.
1727 Ibidem, p 142.
1728 Ibidem, p. 175-176
1729 Ibidem, p 192.

Suceava şi „strângând *ţara* au înconjurat Cetatea, unde era închis Despot"[1730] şi împreună l-au obligat să iasă afară din cetate „mai sus de Areni unde era *ţara* adunată"[1731].

După biruinţă, acelaşi Tomşa, „gătind să trimită *boieri* şi *oameni de ţară* la împărăţie să cee steag", a pornit veste prin olăcari de sosirea lui Alexandru Lăpusneanu, la Dunăre. Atunci, povesteşte letopiseţul – se sfătui el cu boierii, să trimită *oameni juraţi de ţară* să-i spună că ţara nu-l va nici îl iubesc"[1732].

Pasajul reda aici nu numai prezenţa celor două categorii de luptători, boierii de curte voievodală, ca reprezentanţi a curţilor din provincie şi pe luptătorii satelor „oamenii de ţară", ci şi obiceiul pământului după care voievodul trebuie ales şi proclamat ca atare de către războinicii satelor.

Sfidând tradiţia străbună, sprijinit de turci şi ajutat de tătari Alexandu Lăpusneanu pronunţă celebrele lui cuvinte: „*De-nu mă va ţara eu îi voiţi pre dânşii*",[1733] şi se impune prin forţe străine ca voievod. Cită deosebit e dintre revenirea la tron a lui Petru Rareş, căruia boierii şi „ţara" i s-au închinat cu bucurie, pe rând, la Brăila şi Galaţi şi restaurarea lui Lăpusneanu prin arme străine! Fapta lui Alexandru Lăpusneanu a marcat

---

1730 Ibidem, p. 201
1731 Ibidem, p. 203
1732 Ibidem, p. 206
1733 Ibidem, p 207

începutul sfârşitului unui obicei, al unui drept, al luptătorilor provinciali, dar nu şi sfârşitul ordinului militai pe care-l constituiau aceştia. Nu târziu, Ioan Vodă cel Cumplit, care se impusese voievod şi domn al Moldovei tot prin arme străine, a încercat să se menţină în fhintea ţării, împotriva voinţei sultanului, în virtutea vechiului obiceiu al ţârii, recurgând la dreptul boierilor, curtenilor şi „provincialilor” de a-şi alege comandantul. Dacă se văzu însträinat de mila stăpânu-său scrie *Letopiseţid* trimise de sârg... şi *strânse ţara către câni se niga cu multe cuvinte blânde, ca să le poată întoarce inimile către dinsid* şi le arăta cum poate să depărteze mina turcului de dânşii, de vor vrea şi ei, că leşii îi ale spre sine plecaţi, cazacii s-au giuruit... *numai ţara ce-i lipseşte*. Aşa, Ion Vodă *umplând pre top de nădejde, cu glas mare strigară, ca lângă dânsul vor peni cu topi, cum sau şi tâmplat” 75*.

După ce s-a luat credinţa ţării, adică, jurământul de fidelitate în toată regula oastea toată adunată „adică ţara”, se ridică la cifra de 30.000 „fără prostime şi adunătură ce era pe lângă Ion Vodă”[1734][1735]. Ea era organizată în cinci legiuni a câte 6.000 de oameni şi acestea în unităţi de câte 1.000 de oameni. Dintre acestea, o legiune din „6.000 de oameni de ţară” a fost trimisă să

1734 Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. Cit.. C Giurescu, p. 223.
1735 Ibidem, p 230. B P. Hasdeu, Ion Vodă cel Cumplit, Bucureşti, 1942. p 20 Dinu C Giurescu. Ion Vodă cel Viteaz, Bucureşti, 1963, p 143

prindă limbă[1736].

Victoriile în lanţ obţinute de războinicii provinciali asupra turcilor şi tătarilor, până la trecerea lui Ieremia pârcălabul de partea inamicului, sunt acte de epopee, care, încununate de supremul sacrificiu în bătălia de la Roşcani, 1574 caracterizează înalta conştiinţă şi ţinută morală a războinicilor satului moldovenesc, cunoscuţi în vorbirea analiştilor sub modestul cuvânt „ţara" sau „gloatele"[1737].

Ce concluzii se pot desprinde din toate acestea?

Dacă trecem cu vederea peste opiniile tuturor istoricilor anteriori, după care boierii apar sau ca o categorie de stăpân proprietari urmaşi ai slavilor din secolul al VII-lea, ori ca oameni pregătiţi de voievozi pentru a exploata lumea satelor, şi ne adresăm documentelor moldoveneşti constatăm mai întâi rostul deosebit de important al „caselor" şi „curţilor" în organizarea militară şi pregătirea războinicilor pentru apărarea satului. Situaţia aceasta din urmă constatată dintr-un studiu comparativ, la toate celelalte popoare cu care au venit în contact strămoşii românilor, cum au fost celţii, şarm am, goţii, romanii, bizantinii şi celelalte „neamuri bălai", gepizi, franci, longobarzi etc, ea nu putea lipsi la carpo-daco-

---

1736 Letopiseţul Ţării Moldovei, ed Cit., p 229.

1737 I. Bogdan, Cronicile slavo-române, ed P. P Panaitescu, p 242, 292, Letopiseţul Tăni Moldovei, ed. Cit.,
p 280

geţi.

Instituţiile *tarabostes-ilor-pileati* sau *oitomani* ori a *jupizilor* şi *jupânilor* la traco-iliri păstrate de urmaşii lor din epoca romană sub cuvintele *războinicii* şi *juzi* prin *judecii* şi moştenite de generaţiile din evul mediu, după pătrunderea goţilor sub cuvintele de *Viteji* (wikingi) şi *cneji* stăpâni de *„holde”* şi *„cnezate”* organizate conform sistemului zecimal, vor apare, îndată ce statele s-au înfiripat, sub expresiile *boien* (termen de origine pecenegocumaiia) şi de *cui tem*, *provinciali*, *călări* şi *pedeştn* ori *„ţara”*, *cete* sau *gloate*. Continuitatea lor veacuri la rând în jurul „caselor” şi „curţilor” atât de frecvent constatate în documente împreună cu juzii şi cnejii demonstrează nu numai permanenţa satului românesc din antichitate şi până în prezent, ci totodată originea românească a boierilor, curtenilor şi slujitorilor de la aceste „casc” şi „curţi” care au stat la temelia statului feudal, şi au organizat curtea voievodală şi cancelaria domnească pentru scrierea actelor de vislujenie.

Cele mai vii dovezi ale continuităţii pe aceste meleaguri sunt şi faptele de arme a mai sus amintiţilor războinici şi a virtuţilor lor consemnate chiar de scriitori străini ai evului mediu. Receptând ecoul strălucitei biruinţi împotriva lui Matei Corvin, din decembrie 1467, un Sebastian Miinzer scria, în 1540 că, „în Moldova sunt mulţi oşteni gata de luptă oricând” şi dă pilda eroilor de la Baia, caii l-au bătut şi rănit pe regele Ungariei,

după ce i-au ucis, cu sabia, mare parte din oaste[1738].

Medicul Muriano informa Senatul Veneţiei, în 1502, că „toţi supuşii lui Ştefan cel Mare sunt oameni viteji şi ageri şi nu de stat pe saltea, ci la război, pe câmpul de luptă[1739], făcându-i chiar pe turcii să aibă mat e frică de el”.

Făcându-se cunoscuţi în desele războaie avute cu vecinii lor, Vigenere remarca mergea acestui „popor totdeauna foarte ciudat, capricios şi tumultuos, dar atât de dur şi războinic, încât nu odată a dat învăţătură, acelora ce nu-l lăsau în pace[1740]. Observaţia era, în adevăr, justă. Ea era făcută pe constatări mai vechi ale predecesorilor în scris. Orzechowski semnalase mai înainte că moldovenii „sunt oameni groaznici şi foarte viteji şi nici că este pe faţa pământului” un alt popor, care pentru gloria războinică şi eroism să apere o ţărişoară mai mică în contra mai multor duşmani, atacându-i sau respingându-i fără încetare”[1741].

Bielski, care a luptat cu moldovenii la

1738 S Munzer, Cosmographie oder Beschreibung aller Länder Herschafflen, Basel, 1588. p. 1038-1039, cf. Gh Brătianu, Lupta de la Baia, in „Revista Istorica*. An V, nr 11-12 (1919), p 222-223.

1739 E Hurmuzaki, Documente VUE, p 36-37 doc 45.1 Ursu, Ştefan cel Maie, p 369

17407 44 La description du royaume de Poloigne et pays adjacens, Pans, 1573, p 38 verso, cf. B P Hasdeu, Ion Vodă cel Cumplit, Bucureşti, 1894, p 89

1741 Annales, Lipsie, 1711, I. Dlugosz, op. Cit., tom H, col 1555, cf. B P Hasdeu, op. CiL. p 91, I. Ursu, Ştefan cel Mare, p 370.

Obertyn (1531), laudă deopotrivă pe curteni ca şi pe provinciali. „Sunt bravi, meşteri în a mânui suliţa şi scutul, deşi sunt nişte ţărani simpli luaţi de la plug. Afară de curteni, mai toţi ceilalţi sunt ţărani cu şei neacoperite şi cu scări de stejar, dar voinici în atacul cu suliţa”[1742].

Luptând călare până la cel mai sărac[1743] ei „dispun de o cavalerie atât de numeroasă încât produc mirare – consemna Verancies, în secolul al XVI-lea-şi cel care n-a văzut cu greu ar putea să creadă. Neobosiţi şi iscusiţi în arta de a ataca pe inamic... în război, ei se luptă mai mult călări... iar de armata pedestră nu se folosesc decât ca să hărţuiască pe inamic, în munţi. Moldovenii sunt mai războinici decât muntenii” – încheie acelaşi Verancies, contemporanul lui Petru Rareş[1744]. Faima acestei cavalerii o făcea cunoscută Gheorghe Martinuzzi, în 1542, şi regelui Ferdinand de Habsburg, când îi raporta că, forţa armată a Transilvaniei nu este suficientă pentru a apăra ţara în contra unui inamic aşa de puternic[17451746]. Taina acestor virtuţi războinice nu

---

1742 Arhiva Istorică, I2, p 169

1743 Gorecki. Descnptio belli Ivoniae, voivodae Valachiae, Francofurti, 1565, p. 18; B P Hasdeu, Ion Vodă cel Cumplit, p 91.

1744 Verancies, în Monumenta Hunganae Histoiica, II, Schptores, tom H; cf. I Ursu, Ştefan cel Mare, p 368-371; Papiu Ilarian, Tesaur de monumente istorice. Ut, p 181

17451 69 E Hurmuzaki - N. Densuţianu, Documente, IU, p. 325.

1746 Dantiscus, apud Schard, Scnptores remm Germanicarum, Basileae (Basel). 1574, p 1276, Haec est Valachorum consuetudo, ut eos omnes qui ex pugna evadentes domum

stă, cum ar putea crede unii în acel „Consuetudo valachorum”, după care, *toţi acei care dezertează de pe câmpul de bătălie pentru a se întoarce acasă sunt supuşi unor chinuri mai grele decât dacă ar fi căzut în război*, ci în însăşi firea moldovenilor. Desprindem aceasta, nu atât din aprecierile lui Reicliersdorffer, făcute în anul 1536, când a văzut personal că, moldovenii „sunt foarte dibaci şi foarte ageri în arta războiului”[1747], cât din spusele lui Graziani care subliniază dexteritatea moldovenilor de a se „bate” cu aşa îndrăzneală, cu un aşa dispreţ, pentru duşmani, cu aşa încredere în sine, încât adesea cu o mină de oameni au înfrânt mari armate ale vecinilor”[1748]. Înzestraţi cu aceste calităţi de la natură, necunoscând laşitatea, ci stimulaţi în permanenţă numai de „gloria războinică şi eroism”, cum semnala Orzechowski, căruia i se păi ea, că aşa „oameni groaznici şi foarte viteji nici că se află pe faţa pământului la un alt popor”, locuitorii autohtoni ai satelor moldoveneşti s-au organizat singuri. Ei nu puteau alege şi nici tolera o

---

revertuntur, suppliais gravionbus quam si in bello cecidissent afficiant Cf Boemus, Mores leges et litur omnium gentium, Lugdum, 1582, p 260 şi B P Hasdeu, Ion Vodă cel Cumplit, 1894, p. 89; Hunnuzaki -1. Bogdan, op. CiL, I, Suplem, H, p. 29

1747 Reichersdorffer, Chorographia Moldovei, în Călători străni despre ţăiile române, I, Bucureşti, 1968, p
196, E Hurmuzaki, Documente m, p 442-443, Şt Pascu, In „St. Şi Cerc Istonce“, Iaşi, XVUI (1943), p 182-187

1748 A M Graziam, „Descrierea Moldovei“, în E Legrand. Deux vies de Jacques Basilicos..., Paris, 1889, p 112, Călători străini despre Ţările române. II, 1970, p 383

„suprapunere a unor conducători din alt neam peste „casele” şi „curţile” din Judeciile” şi „holdele” lor, pentru că îi oprea însuşi dreptul consuetudinar. Datorită acestor virtuţi ostăşeşti, tradiţia războinică era aşa de înrădăcinată în lumea satelor, încât un german scria chiar, în 1687, că „locuitorii acestei ţări sunt mai buni soldaţi decât plugari („De Bewonders dezes Lands zun gelijk de Walachers beters Soldaten als Boeren (Baueren”);[1749] iar un călător ras de la sfârşitul secolului XVIII, deci în plină epocă fanariotă, putea să mai observe încă setea moldoveanului de a se război, atunci când consemna în notele sale propoziţia: „Cu piciorul în scara unui cal bun moldoveanul e în stare să declare războiu’ celui mai groaznic împăi al de pe lume”[1750]

CAPITOLUL II

JURĂMÂNTUL DE CREDINŢĂ ÎN „SLUJBA DREAPTĂ ŞI CREDINCIOASĂ”, TEMELIA PROPRIETĂTH FEUDALE ÎN JUDECII

„Slujba dreaptă şi credincioasă” a juzilor şi cnejilor aleşi de sate care stă la temelia proprietăţii familiei nu a format subiect de discuţie în vechea istoriografie românească, decât

---

1749 N Iorga, O descriere a Piincipatelor (1687) (Beschnjvmg van Walachien) în „Revista Istorică“, Anul XI, 1925, Nr 1-3, p 4 şi 43

1750 V Motto, din prima pagină a lucrăm

în ultima vreme (pentru V. Costăchel, C. Cili o dani şi N. Grigoraş).

I. Tanoviceanu afinii ci că prin danii de sate, voievozii au voit să stabilească o legătură intimă între boieri, prietenii lor de arme şi între populaţia pe care o găseau în ţara de curând descălecată. Prin aceste dăniiri satele câştigau, fiindcă dobândeau un bun judecător şi un puternic apărător al drepturilor lor[1751].

După el, vorbind despre întemeierea domniei moldoveneşti şi stăpânirea păliiântului, Radu Rosetti scria: „Nu încape îndoială că, spre a-şi asigura ajutorul nepregetat al cnejilor, fruntaşi ai românilor de la răsăritul Carpaţilor, Bogdan (întemeietorul) a trebuit să se ferească de cea mai mică atingere la drepturile strămoşeşti asupra cnezatelor lor. El le-a închezeşluit vederat judeciile lor pe vecie...” Liricele privitoare la sate, mai ales în vremea lui Alexandru cel Bun, au toate încă forma unor danii, dar, dacă le citim cu atenţie vedem că ele, în realitate, sunt nişte întăriri[1752]. Dania sau întărirea unui act, a unei silişti cu drept de moştenire, a donatorului... făcută prin uric domnesc constituie, fără îndoială, o proprietate veşnică, transmisibilă tuturor moştenitorilor donatorului, atât parte femeiască cât şi parte bărbătească, având donatorul dreptul s-o vin dă

1751 1 Tanoviceanu, Formaţiunea proprietăţii fondare în Moldova, in „Pnnos lui D A Stürza“, Bucureşti, 1903, p. 419

1752 Radu Rosetti, Pământuk sătenii şi stăpânii, Bucureşti, 1907, p 130-133

sau s-o dăruiască în total sau în parte, puţind urmaşii lui s-o împartă, să o dăruiască sau să o vândă, părţile lor”, însă, stăpânirea hărăzită sau întărită de uricul domnesc avea ceva mai mult decât o proprietate alodială, căci trăgea după sine *judecia*, adică stăpânul era judeţul, judecătorul şi ocârmuitorul sătenilor, pe care-i judeca, şi-i pedepsea, menţinând printre ei buna ordine, îi ducea la oaste, îi reprezenta în faţa puterii domneşti şi de la care strângea birurile cuvenite domniei”[1753], adică imunităţile feudale.

Gh. Panu, combătând pe autorul precedent susţine că „daniile domneşti constituiau un titlu de proprietate pentru donatori”. Domnul „dădea o moşie sau satul în deplină proprietate şi pentru vecie donatorului, fiilor, nepoţilor şi strănepoţilor”. Şi mai era voit) a de dreptul de judecată asupra locuitorilor[1754]. În ce priveşte imunităţile, acestea erau excepţii, numai pentru mănăstină, iar boierii nu au avut niciodată dreptul de judecată asupra ţăranilor, care erau judecaţi de funcţionarii domneşti6.

După I.C. Filitti, „teritoriile, pustii sau populate cucerite de Basarabi de o parte, de Bogdan şi fiii lui de altă parte vor fi fost confiscate, în cea mai mare parte, în folosul domniei, devenind pământuri sau sate domneşti, de care domnii au puiuţ dispune în urmă cu

---

1753 Ibidem, p 144-147.

1754 Gh Panu, Cercetări asupra stării ţăranilor în veacurile trecute, vol. I, partea I-a, Bucureşti. 1910, p 96-98 şi

hotarele lor şi cu locuitorii de pe ele”[1755]. Din toate aceste categorii de moşii ale lor, domnii puteau face danii slugilor lor întărite cu *une* de la ungurescul *orok*, adică moşie de veci, moşie de moştenire în veci, care, ca şi la vechii germani erau revocabile atât cât trăia donatorul şi mai vârtos când murea acesta[1756], pentru că în danie *„nu se punea concesionatului nicio îngrădire şi nicio obligaţie”*[1757].

Dinu C. Arion e convins că, „din cuprinsul actelor din epoca lui Alexandru cel Bun se desprinde tabloul unei ocupări a întregii ţări de către oamenii domnului – boierii lui – peste societăţile dinainte aflătoare de sub cnezi şi judeci şi alţi fruntaşi – ocupare condusă şi impusă de domn, căci ea se face din ordinele sale, din moment ce hărăzirile de pământ se fac din mila lui”[1758], în temeiul domeniului eminent, concepţie formată sub influenţa sistemului feudal apusean, desăvârşit sub Imperiul carolingian.

N. Iorga constată în Moldova secolului al XIV-lea „o ţară, cu locuitorii şi datinile lor, în formele deosebite de cele „muntene” cu forme impuse de cuceritori din acelaşi neam din Maramureş,

---

1755 Ibidem, p. 33-49.
1756 Ibidem, p 80-85
1757 Ibidem, p 83
1758 Dinu C. An on. Ce înţeles an avut actele de donaţiunt domneşti de pământ la începuturile voievodatelor în „Memonile Secţiunii de Drept Roman şi Istoria dreptului“, Bucureşti, 1942, p. 35-75. Aici sint citate şi alte lucrăn mai vechi ale autorului din 1931 şi 1934

deoarece sistemul militai al cetăţilor şi ţinuturilor, înfeudarea vitejilor, considerarea satelor ca fiind fost ale moşului întemeietor, de unde *moşul* e înlocuit cu acela de donaţie al boierului – *miles*"[1759].

Dintre istoricii români dinainte de 1944, cel care are meritul de a fi formulat şi documentat pentru prima dată opinia că românii din toate ţările româneşti au trecut prin regimul feudal, cu trăsături specifice naţionale[1760], a fost Alexandru V. Boldur. Domnia sa conchide că, în trecutul românesc se află numeroase instituţii juridice feudale ca: dominiul eminent al domnitorului, donaţii, beneficii făcute slugilor, imunităţi judiciare şi financiare, închinarea sau patronatul şi ierarhia vasală[1761]. Dar niciunul dintre ei nu vorbeşte despre „slujba dreaptă şi credincioasă".

După anul 1944, Valeria Costăchel, dezbăiând problema imunităţilor afirmă că, în documentele din Ţara Românească ne lipsesc indicii care să ne permită a susţine într-un chip precis că acceptarea unei donaţiuni de pământ antrena, în mod obligatoriu, un serviciu de natură militară. Avem însă dovezi sigure că o astfel de acceptare antrena întotdeauna prestarea unui oarecare seiviciu.

1759 N Iorga, Istoria Românilor, voi HI, Bucureşti, 1936, p 217 şi 222.
1760 Al V Boldur, Istoria Basarabiei. Contributiuni la studiul istoriei românilor, Chişinău, 1937, p. 20-30 şi
167-185.
1761 Ibidem, p 170

În Moldova, termenului *de slujbă* din Ţara Românească îi corespunde acela de slujbă, dar şi *răsplata acesteia* prin *încredinţarea unor sate spre organizare*, de *vislujeme* – care însemna, *beneficiu* pentru *serviciu*. Acesta, la rândul lui, nu este altceva decât *visluga* folosit în diplomatica lituaniană. Toate aceste expresii folosite în cancelariile diferitelor popoare, au fost utilizate în sistemul retribuţiei unor oameni cărora li se dădeau sate grupate în jurul unor *domuri* spre administrare şi organizare ca o obligaţie de serviciu militar, ceea ce nu este identic cu un *beneficiu*, recompensa serviciului făcut[1762]. Cavalerii care se băteau alături de principi, şi de care aceştia aveau absolută nevoie, trebuiau să fie recompensaţi pentru meritele lor militare. Apoi, trebuind să organizeze şi un aparat administrativ şi să constituie un corp de demnitari, domnul a fost nevoit să-i recompenseze şi pe aceştia tot din pământuri, neavând alte resurse. Adoptarea acestui sistem de beneficii de către domnii Moldovei s-a făcut prin donaţii, cu eliberarea de acte folosind formula imunităţii feudale prin expresia, „uric cu tot venitul”[1763].

În 1953, acelaşi autor revine cu o scurtă notă referitor la expresia „unde este casa lui...” sau „unde-şi are casa” şi precizează că de obicei,

1762 V Costăchel, Les immunutes dans les Phncïpautés Roumains au XIV-ème siècle. Bucureşti, 1947, p 53; idem Beneficiul cap In Viata feudală în Tara Românescă şi Moldova sec. XIV-XVJI, Bucureşti, 1957, p 268-276

1763 Ibidem, p. 72-73.

termenul *vislujenia* apare alături de formula care conţine termenul *casă* (= *domn* din limba latină şi greacă). Termenul *vislujenia* care ap ale alături de formula *dom*, după anul 1437, accentuează şi mai mult faptul că daniile de sate au fost făcute în schimbul serviciului prestat faţă de domnie. Termenul de *vislujeme* se referă la beneficiul unui feudal, care reprezintă domeniul său în hotarele căruia se găseşte şi reşedinţa"[1764]. Dar, o contrazicere flagrantă se poate observa între aceastea opinie exprimată în legătură cu alcătuirea proprietăţii feudale sub forma *beneficiului* şi aceea dezvoltată în lucrările despre „obştea sătească", în care V. Costăchel susţine că, în afară de danii de sate unor feudali de către domnie, obştiile au ajuns la procesul de feudalizare prin stratificarea membrilor, ducând astfel la dezagregarea obştei în mod normal[1765]. În legătură cu procesul formării beneficiului V. Costăchel arată că el decurge din necesitatea de a se asigura de către principe mijloace de existenţă slujitorilor. Pentru V. Costăchel, în epoca lui Alexandru cel Bun, când acordarea de beneficii este în curs, indicaţia *unde este casa lui* ar forma prima fază a răsplătirii serviciilor, în perioada anilor 1431 – 1456, care corespunde fazei când beneficiul trece la a doua generaţie, în actele de

---

1764 Idem, Termenul (DOM) în actele slavo-române, in rev. „Studii", Anul 6(1953), nr 1, p. 244-245

1765 Idem, Desagregarea obştii în ţările române în Evul Mediu, extras din „Studii şi Referate", Bucureşti, 1954, p. 753-799 şi Viaţa Feudală, Bucureşti, 1957, p 79-112.

confirmare, termenul de *vislujenie* ar înlocui formula „unde a fost casa” beneficiarului, iar în timpul domniei lui Ştefan cel Mare, care se află deja în faţa unui sistem de beneficii complet format, disponibilităţile funciare ale ţării sunt în mare parte epuizate. Formula *unde este casa lui* şi termenul *vislujeme* dispar încetul cu încetul sau sunt întâmplătoare şi reprezintă o reminiscenţă a trecutului. Principiul de transmitere a moşiilor devine o regulă, iar denumirea de *ocină – declină*, un termen caracteristic al cancelariei domneşti. Întotdeauna, însă, se poate constata o perfectă legătură între *vislujenie* şi *beneficul*.

C. Cihodaru observă ap aii ţi-a termenului *vislujenie* concomitent cu acel de *ocină* şi *une*, încă din primele documente de la sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul sec. Al XV-lea. El se referă la o recompensă acordată de domnitor slujitorilor şi curtenilor să-i pentru serviciile prestate. Denumirea de *ocină* se dă unei proprietăţi moştenite de la părinţi, *declina* uneia de la bunici, iar *une* ai e înţelesul de proprietate veşnică”[1766].

Pentru a scoate în evidenţă în ce constau recompensele acordate, autorul începe cu analiza documentului, din 30 martie 1392, prin care Roman voievod dăruieşte lui lonaş Viteazul satele Ciorsăceuţi, Vladimirăuţi şi Bucurăuţi pe Siret, subliniind că dania s-a făcut „pentru credincioasa

---

1766 C Ciuhodaru, Forme de propiietate feudală în Moldova, in rev. „Studii şi cercetări ştiinţifice“. Anul VI (1955), nr 3-4, p 6

lui slujbă”… uric cu tot venitul şi cu tot dreptul, atât lui cât şi urmaşilor să-i Ne aflăm deci nu în faţa unei posesiuni viagere, sau pe termen limitat, ci în aceea a unui drept *de proprietate feudală*, adică un drept de împărţire a puterii şi a veniturilor acestei proprietăţi cu proprietarul suprem, domnitoru119. În concluzie, domnia sa conchide că, în secolul al XV-lea, alături de ocinile feudale rezultate din descompunerea obştei agrare, *visitijenia* reprezintă fie o răsplată a serviciilor prin danii din domeniul domnesc, fie acordarea de imunitate feudală unor proprietăţi mai vechi formate pe altă cale. În urma donării satelor domneşti se creează, în sec. XVI ŞI XVII, un nou tip de proprietate, deosebit de ocina feudală, asemănător întrucâtva cu *pomestia* rusă *Termenul de vislujenie se referă acum numai la o astfel de proprietate*. *Ea a păstrat până la asimilarea ei cu ocina, un regim juridic deosebii*. La aceleaşi concluzii ajung P.V. Sovetov21 şi N. Grigoraş22, care studiază proprietatea condiţionată pe o perioadă mai îndelungată într-un mod cu totul original şi deosebit de ceilalţi cercetători a pus în discuţie imunităţile feudale din Moldova, prof. Vladimir Hanga. Ocolind bineînţeles, problema vislujeniei, distinsul profesor clujean a formulat ideea că imunităţile hărăzite boierilor sunt foarte rai e şi reduse ca conţinut, acest lucru explicându-se prin organizarea de stat a Moldovei din primele ei secole, deoarece fărâmiţarea feudală n-a constituit

o stare de drept comun aici23. Diplomele de imunitate care să statornicească scutiri generale se reduc la câteva; în schimb diplomatica moldovenească cunoaşte unele imunităţi judecătoreşti speciale: domnul ţării sustrage pe unii boieri de la jurisdicţia de drept comun, supunându-i cu exclusivitate jurisdicţiei domneşti Acest fel de privilegiu, numit în actele medievale *defensio* sau *inundebunnium* urmăreau să asigure ocrotirea intereselor judiciare ale boierilor credincioşi domnului, prin instituirea unei instanţe speciale de judecată privitoare la persoanele şi bunurile lor. Acest fel de imunitate dovedeşte totodată autoritatea deosebită a domnului, care, pentru a ocroti pe boierii credincioşi lui, îi scoate de la judecata dregătorilor, supunându-i jurisdicţiei sale, fapt ce mărea prestigiul acestora24.

Pentru Ioan Bogdan, *vislujenia* este egală cu *serviciul* sau *câştigul obţinut* prin serviciu, *răsplată* pentru serviciu25, iar pentru Mihai Costăchescu *„moşie dobândită prin slujbă „*26.

În gândirea lui C.C. Giurescu termenul „sluga domnească” era o denumire dată în special dregătorilor mai mici, iar „sluga” avea înţelesul de supus al domnului27.

În opoziţie cu ipoteza sa, P.P. Panaitescu afirmă că boierul, ca şi vasalul feudal, era dator cu slujbă la curtea domnului, de aceea era numit „sluga domniei mele”, dar cea mai importantă slujbă a vasalului, ajutorul militar, era de la sine

înţeles; boierii formau cea mai însemnată oaste a domnului. Omagiul, adică jurăm intui de credinţă, care era în apus, exista şi la[1767]

noi. Jurământul ce se făcea la mitropolie, odată cu ridicarea noului domn în scaun, este menţionat de formularul diplomatic al tuturor actelor, care precizează că, boierii respectivi au slujit cu credinţă. Această credinţă, nu este o simplă formulă de cancelarie, ci reprezintă în alte forme jurăm intui omagia12S. Aceeaşi idee este exprimată şi în altă lucrare.

Formula „credincioasa slujbă" a boierului consta din *auxihum* şi *consilium* „*serviciul* militar cu cetele şi participarea la sfatul domnului[1768][1769].

Istoricul rus A.S. Lappo-Danilevsclii, afirmă că, *vislujenia, în Rusia sec. XV-XVI, este un serviciu neobişnuit de important şi greu care atrage după sine întotdeauna un ordin de zi, un ucaz special, prin care se făcea cunoscut eroul respectiv*. Ea putea să fie răsplătită cu părnint şi să apară sub forma ocinei dar putea să apară şi *sub alte* diferite *recompense*[1770]. La fel precizează Grigore Diiacenko, *vislujenia* înseamnă meritul

---

1767 C C. Giurescu, Contribupuni la stadiul manloe dregători în secolul JHVşi XV, Bucureşti, 1927, p. 22-23.

1768 P P. Panaitescu, Interpretări româneşti. Bucureşti. 1947, p. 73-74.

1769 Idem, Obştea ţărănească în Ţara Românească, Bucureşti, 1964, p 11-IZ.

1770 A S Lappo-Danilevski, Istoncescoe Obozreme, voi Ut, Petersburg, 1891, p 332.

militar răsplătit de către şeful statului, cu moşie[1771].

Între atâtea opinii exprimate în scris, e greu de ştiut ce era vislujenia în Moldova evului mediu. O cercetare atentă a documentelor se impune deci în scopul aflării adevărului.

Este cunoscut astăzi tuturor că sub Imperiul carolingian „senioria şi vasalitatea îşi iau locul în drept”, regele ajungând să aibă *dominium eminens* asupra unui imens patrimoniu, ce nu este altul decât statul peste care domneşte. În calitate de rege şi senior al seniorilor să-i el împarte beneficii[1772], care mai târziu se numesc feude[1773]. În Moldova, existenţa autorităţii centrale, puterea domnului şi *dominium eminens* au fost discutate deja, ca şi raporturile de vasalitate dintre boieri şi domnie[1774] Cronicarul polon Ian Długosz ne relatează că, la Ispas, în 9 mai 1415, Yladistav Iagello a plecat din Trembowla la Sniatin unde, în ziua de Rusalii. Alexandru cel Bun, cu foarte mare suită, a depus jurământul de credinţă aruneind la picioarele tronului toate steagurile purtat[1775]. În

---

1771 Gr Diacenko, Polnai Ţerkivna Slaveanshi Slovar, Moscova, 1899, p 938

1772 Fustel de Coulanges, Les transformations de la Royauté, Pans, 1892, p 304, 610 şi 625

1773 Paul Viollet, Histoire du Droit Civil Français, p 637

1774 Dinu C An on, încercare asupra domeniului eminent, în „închinarea lui N Iorga“, Bucureşti, 1931, p 48-68.

1775 I. Minea, Informaţiile româneşti ale cronicii lui loan Dlugosz, Iaşi, 1926, p 15

acelaşi mod se face şi jurământul de credinţă depus de Ilie voievod, la Lemberg, în 18 septembrie 1436, împreună cu suita sa de *viteji* şi de boieri etc.[1776] Regele l-a sărutat şi a dat mâna cu suita de fruntaşi moldoveni7.

Cronicarii străini, de mai târziu, ne informează că suita aceasta era de 3.000 de boieri. La jurământul de la Colomeea, din 1486, toţi cavalerii lui Ştefai cel Mare erau călăii, cu arcuri, săgeţi, sabie şi suliţe sau lăncii3S. Tot aşa Alexandru Lăpuşneanu avea 3.000 de cavaleri aleşi în armura lor particulară, care îl întovărăşeau pretutindeni[1777]. Pe atunci, era în obiceiul timpului, ca întreaga ţară să se închine celui ridicat pe tron. Aşa a fost, în 1457, la câmpia Dreptăţii pe

Şiret[1778], faţă de Ştefan cel Mare; în 1541, la Brăila, înaintea lui Petru Rareş[1779] şi, în 1552, când a venit Alexandru Lăpuşneanu, la Şipote[1780]. Dar, luptătorii, boierii şi curtenii denumiţi toţi

---

1776 Ibidem, p. 27.

1777 Giovanandreia Gromo în „Archiv fur Siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge“, p. 42-44 şi 46, cf N Iorga, încă o mărtuiie despre români, in „Revista Istoncă“, Anul I. Bucureşti, (1915), nr 4, p. 68-69 şi Gh. Brătianu, O oaste moldovenească acum trei veacuri, în „Revista istorică". Anul II (1916), nr 3-6, p 54-79

1778 Gr Ureche, Letopiseţul Tării Moldovei, ed. P. P Panaitescu, Bucureşti. 1958, p 91

1779 Ibidem,? 161

1780 Cronica lui Eftimie, p 123 în I Bogdan. Cronicele slavo-romăne, ed P P Panaitescu, Bucureşti. 1959.
p. 123

slugi, adică *vasali* în documentele de danii sau întăriri mai depuneau fiecare, în parte, un jurământ de vasalitate, *omagium*, în scris şi oral, începând de la slujitorii de curte. O ştim aceasta – chiar din izvoarele noastre interne. Mihul hatmanul şi Trotuşanul logofătul „s-au vorbit într-o searăpovesteşte *Letopiseţul moldovenesc* folosit de Gr. Ureche – ca nişte lupi gata spre vânat, ca să înece oaia cea nezlobivă, adică pre Ştefan Vodă. Şi dând învăţătură slugilor sale ca toţi să se într-anneze şi *dându-le şi jurământ* ca să le fie cu direptate, s-au pornit cu toţii... l-au omorât şi l-au scos afară"[1781]. Despre acelaşi jurământ de credinţă este vorba şi la 1552. „Gavril marele vornic şi Sturza hatman şi cei puţini ce erau cu ei într-un cuget, nu au socotit întru nimic jurămintele şi făgăduinţele, pe care mai înainte le depuseseră şi le întăriseră prin scrisori", scrie Eftimie în cronica sa.

Mai apoi, Miron Bamovschi, fost hatman înainte de a fi domn restituind, la 16 ianuarie 1627, satul Vlădeni de pe Jijia, Gaftonei soţia lui Nebojadco logofăt, confiscat de Alexandru Uriaş pentru vina de înaltă trădate aruncată asupra acestuia pe nedrept, subliniază că, „nu se cuvine să piardă satul pentru viclenie Arsenie Nebojadco logofăt; căci nu a fost cu nimic dator lui Alexandru vodă, deoarece el singur a pierit alături de domnul

1781 Letopiseţul Ţării Moldovei până la Aron Vodă (1359-1595), ed C Giurescu, Bucureşti, 1916, p 152.

său Gaspar voievod”[1782], la 1620, când s-a răsculat în contra turcilor.

Potrivit existenţei acestui obicei, în evul mediu, nimănui nu i se încredinţa o misiune militară, fără a fi pus să presteze mai întâi jurăm intui de credinţă faţă de ţară şi voievod. În 14 februarie 1644 Nicolae Sebessi scrie lui Rakoczy I că la Rucăr i-a jurat pe cei 309 călăreţi „în credinţa faţă de măria ta şi faţă de Matei Bas arab”[1783]. Chiar Gheorghe Ştefan, marele logofăt al Moldovei şi cu Ştefan, marele serdar de Orhei şi Lăpuşna depun jurământ de credinţă craiului Ardealului Rakoczy II când au cerut în ajutor ostile transilvănene pentru a-l scoate pe Vasile Lupu din domnie[1784]. Istrate Dabija dezlega, la 12 ianuarie 1662, pe Durac” ce au fost căpitan, care au pribegit printr-alte ţări străine de scârba şi de urgia lui Gheorghe Ghica Vodă” şi-i restituie satul Ivăneşti, ţinutul Vaslui, „dacă au venit în ţară şi au plecat capul la domnia mea”, deoarece „n-au fost nimănui cu nicio greşeală, de care lucru ei au slujit la domnul ce-au fost giurat cu dreptate”[1785].

Este vorba de jurăm întul depus lui Gheorghe Ştefan, care a luat drumul pribegiei.

1782 Gh Ghibănescu, Su re te şi Izvoade, voi XXIV, Iaşi, 1930, p 198-200.

1783 A Veress, Documente privitoare la istoriei Ardealului, Moldovei şi Tării Româneşti, X, Bucureşti, p. 173-174.

17844 0 N Iorga, Studii şi documente privitoare la istoria românilor, IV, Bucureşti, 1902, p 29-30

1785 N Iorga. Studii şi documente, voi. VIj, Bucureşti, 1905, p 83

E în afară, de orice discuţie că, nu numai 3.000 de boieri prestaseră jurăm intui ci, şi alţi curteni care rămăseseră, în ţară şi oferiseră serviciile verbal faţă de domniile: respective şi totuşi nu toţi au fost dăruiţi cu sate. Să nu uităm că Moldova în secolele XIV ŞI XVI avea cca. 4142 de sate cu selişti şi 43 de oraşe, iar oastea lui Ştefan cel Mare urca până la 13.000 de curteni. Dacă ar fi fost vorba să se împartă pentru vislujenia adică *dreptul de slujbă*, executat cu credinţă şi, sacrificiul suprem ea; beneficii fiecăruia câte un sat, lui Ştefan cel Mare i-ar mai fi trebuit încă două Moldove. Logica sănătoasă, ne spune că nu orice slugă domnească putea să obţină un uric de danie, iar acei cărora li se concesionau un număr de 30 până la 50 de sate, nu le primeau pentru a-şi scoate hrana de toate zilele sau pentru exploatat e. Vislujema adică dreptul de slujbă, executat cu credinţă şi sacrificiul suprem al vieţii, tradus prin *slujbă dreaptă şi credincioasă* de la sfârşitul secolului al XIV-lea şi din cele următoare, exprimată printr-un cuvânt slavizat *vislujenia*, începând cu anul 1429, presupune: 1) depunerea jurământului feudal de credinţă; 2) acordarea de sprijin, sfat şi ajutor de către jude sau cneaz faţă de ţară; 3) recunoaşterea, pe de altă parte, de către comunitate prin Sfatul vitejilor şi autoritatea centrală a serviciului depus, cu încredinţarea exercitării dreptului de comandă militară într-una sau mai multe judecii.

* * *

Într-un act emis de Alexandru Moruzi, la 15 mai 1804, se sublinia că „după praveli şi după obiceiul pământului cele mai vechi hrisoave sunt mai tari şi mai puternice decât cele făcute mai în urmă”[1786]. Potrivit acestui mod de a aprecia valoarea primelor gramote am urmărit documentele moldoveneşti de danie în ordine cronologică şi am extras numai actele care în cuprinsul lor conţineau termenul *vislujenie*, lăsând la o parte pe acele cu formula „slujbă dreaptă şi credincioasă”. Abia când într-un act se menţiona *vislujenia* unui înaintaş am mers şi am căutat prima gramotă de danie şi am observat că noţiunea de *vislujenie* se suprapune exact peste aceea de *slujbă dreaptă* şi *credincioasă*, iar actul cu termenul vislujenia aducea în adevăr completări la subiectul nostru. Noţiunea este deosebită de *preslujeme*, servicii pe care le fac călugării de la mănăstiri, domniei[1787], şi nu trebuie, la rândul ei, confundată cu *posluşania* = *ascultarea*, datorată de călugări unul faţă de celălalt, dar şi faţă de domnie explicată aşa de clar, la 19 septembrie 1563, de către mitropolitul Grigore Roşea[1788] şi nici cu *posluh* = jurător, ajutor în adeverirea dreptăţii la ruşi[1789].

1786 Theodor Codrescu, Uric anul, voi. VIU, Iaşi, p. 28.

1787 A. Moldova, veac. XVII, vol V, p 111

1788 Ibidem, voi n.p 168-169

1789 Al V Boldur, Istoria Basarabiei, I, Chişinău, 1937, p 257-258

Primii boieri pe care îi arată documentele moldoveneşti că s-au bucurat de atenţia domnească sunt Bârfă de la Hârlău şi Giulea Pântece de la Fălticeni. Ambii boieri apar, la 1 mai 1384, în sfatul domnesc al lui Petru Muşat[1790]. Cel dintâi, vornic de Hârlău, a fost dăruit tot de acest voievod cu satele Provorotie şi Oprişinţi, pe care, la 17 martie 1418, unul dintre fii săi, San Birlici le dăruieşte mănăstirii de la Moldoviţa *„din a sa cinstită şi credincioasă răsplată pe care tatăl său Bârfă a câştigat-o prin dreaptă şi credincioasă slujbă, de la domnii ce au fost mai înainte de noi"* – spune Alexandru cel Bun.[1791]

Cel de al doilea boier, Giulea bătrânul, contemporan cu Bogdan din Maramureş, a fost, desigur, vornic de Bârlad. Căci afară de satele Fălticeni, Tamârtaşeuţi, Soldăneşti, Mihăeşti pe Brădăţel şi Horodniceni din ţinutul Suceava, mai stăpânea întreaga vale a Bârladului de la oraşul cu acelaşi nume în sus până la Gura Crasni denumită şi a Cobâlelor = (a *Iepelor*), locul manevrelor militare[1792], împreună cu satele Mastatici, Picigaia (azi Banca), Borăşti, Mărceşti, Grijlivi din privilegii de vislujenii recunoscute de Alexandru cel Bun[1793]. Parte din satele de pe Bârlad ajung, la sfârşitul secolului al XVI-lea, în stăpânirea lui Toader

1790 M Costăchescu, Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, vol I, Iaşi, 1931, p 4-7

1791 Ibidem, 129-130.

1792 P P Panaitescu, Magazinul istoric, nr 6, 1967

1793 M Costăchescu, op. cit, vol. I, p 93-94, II, p. 379-384

Chiriac mare vameş[1794].

Sub Roman voievod au fost dăruiţi pentru dreaptă şi credincioasă slujbă", Ion aş viteazul, la 3 martie 1392, care nu este altul decât lonaş vornicul[1795], cu satele Ciorsaceuţi, Vladimirăuţi şi Bucurauţi, toate trei contopite în Zvorâste, după curtea existentă aici şi dregătoria lui lonaş viteazul, şi fiii lui Dragomir Albul, starostele, tatăl lui Giurgiu staroste de la Frătăuţi[1796]. De observat că, celui dintâi, care este vornic, îi dăruie 3 sate uric cu tot venitul, grupate în jurul unei curţi = *dvor* (dvorişte) iar celorlalţi cinci fraţi deocamdată numai un singur sat, numit Frătăuţi, cu specificarea că „ne-au slujit şi slujesc cu dreaptă credinţă şi încă nădăjduim de la dânşii mai bună slujbă". Mai târziu, când Giurgiu a ajuns staroste cu apărarea graniţei, în privilegiile lui vor fi menţionate mai multe sate şi o curte la Frătăuţi[1797].

În timpul domniei lui Alexandru cel Bun, lonaş *viteazul* ne este cunoscut şi ca vornic[1798]. Acesta nu trebuie confundat cu Oană vornicul, cu care apare în acelaşi act în Sfatul domnesc în 28 iunie 1411[1799], la 28 decembrie 1428 şi 3 iunie 1429, când acelaşi voievod întărea fiilor lui Oană,

---

1794 A Moldova, wac Xll, vol IV. p 105. XVII. vol I. p 48. II, p 19
1795 M Costăchescu. op. cit, vol I, p 315. vol H, p 616-617
1796* Ibidem, vol I,p 11-15.
1797 Ibidem, vol I. p 242-248, 437.
1798" Ibidem, vol I. p 7-8. p 23. 33; 41^2. H. 612-614. 625 la p 32-33 e vornic cufiaţii lui
17990 1 Gh Ghibănescu, Surete şi Izvoade, I. p 195-198

Laz ai, Stanciu marele, ginerele lui Alexandru cel Bun şi Costea, *drept credincioasa vislujenie a tatălui lor* peste 50 de sate, şi pentru că ei *„ne-au slujit nouă cu dreaptă şi credincioasă slujbă* Afară de cele trei sate amintite mai sus, contopite în satul: 1) Zvoriştea, care au intrat în stăpânirea fiului său Ivaşco vornicul, tatăl lui Giurgea Zvorâste[1800], curţile megieşeşti administrate de Oană vornicul au fost: 2) Curtea de la Tulova, (azi Vomiceni); 3) Curtea de la mănăstirea Humor; 4) Curtea lui Dieniş[1801]; 5) Curtea de la Gândinţi pe Cobâle, unde a fost curtea lui Negrea[1802], în ţinutul Roman, 6) Curtea lor de la Orbie; 7) Grădiştea de sus; 8) Grădiştea de jos de la movila lui Iucaş[1803], cu satele din jur şi Cărbuneşti de la Văratic ţinutul Neamţ; 9) Curtea de la Dumbrava înaltă, unde a fost vatman Minco şi cneaz Stan (azi Vomiceni ţinutul Dorohoi) 10) Horodiştea de pe Ciuhur cu întărituri de cetate şi cu 10 sate din jur, şi între Huşi şi Prut; 11) Curtea şi ocolul Stănileşti[1804] ţinutul Fălciu cu alte zece sate. Pe Oană voinicul nu trebuie să-l confundăm cu Vena vornicul, ginerele lui Negrea vornicul, stăpân la curtea din Vomiceni cu 10 sate din ţinutul Lăpuşna[1805].

1800 Ion Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, vol. I, Bucureşti, 1913, p 327-331, 495-500
18016 2 Ibidem, vol I, p 203
1802M Ibidem, vol H. p 173-174.
18030 5 Ibidem, vol I, p 205-207
1804 M Costăchescu, op. cit, vol I, p 233-235, 269-279.
1805 Ibidem, vol I, p 135-141

Puse pe haită vedem că aceste curţi, cu satele dependente de ele, erau foarte dispersate: trei în ţinutul Suceava, una în Roman, patru în ţinutul Neamţ, două în ţinutul Dorohoi, una pe Ciuhur în ţinutul Iaşi, de pe stânga Prutului şi una în ţinutul Fălciu, pe dreapta acestui tiu. Mai subliniem că Oană era vornicul cel mare de la curtea din Suceava o peyac ôopécm Kc =

Hofrichter adică *supremul judecător* după domn, *judex cune, magnus provisor* sau *marscalcus* în textele latineşti[1806]. Ne aflăm, deci, în faţa celui mai înalt dregător al ţării. Cum s-au făcut aceste aşa-zise danii arată însuşi Alexandru cel Bun, când i-a încredinţat lui Oană stăpânirea satelor cedate mai apoi mănăstirii de la Humor, la 13 aprilie 1415: „şi am pus zavească 50 de ruble de argint curat acestora care au ţinut acest sat şi copiilor lor şi întregului neam al lor, cine ar începe cu sfada ori cu plângerea, sau cu orice fel de răutate... acesta să plătească zavească aceste 50 de ruble de argint curat"[1807].

Dispunând de puteri mari, Oană, în calitatea sa de *supremus judex*, luase comanda mai târziu chiar peste fosta curte de la Tulova care, la 13 aprilie 1415, era în stăpânirea lui Drăgoi viteazul şi a copiilor acestuia[1808]. Daicum omul este muritor şi urmaşii lui nu pot ridica întotdeauna

---

1806 E Hurmuzaki, N Densuşianu, Documente, I. 2, p. 315, C C Giurescu, Conthbuţiuni la studiul marilor dregători, p 83

1807 M Costăchescu, op. cit, vol. I, p 116-118

1808 Ibidem, vol I, p 23. M Costăchescu. op. cit, voi. I.p 116-117

treptele sociale ale înaintaşilor, datorită selecţiei naturale, cum a decăzut neamul lui Drăgoi Viteazul aşa şi nepoţii şi strănepoţii lui Oană vornicul, nefiind înzestraţi cu calităţile excepţionale de militar ale străbunului lor, au fost repede înlăturaţi de la administrarea acestor curţi şi stăpânirea satelor dependente de ele. Urmărind în suita documentelor satele respective, nepoţii şi strănepoţii lui Oană vornicul nu s-au putut menţine ca moştenitori ai slujbei drepte şi credincioase decât în câteva sate din ocolul Stănileşti, ţinutul Fălciu[1809] şi în Hâitop pe Cracău, în hotarul fostului sat Cârbuneşti[1810].

Tot aşa stau lucrurile şi cu dreptul de slujbă al lui Mihail de la Dorohoi, supranumit *căpitaneus moldaviensis*[18111812], la 3 februarie 1397. Alexandru cel Bun l-a avut în sfat, în toată domnia sa, deşi la 28 iunie 1411, nu ştim în ce lupte a fost grav rănit şi apare sub cognomenul de *Nevolnicu17A*. Acestuia i-au fost încredinţate în stăpânire peste 50 de sate. Unele dintre acestea erau pe Siret, altele în ţinutul, Dorohoi, cum erau Pomârla[1813], moştenită de la socrul său protopopul Draghie, Herţ-Rădăuţi, Işnovăţ şi altele dar

---

1809 A. Moldova, veac XII, voi m. p 139-140, 153, XVII. vol. E, p 294

18107 3 Ibidem, veac XVI, voi EI, p. 152, M Costăchescu, op. cit, vol. I, p 269-279.

1811 Ibidem, vol EI, p 616-617.

1812 Ibidem, vol H. p 85-86

1813 D.I.R.A. Mold., veac XVI, vol I, 382-383,413. E, 47-58; EI, p 460-461. XVII, vol IV. p 407

majoritatea se aflau în ţinutul Hotin, pe stânga Prutului şi pe dreapta Nistrului, în ţinutul Soroca, coborând până la Măiatin în ţinutul Orhei, în apropiere de satele Doamnei sale. Toate au fost reîntărite, la 20 decembrie 1437, de către Ilie şi Ştefan voievozi[1814]. Curţile de care depindeau aceste sate se aflau presărate pretutindeni, dar aşezarea sa principală după aceea de la Dorohoi, o avea la Şizcouţi, astăzi Noua Suliţă din ţinutul Hotin. După moartea lui Mihail de la Dorohoi, copiii săi Iurie Miliăilaş[1815], Sima Miliăilaş[1816] şi Ivanco, poreclit Haladic[1817] au moştenit vislujenia tatălui lor, dar mult mai puţine au ajuns în stăpânirea răstrănepotului său Ionaşco Ghenghea, marele logofăt din prima jumătate a secolului al XVII-lea[1818]. La 8 iunie 1456, curtea de la Noua Suliţa era în stăpânirea linei nepoate, care a avut norocul să se căsătorească cu un om de ispravă, Sin, pircălabul de Hotin. Dar strănepoatele sale Nastasia şi Elisafta abia mai moşteneau, la 2 martie 1554, din aceste sate, doar Pomirla şi seliştea Chipialca, sub Caragine, din ţinutul Soroca[1819], şi pe altă linie de moştenire, de la Oană Limbă Dulce, satul Frăţeşti, dependent de

1814 M Costăchescu, op. ciL, vol. I, p 450-455
1815 Ibidem, vol H. p 468-469, 473-474.
1816 Ibidem, vol E. p 701-702.
1817 Ibidem, vol E, p. 577-582.
1818 Ibidem, XVI, voi. IE, 456, IV, p 54, XVE - IV, 113-114, 125; Gh Ghibănescu, Surele şi hvoade, E, Iaşi, 1907. p 229-231. 264-265, V.p 276
1819 Gh Ghibănescu, Surele şi Izvoade, vol. IX. p 42

curtea de la Dulceşti, ţinutul Neamţ[1820]. Necesităţile de apărare ale Moldovei s-au adaptat împrejurărilor şi multe sate au intrat sub supravegherea boierilor mari, pentru a controla pregătirea locuitorilor în meşteşugul alinelor. Dar urmaşii acestora, neputând urca treptele ierarhiei feudale până la aceea de vornic au fost înlăturaţi curând de către alţi războinici sau de megieşii consangvini.

La 12 martie 1617, Ionaşco Gh en glie a, mare logofăt constatase că, din marele număr de sate ale străbunului său Mihail de la Dorohoi, chiar curtea de la Şi scouţi (Noua Suliţa) cu satele Coteleva, Sancăuţii de Câmpie şi Marşinţii de la gura Răchiteii Mici se aflau în stăpânirea lui Gheorghe din Lozna, pircălabul de Hotin, socrul lui Ieremia Movilă, luate încă sub domnia acestuia. Radu Mihnea îi restituie satele pentru *dreaptă şi credincioasă slujbă*, pentru că sunt ocine şi decline şi apoi pentru că au *dat domniei, patru cai bum în nevoia ţârii*, când au fost în ţară Scherder paşa, Imbrian paşa ca un agă cu oşti turceşti şi tătăreşti[1821].

— Acelaşi exemplu îl avem în cazul dreptului de slujbă al lui Mihai logofătul[1822], Cernât ploscanil[1823] şi alţii. Mai uşor au menţinut urmaşii,

---

18208 3 A. Moldova, veac XVI, vol. H. p. 47-49

1821 Ibidem, veac XVII. vol IV. p 113-114

1822 M Costăchescu, op. cit, vol I. p 501-506

1823 Ibidem, vol II, p 323-341; I Bogdan, op. cit, vol I, p 129-132.

când, pentru *dreptul slujbei*, străbunii lor au primit mai puţine sate sub comanda militară. Aşa a fost cazul pentru strănepoţii lui Vlad vornicul[1824] (1392 – 1414), care a avut în stăpânirea sa numai satele de pe Valea Albă din jurul curţii de la Şcheia şi acele de pe dreapta Prutului, Oleşcani, unde a fost Roman Bilă numiţi Petrimăneşti (astăzi Tabăra din ţinutul Iaşi) şi Româneşti, moştenite de Petrea Circă, pircălabul, cu fraţii săi[1825].

Unii dintre boieri, care nu aveau urmaşi vrednici în cariera armelor, îşi pregăteau nepoţii de la fraţi sau surori[1826]. Un exemplu grăitor este acela al lui Giurgiu Ungureanu, coborât din Transilvania, care pentru slujba sa credincioasă primise conducerea satelor Ungurenii – „unde-şi avea o casă” (astăzi Călugăra de lângă Bacău) Suhodolul şi la Turlui, Porceştii, Sperleştii, Negrileştii, Neghişeştii, unde a fost Neag şi Comăneşti, la 28 ianuarie 1409, încredinţează satele sale, la 29 iunie 1433, nepoţilor săi de soră Ulea, Iuga[1827] şi surorii acestora Stana, soţia lui Sima Turlui[1828], şi, după moartea sa „o altă casă pe Nevira, din ţinutul Covârului.

În secolul al XVII-lea (1611 – 1665) aceste sate vor ajunge în mâinile lui Nechifor Beldiman

---

1824 M Costăchescu, op. cit, vol I, p 14-115, vol. IL p 886.

1825 A Moldova, veac XVI, vol I, p 554-555

1826 M Costăchescu, op. cit, vol I, p 64-66

1827 M Costăchescu. op. cit, vol I, p 342-344

1828 I. Bogdan, op. cit, vol I, p 55-58, T Codrescu, Uncanul, vol XII, p 320.

nemeşul, venit tot din Transilvania şi fiilor să-i[1829]. Fireşte că, pe lângă marii dregători au primit pentru *dreapta şi credincioasa slujeme*, danii sau întăriri de sate şi alţi juzi şi cneji, slugi domneşti. Aşa este cazul lui Dragoş Urlat, căruia Ilie. Voievod îi încredinţează, la 2 ianuarie 1432, satul „unde este casa lui”, pe Tutova, ca să-i fie *judecia uric* neclintit, copiilor, fraţilor, nepoţilor şi strănepoţilor. Dar destinatarul fiind numai jude într-un sat, slugă şi nu şi boier dregător, actul precizează ca „să ţie de steagul de la Tutova, cine îl va ţine şi alt judecător să nu aibă” 92. După 2 ani, acelaşi voievod, dădea, la 8 octombrie, lui Giurgiu şi Atoc un sat de obârşia Săratei, de pe stânga Prutului „unde au fost juzi Fătu şi Ilie” să le fie *judecia uric* şi sub uric să nu se dea, şi alt judecător să nu aibă, – ci să ţie numai de curtea noastră de la Iaşi[1830]. Şi acte de acest gen mai există.

Sensul din ele nu este greu de desprins. Marii dregători Bârfă vornic de Iahârlău; Giulea, vornic de Bârlad; Oană, vornic de Suceava; Mihail, vornic de Dorohoi, fiecare după rangul său, pentru virtuţile lor de oameni de arme erau comandanţi peste mai multe curţi şi cetăţi de apărare. Ei supravegheau instrucţia militară în numele ţării şi a domniei, în sate care aveau juzi şi *domuri*, dintre care multe se vor grupa în ocoalele din jurul unor

---

1829 T Codrescu, Uricanul, X, p 230-232

1830 A. Moldova, veac XIV-XV, vol I. p 96

93 M Costăchescu, op. cit., p 398-399

cetăţi, devenite târguri, organizate şi administrate mai târziu de vornicii şi vameşi domneşti. E în afară de orice îndoială că, această misiune le-a fost încredinţată numai după ce s-au distins în nenumărate lupte pe care le-au purtat Bogdan voievod, Laţcu, Petru, Roman şi Ştefan voievod cu vecinii lor. Dania este de această dată o dovadă că, încredinţarea în stăpânire a satelor unor astfel de luptători prezenta o garanţie asupra pregătirii temeinice a instrucţiei militare pusă în slujba apărării patriei şi a domniei *„cu credinţă*

Mai trebuie de reţinut că, toţi aceşti vornici aveau în supavegherea şi stăpânirea lor, pentru a nu intra într-o viaţă comodă, satele presărate de la Carpaţi piuă la Prut şi dincolo de Prut până la Nistru. Sistemul acesta de repartizare a satelor pentru pregătire militară, începând de la munte şi până la Nistru a fost continuat şi de Alexandru cel Bun. Nu putem lua în discuţie aici toate documentele emise pentru *jusslujenie*: „slujba dreaptă şi credincioasă”, de către cancelaria ţării în evul mediu. Amintim, doar, numai pe Cupcici marele vornic, care, afară de satele sale din Bucovina, mai avea pe dreapta Ciuhurului încă două curţi în apropiere de Vadul de Piatră, cu 20 de sate[1831][1832]. Iuga protopopul domnesc de la Suceava, şi cu cei trei fiii ai săi, Mihu logofătul, Duma şi Toader aveau curţi la Buciumeni pe Şomuz; la Ciumăleşti, pe Siret, din sus de Paşcani;

1831 M Costăchescu. op. cit, vol I, p 216-266
1832 Ibidem, vol I, p 501-506

la Strâmba, pe Valea Tutovei; în două locuri pe Valea Bârladului, iar pe stânga Prutului, în ţinutul Lăpuşna, trei sate faţă în faţă cu Podolenii, iar pe Valea Răutului, din jos de Oiiiei, alte trei, spre Nistru93. În toate aceste curţi se adunau şi dările în natură, pentru între ţinerea oştirii.

Dacă luăm şi analizăm actele lui Dragoş Urlat, care ţinea cu satul său de steagul condus de voinicul de la Bârlad, şi pe acela al lui Giurgiu şi Atoc pendinte de curtea vornicului sau pârcălabului de la Iaşi, e lesne de înţeles că termenul *judecie*, din acestea, înseamnă comanda militară atribuită lor ca răsplată pentru merite militare, în scopul organizării şi instruirii oştirii, şi că steagurile de Tutova şi Iaşi erau conduse de vornicii de la Bârlad şi Iaşi. Să nu uităm că în toate ţările vecine judele sau cneazul era comandantul militar al judeciei sau ăl mai multor sate şi trebuia să prezinte la vomicic din fiecare judecie cel puţin 3 ostaşi călări, complet echipaţi de război, sau un călăreţ şi doi arcaşi, cum dădeau boierii Iadomir Moldoveanul în 1378 şi Maxim la 1424, după *jus valachicum*, în vigoare încă în Galiţia şi Podolia[1833].

Situaţia nu se schimbase cu nimic sub fiii lui Alexandru cel Bun, ca şi sub Ştefan cel Mare şi urmaşii lor, despre care s-a afumat greşit că ar fi încheiat seria daniilor sau întăririlor de sate pentru slujba dreaptă şi credincioasă. Pregătirea

---

1833 I. Bogdan. îndatoririle militare ale cnezilor şi boierilor moldoveni. Bucureşti, 1907, p. 614-626.

militară în secolul al XV-lea în Moldova, în fiecare sat şi pentru fiecare ţăran în parte, nu mai vorbim de slujitori, curteni, boieri şi viteji, dovedită prin crearea străjerilor şi corpului vânătorilor de arme, ne este confirmată de cronicarul polon Ian Długosz, care scrie că „Ştefan... nu chema la arme numai pe viteji şi pe boieri, ci şi pe (*curteni*) cei de la ţară (*agrestes*) adică de la domurile sau curţile de la provincie, învăţând pe fiecare să apere ţara. Dacă ar fi aflat pe unul din cei de la ţară (agrestes) de la curţile de ocol sau ţinut, fără săgeţi, arc sau sabie... îl condamna fără milă la tăierea capului”[1834]. Aici e vorba de străjerii de la casele şi curţile de ocol s-au ţinut, în jurul cărora au fost grupate multe sate megieşeşti, pe care domnia nu le-a încredinţat nici unui jude localnic cu ordin scris.

Toate actele emise de voievozi stăpânilor de sate suit ordine scrise acordate acestora pentru merite militare, obţinute în bătăliile date pentru apărarea ţării, în cazul în care unii juzi sau cneji – deveniţi slugi sau pani nu-şi făceau datoria, domnia le retrăgea ordinul. Satul Oniceni de pe Şomuzul Rece dat, la 15 martie 1493, comisului Petrică[1835][1836], pentru „dreaptă şi credincioasă slujbă” a fost confiscat pentru felonie de la Avram

1834 I Dlugosz, Histonaepolonice, cartea XUI, ediţia Lipsea. 1711-1712, coloana 417

1835 I. Bogdan, Doc. Lui Ştefan cel Mare, vol. I, p 442-443, H, p. 21-23.

1836 M Costăchescu, Doc. Mold. De la Bogdan voievod. Bucureşti, 1940, p 315-317

vistierul. El este menţionat de Bogdan al III-lea, la 17 martie 1513, că a fost încredinţat pentru *vislujenie*". Pentru deosebite merite militare puteau obţine ordine scrise sub Ştefan cel Mare atât curteni de la ţară, cum erau Cristea păhămicel de la Coşeşti pe Rahova[1837], Micul Bârgău de la Florinteşti[1838], cât şi vornici ca Hodco Ştibor. E păcat, desigur, că raritatea şi greutatea procurării de pergamente a făcut ca documentele să prezinte numai lacunar răsplătirea dreptei slujbe, prin danii sau întăriri de sate şi nu ne-au relatat cu citi ostaşi trebuiau să se prezinte la domnie stăpânii de sate şi nici actele de vitejie săvârşite de aceştia, cu indicarea bătăliilor la care au participat. În felul acesta, istoricii s-ar fi convins că a fi fost cineva viteaz, boier, curtean sau slujitor, care purtau răspunderea pregătirii militare a oamenilor în secolele XIV ŞI XVI, însemna în acea vreme, oameni gata la datorie, pentru sacrificiile cerute la apărarea ţării.

Ştefan cel Mare ştia foarte bine cum se trăia în Moldova, în timpul său, când obliga pe curtenii de la curţile din provincie să se instruiască şi să aibă arme. El ne-a lăsat ca moştenire un testament oral, consemnat de medicul Muriano: „eu sunt înconjurat din toate părţile de duşmani şi am avut de când sunt domn al acestei ţări 36 de războaie, din care în 34 am ieşit învingător şi pe două le-am

---

1837 A Moldova, veac XVI, vol I, p. 325
1838 Ibidem, veac XVI, vol I, p 342

pierdut”[1839].

Baronul de Herberstein, trimisul marelui cneaz al Moscovei, Ivan, descrie nemulţumirea lui Ştefan cel Mare faţă de destinul său vitreg, în raport cu acela al cneazului Moscovei: „pe când acela îşi măreşte împărăţia stând acasă şi dormind – îi spunea Ştefan cel Mare – eu abia uni pot apăra hotarele, luptând în fiecare zi”[1840].

Este evident că, în asemenea condiţii de viaţă nu se putea renunţa la răsplătirea celor viteji şi sancţionarea celor slabi de virtute. Dar nu numai atât, nici chiar alţi voievozi în secolele următoare nu au repartizat sate sau întăriri, altfel decât pentru merite deosebite, pentru sacrificii de sânge sau altfel de ajutoare date ţării, cum erau acelea în bani sau în cai cerute de către turci. Se poate constata aceasta din actele prin care se dislocau satele megieşeşti, în secolul al

XVI-lea, diii ocoalele domneşti, mai ales din acele emise de domni străini, ca Petru Şchiopul[1841] care au vândut pur şi simplu multe judecii şi sate megieşeşti din ocoale celor care îi ofereau cai sau bani, călcând brutal dreptul megieşilor autohtoni. De altfel, nenorocirea satelor moldoveneşti începe odată cu lăcomia lui Ion Vodă cel Cumplit şi instaurarea lui Petru Şchiopul ca domn pe scaunul Moldovei de către turci şi tătari, care au prădat

---

1839 C Esarcu, Ştefan cel Mare, Bucureşti, 1877, p 91

1840 A Bol dur, Politica externă a lui Ştefan cel Mare într-o lumină nouă. Iaşi, 1943, p 68

1841 A Moldova, veacXIT.p 90. 94. 96. 108. 109.430; A Stahl. Controverse, p 139-145

ţara în aşa măsură încât nici după o sută de ani, în timpul lui Miron Costin, nu se refăcuse. Soarta acestora a fost împărtăşită chiar şi de unele primite pentru drept credincioasa slujbă, cum e cazul satului Bursuceni, de pe Siret, din ţinutul Suceava, dat de Ştefan cel Mare lui Hodco Ştibor şi altele.

Sub Alexandru Lăpuşneanu mulţi dintre moştenitorii vechilor boieri s-au refugiat în Polonia. Aprigul domnitor i-a urmărit, dar neputându-i prinde le-a confiscat satele. Printre acestea au fost şi acela a lui Hodco Ştibor[1842].

Sub Iancu Sasu, moştenitorii acestuia au pierdut actul de vislujenie, în casa lui Panteleiu din Brăieşti, aprinsă şi arsă de un sol polon[1843].

Petru Şchiopul însă, care adusese cu el mulţi boieri munteni şi levantini, a desconsiderat tradiţia moldovenească şi a început să dăruiască sate familialilor să-i…

Văzând că satul Bursuceni a fost confiscat pentru viclenie de către Alexandru Lăpuşneanu, el cheamă, în 28 ianuarie 1588[1844], în faţa domniei pe Pătraşcu vătaf şi pe Gavril vărul său, şi-i obligă să lase satul lui Andrei Corcodel, contra a 3.000 de zloţi tătăreşti.

Marele hatman de atunci îşi întemeia autoritatea sa pe actele de vitejie săvârşite în luptele cu cazacii, începând din toamna anului

---

1842 A Moldova, veac XVII. vol V. p 151

1843 Ibidem, veac. XVI, voi HI, p 186

1844 Ibidem, veac XVI, voi HI. p 376. XVH. vol V. p 151

1577, când Ion Creţul, poreclit Potcoavă, a ajuns domn la Iaşi, între 23 noiembrie şi 31 decembrie[1845], şi apoi cu fratele acestuia Alexandru, domn al Moldovei, între 9 februarie şi 12 martie 1578[1846]. Un act din 7 aprilie 1578 îi acorda lui Andrei, pe atunci postelnic, 3 falei şi 18 jerdii de vie la Cotnari, confiscată de Petru Şchiopul de la Vasile Bălţatul logofăt, ginerele lui Alexandru Lăpuşneanu, care „n-a slujit cu credinţă domniei mele, şi s-a ridicat cu Creţul şi cu fratele lui Ioan Creţul şi a venit cu mulţi lotri cazaci asupra domniei mele”[1847].

Petru Şchiopul dă aceste vii lui Andrei postehiic, pentru că *a slujit domniei cu dreptate şi credinţă* şi pentru că a dat, când a fost greutate ţârii, din pricina acestor lotri cazaci, 6.000 de aspri[1848]. Andrei, avansat între timp hatman al doilea, se mai distinsese în lupte cu un Iliaş voievod, fiu nelegitim al lui Rareş venit în toamna anului 1582 cu 1030 de cazaci, când a fost rănit grav în lupte Melinte Balica hatman. La 4 noiembrie, se zvonise la Braşov că acesta ar fi murit chiar[1849], dar el a scăpat îngrijit fiind de Vârlăneasa din Corni[1850].

Rain înind comandant suprem al oştirii,

1845 Gr Ureche. Letopiseţul Ţării Moldovei, ed P. P Panaitescu, p 208-210.

1846 Gr Ureche, op. cit, p 211.

1847 A Moldova, veac. XVI, voi HI. p 94-95.

1848 Ibidem, p 430-431

1849 A Veress. Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Tării Româneşti, Bucureşti, 1930, voi n.p 235

Andrei a încercuit, lângă Munteni pe stânga Prutului, şi prins, în 27 octombrie 1583, pe alţi cazaci care invadaseră ţara[1851], iar în 1586 pe un pretendent cu numele Petru şi pe boierii Simion şi Grigorie Filipovschi, care l-au adus. Cum multe sate megieşeşti fuseseră organizate în ocoale şi curţile acestora puse sub controlul vornicilor domnului, pentru toate acestea acte de mare bravură militară Petru Şchiopul i-a dat, la 11 martie 1586, satele: Climăuţi, deasupra Nistrului, Socolul şi Zevadinele din ocolul cetăţii Soroca, Dancăuţi, Voraiceni şi Tulbureni din acela al Hotimilui şi altele din ocolul Piatra Neamţ[1852]. Actul emis de Petru Şchiopul la 20 august 1588, adaugă, precizând, că i-a făcut uric *„pentru vislujenia lui ce a slujit domniei mele şi ţării*, când au venit aceşti lotri cazaci şi pentru că a dat domniei mele 55.000 de aspri în treaba şi greutatea ţării[1853].

Satele Lăleşti şi Căcăceni de pe Cracău vor fi luate de către Aron vodă, la 11 februarie 1593, de la Andrei hatmanul, plecat în 1591 cu Petru Şchiopul în pribegie[1854] şi date lui Drăghici Bogza logofăt, care a dat domniei 200 de ughi roşi ungureşti şi 4 telegari cu sanie pentru mama

---

1850 Dr V Gonţa şi Al I Gonţa, Mitropolitul Anastasiei Crimea, fondatorul celui dintâi spital din Moldova, în Rev. „Mitrop Mold Şi Suceava“. An 38, (1962), nr 1-2, p 33-39

1851 Gr Ureche, op. cit, p 214-215

1852 A Moldova, veac XlTI, vol m. p 209. 210

1853 Ibidem. veac XVI. voi m. p 393-394; XVII. vol H, 236-237.

1854 Gr. Ureche, op. cit, p 219

hanului[1855] şi pentru slujba ce a făcut Drăghici Bogza în Ţara tătarască[1856].

Tot pentru deosebite fapte de arme, împotriva unei hoarde de turci şi tătari care au robit trei sate de pe Jijia, primeşte Andrei hatman, la 8 septembrie 1589, satul domnesc Podoleni de pe Prut, de la Bohotin, pentru că a scos robii de la turci[1857][1858]. Odată cu Andrei hatmanul s-au mai distins în lupte şi alte slugi domneşti.

Pârvul, pârcălabul de Soroca, venit şi el cu Petru Şchiopul din Ţara Românească, primeşte, la 8 mai 1587, satul Buruieneşti pe Siret, din ocolul Romanului, „pentru că a slujit nouă cu dreaptă şi credincioasă slujbă... când au venit nişte cazaci tâlhari şi au prădat şi câteva sate la margine pe Nistru... El, lovindu-se cu dânşii, s-au bătut şi biruindu-i pe acei tâlhari i-au dat sub sabia domniei mele... Pe unii dintre dânşii încă şi vii i-au prins, iar unora dintr-înşii numai capetele lor s-au adus înaintea noastră. Carele mai târziu şi sluga noastră Pârvul pârcălabul viind *s-au aflat că însuşi trupul lui având câteva rane*” *nx*. Amănunte mai ample asupra actelor de vitejie săvârşite de Pârvul pârcălab cu hânsarii de Soroca, Orliei şi Lăpuşna, şi în ce bătălii s-au petrecut ele, ni le dă *Letopiseţul cel moldovenesc*, reprodus de Grigore Ureche: „În zilele lui Pătru vodă leat 7095 (1587)

1855 A Moldova, veac. XVI, vol IV. p 69. 162-163
1856 Theodor Codrescu, Uricariul, vol. XVI, p 256
1857 A Moldova, veac. XVI, voi HI, p 445
1858m Ibidem, veac XVI, voi IU. p. 355-356.

ghenar 8, rădicatu – s-au o seamă de cazaci ca nişte lupi ce sunt învăţaţi de-a puiurea la pradă, de-au intrat în ţară şi au prădat şi multe bucate au luat de la ţinutul Soroca. L-ar Pârvul, pârcălabul Sorocii, s-au îndemnat cu hânsarii şi cu alţi care au vrut de bunăvoie şi i-au ajuns la Perieslavul. Acolo cazacii viind să nu dea dobânda, moldovenii să scoată al său, taie război s-au făcut între dânşii şi în două zile bătându-se de abia au spart pe cazaci. Mai apoi, dacă i-au biruit, pre toţi i-au omorât, fără numai unul zic să fi scăpat. O seamă vii i-au prins şi i-au trimis la Petru vodă, pre care i-au trimis la împărăţie[1859].

În aceste lupte, probabil că", a făcut acte de bravură militară şi Ilie Crimeea diac, căruia Petru Şchiopul îi dăruieşte seliştea Unguraşi de pe Suceava, „pentru că a slujit drept şi credincios" când au intrat în pământul nostru acei făcători de rău cazaci"[1860]. Pe Şeptilici armaşu 1, unul dintre răzeşii din satele Horbineşti şi Holohoreni din ţinutul Hotin, care a prins în lupte chiar pe pretendentul cazac la domnie, Ivan vodă, la Ţuţora[1861], în noiembrie 1587, Petru Şchiopul i-a dăruit, în 3 ianuarie 1589, seliştea Fântâna Caplei din ocolul Soroca să-şi întemeieze sat. Actul de danie precizează: *pentru că a slujit drept şi credincios domniei mele şi ţăni domniei mele, când s-a ridicat un lotm din Ţara Leşească şi a*

18591 32 Gr Ureche, op. cit., p 216-217
1860 A Moldova, veac XVI, voi. IE, p 337
1861 Gr Ureche, op. cit, p 217-218

venit cu acei lotri cazaci asupra domniei mele... el foarte s-a străduit cu slujba pentru domnia mea... şi cu voia lui Dumnezeu a pus mina pe acest lotru. Şi a mai dat domniei mele 4 cai buni şi bani peste tot 15.000 de aspri. Pentru aceasta să-i fie lui de la domnia mea ocină vislujenie şi cumpărătură. Şi să aibă a-şi face uric"[1862].

Deşi câştigat pentru vitejie şi distins cu ordinul militar, Şeptilici armaşul a fost îndepărtat de Andrei hatmanul, care i-a restituit şi cei 15.000 de aspri, la 12 iunie 1589, incluzând seliştea Fântâna Caplei în rândul satelor sale „[1863]de pe aceeaşi vale a Nistrului, pentru a le organiza milităreşte, de strajă, la hotare, sub directa lui supraveghere. Seliştea ajunsă pentru un timp în stăpânirea lui Bucioc, mare ceaşnic, după plecarea lui Andrei hatmanul în pribegie cu Petru Şchiopul, a fost restituită, la 28 februarie 1610, de către Constantin Movilă, cneaghinei Tudosia a lui Andrei.[1864]

Retragerea lui Petru Şchiopul din ţară lăsase un vid prin luarea în suita sa a fiilor lui Ion Movilă[1865] şi a Mariei, fiica lui Petru Rareş[1866],

---

1862 A Moldova, veac XVI. vol m. p 412.

1863 Ibidem, veac Xvi. voi m. p 428-429. 433-434

1864 Ibidem, veac XVII, voi H. p. 280

1865 N. Iorga, Domnia lui Ieremia Vodă, în „Anal. Acad. Rom. Sena II, tom XXXII, p. 3, idem, „Oameni şi fapte din trecutul românesc "în „Biblioteca pentru toţi“, p 220-220 bis

1866 Alexandru I. Gonţa, Mănăstirea Balica din Iaşi, o ctitoiie dnn veacul al XVI-lea a boierilor Buzeşti din Ţara Românească, în rev „Mitropolia Moldovei şi Sucevei“, Anul XI. Iaşi, (1964). nr

care a fost ocupat îndată de Aron Vodă Tiranul. Ajuns la h on datorită creditorilor turci din Constantinopol, noul domn, *„după ce s-au aşezat la domnie nu-i era grijă de altă, (decât), numai afară de a prădare, şi înăuntru nu se sătura de cuivie, de jocuri şi de cimpoiaşi, pe care-i ţinea de măscări"*, scrie Grigore Ureche, după însemnările lui Nistor Ureche, părintele său.

Văzându-se că este tuturor nevăzut şi urât, el a desfiinţat şi garda domnească, alcătuită dintre vitejii ţării şi „şi-a atras în leafa unguri călăreţi şi pedestraşi, cărora le-a făcut odăi în curtea domnească". Apărat de aceştia el a introdus birul că fiecare ţăran să dea un bou în fiecare an şi *„pe turci îi trimitea de umbla cu dahilarii de nu-şi erau ţăranii volhici cu nimic"... „iar pe boieri pentru avuţie îi omora jupânesele le silea „*[1867].

Fireşte că, în asemenea condiţii de viaţă a ţării nu mai putem vorbi de „slujbă dreaptă şi credincioasă" şi de încredinţare ori întărirea unor sate, decât pentru acei cai iau colaborat cu sistemul introdus de firea tit anică a voievodului.

Odată cu căderea lui şi a lui Răzvan, căpitanul dorobanţilor unguri, ţara a trebuit să-şi reia cursul său normal. Numai că, de această, dată încredinţarea spre organizat e şi administrare a satelor megieşeşti din ocoalele domneşti, nedate cu ordine scrise pe călii domneşti, a fost rezervată

5-16, p 273-282.

1867 Gr Ureche. Letopiseţul Ţării Moldovei, ed II P. P Panaitesscu, Bucureşti, 1958, p 220-221

numai slugilor domneşti familiari ai casei Movileştilor, care au contribuit cu eforturile lor la instalarea la putere a acesteia, excluzând cu desăvârşire de la înnobilare pe juzii megieşilor autohtoni. Aşa se explică de ce au primit „pentru dreaptă şi credincioasă slujbă” sate megieşeşti din ocoalele târgurilor numai dregătorii mari ca: Precop Caraiman[1868] mare ceaşnic, Vasile Oraş, mare vornic şi ginerele său Onciul Iuraco, pârcălab[1869], Chiriţă Dumitrache Paleologul, mare postelnic,[1870] grec de origine dar căsătorit cu Maria, sora Elisabetei, doamna lui Ieremia Movilă, un Toader Busuioc, mare stolnic[1871] etc.

Ştefan Tomşa, boier de ţară din Oteşti, de pe Răcătău din ţinutul Adjud,[1872] trimis de turci şi instaurat în domnie de tătari, nu s-a atins, în general, de satele megieşeşti din ocoalele domneşti. În schimb a confiscat, ca adversar al Movileştilor, satele tuturor partizanilor acestora[1873].

18681 31A Moldova, veac XVII, vol I. p. 50, 60, 92-93. 144, 146-147, H, p 53, 75-76, 111 şi 272.

1869 A Moldova. veac XVII. voi HI. p 20; IV. p 18-19; V. p 58-59. 297

1870 Ibidem, veac XVH, vol II, p 242, 275, Moldavia v evohu feodalizma, I, Chişinău, 1961, p 234, 238

1871 A Moldova, veac XVII. voi. HI, p 31

1872 M Costin, Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. P P Panaitescu, 1958, p 58.

1873 A Moldova, veac XVII, vol IV, p 131-132. N Gngpra?, Contribuţii la cunoaşterea politica domniei în Moldova faţă de proprietatea fiinciară condiţionată, în sec XIV-XVII, în „St. şi Cercet. Şt", Anul Xm. Iaşi, 1962, fase. I, p. 63.

Pentru a face aşa ceva, el i-a acuzat pe toţi de viclenie şi luându-le satele le-a acordat războinicilor şi dregătorilor care au trecut de partea sa. Lui Enache mare postelnic i-a dat „danie şi miluire de vislujenie” satul Stolniceni de pe Cârla Mare de peste Prut, din ţinutul Iaşi,[1874] (mai apoi judeţul Bălţi) luat de la Vasile Stroic uricar. Lui Vasile Roşea mare stolnic i-a dat satul Berbeşti, din ţinutul Cârligătura confiscat de la Isac Balica hatman[1875], iar satele Rogojani, Vistiernici şi Roşieţi, de pe Răut, şi cu Mascenii, de pe Nistru, ale aceluias hatman, le-a încredinţat lui Manolache mare vameş[1876].

Satul Băileşti de pe Rahova şi Prigorceni de pe Sărata, ambele în ţinutul Vaslui, confiscate de la Ionaşco Bolea, vornic de gloată, le-a dat „uric, danie, ocină, miruire şi vislujenie”, primul lui Ionaşco Batin[1877] şi al doilea lui Sacotă Medelnicer[1878], iar Giulinţii de pe Prut, din ţinutul Dorohoi, fost al lui Gheorghe, pircălabul de Hotin şi socrul lui Ieremia Movilă, l-a dăruit lui Nicoară mare vornic[1879]. Numai Ionaşco Cehan, vornic de gloată, obţine „pentru slujba dreaptă şi credincioasă” satul Volosenii de pe Prut. Fost ascultător de ocolul Stănileşti (fost Bărbeşti al lui

---

1874 A Moldova, veac XVII. voi. HI. p. 159-160

1875u # T Codrescu, Uricariu, V. p 378-383.

1876 Ibidem, V. p 221, A Moldova, veac XVII. vol V, p 238-239 ?i 248.

1877 Ibidem, V, p 221, A Moldova, veac XVII. vol IV, p. 369-371

1878 Ibidem, voi V.p 187-188

1879 Ibidem, V.p 281

Costea, fiul lui Oană vornic), dar şi pentru că a dat domniei 6 cai buni şi 200 de galbeni[1880].

Urmând la tron lui Ştefan Tomşa, Radu Milinea a chemat în ţară din Polonia; pe toţi cei care au supravieţuit dezastrul de la Cornul lui Sas din 1611 şi a celui de la Drăcşani din 1615 şi punându-i să-i jure credinţă le-a restituit satele confiscate, data reţinut, numai pe ale celor căzuţi sub sabia lui Tomşa fără urmaşi direcţi, pentru a le încredinţa partizanilor să-i[1881]. În felul acesta, satul Vânătorii Bistriţei, fost al lui Dumitrachi Chiriţă postelnic ajunge sub stăpânirea lui

Ionaşcu Boldescu postelnic[1882]; Căuceleştii de pe Cracăn şi o selişte la Cârligătură, foste ale lui Toader Boul vistier, sub stăpânirea grecilor, Toma şi Iordache Cantacuzino[1883]; seliştea Marişenii, din ocolul Vasluiului, dată lui Pârvan, mare arm aş pentru 6 cai buni[1884], iar satul Şiviţa, din ţinutul Covurlui, fost al lui Ceacârlo grecul lui Condrea vameşul care a mai dat domniei şi 300 de galbeni[1885].

Atitudinea conciliantă a lui Radu Milrnea faţă

1880 Ibidem, veac XVH, vol V. p 103-104

1881 Miron Costin, Opere Complete, ed V A Urechia, I, p 725; Hie Minea, O inovaţie juridică a lui Miron Barnovschi în,. întregiri“ Buletin Iaşi, 1938, p. 90-91.

1882 A Moldova, veac XVII, vol. IV. p 57, 92; T Codrescu, Uricariul, V. p 218-220.

1883 A Moldova. veac XVII, vol. IV. p 222-223; 245-246, Arh Stat Ia*. Documente 459/9.

1884 A Moldova. veac XVII. vol IV, p 131-138

1885 Ibidem, IV, p. 255-256, 257-258

de boierii pribegi este condamnată de profesorul N. Grigoraş[1886]. Dar ea este pe linia respectării unor principii de drept concepute odinioară de adunările megieşeşti şi consfinţite în practică de oamenii buni şi bătrâni dintre megieşi, secole la rând în legătură cu acordarea dreptului de judecie în sate războinicilor distinşi în lupte şi urmaşilor lor, şi de retragere a acestuia numai în caz de călcarea jurământului pe care am constatat-o repusă în funcţie şi de Petru Şchiopul[1887] sub presiunea obiceiului ţării.

Ori, boierii moldoveni, susţinătorii familiei Movileştilor, unu aşi ai vechilor luptători pentru apărarea ţării, care s-au opus intrării în ţară a turcilor şi tătarilor şi a înscăunării lui Ştefan Tomşa, instrumentul politic al înaltei Porţi, nu depuseseră niciun jurământ de credinţă acestuia şi în consecinţă, chiar căzuţi prizonieri nu trebuiau ucişi pentru viclenii.

Nu mai vorbim despre confiscarea dreptului la moştenire ale iudelor apropiate şi neamurilor lor, alt abuz notoriu comis faţă de urmaşii aceloraşi care s-au opus cu sabia întronării unui domn neales de ţară. Aşa încât, conduita lui Gasp ar Giaţiani, după care „dacă acei boieri au fost vinovaţi acelui domn ei au plătit cu capetele lor, dar satele şi neamurile acelor boieri nu sunt

---

1886 M. Gngoraj», Contribuţii la cunoaşterea politicii domniei..., p. 63-65

1887 C. C Cihodaru, Foime depropiietate feudală, p. 21-22.

vinovate nicidecum”[1888], este pe linia legală fixată de dreptul consuetudinar moldovenesc. Principiul de drept valabil fiind acela că, „slujba dreaptă şi credincioasă”, care atrăgea după sine dreptul la stăpânirea unei judecii, cunoscut în acte ca *vislujenie*, putea să fie retras numai acelor războinici care au călcat jurământul de credinţă depus şi numai de voievodul care i-a dat ori întărit ordinul militai de stăpânire asupra satului respectiv. Aşa s-au petrecut lucrurile cu Misea şi Mihail Coşcievici şi Maruşca sub Ilieş Voievod[1889], cu Avram vistierul sub Ştefan cel Mare, cărora le-a anulat şi cărţile[1890], cu răsculaţii din 1521[1891], cu Vasile Bălţatul sub Petru Şchiopul,[1892] cu Meleştan sub Aron Vodă[1893], în baza dreptului de retragere[1894]. De altfel, Ştefan Tomşă va reveni în a doua domnie (1621 – 1623) la măsurile sale represive spre a restitui satele la toate neamurile celor pribegi ori ucişi de el, politică de îndreptare nu numai a faptelor lui abuzive, ci şi acelora ale lui Alexandru Iliaş care a ostracizat pe boierii

---

1888 A Moldova, veac XVII. vol IV, p 370, N Gngoraş, op. cit., p 66-67

1889 M Costăchescu, op. cit.. I, p 420-423 şi 507/509; A Moldova, veac. XTV-XV, vol l, p 119-120 şi 334

1890 1. Bogdan, op. ciL, IE, p. 21.

1891 I. Minea. Complotul boieresc în contra lui Ştefăniţă Vodă, în „Cerc Istone“, Anul IV. (1928), nr. 2, p 188-219, Hona Ursu, Ştejanită voievod. Cluj, 1940. p 63-82

1892 A Moldova, veac XVI, vol m, P 94-95

18931 36 Ibidem, veac XVII, vol. V, p 185.

1894 V Costăchel, Viaţa Feudală, în Moldova şi Ţara Românească, p 277-282.

pământeni duşmani ai turcilor şi a reţinut pe lângă el numai pe Lupul Dragotă spătar158, Onciul Iuraşco[1895], Ionaşco Ghenghea[1896], Matei Roşea,[1897] Dumitru Buhuş al III-lea logofăt[1898] şi alţi câţiva...

Sub domnia lui Miron Bainovschi vislujeniile obţinute de străbunii celor căzuţi ori îndepărtaţi cu forţa de la drepturile de moştenire sub acuzaţie de hiclenie, dar care nu depuseseră jurământul de fidelitate faţă de Ştefan Toma şi Alexandru Iliaş au fost recunoscute ca valabile, în conformitate cu principiile de drept consuetudinar. Acţiunea a fost considerată ca o inovaţie de către I. Minea[1899] şi supusă discuţiei ca începând numai de la Radu Milmea şi mai ales ca operă a lui Gaspar Gratiani, din 17 iunie 1619, de către N. Grigoraş[1900]. Ca un neaoş autohton şi cunoscător al datinilor strămoşeşti[1901][1902], pentru a verifica acest principiu de drept în ziua de 25 februarie 1627,

---

1895 Ibidem, V.p 28-30 159 Ibidem, V. p 58

1896 Ibidem. V.p 24. 211

18971 01 Arh Stat Iaşi. Documente, 598/11, 611/29, 30, 794/3, 4

1898 R. Rosetti, Cronica Bohotinului în „Anal Acad Rom, „MS.I.S II. tom XXVIII 1905-1906. p 51-55

1899 I Minea, O inovaţie juridică a lui Miron Bamovschi, în „întregiri, p 80-95

1900 N Gngoraş, Contribuţii la cunoaşterea politicii domniei,p 66-93.

1901 Aurel Golimaş, Domnul Moldovei Miron Bamovschi, Iaşi, 1933, p 14-17.

1902 Academia R.S.R., Documente IX/21, T Codrescu, Uncariul, V, p 383, 385, Miron Costin, Opere Complete, ed. V A Urechia, I. p 200-220,1 Minea, op. cit., p 93. N Gngoraş, op. cit, p 72.

Miron Baniovschi a adunat Sfatul ţării şi a constatat chiar că, Ştefan Tomşa în domnia a doua, *s-ar fi socotit ca tot Sfatul său şi n-ar fi aflat pe nici un boier hain s-au întors toate moşiile lor în mâinile feciorilor şi neamurilor acelor boieri can au căzut în acel război*. Apoi, el însuşi (Miron Baniovschi) a întrebat arhiereii, boierii mari şi mici şi pe feciorii boierilor *„dacă se cade a stăpân acele ocine acei boieii, oameni străini şi de alt neam*? l-ar ei, toţi într-un glas, au răspuns *că nu se cade a stăpân oamenii cei străini, ce să aibă a stăpân cine va fi fecior şi ne-am acelor boieri 1, 166*.

Potrivit acestor principii de temelie ale formării dreptului de comandă militară şi de stăpânirea asupra judeciei în temeiul jurământului feudal şi a „slujbei drepte şi credincioase” prestate, odată recunoscute de Ştefan Tomşa, în a doua domnie, şi promulgate din nou în 25 februarie 1627, Miron Bamovschi a trecut la restabilirea în drepturi a tuturor celor lezaţi în domniile anterioare[1903].

Reintrat în funcţiune cu toată vigoarea, obiceiul pământului a fost respectat de Vasile Lupu[1904]*, venit în ţara ca slugă a lui Radu Mihnea, în tot timpul cât a fost domn.

Intrat în problemele de drept consuetudinar

1903 Documente Românie Histohca, A. Moldova, veac XIX, p 300-301, N Gngoraş, op. cit., p 72-73, Bucureşti, 1960

1904 Vistor Motogna, Epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu în „Cercetăn Istonce“, Anul XTTT - XVI (1940) p. 491, A Veress, Documente, vol X, p 31, 42-43; N Gngoraş, op. cit, p 74-75

moldovenesc în perioada cât a fost mare vornic, ajuns domn, Vasile Lupu s-a conformat tradiţiei şi ca voievod, în toate, cu excepţia conduitei morale.

El a întărit satele moştenite pentru dreapta slujbă lui Neamul vomie[1905], lui Facea uricar[1906], Ionaşco Cujbă fost vornic[1907], Gheorghe Duca, al doilea vistier, (viitorul domn) [1908]şi a dat sate din ocoalele domneşti celor ce i-au prestat jurământ şi slujit cu dreapta slujbă. Aşa au primit Palade, mare arm aş, seliştea Cetăţuia, diii ocolul Bârladului[1909], Apostol Cataigiu satul Peştera, din ocolul Orheiului[1910], Andoca zlătar, satele Urseşti şi Deiani „din ocolul Ţuţora, de pe Prut[1911], Marco jitnicer satul Bubuiogi, de pe Bâc[1912]. Iorga vistier satul Bozieşti, din ţinutul Tecuci, fost al doamnei Tudosca[1913] şi a... Dar de confiscat a operat numai faţă de acei caii îi depuseseră jurăm intui de credinţă şi apoi au fugit din ţară... Printre aceştia sunt Tudosia Nicoriţă, sora lui Miron Barnovschi,

---

1905 T Codrescu, Uncariul, XIV, p 95-99

1906 Ibidem, XX, p 71.

1907 Ibidem, X. 51-54

1908 Revista „Th Codrescu“, IV. (1935). p 7

1909 1. Antonovici, Documente Bârlădene, II, p. 5-6; Arh Stat. Iaşi, Documente, 458/40, 246/29, 512/34

1910 Arh Stat Iaşi, Documente, 261/4 şi 5

1911 Gh Ghibănescu, Surete şi Izvoade, X, p. 22, 23,43, 308, T Codrescu, Uricariul, XII, p 297-300, 307-308

1912 Acad. R. S. ÎL, Documente, 153/12.

1913 T Codrescu, Uricariul, XXIII, p. 188-193, Arh. Stat Iaşi, Documente, 340/88

cu soţul ei[1914], Ionaşcu Calapod[1915] şi a., fugiţi în Ţara Leşească.

Un foarte interesant caz, neîntâlnit până acum, ni-l prezintă un act dat de acest voievod, care ne arată cum s-a putut denatura sensul iniţial al „slujbei drepte şi credincioase”, în secolul al XVII-lea.

Este vorba de un act de danie, dat, în 21 iulie 1649, femeii Soflica Gaftona, soţia lui Ivan Ţurlic, bărbierul de la Băile din Iaşi, (Feredeu), *şerbă* din casa domnească. În acesta, Vasile Lupu scrie clar... *Am dămitpre serba noastră, pre Sohiica pentru dreaptă slujbă ce-au slujit câtăva vreme în casa domniei mele*™, iar cu ocazia confirmării, petrecută în 12 ianuarie 1653, adaugă, pe lângă Sohiica-Gaftona şi pe soţul ei Ivan Ţurlic *„care au slujit amândoi în casa domniei mele”*[1916][1917], cu o treime din satul Mânzeşti de peste Prut, în ţinutul Iaşi, *ca să-i hie dreaptă ocina şi moşie ei, copiilor, nepoţilor şi strănepoţilor*[1918]

Gheorghe Ştefan, după răsplătirea pârcălabului Luca cu seliştea Pulbereni de pe Gogâlnic, din ţinutul Lăpuşna[1919][1920], confiscă partea de sat din Mânzeşti a Sohiică serba doamnei lui Vasile Lupu „şi o dă pentru dreapta

---

1914 Acad. R. S. R, Documente, XHL/1 a-b-c
1915 Ibidem, DCXX/86, N Grig oraş, op. cit., p 73-74
1916 Acad. R. S. R, Documente, LX/8.
1917 Ibidem, CXXn/34
1918 T Codrescu, Uricariul, XII. p 278-279 şi 283-284
1919 Ibidem, XXIV, p 423^124.
1920 Ibidem, XE. p 283-284, 285-286, XX, p. 76

slujbă şi credincioasă lui Grumaz, căpitanul oştilor sale1S4.

Confiscările din răzbunare făcute de Ştefaniţă Lupu împotriva prietenilor de arme ai lui Gheorghe Ştefan[1921], repune în drepturi şi pe văduva Sohiica-Gaftona, recăsătorită cu Grigorie Braşoveanu[1922]. Dar restabilirea ei nu a rezistat, căci Istraţie Dabija care a anulat toate abuzurile lui Ştefaniţă restituie lui Grumaz căpitanul, căsătorit cu Alexandra, sora soţiei sale, partea din Mânzeşti, iar pentru ca să se termine odată Alexandra dă şi bani[1923]. Principiul rămâne valabil şi continuă să fie respectat de către Duca Vodă[1924], Iliaş Alexandru[1925], Constantin Cantemir şi fiul său Antioh[1926] şi în secolul al XVIII-lea[1927] desigur, numai pentru cei apropiaţi Casei Domnilor.

Din aceste puţine acte cu precizări şi amănunte adăugate la cele „referitoare la juzi şi judecii, oricine îşi poate da seama că slujba dreaptă şi credincioasă" este o instituţie militară, iar actele sau cărţile acordate de domnie tuturor

---

19211 95 Ibidem, XIV. p 333-335, C C Giurescu. Istoria Românilor, voi DI, (1944), p 135

1922 T Codrescu, Uricariul, XII, p 286-287, 289-209, 291-293

1923 Ibidem, XH, p 296-299 şi 306-308.

1924 Arh Stat Iaşi, Documente, 419/45; 459/49

1925 Arh Stat Iaşi, Documente, 459/58; 513/29, 31.

1926 T Codrescu, Uhcahul, XI, p 212-215; I Antonovici, Documente Bârlădene, II, p 9 şi 11 Arh Stat Iaşi, Documente, 339/1 doc 147, 339/2 doc 253. 339/6 doc 240,405/154

1927 I Antonovici, op. cit., HI, p 20, 22; T Codrrescu, op. cit, HI, 51-54,V. 264-266; X, p. 57-58, XIV. p
116-119.

acelora care se distingeau în luptele pentru apărarea ţării erau ordine militare scrise. *Cauza principală a daniei unui sat era deci un act de bravură militară*: „slujba die aptă" sau *„drept credincioasă slujbă"*. Primul efect al acesteia era încredinţarea cu acte a unui ordin militar de răsplătire, pe vecie, danie şi întărire de sate, pentru organizare militară şi administrare fiscală = *jusslujeme,* devenită mai apoi proprietate feudală[1928][1929].

Prin acordarea acestor drepturi de slujbă (merit) vitejilor, boierilor, curtenilor şi slujitorilor, domnia încredinţa dreptul de a comanda în sate *judecia,* adică *dreptul de comandă militară* şi administrare fiscală, adică, dreptul *de a aduna dările în natură,* necesare la întreţinerea ostaşilor şi echiparea lor cu armament, cu care trebuiau să se prezinte în faţa domniei, când erau chemaţi. Pentru acestea, juzii şi cnejii, deveniţi stăpânii satelor, se bucurau de scutiri, de *imunităţi*. Slujitorii cum erau Dragoş Urlat, Ivaşco Podobitu, Onicica de la Cârligătura, Onica de la Jijia... Giugiu şi Atoc etc... erau controlaţi de pircălabii de ţinut sau de judecătorii numiţi vornici, cum erau Bârfă, Giulea, Oană, vornic, Mihail de la Dorohoi etc, cai i şi răspundeau în faţa domniei.

Cu timpul noţiunea de *vislujenie* ajunge să se

1928 N. Gngoraş, Contribuţii la cunoaşterea politicii domniei în Moldova fată de proprietatea funciară

1929c ondiţionată în sec. XIV-XIHI, în „St. Cercet Ştnnţ Istonce", Anul XM. fase I. 1962, p 55-80

contureze şi să se suprapună de cele mai multe ori numai peste vechea moşie megieşească, fosta proprietate funciară a satelor devalmaşe, dată spre organizare militară şi administraţie fiscală în jurul unui *dom* sau *dvor*, confundându-se astfel, cauza cu efectul şi invers. Prin acest procedeu moşia satului megieşesc ajunge proprietatea unui titular, în baza unui ordin militai scris, uric.

La început purtătorul titlului era dintre cei aleşi din sânul comunităţii săteşti sau gentilice, în secolul al XIV-lea şi al XV-lea, deşi unele *domuri* din sate şi *curţi* din *pagus* (3 – 4 sate) vor cădea în desuetudine, altele vor deveni simple centre de ocoale domneşti ale satelor megieşeşti.

Odată cu dezvoltarea centrelor comerciale şi meşteşugăreşti de la confluenţa râurilor mici cu cele mari, ori intersecţii de drumuri strategice şi a centralizării puterii în stat, ele vor fi puse sub controlul şi administraţia unor mari dregători, familiali ai casei domnitoare, numiţi pârcălabi. Totuşi, titularii uricelor şi urmaşii lor rămân stăpânii satelor respective. Astfel, proprietatea feudală în Moldova se va forma în secolele XIV – XVII, în temeiul actului primit de un *jude* sau *cneaz*, ca dregător pentru „slujba dreaptă şi credincioasă” făcută la un *„dom”* sau *„dvor”*.

În sprijinul acestei concluzii că, *slujba dreaptă şi credincioasă*, în temeiul căreia li se acorda titularilor privilegii, era *serviciul militar* peste un sat sau mai multe sate organizate în jurul unui *„dom”*, sau *curte* (*dvor*), mai sunt şi stipulaţii

domneşti din primele acte emise de Iuga voievod, în 1399, lui Brae; de Alexandru cel Bun, boierilor Stroie şi Ivan, Nicula şi Mogoş, la 29 iunie[1930], în 4 august[1931] şi 11 septembrie[1932] din anul 1400, din 8 martie 1407[1933] ş.a., ca să nu li se retragă daniile de către urmaşii în domnie *„fără vina lor" 191*. E vorba, fără nicio discuţie, de felonie sau de *viclenie*, de înaltă trădare în caz de război pentru încălcarea jurăm în tu lui feudal, care aducea după sine nu numai pierderea dreptului de comandă militară asupra instituţiei *dom* sau *curte* şi asupra oştenilor din circumscripţiile acestora, ci şi de pierderea capului, sentinţa ce domnul o putea da numai în calitatea sa de şef al oştirii, ca voievod, şi nu de gospodar al ţării. Considerată ca „Ies majestate", călcarea jurăm intuim feudal atrage, în tot evul mediu, ca şi condamnările infamante, aşa cum se petreceau lucrurile şi la popoarele germanice[1934][1935], pierderea nobleţei prin dreptul de refract al voievodului[1936].

Urmărind suita actelor din satele cu formula, *unde este casa lui* – ori *unde a fost casa lui* –, am

---

1930 A Moldova, veac XIX-XV. vol I. p 5-6
1931I bidem,? 9-10
1932 Ibidem, p 10-11
1933 Ibidem, p 16-17
19341 57 D Ionescu, Un document necunoscut de la Alexandru cel Bun. în „Romano-Slavica“, IV. Bucureşti. 1960,
19351 58 P Vi oil et, Droit privée et sources, Histoire du droit civil français. Pans. 1893, p 247 şi 257-258
1936W P V Costăchel, Dreptul de retract suveran, în „Viaţa feudală", p 277-282.

putut constata că juzii sau cnejii aleşi şi întăriţi de domnie dregători în aceste *case*, sau *curţi* cu titlul de boieri-slugi, sunt pomeniţi ca străbuni ai celor ce stăpânesc satele respective şi în veacul al XVIII-lea. E simplu de tot şi nu încape nicio discuţie că, familiile juzilor şi cnejilor, unite în timp de pace prin dreptul de protimisis (aşa cum se petreceau lucrurile şi în timp de război) formau oastea adunată în fiecare *dom* sau *curte*, pe *nidenii*, *neamuri* sau *răzeşi*, cum procedau vizigoţii şi celţii[1937].

NEAMURILE ŞI RĂZEŞII LA MOŞTENIREA „SLUJBEI DREPTE ŞI CREDINCIOASE” ÎN JUDECII CINE ARE CARTE ARE PARTE

Instituirea dreptului de moştenire pentru urmaşii unui războinic la judecia satului, deşi destul de clar exprimată în cărţile domneşti a constituit totuşi, pentru istorici şi jurişti problema cea mai dificilă. Cel care şi-a dat seama pentru prima dată de dificultatea rezolvării acestei grele probleme a fost Dimitrie Cantemir.

Găsind – o cu totul deosebită în natura (esenţa) ei, de moştenirea pământului la popoarele învecinate, marele învăţaţi semnala aceasta în capitolul XI din *Desenptio Moldaviae*. Acolo, el menţiona existenţa în Moldova a unui drept scris romano-bizantin, dar şi a unuia nescris, numit de el obicei, care reglementa dreptul civil: În succesione, testamentis, hereditatis, distributione,

---

1937 Emest Lavisse, Histoire de France, vol H, Pans, 1903, p 46

fundorum limitibus et servituţibus, cunctaie fere per orbem nationes habent singularesi[1938], încheia nedumerit D. Cantemir.

Spre deosebire de Ţara Românească, unde la privatizarea pământurilor şi bunurilor făcute pe *cete de neam* ale unui *moş* locuitorii satului au păstrat cuvântul *mosnean*, pentru autohtonii cu drept de moştenire, acei din Moldova au folosit termenii *neamuri* sau *răzeşi*.

Despre aceştia, scrie acelaşi învăţat, că „sunt cei mai de pe urmă dintre boieri care se aseamănă cu onadvorţii ruseşti”... „locuiesc câte mai mulţi în sate şi îşi lucrează singuri moşiile”[1939]. El nu a fost însă crezut.

În epoca modernă şi contemporană, unii cercetători au luat în discuţie situaţia neamurilor şi răzeşilor şi au dezbătut-o din punct de vedere econom ico-juridic, împreună cu aceea a moşnenilor[1940][1941].

19383 01 D Cantemir, Despnptio Moldavie, Bucureşti, 1872, Cap X, p 101

1939 D Cantemir, Descrierea Moldovei, ed Gh Pascu, Iaşi, 1923, p 207

1940 S Radovici, Moşnenii şi răzeşii. Originea şi caracterele juridice ale proprietăţii. Bucureşti, 1909, p 3 şi urm, I N Angelescu. Originea moşnenilor şi răzeşilor. Caracterul codevălmăşiei lor, Piteş 1909, p 3 fi urm, I D Condurachi, Expunere rezumativă a teoriei moştenirilor în vechiul drept românesc. Bucureşti, 1919, A Rădulescu, Plivire generală asupra moşnenilor şi răzeşilor în „Pagini de istonea dreptului românesc“. Bucureşti, 1970, p. 291; T. Porucic. Ongmea liuzilor, în „Viaţa Basarabiei“. Chişinău, 1935, nr 10. 11, 12.

1941 B Lempert, Materiali c razreşeniu agrarnago voprosî. in „Viaţa Basarabiei“, Chişinău, 1919, Paul Gore, Răzeşii în „Viaţa

Alţii s-au ocupat separat numai de *răzeşi2Q4 y* fie special de originea numelui[1942], fie în cadrul procesului de dezvoltare în evoluţia societăţii moldoveneşti.

Radu Rosetti a susţinut, sprijinit pe foarte multe documente, că aceştia pretutindeni şi fără excepţii îşi trag dreptul de stăpânire pe pământurile lor de la un moş comun, care a stăpân it odată întregul hotar al unei judecii, unde vedem că trăieşte astăzi obştea răzăşească,[1943] dar puţini istorici i-au acordat credit.

Nicolae Iorga, socotind că termenul derivă din cuvântul *rază*, a emis părerea apropiată de a lui Rosetti după care răzeşii sunt copărtaşi la o proprietate cu o rază de moşie[1944].

Românească", Bucureşti, 1920, nr. 3, p. 406, E. georgescu, Vrancea Condiţiuneajuridică a răzeşilor din Basarabia, in „Cuvântul Dreptăţii", Bucureşti, 1928, nr. 6, 8, Petru Pom, Statistica răzeşilor. Bucureşti, 1921. p 4, 10, 40-42, A Rădulescu, Dreptul de moştenire al soitului supravieţuitor. Bucureşti, 1925, I. C Filitti, Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864, Bucureşti, 1935, p. 122; I D. Condurachi, Despre proprietate, în „Revista Arhivelor", HI şi 1939, nr 8, p 227, A. Ciulcu, Din viaţa şi activitatea lui Vdsile Stroicescu, în „Viaţa Basarabiei", Chişinău, 1940, nr 1

1942 A Rosetti, Sur quelques termes du daco-romain relatifs à la propriété terrienne, în „Bulletin lingvişti que", An IX (1941), p 70.

19433 06 R Rosetti. Pământul, sătenii pag 163, 170-211

1944 N Iorga, Boierii şi răzeşii în Bucovina, Bucureşti. 1912. idem. Istoria Românilor, IV. p 207, 349

S.G. Longinescu[1945], şi după el G. Giuglea[1946] îi socotesc proprietari, iar G. Ghibănescu considerând cuvântul de origine slavă, (de la *rezaţi* = a tăia, a împărţi) conchide că răzeşii sunt coproprietari după obiceiul pământului.[1947]

I. Angelescu şi Ilie Minea, mai ales ultimul care cunoaşte întreaga bibliografie a problemei până la 1928, îi socotesc urmaşi ai boierilor şi stăpânitori în comun ai satelor.[1948]

I. Nandriş e de părere că instituţia a fost împrumutată de la poloni[1949], care au cuvântul *rycers*, provenit din germanul *ritter* şi înseamnă *cavaleri*[1950], iar L. Galdi şi Makkai afirmă că răzeşia din Moldova ar fi o instituţie de origine maghiară şi ai proveni din cuvântul *răszeşi* = *copăitaşi*[1951], deşi se ştie că în Ungaria o instituţie cu Numele de răzeşie nu există, *expressis verbis*.

D.M. Dragnev şi P.V. Sovetov consideră

1945 S G Longinescu, Pravila lui Vasile Lupu, Bucureşti, 1919, p 104

1946 D Giuglea, „în Daco-Romania ", L p 496.

1947 G. Ghibănescu, Răzeşii şi dreptul de protimisis, în „loan Neculce“, fase. 8, Iaşi, 1928, p 260, idem, Surete şi Izvoade, XI, p 39-43, XIII, p 53. 62. XTV, p. 92, XIX, p 190; idem, Işpisoace şi apise. EI. 2, p 129, T Codrescu. Uric arini, XVI, p 24-27

1948 1 Angelescu, Histoire Economique, p. 175,1 Minea, Despre răzeşi, în „Cercetări istorice“ IV, 2, 1928, p 92-96

1949 I. Rutkowski, Histoire economique de la Pologne, Pans, 1927, p 102.

1950 I. Nandnş, în „Revista Filologică“, m. Cernăuţi

1951 L. Galdi-Makkai, Gh ungaresi della Moldavia, in „Corvina, Rassegna italo-ungarese. Budapesta, V, (1942), nr 7, p 364-375, idem., Geschichte der Rumänien, Budapesta, 1942. p. 109

termenul *răzeşi* ca fiind acelaşi lucru cu *seabr* din Rusia de Nord, adică coproprietar, cuvânt legat de destrămarea grupurilor înrudite patronimice[1952].

C. Cihodani susţine, după o analiză severă a documentelor interne că, „piuă în sec. Al XVIII-lea termenul *răzeş* a avut în limba noastră numai sensul de proprietar sau coproprietari”[1953], şi formulează teza că obştile răzăşeşti din unele regiuni periferice, ca: Vrancea, Câmpulung, Tigheci, sunt unii aşe ale obştilor ţărăneşti primitive[1954], dar se îndreaptă împotriva istoricilor anteriori care au să is despre formarea acestei mase de mici proprietari, în perioada anterioară constituirii statului[1955].

Desigur între aceştia, înainte de Dinu Arion, trebuie amintit A.D. Xenopol[1956] şi după el, V.

19523 15 D. M Dragnev - P V Sovetov, Orezeşcom zemle-vladenn v Moldavia XVI seredïm, ZVIII vecov, în „Ejegodnic po agramoi istoni Vostocinoi Evropî“, Minsc., 1964, p 254-264; idem, Etapele dezvoltării şi destrămării proprietăţii răzăşti în Moldova, în „Ucema Zapiski“, tom 79, Chişinău, 1965, p 163

1953 C Cihodaru, Câteva constatări în legătură cu proprietatea feudală în „St şi Cerc Şt“. Istorie, Anul XII, Iaşi, 1961, fasc. l.p 48

1954™ Ibidem, p 49

1955 Ibidem, p 33.

1956 A. D. Xenopol, Istoria Românilor din Dacia Traiană, vol Ht, ed I, Vlădescu, p. 53, idem., Proprietatea mare şi cea mică, în„Viaţa Românească“, Anul XIII 1913, vol. XXVIII, p. 137.

Tufescu[1957], P.P. Panaitescu,[1958] V. Costăchel[1959] şi mai ales H.H. Stahl[1960], care consideră că răzeşii din regiunile de munte, ca şi cei din restul ţării, derivă din vastele organizaţii tribale de caracter străvechi, ale căror rădăcini urcă mult înaintea scrierii primelor noastre documente.

De la bun început trebuie să lăsăm la o parte părerile că instituţia a fost împrumutată de la poloni sau unguri, ca fiind neverosimile, deoarece obiceiul pământului nu ar fi permis introducerea unor instituţii şi adopta legi străine care să dirijeze proprietatea megieşească, organizată din antichitate după principiile dreptului poporului respectiv.

Se ştie doar, din istoria altor popoare – şi istoricii dreptului au demonstrat deja că, instituţiile de drept civil şi legile după care se conduc, se nasc odată cu proprietatea, o însoţesc în devoluţia ei, şi mor odată cu sfârşitul acesteia. În cazul de faţă e absolut necesar să reţinem numai celelalte opinii:

1) Răzeşii sunt *boieri „onadvorţi”* – adică stăpânii unei curţi şi îşi lucrează singuri moşiile

---

19572 3° y Tufescu, Răspândirea satelor de răzeşi, în „Arhivele Basarabiei, Chişinău, m, 1938.

1958 P P Panaitescu, problema originel clasei boiereşti, în „Interpretări româneşti", Bucureşti, 1947, p 54. idem. Obştea ţărănească, p. 32.

1959 V Costăchel, P P Panaitescu, A Cazacu, „Viaţafeudală... “, p. 83-85

1960 H Stahl, Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti, I, Bucureşti, 1958, p 44-53

(D. Cant emir);

2) Răzeşii sunt *moştenitori* care îşi trag dreptul de stăpânire de la un moş comun (R. Rosetti);

3) Răzeşii sunt *coproprietari,* urmaşi ai obştilor ţărăneşti primitive, derivând din vastele organizaţii tribale, care s-au format în perioada anterioară statului (A.D. Xenopol, G. Ghibănescu, D. Arion, V. Tufescu, P.P. Panaitescu, V. Costăchel şi H. Stahl);

4) Răzeşii sunt *moştenitori, coproprietari* în devălmăşie, în temeiul cărţilor domneşti obţinute de unii titulari după întemeierea statului şi organizarea cancelariei (C. Cihodaru).

Luate pe rând, fiecare conţine câte o parte din caracterul instituţiei. Rămâne de văzut doar gradul, cu cât contribuie fiecare din acestea la reconstituirea realităţii social-juridice a instituţiei, şi de dat o explicaţie ştiinţifică, dar nu înainte de a stabili ordinea şi corelaţia cauzală.

* * *

Am văzut mai sus în capitolul *satul megieşesc* că principiile de drept elaborate de adunările megieşilor erau formulate pe marginea unei realităţi teritoriale, geografice, declarată de către trib, gintă, şi familia mare ca *proprietate megieşească* a unei comunităţi casnice, despărţită cu şanţuri de celelalte familii mari iar în capitolul *dreptul scitic,* că legile sciţilor de la nordul Dunării (î.e.n.) aveau prescripţii privind proprietatea devălmaşă.

În interiorul acesteia şi asupra ei, fiecare individ în parte avea drepturi egale, în devălmăşie, ca membru al comunităţii, indiferent de sex: adică *per masenlos* şi *per feminas*. De o proprietate ieşită din indivizie, adică împărţită între membri nu putea fi vorba nici cum în acest regim patriarhal, gentilico-familial, cunoscut în general ca regimul comunei primitive, aşa cum vor putea face răzeşii mai târziu. Este totuşi vorba de o proprietate a pământului, instituită de o familie mare aşezată într-un sat megieşesc, de la care se porneşte iniţial, cu limite despărţitoare, la graniţe. Foarte important de menţionat aici este definiţia dată stării de megieşi şi răzeşi de către un locuitor al satului Soloneţ-Ciripcău, din ţinutul Soroca, de pe Valea Răutului, păstrător şi la 1773 al tradiţiei, de felul în care s-a produs procesul de devoluţie al proprietăţii gentilico-familialc în satul megieşesc, cu hotare alese a proprietatea răzeşească a familiei mici, în perioada regimului feudal.

„Pe răzaş, aceasta îl face răzaş, că stăpâneşte împreună cu mulţi alţii o moşie, fără să ştie niciunul dintr-înşii care este partea lui, ce ştie numai în idee fieştecare câte parte i se vin dintr-acel tot nedespărţit

Şi că pe megieşi, (este vorba aici de capul comunităţii casnice şi cu membrii familiei mari) această îl face megieş, că locul ce stăpâneşte este despărţit cu hotare şi sub a lui numai deosebită stăpânire. Şi că, din ceasul ce un răzaş ş-au despărţit partea lui cu hotare de loc, din ceasul

acela au încetat a fi răzaş şi au rămas numai megiaş cu moşia răzaşilor nedespărţiţi într-dânşii, că altminterea n-ar avea deosebire megieşul de răzeşie „.224

Caracteristicile răzeşiei, spre deosebire de acele ale megieşiei, sunt foarte clar redate în această definiţie şi nu mai e nevoie de alte comentarii. Cele ce trebuie de lămurit este numai modul, formele şi procedura care au fost folosite şi de precizat timpul, când partea din satele megieşeşti trec din proprietatea megieşească în aceea răzăşească.

Sistemul organizării proprietăţii megieşeşti în devălmăşie, adică în indivizie, folosit de scito-traci înainte de a trece la împărţirea ei, era comun şi popoarelor germanice: vizigoţi225, burgunzi226 şi celţi227, cu care daco-geţii au convieţuit secole la rând.[1961]

„Proprietatea privată, imobiliară, la vizigoţi şi burgunzi – scrie Paul Viollet – se degajă puţin câte puţin din proprietatea comună sau proprietatea de grup. Această proprietate privată opusă proprietăţii comune nu este ea însuşi mai întâi, decât excepţional proprietate individuală. Primele proprietăţi care se desemnează în sânul comunităţii sunt proprietăţi de familie şi, prin consecinţă, de asemenea sunt comune, dar cei ce au dreptul sunt mai puţin numeroşi. În familie, individul tinde constant să-şi facă locul său personal. Totuşi, în fapt, familia rămânea adesea

---

1961 P Viollet, Droit privé et sources, Pans, 1893, p 556

grupată în jurul unui şef şi trăia în comun sub comanda lui, fără a face uz de acest drept permanent de lichidare. Această stare de indivizie putea să se prelungească timp de secole, şi atunci nu era necesar strămoşul” 228.

Cine citeşte cu atenţie acest pasagiu, nu poate să nu vadă în caracteristicile prinse în el de Paul Viollet pe acele ale caracterului proprietăţii din satul moldovenesc, aflat în devoluţie.

Megieşul (cuvânt gotic) el însuşi = membru al comunităţii casnice din sânul satului devălmaş într-un teritoriu cu „haturi” sau cu „indagines”, nu putea ieşi din indivizie, pentru că el nu-şi putea impune dreptul de secesiune, atât timp cât nu putea invoca un merit special, şi nu se prevala de un drept de serviciu adus comunităţii, care să-l fi făcut cunoscut (= *gnobihs*) tuturor de o autoritate, de o forţă. Ori, aceasta nu putea veni în sprijinul individului megieş, decât în momentul în care el a fost înzestrat de comunitate cu o magistratură, ca o consecinţă a serviciului public adus ginţii, şi ca merit pentru „slujba dreaptă şi credincioasă” făcută ţării. În virtutea acesteia abia toţi moştenitorii titularilor magistraturii, adică ai judeciei, ce alcătuia un neam, devenind posesorii ordinului scris puteau să-şi exercite un drept de proprietate asupra satului, superior celorlalţi megieşi de rând. Din acest moment ei au obţinut o nouă calitate şi pe lângă titlul de *megieşi* (– membri ai comunităţii gentilice) au adoptat şi pe acela de *răzeşi* (moştenitori ai pământului)

respectiv ca descendenţi din acei *gnobiles*, înzestraţi cu titluri nobiliare de slugi sau pani.

Procedura prin care toţi moştenitorii sau răzeşii vin la dreptul de stăpânire şi participă în calitate de copărtaş la proprietatea teritoriului respectiv a rămas însă aceiaşi, ca şi în satul megieşesc al comunităţii casnice.

O nuanţă deosebită, numai de sistemul proprietăţii devălmaşe din satul megieşesc, ceea ce formează de altfel şi nota caracteristică a satului sau comunităţii răzăşeşti, este că, răzeşii îşi puteau împărţi părţile lor ideale prin consimţământ reciproc ori numai la cererea unuia pe baza primului ordin scris pe o carte domnească şi numai prin mijlocirea cancelariei şi cu ştirea domniei. Aceasta nu o puteau face însă megieşii de rând, pentru că nu aveau privilegii scrise. În felul acesta, pe teritoriul primei proprietăţi gentilice însemnată cu valuri, în sânul comunităţii casnice a familiei mari, în care s-au alcătuit sate megieşeşti organizate pe judecii de câte zece familii, apare, în evul mediu, o nouă formă de proprietate, proprietatea de familie. Şi ca o consecinţă, la început şi aceasta a fost comună. Dar cei ce aveau drepturi erau mai puţin numeroşi, deoarece nu toţi megieşii erau moştenitorii unui beneficiar cu căite, de pe urma căreia să aibă drept la parte.

Al doilea efect imediat al „slujbei drepte şi credincioase”, sau meritului militai, în judeciile cu *domuri* ori în domurile, centre a mai multor judecii

după instituirea ordinelor militare ale războinicilor, ca stăpâni cu ordine scrise de înnobilare, a fost (pe lângă asigurarea continuităţii la slujba dreaptă şi credincioasă la „domul” judeciei respective) şi acela de a se fi[1962]

consfinţit dreptul la existenţă al familiei războinicilor, care ar cădea la datorie şi drepturi succesorale urmaşilor acestora, cunoscuţi de acum înainte, în Moldova, sub numele de *neamuri*, *cete* sau *răzeşi*. Iată cum individul slugă sau pan, tinzând constant în cadrul familiei să-şi facă locul său personal, ajungând slugă sau pan şi exercitând dreptul de comandă militară într-o proprietate megieşască obţine şi o transformă pe această, prin acte, în proprietate privată de neam, numită în secolele *XV* – XVII, *vislujenie*.

Nu poate fi nicio îndoială că numai prin organizarea „domurilor” şi instituirea slugilor şi panilor la conducerea lor se pun temeliile stăpânirii feudale asupra teritoriului unei judecii sau grup de judecii ale comunităţii casnice cu ordine scrise în cancelarie, iar prin stipularea în textul acestora a dreptului copiilor, nepoţilor, strănepoţilor şi întregului lor neam de a fi beneficiarii pe veci a „slubei drepte şi credincioase”, ne aflăm în faţa unor pământeni cu drept succesoral. De aici, în mod logic copiii slugilor şi panilor, băieţi şi fete pământeni cu căiţi domneşti moştenite devin moştenitorii unei situaţii şi în drept, în raport cu ceilalţi megieşi. De aceea,

---

1962 Ibidem, pag 561-562

când vom vorbi de răzeşi, va trebui să ne gândim mai întâi la ei ca moştenitori ai unui drept pe acte scrise la stăpânirea judeciei sau judeciilor şi apoi la situaţia lor social-economică de copărtaşi, coproprietari la teritoriul acestora, în calitate de megieşi pământeni.

Sensul acesta a fost desprins de multă vreme de către regretatul jurist Nicolae Lăbuşcă, care a scris într-o lu' craie rămasă netipărită: „Multe din dănuirile de moşii făcute de domni mai ales în sec. Al XV-lea, se îndreaptă şi către ţăranii care s-au distins prin vitejia lor în războaie, sau prin slujbele aduse ca străjeri la hotarele ţării. Este probabil că, o parte din documentele în care donatarii sunt citaţi numai cu numele şi cu atributul de slugă, fără cel de pan sau boiarin, sunt date la ţărani şi la curteni. Urmaşii... acestora poartă în Moldova denumirea de răzeşi, stăpâni în vodevălmăşie pe moşia lor".[1963]

Fireşte că, interpretarea aceasta a fost dată după ce autorul a citit mai multe documente din secolele XV – XVII. La această observaţie însă trebuie să adăugăm faptul că, şi în sec. Al XIX-lea unii săteni, cum erau aceia din Gârleşti, ţinutul Tecuci şi Putna înaintând, în 8 mai 1838, jalba lor la domnie pentru a fi reintroduşi stăpâni în moşia satului lor, precizau că ea fusese, în 1528, a lui Nicoară Grozav, pârcălabul de Roman, „din care

1963 N Lăbuşcă, Elementele juridice din cronica lui Grigore Ureche, Teză de doctorat. Iaşi, 1922, litografiată, p. 154.

ne tragem noi răzeşii din Gârleşti”[1964].

Este evident că locuitorii răzeşi ai satului Gârleşti şi din celelalte aşezări din Moldova ştiau foarte bine ce sunt ei, decât mulţi istorici orăşeni, dar o explicaţie completă, cauzală, strâns legată de condiţia socială, economică şi juridică nu o avem dată, deşi sfera noţiunii ne apare conturată din multe documente.

Ce reiese din aceste documente?

Într-un act din timpul domniei lui Ieremia Movilă rezultă că Petre Tocsabă şi alţi oameni din satul Belceşti nu vor să-l primească răzeş pe un Toader.[1965] Dintr-un altul, emis de Ieremia Movilă în 25 iulie 1601, voievodul prinde din spusele fraţilor Drăgani, Gheorghe şi Dumitru din satul Docinţi, numit şi Scobinţeni, din ţinutul Cârligătura şi condiţiile în care cineva putea deveni coproprietari într-un sat, atuncă când Alexa stolnicul a urmărit aşa ceva. „Şi aşa au zis.

De asemenea, erau respinşi să intre în satele din regiunea Bârladului acei ce nu erau răzeşi, în anii 1671 – 1700.23

consemnează domnia, că Alexa stolnicul nu le este lor răzeş, nici rudă, ci om străin şi n-au vrut să-l lase să le fie răzeş. Şi a rămas Alexa stolnicul din toată legea ţării, iar Drăgan şi fraţii săi şi-au pus flerie, 12 zloţi în vistieria noastră”.232

1964 Gh T Chinleanu, Răzăşn din Gărleşti în luptă cu logojătid Costache Conachi, în „Analele Moldovei“, Anul I, nr 1, Iaşi, 1941, p. 2.

1965 Muzeul Lupta revoluţionară a poporului „N. Bălcescu“, Bucureşti, Documente, L, doc. 2

Pentru acelaşi motiv nu pot cumpăra, în 5 noiembrie 1608, câţiva oameni părnint în satul Gemeni, din acelaşi ţinut. „Nu sunt nici rude, nici răzeşi” precum mărturisesc oamenii buni şi megieşi de prin prejur” 233.

Şi mai clar şi mai categoric este circumscrisă sfera noţiunii răzeş în actul dat în 5 iunie 1603, lui Pălraşco ureadnic de Botoşani pentru două case de răzeşi cu locurile lor ce se vor alege din vatră şi din câmpul satului Leucuşeşti, din ţinutul Vaslui, vândute de Ionaşco Paliulcea. Pătraşco respinge pe Busuioc Spătarul, care vrea să cumpere casele respective, motivând că, nu este din ginta lui (= nest emu plemea) nici dintre dânşii (adică răzeşi) (= autohtoni), ci străin” (*ex-erra neus*) cuvânt tradus în limba slavă prin *ciujdu*. Luând act că Busuioc spătarul se străin de satul Leucuşeşti, domnia şi sfatul domnesc îl resping „cu dreaptă judecată, după legea ţării” 34.

După cum rezultă din conţinutul acestor documente trecute în revistă şi confruntarea lor cu sensul păstrat de tradiţia satelor în actul răzeşilor Gârleşti, *răzeşul este un locuitor născut* şi *crescut din părinţi şi bunici megieşi gentilici, autohtoni, un pământean, nu un străin* (= extraneus = exterraneus = nemernic) [1966](cuvânt ebraic împrumutat din biblie, care înseamnă acelaşi lucru, *om fură pământ, heimatlos*) sau vecin pripăşit din ţări vecine, ci rudă cu ceilalţi proprietari ai satului şi, în acelaşi timp, moştenitor

---

1966 A Moldova, veac XVII. vol. I. doc 27.

copărtaş cu ei la teritoriul unei sau mai multe judecii. Străinul, nemernicul = cel fără pământ şi nici vecinii nu puteau deveni răzeşi.

Pornind de la aceste constatări formulate în „legea ţării”, alcătuită de megieşii gentilici[1967], am căutat să aflu în limba cănii popor indo-german, în afară de celţii ce stau la origina moldovenilor, termenul *răzeş* sau *aizeş* înseamnă pământean, autohton. Şi vocabulanil limbii germane ne-a trimis prin cuvântul *Erde* = *pământ*, la sciţi şi persani constataţi pe teritoriul vechii Dacii, pe rând de: Herodot, Strabon, Ptolemeu, Anim ian Marcellin, ca trăind în simbioză cu traco-dacii.

ca noţiune economică, iar *ei zi* = *moştemtoni pământului, pământend*[1968]. Acesta, transmis de străbunii îmbrăcaţi în haine de piei crude numiţi sciţi sau bârsani (oamenii îmbrăcaţi în piei cu lână lungă = ßüpoa în limba greacă) [1969]a fost păstrat de locuitorii stabiliţi la răsărit de Carpaţi ca *aizeşi*, devenit prin metateză *răzeşi241* veacuri la rând, paralele cu acela de *zemlean* = *pământean* în adevăr, în limba persană şi arabă *ard* înseamnă *pământ*, proprietate[1970]

«ce* vi» K» A» À o «*e autohton*, în sensul de stăpân al solului şi nu *moştenitor* (de la *jemel* sau *jermn* = *pământ* în limba vechilor părţi), de unde

---

1967 V Georgescu, Preempţiunea în istoria dreptului românesc. Bucureşti, 1965, p. 301-306.

1968 D Kelekian, Dictionnaire turc-français, p. 68

1969 A Bailly, Dictionnaire, p 382; Herodot, Istoriile, Ht, p 110.

1970 The Encyclopedia of Islam, I, A D London, 1913, p 425.

traco-dacii l-au avut pe *Zemelzis* = *Zamolxis* = *zeul pământului*, dar şi *zemlea* pentru *ţară*).

Atributul de *zemlem* este purtat de războinicii moldoveni boieri şi viteji în actele externe, dar şi de megieşii simpli locuitori din satele închinate Episcopiei din Rădăuţi în anii 1479 şi 1481, deja văzute la capitolul *cneji*. Dacă de la un timp atributul de zemlean din limba persană, păstrat numai de slavi până astăzi, este înlocuit de unul gotic = *megieş* şi altul latin = *terraneus*, cum vom vedea în capitolul despre megieşi căzuţi în stare de dependenţă faţă de stăpânii „domurilor", acela gotic, de megieş a supravieţuit pentru a ne arăta că *zemlenu* = *megieşi* sunt stăpâni ai pământului înainte de moştenitorii *răzeşi*.

Ei sunt aceiaşi care, „cu brazda în cap", au pus limite teritoriului satelor au» săpat valuri sau şanţuri între ele, şi fiind în alt ori pentru restabilirea în caz de încălcarea lor vor alcătui, după cum vom vedea mai jos, *juriul* ce împarte dreptatea. Datorită marelui rol al *zemlenilor* = *moşi* = *megieşi* în viaţa satului, unii dieci sau scribi care au scris ori tălmăcit actele îi confundă pe răzeşii moştenitori cu megieşii stăpâni şi invers. Primele documente care-i menţionează în 1507 şi 1529 sunt nişte traduceri.

În primul, cel din 27 februarie 1507, Bogdan Voievod, dăruind lui Dumitru şi Albul „giumătate de loc din pustie pe Bârladul cel mare, porunceşte ca cei de aproape răzeşi în loc de megieşi, să nu

poată să o strămute sau să o clătească”[1971], iar în cel din 15 martie 1527 vorbeşte de împărţirea satului Pungeşti din ţinutul Tutovei în patru secţiuni, între nepoţii lui Tofan al Bătrân[1972], confirmaţi cu fii şi neamurile lor pe vechiul uric din 15 mai 1536[1973].

Din primul, act în traducere, e uşor să desprindem că sensul cuvântului răzeş este pus în locul aceluia de megieş. Sensul trebuie să fie acelaşi ca în documentul original slav, din 18 octombrie 1559, când Alexandru Lăpuşneanu, în chiuind călugărilor de la Bistriţa o prisacă pe Lopatna şi Itchil, porunceşte ca megieşii şi nemeşii să nu o tulbure[1974]. În actul din 1527 este însă vorba de neamul şi răzeşii ce se trag din Tofan cel Bătrân.

Aceiaşi situaţie se pare că o avem în actul de danie din 26 februarie 1591 a satului Râvna din ocolul Sipinţi[1975] fost a lui Sidor, staroste de Cernăuţi, în care în loc de megieşi apar răzeşii.

În actul din 18 iunie 1601, Ieremia Movilă, întărind lui Zaharia Toader şi Maricăi, strănepoţii lui Ion Tăutul logofăt satul Băileşti, de pe Siret din ţinutul Sucevei, „unde a fost curtea lui”, precizează că aceştia să stăpânească, „după cum au stăpânit Ion Tăutul şi *megieşii lui* şi ei şi

---

1971 A Moldova, veac XVII, vol I, doc 50
19723 43 A Moldova, veac XVI. vol. I, p 239
1973 M Costăchescu, Documente, I, 515-517
1974 A Moldova, veac XVI, vol H. p 124
19752 40 Ibidem, veac XVII, vol. I, p 14, doc 20

părinţii şi moşii lor”[1976], înainte de a fi devenit răzeşi cu titlu.

La fel se desprinde şi din mărturia dată de megieşi în 16 noiembrie 1648. La această dată câţiva oameni din Cârlomăneşti îşi vând proprietăţile lor de *moştenire de la părinţi* (= *ocine*), şase pământuri cu 6 ughi, num în du-se megieşi. „Şi am vândut pe vremea haraciului, de ne-am luat ştreangul din grumazi”[1977], declară ei plini de amărăciune.

Că megieşii erau locuitori din sânul comunităţii familiale, stăpânitorii teritoriului unui sat înainte ca cei ajunşi stăpâni feudali să fi obţinut dreptul la moştenire al „slujbei drepte şi credincioase” numai pentru copii şi neamurile lor rezultă şi din alte acte.

Dintr-o căite domnească trimisă, în 4 iulie 1589, de către Petru Şchiopul lui Donici şi Pistruiu, vătafi de Orhei, constatăm folosirea concomitent a ambilor termeni: *megieşi* şi *răzeşi*, şi cum megieşii, ca oameni buni, au calitatea şi autoritatea de a hotărnici sate, dar şi a alege părţile răzăşeşti, porunca domnească prevede ca, dregătorii să adune „oameni buni şi megiaşi” care să aleagă hotarele satelor Ocsintia şi Golăeştii ale jupâniţei lui Ioan Golăe, fost mare logofăt, dar părţile din satul Slujnicele, cu o moară la Mihăilaşea, să le aleagă altor răzeşi şi să le stâlpească.249.

1976 Acad. R. S. R., Documente, LXXX/163.

1977 A Moldova, veac XVI, vol IV, p 6-7

Dintr-un alt act, din februarie 1602, se poate observa şi procesul de desprindere a noului conţinut al noţiunii *răzeşi* de acela de *megieş*. În acesta, şase megieşi săteni, „oameni buni dimprejur” ai satului Bodeşti, de pe Cracău, din ţinutul Neamţ: Vicol, Nichifor dregător, Enache, Istatie, Toader şi Ştefan, şi „mulţi oameni buni” şi cu al şaptelea, Ionaşcu Răspop, venit cu carte de la Ieremia Movilă, merg la Başotă”, ce au fost logofăt, ce este răzeş cu dânşii, şi aşa au găsit că acel vad, de pe Cracău, lor li-i împreună, şi au avut mori dimpreună” 250. Acelaşi fenomen rezultă şi din alte documente.251 în unele însă detaşarea răzeşilor, mai puţini la număr ca moştenitori cu drepturi obţinute din privelegii vechi, este evidentă, în raport cu megieşii de primprejur care asistă la procese în calitatea lor de „oameni buni şi bătrâni”, pentru a nu se încălca legea ţării.

Aşa se petrec evenimentele, în 28 ianuarie 1613, la Brăieşti, ţinutul Hârlău252, în 13 octombrie 1616 la Nelipeşti, pe Miletin, acelaşi ţinut253, în 29 aprilie şi 17 iunie 1620, la Uscaţi – Războieni254, ţinutul Neamţ, în 1629 la Procelnici, Nedeiani, Budeşti şi Văcoteşti255, ţinutul Cârligătura, în 7 noiembrie 1645 la Pomăda, din ţinutul Dorohoi256, cu început la 21 iunie 1587 şi 21 iunie 1590, în 15 septembrie 1646 la Dragomireşti, ţinutul Neam (257, în 17 martie 1664, la Zagoma, ţinutul Orhei258, în 24 septembrie acelaşi an, la Oneşti, pe Trotuş259, în

8 august 1668, la Sercova, ţinutul Oriiei260, în 17 octombrie 1668 la Micodani, ţinutul Vaslui şi Hur dug261, ţinutul Fălciu, în 24 martie 1688, la Mastacani, în câmpul lui Dragoş din ţinutul Bacău262 etc.[1978]

Mai raiz dar totuşi avem cazuri când termenul de *răzeş* e înlocu it de *moşnean* într-un act din 29 iulie 1631, surprindem conştienta despre plenitudinea drepturilor răzeşului numit moşnean, „care face ce i-i voia cu ocina şi cu moşiile sale".203 într-un alt act din 6 noiembrie 1632, Tinco cel Bătrân din Grămeşti, fost vătaf de graniţă cu Tobcean şi Griga, îşi manifestă cu mândrie titlul de „fraţi moşneni bătrâni din Onutul de Sus", de pe Nistru, din ţinutul Hotin. Aceştia împreună cu Fodor Didiche din Dobrinăuţi, Marco din Hârjavinţ şi Isachie, fiul vătămanului din Hrosova, satul Vlădicăi de Oameniţa, îşi zic *megieşi*. În declaraţia pe care o dau ei lui Gheorghe, spre a fi dusă starostelui de Cernăuţi, scriu: „fiind noi moşneni din ţara Moldovei şi megieşi dimprejur din Ţara de Sus, iar acum locuitori din Hroşova, în ţărmurile Nistrului, locuitori de Ţara Leşască şi din Moldova, cu giurământ mare şi cu afurisanie dinaintea dregătorilor… cum moşia Onutul de Sus au ţinut-o

---

1978 A Băleanu, Documente în „Cerc. 1st ", Sn VIŒ-IX, Iaşi, 1933, nr 2, p 12.

262 I. Antonivici. Documente bâilădene. II, Bârlad, 1924, p 132-134

Ionaşco Holovca şi cu Bran Frătăian”.[1979][1980]

Şi mai explicit reiese identitatea noţiunii de moşnean cu aceia de răzeş din declaraţia locuitorilor din Oceni, ţinutul Fălciu care scriu în 10 martie 1709: „Noi răzeşii şi moşanu din Ocem, anume clucer Meleghi şi căpitanul Vartic şi Ştefan, sân Dintţului şi Sămion şi alţi răzeşi mărturisim, cu această măitune[1981].

Din aceste câteva documente trecute în revistă, e limpede în primul rând că instituţia răzeşiei nu e împrumutată de la poloni sau unguri, ci că se naşte în satul megieşesc, în mijlocul căruia nu pot pătrunde străinii, şi nici acei din altă gintă, şi că urmaşii, moştenitori dintre băştinaşi, puţini la număr se numesc *răzeşi moşneni*.

Uneori, în virtutea tradiţiei, megieşii sunt numiţi răzeşi, dar şi invers. În asemenea situaţii, schimbările de proprietăţi ale răzeşilor nu se pot face fără ca să fie prezenţi la faţa locului, „oamenii buni şi bătrâni dintre megieşii de primprejur”. Acum, practic, cum s-a făcut trecerea din starea de megieşie la aceia de răzeşie, se poate vedea numai urmărind actele satelor în suita lor[1982]. Astfel, nu e de mirare, că istoricii, juriştii şi sociologii, cu excepţia lui R. Rosetti şi C. Cili o dani, nu au putut reconstitui ştiinţific, pe

1979 Arhiv Stat Bucureşti, Achiziţii Noi. 150/8

19802 04 C. şi M. Caradja, Documentele moşiilor Cantacuzineţilor din Bucovina în „Bulet. Com. Ist. Rom “, Anul X, 1931, p 26-28

1981M î Arhiv Stat Iaşi, Documente, 235/36

19822 60 R Rosetti, Pământul, sătenii şi stăpânii, p 163-211

documente, *evoluţia răzeşiei* de pe baza ei de plecare, din *judecie*, deoarece diecii, caii s-au folosit în cancelarie moldovenească de limba slavă, au notat procesul de devoluţie al proprietăţii private în teritoriul judeciilor şi însăşi instituţia răzeşiei sub termeni slavi.

Dacă citim cu atenţie cărţile domneşti de danie de la sfârşitul sec. Al XIV-lea şi începutul celui următor, pe care se făcea *în drept* instituirea boieriei peste una sau mai multe judecii gnipate în jurul unui „dom", cu consecinţa, *în fapt* a privatizării teritoriului satului, punându-se astfel temelia proprietăţii familiale, atunci când, alături de primul boier sau viteaz titular al ordinului scris, apar şi fraţii şi surorile lui cu menţionarea copiilor la moştenirea dreptului de „slujbă dreaptă şi credincioasă"[1983], ne aflăm, deja, în faţa restrângerii numărului de *zemlem megieşi* cu drept de stăpânire la acela de *răzeşi* = *moştenitori* şi în plină desfăşurare acelei dintâi faze a răzeşirii pământului, fără ca instituţia să fie numită în vreun fel în mod expres. Ea se ascunde însă sub acela care indică *grupul* de *moştenitori*, un cuvânt uşor de bănuit: *neamul*, provenit dintr-aceiaşi rădăcină cu grecescul yôvepoç-oc; = *organ care generează*, de unde *gnemos* şi apoi neam268, tradus în limba slavă prin corespondentul *rod*.

În unele acte, prin care se acordă unui titular

1983 A. Moldova, veac. XIV-XV, vol I, doc Nr 2, 3, 12, 13. 14, 27, 31, 34, p. 2, 3, 5, 6. 8, 9, 10. 11, 19, 22, 23. 26, 34,passim, M Costăchescu, op. cit, p 7. 8. 13, 14, 21, 26, 27. 33, 37, 38, 41. 56, 57, 65, 66, 290.passim

dreptul de „slujbă dreaptă şi credincioasă”, cum e acela, din 11 februarie 1400, dat lui Dan vameşul, fiul lui Iacob al Orbului, de pe Cuţitna, moştenitor în a treia generaţie, instituţia răzeşiei se afla în mugure, atunci când se precizează că serviciul sau slujba în aceste şase sate să fie uric copiilor, nepoţiior şi *întregului neam = i văseam rodii269*, iar alteori şi *gintei lor = i plemem în* sau *i vesemu plememu eg0270*.

Cuvântul *neam* al cănii conţinut se suprapune exact peste sfera noţiunii răzeşie, redat în limba slavă prin *rod,* este deosebit de acela de *gintă,* ce reprezintă starea de *megieşie* concretizată prin cuvântul *plemea*. Distincţia o face însuşi Alexandni cel Bun în formula de încheiere a cărţilor domneşti din 7 ianuarie 1403/8 martie 1407 şi 6 septembrie 1408, când scrie: „Iar cineva va fi domn în Ţara Moldovei din fraţii noştri sau *din ginta noastră = ot naşe plemea,* acela să întărească dania”.271

Din această formulă reiese limpede că fraţii, copiii unui megieş devenit boier, formează împreună cu urmaşii lor descendenţi în linie directă un *neam,* iar celelalte rudenii în linie colaterală completează ginta. Dar prin introducerea ordinelor militare numai neamul alcătuit din descendenţii în linie directă apare ca instituţie, urmaşi la moştenirea „slujbei drepte şi credincioase”. Aşa se precizează în cărţile domneşti emise fiilor lui Dragomir Albu1272, din 18 noiembrie 1392, fiilor lui Crăciun Bălcescu273,

din 20 decembrie 1414, lui Vlad şi Cristea în pricină cu Maicolea274, din 15 ianuarie 1418, fiilor lui Ştefan Borilă275, din 8 aprilie 1419, a lui pan Nesteac şi fiul său Boguş276, din 25 decembrie 1422, a fiilor lui Stan Lucavă (277, din 16 februarie 1428, a lui Vâlcea, fiul popii Zaharia278, din 15 aprilie 1428, şi din altele de mai târziu, cum este de pildă, acela dat de Ştefan cel Mare la 24 de persoane, bărbaţi şi femei, toţi din neamul lui Pântece279. În aceiaşi situaţie intrau şi fraţii titularului, dacă erau consemnaţi în scris, fie cu numele, fie generic. Probe în acest sens avem privilegiile lui Nicula cu fraţii săi Mihail şi Toader280, din 4 august 1400, a lui Popşa Mihai1281 cu fraţii, din 8 martie 1407, a lui Ioan Popşa cu fratele său, Moişe filosofu1282 din 31 martie 1423, al lui Şoldan Petru şi fratele său Miclouş283, din 22 septembrie 1411, al lui Oancea şi surorile lui284, din 15 octombrie 1427, al[1984]

lui Sinat şi fraţilor săi, Toader şi Berea285, din 24 iulie *1424*, al lui Iuga286 protopopul şi fratele său Nan” S7, din 16 februarie 1424, 9 iulie 1428 ş. A...

Caracterul specific, iniţial al acestei moşteniri este stăpânirea în devălmăşie sau indivizie a teritoriului judeciilor de către toţi cu părţi egale în ideea, chiar dacă unii membri înzestraţi cu calităţi militare ajung dregători. E ceea ce numesc germanii şi anglo-saxonii, *Volklattd*? %%

În virtutea dreptului de moştenire, membrii

1984 Ibidem, I.p 196-198

neamului stăpâneau teritoriile judeciilor în devălmăşie zeci de ani la rând, şi ieşeau din indivizie când schimbau numai părţile lor, cum face Triful Borzescu cu Beţea” 89, în 20 august 1455, Mălin cu nepoţii lui Stan Poiană, 290 în 26 octombrie 1458, Ivul de la Solea şi Paniţa lui Cerna cu Grada251, în 8 august 1461 etc.292 Alteori, când din cauza pretenţiilor de predominare a celor ajunşi dregători, unii trebuiau să-şi vândă părţile lor acestora. Fenomenul e curent în secolele XV1293 şi XV11294.

Câteodată, chiar la împărţire unii nu ajung la înţelegere şi se judecă. Atunci, unele neamuri pierd procesele, care se dezbat în faţa Sfatului domnesc şi a domniei, dar pe lângă acte e nelipsită mărturia „oamenilor buni şi bătrâni dintre megieşi295”, pentru ca hotărârea să fie dată „cu toată dreptatea şi după legea ţării”. Altele câştigă, dovedind cu „oamenii buni şi bătrâni = *jurăton* „falsificarea cărţilor domneşti de către rudele lor296.

Neamul poate vinde dreptul de moştenire al „slujbei drepte şi credincioase”, ca şi teritoriul judeciei respective, înainte de a ieşi din indivizie297, ca şi fiecare răzeş în parte jireabia lui după ce a ieşit din indivizie. Dar, aceasta numai în virtutea situaţiei sociale evidente pe care o ai e în calitatea de urmaş al boierilor sau vitejilor recompensaţi cu ordine scrise pentru meritul militar.

Pe această linie de gândire, într-un act emis de Miron Bamovschi, în 25 februarie 1627, referitor la confiscarea satului Berbeşti din ţinutul Cârligătura, fost a lui Balica hatman, ucis în lupta de la Cornul lui Sas şi dăruit lui Vasile Roşea stolnic, voievodul şi cu sfatul domnesc iau satul şi-l donează mănăstirii Hangu 98, precizând că au întrebat „arhiereii, boieri mari şi mici şi pe feciorii boierilor”, dacă se cade „a stăpâni acele ocine acei boieri, oameni străini şi de alt neam, sau el, voievodul ca „fiind de o *casă* şi de un sânge cu Isac Balica”? „Iar ei toţi, cu un[1985]

1985 Ibidem, I, p 161-163, şi 208-220

387 Ibidem, I, p 215-216

388 P Viollet, Droitpiivé et sources, p. 556-557 şi 564

389 M Costăchescu, op. cit, II. p 549-551

390 I Bogdan, op. cit, I, p 20

391 M. Costăchescu, op. cit., I. p 40-42,1, Bogdan, op. cit, I, p 44-45

393 A Moldova, veac XVI, vol H, p 12-24, 102, 115, 158, 234, m. p 2, 51, 55. 89, 154, 146, 151, 286. 343.

393 Ibidem, veac XVI, vol. I. p 106-107. 240, p. 8-9, 14. 18-19, 20. 84-85. 96. 101. 104, 133-134. 143. 196-197, 231-232, HI, p 458, IV. p. 156

394 Ibidem, veac XVII, vol I, p 123-124, 232-236, 237-240, IV, p 73, T Codrescu, Uncariul, p. 22-24, 24-25. XXIII, p 296; XXV. p. 38-39.1 Antonovici, Comuna Bogdana, Bucureşti. 1912. p. 390-391.403.

395 A Moldova, veac XIV-XV, vol. I, p 312-386, XVI, vol m. p 427-428, IV. p 148-149, 183, 279. XVII. vol IV, doc. 207, p 167; L. Djamo, Documente slavo-române inedite din secolul alXVI şi al XVU-lea, în „Rom an o-SI avi ca“, X, 1964, p 455-456.

glas au răspuns că nu se cade a stăpâni oamenii cei străini, ci să aibă a stăpâni cine va fi fecior şi ne-am a celor boieri”.

Mai târziu, un act din 10/20 mai 1666, defineşte neamurile „ca *minaşi de boieri care nu se mai putuseră* ridica *în slujbe*”[1986], exact aşa cum îi prezintă Dimitrie Cant emir şi documentează C. Cihodaru.

La fel îi consideră boierii moldoveni din Bucovina, în răspunsul la întrebarea pusă de guvernatorul austriac, Enzberger, în 19 februarie 1692: Ce sunt aceia ce se numesc şleahtici? „în pământul Moldovei nimeni nu s-au numit şi se numesc şleahtici, iar unii ce sunt de neamuri vechi, caii. Strămoşii şi moşii lor au stătut boieii, după vreme se cheamă neamuri „[1987].

Astfel, în plenitudinea dreptului succesoral „la slujba dreaptă şi credincioasă”, circumscrisă la comanda militară a unui „dom” şi stăpânirea teritoriului unei sau mai multe judecii, *neamul* ca instituţie de drept în satul moldovenesc, reprezintă un întreg alcătuit dintr-un număr restrâns de moştenitori autohtoni ce se trag dinţi –

---

396 A Moldova, veac XVI, voi m. doc 84. 189. 206. 242; IV. p 199. XVII, vol IV. p 418, Arh St. Iaşi. Documente, 794/1, 339/13, p 376

397 A Moldova, veac XVI, vol. I, doc. 150, XVII, vol. I, p 114, m, p. 119-120; 207-208, XVI, vol IV, doc 232, p 174

398 T Codrescu, Uricanul, vol. V, p 383-385, M Costin, Opere Complete, ed. V, A Urechia, I, p 200-202.

19863 99 L T Boga. Documente Basarabene, XI, p. 22.

1987 T Codrescu, Uricahul, XI, p 267.

un boier sau viteaz.

Spre a-l deosebi, de *megieşi*, diecii de cancelarie, până a găsi termenul *răzeş* păstrat de veacuri în tezaurul lingvistic de locuitorii satelor, i-au spus *neam*, dar l-au tradus printr-un cuvânt slav *rod*, de unde avem astăzi *mde şi nidemi*.

Cât timp pământul judeciilor a fost stăpânit în devălmăşie, ori schimbat şi vândut de întregul neam, până spre sfârşitul sec. Al XV-lea, nu avem în cărţile domneşti termenul caracteristic pentru moştenitorii devălmaşi autohtoni. Dar în momentul în care membrii neamului >ar în grup la vânzări sau în procese, pentru a-şi susţine cauza, diecii l-au spus acestora *sodăşi* = cliezaşi în limba maghiară, ori *diujini* sau *diujina*, cuvinte de organizare militară împrumutată de slavi de la celţi, care-l au pe *dningos* moştenit de moldoveni şi români, în general, în *diuie* sau *droaie*[1988], dar şi în nume de oameni, cum este de pildă *Dnije cel bătrân* (adică şeful droaiei), străbunul Mariei Rareş şi a lui Petru Rareş din satul Drujeşti[1989] ş.a., de pe Sitna şi Meletin, din ţinutul Hârlău.

Cel dintâi, *sodăş*, apare pentru prima dată într-un act, din 22 februarie 1502 în care verii (plemenicove = adică gentilicii) Dobrei, fiica lui Ivanco (fratele lui Şendrea portarul, cumnat cu Ştefan cel Mare) vânzând satul Dollieşti, de pe Şomuzul Mare, lui Isac vistiernicul, sunt numiţi *în*

1988 1 I Russu, Limba traco-dacilor, ed II, p 209-210 şi 211.
1989 A Moldova, veac XVI, vol H, p. 257, XVIII, vol IV, p. 3, 25, 46, 172.

sodăşeve303 = (chezăşiilor). Aici, i-a lipsit diacului termenul străbun de *răzeş* şi a folosit unul străin = *sodăş* = chezaş, garant, a cărui sferă nu se suprapune exact peste aceea de moştenitor, copărtaş la proprietate[1990][1991], deoarece cuvântul maghiar *szavaios*, *szovatos*, din care provine[1992], derivă din *savod* şi înseamnă *scaun de judecată* = na – savod = de unde Năsăud[1993].

De altfel, în concurenţă cu termenul autohton, *arzăş* = *răzeş*, consacrat de lumea satelor pentru moştenitorii *ab intestat*, sodăşul ca şi sodăşia nu mai apar decât întâmplător, în trei acte, din secolul al XVI-lea, pentru categoria coproprietarilor devălmaşi. Unul se referă la nepoţii lui Ion Tăutul, logofăt din satul Călineşti, de pe Brusniţa, din ţinutul Cernăuţi[1994], din 20 aprilie

1554, altul pentru nepoţii lui Petrică, portarul din Vlădeşti, de pe Rahova, ţinutul Vaslui30, din 3 aprilie 1560 şi al treilea, privind neamurile şi nepoţii lui Nicoară Oniţă din Gârbeşti, de pe Şacovăţ,[1995] acelaşi ţinut din 18 septembrie, 1585.

1990 1 Bogdan, op. ciL, IE, p 197 notă ?i 262, 263, 265

1991 Ibidem, II, p. 603, Idem, Doc. Mold. Din sec. XVşi XVI din Arhivul Braşovului, p 28.

1992 Ibidem, veac XVI, vol I, p. 9-10, XI, p 55-56,1 Bogdan, op. cit., II. p 196-197

19933 00 M Drăgan, Toponimie şi istorie, în „Anuar Instit Naţ. Cluj“, I, Cluj, 1921-23, p 256-258

1994 A Moldova, veac XVI, vol II. p 58

1995 Ibidem. veac XVI, vol II, p 137-138, Gh. Ghibănescu, Surele şi Dvoade, XIX, p 44 şi 46

În ultimul însă, completat de un altul, din 19 septembrie 1588 se foloseşte, concomitent cu *sodăşia – ca* chezăşie, pe care o prezintă pentru moştenire privilegiile scrise, cuvintele *răzeş* şi *drujini* = *cetaşi* sau *dnijina* = *ceată*.[1996] În celelalte documente *sodăşii* apar ca chezaşi sau garanţi în procese. Aşa sunt mărturiile scrise din 12 august 1452[1997], din 13 martie 1458[1998], din 23 martie 1548[1999][2000], unul de la sfârşitul sec. Al XVI-lea, dar în care *sodăş* este tradus în textul slav prin *poruconălă* din 15 decembrie 1563,[2001] din 12 ianuarie 1620[2002] din martie 1622,[2003] din 20 noiembrie 1631[2004][2005], etc...

În ce priveşte cel de al doilea termen, *drujini* = *cetaşi* sau *dnijina* – *ceată*, întâlnit paralel cu cel de *răzeş* în actul din 19 septembrie 1585, el apare, pentru prima dată, într-un act din 1532, în care, întărind satele Mărgineni şi Văleni de lângă Movila lui Iucaş, din ţinutul Neamţ, slugilor

---

1996 A Moldova, veac XVI, vol Ut, p 291-294. G. Ghibănescu, Surete, XIX, p 192-194

1997 1 Bogdan, Doc. Mold. Din Ai-hivul Braşovului, p 28.

1998 Idem, Documente lui Ştefan celMare, II, p. 262-263, 265, E Hurmuzaki, op. ciL, XV, I, p 786

1999 A Moldova, veac XVI, vol. I, p. 569

2000 St. Nicolaiescu, Documente slavo-române, Bucureşti, 1905, p. 323.

2001 A Moldova, veac XVII. vol I. p 120.

2002 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 421-422.

2003 Ibidem, veac XVII, vol. V. p 105-106.

2004 C şi M. Karadja, Documentele moşiilor Cantacuzineşti, p 23-24

2005 Ibidem, veac XVI, vol m, p 28

domneşti Mihul, Steţco, Ştefiil etc, domnia îi numeşte pe aceştia *drujini*, adică *cetaşi.3*

Mai târziu, în timpul domniei lui Ioan Vodă cel Cumplit = (Viteazul) urmaşii acestora, Petru şi Toader cu *ceata* lor (drujina şi verii lor Mihăilă şi Tudor cu *ceata* lor (*dnijina*), toţi strănepoţii lui Fete se judecă pentru îndreptarea unui privilegiu falsificat cu ocazia unei alte întăriri32.

Dacă lăsăm de o parte aceste acte şi pe acela, din 25 martie 1558, al lui Dragotă, Magda, Neacşa, fiii Neagăi din Silişăul (Hilişăul de Sus) din ţinutul Dorohoi, toţi strănepoţii Anuşcăi din privilegiul dat de Ilie şi Ştefan voievozi, în care toţi răzeşii sunt numiţi *drujini Necşanului*[2006][2007], celelalte călii domneşti sau zapise particulare reţin, în secolul al XVI-lea, termenii *drujini* sau *dnijina*, pentru a indica pe membrii unui *neam*.

Intraţi pe calea proceselor spre a-şi restabili drepturile de moştenitori coproprietari, în devălmăşie, la o judecie, membrii neamului încep bătălia pentru puterea militară şi politică (care mai înainte a fost dusă de individ împotriva familiei mici stăpâna unui sat sau judeciei), în scopul consacrării la moştenire a copiilor şi neamului său. Bătălia începută e urmată de lupte permanente pentru menţinerea poziţiei sociale şi totodată spre salvgardarea intereselor economice dată de stăpânire neamului, odată cu „slujba dreaptă şi credincioasă”. Procesele se ţin lanţ,

---

2006 Ibidem, veac XVI, vol II, p 103-104.

2007 A Moldova, veac XVI, vol H. p 167

provocat e de tendinţa unei cete de a scoate din drepturile de răzeşie pe celelalte cete. Pentru a opri acest proces, în 24 iunie 1563, Ioan Despot Vodă dă lui Filea vătaf să cerceteze pricina dintre Mihail cu „dnijina” lui care s-a plâns domniei că Ion din Viforămi şi Anuşca din Hălăşeşti vor să-l scoată din satele Arămeşti şi Hălăşeşti, din ţinutul Neamţ.3 – 2

În acelaşi sens scria Petru Şchiopul lui Caraghisel fost pircălab, în 1575, să restabilească hotarul din Costeşti, de pe Bahlueţ, din ţinutul Cârligătura, pentru care se certau fratele lui Isaico şi vărul lui Moga cu popa Gavril şi Nechita din Pietriş, cu „cetele lor”[20082009].

Şi mai interesant este procesul judecat în 17 aprilie 1576, de către Petru Şchiopul dintre slugile domneşti Hilei şi cu răzeşii săi, toţi strănepoţii lui Oancea Averescu din *neamul* lui Avar, care s-au pârât pentru a lor ocină şi moşie din satele Oniceni, Jurjani şi Avereşti de la Cobâle, din ţinutul Roman. Cauza acestui proces a fost că unul din neamurile lor, anume Mihul Averescu diac „au făcut vicleşug neamului său cu alte dresuri viclene... lipsind pe unii de rudenie”.

Descoperindu-se că actul cu pricina se află în mâinile lui Sava vistiernicul, nepotul de frate al lui Mihul Averescu „neamurile s-au sculat asupra lui Sava” şi domnia împarte satele pe neamuri în cazul de faţă ne aflăm în mijlocul celei de a doua

---

2008 Academia R. S R.Documente. CCCXXV, doc. 1
2009 A Moldova, veac XVI. voi. IE. p 97-99

faze prin care moştenirea neamului se împarte pe cete de neam.

Fiind vorba deocamdată de lupte şi certuri intestine puse de problema stăpânirii în devălmăşie între cetele aceluiaşi neam, diecii folosesc cuvintele *neam* (– *rod*), *ceată* (= *dnijină*) sau cetaşi (– *dmjini*) şi mai rar *chezaş*. Aşa sunt actele din 28 iunie 1578 pentru Gărbeşti, Tungujeni, Cascoieşti şi Poiana Mănăstirii32, din 6 aprilie 1580, pentru Blăpeşti din ţinutul Neamţ[2010] etc.

Uneori, întregul neam se ridică contra unui individ cu ceata lui, care cedează numai „strâns” de domnie. Aşa a fost cazul fiicelor lui Ieremia Gănescu, fost humelnic, caii câştigă cu întreg neamul lor procesul împotriva lui Meştea vătav şi cu toată „ceata” lui, în 7 mai 1581, numai după ce Iancu voievod a descoperit falsul. „Noi am strâns pe Meştea vătav şi ceata lui şi ei au spus adevărul[2011].

Uneori fracţiunea de neam, ceata sau cetaşi este înlocuită de expresia „neamurile Gonţăi vornic”[2012] sau simplu Onciul diac şi cetaşii lui[2013] ori ceata lui Petru Piparco[2014].

Îndată ce unele cete, în goana de spoliere dusă împotriva altor rude, au rupt neamurile în

2010 Ibidem, XVI, voi IE. p 135-137
2011 A Moldova, veac XVI. vol Et. p 156
2012 Ibidem, veac XVI, voi IE. p 188-189
2013 Ibidem, veac XVI, vol IV. p 13
2014 Ibidem, veac XVE, vol E. p 302

două, indivizii răzeşi moştenitori ai unor părţi ideale în judeciile strămoşeşti încep procesele pentru ieşirea din în divizie. De aceea, tot în a doua jumătate a sec. Al XVI-lea, instanţele de judecată săteşti alcătuite de „oameni buni şi bătrâni” dintre megieşi = jurători dau sentinţe confirmate de Sfatul domnesc prezidat de voievod în care se poate urmări cea de a treia faţă a sfâşierii şi împărţirii stăpânirii unei judecii pe numele răzeşilor copărtaşi, care îşi cer drepturile lor pe baza cărţilor vechi de danie ale strămoşilor lor. De acum înainte ceata = drujina şi cetaşii = drujini apar concomitent în contextul aceloraşi documente cu termenul *răzeşi* sau numai neamul cu răzeşii care se desprind. Este vorba, fireşte, de acele documente care înscriu procesele dintre fracţiunile de neam izbucnite pentru împărţirea moştenirii vechilor judecii. Atunci, spre a le deosebi, diecii folosesc pentru unii moştenitori ai *neamului* expresiile *ceată* şi *cetaşi*, iar pentru alţii cu vântul *răzeşi* sau *nemeşi*. Această situaţie ne-o arată pentru prima dată privilegiile din 18 şi 19 septembrie 1595 lui Andreica Gărbescu şi *cetaşii lui* aflaţi în proces cu răzeşii lor pentru împărţirea satelor Gârbeşti, Tungujeni, Cascoieşti şi Poiana Mănăstirii, din ţinutul Vaslui[2015], ale lui Gavrilaş logofăt şi nemeşii lui cu răzeşii săi din Holohoreni şi Verbianca, din ţinutul Hotin, în 21 februarie

---

20153 31A Moldova, veac XVI, voi m. p 291-293. G. Ghibănescu. Surele fi I=voade, XIX. p 190-193

1588[2016], pentru a se alege partea nemeşilor de a răzeşilor lui etc.

Termenul *răzeşi* apare câteodată şi izolat, fără a se indica neamul sau ceata, în documentele satului Crăieşti, de pe Valea Neagră, din ţinutul Neamţ, prin care Cristea şi alţi 23 de răzeşi vând lui popa Mihu şi Vasile Crăiescu, în faţa „oamenilor buni şi bătrâni” părţile ce se vor alege, dar şi „dinaintea tuturor răzeşilor”.[2017] De asemenea, şi în actul din 23 noiembrie 1592, referitor la vânzarea părţilor din Văcăreşti, ţinutul Tutovei pe care le scot în vânzare răzeşii[2018].

De obicei, mai întotdeauna, răzeşii arată strămoşul şi neamul din care se trag şi-şi cer drepturile pe temeiul unui act scris. Ori, dacă acesta e pierdut, suspect sau contestat sunt convocaţi megieşii şi răzeşii. Aşa s-au petrecut lucrurile în vara anului 1604, când Ieremia Movilă a judecat pricina răzeşilor din Roşcani, de pe Cogâlnic ţinutul Lăpuşna, întărind părţile lui Simeon, Bârzul, Gherman şi Ioan, toţi nepoţi ai lui Fădor Gug, pe ispisocul de mărturie a megieşilor, oprindu-i pe aceştia să intre în cealaltă jumătate de judecie, care aparţinea neamului lui Nistor vătaf şi Iuraşco, ca unii ce stăpâneau de la strămoşii lor Dumitru Roşea, pe ispisoc de

---

2016 A Moldova, veac XVI, vol m. p 377; I. Minea, în „Cerc Ist “, IV. lap. 1928. nr 2. p 92. L T Boga, Documente Basarabene, V, (1507-1594), Chişinău, 1929. p 45.

2017 A Moldova, veac XVI. vol IV, p 18. 246; XVII, vol I, p 194-195.

2018 Ibidem, XVI, vol IV, p 60

mărturie a megieşilor, întărit de Alexandru Lăpuşneanu. „Iar Simeon, Gherman, Ioan cu răzeşii lor (*i innii răzeşi*) au rămas din toată legea ţării [2019]”, încheie autoritar dispoziţia domnească.

Alteori, în unele părţi emise cu ocazia altor procese, cum sunt acele din 27 iulie 1604 şi 12 şi 17 mai[2020], precum şi una din 4 august 1609[2021][2022], mărturiile „oamenilor buni şi bătrâni” dintre megieşi arată cum se desprind răzeşii din neamuri în hotarele satelor lor la ieşirea din indivizie.

De altfel, nu trebuie uitat niciodată că în probleme referitoare la proprietatea privată a familiei şi a neamului, când e vorba de împărţire, schimb sau vânzare domnia nu dă dispoziţii scrise decât după ce a verificat privilegiile strămoşului şi a consultat pe megieşi şi răzeşi, în prealabil. Cel mult până la judecarea procesului domnia ori sfatul domnesc ordonă vătafului de ţinut, ca unul ce deţine catastifele de mişcare ale proprietăţii şi rolurile fiscale pe ţinut, în calitate de secretar al pârcălăbiei, sau pârcălab al treilea şi comandant al poliţiei judiciare să intervină pentru curmarea unui abuz de putere.[2023] Numai în cazul în care părţile aflate în litigiu sunt moştenite ori

---

2019 T Codrescu, Uhcahul, XXHI, p 41-44

2020 A Moldova, veac XVII, vol. I, p 165, 168, 172-173, 241, 242.

2021 A Moldova, veac XVII. vol II. doc. 311

2022 V Georgescu, Pi-eemptiunea în istoria dreptului românesc, p 59.

2023 A Moldova, veac XVII. voi HI, p 161

cumpărate cu acte autentice, domnia acordă unor răzeşi dreptate şi respinge pe alţii, ca rămaşi din toată „legea ţării".[2024]

P en tni această perioadă de început a ieşirii din devălmăşie, respectarea obiceiului pământului ca „lege a ţării" merge până acolo incit neamurile sau răzeşii câştigă procese chiar în contra marilor boieri, dacă aceştia le-ar fi făcut silnicie. Încercarea lui Radu Mihnea de a introduce o nouă concepţie a rămas fără niciun rezultat[2025]. Nu este unicul caz când un Gabor, căpitanul de Tigheci cu neamurile şi răzeşii săi câştigă, în 11 martie 1628, procesul pentru satele Negrileşti, Briţcani şi Balta Geamănul, (Blisceatul) din ţinutul Tigheci, împotriva unui mare boier ca Grigore Ureche, mare vornic. Răzeşii au dovedit silnicia comisă de Nistor Ureche prin mărturia a 24 „oameni buni şi bătrâni" = jurători aleşi dintre megieşi[2026].

Cazurile se repetă în 1629 şi 1647, când Vasile Corlat, Uricarul cu răzeşii lui pierd procesul în faţa lui Miliăilă şi a neamului acestuia, pentru împărţirea satelor Văcoteşti[2027] şi Turbăteşti[2028], din ţinutul Căiligătura, tot pe mărturiile „oamenilor buni şi bătrâni" dintre megieşi.

2024 Ibidem, veac XVII, voi. IU, p 194, 221, IV, p 155; V, p 35, Arh. Stat Iaşi, Documente, 40/12; T Codrescu, Uricariul.VI, 155-156, 171-174, 350-351, X, p 72,1. Antonovici, op. ci/., m,p. 87

2025 Miron Costin, Opere, ed P P Panaitescu. 1958, p 89

2026 Documente Romaniae Histoiica, A. Moldova, veac XVU, vol IX, Bucureşti, 1969, p 439-442.

2027 G Ghibănescu, Surete şi Izvoade, II, p. 192-193

2028 Arh Stat Iaşi, Documente, 339/13, p 376

Pretutindeni dreptul de proprietate al familiilor şi neamurilor descendenţi ai unor luptători acordat de adunările megieşilor din comunităţile casnice şi consfinţit de autoritatea centrală pentru „slujba dreaptă şi credincioasă”, a fost apărat de „oameni buni şi bătrâni”, cai i apăreau ca instanţă de judecată punând în aplicare principiile de drept civil din dreptul obişnuiehiic = consuetudinar. De acesta au beneficiat şi s-au bucurat în egală măsură atât moştenitorii răzeşi de sex masculin cât şi cei de sex feminin.[2029]

FEMEIA ŞI EGALITATEA EI ÎN DREPTURI CU BĂRBATUL

LA MOŞTENIREA *AB INTESTAT*

Moştenirea „slujbei drepte şi credincioase” şi împărţirea drepturilor asupra judecici în egală măsură între femei şi bărbaţi este o instituţie cu trăsătura caracteristică fim dament al a şi specifică numai Moldovei, în întreg sud-estul european. Din nefericire, originea acestui drept al femeii din satul moldovenesc nu a făcut obiectul unui studiu până în prezent.

Rossler vorbeşte, în general, despre rolul femeii române în desnaţionalizarea popoarelor din jur, mai ales în Balcani, fără a se ocupa, special, de drepturile ei la moştenire, în familie.

Radu Rosetti, observând titlul de cneaghine dat în actele emise de cancelaria domnească soţiilor de boieri, subliniază faptul numai ca o

---

2029 Cf. R. Rosetta, Pămâ/ntid, sătenii şi stăpânn, p 17-18

„particularitate curat moldovenească"[2030], dar nu-i acordă nicio importantă, când descrie împărţirea judeciilor[2031].

I.C. Filitti, constatând sistemul moştenirii moşiilor în Moldova deopotrivă de băieţi, ca şi de fete, se mulţumeşte să atragă atenţia că el este în contrazicere cu regulile de transmisiune ale moşiilor donative în Ungaria şi în statele slave[2032].

Singurul autor care i-a acordat o atenţie mai mare este Gh. Fotino. Acesta, convins de doctrina care consacră inegalitatea succesiunii *ab infestat* în Ţara Românească[2033] remarcă egalitatea sexelor în Moldova[2034] ca un obicei care mai există doar în enclave, cum ar fi Ţara Făgăraşului[2035] şi regiunea românească din Moravia[2036].

După el, fenomenul este subliniat de P.P. Panaitescu, pe marginea aceloraşi constatări discutate, de Ilie Minea şi L.T. Boga, pe documentele din Ţara Românească[2037].

2030 R. Rosetti, op. cit, p 40-44

2031 Äififem, cap II. p 163,211

2032 1.C. Filitti, Proprietatea solului în Principatele române, p 92

2033 G. Fotino, Contribution à étude de des origines de l'ancien droit coutumier roumain. Pans, 1926, p 205-244; idem La femme en Valachie... in „Revue Historique" IV, (1928), p. 113-122; M Emerit, La femmes in Valachiepouvait, elle heritier?, în „Revue Histonque", du Sud-Est Européen, IV, 1928, p 38

2034 G Fotino, Contribution p. 253-258.

2035 Ibidem, p 261. B Surdu, Ştiri despre dreptul românesc din Transilvania. în „Resvista Arhivelor", H, 1943.

2036p. 371

2037 G Fotino, Contribution, p. 269

P.P. Panaitescu distinge în Moldova că „femeile au drept de moştenire la o egalitate cu bărbaţii. Această situaţie, care se extinde şi asupra proprietăţii feudale şi asupra celei răzăşeşti, formează o latură caracteristică a dreptului moldovenesc, în această privinţă profund deosebit de cel muntenesc. Femeile moşteneau pământ, sate întregi sau părţi din ele, puteau vinde şi cumpăra pământ. În această privinţă obştea moldovenească, care cuprindea şi pe femei, este deosebită de cea munteană, care este o obşte de bărbaţi. Cauzele acestei deosebiri sunt greu de determinat şi trebuie să mergem la origini spre a le înţelege”.[2038]

După cum s-a putut bine observa în acest pasaj, autorul semnalează fenomenul ca existând numai în Moldova, deosebit de cel din Muntenia. Ne-am fi aşteptat să ni se arate, în continuare, şi origina lui. Din păcate însă în loc să ni se dea sorgintea, întemeiat pe probe documentare, ni se dă o explicaţie personală sui generis: „Punctul nostru de vedere – scria autorul – este că dreptul de moştenire al femeilor în obşte se datorează importanţei economice a creşterii vitelor mari, boi şi vaci, în raport cu agricultura în obştea moldovenească. Averea mobilă, vitele, fiind cea

---

353 I Minea, L T Boga, Cum se moşteneau moşiile în Ţara Românească.... în „Cerc. 1st“, VIU-IX, Ia?i, nr. 2. p 172. nr 3.p 84-238; X-XE (1934-1936), nr l.p 333-336. nr 2,p 145-192, XEI-XVI (1940), nr 1-2. p 1-52

2038 PP.Panaitescu, Obştea ţărănească în Ţara Românească, p 177-178.

mai importantă nu era necesar a se stăvili înstrăinarea pământului obştii la cei căsătoriţi în obşte[2039]

Această explicaţie o dă P.P. Panaitescu, nu înainte de a respinge părerea lui I. Nădejde după care în dreptul consuetudinar din Moldova trebuie să vedem o rămăşiţă a obiceiurilor juridice ale tracilor[2040]. Autorul respinge această opinie, pe motivul că „în realitate nu cunoaştem dreptul trac decât foarte puţin”, iar dreptul femeilor din Moldova ar fi fost influenţat de dreptul bizantin[20412042].

Nu este cazul să discutăm aici regimul aplicat în cazul transferului de bunuri imobiliare la succesori (= *fiindus* –), capital care nu piere deosebit, de acela al averii mobiliare pieritoare, dezbătut în capitolele speciale din dreptul civil, intitulate dreptul succesoral şi dreptul matrimonial, de care autorul n-a voit să ţină seamă. Ceea ce se impune este să aflăm dacă fenomenul se mai găseşte şi la alte popoare cu care au venit moldovenii în contact şi i-ar fi putut influenţa cu obiceiurile lor în drepturile de moştenire în satele dintre Carpaţi şi Nistru.

2039 P.P.Panaitescu, op. cit., p. 177-178.

20403 50 I. Nădejde, Trac să fie dreptul nostru consuetudinar?. în „Noua Revista Română“, an 1, nr. 2. p 145-155.

2041 Idem, Dreptul de ctitorie al femeilor, p 14, P Negulescu, Cercetări asupra dreptului consuetudinar român, ăn „Revista de drept şi sociologie“, 15 aprilie, 1900, p. 32-33.

2042 Axh Stat Sibiu, Fond. Bruchental, Col Zimmermann, R 1-10, nr 217

Pentru acesta din urmă, o jalbă a lui Simeon al Drăgănesei din Marginea Sibiului înaintată, în 7 noiembrie 1860, către Vlădica Pavel Aron al Făgăraşului ne arată că soţia sa se bucura, în ce priveşte drepturile ei de judecata „oamenilor buni şi bătrâni” 35S din sat la intervenţia crainicului şi în această regiune românească, aşa cum era obiceiul la românii din Moravia şi Ţara Făgăraşului.

Fireşte că, pentru a descoperi origina acestui obicei, e necesar să cercetăm şi legile popoarelor care au locuit în imediata vecinătate a moldovenilor.

Am căutat în *Russlcaia Prav da*, dar spre marea noastră mirare articolul 90, referitor la soarta femeilor moştenitoare în obştea sătească, nu ne confirmă un asemenea drept la slavi. „Dacă un smerd moaie fără copii averea lui e a cneazului (principelui) şi de va fi o fiică la casa lui se dă o parte pentru dânsa, iar de va fi măritată nu i se va da parte” 359 spune clar acest articol.

Varianta lui din Halici reproduce textul aproape aidoma: „De va muri vreun om, fie şi cinet (smerd) fără copii, atunci panul lui îi ia toată averea”. În aceeaşi situaţie se afla şi femeia polonă. *Staţiind de la Vâsliţa* (1347) introdus în Polonia şi Halici de Cazimir cel Mare (1333 – 1370), supranumit, regele holopror” a căutat să schimbe situaţia. El numeşte obicei rău, „abusiva consuetudo”, legea ambelor pravile, rusă şi polonă.360

Nu prea departe de acest destin se aflau şi femeie din familiile nobile. Un drept a fiicelor de boieri este recunoscut ca existând de articolul 90, din *Russkaia Pravda*, intitulat: *Despre moştenirea boierească şi a dmjnicilor* (*cetaşilor*). Dar el este foarte limitat". Moştenirea atât cea boierească, cât şi cea a drujinicilor nu trece la cneaz (principe). Dacă nu vor avea fii vor lua fiicele".361

Deşi se vede cât colo că acesta este un drept izvorât din *jus militare*, în virtutea unui drept de stăpânire veşnică, transmisă urmaşilor = *jure haereditano* şi moştenit şi de şleahtici în Polonia362, totuşi din analiza atentă a textului reiese că la moştenire veneau fiicele numai dacă boierii nu aveau fii. Nu se poate deduce astfel, de nicăieri, că acestea puteau veni în concurenţă la moştenire cu fraţii lor, în cazul că ei ar fi existat. Interpretarea noastră făcută pe marginea acestui text de lege este confirmată de practica vieţii din Halici şi Polonia până în sec. Al XVni-lea. Boierul moldovean Mihail Gavril, refugiat în Polonia, căsătorindu-se acolo, în anul 1715, cu fiica lui Lupaşco Murgul eţ, serie că, a primit la logodna sa zestre 2000 de zloţi, şi după „obiceiul leşesc" să nu aibă amestec în moşiile socrului său în Polonia. Dar el adaugă plin de speranţă, „iar după ce va fi mila lui dumnezeu să ieşim în ţară, la pământul, nostru, să aib şi eu treabă la moşiile socrilor mei, împreună cu cumnaţii mei să fim părtaşi" 363.

Alcătuitorul acestei chitanţe remarcă deosebirea dintre dreptul polon, în care femeile nu

aveau drepturi egale la stăpânirea pământului, când existau moştenitori de sex masculin, aşa cum era obiceiul pământului în Moldova, în ţara sa, unde dorea să se întoarcă împreună cu soţia sa, pentru a fi părtaş cu cumnaţii săi.

Mai mult încă, chiar femeile şi fiicele românilor moldoveni din Ţara Haliciului şi Volhâniei, din satele cu drept valah, nu puteau moşteni decât cu testament sau numai dacă stăpânul pământului nu avea moştenitori de sex masculin364.

De asemenea, nu exista egalitatea sexelor la dreptul de moştenire nici în Transilvania. Un act din anul 1222, reconstituind dreptul succesoral existent sub Ştefan cel Sfânt, precizează[2043]

că: „Dacă un supus murea, fără a lăsa un fiu, fiica avea dreptul numai la a patra parte la averea sa, dar nu şi din pământ, iar cu privire la rest putea hotărî cum voia. Dacă un supus era surprins de moarte şi nu putea hotărî, atunci restul îl vor primi rudele sale cele mai apropiate. Şi dacă nu va avea niciun fel de rude, îl va dobândi regele.”[2044]

Pe vremea regelui Coloman (m. 1114), satele dăruite până la Ştefan cel Sfânt au fost declarate transmisibile şi puteau trece la fii, fraţi şi nepoţi, iar în lipsa unor asemenea urmaşi se întorceau la

---

2043 T Holban, Jus Valachicum în Polonia, în „Studii şi Cerc 1stXVIII, 1943, p. 371-372.

2044“ 5 D.I.R.C. Transilvania, veac XI. XII, XDI. (1075-1250), I. Bucureşti, 1951, p 190-191, H, p 453 la 5 august 1298 pentru nobili

rege,[2045] dar nu le moşteneau fiicele.

Bula de aur, din secolul al XVII-lea confundă toate proprietăţile nobiliare şi dispune transmiterea lor la fii; în lipsa acestora numai un sfert trece la fiice, iar de rest stăpânul putea dispune, iar dacă nu dispunea, restul trecea la rudele apropiate.[2046][2047]

Această lege definitivată de Ludovic cel Mare, în anul 1351, ca lege a avicităţii (*avitus, aviticum* = de la strămoşi), şi formulată în *Jus tnpartitum* (1514) a fost în vigoare până la ordonanţa imperială din 20 mai 1859. În virtutea ei, toate bunurile, fără deosebire nu se puteau transmite decât în linie descendentă *per masculos*, iar în lipsa acestora reveneau regelui. Excepţii se puteau face numai cu aprobarea coroanei (1278).36S

Lucrurile sunt evidente. Numai ignorând ori sfidând aceste legi existente în regatul ungar, au putut L. Galdi şi Makkai să susţină că, răzeşia ca instituţie a satului moldovenesc a fost împrumutată de la unguri.

Despre o influenţă exercitată de doctrina romană acestui drept cutumiar specific satului moldovenesc nu se poate vorbi. În primul rând, pentru că în dreptul roman femeia era absolut incapabilă şi asimilată fiicei *loco filiae măriţi* şi

---

2045 I Feeler, Geschichte von Ungarn, ed Klein, 1867, p 212.
2046 Ibidem, p 492.
2047A kos von Timon, Ungahsche Verjassungs und Rechts geschickte, trad F Schiller, Berlin, 1909, p 370-373-388, 555, IC Filitü, Propnetatea solului, p 46^7, 92.

fără personalitate civilă.[2048] În al doilea rând, pentru că o atare influenţă nu s-ar fi putut exercita în Moldova, care nu a fost stăpânită de romani. Cel mult s-ar putea admite o înrâurire a dreptului roman asupra obiceiului din Transilvania şi Ţara Românească, care, cum am văzut deja, se deosebeşte substanţial în această privinţă de dreptul consuetudinar moldovenesc.

Inexistent în dreptul slavilor, necunoscut ungurilor şi lipsind romanilor, acesta nu putea să fie în vigoare nici la bizantini, care şi-au făurit legi pe temeliile vechiului drept roman.

Stelian Antim conchide că, excluderea femeii de la moştenirea fiefului şi introducerea sistemului succesoral de primogenitură de familia medievală în Apusul şi Centrul Europei derivă de acolo că fieful a fost dat în vederea împlinirii unei sarcini publice, de stat, sarcină pe care femeia nu o putea exercita.[2049] Totuşi, un asemenea obicei juridic trebuie căutat tocmai în rolul pe care l-ar fi putut juca femeia la unele triburi, care au locuit în Moldova, înainte de întemeierea statului feudal.

* * *
*

Cronicarii bizantini din secolul al X-lea semnalează prezenţa unor femei luptătoare în

---

2048 Sir Henn, Sumner-Maine, Études sur I histoire du droit, I, Pans, 1889, p 445

2049 Şt Antim, Concepţia economică a dreptului, ed II, 1925, p 111.

oştile bizantine[2050] şi lui Nicolae Iorga nu i se pai e deloc ciudat să susţină participarea, la Posada (1330), a femeilor române îmbrăcate în fustă.[2051] În aceste cazuri nu trebuie să vedem o înrâurire a unei concepţii de drept exercitată din afară de unele triburi germanice cu care au venit în contact atât traco-dacii cât şi bizantinii în Dacia şi Tracia, ci de un obicei format în sânul comunităţii familiale impuse de necesităţile de apărare şi locuitorilor dintre Carpaţi şi Nistru.

Obiceiul era cunoscut saimaţilor de lângă Pontul Euxin[2052] şi practicat de către treburile germanice. „La germani – scrie Paul Gide – patrimoniul este proprietatea comună a familiei întregi; cucerit adesea cu armele, el aparţine deopotrivă acelora care au ajutat la cucerirea lui, şi nimeni nu-i este stăpânul, fiecare având asupra lui un drept egal”[2053], ceea ce nu se întâmpla la romani.[2054] „în familia germanică, şeful nu era decât păzitonil şi protectorul legal al copiilor şi femeii; el nu era proprietarul lor cum crăpater *familias* în Roma antică. Stabilirea fiului în afară de casa comună şi căsătoria fiicei emancipează şi

---

2050 C Gollner, Les expeditions byzantines contre les Ruysse sous Jean Tzimisces, în „Revue Historique su Sud-Est européen", anul XHI, 1936, nr 10-12, p 356

2051 N. Iorga, Carpapi în luptele dintre români şi ungun, p 83-84

2052 Platon, Legile VH. 804, d, e, în „Izv Ist. Rom “, I, p. 103

2053 Paul Gide, Etude sur la condition privée du la femme. Pans, 1857, p 227.

2054 Şt Antim, op. cit., p. 109.

pe unul şi pe celălalt[2055], scrie un alt mare cunoscător al realităţilor sociale germane.

Această emancipare atrăgea după sine nu numai protejarea persoanei ci şi a patrimoniului ei, şi impunea „aceleaşi principii de echitate şi de reciprocitate, care reglementau şi raporturile personale dintre soţi."[2056] în timp de pace ca şi în timp de război, ea împărtăşea soarta bărbatului[2057].

Situaţia aceasta decurgea în familia germanică – aşa cum de altfel se va fi întâmplat şi în aceea a strămoşilor moldovenilor – din puterea domestică împărţită între toţi membrii familiei, capabili să poarte armele[2058].

Participarea femeilor germane în bătălii alături de bărbaţii lor, obicei cunoscut lui Tacit, era practicat şi în secolul al VI-lea e.n. De „neamurile bălai", cum erau francii şi longobarzii. *Strategiconul împăratului Maunciu* (582 – 602) menţionează că acestea luptând „pe seminţii şi după înrudirea sau înclinarea dintre ei... de multe ori în clipe de cumpănă, când le-au fost luate fiinţe dragi, se aruncă în primejdia luptei pentru a le răzbuna".[2059]

E foarte posibil că sistemul era practicat şi de

20553 70 Ch Letourneau, La condition de la femme, Pans, 1903, p. 246.
2056 P Gide, op. cit, p 235, Şt. Antim, op. cit., p 110
2057 Lavisse, Histoire de France, H, Pans, p 46-89
2058 P Gide, op. cit, p 222-223, Şt Antim, op. cit., p 112.
2059 Mauncius, Arta militară, ed. H. Mihăescu, Bucureşti, 1970, p. 274

triburile saiinatice menţionate de Strabon, Ovidiu şi Ptolemeu în Moldova. Faptul nu trebuie să surprindă pe nimeni, căci şi la mongoli era obiceiul ca femeile să însoţească oastea şi să înlocuiască pe bărbaţi în muncile lor, în secolele XIII – XIV, aşa cum erau părtaşe şi la treburile politice.[2060]

Nu încape nicio îndoială că de aici provine egalitatea în drepturi a femeii la germanici, şi tot în aşa ceva stă originea obiceiului pământului la moldoveni, obicei care exista şi la vizigoţii germanici ce au convieţuit multe secole cu autohtonii pe meleagurile Moldovei, atât înainte cât şi după trecerea hunilor[2061], unde şi-au însuşit religia creştină[2062] şi întărit obiceiul deja existent.

Discutând cum s-a format proprietatea privată la franci, la care locuitorii unui *viens* (vicinii = megieşi) au fost învinşi, 4 Paul Viollet semnalează că şi comunităţile familiale ale vizigoţilor nu se compun numai din tată şi copii, ci

---

2060 B.D Grecov - A. I Iacubovschi, Hoarda de aur, p 93, 112-113

2061 A Marcellin, Bellum gothicum, XXXI, Cap m. p 41-43, 76-79, ed G Popa-Lisseanu, in „Izv Ist. Rom “, vol XU!, R F Kain dl, Unde s-a întâmplat pnma ciocnire între huni şi vizigoţi, în „Convorbiri Literare“, XXVIII, 1894, p. 339, 410, 411 fi 529, Julius lung, Contnbutiune la istoria trecătorilor Transilvaniei, în „Convorbiri Literare“, XXVm, 1894, p. 347-348, 410,411, 529-533.

2062 C C Diculescu, Contribuţia la vechimea creştinismului în Dacia, în „Anuarul Inst de Istorie Naţ “ din Cluj, 1924-1925, m, p. 357-376, G. Stiernhielm, D. N., Iesu Christ SS. Evan g. abliegla 1671.

şi din colaterali, adică unchi şi nepoţi., Această stare primitivă a proiectat umbra sa asupra dreptului succesoral... dar diverse simptome ne permit să întrevedem o perioadă primitivă, în care fiii intrau în competiţie cu rudele colaterale. *Lex Wisigothomm* are grijă să pună în vedere colateralilor că, ei nu au nimic de văzut în succesiunile în care un *decuius* a lăsat avere descendenţilor sau ascendenţilor şi, spre deosebire de celelalte legi barbare, plasează pe acelaşi rang atât pe fii cât şi pe fiice”.3.5

O situaţie asemănătoare cu aceasta, pe care am văzut-o până acum în actele moldoveneşti, nici că mai putem găsi în altă parte. Nicolae Iorga, deşi pornit adesea împotriva influenţelor exercitate de către germanici asupra poporului român, totuşi scrie că însăşi cântecele scitice ale fetelor romånce arată originea lor gotă sau gepidă,[2063] aşa cum B.P. Haşdeu a demonstrat origina scandinavă a legendelor despre puterea zânelor din credinţa poporului român, adusă la noi tot de către goţi şi gepizi[2064]. De aceea, probabil, şi zânele din închipuirea lui Gh. Coşbuc,[2065] sunt blonde:

Pe un nor de aur lunecând.
A zânelor crăiasă.
Venea cu părul râurind.

2063 N Iorga, Istoria Românilor, EI, p. 187-188

2064 B P Hasdeu, Zina Filma, Goţii şi gepizii în Dacia, p 19-32, S. Mangiuca, De însemnătatea botanicei româneşti, în „Vulcan“ Familia, Pesta, 1874

2065 Dicţionarul limbii române literare..., IV, p 758

Râu galben de mătase.

Numai pornind de la un astfel de drept de succesiune, cu o origine istorică în coproprietatea comunităţii familiale, în care iniţial descendenţii fii şi fiice nu exclud pe colaterali, s-a putut forma instituţia răzeşiei în satul moldovenesc, Aici, egalitatea în drepturi a persoanelor, indiferent de sex, a fost cea de a doua lege a ţării, după legea libertăţii. Ea a fost decretată de către Adunările megieşilor, desigur în urma rolului activ avut odinioară de femei şi în bătălii şi a fost menţinută prin tradiţie. Altfel, nu s-ar putea explica permanentizarea drepturilor femeii în pământul satului megieşesc, până în secolul al XVIII-lea.

Locuitorii din Bosancea şi Lămăşani, sate ale mănăstirii Slatina, deci neîmpărţite pe bătrâni, neamuri şi cete, dau mărturie, în 20 iunie 1723, despre obiceiurile străvechi, în modul cum moşteneau fiii şi fiicele terenurile (delniţele) cuvenite lor, în hotarul satului. „Făcut-am mărturia noastră la mâna sfinţiei sale părintelui egumen de Slatina, precum ştim că am apucat din moşi şi din strămoşii noştri – declară oamenii din aceste două sate, pentru livezi de pomi, cine ar fi făcut la sat, au fost volnici a-şi stăpâni livezile cu pomii cât trăiesc. Şi după ce să trec bătrânii răni în la feciori, la nepoţi şi strănepoţi de le stăpânesc, până în cât neam s-ar trage dintr-acei ce ar fi făcut livezi.

Însă care şed în sat, le poartă bir şi lucrează boieresc. Iar care lipsesc din sat şi se duc pe

aiurile, pometţii acelor duşi îl ieu stăpânii, pentru că locul iaste stăpânesc. Aşijderea şi fetele ce se mărită şi le ieu bărbaţii, de le duc printr-alte sate, nu-s volnici ginerii aceia a lua părţi de moşie de la socri, ci părţile acelor fete măntate pe la alte sate rămân la fraţi, sau la ei neam va fi mai aproape celor cu livezile şi or fi şezători în sat”.329

Actul este de o importanţă covârşitoare, căci desprindem din el, pe de o parte, egalitatea fetelor cu băieţii la moştenirea pământului lucrat de părinţi în satul mănăstiresc, megieşesc = devălmaşi, iar, pe de altă parte putem observa că fetele au dreptul asupra unei părţi cuvenite la măritat, pe care nu o pierd dacă pleacă în alt sat, cum se întâmplă cu acelea ale fiilor. Ceea ce este caracteristic aici, e că partea fetelor rămâne iudelor ei de sânge, stăpânii neavând nicio putere asupra acesteia, dar nici bărbaţii lor.

Mai mult chiar, actul pentru desfiinţarea veciniei din Moldova, dat în 6 aprilie 1749, arată clar că atât fata mare la casa părintească, cât şi femeia măritată nu poate fi impusă la niciun fel de muncă: „iară parte femeiască nu slujeşte, nici au acea supunere ca robii”, au răspuns „toţi boierii ţării cu un glas în adunarea ţării din acea zi”[2066][2067].

Pe temeiul acestui obicei, al egalităţii în

2066 T Codrescu, Une anul. X, p 179-180. „Arhiv Stat Bucureşti“, Mănăsti rea Slatina. VI/1

2067 Acta pentru dezrobirea vecinilor în Moldova, în 1749, cf Rosetti, Pănântul, stăpânii şi sătenii, p 458, G Zâne. N Bălcescu, Opere, I, 1, Bucureşti, 1941, p 325.

drepturi făurit de adunările megieşilor şi menţinut prin tradiţie de „oameni buni şi bătrâni", s-a dezvoltat şi consacrat şi egalitatea în drepturi la moştenire a copiilor de ambe sexe la împărţirea „slujbei drepte şi credincioase" asupra judec iilor. Dreptul consuetudinar era atât de puternic înrădăcinat, încât el este câte odată menţionat principial, iar de cele mai multe înscris, practic, în ordinele militare acordate prin căiţi le domneşti aproape tuturor titularilor, arătând cine, unde, când şi cât pământ îi revine fiecărei persoane, în mod egal dintre femei, pe nume.

Din prima categorie am putea cita, pentru moment două cărţi domneşti, întruna, din 28 iunie 1411, Alexandra cel Bun, recunoscând vasalului său, boierul Plotun, meritul de a fi slujit mai înainte sfânt răposaţilor domni şi părintelui său, Roman, îi dă satul Plotuneşti, la Strunga, în ţinutul Romanului, *„uric cu tot venitul şi copiilor lui, fie băiat ori fată"*[2068] în alta, emisă în 10 august 1436, Iliaş şi Ştefan voievod, scriu, lui Ioan Cautiş satul Iliaseştii, la Cobăle, cu precizarea existenţii acolo a unui „dom" *„unde iaste casa lui şi un loc unde este moara lui să-şi facă osăbit sat"* şi că i s-a făcut *„uric cu tot venitul lui şi feciorilor lui şi feţilor lui*... nepoţilor, strănepoţilor şi a *tot neamul lor"*[20692070].

Numărul celor din categoria a doua, a

2068 M Costăchescu, op. cit., I, p 84-86
2069 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 125-126.
2070 M Costăchescu, op. cit., I, p 92-94

menţionării femeilor moştenitoare împreună cu bărbaţii lor, ori a acestor din urmă ca beneficiind de dreptul de moştenire al soţiilor, împreună cu cumnaţii lor, este imens.

Fiica lui pan Giulea, femeia lui Petra Şoldan, moşteneşte, în 22 septembrie 1411, Tămirtaşinţii, pe Şomuzul Mare („Şoldăneşti; Fălticeni)" *93, Marta, moştenitoarea cnejilor Itu şi Şerban, cu soţul ei primesc, în 2 august 1414, satul Munteni-Scutaşi, pe Siret, la gura Pârâului

Negru[20712072]; Maicolea cu fiii ei se judecă, în 15 ianuarie 1418, pentru satul Solea393, Nastea era întărită în satul de la Cărpiniş, ţinutul Dorolioi, „unde a fost casa lui Dobărcin", soţul ei decedat, împreună cu noul bărbat Oancea[2073]; Maren a şi nepoatele ei, Anuţa şi Stana primesc, în 4 septembrie 1424, satul „unde a fost casa lui Stroie Bărbosul"[2074], pe Moldova şi Şornuz, fiicele boierului Petru veneau în concurenţă la moştenirea judeciilor din Făurei, Miroslăveşti şi „unde a fost casa tatălui lor Petru",[2075] cu fraţii lor Bena, Macrea, Mihail, Giurgiu, Micul şi Manea, în 24 septembrie 1429, în temeiul aceluiaşi drept consuetudinar. Şi exemple din acestea avem la tot pasul[2076], atât în secolul al XV-lea cât şi în cele

2071 Ibidem, I. p 108-209.
20721 95 Ibidem, I.p. 126-127
2073 M Costăchescu, op. cit., I, p 196-198
2074 A Moldova, veac XIV-XV. vol I, p 56.
2075 M Costăchescu, op. cit, I, p 290-291.
2076 Ibidem, I, p 330-332, 353, 369. 395; H. p 141, 579. 594. etc

următoare.

Această egalitate în drepturi la moştenire era legată de respectarea unor principii de ordine ale jurământului de fidelitate, depus de părinţi sau soţi şi de ascultare a dorinţelor părinteşti. În cazul neglijării acestora, fiica atrăgea asupra sa îndepărtarea din drepturi, exact aşa cum se petrecea şi cu răzeşii de sex bărbătesc. Maruşca, fiica lui Ioan Jumătate, pierde în hiclenie, în 1437, satul Văscăuţi, de pe Siret, pentru că a fugit la ruşi[2077], aşa cum avea să sufere confiscarea satului Podraga, în 22 martie 1641, pentru aceeaşi vină de înaltă trădare, Tudosia Nicoriţă, în timpul lui Vasile Lupu, „pribeagă în Ţara Leşească”[2078].

De asemenea, pentru nesupunere şi neascultarea părintelui, tatăl putea îndepărta printr-un act expres de voinţă, pe fiica îndărătnică. Aşa a procedat Grigore diacul cu fiica sa Irina, care şi-a luat bărbat un „vecin”, fără voia lui. „Legea ţării” prin „oameni buni şi bătrâni dintre megieşi” a justificat actul şi Irina a moştenit numai parte din averea mamei sale.[2079] Altfel, acţiunea tatălui nu ar fi putut căpăta putere şi intra în vigoare.

Această *lege a ţării*, adică judecarea fiecărei acţiuni în legătură cu proprietatea de către megieşi, apăra pe răzeşi indiferent de sex, şi intra în funcţiune ori de câte ori se săvârşea un abuz de

---

2077 Ibidem, I.p 507-508.

2078 Acad Rom, Documente, XTII/1. a-b-c

2079 Acad Rom, Documente, CCCVII/60

putere.

În 30 ianuarie 1617, Nastasia, fiica lui Isac pârcălab, cneaghina lui Ionaşcu Rotompan diac, s-a jeluit în faţa lui Radu Milinea „cu multe mărturii”... „boieri de curte, oşteni fruntaşi şi megieşi de primprejur” împotriva abuzului lui Ştefan Tomşa voievod, zicând că ea a avut jumătate de sat din Ionăşeni, curţile tatălui ei... şi cu loc de moară pe Siret, date de tatăl ei pentru că ea a fost cea mai mică”. Dar la venirea lui Ştefan Tomşa în scaun, fratele ei, Grigoraş, a fugit în Ţara Leşească. Atunci, odată cu confiscarea părţii fratelui ei, a fost luată ca domnească şi dăruită mănăstirii Solea şi jumătatea ei de sat. Radu Milinea, judecă împreună cu toţi boierii şi restituie jumătatea ei de sat „după legea ţării”, ca fiind dreaptă ocină şi declina Nastasiei, şi „nu s-a cuvenit să piardă ocina ei pentru fratele său”.[2080]

Textul acestui document relevă moştenirea Nastasiei în concurenţă cu fratele său la jumătatea de jos a satului Ionăşeni, confiscarea abuzivă săvârşită de Ştefan Tomşa a părţii lui Grigorie, pentru hiclenie, dar şi a părţii cuvenite Nastasiei, fără nicio vină, precum şi restituirea moşiei împreună cu curţile, moştenite de la tatăl său. Ea fusese cea mai mică din casă, adică *mezină*, dar potrivit cu legea ţării, ea era apărată în drepturile ei de megieşii de primprejur.

În conformitate cu aceiaş lege, pe care o învăţase abia în a doua domnie, Ştefan Tomşa

---

2080 A Moldova, veac XVII, vol I. IV. p 91-92.

respinge acţiunea Stancăi, sora lui Pătraşcu, banul de Cârligătura, şi a nepotului ei Hrabor, împotriva jupânesei Irina, a lui Ştefan Moimescu, „ca să o scoată din casă”. „Iar domnia mea am aflat lege ca să ţie Ştefan casele şi biserica pentru că iaste Irina grupăneasa lui, fata fratelui celui mai mic a lui Pătraşcu banu’, dă sentinţă voievodul – iar lor să aibă a le întoarce ce au biciuluit megieşii, preţul caselor ce se va alege partea lor, cu direptul, cum are şi mărturie de la

* *9) 404

megieşi

Obiceiul este străvechi, stabilit, desigur, odată cu principiul egalităţii în drepturi la moştenirea moşiilor şi judeciilor a ambelor sexe. Vechimea lui urcă în epoca celto-traco-gotă. Paul Viollet constată acest drept de moştenire al mezinului sau mezinei în comitatele Cornuailles şi Bretagne, în Franţa de nord, în Anglia şi Saxa, pe care tradiţia franceză îl numeşte *„de mainete”*.

În virtutea acestuia, cel mai tânăr dintre copii, indiferent de sex, se bucură de un drept exclusiv, de precădere, împotriva dreptului celui mai în vârstă. Ultimul născut, fiu sau fiică, succede la orice tenură numită *„quevaise”*, cu excluderea celorlalţi fraţi şi surori.[20812082]

Egalitatea în drepturi între sexe şi dreptul de

2081 Ibidem, veac XVII, vol V, p. 107; P P Panaitescu, Obştea ţărănească, în Moldova şi Tara Românească,
p 179

2082 P Violleţ, Droit privé et sources.... Pans. 1893. p 842

precădere al mezinului, atestate şi pe teritoriul Franţei, au fost socotite în Franţa ca instituţii gotice. Étienne Pasquier le găsea în decădere, în secolul al XVI-lea. Chabrol le observa vegetând în Auvergne şi în secolul al XVni-lea, când abatele Vilard le ataca energic, în timp ce tribunalul din Paris le dispreţuia.[2083]

În Moldova însă, egalitatea în drepturi a femeilor cu bărbaţii la moştenirea pământului, şi dreptul cu precădere al mezinului sau mezinei, faţă de fraţii mai mari la casa moştenită, constituind capitole importante ale vechiului drept valah, au rămas în vigoare în tot timpul evului mediu, chiar după introducerea legislaţiei bizantine, fiind ocrotite ca lege a ţării mereu de „oamenii buni şi bătrâni dintre megieşi”.

OBICEIUL PĂMÂNTULUI CA „LEGE A ŢĂRII” LA DISTRIBUIREA

PĂRŢILOR IDEALE MOŞTENITE

Dacă succesiunea la scaunul Moldovei era, potrivit obiceiului pământului, reglementat prin alegere, cum ne putem face o idee din sfâşiitoarele lupte date de membrii consangvini ai dinastiei, spre a fi aleşi ori a-şi impune candidatul favorit, până în mijlocul secolului al XVI-lea[2084], sistem care nu diferă cu nimic de acel în vigoare la vizigoţi[2085], legea ţării, care se aplică şi

20834 00 Ibidem, p 752.

2084 N Gngoraj, Din istona diplomaţiei moldoveneşti. Iaşi, 1948, p. 8 şi urm

2085 Rafael Altamiray Crevea, Histoire d'Espagne, Pans, 1931, p 35.

supraveghea principiile dreptului de moştenire al judeciilor în satul moldovenesc, este aidoma cu aceia în vigoare la burgunzi şi vizigoţi. La aceştia, pământul ce revine unui individ, bărbat sau femeie, este numit de scriitorii latini *stors* – *lot* de păniint, şi nu un pământ tras la sorţi.

Legea burgundă desemna sub numele de *consortes* = *copăitaşi* atât pe noii cât şi pe vechii locuitori, ceea ce indică un mod de coproprietate.[2086] Germanii însă îi spuneau *hübe*, *hoba*, *hobonia*, *hobunna* sau *hufe* = *stors* sau *pars* unei fâşii de pământ moştenite ce mergea dintr-un capăt al hotarului aşezării până în celălalt, flecare având, în acelaşi sat, parte egală. Acestea se hnpărţeau înjumătăţi, sferturi, optimi şi aşa mai departe.[2087]

Termenul *hübe*, transmis de vizigoţi şi ostrogoţi carpilor a fost păstrat de urmaşii acestora în *Huba* nume de om şi aşezarea[2088] sau judecia lui,[2089] dar şi în expresia *ohaba*[2090][2091], înregistrată de actele moldoveneşti scrise în limba slavă, iar de cele scrise mai târziu în limba română prin cuvântul grecesc KXrçacoc = *pai te*

2086 Emest Lavisse. Histoire de France, II, 1903. p. 79, I Nădejde, op. cit., p 618

2087 A Meitzen, Siedlungen, I, p 74, R Rosetti, PământuL.., p 85

2088 M Costăchescu, op. ciL,, I, p 313-314, I Bogdan, op. cit, I, p 4 şi 37, G Ghibănescu, Surete şi Izvoade, m, p 72.

2089 Moldavia v epohu feodalizma, I, p 10-12.

2090 M Costăchescu, op. cit., II, p 187-188,1, p 119

2091 G T Chinleanu, Răzeşii din Gărleşti în luptă..., p. 2.

moştenită, de unde şi KArçaoc vôpoc sau *clironomie*-*x**, legea care reglementează moştenirea.

În 28 noiembrie 1443, Ştefan Voievod întăreşte mănăstirii Pobrata satele Neagomireşti, Iurceşti şi Bodeşti pe Pobrata, Grabouţii, Ciulineştii şi Bereştii pe Prut şi altele pe Nistru, iar mănăstirii Moldoviţa[2092] satele Săsciori, Văculeşti şi seliştea lui Zâmă, adoptând formula din actele laicilor: „Să-i fie uric şi de *ohabă*, adică de *moştenire*”, de unde mai apoi *o-hobas-te* = *hobişte* – *obştea*.

Nu este nevoie de comentarii pentru a dovedi, că ne aflăm în faţa moşiei moştenite. Exemplele se mai repetă încă.

În 8 iunie 1485, Ştefan cel Mare, întărind slugilor domneşti Maluşca şi fratele lui sau Neicea, lui Cozma Răzan şi fratele său Răzan, pentru a lor slujbă credincioasă, pământurile ce se află pe ambele maluri ale Vişnovăţului, de lângă Bic, adaugă ca ei să facă „sat şi să se folosească de tot venitul, să le fie *ohabă* şi neclintită moşie...[2093] şi să fie de pază împotriva tătarilor... fiind din ceata boierului Cangur”.[2094]

2092 M. Costăchescu, Documente. II, p 187-189,1, p 119, Moldavia v epohu feodalizma, p. 10-12.

2093 Du Cange, Glossanum..., IV, Niort, 1885, p. 225-257, moşia pe care locuiesc megieşii sau colonii şi fomează obştea satului

2094 A. Moldova, veac XV, vol II, p. 318. I Bogdan, Documentul răzeşilor din 1484 şi organizarea amivnatei moldovene în sec. XV, în „An Acad Rom“, S.I., 1908, p. 362.

Nu e vorba deci de imunitate feudală, cum au crezut cercetătorii de până acum, I. Bogdan[2095], P.P. Panaitescu[20962097], cu excepţia lui H. Stahl, care a văzut just sensul dar nu şi originea.

De asemenea, nu se poate vorbi de urme ale organizaţiei de stat româneşti de origine slavă[2098], ori romană[2099]. Răspândirea satelor *Ohaba* din Banat şi Transilvania de sud[2100] ne arată, cu prisosinţă, regiunile unde au locuit gepizii, în secolele IV – VII şi puternica influenţă exercitată de ei asupra dreptului de moştenire în lumea satelor. *Huba*, cu înţelesul de moştenire, denumită mai apoi *ohaba*, corespunde cu ceea ce vor numi documentele moldoveneşti din secolul al XVII-lea „moşie”, apoi „bătrân”, moşie împărţită primei generaţii de moştenitori ai unui „moş”, sau vataştină[2101]. Astfel, vom avea sate pe doi „bătrâni”[2102], pe trei „bătrâni”[2103], pe patru

---

2095 1. Bogdan, Ohabă, ohabnic, în „Cov lit.“, an XL, 1906, p 295-299.

2096 P P Panaitescu, Interpretări, p. 7072, Idem, Obştea..., p 295-299

2097 H Stahl, Controverse de istorie socială, p. 105-122.

2098 S. Dragomir, Câteva urme ale organizaţiei de stat slavo-romăne, în Dacoromania“, I, Cluj, p. 149-150

20994 32 A. Sacerdoţeanu, Elemente de continuitate şi unitate în istona medievală a românilor, în D. Berciu, Unitate şi continuitate în istoria românilor, Bucureşti, 1969, p. 114-115.

2100 S Dragomir, Vechimea elementului în colomzănle străine în Banat, în „Anuar“ Inst. Nat., Cluj, IQ, p 275-291

2101 A Moldova. veac XVII, vol V. p 188-190

2102 T Codrescu, Uricariul, XXIE, p. 42

2103 A Moldova, veac XVH, vol H, p 193

„bătrâni”[2104] etc., în 12 august 1618 un „bătrân” din Făştici din ţinutul Vaslui se vindea, de către moştenitori, cu 57 taleri de argint[2105]. Un astfel de „bătrân” reprezenta „o parte din vatra satului cu câmp, ţarină, locuri de fânaţ, loc de pădure, locuri de prisăci, cu pometi, loc de bălţi pentru peşte şi din tot locul”[2106].

Moşia împărţită pe „bătrâni” sau *hübe* se diviza între fii, nepoţi şi strănepoţi în părţi ideale anumite, denumite în limba goţilor *hluz*[2107] şi păstrate în lumea satelor în expresia *hhză*. Un act din ţinutul Tecuci ne vorbeşte de *hliza* lui Pau14 ji iar un altul din Covurlui de *hlize* de moşie la Drăguşeni, „fiind ei răzeşi mulţi şi fiind *hlizele* lor de moşie nehotărâte, unii despre alţii se împresoară şi au pricini”[2108][2109]

Împământenit în satele de răzeşi, şi durând piuă în secolul al XVIII-lea, 43: > termenul a trecut şi în scrierile literare[2110].

„Dac aveţi vreo moşie cu răzeşii în hotar Am eu chipuri să vă fie A lor hlize date în dar”.

De altfel, atât I. Bogdan cât şi P.P. Pan alt eseu se vor convinge, până la urmă că *ohaba*

2104 P.P. Panaitescu, Obştea ţărănească..., p 49-51
2105 A Moldova, veac XVII. vol IV. p 291
2106 T Codrescu, op. cit., XH. p 274-275, 276-278, 280-282.
2107 A Meitzen, Ziedlungen., I, p 74, R Rosetti, Pământul..., p. 85, nr. 1
2108 Arh Stat, Iaşi. Documente. 401/57.
2109 T Codrescu, Uricariul, XXI, p 263.
2110 Ianov, în H. Tiktin, op. ciL, II, D-O, p 734

înseamnă moştenire, ca în limba goţilor.[2111]

Hliza, partea ideală de proprietate, a fost tradusă în limba slavă târziu de tot prin cuvântul *jireabie*, folosit pentru prima oară în 25 decembrie 1592. La această dată Ilinca, fata lui Grigorie şi nepoata lui Iuraşco vinde trei jirebii din satul Tureatca, din ţinutul Dorohoi, lui Dumitraşco Miliu cu 2 boi şi 2 vaci a patruzeci de taleri, şi 20 de taleri bani gata[2112]. Expresia este folosită în Nahoreni, din apropiere[2113] şi Dersca, unde, în 8 ianuarie 1619, o jireabie era vândută cu 12 ughi[2114].

A.V. Boldur consideră, pe drept cuvânt că, termenul *slabii* sau *jrabi* este din limba rusă, şi înseamnă pai te ideală de proprietate[2115]. El a fost introdus târziu, pe cale diplomatică, abia în secolul al XVI-lea, aşa cum a demonstrat şi G. Ghibănescu[2116], şi nu din epoca slavilor[2117] (secolul al VII-lea). Demonstraţia lui Ghibănescu a fost confirmată recent de D.M. Dragomir şi P.V. Sovetov, care au documentat că, termenul *răzeş* chiar este asemenea acelui de *seabr* din Rusia de

2111 I. Bogdan, Ohaba, p 295-299, P.P Panaitescu, Urme din vremea orânduini feudale în vocabularul limbii române, în „St. şi Cerc Lingv **, anul IX, 1958, nr 2, p 166-168

21124 30 T Codrescu, op. cit., XX, p 63, 78; XXm, p 220-225, 226-231

2113™ Ibidem, YLn.p 74-75

2114 A Moldova, veac XVII, vol IV, p 303-304

2115 A V Boldur, Istoria Basarabiei, I, p 149

2116 G Ghibănescu, Revista „T Codrescu ", anul VI, 1936, nr 1, p 14-15

2117 R. Rosetti, Pământul, sătenii şi stăpânii, p 85-90

nord şi se aplică, nu numai la ţăranii părtaşi, ci şi copărtaşilor, coproprietari, în general; apariţia cuvântului răzeş, fiind necesar legată de destrămarea grupurilor înrudite

44?”

patronimice.

În adevăr, jireabia era egală cu un loc de casă cu toate celelalte părţi aderente din sat, câmp, fânaţ, pădure ca loc, ceea ce de fapt şi reprezintă, în traducerea exactă, cuvântul se; – /43.

Acelaşi lucru rezultă şi din actele satului Răteşti din ţinutul Neamţ[2118], dar mai ales din acele ale satului Oleşeşti din ţinutul Putna (Vrancea) în care „un bătrân” avea în partea sa cinci ogoare şi un răzor în frunte, o falce de vie şi grădina cu 140 de pierzi şi vad de moară[2119].

În cărţile domneşti pentru Petia Mare din ţinutul Suceava, date lui Pătraşco, mare voinic din Ţara de Sus, un lot de trei case aveau jirebiile lor din ţarină şi din livadă cu tot locul „cât se va alege”.[2120]

Satul devălmaş iniţial divizat pe „bătrâni” şi neamurile lor se împărţeau răzeşilor individual, jirebii cu tot cu vecini, ca familie. În 13 aprilie 1613, Drăgălina fiica lui Nichifor din Hânţeşti împarte fiicelor ei o moşie, dând fiicei sale Axenia o jireabie şi cu casă, cu vecini, iar Greacăi o altă

2118 Ibidem, veac VU, vol. II, p 77

2119 Ibidem, XVn. vol. K, p. 79 şi 80

2120 T Codrescu, Uricahul, XVI. p 9-10,15-18,20-21,26-27

jireabie cu casă şi vecini[2121]. Alte două jirebii cu case cu doi vecini din acest sat erau ale fiilor Gherlei Pătrăşcoaia[2122].

Odată moştenitori la cotă parte ideală a judeciei, ei puteau cere ieşirea din indivizie în faţă şi cu participarea „oamenilor buni şi bătrâni”[2123]. În funcţie de acest drept de a ieşi din indivizie, răzeşii îşi puteau schimba între ei jireabiile, chiar dacă satele erau despărţite de mari distanţe. Pălii din Boureni, de pe Moldova, erau schimbate cu altele din Loitrini, ţinutul Orhei,[2124] aşa cum se schimbau şi cele, din Liteni, de pe Siret, cu altele din Miroslăveşti.[2125] Întotdeauna însă trebuia ca schimbul să se facă între neamuri şi cu respectarea legii ţării, adică în prezenţa „oamenilor buni şi bătrâni” dintre megieşii dimprejur [2126]”.

Mai adesea, ieşirile din indivizie se făceau în scopul detenu în al de motive puternice[2127], şi se împărţea pământul în fâşii înguste, cu hotare pe flecare moştenitor în parte. Dintr-un act din 28 ianuarie 1613, două moşii-jirebii, din satul Brăieşti din ţinutul Hârlău, luate cu sila de către

Isac Balica sub Movileşti, o jumătate din o

2121 A Moldova, veac XVH, vol m. p 135-136
2122 Ibidem, XVn, vol. IV, p 187
2123 Ibidem, veac XVII, voi HI. p 238-259
2124 Arh Stat Iaşi, Documente, 311/ f. 131
2125 Arh Stat Iaji, Documente, 801, f 15
2126 A Moldova, veac XVII, vol IV, p 56.
2127 A Moldova, veac XVI, voi IE, p 311-312. IV. p 301. XVE-IV. p 229.

pătrime şi o optime din altă parte din sat fuseseră cumpărate de Ieremia pârcălabul de la 23 de răzeşi[2128]. Din unele mărturii scrise reiese că, răzeşii vindeau răzoare de frunte dintr-un „bătrân”[2129] sau câte un „bătrân” ori doi deodată[2130]. Mai întotdeauna vânzările erau făcute de răzeşi numai construi şi de anumite greutăţi,[2131] sau în cazuri de forţă majoră, când din cauza pierderii actelor declarau ca martori,[2132] participând la alegerea hotarelor[2133].

În unele sate, cum sunt Sinăuţii de pe Prut, din ţinutul Dorohoi, se aflau la 1 februarie 1665, nu mai puţin de 54 de jirebii[2134] la Silişeul de Sus (Hilişăul fără Silişeul de Jos), 30 de jirebii[2135], în 1746, iar în jumătate din Tărciţei, pe Dobruşa, din ţinutul Soroca, 40 de jirebii, ceea ce înseamnă că satul avea 80 de jirebii.[2136]

Preţul unei jirebii diferea, după mărimea ei, de la regiune la regiune, de la sat la sat, ca şi de la o perioadă la alta în 8 iunie 1604, la Româneşti,

---

2128 Ibidem, veac XVII. voi HI. p 119-120

2129 Arh Stat., Iaşi. Documente, 339/1, p 1035

2130 Arh Stat Piatra Neamţ, Documente feudale, nr. 2.

2131 Arh Stat Iaşi, Documente, 513-18; 579/66, 685/73; „Arhiva", X. Iaşi, 1899, p 499

2132 A Moldova, veac XVII, vol I, doc 128; E, doc. 402, 403. 406, 409

2133 Ibidem, veac XVII, vol H, doc. 403, 431; Visanon Puiu, Documente Barabene, an VII, 1928, p. 76-79

21344 00 T Codrescu, op. cit., XXII, p 112, Rev „T.H. Codrescu", II, 4, p 55

21354 91 T Codrescu, op. cit., VIII. p. 2.

2136 A Moldova, veac XVŒ, vol I. p 153

între Bahluie, o doime de jirebie era vândută cu 30 de taleri de argint[2137]; la Buţcăteni, din ţinutul Roman, un loc de două case, numite două jirebii, erau valorificate, în 17 mai 1617, numai cu 20 de taleri[2138]; la Dersca, în ţinutul Dorohoi, o jireabie se cumpăra cu 12 ughi[2139], în timp ce la Spătăreşti. Lângă Baia, preţul ei era numai de 20 de taleri[2140], iar la Hreatca şi Pleşeşti din ţinutul Suceava, de 30 de taleri de argint[2141]. Situaţia era aceeaşi la Giurgeşti şi Seliştea pe Şoimiz[2142], la Săoani[2143], Lipăeşti, lângă Dumbrăveni[2144], Bălileşti[2145], Liteni şi Corni[2146] ori Săcuieni[2147], toate pe Siret în ţinutul Suceava.

Ca şi la alegerea şi stâlpirea limitelor dintre sate, întotdeauna ieşirea din indivizie se făcea în prezenţa megieşilor[2148], „oameni buni şi bătrâni” dintre caii trăgeau brazde adânci şi formau *haturi*

21374 03 Gh Ghibănescu, Surele şi Izvoade, XIII, 1923, p 4, T Codrescu, op. cit., XX, p 176
21384 04 A Moldova, veac XVUI, vol IV, p 167
21394 455 Ibidem, veac XVII, vol. IV, p 303-304
21404 450 Ibidem, veac XVII, vol IV. p. 305
21414 457 Ibidem, veac XVII. vol m, p 33, Arh Stat Iaşi, Documente, 246/25, 339/1 f 484
21424 08 Arh Stat Iaşi, Documente, 154/52.
21434 489 A Moldova, veac XVII. voi EI. p. 228.
2144 T Codrescu, Uricariul, X. p 45^46
2145 Ibidem, X.p 92-101, 107, 152-153
2146 Arh Stat Iaşi, Documente, 801, f 4-5 v, 15, 16 v, 17, 18, 312/38.
2147 Arh Stat Iaşi, Documente, 460/24.
2148 A. Moldova, veac XVI, voi EI, p. 258-259, IV. p 115-116, Moldavia v epohu feodalizma, I, Chişinău, 1961. p 145

de o parte şi de alta a jirebiilor, prin chiar mijlocul satului devălmaş până atunci[2149].

Moştenirea, dar mai ales împărţirea şi ieşirea din indivizie crea răzeşilor o situaţie de independenţă faţă de neam. Consecinţa imediată era impunerea autorităţii de stăpân nu numai asupra hlizei de păniint, ci şi asupra *vecinilor* şi robilor, citi i-au revenit la împărţire. E trăsătura caracteristică ce-l deosebeşte pe răzeş de omul dependent. O atare situaţie este confirmată nu numai de actele de întărire emise de cancelarie domnească, ci şi de mărturii scrise, particulare, emanate de „oamenii buni şi bătrâni dintre megieşi”.

În actul de întărire dat de Petru Rareş, în 4 aprilie 1545, Maricăi şi Marinei, fiicele Nastei, ca moştenitoare a vislujeniei lui Costea Stravici în satul Criveşti, seliştele Găureni, Răvăcani şi satul Hodceşti – în acesta din urmă Marina are „vecini”[2150], iar dintr-unul de judecată a răzeşilor din Pomârla, din iunie 1590, pentru nişte grădini din vatra satului, se poate observa că le-au fugit vecinii, pentru care se certau.[2151]

Şi mai pregnant, în acest sens, este cuprinsul unui act emis de Constantin Movilă, în 8 aprilie 1609. Dând cartea slugilor sale Simeon, Damian şi tuturor răzeşilor din Piporceni, ţinutul Orhei, cu

---

2149 A Moldova, XVI-IV. p 278; XVŒ-IV, p 133. T Codrescu, op. cit, XI, p 211, XVI, p 211, A Băleanu. Documente... în „Cerc 1st.“, anul VE-IX (1932-33), nr 2. p 123

2150 A Moldova, veac XVI. vol. I. p. 607-608

2151 Ibidem, veac XVI. voi Ut. p. 461 (voi HI)

precizarea ca ei să fie puternici şi să ţie satul cu morile, heleşteiele, pometţii, viile şi prisăcile, cu tot hotarul de moşie, domnia adiugă, că, „nime de acum nicio treabă să îl aibă cu satul lor şi cu *moşia lor, nici cu vecinii lor*; *ci să hie în pace satul şi vecinii lor*".[2152]*

De asemenea, se arată că au vecini pe părţile lor răzeşii din Dărmăneşti, ţinutul Suceava[2153] şi acei din Iurcăuţi, ţinutul Cernăuţi[2154], în alte acte de împărţire. De la aceşti vecini, cai i lucrează pe moşie, răzeşii primesc dijma din produse.[2155]

Fireşte că, perceperea celor zece la sută din roadele pământului nu o puteau face decât din poziţia socială de stăpâni ai hlizei, ca parte din judecia moştenită, şi în virtutea dreptului de comandă şi administrare fiscală avută cândva de strămoşii lor. În această situaţie, desigur deosebită de aceea a megieşilor din perioada regimului gentilic, neamurile şi răzeşii puteau vinde, odată cu transfeiarea „bătrânului" sau jirebiilor şi pe vecini. Nu e de mirare, astfel, că Nicoară şi sora sa Marica vindeau, în 12 iunie 1610, jireabiile lor din Vascăuţi şi cu vecini[2156], iar Ionaşcu Mălai şi fratele său, în 1648 şi 1677, pe acelea cu vecini, din Litenipe Siret [2157]. Stăpâni pe moşiile lor, ca urmaşi ai războinicilor viteji distinşi

---

2152 A Moldova, veac XVII. voi EI. p. 202.
2153 Ibidem. veac XVII, vol IV, p 488^189
2154 Ibidem, veac XVII, voi HI, p 177-178
2155 Ibidem, veac XVI, vol IV, p 164, doc 221.
2156 Ibidem, veac XVQ, vol U. p 310
2157 Arh Stat Iaşi, Documente, 801 f 15 ?i f 12-13 (ia 1677)

cu ordine militare, ei erau socotiţi ca atare şi în aşezământul fiscal dat de Constantin Mavrocordat, în 8 octombrie 1741: „Oamenii răzeşi ce şed pe moşiile lor, aceia nimănii să nu fie supuşi nici să lucreze, nici să clăcuiască cuiva, ci să fie pre sama „gospod” = domnească[2158].

NEAMURILE, DREPTUL DE ÎNTHETATE (PROTTMISIS) ŞI RETRAGEREA DE NEAM SAU RĂSCUMPĂRAREA

Dreptul de protimisis, adică de întâietate la proprietatea rudelor, în caz de schimb sau de vânzare, nu este un drept instituit de orânduirea feudală, în momentul acordării dreptului de comandă militară asupra judeciilor şi moştenirii acestuia de către răzeşi. El este creat, cum am văzut în partea în capitolul ni, de către Adunarea megieşilor pentru membrii comunităţilor familiale teritoriale devălmaşe, spre a opri intrarea străinilor în posesia unor părţi din pământul satului.

Ne lipsesc documentele din această străveche perioadă, pentru a putea reconstitui situaţia de pe atunci, dar din actele răzeşilor, care au preluat acest drept şi a fost aplicat cu fidelitate de către „oamenii buni şi bătrâni” la moştenirea judeciei, ne putem da seama că în dreptul de întâietate al răzeşilor se oglindeşte acela al megieşilor din comunitatea familială.

2158 N. Iorga, Studii şi Documente privitoare la Istoria Românilor, VI, Bucureşti, 1904, p 215-216, Acad Rom Mns 237, f 57-60

Obiceiul este foarte vechi. E prevăzut în *Codul Hammurabi* (2123 – 2081 î.e.n.) descoperit în 1902 pentru familia patriarhală consanguină la asiro-chaldeeni[2159] şi e cunoscut şi evreilor, începând cu căsătoria de Levirat, prin *Deuteronom*, (25, 5) pe baza rudeniei (Ruth, cap. 3, ; 3, 12; 4, 1 – 11) şi până la dreptul de răscumpărare[2160].

În era noastră, în Europa, el e în vigoare la celţi şi germanici. La franci, din pământul proprietate personală, cât şi în cel obştesc, nimeni nu pute să vândă sau să cedeze dreptul său fără autorizaţia tuturor rudelor şi niciun străin nu se putea stabili pe un teren obştesc, ori să-şi apropie o bucată de loc, fără această aprobare[2161].

De asemenea, la ceilalţi germanici, dacă cineva vindea proprietatea sa, *vecinii* = (megieşii) şi rudele apropiate păstrau dreptul lor intact de a relua pământul sau obiectul, anulând vânzarea într-un anumit interval de timp. Pentru a-l exclude pe străin, era suficient ca unul dintre *vecini* sau rude să ramburseze preţul imobilului. Acţiunea se introducea în virtutea aşa numitului *Näherecht*; *Gespielde*, *Nachbarrecht* şi e specific neamurilor indo-germane[2162][2163].

Acest drept de excludere a străinilor, de

21594,5 T Negoiţ4 Codul lui Hammurabi, Bucureşti, 1935, Igor P Jechiu, Legea talionului şi morala creştină, Chişinău. 1944,p 15-18

2160 Analele Dobrogei, anul IV. 1923. nr 4, p. 75-78

2161 P Violleţ, Droit pnvé, Histoire du droit civil fiançais. Pans, 1892, p. 558

răscumpărare şi substituite care la origine aparţinea *vicinilor* (= *megieşilor*), a fost însuşit de seniorul ajuns feudal şi moştenit de urmaşii

O identitate mai perfectă cu autoritatea exercitată de megieşi şi de răzeşi, în dreptul moldovenesc, nici că se poate. Potrivit acestuia, prezenţa megieşilor şi autoritatea acestora era absolut necesară la orice schimbare de proprietate obştească, aşa cum un răzeş, pentru a vinde, avea nevoie de aprobarea rudeniilor apropiate şi a răzeşilor să-i Dacă la schimbarea ori vânzarea unei proprietăţi răzăşeşti particulare rolul megieşilor se reducea numai la a lua act de înlocuire, prin bună înţelegere, a unui titular, acela al răzeşilor iulie apropiate opunea un drept de veto celui care voia să înstrăineze din pământul satului şi în acelaşi timp străinului, care ar fi dorit să devină posesori într-un sat. În cazul în care un neam ar fi dorit să-şi vândă un „bătrân” sau unii răzeşi părţile ideale, adică hlizele (jirebii), atunci consângenii trebuiau să-şi dea consimţământul, dacă nu cumpărau ei. Un exemplu grăitor, în acest sens, ni-l relatează plângerea lui Savin uricarul şi a fratelui său, din 11 iulie 1691 către Constantin Cant emir, că răzeşii lor din Nedeiani, ţinutul Cârligătura, nu vor nici să le cumpere, dar nici să

2162 Mittermaier, Grundsätze des Gemeinen deutchen Pnvatrechts, Regensburg, tom II. 1843, p 33-37. G Phillips, Grundsätze des Gemeinen deutchen Privatrechts, I, 1846, p 517, Beseler, Sistem des Gemeinen deutschen Pnvatrechts, I, Berlin, 1873, ed UE, p 438

2163 P Viollet, Droit pnvé et sources. Pans, 1893, p 559-560

le iscălească de învoire, ca să-şi poată vinde părţile lor la alţii[2164].

Creat de adunările megieşilor în regimul gentilico-familial pentru fiecare megieş, indiferent de sex, şi pentru comunităţile familiale teritoriale, acest drept a fost moştenit şi exercitat în cadrul neamurilor de răzeşi şi el se afla în vigoare la sate până în 1864, la introducerea Codului civil napoleonian.

Odată cu organizarea judeciilor de către feudali şi a dreptului de moştenire al neamurilor acestora, coproprietatea de familie a dat naştere sau mai bine zis a însuşit şi instituţia analoagă retragerii vecinătăţii (= megieşiei) existentă în regimul gentilico-familial, la sate şi anume *retragerea de neam, de familie, numit în Moldova dreptul de răscumpărare al moştenirii* (răzăşeşti) ca şi la vechii celţi şi germani. Individul, degajându-se de familie, nu s-a izolat complet de prima dată. Familia, sau cum se zicea în evul mediu *neamul de răzeşi* = în limba franceză, *le lignage*, a păstrat unele drepturi asupra bunurilor proprii ale fiecărui individ, care nu putea vinde decât oferindu-l mai iuţii familiei sale. În cazul că totuşi ar fi vândut fără oferta prealabilă, cele mai apropiate rude erau în drept să reia pământul din mâinile cumpărătorului, rambursându-i preţul de cumpărat e. Acesta constituia aşa-zisul drept de răscumpărare, numit în limba franceză *retrait lignager* = *retragere de neam* (după lignage =

2164 Arhiv Stat, Iaşi, Documente, CDLXI/85

neam, familie)[2165]

Intervalul de timp în care se putea face răscumpărarea la vizigoţi şi burgunzi era un an şi o zi, după care dreptul se prescria (Jahr und Tag). Această prescripţie a fost învinsă de prescripţia romană de zece ani, douăzeci de ani şi treizeci de ani [2166]".

Dreptul de întâietate (*protimisis*) la schimb şi vânzarea unei proprietăţi în vatra satului şi în ţarină, precum şi instituţia *retragem de neam, numit în drept de răscumpărare*, a terenului sau obiectului vândut pe care-l găsim la urmaşii traco-sciţilor de la nordul Dunării, a fost semnalat şi studiat de mulţi cercetători români. Cel care le-a pus în discuţie, pentru a le afla originea, a fost B.P. Haşdeu[2167][2168], urmat apoi de I. Tanoviceanu. B.P. Haşdeu, care a studiat toate legislaţiile popoarelor slave, găseşte că dreptul de răscumpărare este autohton în *zakonicul* lui Ştefan Duşan nu găsim nimic analog sau câtuşi de puţin de asemănător cu aceasta instituţie, care totuşi s-a conservat la români până astăzi în privinţa satelor răzăşeşti din Moldova şi a satelor moşneneşti din Ţara Românească, sub numele de dreptul de răscumpărare", scrie marele învăţat.

2165 P. Violleţ, Droitpiivé et sources, I, p 562-563

2166 Ibidem, p 570-573

2167 B.P Haşdeu, Resturile unei cărţi de donaţiune de pe la nul 1348, „Arhiva Istorică“, HI, Bucureşti, 1861,
p. 143.

2168 I Tanoviceanu, Formaţiunea proprietăţii funciare în Moldova, în „Prinos lui D A Stürza“, Bucureşti, 1903, p 414

După aceştia le-au dezbătut pe rând I. Tanoviceanu „[2169]N. Iorga, [2170]C. Giurescu, [2171]Gh. Ghibănescu, [2172]Dinu Aron, [2173]R. Rosetti, [2174]I.C. Filitti, [2175]Aurel Cazacu, V. Costăchel, [2176]P.P. Panaitescu ş[2177]i H.H. Stahl ş[2178]i, recent, într-o amplă monografie V. Georgescu.[2179]

Obişnuit, ori de câte ori ne aflăm în faţa unor acte de vindere-cumpărare, fără a se indica în ele dreptul de retragere sau de răscumpărare, acţiunea se face între rudeniile cele mai apropiate ale aceluiaşi neam, adică între răzeşi cu dreptul de întâietate. De aceea şi inexistenţa conflictelor dintre neamuri ori răzeşi.

Şi Sfatul domnesc verifica aceasta la vânzarea părţii de sat. În 23 iunie 1589 când

---

2169 I Tanoviceanu, Formaţiunea proprietăţii fiinciare în Moldova, în „Prinos lui D A Stürza“, Bucureşti, 1903. p 414

2170 N Iorga. Anciens documents du droit roumain, I, p 10.

2171 C Giurescu, Studii de istohe socială. Bucureşti. 1943, p. 257-258.

2172 Gh. Ghibănescu, Răzeşii şi dreptul de protimisis, în „Buletin“, I. Neculce, fsc 8, p 260 şi I. Minea, în „Cerc 1st “. an IV, Iaşi, 1928, nr. 2, p. 92-9*6.

2173 D Aron, încercare asupra dominiului emimmnet, în „închinare lui N Iorga“, 1931, p 3.

2174 R Rosetti. Pământul, sătenii şi stăpânii..., p 196-202

2175 1.C. Filitti, Proprietatea solului..., p 912-992.

2176 V. Costăchel, Domeniul feudal, în „Viata feudală in Tara Românească şi Moldova“, Bucureşti, 1957, p 235-240

2177 P P. Panaitescu, Obştea ţărănească..., p 175-188.

2178 EH Stahl, Contribuţii ia studiul satelor devălmaşe, II. Bucureşti, 1959. p 152-195

2179 V Georg es cu, Preemţiunea în istoria dreptului românesc. Bucureşti, 1965, p 19 şi urm

Zosim vistiernicul, ctitorul mănăstirii de la Secu, vinde a patra parte din Criveşti, ţinutul Roman lui Simeon Stroici, vistier, domnia întreabă pe Dragon Ciolpan, Dumitru uricar şi Sechil diac" dacă întorc banii sau nu? „Şi ei aşa au mărturisit că niciodată nu vor lua înapoi această ocină" 503.504.505[2180]

Atunci însă când rudenii mai îndepărtate ori unii străini s-au strecurat ca proprietari în interiorul unui sat şi consangvinii mai apropiaţi, frustraţi de dreptul de întâetate intervin, opunând un veto vânzării făcute fără ştirea lor şi cer scoaterea intruşilor din interiorul teritoriului neamului, nu avem numai de a face cu un conflict între răzeşi, din cauza încălcării vechiului drept, ci ne aflăm în faţa intrării în funcţiune a dreptului de răscumpărare pe de o parte şi a retragerii de neam intruşilor, pe de altă parte.

Procedura folosită era aducerea cazului la cunoştinţa Sfatului domnesc. Acesta, prezidat de voievod, cerceta prin „oameni buni şi bătrâni" dintre megieşi, şi după ce verifica şi constata că reclamanţii au fost ştirbiţi de dreptul de întâietate, acorda dreptul de răscumpărare.

Aşa a răscumpărat Fetion şi fratele său Ioan trei părţi din satul Corni, de pe Siret, în 23 martie 1531, de la urmaşii lui Luca Arbure portai*, cu suma de 700 de zloţi tătăreşti, ca să aibă a le stăpâni din neam în neam[21812182].

În asemenea cazuri, Sfatul domnesc devenea

2180 A Moldova, veac XVI, voi. IE, p 435

2181 A Moldova, veac XVI, vol. I, p 334

o instituţie de înregistrare a revendicărilor şi de arbitraj. El lua act de dreptul de veto al cetei neamului sau răzeşilor care, invocau dreptul de retragere de neam şi domnia emitea actul de restabilire în proprietate, după restituirea sumei plătite de intrus. Drept străvechi, invocat de răzeşi în temeiul rudeniei consangvine, el ap ale respectat de Sfatul domnesc ori de câte ori neamurile sau răzeşii puteau dovedi dreptul de întâietate, prin „oameni buni şi bătrâni" dintre megieşii de primprejur.

Îl vedem aplicat în Leuceşti, ţinutul Suceava308, în Şchei ţinutul, Roman[2183], în Scobinţeni, ţinutul Cârligătura[2184], la Gărbeşti, ţinutul Vaslui[2185] şi în multe sate de pe teritoriul de la Carpaţi la Nistru[2186].

Uneori, chiar cumpărătorii nu voiau să încalce ori să umble în procese cu răzeşii ce revendicau dreptul de întâietate şi răscumpărare. Pascalina, soţia lui Luca Stroici şi cu fiul, Ionaşco Stroici, restituiau, în 10 mai 1611, seliştea Fetioneşti, de pe Jijia, răzeşilor care le-au restituit

---

2182 I Caproşu, Documente moldoveneşti inedite din vremea Movileştilor. în „Anuar Instit de 1st şi Arh." A D Xenopol“, VI, Iaşi, 1969, p 227-228.

2183 A Moldova, veac XVI, vol. IV, p. 217

2184 Ibidem, veac XVII. vol I. p 18-19

2185 Ibidem, veac XVI, voi HI. p 97-98

2186 Ibidem, veac XVII, vol H, p. 184, HI, p. 123-124, IV, p. 89-90, I Antonovici, Documente Bârlădene, IE, Bârlad, 1915, p 186. 226-234, 237-244

suma de 100 de taleri[2187], iar în 4 iulie 1670, Gheorghe Duca Vodă acorda carte lui Iorga vameşul să cheme „nişte oameni caii i-au vin dut pălii de moşie din ţinutul Cârligătura” ca să dea seama, deoarece „s-au sculat alţi răzeşi, de zic că n-au vândut bine” şi să fie adunaţi megieşii pentru a-i judeca şi da mărturie scrisă[2188], după legea ţării.

În momentul în care dreptul de întâietate era dovedit şi se acorda dreptul de retragere de neam (răscumpărare), răzeşii care revendicau, restituiau suma pe loc, ori cereau un termen de două săptămâni după obiceiul ţării pentru rambursare[2189]. Neplata la timp, atrăgea decăderea din dreptul de retragere[2190].

Dreptul de retragere de neam putea fi respins de către „oamenii buni şi bătrâni” dintre megieşi, dacă răzeşii care evocau dreptul de întâietate fuseseră înştiinţaţi şi n-au vrut să cumpere. Un act emis de Petru Şchiopul, în 28 august 1588, consemnează că popa Miliul şi Simionel, cu toţi răzeşii lor voind să-i întoarcă banii (150 de zloţi) lui Buhlea pentru o parte din Crăieşti, ţinutul Vaslui cumpărată de la Tăcman, au fost respinşi de „mulţi oameni buni şi bătrâni” care „au mărtarisit cu sufletele lor că, nu se cuvine să întoarcă, fiindcă li s-a dat de ştire când a cumpărat Buhlea

---

2187 A Moldova, veac XVE, voi IE, p 18.
2188 Arh. Stat Iaşi, Documente, 409/36 şi 37.
2189 A Moldova, veac XVII, vol I, p 154
21905 W Ibidem, veac XVII. vol II, p 58-69

şi n-au vrut atunci să plătească"[2191][2192].

Domnia şi Sfatul domnesc puteau să refuze dreptul de retragere de neam (răscumpărare) în mai multe cazuri: a) copiilor care revendicau o parte din moşia vândută de părinţi5 is; b) răzeşilor caii nu au făcut cercare de revendicate în timp util, adică după trecerea timpului de prescriere în zece ani sau treizeci de ani (după speţă) [2193]ori cu mănăstirile în timp de 40 de ani[2194]; c) celor care li s-a acordat dreptul de răscumpărare, dar nu pot achita suma în termenul de două săptămâni, după obiceiul ţării[2195]; şi d) copiilor care nu au putut restitui, la timp, suma, pentru care părinţii au zălogit partea respectivă[2196].

OBICEIUL PĂMÂNTULUI ŞI „COPIII" NELEGITIMI

Afară de aceste cazuri erau respinşi de la moştenirea *ab intestat*, şi în mod implicit nu beneficiau de dreptul de întâietate şi de acela de retragere de neam, fiii din căsătoriile fără cununie religioasă, adică nelegitimi, acei născuţi în desfrâu, indiferent de sex, numiţi în actele de cancelarie cu un termen generic de „copii" şi nu fi, şi fiii vitregi, numiţi, piaştri".

Refuzul neamurilor şi răzeşilor de a-i primi pe

2191 Ibidem, veac XVI, voi m. p. 396

2192 Ibidem, veac XVI, voi HI. p 82.

2193 Ibidem, veac XVII. vol I, p 73, m. p 183, IV. p 387-388, T Codrescu, Uhcariul, XI. p 258-259

2194 Arhiv Stat Bucureşti, Achiziţii Noi, CI/13

2195 A. Moldova, veac XVII, vol I, p. 154

21965 32 Ibidem, veac XVII. vol I. p 33, IV, p 37

aceştia ca moştenitori egali la massa succesorală se întemeia pe un obiceiu străvechi. Nu era vorba, în niciun caz, de încălcarea moralei creştine şi sancţionarea acestei încălcări a tainei căsătoriei. Căci altfel, ea ar fi trebuit să fie sancţionată de biserică şi pedeapsa suportată de vinovaţi, care în actele pe care le-am trecut în revistă aici sunt mari boieri ca: Oană Limbă-Dulce, care-şi avea curtea la Dulceşti, pe Valea Neagră; Dragoş, voinicul lui Bogdan al III le-a, de la Brăieşti, ţinutul Covurlui; Ion Golia, marele logofăt al Moldovei sub Ioan Vodă cel Cumplit şi a... ori, în cazul de faţă, societatea sancţiona pe „copiii” nevinovaţi.

Era un drept creat şi introdus, pentru asigurarea moştenirii fiilor născuţi în familia monogamă, de către adunările megieşilor cu mult înainte de organizarea feudalismului. Obiceiul era în vigoare la celto-germanici, aplicat de celţi şi franci în egală măsură pe teritoriul Franţei. Această cutumă nu chema pe bastarzi la succesiunea *ab inteslat*, nici de la tată, nici de la mamă[2197].

În Moldova, pentru ca un „copil” sau o „copilă” să poată avea pământ şi întemeia un neam, era necesar un privilegiu de danie făcut de părintele în cauză şi sub întăritură domnească. Totuşi, obiceiul pământului nu tolera aşa ceva. Este edificator, în acest sens, cartea emisă de Alexandru Lăpuşneanu, în 23 martie 1555, lui Ion

2197 P Viollet, Droit privé et sources, p 844

şi surorilor sale. Ana şi Sofiica, toţi copiii Varvarei „Copila” lui Oanălimbă-Dulce, pentru întărirea satului Briţcani, de pe Valea Neagră, din ţinutul Neamţului. Domnia arată că, acest sat a fost dat de Oană „copilei” sale Varvara, deosebit de ceilalţi fii... „*cu blestem*, ca nimeni după moartea tatălui ei Oană, *nimeni din neam*ul lui să nu ia acest sat de la Varvara copila lui”. Cu toate acestea „privilegiul pe care l-a avut ea, l-a apucat Ferie logofăt şi l-a tăiat”.

Alexandru Lăpuşneanu însă restituie satul lui Ion şi surorilor lui, Ana şi Sofiica, copiii Varvarei „ocina sa declina lor dreaptă şi din privilegiul de întărire ce a avut străbunicul lor Oana Limba-Dulce... ca să le fie... uric şi cu tot venitul lor şi copiilor lor şi strănepoţilor şi răstrenepoţilor şi întregului lor neam, cine li se va alege cel mai de aproape”[2198].

Pe aceeaşi linie, de a restabili în stăpânire pe urmaşii unii alte „copile”, de aceasta dată a unui alt mare boier, a lui Dragoş vornic din satul Brăieşti din ţinutul Covurlui,[2199] a dat acelaşi voieved şi cartea din 28 aprilie 1555. Nu este exclus ca Lăpuşneanu să fi luat făţiş atitudine contrară străvechiului obicei al ţării, ca unul ce cunoscuse mai bine dispreţul aruncat de neamuri şi răzeşi unor asemenea „copii” nelegitimi, pentru a-i „reabilita”, prin cancelarie, el însuşi fiind unul dintre aceştia.

2198 A Moldova, veac XVI. vol H. p 69-70.

2199 Ibidem, veac XVI. vol H. p 80

După aceste precedente create de către însuşi nelegitimul fiu de voievod, cdată z chiui cinat de autoritatea cea mai înaltă de stat, obiceiul începe a fi călcat mai des şi „copiii” deşi înfruntaţi de cutumă şi, principial, neadmi. Şi la moştenire *ab intesiat*, iint lăsaţi să moştenească averile, dacă acestea le-au fost date lor prin acte de expresă voinţă a tatălui donator. Obiceiul a continuat să se menţină şi el intra în funcţiune oricând, în afară de cazurile când era pus în faţă unor asemenea privilegii exprese. Aşa reiese din multe cărţi domneşti[2200].

* * *

Acum, la sfârşitul acestui efort, după un atât de mare număr de documente referitoare la neamuri, cete şi răzeşi văzute, putem conchide că, instituirea *dreptului de moştenire* în egalitate deplină pentru bărbaţi şi femei, *dreptul de întâietate* la moştenire şi, strâns legat de acestea, *dreptul de retragere* de neam (răscumpărare) sunt cutume sau obiceiuri formate în comunităţile teritoriale de adunările megieşilor, veacuri la rând, în perioada regimului gentilico-familial, însuşite şi aplicate, în continuare, de stăpânii feudali în judeciile lor, în evul mediu, la neamurile, cetele şi urmaşii lor, răzeşii care îi moştenesc, iară abatere, sub supravegherea „oamenilor buni şi bătrâni”, aceste cutume au devenit *lege a ţării* în

2200 Ibidem, veac XVI, vol m. p 197. IV. p. 139; XVH. vol H. p 178. 167. 377, V, p 37-38. 107. 108; Arh Stat Iaşi. Documente, 230/102, Gh Ghibănescu. Surete şi Izvoade, m. p 321-322.

materie de succesiune.

Odată constatate în actele urmărite în suită ale satelor domenii feudale, aceste trei drepturi, indisolubil legate între ele, comparate cu acele existente la triburile celto-germanice dinainte de era noastră şi din primele secole ale erei noastre sunt dovezi incontestabile de instituirea lor încă dinainte de instaurarea regimului feudal în Moldova, caii au fost numai retransmise în evul mediu.

În ce priveşte dreptul de moştenire al femeiii, în egala măsură cu bărbatul, urmat de dreptul mezinei de a răni în e în casa părintească „pe care-l găsim în Moldova medievală” identic absolut cu acela cuprins numai în *Lex Wisigothorum* şi la celţii din Franţa, nu este numai o demonstraţie vie a continuităţii populaţiei autohtone latinizate între Carpaţi şi Nistru şi numită de goţi *Walahi*, ci şi cea mai concludentă probă că, în mijlocul acestora au dominat triburile germanice vizigoto-gepide din regiunile subcarpatice, aşezate aici masiv în secolele III-V (e.n.); cărora slavii, la trecerea lor spre Balcani, la sfârşitul secolului al VI-lea le-au spus la goţi *nemţi* – iar autohtonilor, valahi.

Aşa stând lucrurile, nu se va putea obiecta istoricilor care au susţinut teza că răzeşii ar putea fi săteni autohtoni ai obştilor teritoriale, derivând din vastele organizaţii tribale (D. Arion, H. Stahl) şi nici tăgădui verosimilitatea teoriei că răzeşii sunt moştenitori cu dreptul de moştenire de la un

moş comun (R. Rosefti); ori onadvorţi, ca stăpâni ai unui teritoriu cu un „dvor” sau „dom” (D. Cantemir); sau că nu ar fi coproprietari în temeiul unor acte scrise (cum a documentat foarte bine recent C. Cihodaru).

NEMEŞII ÎN SATUL MOLDOVENESC

Existenţa *nemeşiei* şi a *nemeşilor* în Moldova, ca instituţie a fost semnalată, exact acum o sută de ani, de mat ele nostru învăţat B.P. Haşdeu, care şi-a exprimat şi părerea că, aceştia au constituit *oastea călare* sau cavaleria ţării[2201].

Dar N. Iorga, găsindu-i în catastihul de cisle al vistieriei moldoveneşti, din 20 februarie 1591, i-a socotit ca *„neamuri”*, boieri de la tară, fără funcţii, numiţi mai târziu mazili sau răzeşi, care plătesc bir şi slujesc pe domn, ca ostaşi[2202].

Ilie Minea, discutând un document din 21 februarie 1588, în care e vorba de alegerea unei părţi din satul Horbineşti, ţinutul Hotin, pentru boiarul Gavrilaş, logofătul al III-lea, de către partea stăpânită de nemeşi, spune că, tretilogofatul era considerat ca aparţinând nobilimii moldoveneşti, iar *răzeşia, dmjina* era şi la moşia nemeşască şi la moşia nemeşască, adică neboierească[2203].

P.P. Panaitescu îi socoteşte răzeşi devălmaşi,

2201 B P Hasdeu. Arhiva Istorică a României, vol IV. Bucureşti. 1867. p 88

2202 N Iorga - Hurmuzaki. Documente privitoare la Istoria României, vol. XI, Bucureşti, 1900, p. 219

22035 39 I. Mine^ Despre răzeşi, m rev. „Cercetări ştiinţifice“, anul IV. p II (1928), Iaşi 1929, p 95

împreună cu vătafii şi curtenii[2204].

C. Turcu crede că nemeşii erau răzeşi, dar nu devălmaşi, ci cu moşia separată de restul comunităţii, stâlpită[2205].

După aceşti istorici, problema a fost atacată de regretatul Aurel Cazacu, jurist cercetător la Institutul de istorie „N. Iorga”, din Bucureşti, într-o lucrare apărută în colaborare cu P.P. Panaitescu şi Valeria Costăchel. În capitolul *Stăpânii de pământ*, după înşirarea persoanelor pe lângă care apare atributul *nemeş*, autorul explică nemeşia din Moldova cu ceea ce era această instituţie în Transilvania şi şleahta în Polonia. El susţine că *„în Ţara Românească stăpânii de sate, fără titluri de boieri sunt denumiţi în general cneji sau judeci, iar în Moldova nemeş „*[2206]. *„Statutul de nemeş” este echivalentă şleahtei polone, după cum este echivalentul nemeşilor din Transilvania*, formând[2207] clasa micii nobilimi din Moldova, cunoscuţi în textele slave sub termenul *zemliani*, iar în cronica lui Grigore Ureche ca alcătuind *„ţara „*[2208].

2204 P.P Panaitescu, Dreptul de strămutare al ţăranilor în Ţările Române, în „Studii şi Materiale de Istone medie“, vol I, Bucureşti, 1956, p. 92.
2205 Q Turcu, Cele mai vechi statistici moldoveneşti, în rev „Studii şi cercetări ştiinţifice“ Istone, an VII, f. 2, Ia*. 1956,p 66
2206 V Costăchel, P P Panaitescu, A Cazacu, Viaţa Jeudală în Ţara Românească şi Moldova în sec. XIV-XVU, Bucureşti, 1957, p 177
2207 Ibidem,? 178-181
2208 Ibidem, p 182. 183, 194

Fără îndoială că, toate părerile exprimate trebuie reţinute, ele fiind de un real folos, formând alături de documente baza unor noi discuţii, până la rezolvarea problemei, pentru că toţi autorii au, fiecare în parte, meritul lor. Ceea ce se poate obiecta, în general tuturor, este că, unii şi-au formulat opiniile numai pe temeiul câtorva documente sau şi fără acestea, iar alţii au socotit demonstrat tocmai ceea ce trebuia demonstrat –.com iţind o *ignoratio elenchi*, cum este ultimul, care ne trimite la străini, la instituţia nemeşiei din Transilvania sau şleahta din Polonia, ca şi cum acestea ar fi universal cunoscute, iar nemeşia moldovenească o copie fidelă a acestora, lipsită deci de contur şi fără un caracter specific.

E foarte adevărat că, termenul *nemeş* este de origine maghiară, nu însă şi instituţia moldovenească.

Încă în secolul al XIII-lea găsim cuvântul într-o diplomă maghiară, emisă de Bela al n-lea, între anii 1235 – 1270, dar în limba germană. Acordând minerilor din Schemnitz „drepturi şi libertăţi" regele ordonă ca niciun principe – *Landtherrs*, niciun nobil = *Edelmann*, niciun cavaler = *Ritter* şi niciun judecător regal să nu-i împiedice de la îndeletnicirile lor.[22092210].

Dr. H. Tiktin traduce cuvântul *Edelmann* prin

2209 Documente vrivindIstoria Românilor, veaculXI-XIIşi XIII, C. Transilvania, vol I (1075-1250), Bucureşti, 1951. p 291
2210 Dr. H Tiktin, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch, vol H, Bucarest, 1911, p. 1050

nemeş şi pe acesta prin *nobi1536*. Cu acelaşi înţeles îl avem şi în dicţionarele maghiare[2211].

PĂTRUNDEREA CUVÂNTULUI NEMEŞ ÎN MOLDOVA

Când a pătruns termenul *nemeş* din Transilvania în Moldova, nu este greu de ştiut! mai complicat ar fi să răspundem la întrebarea: ce este nemeşia în Transilvania, subiect nedezbătut în literatura istorică română şi pe care-l lăsăm istoricilor din această regiune care cunosc şi limba maghiară. Putem, însă, bănui că, înrădăcinat, probabil, încă din secolul al XXV-lea, pentru a desemna pe nobili, cuvântul a fost transportat la răsărit de Carpaţi de către români, destul de timpuriu, pentru că munţii n-au fost niciodată o piedică pentru locuitorii din cele trei ţări. Chiar regele Ludovic cel Mare scria, la 1365, în diploma dată lui Bale şi Drag, că Bogdan din Cuhea trecuse în anii domniei lui, deci îndată după 1342, în Moldova în mod clandestin, împreună cu prietenii săi de arme, fără ştirea regelui, desigur prin trecătoarea Borşa-Cârlibaba, *„de regno nostro Hungariae în... terram noström Moldavanam clandestini recedentes" 5*.

Această trecere n-a fost frauduloasă, pentru că între români nu putea exista graniţă la acea

2211 DicţionarRomân-Maghiar.vol H, Bucureşti, 1964. p 111, col. 1 şi 2.

oră, migraţiile lor în Moldova[2212] şi în Polonia[2213], încăpute în secolul al XIII-lea au continuat în valuri după marile răscoale din secolele al XV-lea şi al XVI-lea. Desigur că, odată cu ţăranii au trecut şi unii nobili, cai iau luat partea iobagilor. Un document maghiar, din 1493, ni-i arată pe reprezentanţii celor Şapte scaune secuieşti plângându-se regelui Vladislav, că datorită măsurilor aspre luate de Ştefan Batkory chiar nobili din secuime trec în Moldova, unde preferă să are şi să semene, ca supuşi şi clăcaşi pe pământurile domneşti, decât să suporte umilinţele stăpânirii[2214]. Este indiscutabil că odată cu aceştia, cel puţin, a pătruns în Moldova şi cuvântul nemeş, dacă nu mai înainte.

De altfel, primul act de cancelarie domnească şi singurul din secolul al XV-lea în care este menţionat un nemeş, a fost acela dat de Ştefan cel Mare, nu târziu după acest eveniment, la 18 martie 1495, când sluga domnească Oancea, fiul lui Stanciul *nemeş* vinde întreg satul Lăleşti, de pe Tutova, unor veri ai săi, Stanciu şi surorii sale Stana[2215]. Stanciulnemeş nu era transilvănean şi cumpărase satul de la mda sa Goga, fiul lui Giurgiu Răspop, vestitul boier din părţile

2212 I. Mihaly de Ap? a, Diplome maramureşene din sec. XIV şi XV. Sight 1900, p 57
2213 I. I. Ni stor, Migratiunea românească in Polonia, în sec. XV şi XVI, in „An Acad Rom. Mem. Set. 1st“, sr IE, t XXI, Bucureşti. 1944. p 90
2214 E Hurmuzaki, Documente..., vol II, p 342.
2215 A Moldova, veacul al XV-lea, vol H, p 250-251

Vasluiului[2216], iar acestuia i-l dăruise Ştefan cel Mare, îndată după confiscarea pentru viclenie a averilor lui Miliul logofătul, care-l primise moştenire de la tatăl său, Iuga, protopopul[2217] domnesc din capitala ţării[2218]. Nu este mai puţin adevărat că, unii nemeşi veniţi din Transilvania s-au bucurat şi în Moldova de mare cinste, atunci când renunţau să se mai înapoieze la locurile lor. O adnotaţie din secolul al XVIII-lea pe un document din 31 martie 1613 ne relatează că Beldiman hatmanul de la începutul secolului al XVII-lea *„au fost ficior lui Beldiman nemeş ci au ieşit din Transilvania în Moldova şi-au trăit în târg în Roman. Şi acest Bildiman hatman*[2219] *au avut doi ficion, pe Ghgori Beldiman ci-au fost mare logofăt,* pl. *Care l-au tăiat Ştefan Tomşa la Siret" 541* şi a... Probabil, din această interferenţă ajunseseră şi cronicarii moldoveni din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea să cunoască unele trăsături caracteristice nemeşiei din Transilvania, pe care o comparau cu şleahta polonă.

CE ŞTIAU CRONICARII NOŞTRI DESPRE NEMEŞU TRANSILVĂNENI

ŞI ŞLEAHTA POLONĂ

Grigore Ureche, era informat că regele Ungariei, *„craiul,* cum îi spune el" *nu are voie să*

2216 I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, vol. I, Bucureşti, 1913

2217 A Moldova, veac XIV-XV. vol I, p 110. p 480

2218 N Gngoraş, Logofătul Mihul, în „Studii Îşi Cercetări Istorice“, vol XIX, Iaşi-Bucur eşti, 1946, p 170

2219 A Moldova, veac XVII, voi HI, p 131

*piarză pe vreun nemeş, fără numai de-l va dovedi de viclenie" 54**, în Comparaţie cu Moldova, unde lucrurile nu stăteau aşa, domnul putând tăia capetele boiereşti *„fără giudeţ"*.[2220]

Interpolatonil cronicii lui Ureche, Simion Dascălul, referindu-se la legenda privind aşezarea clasei dominante a românilor din Maramureş de către Laslău craiul scrie că, *„le-au împărţit acestora hotare şi ocine, locuri de sate şi târgun şi i-au nemeşii"* *[2221], adică împroprietăriţi şi făcuţi stăpâni de sate.

Miron Costin ştia că aceştia, în secolul al XVII-lea, alcătuiau oaste aparte, când povesteşte că înainte de bătălia nenorocită de la Brest-Litovsk, la care au participat şi moldovenii, trimişi de Gheorghe Ştefan, *„nemeşii din Transilvania se rupsese de Rakoczy"*, pe când oastea condusă de Ianoş Kemeny *„toată au mersese în robia Crâmului"*[2222].

Nicolae Costin socotea că oastea nemeşilor din Maramureş venită în Moldova, la mijlocul secolului al XIV-lea, *„pe cine era mai de cinste între alţi nemeşi demni şi căpetenii l-a ridicat cu toţii, să fie domn şi i-au zis Dragoş Vodă „*[2223][2224]. E clar că, şi în mintea tatălui cronicar şi a fiului,

2220I bidem, p 120 şi 191
2221 Gr. Ureche, p. 69
2222 M Costin, Opere, p 177
2223 N Costin, Letopiseţul Ţăhi Moldovei, ed I, St Petre, Bucureşti, 1942, p 143
2224 Cronica Ohiculeştilor, ed. N Caniariano şi A Camanano-Cioranu, Bucureşti, 1965, p 59

nemeşii din Transilvania şi Maramureş erau organizaţi ap alt e, ei fiind *domni* şi *căpetenii*, care-şi aleg şi voievodul, adică pe conducătorul în război. Această concepţie şi-o făcuseră ei din contactul zilnic cu reprezentanţii acestei clase, din care erau mulţi refugiaţi în Moldova, unde nu plăteau niciun fel de dare, deşi se stabiliseră definitiv. *Cronica Chiculeştilor* ne relatează că, în primăvara anului 1710 *„erau în ţara noastră mulţi nemeşi unguripiibegiţi de ţinea nemţilor, unii din vremea lui Mihai Vodă* (Racoviţă)*, alţii din vremea lui Anticii Vodă"*. De la aceştia Nicolae Mavrocordat *„nu lua nicio dare*, pentru *îndeletnici ale pe care le fiăceau, pentru chiverniseala la*? **5Z"* cu toate că în Moldova, la începutul secolului al XVIII-lea, toate clasele plăteau dări, chiar pentru stupi şi porci[2225].

Sfera noţiunii de nemeşi în Transilvania cuprindea deci, – după spusele cronicarilor moldoveni, – pe proprietarii stăpâni de sate şi târguri, neimpuşi la bir, care alcătuiau caste, aparte de aceea a principelui, compusă din „nemeşi domni şi căpetenii „ce-şi pot alege voievodul în timp de război sau pace, şi nu puteau fi decapitaţi de crai „fiară numai de-l va dovedi de viclenie", în legiuitul proces. O asemănate găseşte Grigoraş Ureche cu şleahta polonă, când scrie că „Şi nemeşii cărei le zic şleahtă, nu aşa de craiu ascultă, cum de lege, cărei le-au făcut ei, de să judecă la scaunele cetăţilor, cineşi la ţinutul său...

2225 Th Codrescu, Uricariul, vol V, Iaşi, 1862, p 248-249

Pre un şleahtici nu-l va putea lega cineva, nici craiul singur, până nu-l va bimi cu legea. Aceia nu dau bir nimănui, nu ascultă de altid, nici în oaste iaste datonu să meargă fără numai de bunăvoie, numai când va încăleca craiul şi cu voia tuturor şi cu plată... La oaste nu merg ei singuri, ci când trebuie oaste, ei slobod la săim bir, de iau de pre vecinii lor, cu captot să-şi ridice treaba mare ca aceia. Numai atuncea când vor videa că trebuie, şi însuşi craiul va merge, însă numai până la margini, să-şi apere ţara, ţara denafară nu sintu daton”.[2226]

NEMEŞII DIN MOLDOVA, DUPĂ CRONICARI

Fără îndoială că, din moment ce Grigore Ureche elogiază situaţia privilegiată a nemeşilor din Transilvania şi Polonia, scutiţi de bir care-şi fac singuri legi, şi craiul nu poate dispune în mod despotic de libertatea şi viaţa lor, deplânge – per a contrario – starea nobilimii moldoveneşti, care este impusă la dări, n-are legi şi voievodul o poate chema oricând, lega şi tăia, fără judecată. De aceea niciodată nu vom găsi întrebuinţat în cronica sa cuvântul *nemişi* pentru vreo categorie socială din Moldova.

După el, chiar Miron Costin, care cunoştea aşa de bine starea de lucruri din Polonia, ca şi de la noi, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, evită să folosească termenul pentru vreunii din locuitorii ţării sale. E un indiciu foarte puternic, de a nu da crezare teoriei formulate de A. Cazacu, în

2226 Gr Ureche, op. cit., p 122.

lucrarea amintită, că nemeşia din Moldova este echivalentul instituţiei transilvănene şi polone, deoarece cronicarii ştiau mai bine de ce nu se potrivea cuvântul la noi.

Numai Nicolae Costin utilizează expresia şi aceasta o singură dată, afară de aceea pentru maramureşeni, când tratează sfârşitul bătăliei de la 1475, de pe Racova şi Bârlad, dintre moldoveni şi turci, scriind că *„Ridicat-au Ştefan Vodă, atunci, pre mulţi din prostime la statul de nemeşi*, pentru *războaiele ce-au avut şi vitejie la aceste războaie”*[2227]. Evident că, *„statul de nemişi „*luat în comparaţie cu acela de *„prostime”* înseamnă trecerea unor luptători din categoria neprivilegiată la aceea cu privilegii. Dar sfera noţiunii de nemeş evoluase mult. Ea ajunsese la începutul secolului al XVIII-lea foarte largă, cuprinzând toate categoriile de privilegiaţi, cum erau breslele economice (industriale şi negustoreşti) breslele sociale (de ciocli şi mişei) şi breslele naţionale[2228][2229].

Aceasta ne-o arată chiar un act emis de cancelaria domnească, în care el era mare logofăt, de la 1712 (până în septembrie când a murit), iar Nicolae Mavrocordal era domn. Acest voievod, revenit la domnia Moldovei, după tragedia lui Dimitrie Cantemir a cărui viaţă a fost salvată din

2227 N Costin, op. cit.,p. 266.

2228 E Pavlescu, Economia breslelor în Moldova, Bucureşti, 1939, p. 257-331.

2229 Th Codrescu, Uricariul.vol V, p 249

mâinile marelui vizir Mehmet Baltagi cu un *pitim mendacium* al ţarului Petru cel Mare, a dat un hrisov pentru desfiinţarea obiceiului introdus de Mihai Racoviţă, ca boierii, mazilii şi alţii să nu mai plătească impozite pe stupi şi porci, deşi domnul face observaţia, că *„nu se desparte satul boieresc şi nemeşesc de satul ţărănesc*

Acei care făceau parte din satul boieresc şi nemeşesc şi vor fi scutiţi pe viitor de dările amintite, erau, afară de arhierei, mănăstiri şi preoţi, clerici, *„boierii man şi mici, feciorii de boieri, jupânesele sărace, mazilii, negustorii, curtenii şi alte bresle* „55S. E de la sine înţeles că restul, cei nescutiţi alcătuiau statul ţărănesc, nu în sensul de organizaţie statală, ci în acela de clasă socială. Ar reieşi de aici că în statul nemeşesc de la începutul secolului XVIII intrau, astfel, pe lângă boieri şi toţi negustorii şi toţi nemeşii cu căiţi de scutire.

Dacă acesta este *statul de nemeş* în secolul al XVIII-lea, e foarte greu de admis că şi în secolele XIV – XVI el cuprinde stările privilegiate cu toate breslele de negustori şi meseriaşi (care nu s-au organizat decât în secolul al XVII-lea).

Afară de aceasta, metoda de cercetare istorică nu ne îngăduie să caracterizăm o instituţie feudală din secolele XIV – XVI prin opinia unui cronicar sau chiar documente emise cu două trei secole mai târziu, deoarece instituţia evoluiază odată cu societatea omenească, una fiind la naşterea ei şi alta la apusul ei. De aceea,

trăsăturile esenţiale ale ei nu le putem afla decât prin confruntarea documentelor din perioada respectivă.

RĂSPÂNDIREA GEOGRAFICĂ A NEMEŞILOR PE
TERITORIUL MOLDOVEI

Urmărind atent limbajul *Analelor* şi *Cronicilor* până la Ureche, nu am găsit termenul nemeş în niciun izvor narativ. Abia *Cronica-moldo-polonă* scrisă pe la 1564, în capitala Moldovei de un polon probabil, Nicolae Brzeski, ne arată că el era generalizat pentru întreaga ţară, existând nemeşi în toate cele 24 de ţinuturi, în care funcţionau pârcălabii şi starostii moldoveni*. „În aceste ţinuturi erau de obicei 8*.000 *de oameni pentru războiu' şi străji, iar când mergeau numai nemeşii erau 3.000 a kiedi leno nemesormie, biva ich 3.000*, în textul polon[2230].

Utilizarea cuvântului la curtea domnească din Iaşi a lui Alexandru Lăpuşneanu se datora şi prezenţei, acolo, a diecilor cunoscători de limba latină, polonă şi maghiară, unii aduşi chiar din Transilvania. Informaţia este exactă şi este confirmată şi de catastihul de cisle, din 20 februarie 1591, alcătuit de Petru Şchiopul, cu numărul nemeşilor pe fiecare ţinut în parte, iar totalizat pe ţară fiind de 3221 de nemeşi[2231].

2230 I. Bogdan, Cronicele slavo-române, ed PP Panaitescu, Bucureşti, 1959. p 178-186

22315 00 A Moldova, veac XVI, vol IV, p. 4-6, C Turcu, Cele mai vechi statistici moldoveneşti, în „Şt. şi Cercet Şt de Istorie“, Iaşi, anul VU, f 2, (1956), p 60

Dar încercarea noastră de a-i raporta pe sate s-a izbit de o mare dificultate, şi anume: lipsa unor arhive cu documente ale acestora, din care s-au pierdut majoritatea în timpurile vitrege, cu toate că pentru Moldova există, la această oră, peste 125 volume de documente publicate, în afară de periodice. Totuşi, pe acele care menţionau cuvântul, noi le-am adunat cu grijă şi apoi le-am împărţit pe sate după o minuţioasă identificat e a acestora.

Dacă pornim din sudul Moldovei, spre nord, pe partea muntoasă, ei sunt lipsă în documentele din ţinutul Putna, deşi în catastif apar 315 nemeşi. Din 73 nemeşi de la ţinutul Trotuş, pe actele satelor găsim abia unul la Coman pe Turlui[22322233]. Nu-i avem pe sate nici în ţinutul Bacău, deşi în catastih sunt 64. Apar în schimb în ţinutul Neamţ dintr-un număr de 56 nemeşi în satele Bârjoveni, Gocimani sub Cetăţuie, Seliştea Români, Seliştea Ruşi şi Arămeşti, pe valea Orbicului, în Bucureşti, Momeşti, Hârliceşti, Bodeşti, Mogoşeşti şi Orbie[2234], pe Orbie şi Bistriţa, în Hălăşeşti şi Ţutcani[2235], în ţinutul Suceava, în care sunt 61, abia îi găsim în Şoimăreşti[2236] şi Ciuleşti[2237], pe

22325 61A Moldova. veac XVI, vol. I, p 502.

2233* 2 Acad. Rom., Fach, XXXll/doc. 82, şi A Moldova. XVI. voi HI. 82. 184, 294-295, 296, 297, IV, 81-82. 207-208, 299, XVE-II, 136-137, 175-176

2234 Ibidem, veac XVI-IV, 229.

2235 A Moldova, veac XVI-DI. 329; IV, 36

2236“ 5 Ibidem, veac XVI-HI. 129, 139

22375 40 Arh St. Bucureşti, Mănăstirea Neamţ, Pach, IV, doc 9

Moldova, la Petia Mare şi Buneşti[2238], în Hârlău, din 34 nemeşi, avem doar unul în Orăşeni[2239], în Dorohoi, din 50 îi găsim abia în satul Popeni[2240], în ţinutul Roman, din 49 apar doar la Onceşti, lângă Vascani pe Baliluieţ[2241]. Lipsesc în Cârligătura, deşi sunt 30. În cel al Iaşilor din 279 îi aflăm numai în Băşeni şi Tăpceni pe Turia[2242] şi în Paşcani pe Ciuluc[2243], afluentul Rău tu lui (mai apoi în ţinutul Orhei). În ţinutul Vaslui din 253 nemeşi, pe sate, apar la Glodeni[2244]. Gin du lui, pe Sacovăţ; Borăşti, pe Bârlad şi Grozeşti, pe Stebnic[2245] în Tutova, din 148 nemeşi avem doar unul la Lăleşti pe Tutova[2246], în Fălciu, din 177, la fel numai unul la Morari[2247], pe Prut şi Gura Sărată, iar în Covurlui, din 82, unul şi acela omorât la Fântâna Roşie[2248]. Lipsesc pe sate şi la Tecuci, deşi sunt 217 în catastif.

2238* 7 A Moldova, veac XVI, vol. IV, 142-143
2239* 8 Ibidem, veac XVII, vol I. p 67. m. p 236-237; V. 261-262.
22405 459 Ibidem, veac XVI-IV, 81
2241 Gh Ghibănescu, Surate şi Izvoade, vol V, Iaşi, 1908, p. 238-239, 287
2242 Gh Ghibănescu, Ispisoace şi Zapise, vol I, Iaşi, 1906, p. 197-199
2243 A Moldova, veac XVI. vol IV, p 273
2244 Ibidem, veac XVI-III, 24-25, N Iorga, Studii şi documente privitoare la istoria românilor, vol. VI, Bucureşti, 1904, p 78, 88, 90, 91
2245 M. costăchescu. Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod, Bucureşti, 1940, p 51
2246 A Moldova, veac XV, vol D, p 250-251
2247 Ibidem, veac XVII, voi HI, 147-148
2248 Ibidem, veac XVI. vol. I. 245, 297.

Între Pânt şi Nistru, nu apar pe sate în Tigheci, Lăpuşna, Orhei şi Soroca, deşi în primul avem 325, în al doilea 352 cel mai mare ca număr pe întreaga ţară din toate ţinuturile, în al treilea 226, unde sunt amintiţi că ar putea să fie pe Lopatna şi Itchil[2249] în jurul unei prisăci a mănăstirii Bistriţa şi numai 93 la Soroca, în care va fi adus unul din ţinutul Hotin la Fântâna lui Caplea, mai apoi Şapteliceni[2250]

Din cei 122 nemeşi din ţinutul Hotin, la care nu sunt adunate femeile nemeşoaie, foarte mulţi apar în satele Niagăuţi, numit şi Horbineşti, în Truineva sau Timova[2251], în Holohoreni şi Verbianca, toate pe Racovăţ[2252], în Andriicăuţi, numit apoi Varticeni, Dereuţi şi Soloneţ[2253], în Şendreni, Barau şi Pliuşcăuti[2254], în Certina Mică[2255] şi chiar în oraşul Hotin, având în frunte un vătaf al nemeşilor din târg[2256]. Lipsesc, pe sate, în Cernăuţi, deşi în catastif apar 66 nemeşi şi cu desăvârşire în celelalte ţinuturi transformate în raiale turceşti ca Tighina (Bender), Cetatea Albă şi

2249 Ibidem, veac XVII, vol I. 125
2250 Ibidem, veac XVI-III. p 370-371,412,428^29,443,434
2251 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, 81, 93, XVI-III, 66, 333, 363-364, 366-377.414-415, 458^159, IV. 289
2252 Ibidem, veac XVI. voi IE, 25-26. 86-89. 90, 346, XVD-DI, 40
2253 Ibidem, veac XVI. voi DI. 339-340. Moldavia v epohu jeodalizma, vol I, Chişinău, 1961, p 120.
2254 Ibidem, veac XVI-ID. 310
2255 Moldavia v epohu jeodalizma, vol I, p. 227-228, 243-244.
2256 Ibidem, vol I, p 214-215

Chilia, prima anexată în 1538, iar celelalte încă din 1484.

Teritoriul din junii acestor ultime cetăţi a fost cu timpul populat şi cu tătari. Porniţi numai pe pradă, aceştia, ocupând mai ales stepa numită Bugeac, făceau dese incursiuni în ţinuturile de margine. De aceea, voievozii au organizat din timp paza la hotare[2257], pusă sub comanda serdarului, care avea reşedinţa la Lăpuşna[2258] şi Orhei[2259].

Împărţirea sau mai bine zis raportarea nemeşilor pe sate, cu toată lipsa de documente, care, unora le-ar părea searbădă ca neaducând prea mari rezultate de pe teren, a fost totuşi necesară.

I. Ea ne-a lămurit că, aşezările omeneşti în care documentele menţionează nemeşi sunt în unanimitate, atât la munte cât şi la dealuri, sate. Ce depind de ţinuturi, ca centre administrative, exclusiv şi niciodată aparţinând ocoalelor domneşti, cum ar fi ocolul Vrancei, Câmpidungului sau din acele formate în junii târgurilor.

H. Apoi, scoate în evidenţă, că Bugeacul[2260] devenit tătărăsc, după ce Ieremia Movilă mai dăruise hanului Gazi-Ghirai, la 1595, şi cele şapte sate cu pircălăbia de Chiburciu, de la sud de

---

22575 80 L T Boga, Paza marginii, Chişinău, 1932, p 3-22.
2258 A Sava, Documente privitoare la târgul şi ţinutul Lăpuşnei, Bucureşti, 1937, p XVD-XXD.
2259 A Sava, Documente privitoare la târgul şi ţinutul Orheiului, Bucureşti, 1944, p. XXI-XXXIV
2260 M Costin, op. ciL, p 45

Tighina[2261], urmat de hotarul lui Halil-paşa[2262], din 1672, adăugate la cele trei ţinuturi Chilia, Cetatea Albă şi Tighina prefăcute în raiale în secolele XV – XVI a mărit teritoriul, în care ordinea feudală moldovenească a fost înlocuită cu aceea a câşlelor tătăreşti şi militaro-feudală turcească, făcând să dispară complet nemeşii moldoveni, de veche tradiţie.

Deosebirea dintre cele două categorii de sate, de *ţinut* şi de *ocol* este izbitoare şi ne îndreaptă, de la început, privirile spre analiza actelor emise de cancelarie numai pentru satele de sub administraţia ţinuturilor, stăpânite de persoane feudali laici sau clerici, ca persoane particulare şi nu de persoane juridice, cum erau episeţfe piile, mănăstirile, spitalele şi şcolile de pe lângă acestea.

NEMEŞII ÎN SATELE DE ŢINUTURI

Am văzut mai sus, când am scos în relief primul act în care apar nemeşii în Moldova că Stanciul nemeş, părintele slugii domneşti, Oancea, de la 18 martie 1495, cumpărase satul întreg Lăleşti pe Tutova cu dreptul de protimisis de la ruda sa Goga fiul lui Giurgiu Răspop din uric de danie de la Ştefan cel Mare [2263] „care fusese al lui

2261 Hurmuzaki, Documente, voi XII. p 162-165, P.P Panaitescu, Mihai Viteazu. Bucureşti. 1936, p 138

2262 Gh I Năstase, Hotarul lui Halil-Paşa şi cele două ceasuri, extras din Bul Societ.. de Geografie, I, Bucureşti, 1932. p. 3 şi urm. A. Sava, Doc. privind la târgul Lăpuşnei, p. XIV

2263 D.I.R., A. Moldova, veac XV, vol II. p. 250-251, v mai sus analiza lap 4

Miliul logofătul fiul lui Iuga, protopopul lui Alexandru cel Bun.

În actul de întărire dat la 12 mai 1546 de Petru Rareş episcopiei de Roman pentru satul şi seliştea Coman de pe Turlui stăpânul feudal care dăruieşte este sluga domnească – *Pasco nemeş*. Acesta cumpărase satul de la Nechita Turlui cu 200 zloţi tătăreşti[2264] pe temeiul aceluiaşi drept de protimisis. Amintim aici că de dreptul de cumpărare şi răscumpărare în Moldova în perioada feudală se bucurau numai rudele apropiate de sânge[2265].

Dacă urcăm în sus spre origine pe suita actelor satului Coman de pe Turlui vedem că Nechita Turlui vânduse satul din privilegiul pe care l-a avut bunicul său Sima Turlui, ginerele lui Giurgiu Ungureanu de cumpărătură şi întărire de la Ştefan cel Mare[2266] şi din liricul de vislujenie de la Alexandru cel Bun, încă la 28 ianuarie 1409[2267]. Coborând pe arborele genealogic al lui Giurgiu Ungureanu ajungem la constatarea că *Paşco nemiş*, stăpânul satului întreg Coman, *sluga, domnească* din timpul lui Petru Rareş este strănepot lui Giurgiu Ungureanu prin fiica acestuia şi a lui Sima Turlui, ginerele lui.

Satele din ţinutul Neamţ, Bârjoveni, Ţutcani,

2264 Ibidem, veac XVI, vol I. 502.

2265 V Al. Georgescu, Preemţiunea în istoiia dreptului românesc. Bucureşti, 1965, p. 42 şi urm.

2266 I. Bogdan, Doc. lui Ştefan cel Mare, vol I, p 55-58.

2267 M Costăchescu, Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare. vol. I, Iaşi. 1931, p 64-69

Arămeşti, Gocimani (= Göttesmänner) sub Cetăţuie, Seliştea Romani şi Seliştea Ruşi, pe Orbie, Mogoşeşti, Moineşti, Bodeşti, Bucureşti, Hârliceşti Orbie şi Dumbrăveni, acestea din urmă toate pe Bistriţa, la gura Orbicului (incluse astăzi în oraşul Buhuşi) erau în stăpânirea lui Simion Sechil, cămăraş de Ocne, a vărului său, Dumitru Popovici, cămăraş (în textul slav Dumitru Popotea), a fratelui acestuia, Stănilă şoim ar şi altor slugi domneşti. Zapise particulare şi acte emise de cancelarie între anii 1561 şi 1611 îi arată pe aceştia mereu cumpărând părţi din satele menţionate mai sus.

Aplicând aceeaşi metodă de lucru, adică urmărind suita actelor ieşite, din cancelarie şi intrate în posesia acestora, odată cu dania ori transferul proprietăţii, observăm că Bârjovenii, unde locuiesc ei şi Arămeştii aparţinuseră, la 27 iulie 1448, lui Ioan Porcu', ceaşnicul doamnei, cu uric de la Petru al II-ea[2268] (care a dat Chilia Unpurilor, Gocimanii59S, Seliştea Români şi Seliştea Ruşi le-au cumpărat de la slugile domneşti Lupul Vărzar vistieraicel, Zosin vistiemicel, fiul lui Toader Dragsin, uricar şi a... cu acte din 25 februarie 1577, din 1 şi 13 decembrie 1585, date de Petru Şchiopul[2269], din 30 aprilie 1593, de Aron Tiranul[2270], din 11 mai 1596 şi 10

2268 A Moldova, veac XIX-XV. vol I. 232.
2269 A Moldova, veac XVI. voi. IE. 82, 297.
22700 00 Ibidem, veac XVI. vol IV. 81-82

aprilie 1598, de Ieremia Movilă[2271] şi între 1607 – 1611 de Constantin Movilă[2272]. Vânzătorii satelor, rudele lor, aveau satele sau părţile din acestea din ispisoace de întăritură de la Ioan Vodă Armeanul, Bogdan Lăpuşneanu, Alexandru Lăpuşneanu, Petru Rareş, Ştefan iţa cel Tânăr, din privilegiul de împărţeală al străbunilor lui, Oancea şi Ilea de la Ştefan cel Mare[2273], pe care l-au distrus ostaşii unguri veniţi cu Despot vodă, când l-au jefuit pe Sechil pârcălabul[2274], tatăl lui Simion Sechil cămăraş şi din uricul de danie al răstrăbunilor Stan, Costea şi Fădor Posadnic de la Alexandru cel Bun.

Tudcanii le-au provenit din privilegiul moştenit pe altă linie, de la bunicul lor Marco cu act din 15 martie 1528 de la Petru Rareş[2275], care-l avea cu uric dat de Iliaş şi Ştefan voievozi, la 20 august 1440, lui Ştefan şi Isac, slugi domneşti, fiii lui Tudea[2276] cel Bătrân.

Satele Mogoşeşti, Bodeşti, Hârliceşti, Bucureşti, Orbie şi Dumbrăveni, cumpărate de Dumitru Popoţea cu acte date de Petru Şchiopul şi Iancu Sasu, de la slugile domneşti Manea vistiernicul şi a… sunt din privilegiul străbunicul lor, Talul Herlic şi a nepoţilor lui de soră, Danciul Pardos şi Neagul Roşea, emis de Iliaş şi Ştefan

2271 Ibidem, veac XVI. vol IV, 140, 207-208
2272I bidem, veac XVII, vol H. 136-137
2273 A Moldova, veac XVI, vol. I, p 417-418
22740 04 Ibidem, veac XVI, vol I, p 297
22750 05 Ibidem, veac XVI, vol I, p 264
2276 Ibidem, veac XIV, vol. I, p 170

voievod[2277].

Făcând spiţa neamului, nemeşul Simion Sechil cămăraş cu verii săi Dumitru Popovici cămăraş, Stănilă şoimar şi iudele lor sunt strănepoţii lui Costea şi Fădor Posadnicul de la Alexandru cel Bun, ai lui Tatul Herlic de la Iliaş şi Ştefan voievozi, ai lui Ioan Porcul ceaşnicul doamnei lui Petru al II-lea, ai lui Oancea şi Ilea de la Ştefan cel Mare, nepoţi ai lui Marco din vremea lui Petru Rareş, fiii lui Sechil pârcălab şi Miron pârcălab din vremea lui Alexandru Lăpuşneanu şi Ioan Despot vodă. În ierarhia feudală, ei ocupă dregătoriile de cămăraşi la Ocne şoimar, iar verii lor sunt Lupul Vărzar vistieraicel, Zosin vistemicel, Manea vistemicel, Ioan Ţigul slugă domnească, toţi dregători la sate şi posesori ai unor titluri de proprietate, ca stăpâni de „ocine şi decline”.

Tot aşa se prezintă cazul şi la ţinutul Suceava, în satele Petia Mare şi Buneşti. În actul dat de Ieremia Movilă, la 14 iunie 1596, prin care confirmă lui Ilarion monahul, numit Ion în mirenie, fiul Anuşcăi şi nepot lui Bunea şi verilor lui de-al doilea, Toader şi Mihăilă *nemeşi*, partea de sus a satului Petia Mare, se precizează că, destinatarii au cerut întărirea pe temeiul linei căiţi de mărturie de la Mălai din Hreasca, ureadnicul din Câmpulung, semnată de Cirstian păliăniicel, Sâni ion vătafiil, Nicoară *nemeş* din Buneşti că le-a ars liricul de cumpărătură de la Ştefan cel Mare, în

22776 01 M Costăchescu, op. cit.,vol II, p 30.

care se arată că acea parte de sat o cumpărase Oana Rodna, fiului său Milea, de la Costea Petia60S.

Căutând actele emise de cancelarie din domnia marelui erou, am găsit că, la 18 februarie 1483, a fost dat o carte domnească pentru satul Petia, întărind o a patra parte şi anume, Cutul de Sus lui Lazăr globnicul[22782279]. Dar uricul fiind distrus de foc şi nepăstrându-se decât un rezumat, nu ştim de la cine l-a cumpărat acesta, în timpul domniei lui Ştefăniţă cel Tânăr, partea de sus a satului Petia Mare este vândută de slugile domneşti, Rodna, Lupe, Toma, Lazăr alt Toma şi Alexa cu surorile lor, toţi nepoţii lui Oană Rodna, din dreptul lor uric şi ispisoc de cumpărătură a străbunului lor Oană Rodna de la Iliaş şi Ştefan voievozi lui Draguş de la Poartă,[2280] nepotul lui Luca Arbure[2281], cu 400 zloţi. Este incontestabil că nemeşul Ilarion monahul cu verii săi de al doilea, Toader şi Mihăilă, cărora le-a ars privilegiul de la Ştefan cel Mare, prin care stăpâneau partea de sus a satului menţionat, sunt strănepoţi ai boierului Oană Rodna, Lazăr globnicul şi Luca Arbure, pârţarul Sucevei.

Nu mai puţin ilustrative sunt cazurile din

22780 08 A Moldova, veac XVI, vol IV, p 142-143

2279 I Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, vol I, p. 268-269.

2280 M Costăchescu, Doc. mold, de la Ştefaniţă voievod (1517-1528), Iaşi, 1943, p 148-149

2281* u M Costăchescu, Doc. mold, de la Ştefan cel Mare, Iaşi. 1933, p 55-56

satele Horbineşti, Holohoreni, Verbianca, Andricăuţi, Der eu ţi şi Soloneţ, ţinutul Hotin, Orăşeni, ţinutul Cernăuţi şi Orăşeni, ţinutul Hâilău, în ale căror părţi intră stăpân, în a doua jumătate a secolului al XVI-le a, Gavril Hârovici, al treilea logofăt.

La 17 aprilie 1576, Petru Şchiopul întăreşte lui Gavril logofătul a patra parte din Neagăuţi, partea lui Iucşa, pe Racovăţ, ce se numeşte Horbineşti, cu mori şi heleşteu şi un loc alături, numit Truineva, adică al lui Truinea, ajuns mai târziu prin metateză Timova, unde a făcut sat diacul Grozav Cracalia, fiul Anghelinei, nepot lui Galiş, strănepot lui Drăgan vândut din privilegiul de cumpărătură de la Ştefan cel Mare[2282].

După zece ani de stăpânire, înainte ca prescripţia să intre în funcţie, apare în faţa lui Gavriil logofătul, un concurent, Şeptilici armaşul. Acesta cumpără la 3 septembrie 1586, în faţa lui Petru Şchiopul, de la vărul său Andreica spătărel, fiul lui Stângaciu şi de la alte slugi domneşti, toţi strănepoţi ai lui Toader, din acelaşi privilegiu de la Ştefan cel Mare, patru părţi din jumătate şi încă a cincea parte din jumătate[2283]. Prevalându-se, apoi, că este iudă mai apropiată de vânzători decât Gavrilaş logofătul al III-lea, Şeptelici armaşul, secundat di alte iuda, slugi domneşti, Pătraşco şi Ionaşco, îl obligă, într-un proces în faţa Sfatului domnesc, din 27 iunie 1587, pe Gavrilaş să le

---

22820 12 A Moldova, veac XVI, vol m, p 66

2283 Ibidem, veac XVI. voi HI, p. 335.

cedeze lui Iucşa, restituindu-i banii. Petru Şchiopul motivează hotărârea sa de scoatere din dreptul la moştenire a lui Gavrilaş, în mod arbitrar, *„fiindcă acei de mai sus numiţi sunt oameni răi şi făcători de rele. Şi de vor face vreo răutate sau altceva să nu aibă a să plăti nici cu vitile lor, nici cu ocinile lor, nici cu alta cu nimica, ci numai cu capitile lor, după faptele lor”*[2284].

Dar Gavrilaş logofătul nu se mulţumeşte cu hotărârea domnească, o atacă în faţa aceleiaşi instanţe şi scoate, la 1 august 1587, de la acelaşi domn, o căite către Cocor pârcălabul

Hotinului să meargă la Horbineşti, să împartă satul în două pălii şi din câmp şi din toloacă şi să aleagă partea lui Gavrilaş logofătul, „de către nemeşi precum i-am dat domnia mea învăţătură. Şi iarăşi să-i alegi din a patra parte, din partea nemeşască o giumătate, precum îi arată liricul. Şi iarăşi să te duci la satul Holohoveni şi să întrebi de oameni bum şi bătrâni, precum vei afla mai cu dreptul şi iarăşi să se alegi a patra parte din tot satul din câmp şi din toloacă şi de către nemeşi”.[2285]

Pircălabul Cocor evită totuşi să-i înfrunte pe nemeşi chiar în hotarul Horbineşti şi Holohoreni şi nu dă curs cărţii domneşti, care era pecetluită numai cu pecetea cea mică. Ezitarea lui a fost deplin justificată căci peste o lună şi cinci zile, la 5 septembrie 1587, Petru Şchiopul întăreşte din nou

2284 Ibidem, veac XVI, voi m, p 363
2285 Ibidem, veac XVI, voi IU, p 364

lui Şeptilici armaşul şi celorlalţi nemeşi a patra parte din jumătate din Horbineşti[2286][2287].

Prins între două partide cu drepturi egale la moştenirea acestor sate. Petru Şchiopul, pentru a lichida conflictul şi a nu jena pe Gavrilaş în stăpânirea lui, încearcă o altă soluţie. El dăruieşte lui Şeptilici armaşul, seliştea Fântâna lui Caplea din ţinutul Soroca, contra a 15.000 de aspri de argint (= echivalentul a 1.500 zloţi) şi patru cai buni, la 3 ianuarie 1588, cu dreptul de a-şi face sat cu slobozie, chemând ruşi, sârbi sau greci care să fie scutiţi *„să nu lucreze la cetate niciun fel de muncă, nici iliş, nici goştină să nu plătească, nici dare să nu dea" 611*. Socotind problema rezolvată, la 21 februarie acelaşi an 1588, o nouă poruncă domnească pornea din cancelarie către Cocor şi Gheorghe de Lozna, pârcălabii de Hotin, ca mergând la faţa locului să vadă privilegiile lui Gavrilaş logofăt şi *„ale răzeşilor lui"*, spune cartea domnească de această dată (în textul slav, i rezeasom ego) şi *„cu oameni buni şi bătrâm de acolo... să alegeţi partea nemeşilor deosebit din sat, din ţarină, din câmp"* (*da izberete ciast nemişca osobna*) şi să stâlpească şi în satul Verbianca şi în satul Holohoreni"[2288].

Pe de altă parte, Gavrilaş logofătul nu s-a mulţumit numai cu atâta. El a dorit să-şi vadă

2286 A Moldova, veac XVI, voi. IE, p 366
2287 Ibidem, veac XVI, voi HI. 370, 371, 412, 428-429,433
2288 Moldavia v epohu feodalizma, vol I, Chişinău. 1961, p. 36-137.

iudele, – pe neînduplecaţii nemeşi, care-i erau răzeşi de moşie, scoşi complet din acest sat. La 14 februarie 1589, el îl cheamă din nou în faţa Sfatului domnesc pe Şeptelici armaşul cu încă doisprezece la număr, plus nemeşoaiele şi le cere ispisoacele şi uricul, pe care l-a avut străbunul lor Toader de la Ştefan cel Mare, aruncându-le banii pentru partea lor din Horbineşti[2289]. Dar în Horbineşti mai erau încă alţi nemeşi, care, împreună cu Şeptilici nu voiau să părăsească moşia Acesta din urmă îşi vându chiar la 12 iunie 1589, satul Fântâna lui Caplea din Soroca lui Andrei al II-lea hatman[22902291]. Organizând şicane şi încălcări pe întregul hotar ei învăluiesc şi trag de partea lor *vecinii* aşezaţi în partea boierească.

Plângerea lui Gavrilaş logofătul fii înregistrată, fără zăbavă, la Sfatul domnesc şi în aprilie 1590 o severă carte dată către pircălabul de Hotin, Bârlădeanu, poruncea să meargă la satul Horbineşti, să aleagă hotarul acelor *„răzeşi"*, care-i *„învăluiesc vecinii lui şi-i încalcă hotarul"*. *„Dar de vor fi acei răzeşi ai lui niscaiva oameni răi şi nu vor vrea să se ţie de acea aşezare precum îl veţi aşeza, apoi Gavrilaş logofătul să aibă a le întoarce banii lor şi să-i scoată din sat" 6.1*. Au mai urmat încă două cărţi domneşti, una din 21 mai, către acelaşi pircălab de Hotin şi alta, din 23 mai 1590, către vornicii Capotici şi Hasan şi Ionaşcu

---

2289 A Moldavia'veac XVI, voi HI, p 415

22906 70 Ibidem, veac XVI. 428^129

2291 Moldavia v epohu feodalizma, p 146

căpitanul de hinsari din Ştefăneşti, pe Prut, *„să despartă hotarul Horbineştilor în patmpărţi, în câmp şi în sat şi să aleagă o a patra parte ce este a nemeşilor"* şi *„să puie stâlpi de către acele trei părţi ce sunt ale lui Gavnlaş logofăt"*, însă dacă n-or vrea să se învoiască nemeşii *„să se preţuiască acea parte a patra a lor şi să aibă Gavnlaş logofătul a le întoarce banii cât a fi preţuită fiindcă nemeşii s-au dat rămaşi dinaintea noastră "*[2292].

Procesul se încheie definitiv după 23 mai 1590 prin dispariţia subită a lui Gavrilaş logofătul. E foarte posibil de moarte violentă, cauzată probabil, de ascuţişul sabiei sau vârful unei săgeţi la vreo învăhnăşală, pentru că nemeşii din Horbineşti erau în asemenea ocazii *„oameni răi şi fâcăton de răle"*, după însăşi caracterizarea lui Petru Şchiopul. Fapt sigur este că, la 25 aprilie 1600, un număr de şase nemeşi şi cinci nemeşoaie, toţi copiii lui Ion Bărliga, strănepoţi ai lui Ivanco, vând, din privilegiul de cumpărătură al acestuia de la Ştefan cel Mare, trei părţi din jumătate de sat Horbineşti cu heleşteu şi moară din moştenirea lui Iurşa (greşeală probabil în loc de Iucşa) şi partea Gafli, mătuşa lor, cumpătată de tatăl lor de la Gavrilaş logofăt, cu casă şi berărie, lui Simion Movilă hatman[22932294], partea cealaltă

22920 22 Ibidem, p 147-148. A Moldova, veac XVI, voi m. 458. 459.
2293 Ibidem, veac XVI. vol IV, 289.
2294 Ibidem, veac XVI, vol m. p 86.

rămânând soţiei şi iudelor lui Şaptelici aimaşul, în număr de doisprezece, afară de femei, după moartea acestuia.

Stăpâni pe părţile lor de sat ca slugi domneşti, nouăsprezece la număr, cu femei douăzeci şi patru, unii cu dregătorii de spătărel, armăşel, diac şi a... prevalându-se, ca şi Gavrilaş logofătul, de dreptul de protimisis la cumpărarea părţilor scoase în vânzare de răzeşii lor, ei nu cedează *partea lor nemeşască* în faţa presiunii lui Petru Şchiopul pentru un boier ieşit dintre ei, dornic de acaparare. Puterea lor stă în aceea că, sunt toţi moştenitori ai satului, în devălmăşie, ca strănepoţi ai boierilor Toader, Dragau, Iucşa şi Ivanco, slugi domneşti ai lui, Ştefan cel Mare, şi ca strănepoţi ai lui Ioan Cupcici, mat ele logofăt din prima jumătate a secolului al XV-lea, dăruit cu satul Neagăuţi de către Alexandru cel Bun la 27 mai 1429 şi 15 iunie 1431, pentru slujba sa credincioasă6 – 4 adusă ţării.

Aceeaşi stare de lucruri o găsim şi în satul Holohoreni, de alături, faţă de Gavrilaş, logofătul, cât e de la unii cumpără din ispisoc de împărţeală de la Ioan Vodă Armeanu1635, iar pe alţii îi scoate prin schimb, trimiţându-i la Zahoreni, ţinutul Orhei unde-şi aveau alte case ale lor[2295], dar pe altă spiţă de neam. Aici, însă, numărul lor era mult mai mare. La 27 mai 1573, cei care stăpâneau satul erau şaptezeci şi opt fii de nemeşi dintre care cincizeci şi trei bărbaţi şi douăzeci şi cinci

2295 Ibidem, veac XVI. voi HI, p 89

femei. Aceştia, având în frunte pe Ion Şofranco, comişel, fiul lui Şofranco, proprietarul satelor din apropiere Şofrincani Lambu şi Şofrâncani Radovici, îşi împărţiseră moştenirea Holohoreni lor, de pe Racovăţ ca *„prestrănepoţi „*ai lui Baloş paharnicul, între 1432 şi 1448 din dresă de slujire ce-a avut acesta de la Iliaş şi Ştefan voievozi[2296]. Moartea neaşteptată a lui Gavrilaş logofăt i-a ferit şi pe ei, pentru câţiva ani, de neplăceri. Au avut însă de întâmpinat lăcomia grecului Chiriţă Dumitrache Pale ologul, marele postelnic, soţul Mariei, sora doamnei Elisabeta a lui Ieremia Movilă care, la 17 decembrie 1611, ajunge stăpân pe 7 părţi din opt[2297].

Salvarea le-a venit de la Ştefan Tomşa care, în 1612, prinde la Cornul Sas între Jijia şi Prut pe postelnic şi-i taie capul, împreună cu Isac Balica, Vasile Stroici şi alţii[2298].

În ce priveşte pe Gavril Hârovici, acesta, căsătorit cu Marinca, fiica lui Simion Stroici vistier, deşi logofăt al treilea, se bucură totuşi de o mare autoritate prin poziţia sa socială. Stăpân pe o parte din satul Orăşeni, ţinutul Hârlău, între 1584 şi 1587, el cumpără mai multe vii în Dealul Domnesc din Hârlău, cu 1.100 de zloţi, o treime din Orăşeni şi o jumătate din Ravacăuţi, ţinutul Cernăuţi, cu 1.000 zloţi, de la Văscan Oraş aprod, viitorul hatman de la 1601 şi fraţii lui, fiii lui

---

2296 Ibidem, veac XVI. voi HI. p 90, 346

2297 Ibidem, veac XVII, vol m, p 40

2298 M. Costin, op. cit, p 60

Grigore Oraş vornic, nepot lui Iurie Oraş, strănepoţi lui Fădor Oraş, ce-l are de *vislujeme* şi danie din privilegiul de la Ştefan cel Mare[2299]. Satele Andreicăuţi, mai apoi Varticeni, Dereuţi şi Soloneţ sunt vândute lui de un Vartic *nemeş*, nepotul lui Petru Vartic, marele portar al Sucevei din a doua domnie a lui Petru Rareş[2300], cu 660 zloţi tătăreşti[2301], la 12 ianuarie 1586 şi 5 martie 1587, din acte de la Petru Şchiopul Ioan Vodă Armeanul, Bogdan Lăpuşneanu, Ion Despot, Alexandru Lăpuşneanu, Petru Rareş şi Ştefan cel Mare[2302].

După moartea lui Gavrilaş, copiii săi Rusul, Anisia şi Marica, martori, în anul 1603, la o vânzare a unei părţi din Orăşeni, ţinutul Hârlău, ca fii ai *nemeşului*[2303], fără a se da numele tatălui, apar, la 20 ianuarie 1613 şi la 26 ianuarie 1624, ei înşişi ca vânzători ai unei a patra parte din Orăşeni ţinutul Hârlău cu poiene pentru finaţ şi balta Strâmba, moştenite de ei de la tatăl lor, *Gavril nemeş*, fiul lui Nemişca, din dreptul lor uric de la Petru Şchiopul, cu 300 taleri de argint, lui Pătraşcu Udrea fost pitar şi cneaghinei sale Maria[2304].

Aceeaşi parte de mai sus din Orăşeni, numită

2299 D.I.R. A.Moldova, veac XVI. voi. IE. 236-237

2300 Gngore Ureche, op. cit., p 163, 167, tăiat la 7 aprilie 1548 de Hiaj Rare?

2301 Moldavia v evohu feodalizma, vol. I, p. 120.

2302 A Moldova, veac XVI, voi. HI. 339-340

2303 Ibidem, veac XVII, vol I, p 67

23040 35 Ibidem, veac XVII, voi m, p. 116, vol. V, 261-262.

nemeşască, şi cu patru case de vecini, va fi întărită de Vasile Lupu lui Dumitraşcu din Ipoteşti, primită schimb de la Vasile Căpitanul de acolo[2305].

Omologarea în *statul de nemeş* în actele satului Orăşeni a lui Gavrilaş logofăt al III-lea, deşi în acelea ale satelor Horbineşti, Holohoreni, Train era, Verbianca, Andreicăuţi, Dereuţi şi Soloneţ este în *statul de boier*, scoate în relief o nouă trăsătură a *nemeşici*, de o deosebită importanţă *Apariţia lui Gavrilaş logofăt în cele două ipostaze, ca nemeş în Orăşeni şi ca boier în satele menţionate mai sus circumscrie sfera noţiunii nemeş în rapoit cu aceea de boier mare, permiţându-ne să definim nemeşul ca pe un coproprietar devălmaş într-un sat sau în mai multe sate, care poate vinde partea sa cu vecini întotdeauna, „cât se va alege aflată în indivizie încă, din vatră, ţarină, câmp, toloacă ş. A…* „independent, ei nu pot stăpâni decât cel mult o selişte întreagă, nu un sat. În asemenea situaţie i-am văzut pe nemeşii din Lăleşti, pe Tutova, la Coman, pe Turlui, la Paşcani, pe Ciuluc, la Andreicăuţi, ţinutul Hotin, şi la Fântâna lui Caplea, ţinutul Soroca, dar întotdeauna vânzându-şi seliştele la boieri mari, vornic, hatman, pârcălabi, postelnic sau logofăt, cu excepţia lui Şeptelici armaşul căruia i se dăruie, pentru lichidarea conflictului din Horbineşti şi mai ales că luptase în contra cazacilor şi prinsese pe

2305 Gh Ghibănescu, Ispisoace şi Zapise, H/2, p 180.

pretendent.[2306]

În cazul în speţa, Gavril nemeşul din Orăşeni, odată căsătorit cu fata lui Simion Stroici mare vistier, intrat în rangul de logofăt al II-lea la curtea domnească, diac de taină al domnului, trecând pragul *nemeşiei în rândul marilor boieri*, el ai e dreptul să devină stăpân independent şi-şi stâlpeşte moşia boierească a sa putere economică *despre partea nemeşească a răzeşilor lui*. Prin alegerea şi stâlpirea părţilor sale, el îşi percepea veniturile personal, devenea o putere economică monovalentă faţă de nemeşii plurivalenţi. O confirmare a acestei trăsături esenţiale o avem chiar în casa lui Gavrilaş al treilea logofăt, ai cărui copii, Rusu, Anisia şi Maria, ca fii ai nemeşului Gavril îşi vând, după moartea tatălui lor, partea lor nemeşască din Orăşeni, cu vecini cu tot altora, care au ieşit din indivizie, ca având rang deosebit. *Aşa încât, un nemeş putea să fie coproprietar în multe sate cu man avert, dar dacă nu avea un rang de mare boier, vornic, logofăt, hatman, pârcălab, postelnic sau vătaf mare, rămânea în devălmăşie ca nobil*.

OBLIGAŢIILE NEMEŞILOR CA LOCUITORI ŞI PROPRIETARI AI SATULUI

MOLDOVENESC OBLIGAŢIILE FISCALE

Prima datorie (aşa cum se desprinde din izvoarele istorice) pe care o aveau nemeşii ca stăpâni, de fapt şi de drept în satele Moldovei, unde posedau averi mobile şi imobile, era aceea

---

2306 A Moldova, veac XVI. voi m. 412.428-429.433-434.

de a plăti bir. Înscrierea lor în catastiful vistieriei s-a făcut în vremea lui Iliaş Rareş. Cronicarul Eftimie relatează că turcitul fiu al lui Rareş, după prădarea vistieriei ţării, în 1538, de către Soliman cel Mare, „la îndemnul mamei sale, doamna Elena s-a făcut chinuitor de oameni şi chinuia pe boieri şi multora le-a scos ochii, pe alţii i-a dat cu totul morţii, pe alţii i-a zugnimat în închisori... şi a scris pe toţi boieni m-au. Şi mici la bând cel mare şi tot sfatid, dar şi tuturor vătafilor din toată ţara de la cel mai mic până la cel mai mare le-a poruncit să dea şi mitropolitului şi episcopilor, a sens încă şi toate mănăstirile câte sunt în Moldo-Vlahia la haracint cel mare şi câţi popi şi diaconi sunt în graniţele moldoveneşti „[2307].

Ca urmaşi de boieri, neamuri şi răzeşi ajunşi dregători cu „slujbă drept credincioasă”, având averi mari ei au fost încadraţi într-o categorie fiscală deosebită de aceea a ţăranilor, curtenilor, vătafilor şi popilor, la 20 februarie 1591, în catastiful incomplet al lui Petru Şchiopii[2308]. După acesta, numărul lor era de peste 3.221 nemeşi, faţă de 4.983 curteni, 574 vătafi, 1.349 popi şi 37.090 ţărani[2309].

Birul plătit de ei se numeşte *nemeşesc* şi categoria *nemeşie*. Actele satului Hălăşeni, din

---

2307 I. Bogdan, Cronicele slarvo-române, ed PP Panaitescu, p 119-120

2308 A Moldova, veac XVI, vol. IV, p 4-6

2309 C, Turcu, Cele mmai vechi statistici moldoveneşti, în „Studii şi Cerc. Şt“. Istone, anul VII, fasc 2, (1956), p. 60

ţinutul Neamţ, menţionează că, la 20 iulie 1586 şi între 1 septembrie 1591 şi aprilie 1595, Mihăilă nemeşul, deşi trecut în catastiful ţinutului la rubrica sa, totuşi i s-a luat darea sulgiului, ţărăneşte. Fiind ridicată de pererubnicii de la ţinut, aceştia primesc dispoziţie de la domnie să i se restituie nemeşului o dată un taler sau un om pentru lucru[2310], şi a doua oară un bou pentru 2 taleri[2311], adică pentru doi taleri i s-a luat un bou.

Un alt interesant caz îl relatează actele satului Glodeni, de pe Sacovăţ, ţinutul Vaslui. La 6 mai 1637 Vasile Lupu judecă, în Iaşi, pe Ionaşcu Curea în pricina cu Ionaşcu daraban, Vasile daraban şi alt cumnat al lor doboşer, ficiorii Arvasie, toţi nepoţii lui Vasiu Curea pe care *„l-au plătit de bir nemeşesc şi l-au ras şi din nemişie „*tatăl lui Ionaşcu Curea, Petre, dând pentru el 30 taleri birul[2312] (20 în taleri şi un bou preţuit la 10 taleri). Având proprietăţi ca nemeşi şi în satul Borăşti, pe Bârlad (inclus în Dumeşti), aceştia nu s-au grăbit să restituie banii şi procesul va dura şi în domnia lui Gheorghe Duca vodă.

Grupaţi pe cele 22 ţinuturi (două lipsesc din catastif) nemeşii care dan birul nemeşesc sunt, cum am arătat şi mai sus peste 3221. Repartizaţi, vin 34 la Hârlău, 49 la Roman, 50 la Cârligătura, 50 la Dorokoi, 56 la Neamţ, 61 la Suceava, 64 la Bacău, 66 la Cernăuţi, 73 la Trotuş, 82 la Covurlui,

---

2310 A Moldova, veac XVI, voi IE, p 329

2311 Ibidem, veac XVI, vol IV, p 36

2312 N Iorga. Studii şi Documente, vol VI, p 78.

93 la Soroca, 122 la Hotin 129 la Bârlad, 148 la fiitova, 177 la Fălciu, 217 la Tecuci, 226 la Orhei, 253 la Vaslui, 279 la Iaşi, 315 la Putna, 325 la Tigheci, şi 352 la Lăpuşna. Ca număr ei întrec pe acela al vătafilor dar sunt aproape în majoritatea ţinuturilor depăşiţi de curteni. Lipsesc ţinuturile Chilia, Cetatea Albă şi Tighina, devenite raiale şi încă două din interior, scăpate lui Petru Şchiopul. Cuantumul birului va fi fost, pentru fiecare în parte, între 25 – 30 taleri, în natură, cam trei boi pe an. Totalizându-se, avem numai de la nemeşi un bir cam de 10.000 boi de plug anual (a câte 10 taleri un bou fac circa 100.000 taleri).

ATRIBUŢIILE JUDICIARE ÎN SATE ŞI ÎN ADUNĂRILE DE ŢINUT

În sate. Purtători ai unor titluri de proprietate asupra unor sate stăpânite în indivizie, pe temeiul ispisoacelor de moştenire sau cumpărătură, nemeşii sunt, de drept, martori la vânzările de părţi din sate şi compun şi zapisele de mărturie, ca „*oameni bum şi bătrâm*” şi martori *juräton*. Aşa apar nemeşii Repede, Meica, Gligorie şi Gheorghe diac, la 28 aprilie 1593, în Popeni la vânzarea părţii lui Ignul şetrărel „*cât se va alege*”, către Dumitru, fost ureadnic din târgul Dorohoi[2313], Toader nemeş din Bucureşti la Bodeşti, pe Bistriţa[2314], Cupcea nemeş la Giuleşti, pe Moldova[2315] Bilaşco nemeş din Morari, ţinutul

2313 A Moldova, veac XVI. vol IV. p 81
2314 Ibidem. veac XVI. vol IV, 229
2315 Ibidem, veac XVI, vol IV. p 9.

Fălciu[2316], Rusul, fiul nemeşului Gavril din Orăşeni[2317] ş.a.

În aceiaşi calitate de posesori de acte, ei sunt chemaţi în faţa domniei să întărească, prin mărturia lor, pierderea actelor unor sate, în cazuri fortuite sau de forţă majoră, cum sunt chemaţi nemeşii din ţinutul Vaslui, la 10 mai 1573, sub Ioan Vodă armeanul, să confirme prădarea casei cu liricele Fetioneştilor[2318] din acelaşi ţinut sau aceia din ţinutul Suceava care mărturisesc că uricele satului Petia Mare au ars în Casa lui Andreica[2319].

În adunările de ţinut Bucurându-se de o mare autoritate morală la sate, nemeşilor li se încredinţau, în cadrul adunărilor de ţinut, de sub conducerea pârcălabilor, atribuţiuni de cercetarea actelor, alegere şi stâlpirea hotarelor în litigiu.

La o cercetare de hotar a satului Oglinzi, de lângă Tg. Neamţ, sunt chemaţi, între 1579 – 1582, de către Vartic postelnicul *„oameni buni şi bătrâm şi megieşi de primprejur şi boien din curtea domnească”*, din care nu lipsesc Drăgşan, Coste şi Gavril *nemeşii* din Şoimăreşti, de pe Moldova[2320].

P en tni cercetare, la 1608, şi alegerea părţilor din Scitnicăuţi ţinutul Hotin, ale Maricăi din Suceava, Gheorghe, pârcălabul de Hotin,

---

2316 Ibidem, veac XVII. voi m. 147-148
2317 A Moldova, veac XVII, vol I, p 67
2318 Ibidem, veac XVI, vol m. p 24-25.
2319 Ibidem, veac XVI. vol. IV. p 142-143
2320 Ibidem, veac XVI, vol m. p 129-139

trimite *„oameni bum şi înţelepţi, can sunt anume*: *Cozma Danovici vătaf şi Licuil mare vătaf şi Ion din Bilăuţi vătafii nemeşilor din târgul Hotin"*, ca să aleagă hotarul[2321]. Acelaşi *Ion din Bilăuţi, vătaf de nemeşi*, împreună cu mulţi boieri, sunt martori, la 14 iunie 1608, când Vasile diacul orăşenesc al Hotinului cumpără o parte din satul Certina Mică, ţinutul Hotin, de la nepoţii lui Borea[2322]. Iar când „iscă conflictul dintre noul proprietar cu Ştefan Prăjescu stolnic, stăpânul satului Doljoc („de pe Vâlcea"), pentru iazul dintre cele două sate, sunt trimişi, după însăşi expresia documentului, *„boieii de ţară boleari zemschih şi slugi domneşti, oameni bum de fmnte şi înţelepţi": Cozma, Danovici vătaf, Avram Bilava, diac din Cruglic, Orlinschi vistiernic, Ion Dimitne, vătafii de nemeşi din Bilăuţi, Nistor portarul, Dragşan nemeşul din Forosna, Bilava nemeşul din Cniglic, care la înapoiere „cu toţii an mărturisit şi au jurat cu sufletele lor"* în faţa scaunului de judecată al pârcălabului de Hotin că Vasile diacul are dreptate, dând rămas pe Ştefan Prăjescul stolnic.[2323]

„Boieri de ţară", membri ai societăţii feudale, ei erau datori şi solidari pentru paza ordinii sociale instaurate şi să garanteze liniştea internă, când se iscau certuri sau încăierări.

Ca slugi domneşti, ei aveau în primul rând

2321 Moldavia v epohu feodahzma, vol I, p 214-215
2322™ Ibidem, p. 227-228
2323 A Moldova, p. 243-244.

obligaţii militare.

OBLIGAŢIILE MILITARE

Am văzut mai sus că, la 10 mai 1573, toţi vătafii şi nemeşii din ţinutul Vaslui erau prezenţi la curtea domnească din Iaşi, când Ioan vodă Armeanul i-a întrebat, dacă, în adevăr, privilegiul satului Fetioneşti a fost furat de tâlhari[2324]. Adunarea nemeşilor, atât pe ţinut cât şi pe ţară, se făcea atunci, când domnia îi chema o confirmare tot pentru adunarea purtătorilor de arme ai ţinutului Vaslui, deplasaţi în misiune militară prin ţară, o avem şi într-un document, din 20 octombrie 1513, dat din Ciabrău, de pe Prut ţinutul Hotin, de către Ionaşco, marele vornic al Ţării de Jos, comandantul aripii drepte al oştirii moldoveneşti, în caz de război. Acesta scrise împreună cu toţi curtenii şi slugile domneşti din ţinutul Vaslui", un act lui Lazăr Drule ca să stăpânească o treime din a cea parte din stâlpul de mijloc din satul Glodeni, ţinutul Vaslui, cedată lui de Dumitru Robul, căruia îi dăduse *„doi cai şi arme şi haine preţ de alt cal... când s-au dus cu tătarii şi-au zis că nu va mai veni* "[2325].

Problema apărării hotarelor era pe ordinea de zi a fiecărui domn şi a fiecărui om în aceste vremuri, când incursiunile tătăreşti nu erau rare, iar cele căzăcesti se înteţeau. Documentele de cancelarie din secolele XVI ŞI XVII nu vin decât să confirme autenticitatea actului emis de Ştefan cel

---

2324 Ibidem, veac XVI, vol m. p 24-25

2325 Ibidem, veac XVII. vol m, p 144

Mare, la 8 iunie 1484, deşi păstrat într-o traducere din sec. XVII slugilor domneşti Cozma Răzan, fratelui. Sau ş.a., că Satul de pe Visnovăţ le-a fost dat acestora *„ca să fie de straja împotriva tătarilor fiind din ceata boienilui Cangur"*[2326]. Pentru slujba militară contra cazacilor care au venit cu Creţul şi fratele Creţului, adică Ion Potcoavă şi fratele acestuia Alexandru, Andrei postelnic, viitorul hatman al doilea, primea de la Petru Şchiopul, în

7 aprilie 1579; viile de la Cotnari ale lui Vasile Bălţatul logofăt, ginerele lui Alexandru Lăpuşneanu, căzut în viclenie65S.

Nemeşul Şeptelici armaşul din Horbineşti primea seliştea Fântâna lui Caplea, din ţinutul Soroca, pentru vitejia lui şi a celorlalţi nemeşi, când în 1587, „s-a ridicat un lotm dinspre Ţara Leşască, să vină cu acei lotn cazaci asupra domniei şi asupra ţării, iar el foai-te s-a străduit cu slujbaşi cu voia lui Dumnezeu şi a pus mâna pe acel lotm „°59.

E vorba probabil, de incursiunile căzăceşti din primăvara anului 1587, când oastea moldovenească a trebuit să lupte sub comanda lui Pârvu, pircălabul de Soroca pentru a-şi scoate *„dobândă"* luată de cazaci tocmai până la Pereiaslav[2327][2328]. Acest document important a

2326 I Bogdan. Documentul Răzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV, în „An Ac Rom. M S Jser TL, tom XXX. Bucurejti, 1908. p 361-365
2327 A Moldova, veac XVI. voi m. p 94-95
2328 Gr Ureche, op. cit., p. 216-217

scăpat fenomenalei memorii a lui Nicolae Iorga după însăşi mărturisirea sa[2329].

E lesne de înţeles că, asemenea operaţii războinice au antrenat, pe lângă pârcălab, ca boier, şi pe toţi nemeşii şi curtenii de la ţinuturile de margine.

De altfel, nu mai este nevoie de citat noi documente, când *Cronica moldo-polonă* ne spune categoric că în cele 24 de ţinuturi cu acelaşi număr de pârcălabi şi vătafi mari, adică starosti sau stegari", *erau de obicem 8.000 de oameni* pentru *război şi străji, iar când mergeau numai nemeşii erau 3*.000 (*de oameni*)", cifră confirmată, cum am văzut mai sus, de catastiful din 20 februarie 1591, al lui Petru Şchiopul. E în afară de orice îndoială că, în calitatea lor de urmaşi ai boierilor, cu drepturi la „slujba dreaptă şi credincioasă", obligaţia militară a nemeşilor era pe primul plan, în toate adunările de sat, ţinut sau pe ţara întreagă.

Deşi cu nume împrumutat de la vecinii, instituţia *nemeşiei* este o creaţie originală a regimului feudal moldovenesc din secolele XIV – XVII. Oricine ar citi documentele istorice ale Moldovei se va convinge că oamenii cu atributul de nemeşi din această perioadă sunt, întotdeauna, locuitori ai satelor de ţinut, bărbaţi nemeşi şi femei nemeşoaie şi niciodată în satele de ocol sau în oraşe.

2329 N Iorga, Istoria Românilor, vol V. Bucureşti, 1937. p 224-225 şi nota 1

În satele de ţinut ei sunt stăpâni, mulţi la număr, coproprietari în devălmăşie ca răzeşi, împărţindu-şi satele în părţi egale pe bătrâni, şi au vecini. Părţile stăpânite de ei se numesc nemeşeşti. Partea nemeşască din Horbineşti sau din Orăşeni spre deosebire de partea boierească stăpânită de un boier, singur, este stâlpită numai dinspre boier.

Ca situaţie economică, ei sunt oameni cu avere şi bani, pot cumpăra vii şi părţi de sate, cu miile de aspri şi zloţi, din acele în care sunt coproprietari.

Sub raport ierarhic, în ordinea feudală, ei ocupă dregătorii la sate numai, sunt slugi domneşti *cămăraşi la Ocnele din Trotuş*, vistemicei, *comişei, spătărei, armăşei* ş.a.

Din punct de vedere ai drepturilor, ei sunt purtători ai unor titluri de proprietate emise de cancelaria domnească pentru pălii de sate, provenite din moştenire, prin schimb, din cumpărătură, cu drepturi legitime ca strănepoţi ai unor mari boieri feudali, care au primit satele pentru „slujba dreaptă şi credincioasă” adusă ţării, cu ispisoc de danie de la Alexandru cel Bun, Iliaş şi Ştefan voievozi şi Ştefan cel Mare, întărite de la o generaţie la alta de ceilalţi voievozi, ca succesori în domnie.

Obligaţiile lor sunt judiciare, ca judecători de instrucţie la ţinuturi, fiscale, plătind birul nemeşesc şi militare faţă de sat, ţinut şi ţară Din rândul lor ies nu numai boieri, conducători

militari, dar şi oameni învăţaţi, logofeţi, san arhitecţi cum este nemeşul Grigore Cornescu din ţinutul Hotin, care a construit la 1671, în miniatură cetatea Oameniţa, *„fiind el foarte meşter de scrisori şi de săpături lapiem şi la alte lucruri „*[2330]trimisă, de Duca Vodă, sultanului.

Cu drepturi egale de a moşteni, a vinde, a cumpăra şi a se apăra în procese – în afară de acela de a ocupa dregătorii în ordinea feudală – militară, apar şi femeile nemeşoaie, care cad în robia tătarilor şi sunt răscumpărate de unii voievozi, ca şi nemeşii[2331].

CAPITOLUL III

SĂTENII MEGIEŞI ŞI DENUMIRILE LOR, DUPĂ FORMAREA

FEUDELOR PRIN „SLUJBA DREAPTĂ ŞI CREDINCIOASĂ”.

A RĂZBOINICILOR

Ocupând mai mult loc pe hartă decât în istoria politică şi militară a Moldovei, ţăranii, simpli producători de bunuri materiale, au format pentru vechea noastră istoriografie, obiectivele unor studii numai, în raport cu stăpânii de pământ.

Un prim grup de istorici format din N.

2330 Letopiseţul Ţării Moldovei de la Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir (1661-1705), ed C Giurescu. Bucureşti, 1913 p 59

2331 A. Moldova, veac XVI, vol. IV, 75. Mărturia lui Cristof Derjec, fost sol polon la Poartă în faţa ducelui Ernest de Austria pentru opera de binefacere a lui Petru Şchiopu care a răscumpărat nemeşoaie din robie.

Bălcescu[2332], M. Kogălniceanu[2333] şi I. Nistor[2334] a susţinut existenţa a trei categorii de ţărani: a) răzeşi liberi, cu pământ; b) vecini, aşezaţi în satele boiereşti şi c) oameni slobozi, în satele domneşti.

Un al doilea grup, A.D. Xenopol[2335], C. Geblesco[2336] şi V. Nicolau[2337] a socotit că, în părţile muntoase trăiau răzeşii, ţăranii liberi români, iar la şes, în satele boiereşti, vecinii, ţăranii dependenţi de origine slavă.

Al treilea grup, reprezentat prin R Rosetti[2338], N. Iorga[2339] şi I.C. Filitti[2340], cu mici deosebiri în concepţie unul faţă de ceilalţi, admite existenţa tot

---

2332 N Bălcescu, Despre starea soţială a muncitorilor piu găti în Principatele Române în deosebire mipuri, în

2333M agazinul istoric pentru Dacia, Bucureşti, 1845-1847, vol. II, p. 240. N Bălcescu, Opere de Gh Zâne, Bucureşti, 1946, vol. I, p 1, p 190 şi urm.

2334 M Kogălniceanu, prefaţa la „Coliba lui Moş Torna“, de Becher Stowe, Iaşi, 1853.

31 Nistor, Emigrările de peste munţi, „An Ac Rom.“, tom XXXVII, M S. 1st, S II (1915), p. 22-23.

2335 A D Xenopol, Istoria Românilor din Dacia Traiană, Iaşi, vol II, p 181-182.

2336 C Geblescu, La question agraire à Rome. La division de la propriété et la question agraire en France et en Roumanie, Pans, 1894, p. 325

2337 V Nicolau, Priviri asupra vechei organizări administrative a Moldovei, Bucureşti, 1913 p 106-108

2338 IL Rosetti, Despre clasele sociale în Moldova, în „Revista Nouă“ (1888), p. 461-All, idem, Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova, Bucureşti, 1907, tom. I. p 40, 138-146, 257-259. 263, 265, 267, 271.

2339 N Iorga, Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a Românilor, Bucureşti, 1908. p 21-27, idem. Développement de la question rurale en Roumanie, Iassi, 1917, p 4, 14, 20-21

numai a doua categorii de ţărani, dar nu în sensul celor susţinute de istoricii de la grupul al doilea, ci în acela că a) ţăranii liberi denumiţi şi cultivatori liberi sunt în satele domneşti şi nu în obştii, fiind în dependenţă reală faţă de pământ, iar b) ţăranii vecini din satele donate de domnie ar fi în dependentă personală faţă de stăpâni.

Al patrulea grup alcătuit din A.V. Gâdei[2341] şi Gh. Panu[2342] susţin, pe lângă existenţa: a) ţăranilor, din satele domneşti, b) a vecinilor, din cele boiereşti şi mănăstireşti şi o categorie de e) săteni clăcaşi şi una de d) lăturaşi, care nu se confundă cu celelalte.

În opoziţie cu aceste patru grupuri de istorici, care admit mai multe categorii de ţărani, se află un altul alcătuit din cercetători ca: C. Giurescu[2343],

2340 I. C. Filitti, Oameni dependenţi şi cultivatori liberi în Principalele Române, în sec. XV-XVT.I, Bucureşti, 1933, p. 9, 16, 26, idem. Proprietatea solului în Principatepână la 1864, Bucureşti, 1935, p 132.

2341 A V Gâdei, Contribuţiuni pentru istoria socială a ţărănimii noastre şi pentru istoria raporturilor dintre ţărani şi proprietari până la 1864, Bucureşti, 1904, p 6 şi urm

2342 Gh. Panu, Cercetări asupra stării ţăranilor în veacurile trecute, vol. I, p 1, Bucureşti, 1910, p. 49-166 şi urm.

2343 C Giurescu. Studii de istorie socială. Bucureşti. 1916. ed C C Giurescu, 1943, p 202, 211

G. Fotino[2344], 1. Ursu[2345] şi C.C. Giurescu[2346]. Acesta, negând existenţa libertăţii depline a persoanelor lipsite de proprietate, socotesc că ele sunt şi trebuie socotite în dependenţă personală faţă de stăpânii lor, cărora le dau şi dijma cuvenită.

Din literatura istorică nouă, scrisă după 1944, V. Costăchel susţine că toată ţărănimea era dependentă[2347], iar M. Roller în „*Manualul Unic*” folosit în şcolile medii, afirmă că, în secolul al XVI-lea „erau în ţara Moldovei două categorii de ţărani: liberi, proprietari de pământ numiţi *răzeşi* şi ţărani neliberi sau şerbi numiţi *vecini*, supuşi domnitorului, boierilor şi mănăstirilor.[2348]

B. C imp în a, întemeiat pe datele luate de Marx[2349] din Régnault[2350], compilatorul lui N. Bălcescu (şi din *Desenerea Moldovei* a lui D. Cantemir)[2351], susţine existenţa unei ţărănimi

---

2344 G Fotino, Contribution à l’etude des origines de l'ancien coutumier roumain, Paris, 1925, p 69

2345 I Ursu, Ştefan cel Mare, domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457până la 21 iunie 1504, Bucureşti. 1925, p
338-339

2346 C C. Giurescu, Istona Românilor, Bucureşti, 1937, vol H. p 11, pag 465, 473-478

2347 V Costăchel, cap m, p 111, în Viaţa Feudală, Bucureşti, 1947

2348 M Roller, Istona R. P. R., Manualul pentru Învăţământul Mediu, Bucureşti, 1952, ed HI, p 123.

2349 K Marx, Capitalul, Carteal. ed H, Bucureşti, 1948, p. 232.

2350 E Régnault. Histoire politique et sociale des Pnncipautés Danubiennes, Pans, 1855, p 234

2351 D Cantemir, Descrierea Moldovei, Bucureşti, 1956, ed P Pandrea, p. 237-239

libere şi a alteia dependente. El a mers până acolo, încât a afirmat „că, ţărănimea liberă ar reprezenta o treime din totalul privilegiaţilor[2352] ideea fiind acceptată şi în tratatul de *Istoria Românilor*[2353].

Împotriva acestora s-a ridicat cercetătorul ieşean C. Cihodaru[2354], care, întemeiat pe un citat din Marx, că ţăranii liberi „deveniseră aici ca şi în alte părţi, tot atât de rari ca şi corbul alb”[2355], admite existenţa unor ţărani liberi numai pentru veacurile anterioare secolului al XIV-lea şi respinge prezenţa acestora pe teritoriul Moldovei, în perioadele de accentuare şi extindere a dependenţei iobage.

Contrazicerile în tratarea problemei ţărănimii în vechea istoriografie este explicabilă, pe de o parte, din lipsă de documente, iar pe de altă parte, prin faptul că acei cercetători şi-au format concepţiile, în funcţie de poziţia pe care o aveau faţă de stăpânii de pământ. Dar după 1944, când fiecare din cei trei autori invocă în sprijinul lor metoda nouă de lucru, având la dispoziţie atâtea documente publicate şi inedite, deosebirile de vederi sunt de neînţeles. E adevărat, că, studiul

---

2352 B T Cimpina, Cercetări cu pnvire la baza socială a puteni lui Ştefan cel Mare, p. 11-111, în „Studiul cu privire la Ştefan cel Mare, Bucureşti, 1956“

23533 2 Istoria României, Bucureşti, 1962, vol m, p 302-305

2354 C. Cihodaru, Constatări în legătură cu proprietatea feudală, p. 32-33, 49 şi urmare, în „Studii şi cercetări ştiinţifice“, Istone, Anul XII, fasc 1, 1961

2355 K Marx şi Fr Engels, Opere, ed rusă. vol XV, p 639, 643.

aprofundat şi concluziile bine argumentate ale cercetătorului ieşean, care a folosit un masiv număr de documente, este suficient de convingător pentru un istoric. Dar, dat fiind faptul că, unii cercetători, având în faţă cele două lucrări de sinteză amintite mai sus, ar putea rămâne nedumeriţi de existenţa a două teorii asupra ţăranilor în literatura de astăzi, se impune, totuşi, o reluare a problemei pe bază strict documentară pentru a se aduce precizări. Mai ales că, cercetătorului ieşean i s-ar putea obiecta oricând că, materialul documentar consultat, din care s-au tras asemenea concluzii, se reduce numai la Ţara de Jos.

Pentru Ţara Românească, o contribuţie reală referitoare la sfera noţiunii ţărani, care apar, în general, sub numele de *vlah* sau *nimm*[23562357], cât şi a terminologiei acestora în condiţii speciale25, a fost adusă pe baza studierii tuturor documentelor publicate, de către Şt. Ştefănescu. De aceea, o cercetare a întregului material pentru a face constatări pe fapte autentice[2358] şi din toate documentele moldoveneşti din secolul al XVI-lea este absolut necesară.

23563 5 Şt. Ştefănescu, Consideraţiuni asupra termenilor „vlah " şi „nimân "în „Studii şi Mater, de Istone Medie", Bucureşti, 1960, vol IV, p. 63-73

23573 6 Idem, Despre terminologia ţărănimii dependente din Tara Românească în sec. XTV-XV1, extras din rev. „Studii", nr 5. anul XV (1962), p 1-14

23583 7 I Smimov, Fatele autentice, baza cercetării istorice, in rev Comunist, nr 3, febr 1962, Buc trad rom, p. 91-101

* * *

Într-un studiu publicat în 1957 scosesem în relief că, cel dintâi fenomen care se desprinde din documentele secolelor XIV – XV, deosebite după obiect, este acela al donaţiilor de sate pe care le fac voievozii Moldovei slugilor domneşti[2359] Acordarea satelor locuite de megieşi războinicilor, care nu aveau înainte de donaţie alt stăpân decât pe voievod, ca şef al armatei, s-a făcut pe baza cunoscutului *fits gladu* şi a dreptului feudal „dominium eminens”[2360], angajate reciproc prin jurământul de credinţă sau omagiul feudal al juzilor.

Puterea suverană a încredinţat de cele mai multe ori satele organizate în jurul instituţiei „casa” celor aleşi de comunităţile casnice, dar uneori a înlocuit pe conducătorii populari ai colectivităţilor primitive prin diregători subordonaţi puterii domnului, demnitari, nu ai statului ci ai domnului[2361].

În Moldova, obştiile teritoriale[2362], organizate

23593 8 Alex I. Gonta, Unele aspecte ale politicii interne a lui Ştefan cel Mare, în „Studii“. Anul X, nr 4 (1957),
p. 93

2360 I Tanoviceanu, Formaţiunea proprietăţii funciare în Moldova, în „Prinos lm D A Sturdza“, Bucureşti, 1903, p. 414 D A An on, încercarea asupra dominiului eminent, în „închinare lui N Iorga“, Cluj, 1931, p. 3.

2361 Akos von Timon, Ungarische Verfassungs und Rechtsgeschichte, p. 201, cf. Aurel Sava, Târguri, ocoale domneşti şi vornici în Moldova, Bucureşti. 1952, extras din „Buletin Ştiinţific“, tom IV, p 1-2.

în ocoale[2363], au fost încredinţate, după cum am văzut deja, sub stăpânirea unor cneji, slugi domneşti dintre megieşi.

Plin sistemul donaţiunilor de sate ţara s-a împărţit în regiuni, în care supuşii depindeau în primul rând de boierii respectivi şi numai în al doilea rând, în subordonare feudală şi prin mijlocirea boierului, de domn, şi în regiuni în care puterea domnească a fost efectivă, nemijlocită şi anume, asupra satelor din ocoalele domneşti socotite pământ domnesc[2364] de către voievozi.

Ieşirea satelor din starea de libertate şi trecerea lor în aceea de dependenţă se Face în cancelarie prin căiţi domneşti de danie, într-un număr abundent emise, de la începutul secolului al XIV-lea şi până în a doua jumătate al celui de al XV-lea[2365].

După primirea titlurilor de proprietate, sub forma cunoscută a cărţilor domneşti, megieşii războinici, slugi domneşti, deveneau stăpâni feudali, în timp ce locuitorii satelor treceau de sub administraţia şi organizarea militară a vornicilor, adică a dregătorilor domneşti de ocol, în

---

2362 V Costăchel, Despre problema agrară în Ţarar Românească şi Moldova în secolele XTV-XV, extras din
2363„ Studii şi cercetări de Istone Medie“ I, Anul H, ian.-iunie 1951, p 99-104
2364 C. Cihodaru. Contribuţii la cunoaşterea obştei ţărăneşti în Moldova, în „Şt. Şi Cercet. Şt. Istone, Anul VII (1956), fasc l.p 12-13 şi urm
33 A Sava, op. ciL, p. 8.
2365 V Costăchel, Les immunités dans les Principautés roumaines aux XTV-eme siècle. Bucureşti, 1947, p 53, 72.

dependenţa feudalilor, care erau trecuţi sub supravegherea dregătorilor domneşti de la „curţile” de ţinut.

Odată stabilite categoriile unităţilor administrative în care sunt încadrate aşezările omeneşti organizate după întemeierea statului feudal, ca şi mai târziu, de altfel, formează unităţi administrative distincte unele de altele. Vom avea astfel de constatat 1) sate puse sub administraţia ocoalelor domneşti, 2) *sate încredinţate boierilor*, indiferent dacă boierii sunt pani sau simple slugi, cum îi numeşte cancelaria domnească, puse sub administraţia ţinuturilor, 3) *sate mănăstireşti sau episcopale* şi 4) *slobozii, numai mănăstireşti*, la început, în secolul al XV-lea şi abia mai târziu şi boiereşti, către sfârşitul celui de al XVI-lea şi în secolele următoare. Acestea din urmă, satele mănăstireşti şi episcopale erau administrate de egumeni şi episcopi prin oamenii lor după „legea mănăstirească” (denumită aşa şi de Petru Rareş).

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dar mai ales după domnia lui Ioan Vodă Viteazul şi aceste sate au fost puse, sub administraţia ţinuturilor. Aşezări omeneşti, în afară de această împărţire administrativă nu există. Mult trâmbiţatele obştii teritoriale libere considerate ca locuite de răzeşi, aşa cum li s-a părut unora dintre istoricii de până acum, ori căutate de unii contemporani, invocând cunoscutele pasagii despre cele trei republici din *Descrierea Moldovei* a lui D. Cantemir, din ocolul Câmpulungului

moldovenesc care – şi aveau legi şi judecători proprii nu erau locuite de ţărani agricultori, aşa cum nu erau agricultori nici locuitorii din ocolul Vrancei.

Despre cei dintâi, D. Cantemir, precizează că, 4111 ţin de boierime, dar nici nu sunt supuşi vreunui boier”. Ei au doi vornici trimişi de la domnie”. *„Nu se pricep la meşteşugul lucrării pământului cu sapa, fiindcă în munţii lor nu au niciun fel de ţanni toată munca lor este păsioritul oilor*. Plătesc o dajdie în fiecare an, însă nu atât cât le cere domnia, ci numai cât făgăduiesc ei domnilor”[2366].

Despre republica Vrancei, din ţinutul Putnei, loc „înconjurat din toate părţile de munţii cei mai sălbatici”, acelaşi autor spune că, „sunt douăsprezece sate şi două mii de case *şi fiindcă se mulţumesc, ca şi cei din Câmpulung, cu păstontul, locuitorii nu au ştiinţa de plug*”[2367].

În ce priveşte republica Tigheciului „locuitorii plătesc domniei în fiecare an o dajdie mică\ *fiindcă top sunt călăraşi*[2368] deci slugi domneşti. Numai trecând uşor peste aceste texte, aşa de clare ale lui D. Cantemir, a putut confunda H. Stahl satele libere de păstori megieşi, care existau ca un fenomen de masă, pe măsură ce ne urcăm spre

2366 D Cantemir, Descrierea Moldovei. Bucureşti, 1956, trad P Pandrea, p. 237
2367 D Cantemir, p. 238
2368 Ibidem, p. 239

veacurile trecute[2369], cu acele de răzeşi întemeiate în temeiul jurământului feudal şi să afirme că toate satele răzăşeşti din restul ţării „derivă direct din vastele organizaţii tribale de caracter străvechi, ale căror rădăcini urcă mult înainte de apariţia primelor noastre documente”[2370].

CRITERIILE DUPĂ CARE SE POT DEOSEBI ŢĂRANII DEPENDENŢI DE
STĂPÂNII FEUDALI ÎN SECOLUL AL XV-LEA ÎN SATE

Pentru a se dumiri cineva dacă ţăranii dintr-un sat întâlnit într-un document sunt megieşi liberi, ori dependenţi de boieri sau mănăstiri, va trebui neapărat să raporteze satul la centrul administrativ sub a cărui supraveghere este. În felul acesta, dacă satele vor fi de ocol, locuitorii lui sunt megieşi liberi. Dacă satele vor fi sub controlul unui ţinut, ţăranii vor fi boiereşti sau mănăstireşti, chiar dacă vor fi din slobozii. În general, dicumentele medievale nu prea folosesc termenul de ţărani, atunci când satele sunt dăruite şi nici atunci când este vorba de întărirea unui sat moştenit ori confirmarea unuia cumpărat. Dar în toate documentele emise pentru boieri sau mănăstiri şi episcopii ţăranii dependenţi se subînţeleg sub cuvântul *„sat”* (= *selo* în limba slavă), de unde derivă şi *seliştea = locurilor de casă*. Numai într-un foarte restrâns număr de

2369 H Stahl. Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti, vol. I, Bucureşti, 1958, p 44.
2370 Ibidem, vol I, p 53

documente, aparţinând mănăstirilor, se vorbeşte de „*oameni*” care locuiesc în satele mănăstireşti sau slobozii şi numai în acelea unde sunt enumerate scutirile de dări şi obligaţii, nu şi în cele de donaţie, întărire ori vânzare. Această expresie laconică a cancelariei moldoveneşti ne determină să ne gândim la ţăranii dependenţi ori de câte ori este vorba de „*sate*”. Fie că ele aparţin feudalilor ori mănăstirilor. Bineînţeles că, în cazul satelor boiereşti va trebui să scoatem din rândul ţăranilor persoanele privilegiate, care, întotdeauna sunt stăpânii satului, purtătorii titlurilor de proprietate feudală.

De aceia, sub cuvântul „*sat*” vom înţelege: a) pe ţăranii dependenţi şi b) pământul pe care-l locuiesc, iar în slugile domneşti, panii sau boierii care primesc satul cu titlul de proprietate (documentul de danie), vom avea întotdeauna pe feudali, cărora li s-au încredinţat judeciile pentru serviciile aduse ţării şi domniei, spre a le organiza milităreşte. Dacă privilegiatul dăruit „uric cu tot venitul” primeşte din satul „unde este casa lui” sau unde a fost casa tatălui său etc, ne aflăm în faţa unui feudal provenit din mijlocul locuitorilor, căci din acte reiese aşa ceva Astfel, un megieş provenit din popor, în înzestrarea lui cu căite scrisă a trecut ca privilegiat în altă clasă socială şi nu mai poate fi considerat ţăran. În modul acesta, oricine primeşte un act, prin care i se încredinţează un sat, devine feudal, iar locuitorii atului răni în megieşi, ţărani dependenţi.

Fiind, îndeobşte, cunoscut că, întărirea unui sat pe baza unui vechi uric de danie se făcea numai moştenitorilor legali ai donatorilor, de câte ori vom fi în faţa unui astfel de act de moştenire ori de întărire, prin împărţirea satelor ori satului, persoanele care primesc titlurile de proprietate, enumerate în documente, trebuie neapărat incluse în rândul fiilor de feudali privilegiaţi, aşa cum ceilalţi locuitori au devenit săteni dependenţi.

Dacă vom avea în faţă acte de întărire, prin care se face transferul proprietăţii, din mina unui privilegiat ce vinde, pe baza unui vechi titlu de danie (– *une*), unui cumpărător, vom avea în persoana vânzătorului, un privilegiat feudal sau moştenitor al unor privilegii. În ce priveşte persoana cumpărătorului, s-ar putea naşte îndoiala, dacă prin cumpărarea unui titlu de proprietate asupra unui sat devine privilegiat. Dar fiind însă faptul că, în această perioadă transferate a unei proprietăţi nu se putea face decât în faţa „oamenilor buni şi bătrâni” întărite numai de autoritatea domnului, care avea grija ca pământul să nu intre decât în mâinile supuşilor capabili de credinţă, sfat şi ajutor, şi că proprietatea însăşi a pământului atrăgea după sine, afară de beneficii şi obligaţii militare, întotdeauna vom avea în cumpărători tot privilegiaţi purtători de titluri de proprietate feudală. Satul cu foştii megieşi ţărani ajunşi dependenţi urmează soarta pământului, adică sunt vin du ţi odată cu el.

Pe baza acestui din urmă criteriu s-a putut vedea că atât vânzătorii de sate cât şi cumpărătorii sunt privilegiaţi. Dacă se urmăresc, în documentele vremii, clasele sociale pe baza acestor trei criterii, vom putea distinge uşor pe ţăranii dependenţi de purtătorii titlurilor de proprietate feudală. Prin simplul fapt că ţăranii dependenţi din satele de ţinut nu au niciodată titluri de proprietate asupra pământnului satelor şi pentru că sunt obligaţi să răspundă faţă de ţară prin stăpânii satelor, purtătorii titlurilor de proprietate, o serie de îndatoriri economice, locuitorii subînţeleşi sub termenul „sat” sunt şi trebuie socotiţi ţărani dependenţi. Potrivit acestor criterii, de câte ori vom întâlni în documente cuvântul sat dăruit, vom înţelege sub acest termen pe ţăranii dependenţi, care urmează soarta pământului locuit. *Trăsătura esenţială ce caracterizează pe ţăranii dependenţi, de sub administraţia feudalilor ce ţin de ţinut, este că, ei nu sunt niciodată purtători ai titlurilor de proprietate, deci stăpânii de sate, ci supuşi întotdeauna unui stăpân*.

DENUMIRILE SUB CARE APAR LOCUITORII SATELOR ÎN DOCUMENTELE

VEACULUI AL XV-LEA ŞI OBLIGAŢIILE LOR

Urmărind atent actele interne şi externe emise de cancelaria domnească am putut constata că, în această perioadă, atât locuitorii aşezaţi în satele domneşti de ocol cât şi în cele boiereşti sau mănăstireşti de ţinut, dăruite sau întărite, apar

sub denumiri diferite, dar întotdeauna cu sfera noţiunii limitată la acelaşi conţinut. Cel mai adesea îi găsim în actele interne sub denumirea simplă de *oameni* = liudi[2371] ori cioloveaca[2372]. Alteori îi vedem sub aceia de *săraci* (= *uboghi*[2373] = oameni gentilicij şi rar de tot sub numele de *gloate* (= *gloata*)[2374]. În actele externe ei sunt denumiţi *supuşi* = podani[2375], *pământem* = *zemleane, zemhant,* sau *kmethones*[2376][2377]. Textele latine ale documentelor externe li prezintă sub denumirea de *terrigenas homines* şi *incolae419* sub denumirea de *pauperes*[2378], *homines subdiţi*[2379] ori *lobagiones*[2380], iar într-un document scris în italiană *homeni*[2381].

În niciun document din veacul al XV-lea, din

2371 M Costăchescu. Documente moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare, Iaşi, 1932, vol II, p 208, 251, 288. 310, 391, 492, 506, 517, 566, I Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, Bucureşti, 1913, vol I, 8, 14, 29, 30, 95, 173, 200, 231,257, 342.

2372 1 Bogdan, op. cit., vol. I, p 9

2373 M Costăchescu, op. cit. vol II, p 808-814,1 Bogdan, op. cit. vol I. p 10-11. 173; vol II, p 63-64

2374 I Bogdan, op. cit. vol I, p 79

2375 M Costăchescu, op. cit, vol II, p 654-659, 696-700, 716-717; I Bogdan, op. cit, vol II, p 301, 371, 419-424, 443

2376 M Costăchescu, op. cit, vol II, p 729.

2377 Ibidem, vol II. p 312.

2378 1 Bogdan, op. cit, vol. I. p 231, 257, voi H.p 402.

2379 Ibidem, vol H. p 333, 374-375, 400

2380 Ibidem, vol H, p 380

2381 Ibidem, vol II, p 344, ţăranii „homeni“ adunaţi în armata lui Ştefan cel Mare la 1476, s-au împrăştiat să-şi salveze familiile „et tuto mio exercito confuxo per salvation de le soe fameglie“

cele câte sunt publicate până acum, locuitorii satelor moldoveneşti nu apar sub denumirea de *vecini* (= *sused* din limba slavă,). Din toate aceste denumiri sub care apar locuitorii Moldovei în veacul al XV-lea se poate observa că megieşii erau oamenii pàmintului, *terrigenas homines, pământem, zemliani* sau *agricultori* = *incolae*, în raport cu pământul.

În raport cu domnia şi ceilalţi stăprni feudali ei sunt supuşi *poddam, homines subdiţi, cinethones* şi *iobagiones*.

Ca stare socială, după denumirile sub care apar, ţăranii sân „oameni săraci” = *tiboghii liudi* = *oameni gentinci* sau *pauperes*.

OBLIGAŢIILE ŢĂRANILOR FAŢĂ DE STAT DUPĂ DREPTUL ROMÂNESC

JUS VALAC ffilUM

Problema obligaţiunilor ţărăneşti a fost viu discutată de vechea istoriografie. Majoritatea dintre istoricii noştri tratează, însă, în acest capitol obligaţiunile de toate naturile şi pe toate secolele XIV – XVIII deodată, deşi există mari deosebiri de la un secol la altul. Unii le enumera, în parte, pe fiecare, fără vreo ordine. Alţii amestecă dările în natură cu prestaţiile ori cu dările în bani. Alţii aduc dările din secolele XVI – şi XVII pentru cel de al XV-lea. Unii confundă dările cu amenzile şi taxele pe venituri, alţii trec în acelaşi timp dările din Ţara Românească, ca existând şi în Moldova şi invers. Alţii atribuie drepturi feudalilor laici de a lua obligaţiile

economice, care de drept aparţin armatei domnului alcătuită din călărime sau descriu istoria satelor concedate de domnie slugilor domneşti, după actele mănăstireşti.

Cei dintâi cercetători de istorie medie care au studiat aceste probleme sunt Melchisedec[2382] şi A.D. Xenopol[2383]. După ei au urmat Radu Rosetti[2384], Gh. Panu[2385], G.N. Leon[2386], A.V. Boldur[2387], Gh. Zâne[2388] J.C. Filitti[2389]*, C.C. Giurescu[2390], 1. Ursu[2391] şi V. Pântea[2392].

Literatura istorică de după 1944 a încercat să rezolve problemele obligaţiilor ţărăneşti nu după actele „urice” emise de cancelarie feudalilor laici, ci după acelea ale mănăstirilor.

V. Costăchel, deşi conştientă că „în toate

2382 Melchisedec. Cronica Huşilor şi a Episcopiei, Bucureşti, 1869, p. 31 şi urm, idem, Cronica Romanului, Bucureşti, 1874, p. 122 şi urm

2383 A D Xenopol, op. cit, vol H. ed Vlădescu.p 211-212.

2384 R Rosetti, op. cit, p 280

2385 Gh Panu, op. ciL, vol. I, p. 1, p. 300 şi urm.

2386 G N Leon, Istoria Economiei Publice la Români, Buc., 1924. p 98 şi urm.

2387 A V Boldur, Conthbuţiuni la studiul istoriei Românilor, vol I, epicole vechi, Chişinău, 1937, p 225

2388 Gh Zâne, Finanţe şi Statisticile, curs litografic. Iaşi, 1927, p 33-45

2389 I. C. Filitti, Proprietatea solului p 136-146.

2390 C. C. Giurescu, Istoria Românilor, vol H, p 11, ed IV, Bucureşti, 1937, p 476-480, 560-570

2391 1 Ursu, op. cit. p 332-337

23920 2 V. Pântea, Impozite, taxe şi amenzi moldoveneşti până la 1504, p. 216-224, în „Cercetări istorice“. Anul X-Xn.nr 2(1934-1936)

actele pentru laici nu se face menţiunea drepturilor posesorului unui uric „asupra veniturilor satului, totuşi cu intenţie vădită se exprimă că „vom face constatările care urmează bazându-ne pe documentele în favoarea eclesiasticilor”[2393].

B. Câmpina, nefamiliarizat cu documentele cancelariei domneşti, de unde ar fi putut desprinde principiile dreptului românesc, după care românii trebuiau să satisfacă obligaţiile lor în satele domneşti şi boiereşti, urmează îndeaproape pe V. Costăchel. Fără să apeleze la normele dreptului bizantin şi canonic, după care mănăstirile îşi organizează şi administrează averile primite danie de la domnie şi boieri, B. Câmpina încearcă să rezolve problemele de economie şi justiţie feudală în satele domneşti şi mai ales boiereşti, organizate după dreptul românesc, pe temeiul a două documente eclesiastice, unul aparţinând mănăstirii Bistriţa şi altul episcopiei de Rădăuţi[2394], în care imunităţile fiscale, judiciare şi comerciale funcţionează în

---

2393 V Costăchel, Les immunités, p. 74 şi 85

2394B Câmpina, Dezvoltarea economiei feudale şi începuturile luptei pentru centralizarea Statului în a doua jumătate a secolului al V-lea în Moldova şi Ţara Românească, în „Lucrările Sesiunii generale ştiinţifice din 1950”, p 1603 şi 1605“. Vezi Critica justă de C Cihodaru, în „Studii şi Cercetări Ştiinţifice, Istonce, fase. I, (1956). Iaşi, p 169-182, remarcată şi de L Demeny, în Izucenie istorii srednevec voi rumâmi v rumanscoi narodnoi respuclike (1945-1959), în „Sredme Veca”, XVIII. Moldova, I960, p 237

virtutea dreptului bizantin[2395].

D. Mioc ajunge la afirmaţii de-a dreptul surprinzătoare. Într-o parte susţine că ţăranii în sec. X – XIV aveau ca formă predominantă renta în muncă[2396], deci situaţie de sclavie, că ţăranii dădeau „dare asupra pământului”[2397], într-o vreme când totuşi pământurile aparţin feudalilor, iar în altă parte, întemeiat tot pe documente mănăstireşti[2398], declară ca şi V. Costăchel şi B. Câmpina, că în satele boiereşti, cu excepţia birului şi serviciului militai, toate celelalte obligaţiuni

---

2395 N Milaş, dreptul bisericesc, trad Din I germ Bucureşti, 1915, p 425-427, 433 şi 437

2396 D Mioc, L'Evolution de la rente feodale en Valachie et en Moldavie, în „Nouvelle études d’histoire”, Stokholm, 1960, p. 229.

23976 1 D Mioc, Oh ginea şi fiincţiile birului în Ţara Românească până la sfirşitul veacului alXV-lea, p 641, extras din „Studii şi Referate”

2398 Idem, La rente feodale en travail en Vala hie et en Moldavie, în „Revue Roumaine d’histoire”, nr 1, tom I, 1962, p 39-60

trec în contul proprietarului[23992400].

P.P. Panaitescu observa că în secolele XIV – XV, când este vorba de prestaţii şi slujbe datorate feudalilor de către megieşii dependenţi, – termenii înlocuiţi câteodată prin *munci*, ne pun exclusiv în faţă unor prestaţii pentru curteO, care sunt la acea vreme în fond, ale ţării, iar boierii dregători ai domnului, deoarece rezerva feudală în satele boiereşti nu apare decât târziu[2401]. Obligaţia ţăranilor de a munci[2402] o găsim impusă de domnie numai ţăranilor din satele mănăstireşti, ca unii ce erau închinaţi cu toată averea lor, cu trupurile şi sufletele lor mănăstirilor, dar aceasta pentru că nu mergeau la oaste, decât în cazuri extreme şi pentru că mănăstirile aveau braniştele lor[2403].

2399 D Mioc et H. Chircă, L'évolution de la rente feodale, p 230. Dacă ar fi aşa ar însemna că tocmai veniturile în natură şi cele în bani, afară de bir, prestaţiumle şi slujbele care susţin organizarea armată ar aparţine stăpânului feudal, iar birul şi obligaţia de a merge la oaste î se cuvin domnului A concepe aşa ceva. este egal cu a lipsi de obiectivul principal, care este organizarea armată, costul obligaţiunilor economice, a prestaţiilor şi slujbelor, din satele moldoveneşti Se ştie doar că, acestea din urmă (obligaţiunile) sânt aşezate în evul mediu tocmai pentru a susţine organizarea armată in primul rind cavaleria feudală şi nu în a îmbogăţi pe boien. care nu sânt, în fond, decât nişte aleşi ai comunităţilor cu obligaţii militare permanente, confirmaţi de voievozi pnn acte sense =unc.

2400 P P. Panaitescu, Dreptul de strămutare. p. 73.

2401 P. P. Panaitescu, op. cit, p. 73 şi 81 şi urm

2402 A Moldova. veac. XIV-XV. vol I. p 164. 204-205.

2403 C. Cihodaru, Braniştele şi problema apariţiei rezervei seniorale în Moldova, p 27-51, în Analele ştiinţifice ale universităţii „A I. Cuza"din Iaşi. Secţ. Ut, tom HI, Anul 1957, fasc 1-2; V Costăchel, Unele consideraţii phvmd rezerva

Trecând la analiza obligaţiunilor economice, judiciare, militare şi comerciale şi urmărindu-le în mod cronologic, vedem că ele apar descrise abia sub domnia lui Alexandru cel

Bun şi a fiilor lui, odată cu imunităţile acordate de voievozi mănăstirilor, ca unele ce se conduceau după alt drept decât cel românesc. Cu ocazia actelor emise instituţiilor boiereşti, domnia a descris amănunţit obligaţiunile locuitorilor din satele domneşti şi boiereşti după dreptul românesc, de care erau scutiţi oamenii din satele mănăstirilor ca unii ce constituiau averea bisericească, fără posibilitatea revendicării donaţiei, potrivit nomocanoanelor şi codurilor lui Iustinian şi Theodosius[2404].

Astfel, după privilegiile date de domnie, oamenii din satele mănăstirii Pobrata, de lângă Hârlău[2405], de pe Jijia, de la Vicoleni şi Oniceni[2406], ca şi cei de la gura Boteni[2407] erau scutiţi, în conformitate cu principiile dreptului bisericesc de a da *străjeri, zecimală din stupi, să facă podvezi, să se dea dare, posedă şi ihş*, să lucreze la *morile* şi cetăţile domneşti ori să mine vitele domneşti

---

senioral㠮 Ţara Românească şi Moldova în secolul XI”, p 25-36, în „Analele Universităţii”, Bucureşti, Sena Ştiinţe So ci ale-Istorie, Anul X (1961)

2404 N Mii aş. op. cit., p 431-433. Inst. Iustin, II, 7, Digest XXXIX, 5, 1, Cod. Iustin, I, 2, 23, Nomoc, ibidem; Cod Theod. XI, 1, 1 şi 16, 15, 18

24051 5 A. Moldova, veac. XIV-XV, vol. I, p 156-157. 391.

2406 Ibidem, vol I. p 304

2407 Moldavia v. epohu Jeodalizma I, Chişinău, 1961, p 17-19

sau boiereşti la Cetatea Albă. Judecătorii de la ţinuturile Hârlăului, Dorohoi sau Iaşi, globnicii, pripaşarii sau alţi dregători să nu aibă a lua gloaba, nici tretina. Alt judecător să nu aibă decât pe egumen ori dregătorii lui.

Locuitorii din toate satele mănăstirii Neamţ sunt scutiţi, de asemenea, în folosul mănăstirii de toate obligaţiile, afară de oastea cea mare şi aceasta numai când domnul va merge în persoană.[2408]

Locuitorii din satele episcopiei de Roman, din orice limbă ar fi ei, nu vor plăti nici iliş, nici dare, nici podvoade, nici posadă, nici jold, nici la mori

---

2408 A Moldavia, veac XIV-XV, vol. I, p 218-219 şi 223-224, la 11 martie 1446 şi 22 aug. 1447 Satele „să fie slobode de toate, să nu dea aceşti oameni din aceste sate, nici dare, nici posadă, nici iliş, mei podvoadă, nici desetina din stupi, nici de porci Şi, deasemenea, nici la cetate să nu lucreze şi nici la mon şi la iazuri să nu aibă nici o altă dare şi slujbe Şi deasemenea, în aceste sate să umble mei globmci, nici propăşan, nici ilişan şi mei altul mmem dintre dregători şi pererubţn noştn. Şi deasemenea, pe aceşti oameni din aceste sate mmem să nu îndrăznească să-i judece intru nimic şi mei pentru once faptă Iar cui î se va părea strâmbătate de la aceşti oameni din aceste sate, acela să-i părască înaintea egumenului de la Neamţ şi înaintea dregătonlor mănăstini Şi pe alt judeţ să nu aibă Şi deasemenea nici osluhani să nu umble in aceste sate, nici judeţii oncare să nu ia gloabă, când se va face vre-o moarte în satele lor ci singun să ia gloabă“. In pnvilegiul de la 22 august 1447 se mai adaugă „nici tretina chiar dacă între aceşti oameni va fi duşegubină, fie tâlhăne fie orice fel faptă sau mare sau mică, dregătom noştn să nu aibă dreptul să-i judece pe oamenii lor şi nici să-i prade şi să nu plătească aceşti oameni nici o slujbă a noastră şi nici o muncă, afară de oaste când domnia mea va merge în persoană

nu vor lucra, nici la cetate, nici fân nu vor cosi, nici buţi nu vor căra. Judeţii de la ţinut, globnicii, pripăşarii, osluharii, gonitorii din urmă şi pererupţii nu-i vor judeca şi nu vor lua nici gloabă, nici tretina, nici pentru fată mare, nici pentru faptă mică, nici pentru flirt, nici pentru omor, nici pentru răpire de faţă mare. Îi va judeca mitropolitul, protopopul ori ureadnicul lor. Vamă nu vor plăti dregătorilor domneşti, când vor face comerţ cu orice fel de marfa, fie de la peşte proaspăt, fie de la maja sărată, fie de la sare, postav, fier, plute, oale, vase de lemn, varză, mere, miere de albine, nici de la boi sau ialoviţe, cai sau iepe, fiare, jderi sau helgii, chiar dacă vămile vor fi arendate[24092410].

Oamenii din Borhineşti ai mănăstirii Moldoviţa, nu vor da iliş, podvoadă, posadă, dijmă din stupi şi din porci, la mori şi cetatea Sucevei nu vor lucra, vin nu vor căra, nici pe urma tâlharilor nu vor goni şi nici îi vor primi. Numai la oaste vor merge, atunci când se va întâmpla ca domnul să meargă.

Acelaşi lucru reiese şi din privilegiul acordat mănăstirii Bistriţa, la 3 februarie 1467, prin care toate satele sunt scutite de podvoadăst, desetina din stupi, berbinţe de miere ş.a. S2. Sunt descrise foarte amănunţit delictele şi crimele de pe urma cărora egumenul de la Bistriţa putea lua amenzi.

2409 A Moldova, veac. XIV-XV, vol I, p. 295, 342. 343. XV. vol. II, p. 93
2410 Ibidem, vol. I, p 297

Pârcălabii de la Neamţ, judecătorii de la ţinut, adică starostii, globnicii lor, slugile lor nu vor lua de la oamenii lor nici gloabă, nici pentru duşegubină mare, nici pentru tâlhărie, nici pentru furt, nici pentru răpire de fecioară, nici pentru rană sângerândă, nici pentru lovituri cu vânătăi, nici pentru faptă mare sau mică, nici pentru un groş”.

De o foarte mare importanţă pentru obligaţiunile ţăranilor este documentul din 17 aprilie 1475. Dacă până în prezent nu am întâlnit niciun document, în care să apară obligaţiunea ţăranilor de a lucra pământul pentru titularul privilegiului, în acesta ea este arătată clar. Este vorba tot de o mănăstire şi anume, aceea de călugăriţe de la Horodnic, aproape de Rădăuţi.

Existând încă sub Alexandru cel Bun, ea primise două sate, ale căror megieşi au fost impuşi să lucreze la acea mănăstire „iar alt lucru să nu aibă niciunul”, după cum însăşi arată, „cartea” de la Alexandru cel Bun, pentru că în mănăstire trăiau călugăriţe. Satele „unde a fost curtea lui Petru Vrană” şi Balosinăuţii, de pe Suceava, dăruite de Alexandru cel Bun, sunt întărite de Ilie voievod[2411][2412], la 15 iulie 1439 şi de Ştefan voievod[2413], la 1 august 1444. Din documentul dat de Ştefan cel Mare aflăm toate obligaţiunile, de care erau scutiţi oamenii din Balosinăuţi faţă de

---

2411 Ibidem, vol I, p 356.
2412 A. Moldova, veac. XIV-XV. vol I. p 164
2413 Ibidem, vol I, p 204

domnie, numai ca să muncească. În acest act se arată că, oamenii nu vor plăti dare, posadă, podvoade şi iliş, nu vor lucra la cetate, la posadă şi mori, nu vor merge la strajă şi la oaste. Globnicii şi pripăşarii nu-i vor tulbura. Nicio slujbă domnească nu vor face, ci *„săpăcească această mănăstire şi să lucreze acestei mănăstiri*. Iar dacă vor pierde ceva de al mănăstirii sau dacă nu vor munci ce va fi de trebuinţă acelei mănăstiri... să ne dea de ştire”.

Hotărârea domnească, în sensul că oamenii din aceste două sate vor avea numai să muncească, la tot ce-i vor pune călugăriţele, este categorică[2414]. Adăugată la celelalte obligaţiuni ale locuitorilor, datorate mănăstirilor, obligaţia de a munci sub ameninţarea domnească indică gradul mai mare de supunere, de dependenţă şi de obligaţiuni prestate de ţăranii din satele mănăstireşti, care nu merg la oaste, decât numai în cazul când domnul pleacă în persoană.

Din aceste documente redate pe scurt reiese că dările permanente, prestaţiunile, slujbele şi amenzile de care uneori sunt scutiţi oamenii mănăstirilor faţă de domnie, sunt concedate în privilegiile cu imunităţi mănăstirilor. Domnia a avut grijă să le enumere pe toate şi, pe lângă ele şi dregătorii care le urmăresc, în scopul de a hotărî acestora din urmă să nu mai încalce domeniile mănăstireşti, sub pedeapsa pierderii capului. Toate aceste venituri neurmărite de slugile

---

2414 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I, p 404

domneşti vor intra în cămările mănăstirilor. În plus, oamenii din satele mănăstirilor, fiind scutiţi de oaste, vor avea să muncească, datorind ascultas e deplină egumenilor, deoarece sunt închinaţi cu toată averea, cu trupurile şi sufletele lor.

Asemenea documente, cu enumerarea imunităţilor, nu au fost emise însă pentru feudalii laici. Formula *„uric cu tot venitul”* din titlurile de proprietate ale slugilor domneşti este stereotipă, ea însemnând darea pe veci a slujbei militare persoanei care primeşte actul, întărirea moştenirei ori mutarea proprietăţii în momentul transmiterii ori cumpărării satului[2415]. Urmărirea obligaţiilor datorate de locuitorii satelor boiereşti de ţinut, laolaltă cu acele datorate de cei din satele domneşti de ocol sunt întărite şi de existenţa instituţiei ţinutului şi a dregătorilor acesteia sub a cărei supraveghere şi control se află satele boiereşti. Altfel, nu s-ar justifica nici prezenţa instituţiei ocolului şi ţinutului şi a dregătorilor respectivi, în documente.

Doar se precizează întotdeauna că pârcălabii de la cetăţi, vornicii de ocol şi starostii şi judeţii de la ţinuturi cu slugile lor să nu umble în satele mănăstireşti. Din existenţa dregătorilor de ocol şi a celor de ţinut rezultă că cei dintâi urmăreau obligaţiunile oamenilor din satele de ocol, iar cel de al doilea aveau latitudinea şi plenitudinea

---

24158 0 VI Hanga. Contribuţii la problema imunităţii feudale pe teritoriul patriei noastre, în „Studii Umversitatis

drepturilor de a urmări obligaţiile locuitorilor din satele boiereşti, ca unii ce aveau puterea de a controla şi pe stăpâni, în satele lor. În alt chip nici nu poate fi concepută feudalitatea românească în Moldova, decât prin această legătură de vasalitate a stăpânilor de pământ prin dregătorii domneşti de ţinut faţă de domnie.

De aici, urmează că megieşii satelor dependenţi de ocoalele domneşti, ca şi cei din satele boierilor, au obligaţiunile lor pentru întreţinerea armatei. Documentele cu scutiri de dări acordate mănăstirilor pentru locuitorii din satele mănăstireşti, sunt acte pe baza cărora satele respective vor fi apărate de urmărirea funcţionarilor domneşti. În realitate, sătenii care locuiesc în ele dau dările respective călugărilor, pentru întreţinerea bisericilor, şcolilor şi spitalelor, care în această vreme funcţionează pe lângă mănăstiri, conform dreptului bizantină7.

Starea de libertate, cu drepturile de strămutaress asigurate de principiile dreptului vechi românesc[2416] = (valah) şi inexistenţa clăcii erau jinduite chiar de secuii proprietari liberi din cele şapte districte transilvănene. Un act din 1493 ne arată că aceştia îşi părăseau proprietăţile şi averile lor din Transilvania, pentru a se aşeza ca iobagi în satele moldoveneşti, în care ară şi seamănă[2417].

Numai această stare de libertate existentă în

2416B abeş-Boliay“. Sena m. fasc 2 (1960), p. 29-52.
2417 E Hurmuz aki. Documente, H, p 344-345

relaţiile de producţie dintre megieşii dependenţi şi conducătorii lor, războinicii, deveniţi stăpâni feudali în judeciile respective, explică bogăţia şi prosperitatea Moldovei sub îndelungata domnie a dinastiei întemeiate de primul Muşat, în secolul al XIV-lea.

SĂTENII DEPENDENŢI SAU VECINII

După moartea lui Ştefan cel Mare, petrecută în anul 1504, când Moldova a pierdut pe voievodul cu cea mai grea „mână, care a condus-o vreodată, comunităţile casnice megieşeşti organizate în conformitate cu vechile principii de drept românesc au suferit atâtea amputări din pustiirile secolelor XVI ŞI XVII, provocate de popoarele vecine, încât teritoriile satelor distruse au rămas multă vreme în această stare, până ce domnia şi boierii au apelat la oameni din alte neamuri, străine de vechile triburi, numiţi chiar în acte, „oameni din ţări străine”.

Devastările polonilor în partea de nord a ţării, din anii de domnie ai lui Bogdan al III-lea şi Petru Rareş[2418], pustiirile tătarilor din anii 15071513, soldate cu răpirile a 70.000 de locuitori[2419], urmate de campania lui Soliman cel Mare din 15.3.8[2420], care au adus ruina ţării şi răşluirea Tighinei, pustiitoarele incursiuni de pradă din anul

2418 Letopiseţul 7arii Moldovei, p 116, 121, 139, ed G Giurescu, Bucureşti, 1916

2419 E Hurmuzaki. Documente. H2, p 612, XV, p. 202, Bengescu şi Picot, Cronique d’Ureche, p. 241

2420 Letopiseţul Ţării Moldovei, ed cit., p 145-146,1 Bogdan, Cronicile, ed. P P Panaitescu, p 98-99

1574[2421], când tătarii „au ars târgurile” şi „satele au fost date hrană focului până la Roman [2422]„au slăbit în mare măsură şi solidaritatea comunităţilor tribale-gentilice, care formează satul.

În această grea perioadă, concomitent cu vechiul titlu de megieş vor apare în textele scrise de dieci în cancelarie şi alţi termeni pentru locuitorii satelor. Aceştia vor defini raporturile de dependenţă faţă de războinicii satelor, condiţia socială şi economică, dar vor comporta şi pe aceea de indivizi de origine străină, faţă de autohtoni. Un timp, tuturor locuitorilor satului li se va spune încă *oameni*. Aşa apar ungurenii din Topliţa de lângă Oglinzi, din ocolul Târgului Neamţ[2423], cât şi acei de pe Nistru, din satul Copanca, ţinutul Tighina, fraţi ai lui Malic[2424], primii locuitori liberi, iar al doilea fraţi ai războinicului Malic. Tot „oameni” sunt numiţi şi acei chemaţi să se aşeze, în 28 februarie 1586, în seliştea Ahnaşul Mic a mănăstirii Pângăraţi, „ca să facă ascultare mănăstirii” precum şi acei ce vor veni de peste hotare, leali, rus, sârb, grec, valah sau ungur în calitate de colonişti, în 1588[2425] şi 1597, dar înainte de intra în raporturi de dependenţă[2426].

2421 I. Bogdan, Cronicile.., ed. P P Panaitescu, p 150-151
2422 A. Moldova, veac XVI, voi. m. doc. nr. 161, 178,432.
2423 Ibidem, voi HI. doc nr 223
2424 Arhiv Stat Bucureşti, Peceţi, nr 181.
2425 A. Molodva, veac. XVI, vol. IV, doc nr. 207
2426 M Costăchescu, op. cit. H, p 461-464, A. Moldova, veac XVI, voi IU. doc 239; T Codrescu. Uricariul, XX, p 133-137

Uneori, locuitorii satelor sunt numiţi *săteni*, indiferent dacă satul este de ocol sau de ţinut. Aşa apar vânătorii domneşti din Vânătorii Neamţului, în pricina cu mănăstirea de la Neamţ, în 20 octombrie 1585, pentru nişte poiene de pe Bistriţa[2427] precum şi acei din Ţutcani, sat dependent de mănăstirea Bistriţa[2428][2429].

Alteori, diecii şi domnia le zice *ţărani* în raport cu nemeşii10: > şi celelalte categorii sociale,[2430] ori *oameni* = *străini ţărani*, pentru coloniştii străini[2431]. Dar termenul care se va împământeni şi va deveni cel mai frecvent în acte pentru sătenii dependenţi, va fi acela de vecini.

Primul act, în care cancelaria domnească utilizează acest cuvânt, se referă la satul Hodceşti căzut la împărţire, în 4 aprilie 1545, Marinei, strănepoata lui Costea şi Giurgea Stravici[2432].

vorba de locuitorii unui sat boieresc veniţi din ţări străine şi stabiliţi aici cu voia domniei şi a stăpânului feudal, în timp ce în celelalte sate moştenite, cum erau Criveştii, Găurenii şi Răvăcami, nu se aflau asemenea colonişti, din moment ce actul nu spune nimic.

Sensul acesta se desprinde şi din alte acte. Într-o scrisoare particulară trimisă, între 1581 –

2427 A. Moldova, veac XVI, voi. m. doc. 357

2428 Ibidem, XVI, vol IV. doc 489

2429 Ibidem, veac XVI, voi HI, doc 400

2430 Ibidem, veac XVI, vol IV. doc. 5

2431 Gh Ghibănescu, Surele şi Izvoade, XX, p 56-58

2432 Gh Ghibănescu, Surete şi Izvoade, I, p 380-385; A. Moldova, veac. XVI, vol I. p 601-602

1585, de Gheorghe fost logofăt, lui Pătraşcu stolnic, în care acesta din urmă este numit

„Megiaş”, cel diiitâi îl roagă să-i strângă venitul de la „vecini” din satul sau Ivăneşti, de pe Şacovăţ, din ţinutul Cârligătură, cărora el le plătise birul, de patru ani pentru unii şi de cinci ani pentru alţii.10.7 Documentul, fiind copia unei scrisori menţionează că, în scrisoarea originală vecinii au fost trecuţi pe nume într-un catastif. Satul Ivăneşti întărit lui Gheorghe, fost logofăt[24332434], în 25 martie 1585, dovedeşte că, vecinii stabiliţi în el nu pot fi asimilaţi şi deci nici confundaţi cu *megiaşii*, caii din aceste două acte coroborate rezultă că sunt numai Gheorghe logofăt cu Pătraşcu stolnic.

Şi mai clar reiese că, *vecinii* sunt colonişti dintre străinii veniţi în ţara din cărţile domneşti, emise în 3 septembrie 1585 lui Bucium pârcălabul de Hotin cu precizarea să-şi întemeieze, sat, însă oameni din altă ţară ungur, sau muntean sau surb, şi „să-i fie *vecini*”, pe care să-i aşeze în slobozia din Lunca Mare de la Răcăciuni din ţinutul Adjud[2435], în 2 mai 1589, lui Petriman Borileanul diac din Briceni spre a-şi împărţi vecinii cu Pilipovschie din Mihălcouţi[2436], şi în 21 iunie 1590 referitor la procesul dintre răzeşii Bocheai şi

2433 I Bogdan. în Buletinul Comisiunu Istorice. I, Bucureşti. 1915. p. 126. după mss slav nr 8, f. 92 de la Acad
R S. R.
2434 Arhiv Stat Bucureşti, Achiziţii Noi, MMDCLXXXVm/3
2435 Gh Ghibănescu, Surele şi Izvoade, XXIV, p. 189-190, 192.
2436 A Moldova, veac XVI. voi IE. doc. 563

Ostafie din Pomârla, provocat de fuga *vecinilor* lor din sat[2437].

Cu asemenea termen vor fi înregistraţi şi locuitorii aşezaţi în selişte a *Şendnceni*[2438], ce aparţinea de ocolul Dorohoi, în procesul intentat de ei, în 8 august 1614, lui Rugină din Silişeu pentru încălcare de hotar. Nu e vorba în niciun caz de megieşi autohtoni ai unui sat de ocol, ci de oameni străini aduşi şi colonizaţi pe partea de loc din hotarul târgului Dorohoi dăruită la 1 iunie 1522 de Ştefăniţă voievod lui Şandru vornic de Dorohoi numit şi *Şendncă*[2439], de unde şi toponimicul *Şendnceni*.

Cu locuinţele distruse sub Alexandru Lăpuşneanu de către ostile lui Despot Vodă, în ajunul ciocnirii de la Verbia, în 1563, seliştea a rămas pustie până în timpul lui Constantin Movilă. La 12 iunie 1611, ea a fost dăruită lui Vasile Oraş, mare vornic al ţării de Sus[2440], care a adus în ea vecini. Dar confiscată pentru viclenie de la acesta de către Ştefan Tomşa,[2441] ea a fost realipită la hotarul ocolului domnesc. Aşa au devenit locuitorii acestei selişti vecini domneşti.

Folosit de popor pentru a defini pe oamenii

2437 Gh Ghibănescu, Başoteştn şi Romârâa, Iaşi, 1929, p 59-62

2438 Gh Ghibănescu, Surele şi Izvoade, XIV, p. 2.

2439 Ibidem, XIV, p XI. A. Moldova, veac XVI, vol I. p 198

2440 Gh Ghibănescu. op. cit., XIV, p 1-2; A. Moldova, veac XVII, vol II, p 19-20.

2441 Gh. Ghibănescu, op. cit., XIV, p XX-XXI, p. 3, A. Moldova, veac XVII, vol m, p 174; IV, p 18, 402. 403, 429.460-461,492-493, 507, V, p 58, 78. 297. 307, 360

străini veniţi, din ţări vecine, cuvântul *vecin* a fost adoptat treptat în scris, atât în răvaşele particulare cât şi în actele domneşti tot cu acelaşi înţeles, mai întâi pentru a-i distinge de autohtonii *megieşi* şi numai mai apoi în sensul de oameni în dependenţă personală faţă de stăpân. Reprezentând condiţia socială cea mai modestă, noţiunea *vecin* se va extinde cu timpul şi asupra tuturor locuitorilor care vor pierde părţile lor de moşie şi ajunge în situaţia străinilor fără pământ, împreună cu aceştia, ei vor îngroşa rândul ţăranilor destinaţi a fi legaţi de glie. E foarte probabil, că, numai informat pe izvoare de prima mină a scris Dimitrie Cantemir despre provenienţa din ţările vecine a sătenilor aflaţi în stare de dependenţă din Moldova[2442], şi nu bazat numai pe ceea ce afirmase Miron Costin”.

Aceeaşi interpretare va fi dată şi de Dinu C. Arion, numai ca acesta va admite originea cuvântului *vecin* ca derivând din *viens* = sat de coloni spre deosebire de satul de autohtoni[24432444]. Explicaţii de natura celor date de I.C. Filitti, că termenul ar fi o traducere a ungurescului

---

2442 D Cantemir, Descrierea Moldovei, ed P Pandrea, p 232-235.
2443 M Costm. Opere Complete, II, ed V A Urechia, Bucureşti, 1888, p 119
2444 D C. Anon, Ce înţeles au avut actele de donaţiuni domneşti de pământ la începuturile voievodatelor, în „Memoriile Secţiunii de Drept Român şi Istona Dreptului", Memorii, tom I, Bucureşti, 1942, p 73 şi nota.

szomszed[2445], prin slavul *sused*[2446], care nici nu se află, de fapt, printre epitetele ţăranilor din Haliri,[2447] ori ar desemna pe ţăranul din obştea gentilică, după cum vrea Valeria Costăchel[2448], sunt înlăturate de documentele deja trecute în revistă şi de alţii.

Apărut târziu în vocabularul folosit de către diecii de cancelarie, termenul *vecin* reprezintă în Moldova secolului al XVI-lea pe colonul străin leah, rus, moscovit, sirb, grec sau vlah aşa cum am văzut şi aşa cum apare în toate actele referitoare la slobozii[2449]. În secolele următoare, căderea unor răzeşi în starea de dependenţă va atrage după sine pe lângă încadrarea lor în condiţia socială a vecinului şi epitetul respectiv.

Colonizarea seliştelor şi acordarea de slobozii oamenilor din ţări străine care se vor stabili în Moldova ca „vecini” au avut consecinţe foarte serioase asupra condiţiei lor sociale. Prima a fost

2445 I. C Filitti, Proprietatea solului în Principatele Române. p. 132.

2446 A V Boldur, Originea cuvântului „vecini ", Bucureşti, 1940. p 3.

2447 B D Grecov, Ţăranii din Rusia, ed rom. p 15 şi urm

2448 V Costăchel, Viaţa Feudală în Ţara Românească şi Moldova, p 94-95

2449 M Costăchescu, op. cit. H, p. 461-465; A. Moldova, veac. XVI, vol IV, doc nr 207-239, XVII. vol I, doc nr 288, DI, 117, 129, 133, 462, IV, 82. 208, Al Papadopol-Calimah. Sloboziile în România în „Conv Literare“ XVII. nr 12 (1884), p 445, V A Urechia, Notiţe despre slobozii, în „Anal Acad Rom “ S II tom IX (1888), p 25. Vlad D Matei, Contribuţii la studiul satelor de colonizare din Moldova, în „Studii şi articole de Istorie“, VU, Bucureşti, 1965, p 41-68

aceea a dreptului de urmărire din partea stăpânului locului şi revendicare în justiţie în faţa domniei şi Sfatului domnesc, ce trebuie socotită preludiul legării de glie.

Fenomenul a urmat îndată după înmulţirea cazurilor de repopulare a seliştelor cu vecini. Nu întâmplător dă Ieremia Movilă în 15 iulie 1601 mănăstirii Sf. Nicolae din Ţarina Iaşilor, numită Aron Vodă, carte pentru a readuce în satele Giurov şi Nicoreşti din ţinutul Neamţ pe toţi „vecinii”, care au fugit în timpul campaniei lui Mihai Viteazul. Ne aflăm în faţa celui dintâi act de urmărire a vecinilor, act care va pune grele probleme tuturor voievozilor, dar mai ales „vecinilor” chiar din anul de la începutul secolului al XVII-lea.[2450]

Situaţia se va agrava pentru vecini, pe măsură ce frecvenţa războaielor consecvent urmată de pustiirea satelor şi calamităţile naturale (secetă, ierni geroase, molime etc.) vor rării rândurile populaţiei[2451]. Afară de legarea de glie, după introducerea dreptului de urmărire instituit de domnie, stăpânii satelor vor mări numărul obligaţiilor şi reduce pe vecini într-o condiţie aproape identică robilor, provocând astfel fuga lor peste hotare.

2450 A. Moldova, veac. XVU, vol I, doc 24, Al Gonţa, Mănăstirea de la Qreci din Ţarina Iaşilor, în „MitropoliaMoldovei şi Sucevei“.

2451 D. Ciurea, Situaţia politică a Moldovei, în „Şt. şi Cerc Şttint “ Istone, Anul VIII, fasc 2 (1957), p
325-338

O revenire la normal se va petrece abia, în 6 aprilie 1749, când Constantin Mavrocordat, în urma nenumăratelor jalbe primite de la oamenii săteni ce şed pe moşiile mănăstireşti şi boiereşti, în care pârau pe stăpânii satelor, că „îi supun cu vecinătate... părându-le oamenilor că acest nume de vecinic n-are osebire de robie”,[2452] desfiinţează condiţiile de vecinătate şi odată cu ele şi raporturile feudale dintre stăpânii de pământ şi locuitorii satelor[2453], cel puţin de *jure*.

Dar lipsiţi de părnint, de o proprietate teritorială, singura care asigură libertatea în orice orânduire merg în ci să se angajeze spre a munci pe moşia altui stăpân.

De fado, foştii vecini atrăgeau, prin obligaţiile impuse, o nouă stare de dependenţă. Astfel, perioada de după 1749 va forma pentru ei una de tranziţie spre alt regim social-economic, căreia îi va pune capăt abia reforma agrară din 1864.

Cu vecinii însă nu trebuie confundaţi şi posluşnicii din satele mănăstireşti.

POSLUŞNICII

Vechea istoriografie a discutat situaţia

24521 20 N Convan. Contribuţie la obligaţiile ţăranilor din Moldova, în prima jumătate a secolului al XVUl-lea, în „Şt fi Cerc. Şt “, Iafi, 1957. p. 7 fi urm V Mihordea, Les obligations des „vecinii “envers leurs maâtres entre 1650 et 1749. în „Nouvelles études d’histoire“, HI. Bucurefti, 1965, p 153-166

2453 R. Rosetti, Pământul, sătenii şi stăpânii, I. p 457-459, D C Sturza Şcheeanu, Acte şi legiuri. Sena I, vol I, p. 21-23, „Anal. Acad. Rom. M S. 1st “, XXIX(1947), p 458-460; Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVUI-lea, vo\ II. Moldova. 1966. Bucurefti, 1966, p. 287-289

posluşnicilor, dar n-a găsit vreo deosebire dintre condiţiile social-economice ale acestora şi vecini, cu excepţia lui D. Mioc, H. Chircă, Şt. Ştefănescu, pentru Ţara Românească[2454], care-i socotesc agenţi domeniali de administraţie şi execuţie. Urmărind documentele interne moldoveneşti referitoare la această categorie socială, am constatat că de asemenea nici în Moldova posluşnicii nu pot fi asimilaţi cu vecinii.

Cuvântul apare pentru prima oară înscris într-un act emis, în 8 aprilie 1444, de către Ştefan voievod Mitropoliei de Suceava, prin care acorda scutiri posluşnicilor. Deşi privilegiul ne-a parvenit numai într-un rezumat german, originalul scris în limba slavă fiind pierdut, totuşi Manowarda, casierul oraşului Liov, care inventariază arhiva dusă de Dosoftei mitropolitul, în 1684, menţionează termenul *Posluşniken* în limba germană, aşa cum se afla în textul slavon[2455]. Despre cine anume este vorba în acest act, şi cu ce se ocupau aceşti posluşnici rezumatul nu distinge.

Mult mai explicit însă este privilegiul acordat, în 12 aprilie 1458, de Ştefan cel Mare episcopiei de Roman. Confirmiând satele Leucuşeni cu moară şi Dragomireşti cu pod peste Moldova, dăruite încă de Alexandru cel Bun, după enumerarea

---

2454 D Mioc, H Chircă, Şt Ştefănescu, op. cit. p. 223

2455 M Costăchescu, op. cit, II, p. 202, Melchisedec. Chronica Romanului şi a episcopiei de Roman, Bucurefti, 1874, p 118-121; I Bogdan, Documente, I, p 9-11.

scutirilor de dări a oamenilor în favoarea episcopiei, marele voievod adaugă: „Dar câţi oameni ascultă de mitropolia din târgul Romanului (= Kolika liudi sluhaiut o mitropoliu) să nu aibă a-i judeca pe ei nici şoltuzii, nici pârgarii, nici sfetnicii târgului, nici gloabe n-au să ia de la ei, nici pentru sfada, nici pentru ziua de Sf. Ilie.

De asemenea, toţi săracii care *ascultă* de mitropolia noastră, niciun judecător să nu-i judece, decât mitropolitul „sau protopopul sau ureadnicul lui", atât în târg cât şi în sate[2456].

Această deosebire netă făcută de către domnie dintre oamenii săteni din cele două sate ale Episcopiei şi locuitorii din târgul Romanului care ascultă de mitropolit şi nu cad sub jurisdicţia şoltuzului, pârgarilor şi consilierilor comunali, sunt arătaţi în documentele ulterioare ca oameni cu alte ocupaţii: cârciumari, cojocari, meseriaşi (măcelari), morari, goştinari,[2457] *vien*. Ei locuiesc într-o suburbie a târgului numită *posluşnici*[2458], toţi străini veniţi din alte ţări ca vecini, dar oameni cu meserie, aşa cum apar şi posluşnicii episcopiei de Huşi scutiţi de Gaspar voievod[2459], „ca să aibă a sluji sfintei episcopii şi să fie dea ei posluşenie".

Din toate aceste acte ale celor trei episcopii rezultă clar că posluşnicii sunt meseriaşi de

2456 A Moldova, veac XVII. vol H. p 291, m. p 98. 100, 145, V. p 294

2457 Ibidem, veac XVII, vol IV. p. 326

2458 Melchisedec, op. ciL, I, p 139

2459 Idem, Cronica Huşilor şi a episcopiei cu asemenea numirea. Bucureşti. 1869, p 33

origine etnică străină şi cu alte ocupaţii decât cultivatorii de ogoare.

De altfel, spre aceleaşi constatări ne duc şi privilegiile mănăstireşti. Cele patru sălaşe de tătari închinate de Alexandru cel Bun, în 31 octombrie 1402, mănăstirii de la Moldoviţa pentru a lucra la morile, sladniţa cu berărie[2460] şi piua de bătut sumane[2461] de la Baia sunt numite „case de posluşnici”[2462], la 11 noiembrie 1580. E foarte probabil că aceştia erau descendente din sălaşele de tătari amintite de privilegiile anterioare. Scutiţi de dările obişnuite aceste „case de posluşnici” dădeau, în 10 ianuarie 1592[2463], în 3 şi 8 ianuarie 1593[2464] şi în 17 mai 1595[2465] numai darea împărătească (haraciul).

Din cărţile domneşti emise mănăstirii Pobrata de Petru Rareş[2466], în 24 aprilie 1543, şi de Iancu Sasu[2467], în 21 iulie 1581, posluşnicii apar alături de ureadnicii egumenului, ca oameni instruiţi în meseria armelor. „Să fie tari şi puternici a păzi iezerul Beleul şi mlăjetul de la Văleni din ţinutul Tigheci, şi să aibă a confisca, de la acei care ar pescui ori tăia mlăjet, „măiestriile şi carul cu boi, securea şi toate celelalte obiecte”. Erau deci

2460 M. Costăchescu, op. cit, I, p 45-46
2461 Ibidem, I. p 187-189. 505-506
2462 A Moldova, veac XVI, voi Ut, doc. 194
2463 Ibidem, veac. XVI, vol IV, doc. Al = posluşmc e un morar
2464 Ibidem, veac. XVI, vol IV. doc. 83 şi 152.
2465 T Codrescu, Uncariul, XXIH, p 36
2466 A Moldova, veac XVI, vol. I, doc 373. 374
2467 Ibidem, veac XVI, vol IV. doc. 219

oameni de arme – „gens d’armes”.

Pentru aceleaşi rosturi sunt dăruiţi şi cei zece posluşnici de Ion Nicoară Potcoavă[2468] pe lângă mănăstirea de la Văleni, Piatra Neamţ. Dintre aceştia, trei sunt din Vânătorii domneşti de pe Bistriţa, iar şapte din alte sate domneşti, la care se va mai adaugă un morar pentru moara de la Dăneşti[2469], scutiţi de iliş şi muncă de Aron Vodă. Cu misiunea de a păzi iezerul Cahov mai apar şi cei doisprezece posluşnici ai mănăstirii Galata, de la Reni pe Dunăre din ţinutul Caliul[2470], pe care vornicii şi pârgarii din acest oraş nu-i puteau judeca şi supăra cu dări, după însăşi poruncile lui Petru Şchiopul, precum şi acei ce aveau să apere mănăstirea Socola de tâlhari, doisprezece posluşnici la număr, vânduţi de Dumitraşco Cantacuzino şi Constantin Cantemir[2471].

Atribuţiile acestor din urmă, cunoscuţi sub termenul *posluşnici,* trecuţi în revistă ca fiind ataşaţi pe lângă mănăstirile de la Văleni, Pobrata, Galata şi Socola sunt conturate expres de Miron Bainovschi în actul din 27 septembrie 1627. „Egumenul să nu aibă slugi *curteni,* adică ostaşi de la curţile domneşti de ţinut pentru apărarea

---

2468 Ibidem, veac XVI, vol III, doc 116

2469 Ibidem, veac XVI, vol IV, doc. 51

2470 A Moldova, veac XVI, voi HI. doc 493, IV, doc 124, 187, 295.

2471 Arhiv Stat. Bucureşti, Mănăstirea Galata, mss 555, f 3, Arh Stat Bucureşti, Mănăstirea Socola, VI/2, 4, 5,6,7. 8. 12, 17, 18.61,71,72

mănăstirilor, *ci să aibă posluşnici să slujească*[2472]

După cum se poate observa din compararea căiţilor domneşti, posluşnicii sunt oameni veniţi din ţări străine, folosiţi de episcopi şi egumeni, pe deoparte ca meseriaşi, morari, berari, vieri grădinari, curelari, butnari etc, iar pe de altă parte ca oameni pricepuţi în meşteşugul armelor, dar deosebiţi de curteni.

Dacă în calitatea de meseriaşi produc bunuri necesare călugărilor şi mănăstirilor, în aceea de jandarmi ei au îndeletnicirea de a păzi aceste bunuri, aşa cum apără şi mănăstirile de jefuitori, făcând serviciul de strajă. Ambele categorii trebuie să fie la dispoziţia călugărilor, în orice oră din zi sau noapte, „să slujească”, adică să fie *de slujbă, de serviciu*, termen exprimat în limba slavă prin poslujenie147 = de unde *poslujnic*, întotdeauna scutiţi de dări, cu excepţia haraciului, deosebit deposluşanne[2473] = *ascultare*.

Deşi veniţi din ţări străine, ca vecini la început, prin îndeletnicirile lor ei se deosebesc de sătenii vecini angajaţi în slobozii în calitate de agricultori. Acest fapt a reieşit cu prisosinţă din actele văzute în subcapitolul *vecini*, cât şi din acele de aici.

Fiind angajaţi ca meseriaşi care produc pentru mănăstiri ori în scopul de a servi ca paznici

---

2472 Fr Miklosich, Lexicon Paleo-slovenico.... p 634, col. I, in limba greacă Suxkovux, de la Ôiockcxveiv = servire, in latină
2473 Ibidem, p. 634. col II, in limba greacă cxKOoaru; = obedienta în latină

înarmaţi, posluşnicii erau scutiţi de dări către stăpâni şi către domn, spre deosebite de vecini care după trecerea anilor de „slobozie” aveau obligaţii nenumărate faţă de egumeni şi episcopi. Singura obligaţie comună era aceea a haraciului împărătesc. Ea reiese limpede de tot din mai multe hrisoave din secolul al XVIII-lea dar şi dintr-un act dat de Constantin Cantemir, în 24 ianuarie 1693, mănăstirilor: Galala, Baraovschi, Biraova, Sf. Sava, Cetăţuia, Hlincea, Dealul Mare, Dumbrăviţa, Bistriţa, Tazlău şi Caşin, toate închinate Sfântului Mormânt de la Ierusalim.

„Aflându-se ocinile sale cu *vecini* şi *posluşnici* toate pustii, cum şi ţara şi mănăstirile foarte slabe… într-aceste vremi cumplite şi la pustietate”, consemnează documentul, domnia porunceşte ca cei 29 vecini a mănăstirii Galata să dea fiecare anual o chilă de grâu şi câte 2 ughi şi toţi împreună un cal la împărăţie; cei 28 vecini ai mănăstirii Bamovschi câte 3 ughi pe an flecare de şi o chilă de grâu şi toţi împreună un cal împărătesc, în timp ce posluşnicii mănăstirilor Baraovschi şi Cetăţuia (8 ai celei dintâi şi 8 ai celei din urmă) să dea numai câte 2 ughi pe an.[2474] Evidenţa acestor deosebiri fiind aşa de notorie, alte comentarii în plus le socotim de prisos.

Aflaţi pe o treaptă superioară *sătenilor vecini*, posluşnicilor le era deschisă calea nu numai de a

---

24741 4p Paul Mihail, documente moldoveneşti, găsite la Constantinopol, în „Cerc 1st.“ Anul X-XII (1934-1936). nr 1. p 108-109

intra în călugărie, ci şi aurcapână la cel mai înalt post din conducerea mănăstirilor =

egumenatul.[2475]

Studierea izvoarelor istorice din secolele XIV – XVIII privind pe locuitorii satului moldovenesc ne-a dus spre câteva constatări demne de reţinut.

Faţă de opiniile mai vechi din istoriografia românească ce faţă de cele contradictorii ale cercetătorilor mai noi, se poate spune, din analiza documentelor că, locuitorii ţării Moldovei trăiau liberi după principiile dreptului românesc, în acte *jus valachicum*.

Aşezaţi de veacuri în unităţi administrative numite *sate*, ei apar în secolele XIV – XV sub epitete ca: *oameni*, *pământem*, *agricultori*, *supuşi*, *săraci* şi *iobagi*, iar în cele următoare, *vecini*, *ţărani* şi *posluşmei*.

Satele erau împărţite după centrele administrative de care aparţin, în: a) *sate de ocol* şi b) *sate de ţinut* a). *Satele de ocol* au fost socotite de voievozi ca domneşti. Toţi locuitorii lor, megieşi liberi, erau de două categorii: 1) megieşi păstori ce trăiau în codrul Câmpulungului Moldovenesc şi în Ţara Vrancei, care nu dădeau dijme decât din animale şi produsele acestora; şi 2) agricultori pământeni, din aşezările încă neacordate cu cărţi domneşti vreunui războinic, care aflaţi sub jurisdicţia vornicilor de ocol satisfăceau toate obligaţiile lor, fără ca să depindă de un stăpân teritorial, dar nici ei nu aveau titluri

2475 A Moldova, veac XVI, vol IV, doc 41

de proprietate.

b). *Satele de ţinut* erau: 1) boiereşti şi 2) mănăstireşti sau episcopale.

Locuitorii din satele dăruite cu cărţi boierilor aveau aceleaşi obligaţiuni faţă de stat ca şi megieşii din satele de ocol, dar depinzând de un războinic, titular al unui titlu de proprietate „uric cu tot venitul", cădeau împreună cu stăpânii lor sub jurisdicţia dregătorilor de la ţinuturi, în această situaţie, stăpânii satelor organizau şi administrau veniturile adunate pentru pregătirea militară, cu purtări ai căiţilor de *jusslujenie*, iar foştii megieşi erau socotiţi în dependenţa reală.

Locuitorii satelor mănăstireşti şi episcopale erau la dispoziţia egumenilor cu trupurile şi sufletele lor, ca unii ce au fost închinaţi de domnie sau boieri lui Dumnezeu *piae causae*. Daniile fiind irevocabile, ei erau obligaţi să muncească, să producă bunuri pentru întreţinerea mănăstirilor şi paza acestora de tâlhari, fiind în schimb scutiţi de a merge la oaste. *Călugăiii organizează şi administrează satele locuitorilor şi bunurile produse conform principiilor legislaţiei bizantine*, a dreptului canonic şi *nu potrivit lui – Jus valachicum*.

Dependenţi numai de mănăstiri, în virtutea donaţiilor *piae causae*, ei dădeau contribuţiile lor în natură în întregime spre întreţinerea acestora, a şcolilor şi spitalelor ce funcţionează pe lângă mănăstiri şi munceau pentru călugări, pe lângă că asigurau paza. În asemenea condiţii, locuitorii

satelor mănăstireşti şi episcopale organizaţi şi administraţi, după dreptul bizantin, de călugări au avut o situaţie mai grea, decât acei din satele de ţinut şi de ocol care se cârmuiesc după principiile dreptului valah.

Aşa-zisele imunităţi mănăstireşti acordate de domnie, care interzic dregătorilor de ţinut să intre pe teritoriile satelor închinate mănăstirilor, se înfăptuiau şi intrau în vigoare potrivit canoanelor 11 – 13 al Sinodului de la Niceia (751) din legislaţia bizantină şi nu ca o favoare a domniei.

Oamenii străini (rus, leah, moscovit, grec, ungur, valah, sau muntean) veniţi începând din secolul al XVI-lea, pentru a se aşeza în seliştele boiereşti, domneşti sau mănăstireşti ca oameni în dependenţă personală, vor fi numiţi *vecini*. Cu timpul, în situaţia acestora vor fi asimilaţi şi sătenii cu dependenţa reală din satele boiereşti de ţinut, iar începând cu secolul al XVII-lea, toţi locuitorii satelor vor fi legaţi de glie, situaţie care va dura până la reforma lui C. Mavrocordat (1749).

O situaţie mai deosebită o vor avea străinii cu meserii numiţi *posluşmei*.

ROBII ŢIGANI ŞI TĂTARI ÎN SATUL MOLDOVENESC

DIN EVUL MEDIU

Aşezaţi pe la periferiile satelor şi oraşelor din toată Moldova, alteori chiar în inima acestora pe lângă fostele curţi boiereşti sau mitoace mănăstireşti şi, câteodată, fonii în d sate întregi

îndeletnicindu-se cu agricultura concomitent cu prelucrarea lemnului şi fierului, sunt cunoscuţii ţigani.

Apărând sub acest nume încă din veacul al XIV-lea, robii ţiganii, care au dat Moldovei pe voievodul Ştefan Răzvan[2476], (15941595) dar şi pe vestitul călău al lui Ştefan Tomşa[2477], alcătuind în evul mediu clasa robilor şi având în producţia meşteşugărească a economiei feudale închise un rol deosebit, au constituit subiectul de cercetare încă din veacul al XVIQ-lea.

Hălăduind în neştire şi fără un ţel precis în toată Europa încă din evul mediu, ei au fost cunoscuţi de popoarele europene sub diferite nume.

Popoarele nordice, finlandezii, suedezii, şi danezii le spun *tartares* şi *săraceni*, după apropierea în obiceiuri cu mongolii. Englezii le zic *gypsi*, adică egipteni, după asemănarea lor cu aceştia Pentru belgieni şi olandezi ei sunt*idolatres* şi *heidenen* deoarece adoră elementele naturii. În faţa francezilor ei sunt *omi* sau *boemi*. Spaniolii îi cunosc sub numele *gitanos* dar şi *egypciano*, portughezii sub acela de *ciganos*.

24761 31 A D Xenopol, Istoria România din Dacia traiană, Iaşi, 1890, voi m, p 194, 217-218, 481

2477 M Costin, Opere, Bucureşti. 1958, ed P P Panaitescu. p 61 „Domnia lui Ştefan cel Tomşea, cum s-au început în vărsări de sânge, tot aşa au şi trăit Ave un ţigan calo ce se dzice pierdzătonu de oameni, ţigan gros şi mare de trup. Acela stnga de multe on înaintea lui, arătându pre boien: „S-au îngrăşat doamne, berbecii, bum sântu de giunghiat“ Ştefan Vodă ridea la aceste cuvinte şi dăruia bani ţiganului“

Italienii le zic *zingari*, germanii *Zigeuner*, popoarele slave *ţigani*, ungurii *czigany* şi *Faraonzetseg*, *românii aţigani* şi *ţigani*, grecii *atingani* dGiyKavoi, după numele unei secte din Asia mică dar şi *caţiveli*, iar turcii *arami* şi *tehingenes*.

ORIGINEA ŢIGANILOR, DUPĂ BIBLIOGRAFIA CUNOSCUTĂ PÂNĂ ACUM

Despre locul de origine şi când au intrat ţiganii în istorie s-a discutat şi se va mai discuta încă, deoarece, cu toată participarea la dezbateri şi a lingviştilor nu s-a ajuns însă la o singură părere[2478]. Semnalaţi în Ungaria în armata lui Bela al IV-lea (1235 – 1270) sub numele de *Cingaii*[2479], şi ca paiticipând în anul 1260 la bătălia împotriva cehilor[2480], ei sunt găsiţi de către Giovanandrea

---

2478 M Kogălmceanu, Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des cigains connus en France sous le nom de Bohémiens, Berlin, 1837, ed A Oţetea, p 562, M Stătescu, încenări asupra originii ţiganilor, Craiova, 1884, p 10, D Dan, Die Zigeuner in der Bukowina, Cernăuţi, 1893, p. 6; Gh. Potra, Contribuţiuni la istoha ţiganilor din România, Bucureşti, 1939, p 13-14

2479 J P Ludwig afirmă că a văzut o cronică, în care se menţionează că, pe la 1250, se aflau pnntre popoarele lm Bella al IV-lea un popor numit Cingari sau Gingan - ap A. Poissonnier, Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes, Pans, 1866, pli.

2480 Fr Palacky, Geschichte von Böhmen, Praga, 1839, vol. H, part I, p 175; I. A Fessier, Geschichte von Ungarn, Leipzig, 1867, p 403, D Dan, Die Zigeuner in der Bukowina, Cernăuţi, 1893, p 15. „Einige autoren glauben, dass sich auch Zigeuner in Jahre 1260 im Heere des Ungarkönigs Bella IV (1235-1270) vor gefunden haben sollen, und stutzen diese ihre Ansich aufceine

Grorno, la 19 decembrie 1564, în Transilvania, denumiţi tot *Cingan*, parte lucrând pământul, iar parte folosiţi ca auxiliari în cele două corpuri de armată[2481], fără a li se da originea.

Andreaş prezbiterul Ratisbonei, care, la 1433 le zice *Cingam*, îi consideră ca veniţi din Egipt[2482]. La fel credeau I. Thomasius[2483] şi B. Herbelot[2484]. Pe la anul 1700 germanul Wagenseil a lansat părerea că ei ar fi iudei[2485], după felul lor rătăcitor.

Dimitrie Cantemir, este şi el dezorientat, la 1723, asupra originii acestui popor[2486]. Tot fără a le da originea îi caracterizează şi Aventin ca veniţi în Europa apuseană din Turcia şi Ungaria[2487] Dar în anul 1763, Ştefan Valvy, student maghiar la

---

in der böhmischen Chronik befindlichen Notiz, wo er heisst, dass, sich unter der Söldlingen der Ungarkönigs Bella auch „Gingaren“ befunden haben“.

2481 A Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti, Bucureşti, 1929, vol. I, p 254-255

2482 Cronica Bavareză, p 112 apus, A. poissonnier, op. cit, p. 21, „Eodem anno (1433) venerunt ad terram nostram quidam de populo, Cinganorum qui dicebant se esse de Aegipto“

2483 Iacob Thomasius, Dissertatio philosophica de Cingaris in dişputationem proposita Lipsiae, Lipsea, 1671,
p. 24

24841 39 B. D’Herbelot, Bibliothèque Onentale au Dictionnaire universel contenant généralement tout ce qui regarde la connaissance des peuples de l'Orient, Paris, 1697, apud G. F Black, A. Oipsy Bibliography, Leverpool, 1909, p 54

2485 M. Block, Moeurs et coutumes des tsiganes, Pans, 1936, p. 35.

2486 D Cantemir, Descrierea Moldovei, trad rom de Petre Pandrea. Bucureşti, 1956, p 230-231

2487 Apud A Poissonnier, op. cit, p 21 „C’est une horde de bandits venus des frontières de la Hongne et de la Turquie“.

facultatea de teologie protestantă a universităţii din Leyden, cunoscând trei studenţi indieni din Malabara, a constatat că limba acestora se aseamănă cu a ţiganilor din Ungaria, districtul Comom.

După această descoperire, semnalată în ziarul vienez „Wiener Zeigen” şi publicarea unui vocabular de 1.000 de cuvinte, s-a stabilit că limba ţiganilor fiind de origine indiană şi înrudită cu vechea sancrită nu urmează decât că şi ei sunt original i din India[2488].

Studiile de filologie comparată întreprinse pe la 1777 de învăţaţii germani I.C. Rudiger, Kraus şi Zippel au ajuns tot la originea industană a limbii ţiganilor, ceea ce a detenu în al pe istoricul Grellmann să susţină că ţiganii sunt indieni ca origine[2489].

N-au lipsit voci însă care au susţinut, şi după publicarea studiilor văzute mai sus, că ţiganii sunt egipteni, blestemaţi a trăi nomazi şi în mizerie încă de profeţii biblici[2490], ori socotiţi supravieţuitori ai oştii faraonului, înecată în

---

2488 M Block, op. cit, p. 37,1 Chelcea, Ţiganii din România, Bucureşti, 1944, p 11.

2489 H M Grellmann, Die Zigeuner, ein historischen Versuch über Lebensari und Verfassung dieses Volks, Lipsea, şi Dessau, 1783, p 3 şi urm

2490 S Roberts, The Gypsies, Their origin continuance and de tination, as clearly in the prophecies of Isaiah, Jeremiah and Ezekiels,London, 1736, p., 259 şi urm

Marea Roşie[2491], sau originari din Libia[2492]. Studii ulterioare, cum sunt cele publicate mai apoi de M. Kogălniceanu[2493], Spengler[2494] şi a... au adus din nou dovezi despre originea indiană a ţiganilor.

Cel care stabileşte însă definitiv înrudirea limbii ţiganilor cu limba neoariană şi anume cu aceea din India de Nord este învăţatul Port[2495], urmat de Vaillant[2496].

Sintetizând diferitele pared emise asupra originii lor, Martin Block serie că, după impresiile pe care le oferă acest popor până la cercetarea limbii lor, „la Egipt ar trebui să ne gândim văz în d proporţiile impozante ale pieptului la femeia ţigancă; asemănarea în destinele seculare ar vorbi de o origine iudaică; aspectul exterior, felul apariţiei ar viza pe tătarii = mongoli. Aceasta ar fi dus adevăr la oarecari convingeri dacă ţiganii n-ar fi avut idiomul lor particular” 171[2497]

24911 60 M Block, op. at, p. 32-33

2492 A Poissonnier, op. cit, p. 12.

2493 M Kogălniceanu, Esquisse sur I "histoire des mœurs et la langue des Cigains connus en France sous le nom de Bohémiens, Berlin, 1837, ed. A Oţetea, p. 562 şi urm

2494 Fr R Spengler, Dissertatio Historico-Juridica de Cinganis sive Zigeums Lugdunum, 1839, p 1-4 şi urm v şi C A. Stoide „Contribuţia studiului „Esquisse sur l'histoire des Cigans a lui M.Kogălmceanu la teza de doctorat a olandezului F. R. Spengler“ ôin 1839, Bucureşti, 1946, p. 2-15

2495 A F Pott, Éie Zigeuner in Europa und Asien, Halle, 1844, p 42.

2496 J. J. Vaillant. Les Romes, Histoire vraie de vrais Bohémiens, Pans, 1857, p 4-182.

2497 M Block, op. cit., p 37.

Scurgându-se din nordul Indiei timp de trei secole la rând în cep în d din veacul al IX-lea şi terminând la sfârşitul celui de al XI-lea[2498], triburile de indieni denumite şi *Cingan* au făcut primul mare popas în Afganistan, de unde au luat în vocabularul lor o serie de cuvinte din neoariană *Sindhi*[2499]. Au trecut apoi în Persia şi au împrumutat şi de acolo o mulţime de cuvinte[2500]. La aceste împrumuturi au mai adăugat şi altele din limba greacă, în vremea când au locuit sub stăpânirea Imperiului bizantin în Asia Mică, de unde li s-a suprapus numele de *atingani* –, după numele unei secte creştine cu influenţe iudaice care a supravieţuit până în veacul al XIII-lea döiy Kavoi,[2501]. Din Persia şi Asia Mică ar fi trecut în Europa, pe două căi. Una prin Caucaz şi nordul Mării Negre aduşi de tătari (la 1241), şi alta peste Helespont, încă în sec. Al XI-lea.

Cu toate aceste studii lingvistice, care demonstrează originea indiană a lor, după limba vorbită, totuşi unii învăţaţi i-au considerat

---

2498 Ibidem, p. 39

2499 G. I. Ascoli, Zigeunen sches Nachtrag zu Pott. Die Zigeuner in Europa und Asien, Halle, 1865, p 4 şi urm.

2500 D Cantemir, op. cit, p. 231, M J de Goeje, Memoire sur les migrations des Tsiganes a travers l'Asie, Leyda, 1903, cf „Enciclopedia Italiana* XXXV, p 958.

25011 70 Fr Miklosich, Ursprung des Wortes Zigeuner in Denksschrijten der K. K. Akademie der Wissentschaften zu Wien, XXVI, p 60, vezi şi D Dan, op. ciL, p 5 n

- Über die Mundarten und die Wanderun en der Zigeuner Europas (fase. I-XIE, Wien 1872-1880) Zweiter Theil, Die Wanderungen der Zigeuner, vol HI, 1873, p 1-21.

mongoli, cunoscuţi şi sub numele de curgani[2502][2503], iar alţii persani17 s.

Paul Bataillard a mers până acolo încât a fixat locul lor de origine în Caucaz, luându-se după meseria lor de a prelucra bronzul şi flerul. Învăţind meşteşugul zeului Vulcan al prelucrării metalelor, cu 3.000 ani înainte de Hristos[2504], ei sunt preocupaţi şi astăzi cu acesta.

Din Caucaz, o parte ar fi trecut în Europa pe la nordul Mării Negre, parte din ei însă sunt semnalaţi în Asia Mică[2505] încă din veacul al XI-lea sub numele grecesc eucava, ca locuitorilst ai Imperiului bizantin, de unde au trecut în Balcani[2506], după unii în număr de 100.000 oameni[2507] şi apoi în ţările române[2508].

Mai târziu, de aici, în veacurile al XIV-lea şi al XV-lea s-au răspândit în celelalte ţari europene[2509]

2502 A Poissomer, Les esclaves, p. 11-113.

2503 M J Goeje, Memoire sur les migrations des Tsiganes à travers l'Asie, Leyda, 1903, cf. „Enciclopedia Italiană XXXV**, p 958

2504 Paul Bataillard, Sur les origines de Bohémiens, Paris, 1875, p 11, 19 şi urm.

2505 H von Wlislocki, Vom Wandern den Zigeuner Volks, Hamburg, 1890, p 98, D Dan, op. ciL, p. 10.

2506 Idem, Nouvelles recherches sur l'apparition et la dispersion de Bohemiens en Europe, Pans, 1899, p 5 şi urm.

2507 I. H Schwicker, Die Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen, Wien, 1883, p 19; Gh Potra, op. ciL, p. 17

2508 A poissonnier. Les esclaves..., p 11. şi Notice historique sur les tsiganes. Bucarest, 1854, p. 7 şi urm

2509 Art Haberlandt şi M haberlandt, Die Völker Europe und ihre Volkstümliche Kultur, Stuttgart, 1928, p 297

un număr de peste 250.000,[2510] având ca drum principal de scurgere Valea Dunării[2511].

ISTORIOGRAFIA DESPRE ROBII ŢIGANI DIN ROMÂNIA

Fostul domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir, menţionând printre locuitorii Moldovei şi „ţiganii cei cu mulţi copii” scrie că, „aceştia sunt împrăştiaţi ici şi colo în toată Moldova şi nu afli boier care să nu aibă în stăpânirea sa câteva sălaşe de-ale lor. De unde şi când a venit acest neam în Moldova? Nu ştiu nici ei înşişi şi nici nu se găseşte nimic despre dânşii în cronicile noastre. Toţi ţiganii, din toate ţinuturile au acelaşi grai, care este amestecat cu multe cuvinte greceşti şi, pesemne şi persieneşti. Ei nu au altă îndeletnicire afară de fierăie şi zlătărie. Au aceeaşi înfăţişare şi aceleaşi năravuri ca şi ţiganii din alte tării; însuşirile lor cele mai de seamă şi ceea ce îi deosebeşte de alţii sunt trândăvia şi furtişagul”.[2512]

Dionisie Fotino nu dă nici el ştiri despre originea ţiganilor. Se rezumă doar la a-i împărţi în ţigani domneşti, boiereşti şi mănăstireşti după stăpâni; în rudari, băieşi sau aurari, ursari, lingurari şi lăeşi, după ocupaţii şi vătraşi şi slobozi, după aşezat e, după care adaugă pe

---

2510 P Batanlard, Nouvelles rec here hes, p 5, J Vaillant, op. cit, p 183-223

2511 E Pittard, La Roumanie, Pans. 1917, p 312; şi Les Peuples des Balkans, Pans, 1920, p 410

2512 D Cantemir, op. ciL, p 230-231.

lăutarii cu vioara, cobza şi chitara[2513].

Istoricii M. Kogălniceanu[2514], A. Poissonnier[2515], Vaillant[2516], B.P. Haşdeu[2517], Schwicker[2518], D. Dan[2519], Wlislocki[2520], M. Stătescu[2521], Oswald von Neuschatz[2522], B. Constantinescu[2523], O. Lecca[2524], N. Iorga[2525], Pop Şerboianu[2526], Ghebora Adalbert[2527], M. Emerit[2528],

---

2513 A. <ï>o>T£ivoç, IccTopicx Trçç ndX.t AaKiotç, Viena, 1819, torn IH, p 408-410 sau Istoria generală a Daciei, trad, rom de Sum on, Bucureşti, 1859, tom. IU, p. 341.

2514 M Kogălniceanu, op. cit, p 562

2515 A Poissonnier, op. cit., p 29 şi urm

25161 93 Vaillant, op. cit, p. 260-458

2517 B P Hasdeu, Arhiva Istorică a României, Buc., 1867, tom HI, p. 191-193

2518 Schwicker, Die Zigeuner, p 30.

2519 D Dan, Die Zigeuner in der Bukowina, Cernăuţi, 1883, p 14 şi urm

25201 90 Wliclocki, Zur Volkstunde der transiIvanischen Zigeuner, Hamburg, 1887, p 8, idem, - Die Sprache der transilvanischen Zigeuner, Leipzig. 1884

2521 M Stănescu. încercări asupra originii ţiganilor, Craiova, 1884, p 13

2522 Oswald von Neuschatz, Moldawische Zigeuner, Cernăuţi, 1886, p. 152 şi urm

2523 B. Constantinescu, Probe de limba şi literatură ţiganilor din România, Bucureşti, 1878, p. 5

25243 00 O Lecca. Asupra originii şi istoriei ţiganilor în rev. „Viaţa Rom ", Anul 1908, HI, p 192 şi urm

25253 01 N Iorga. Anciens documents du droit roumain. Pans, Bucureşti, 1930 prefaţa, pag 22-23

25263 03 C. S Pop Şerboianu, Les Tsiganes, Pans, 1930, p 53

25273 03 Ghebora Adalbert, Situaţia juridică a ţiganilor din Ardeal, Bucureşti, 1933, p. 8 şi urm-

25283 04 M. Emerit, Sur la condition des esclaves dans l'ancienne Roumanie în Revue histonque du Sud-Est européen,

T. Gh. Bulat[2529], Scurtulencu Boris[2530], Gh. Potra[2531], şi I. Chelcea[2532] îi consideră de origine indiană, aduşi de tătari la 1241.

E demn de amintit aici şi tradiţia păstrată de unii bătrâni din Moldova, care consideră pe ţigani ca hainiţi, punând originea robiei ţiganilor pe seama lui Ham, fiul lui Noe, blestemat de tatăl său pentru că a râs de goliciunea sa, când acesta dormea dezvelit sub influenţa unei băuturi îmbătătoare. Explicaţia aceasta este desigur de origine biblică.

Pe seama acesteia pun însă bătrânii şi denumirile sub care apar ţiganii în gura poporului român: hainiţi, harapi, faraoni etc.

Fără îndoială că nu putem lua în consideraţie această ultimă explicaţie dată de tradiţie pe baza bibliei. Dar dacă admitem întru totul originea indiană a ţiganilor robi din ţările româneşti de ce denumirea de ţigan a fost sinonimă cu rob în documentele româneşti? – iar biserica, instituţie creştină, care a proclamat egalitatea în drepturi în faţa cerului a tuturor oamenilor, a trebuit să binecuvânteze aşezăm intui robiei, să-şi însuşească robi şi să-i exploateze veacuri la lind în înţelegere cu boierii şi voievozii ţării şi să le

VII, nr 7-9(1930), p 129 şi urm.

25293 05 T Gh. Bulat, Ţiganii domneşti din Moldova la 18101 n rev „Arhivele Basarabiei", Anul IV, nr. 2, Chişinău, 1933, p 85

25303 06 B. Scurtulencu, Situaţia jundico-economică a ţiganilor din Principatele Române, Iaşi. 1938. p 18

2531 Gh Potra, op. cit. p 4, 25

2532 I Ghelcea. Ţiganii din România, Bucureşti, 1944, p 5-201

creeze un regim special de tratament până şi după moartea lor, – creându-le, chiar când aceştia deveniseră creştini ortodocşi, cu cimitire separate de ale românilor ortodocşi207.208 sunt şi rămân întrebări fără răspuns. Explicaţii asupra originii acestei instituţii existente în satul românesc medieval nu ni le oferă nici prof. N. Grigoraş, în ultimul studiu atât de documentat pe izvoare interne[2533]. De aceea, o reluare a problemei pe bază de date istorice se impune de la sine, pentru a putea descoperi originea robiei la români şi, apoi, a încerca să stabilim cauzele care au dus la căderea în robie a ţiganilor şi stabilirea lor în satele moldoveneşti.

Poporul român cu poziţia sa geografică în care s-a format şi dezvoltat, a fost din veacul al treilea al erei noastre victima a o serie de încălcări din partea multor popoare care în acest neîntrerupt şir de năvăliri, nu şi-au însuşit, desigur, numai bunurile materiale de care aveau nevoie, ci şi oameni captivi.

Ne lipsesc documentele necesare pentru a ilustra luarea de prizonieri şi transformarea lor în robi în perioada din veacul al IV-lea şi până în veacul al X-lea de pe teritoriul ţării noastre, dar obiceiul a fost practicat de toate popoarele nomade, îndată ce a fost organizată cancelaria regatului maghiar, ni s-au transmis, ştiri. Prima

---

2533 N Gngoraş, Robia în Moldova de la întemeierea statului până la mijlocul secolului al XVUI-lea, Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A D Xenopol“. IV, 1967, Iaşi. p 31-79.

menţiune e aceea din 1068, când pecenegii iau în robie pe fiica episcopului de Oradea[2534], şi pe mulţi alţi locuitori din regiune.

Din cunoscuta lucrare a lui Rogerius aflăm de cruzimile săvârşite de tătari şi de înrobirile făcute de aceştia printre populaţia Transilvaniei.[2535] Captivi saşi din această ţară românească vom găsi până şi la curtea hanului din Mongolia[2536]. Unele răpiri de oameni din Ungaria, Transilvania şi din Moldova sunt menţionate într-un document din 1246 chiar, valorificat prima dată de prof. Şt. Pascu[2537], iar altele le arată regele Bela al IV-lea în câteva acte din 1268[2538].

La 3 septembrie 1288, călugării predicatori obţineau scrisori de la papa Nicolae al IV-lea pentru a merge în ţara săracenilor, cumanilor, românilor, tătarilor şi altora şi la creştini robiţi de tătari din aceste părţi[2539].

Până şi documentele moldoveneşti din

2534 M. H Thwrocz, Cronica Hungarorum, cap. XLIX în I G Schwandtner, Scnptores Rerum Hungaricarum, Vindobona, 1746, 116-117

2535 Rogenus. Miserabile Carmen. în I. G. Schwandtner, op. cit., p. 302-315 sau Cântecul de jale în Izvoarele Istoriei Românilor, vol V, Bucureşti, 1935, p 74-97, ed Popa-Lisseanu

2536 Hurmuzah - Densuşianu, II, p 265-266, „sclavam teutonicam "

2537 Şt. Pascu, Contnbuţiuni documentare la istoria românilor, în sec X ITT-XIV, Sibiu, 1944, p 15

2538 Hurmuzah - Densuşianu, I, 1, p 338-339 Doc. priv. Ist Rom. C. Trans, veac XQI, (1250-1300), p 100

2539 Ibidem, I. l.p 483 Doc.priv. 1st. Rom. C. Trans, veac. XIII (1250-1330). p 302

veacurile al XV – XVI-lea sunt pline de moldoveni robiţi de tătari[2540] şi de turci în incursiunile lor[2541]. În faţa acestor atacuri permanente e sigur că nici creştinii nu au stat cu braţele încrucişate.

Slavii din nord au răspuns cu armele la atacurile lor. La 1287, papa Honoriu chema la o cruciadă împotriva tătarilor, săracenilor şi nogailor pe regii Poloniei, pe nobilii din Polonia şi Slavonia[2542].

Slavii din răsărit au dus în permanenţă războaie cu cotropitorii pământului lor, instituind larindul lor robia, pentru cei pe care-i prindeau în lupte[2543].

La fel au procedat ungurii, după stabilirea lor în Panonia şi ocuparea Transilvaniei, faţă de acei străini care pătrundeau prin trecătorile Carpaţilor. Încă la începutul secolului al XIII-lea cronicarul maghiar, Simon de Keza, scrie că: „prizonierii care au fost luaţi de la popoarele creştine (ungurii) îi iau acasă şi-i ţin după obicei pe lângă corturile lor, având să-şi ducă traiul întocmai ca şi cumanii. După creştinarea ungurilor, prizonierii de război au fost puşi să cultive pământul ca şi ceilalţi

---

2540 Doc. pnv. 1st Rom., A. Moldova, veac XIV-XV, vol. I, p. 367

2541 Sead-Eddm în Ajhiva Istorică, I, 2, p 31; şi A. Moldova, veac. XVI, voi HI, 445, IV, 279

2542 D.I.R.C. Trans, vol H, p 281.

2543 B D Grekov, Ţăranii in Rusia din cele mai vechi timpuri vină în secolul XVII, trad rom Bucureşti, 1952, p. 141-160

creştini şi să plătească dări[2544][2545].

În ce priveşte pe prizonierii proveniţi de la popoarele păgâne, el arată că, Vaticanul este acela care a legiferat robia lor: „Scaunul apostolic a voit – spune el – ca paginii să fie supuşi creştinilor. De aceea, astfel de captivi se numesc captivi-n/zeg. Din aceştia, biserica a încuviinţat fiecărui ungur să aibă şi să ţină”.

Potrivit acestei hotărâri papale, regii unguri au procedat în consecinţă. Au transformat în robi pe toţi prinşii în războaie, care proveneau dintre păgâni.

În felul acesta, nu e de mirare de loc că găsim robi proveniţi dintr-un popor denumit *săraceni*, care apar ca supuşi şi plătesc dări la Pesta 23, în anul 1218, chiar înainte de marea invazie a tătarilor.

Pătrunderea acestui popor păgân în Transilvania şi Ungaria şi pericolul convieţuirii lui cu românii şi ungurii creştini a atras din partea lui Robert, arhiepiscopul de Strigoniu, a unui interdict asupra întregului regat ungar.

Pentru ridicarea interdictului regele Andrei al II-lea dă un înscris, în septembrie 1233, lui Iacob episcop de Preneşte, să intervină la Roma. El jură pe evanghelie că: „de acum înainte, evreii –, care

---

2544 Simion de Keza, Cronica Ungarilor, ed. G Popa-Lisseanu, „Izvoarele Istonei Românilor", Bucureşti, 1935. vol IV, p. 113-114

2545 Fr Zimmermann, C. Wemer, G. Muller, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Ersten Band. I Hermannstadt. 1892. p. 17, D.I.R.C. Trans, vol I, p 168

nu erau decât chazarii –, săracenii şi ismaeliţii... vor fi arătaţi prin semne deosebite şi vor fi despărţiţi de creştini şi nu li se va îngădui ca aceştia să aibă robi creştini”. Totodată el dă ordine dregătorilor să scoată pe creştini din puterea săracinilor şi din convieţuirea cu ei.

„Iar dacă se vor afla, în ciuda acestor rânduieli – spune regele – creştini convieţuind cu sarac ini sau săracini având robi creştini, ori creştini uniţi în orice chip cu femeile săracinilor sau săracini cu ale creştinilor fie sub forma căsătoriei fie în altă formă, să fie pedepsiţi pentru o asemenea unire, fie că e vorba de creştini, fie de evrei sau păgâni, cu pierderea tuturor bunurilor şi, nu mai puţin, să fie daţi de rege pentru totdeauna *ca robi creştinilor*, (în textul latin = *în servitutem christianonim*) *2” 4*.

Documentul este de mare valoare pentru istoria robiei la românii din Transilvania şi Moldova El dovedeşte că Biserica romano-catolică a hotărât instituirea robiei pentru neamul săracinilor păgâni şi chazarilor mozaici, turci de origine pătrunşi în Transilvania, înainte de a fi apărut tătarii, după anii 643.

De la chazari a rămas în toponimia românească denumirile locurilor: ... Jidan, Jidov, Jidovină, Jideşti, Jidovişte, Jidoviştiţa225 şi numele unei bălţi Chazar, lângă Arad226. Iar numele *Jedan* II găsim păstrat în onomastică, de un ţigan al lui Nicoară Prăjescu-logofăt şi la 15 mai 1618, pe proprietatea sa de la Stolniceni – Prăjescu de

pe Şiret227.

Din această weme a veacului al XIII-lea, când sărac în îi prinşi în război de unguri şi romani au fost transformaţi în robi, au păstrat popoarele nordice, finlandezii, suedezii şi danezii în limba lor denumirea de săraceni pentru ţiganii22S nomazi.

Numărul celor supuşi de unguri a crescut şi mai mult în preajma anului 1238, când cumanii împinşi de mongoli s-au stabilit în Transilvania pe Mureş, în Crişana pe Crişuri şi în Banat între Dunăre şi Tisa şi pe Mureş229. Apropiindu-se foarte mult prin modul lor de viaţă cu ţiganii corturari, ei au fost luaţi de cehi ca atare. I.P. Ludwig afumă, că a văzut o cronică boemă care enumera, printre popoarele ce locuiau în regatul lui Bela al IV-lea, şi un popor cu numele de Cingari sau Gingari.230 După o însemnare a aceleiaşi *Cronici boeme*, aceştia ar fi participat la bătălia de la Kreussenbrunn, în anul 1260 alături de unguri contra lui Ottokar II al Boemiei, dai numiţi ţigani de această dată. – 01

Ori se ştie din izvoarele ungureşti că armata lui Bella al IV-lea era formată „afară de unguri, din români, cumani, pecenegi şi ismaeliţi, slavi, secui, sârbi, bosniaci, greci şi bulgari232.

Organizate pe seminţii, toate aceste triburi ale săracenilor şi ismaeliţilor trăiau, probabil, după aceleaşi obiceiuri, pe care le constatăm la cumani în veacul al XIII-lea şi la aşa numiţii ţigani,

de mai târziu.[2546]

În actul emis de Ladislau Cumanul, la 10 august 1279, în Sinodul de la Buda[2547], de a creştina pe cumani, de la care luase şapte ostateci după cele şapte seminţii, se descrie şi felul de viaţă al acestora.

1. Domnii cumanilor, Alpar şi Ozur se hotărăsc să părăsească cultul idolilor şi li se porunceşte să se aşeze în locurile indicate de Sinod, adică între Dunăre şi Tisa, între Timiş şi Mureş, pe Mureş pe ambele lui maluri, între Mureş şi Criş şi Pe Crişuri, adică în acele locuri în care i-a aşezat Bela al IV-lea dintru început pe fiecare seminţie;

2. Vor părăsi corturile şi casele de pislă şi vor locui în sate după obiceiul creştin, în clădiri şi case statornice;

3. Îşi vor rade barba;

4. Îşi vor scurta părul;

5. Îşi vor schimba portul hainelor.

6. Vor îmbrăţişa obiceiurile creştine;

7. Se vor înfrâna de a mai devârşi pe viitor *nelegiuiri şi viclenii*, nobilii lor fiind obligaţi a merge la oaste.

2546 Mihail Dan, Cehi, slovaci şi români în veacurile Xlll-XVJ, Sibiu, 1944, p 19-21; Fr Palacky, Geschichte von Böhmen, vol E, p l.p 175,1 A. Fessier, Geschichte von Ungarn, Leipzig, 1867, p 403.

25473 33 Hurmuzah-Densuşianu. I. 1, p 426-429. D.I.R.C. Trans. II, p. 218-219 Cronica Pictată de la Vie na. în „Izvoarele Istoriei Românilor". Bucureşti, 1937, vol IV, p. 221-222, ed Popa-Lisseanu

Lovind în obiceiurile şi credinţele lor, această hotărâre luată de Sinodul de la Buda n-a putut fi aplicată din cauza opoziţiei făcute de poporul de rând, care n-a voit să-şi schimbe modul de viaţă. Iar toate presiunile făcute de Biserica romano-catolică prin stăpânirea maghiară a dus la răscoala de la Houd, din anii 1282 – 1283. Reacţiunea a fost însă promptă. Biserica romano-catolică a hotărât la 1 ianuarie 1284, confiscarea pământului dat lui Alpar de Bela al IV-lea şi încredinţarea lui voievodului Transilvaniei, Rofoyn.[2548]

Parte din răsculaţi, după înfrângerea lor, s-au retras, în taină, peste munţi în Moldova, unde au fost urmăriţi de Ladislau Cumanul, cum spune documentul, *până în ţara de la hotarele tătarilor*, se care nu le mai călcase niciunul din înaintaşii săi, spre a-i readuce sub stăpânirea maghiară[2549]. De o readucere în Transilvania a acestora nu poate fi vorba, căci regele se retrase repede hăituit, la 1285, de către tătari până în Câmpia Tisei, unde au poposit până în primăvara anului următor[2550].

Cei rămaşi în Transilvania, Crişana şi Banat, dezmoşteniţi de pământ în urma răscoalei, au continuat să-şi ducă traiul după obiceiul

---

25483 34 Hurmuzah-Densuşianu, I, 1, p 447-448, 484^185, D.I.R. Trans, E, p. 254-255; 292-293.

25493 35 Hurmuzah-Densuşianu, I, p 404-405, D.1.R.C, Trans, E, 292-293

25503 30 Gh Brătianu, Tradiţia istorică despre întemeierea statelor Româneşti, Bucureşti, p 945

nomazilor. E foarte semnificativ faptul că, tocmai în aceste regiuni dintre Dunăre şi Tisa, dintre Timiş şi Mureş, pe Crişuri şi în centrul Transilvaniei se aflau şi în secolul al XIX-lea[2551], ca şi astăzi, cel mai mare număr de ţigani. Cea mai mare curiozitate însă la aceşti robi este că, deşi Biserica romano-catolică a fost cea dintâi care a căutat să-i convertească, totuşi majoritatea dintre ei sunt ortodocşi şi greco-catolici. Statistica din 1893 ne arată că din 154.086 ţigani din Ungaria şi Transilvania, 110.295 erau ortodocşi ori greco-catolici şi restul catolici, iar din aceştia 43% vorbeau limba română şi 24% limba maghiară[2552].

Pe săracenii şi cumanii retraşi înspre părţile tătăreşti îi găsim amestecaţi la 3 septembrie 1288, printre tătari şi români. Papa Nicolae al IV-lea, care cunoştea popoarele de la marginea regatului ungar prin misionarii săi, arăta în scrisorile de călătorie date călugărilor predicatori, că aceştia merg în ţara săracenilor cumanilor, românilor, tătarilor ş.a.[2553]

De aici din părţile tătăreşti, sus-numiţii săraceni aliaţi cu tătarii ameninţă cu incursiuni Transilvania şi Ungaria[2554], ceea ce determină pe papa Honoriu al III-lea, la 12 martie 1287, şi pe

---

25513 37 B Auerbach, Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie, Pans, 1917, p 461 Schwicker, op. cit, p 76-80, 86-87.

25523 38 I. Chelcea, op. cit, p 17

25533 39 Hurmuzah-Densuşianu, I. 1, p 466, 483, D.I.R.C. Trans, II, p 281-285, 302

25543 40 Ibidem,, I, 1, p 477 şi 504, D.I.R.C. Trans, II, p. 1-2 şi 354.

papa Nicolae al IV-lea, la 23 iulie 1290, să îndemne la o cruciadă împotriva lor pe Rudolf, împăratul Germaniei.[2555]

După asasinarea lui Ladislau Cumanul, care adoptase obiceiurile cumanilor, lăsând pre creştini robi la săraceni, el însuşi părăsindu-şi regina şi trăind cu Edua născută dintr-un tată rob şi mama captivă[2556], expediţiile ungare împotriva saracenilor şi tătarilor au fost reluate abia în anul 1319, de către Carol Robert[2557].

De data aceasta scopul principal a fost de a ocupa regiunea de la răsărit de Carpaţi. Faptul ne este confirmat şi de documentele ulterioare. Venind în Transilvania în vara anului 1324 ca să ocupe cetatea Deva şi să liniştească pe ultimii rebeli[2558], Carol Robert trimite pe căpitanul regal Phinta „în chiar *ţara tătarilor* ca să facă strajă nouă şi regatului nostru", împreună cu alţi credincioşi[2559], iar Basarab I, voievodul Ţării Româneşti şi probabil şi cel al Moldovei de nord îi dădură ajutor.

La Königsberg, se vorbea că în această

25553 41 Hurmuzah-Densuşianu, I, 1, p 495-496, 498-499, D.I.R.C. Trans, II, p 321, 331-334 şi urm
25563 43 Ibidem, I. 1, p 430-434, 463^65. 467-476, C. Trans, U, 223, 283-248, 285-286, 287. 297
25573 43 Şt Pas cu, Contribuţiuni documentare la Istoiia Românilor în sec. XIII şi XIV, Cluj, Sibiu, 1944-1945, p 18
25583 44 Hurmuzah-Densuşianu, I, l,p 58.
25593 45 Zimmermenn-Wemer, op. ciL, vol. I. 388-389; D.I.R.C. Trans, veac XIV, vol. II, p. 135

expediţie ar fi fost omorâţi 30.000 de păgâni[2560]. Papa însuşi primea, la 1 octombrie 1325, doi copii de tătari, ca robi[2561].

Campaniile împotriva tătarilor au fost continuate de Ludovic cel Mare cu mai mult curaj, după ce Olgierd marele duce al Lituaniei a bătut, în mod cumplit la 1333, pe tătari începând de la Marea de Azov şi până la Cetatea Albă[2562]

În 1343 Andrei Lackfi, corniţele secuilor a organizat o expediţie contra lor cu care ocazie a prins şi o căpetenie tătară cu numele Atlamoş.[2563] La această campanie au luat parte români din Maramureş sub comanda lui Dragoş Vodă[2564] cei din Ţara Românească, sub voievodul lor Alexandru Basarab[2565] şi cei din Moldova[2566]

În urma acestor lupte, autohtonii au adoptat

25603 46 Scriptores reium Prussicarum, I, p 213.

25613 47 Theiner, Monumenta Hungaronim Vaticana, I, p 501. cf Hie Minea, Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol Robert (noiembrie 1330), în rev. „Cercetări Istonce". p 328, anul V-VII, 1929-1931, Iaşi, 1932, p 328

25623 48 Şt Samicki, Annales Polomcorum, Lipsiae. 1712, lib VI, col. 1134; N. Iorga, Studii asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, Bucureşti. 1899. p 37

25633 49 loan de Kükullo, Cronicae Hungarorum, în I C. Schwandtner, op. cit., p. 177; D.I.R.C. Trans, veac XIV, vol. IV, p. 128-129

25643 50 N Iorga, Istoria Românilor, Bucureşti, 1937, p 204-207, A Filipescu, Voevodatul Maramureşului, Sibiu, 1945, p 7-9; D.I.R.C. Trans, veac XIV, vol IV, p 296-297, Mihaly, Diplome Maramureşene din sec. XTV-XV, Maramureş-Sighet, 1900, p 13, 64.

25653 51 C C Giurescu, Istoria Românilor, Bucureşti, 1942, ed IV, vol I, p. 37-67; N Iorga, op. ciL, p 186.

faţă de săraceni, chazari, ismaeliţi şi tătari aceeaşi tactică, pe care o aplicau ei autohtonilor: *transformarea tuturor prizonierilor de război în robi*. Numai în felul acesta se explică marele număr de robi din Transilvania în evul mediu. Oraşul Bistriţa şi împrejurările lui, care obţin, la 24 august 1353, de la Ludovic cel Mare, un privilegiu comercial[2567] în aceste părţi răsăritene, au rămas până în veacul al XIX-lea un important centru de robi ţigani[2568].

Din penoada veacurilor XI – XIV deci, îşi trage originea instituţia robiei la românii din Transilvania. Le temelia ei în statul maghiar nu stă numai hotărârea papei, ca toţi păgânii care încalcă graniţele statului apostolic să fie transformaţi în robi, hotărâre menţionată de cronicarul Simon de Keza, ci necesitatea de a face inofensiv pe duşman scăpat de sabie şi obiceiul de a răsplăti pe luptători cu prada lui de război. Această hotărâre a fost aplicată de unguri chiar faţă de saşii din Transilvania[25692570], când aceştia s-a răsculat, în anul 1277, şi-au ars Alba Iulia. Tot

---

25663 53 D Onciul, Dragoş şi Bogdan, în Opere complete, ed. A. Sacerdoţeanu, tom I, p. 74-78

25673 53 Fr. Zimmermann, C. Werner, G Muller, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgnen, Zweiter Band (1342-1390), Hermennstadt. 1897. p 97. 9

25683 54 Sch wicker, op. cit., p. 76-80.

25693 55 Hurmuzaki-Densuşianu, I, p 411, D.I.R.C. Trans,, vol II (1251-1300), p 256-257, Cidex Diplomaticus Patiius, VI, p. 301-302.

25703 56 I Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, Bucureşti, 1913. vol I, p 140

în această epocă trebuie căutată şi originea robiei şi în Moldova

O dovadă sigură că în Moldova robia e mai veche decât invazia tătarilor este afirmaţia lui Ştefan cel Mare făcută, în 8 februarie 1470, odată cu eliberarea din robie a tătarului domnesc Oană, că acesta nu va mai plăti dări după *dreptul robilor şi al tătarilor*, adică după acel drept mai vechi în care fuseseră asimilaţi şi tătarii prinşi în lupte. Documentele moldoveneşti dau informaţii apoi că domnia dispunea de robi proveniţi din tătaii încă din primii ani ai veacului al XV-lea, cu puţin timp după organizarea cancelariei moldoveneşti. Privilegiile mănăstirii Moldoviţa,[2571] din 31 octombrie 1402 şi 25 august 1454, ale mănăstirii Pobrata[2572], din 22 septembrie 1411, din 7 mai 1443, din 26 ianuarie şi 3 aprilie 1453, din 9 iulie 1466 şi din 19 august 1472; ale mănăstirii Bistriţa[2573], din 8 iulie 1428, din 15 septembrie 1462 şi din 13 februarie 1466; ale mănăstirii Neamţ[2574] din 30 noiembrie 1436, din 31 iulie

---

25713 57 M Costăchescu, Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, Iaşi, 1931-1932, vol. I, p 45, vol H,
p. 509

25723 58 Ibidem, vol. I, p 95; vol. II, p. 129, 445, 466,1 Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, Bucureşti, 1913, voi I.p
106,173

25733 59 M Costăchescu, op. cit., vol II, p 222-223, idem. Doc. de la Ştefan cel Mare, Iaşi, 1948, p 11, A. Moldova, veac XTV-XP, vol. I, p. 341

25743 Ä0 M Costăchescu, Doc. de la Ştefan cel Mare, vol. I, p 494, vol. II, p 400, 494; I Bogdan, op. cit., vol I. p
6, 312.

1451, din 20 iulie 1453, din 13 februarie 1458 şi din 1 noiembrie 1487, ale mitropoliei de Roman[2575], din 30 septembrie 1445 şi din 4 aprilie 1488 confirmă existenţa lor ca robi dăruiţi de domni împreună cu familiile lor în stăpânirea bisericii. La fel apar tătarii ca robi ai domniei în Tg. Neamţ[2576], în 3 aprilie 1453 şi la 9 iulie 1466 în proprietatea panului Giulea Pântece şi a ginerelui său Soldan, la Tamârtaşeuţi" 63, pe Şoinuz (azi sat inclus în Fălticeni, reg. Suceava), la 22 septembrie 1411.

În satele Răuceni[2577] de pe Suceava şi Jijia ale boierului Stravici la 12 mai 1425, în Mândreşti[2578], pe Siret, la curtea lui Ion Jumătate, la 7 iulie 1430, 3 alinţii pe Siret, curţile şi morile *şi cu tătani* ce sunt la acele curţi", în satul Mianouţi[2579], pe Suceava al lui Danco, fiul lui Giurgiu de la Frătăuţi, la 9 noiembrie 1433 *„şipatm sălaşun de tătan"* etc...

Aceste date nu sunt numai dovezi care demonstrează existenţa mongolilor în stare de robie din veacurile al XIII-lea şi al XIV-lea, ci probe evidente că săracenii, chazarii, ismaeliţii, cumanii şi pecenegii cunoscuţi din scrisorile papale, că erau amestecaţi la un loc cu tătarii, fraţii lor de

---

25753 41 M Costăchescu, op. cit., vol II, p 236,1 Bogdan, op. cit, vol. I, p 342.
25763 63 M. Costăchescu, op. cit., vol II, p. 466,1 Bogdan, op. cit, vol. I, p 14, vol. II, p. 106 363 Ibidem, op. cit., vol I. p 92, 95
25773 64 M Costăchescu, op. cit., vol I. p 173.
2578 Ibidem, vol I.p. 299.
2579 Ibidem, v ol I.p 366, 367

sânge, ajunşi sub stăpânirea acestora din urmă după 1241, au fost consideraţi de români, în genere, ca *tătari* şi trataţi, în consecinţă, ca robi, ca fiind *tătari*. Toţi aceşti mongoli robi cunoscuţi ca tătari în documente, amestecându-se în veacul al XV-lea cu cetele de *ţigani robi*., altă categorie de robi, de origine ariană, îşi pierd treptat numele de *tătari*, când e vorba de întărirea lor ca *robi*. Numele lor dispare cu totul din actele emise de cancelaria domnească în veacul al XVI-lea şi e înlocuit cu acela de *ţigani robi*. Fenomenul acesta poate fi observat în toate privilegiile de întărire din veacul al XVI-lea ale mănăstirilor, despre care a fost vorba mai sus, că au fost dăruite cu tătari în veacul al XV-lea. Cercetate pe rând, actele *mănăstirii Moldoviţa*[25802581], din 3 aprilie 1578, din 11 noiembrie 1580, din 10 ianuarie 1592, din 8 ianuarie 1593 şi din 18 mai 1595, *ale mănăstirii Pobrata262*, din 20 martie 1554, din 11 mai 1581 şi din 28 mai 1593, *ale mănăstirii Bistriţa*[25822583], din 22 mai 1572, din 11 mai 1581, din 14 mai 1592 şi din 13 iunie 1599, ale *mănăstirii* Neam (27D, din 11 mai 1581, din 20 aprilie 1592 şi din 16 mai 1595, şi *ale episcopiei de Roman271*, din 10 iunie 1587 şi din 27 mai 1593 precizează că tuturor le sunt întărite, pe baza liricelor din veacul

---

25802 61 D.I.R.A., Moldova veacului XVI. voi IU, p 94, 149, IV, p 42, 62-63, 122.
25813 68 Ibidem, XVI, vol II, p 53-54, IE, 160-161, IV, 86
25823 09 Ibidem, XVI, voi m, 7. 159, IV. 56, 260.
2583Ş tiinţifice“, Iafi. 1951, vol I, fasc. 2, p 372-387

al XV-lea, *drepţii lor ţigani robi* (în textul slav ţigani-holopi). Alte acte din veacul al XVI-lea, emise de cancelaria moldovenească reţin numele de *tătan*, dar numai când aceştia fac incursiuni în Moldova şi duc în robie pe locuitorii ei.

Motivul acestui amestec e lesne de înţeles. Având aceeaşi soartă de rob, ca şi ţiganii, poporul le-a spus tuturor celor din categoria robilor: *ţigani*, nume care devenise încă din veacul al XIV-lea şi al XV-lea sinonim cu *rob272*. Astfel, nu e de mirare că, privilegiile de întărire a vechilor danii de tătari, acordate de domnie mănăstirilor moldoveneşti menţionate mai sus, nu mai prevăd în cuprinsul lor categoria de robi *tătari*, ci numai de *ţigani robi*.

Ne aflăm exact în faţa aceluiaşi fenomen petrecut cu toate neamurile mongole care, pierzându-şi numele după câteva decenii de la marea invazie din 1241, apar ca robi sub numele de tătari, în veacul al XV-lea.

Dacă însă pe triburile mongole ale săracenilor, chazarii or, ismaeliţilor, cumanilor, pecenegilor, uzilor şi tătarilor, cancelaria moldovenească i-a putut uşor confunda şi considera pe toţi tătari încă chiar la începutul veacului al XV-lea, ei fiind de aceeaşi rasă şi cu aceleaşi moravuri, trecerea tătarilor după amestecul lor cu ţiganii de origine ariană numai sub denumirea de ţigani, fără a mai face deosebirea de origine etnică între cele două grupuri de robi, s-a făcut din cauză că ambele

grupuri făceau parte din aceeaşi pătură socială a *robilor*.

Ori din a doua jumătate a veacului al XV-lea şi în veacurile următoare pe statul moldovean şi pe marii feudali – boierii şi mănăstirile – nu-i mai interesau decât robii ca factor economic în gospodăria feudală, el nemaiprezentând sub aspectul, politic un pericol, din momentul în care fusese transformat în rob. Afară de aceasta între ţigani şi tătari s-a făcut un amestec efectiv, nu numai în ce priveşte aşezările comune, ocupaţiile şi obiceiurile, ci chiar înrudirile prin căsătorii. Dispărând, în felul acesta, ca grup separat de robi, a fost lesne de tot să se piardă şi numele de tătari în actele de cancelarie emise pentru stăpânii de robi. În toponimie s-au mai păstrat doar câteva nume de localităţi, care mai păstrează amintirea vechilor aşezări ale robilor tătari. Aşa sunt satele *Tătan* sau Tătămf73, sat în vatra mănăstirii Pobrata, Tataraşi274, la Piatra Neamţ, *Tătăraşi275*, la Suceava şi *Tătăraşi*, la Iaşi[2584].

Întemeiaţi pe asemenea probe documentare istorice nu greşim dacă afirmăm cu tărie că la originea robiei în Ungaria, Transilvania, Ţara Românească şi Moldova stau turco-mongolii prinşi în război şi după aceea ţiganii indo-europeni.

Aceste concluzii sunt întărite şi de antropologi. Istoricul francez A. Poissonnier menţionează în cunoscuta sa lucrare despre ţigani, că sunt autori care caută să demonstreze

---

25843 76 N A Bogdan, Oraşul Iaşi, Iaşi, 1913. ed Ii-a, p 82

că robii ţigani sunt la origine tătari[2585], cunoscuţi şi sub numele de *curgani*, aparţinând marii familii a mongolilor[2586]. Dar el nu-i enumera pe aceşti autori, iar el însuşi socoteşte că patria originară a ţiganilor nu poate fi decât Libia sau Industanul[2587].

Martin Blok distinge în rasa ţiganilor[2588] – după conformaţia fizică – două categorii de tipuri: I) dolihocefali, 74% cu trăsături regulate, faţa ovală, bărbia pătrată, bine tăiată, sprâncene în relief, nas subţire şi aquilin – şi II) brahicefali, *9*% care se disting prin nasul turtit, fălcile ieşite în afară, bărbia proeminentă.

Existenţa acestor două tipuri de ţigani confirmă şi din punct de vedere antropologic deja existenţa a două rase fundamental deosebite una de alta, în rândul lor. Ori din cercetările marelui antropolog Deniker numai mongolii sunt dintre toate popoarele Asiei, brahicefali[2589]. Pe baza studiilor lui Deniker, întreprinzându-se cercetări în mijlocul ţiganilor din România de către E. Pittard, s-a putut constata că între ei sunt în adevăr, două tipuri de oameni: dolihocefali şi brahicefali.[2590]

Aceste verificări ştiinţifice din domeniul antropologiei confirmă întru totul datele istorice,

---

25853 77 A Poissonnier, Les esc laves tsiganes.... p 11-12.
25863 78 Ibidem, tsiganes.... p 11-12
25873 79 Ibidem, p 12.
2588 M Block, op. cit., p 80-81
25893 81 Deniker, Essai d'une classification des races humaines. Pans, 1889, LVT, p. 320, 440.
25903 83 E Pittard, Les races et l'histoire. Pans, 1924, p 460-471, E. Pittard, La Roumanie, Pans, 1917, p 312. şi

pe care le-am văzut până acum că robii din România şi Ungaria provin din două rase distincte: dintre mongoli brahicefali şi dintre ţigani arieni dolihocefali. În felul acesta, afirmaţiile atât de categorice ale lingviştilor, că toţi ţiganii robi sunt de origine indiană şi primite fără rezerve de unii istorici, trebuie crezute numai în parte, ele necorespunzând cu datele istorice şi cercetărilor antropologice.

CUM AU AJUNS ŢIGANII ROBI LA ROMÂNI

Porniţi din patria lor India în căutarea mijloacelor pentru existenţă, ca şi triburile turcice şi mongole, *Cingarii*, un trib de indieni nomazi care şi-a impus numele mai târziu în Europa pentru tot ce era locuitor în cort, aşa cum tribul maghiarilor şi-a impus numele faţă de celelalte triburi de unguri sunt cunoscuţi în Ungaria sub acest nume încă de la 1250, dacă e să dăm crezare *Cronicii boeme* semnalate de I.P. Ludwig[25912592].

Potrivit acestui izvor narativ ceh, ar trebui să admitem prezenţa cinganilor în Ung aii a, odată cu aceea a tătarilor care au călcat pusta panonă la 1241. Din nefericire însă, neştiind când a fost scrisă acea *Cronică boemă* care semnalează tribul *Cinganlor* printre popoarele lui Bela al n-lea la 1250 şi neavând, la îndemână nici textul ei pentru a putea verifica personal afirmaţia menţionată de A. Poissonnier, nu putem acorda încredere deplină

25913 83 A Poissonnier, Les esclaves, p. 11.

2592 B P Harden, Arhiva Istorică a României, Bucureşti, 1867, voi HI, p 191-193

unei informaţii neconfirmată niciodată de documentele coroanei maghiare din veacurile al XIII-lea şi al XIV-lea. E foarte posibil ca tribul *cinganlor* să-şi fi făcut apariţia în Europa încă din veacul al XIII-lea, dar documentar îi găsim menţionaţi pentru prima dată în Iugoslavia, abia la 1348.

Denumiţi în limba slavă *ţăngază*, un număr din aceşti robi sunt dăruiţi de Ştefan Duşan mănăstirii Sf. Arhangheli de la Prizren. Denumirea de *Ţăngan* din limba slavă pentru numele *Cingan* s-a făcut după acelaşi fenomen lingvistic prin care cuvântul *Caesar* din limba latină a dat în limba slavă*Ţ esar* = prescurtat *Tzar*. Apariţia lor aşa de târziu în documentele sârbeşti trebuie pusă în legătură cu împingerea lor din Asia Mică, probabil de către turci mai curând.

În Ţara Românească, ei apar tot cam în acelaşi timp, dar nu sub numele slav de *ţăngari* ci sub numele de *aţigam* şi *ţigani* denumire mai apropiată de cuvântul grecesc *atingani* dat unei secte de creştini consideraţi *necuraţi* şi de *neatins* de către greci, sectă din care făceau parte probabil şi *cingani*, deşi documentele sunt scrise în limba slavă.

Din aceşti *cingan* indieni, Vladislav voievod dăruia, la 1269, mănăstirii Vodiţa un număr de 40 sălaşe[2593], iar Mircea cel Bătrân îşi înzestra

---

25933,5 P P Panaitescu, Documentele Tării Româneşti (1369-1490), Bucureşti, 1938, p 39, D.I.R B, Tara Românească. veac XIH-XV (1247-1500), p 33, p 40^41

ctitoria lui de la Cozia, la 20 mai 1388, cu un număr de 300 sălaşe[2594]. Numărul lor, în stepa Bărăganului trebuie să fi fost foarte mare, din moment ce Ştefan cel Mare putea aduce în Moldova, după bătălia cu Radu cel Frumos de la Soci, în martie 1471 cifra de 17.000 ţigani (und n-am în 17. Taussend Zygan mit im în eigen schaff)[2595].

Prezenţa lor în Câmpia Română trebuie admisă ca fiind din vremea pecenegilor şi cumanilor cu care au şi venit aici. Participarea românilor la luptele contra săracenilor, pecenegilor, cumanilor şi tătarilor e în afară de orice discuţie, din moment ce-am văzut mai sus că, în Moldova exista un drept al robilor înainte de venirea tătarilor2SS – drept în care au fost asimilaţi şi tătarii prinşi în lupte şi prefăcuţi robi, constataţi în actele moldoveneşti din veacul al XV-lea.

Dar despre luptele românilor cu ţiganii indieni nu avem nicio ştire. Numai modul lor de trai în corturi, cu bărbi şi plete mari, cu obiceiuri primitive şi mai ales viaţa lor nomadă, cu a triburilor mongole, care-şi rezolvau necesităţile existenţei zilnice prin însuşirea bunurilor materiale de la alte popoare, a făcut ca *cingani* să fie socotiţi tot aşa de periculoşi ca şi pecenegii,

---

25943 86 P P Panaitescu, op. cit, p 48. D.I.R. B Ţara Românească, p 41-42

25953 87 Cronica lui Ştefan cel Mare, ed. I, Chiţimia. Bucureşti, 1942, p 40, 62.

cumanii şi tătarii. Resentimentul poporului român faţă de locuitorii stepelor a mers până acolo încât şi mai târziu, în veacul al XV-lea, oriunde era semnalat un grup de oameni nomazi, fără aşezarea stabilă, care nu-şi câştiga existenţa din agricultură, era socotit duşman şi transformat în rob spre a-l face inofensiv pentru averea şi viaţa băştinaşilor. *Sintagma lui Matei Vistane* condamna la robie pe „omfalopsichi şi fermecătorii caii însufleţiţi de satana prezic necunoscutul”. Iar aceştia sunt femeile aţigănci („atingani, caii vrăjesc cu boabe de orz”) (Balsamon, voi. 137, Colecţia Migne p. 740). Cel mai grăitor exemplu al aplicării hotărârii sinoadelor creştine îl avem în acţiunea lui Ştefan cel Mare, care a luat în robie, în Moldova, pe cei 17.000 de ţigani289 şi a întărit în robie pe acei ţigani prinşi, în incursiunile sale în Ţara Românească, de către boierii săi290.

Odată capturaţi în lupte şi transformaţi în robi de către clasa războinicilor români, ca urmare a unui obicei păstrat prin tradiţie, biserica ortodoxă, care propovăduieşte ca, „tot sufletul să se supună stăpânirii celei mai înalte” 291 a fost obligată de clasa stăpânitoare din Moldova şi Ţara Românească să consfinţească pe linie ideologică şi a binecuvântat, ceea ce în fapt fusese orânduit deja din punct de vedere politic, starea de robie a prinşilor în luptă, mai ales că şi ea era înzestrată cu mulţi din aceşti robi.

Raţiunea politică de stat a înfrânt de această dată principiul doctrinei creştine care propagă

egalitatea în faţa cerului a tuturor oamenilor. În felul acesta au ajuns ţiganii robi la români alături de tătari şi ceilalţi mongoli şi numai aşa se explică de ce biserica oitodoxă din ţările româneşti a primit danii de tătari şi ţigani robi şi i-a menţinut în robie, apoi, în tot timpul evului mediu.

Au scăpat de robie numai ţiganii care au părăsit în această perioadă teritoriul ţărilor româneşti, pierind în Occident. Acolo, nefiind socotiţi periculoşi din punct de vedere politic, deoarece n-au pătruns în hoarde prădalnice organizate, fapt pentru care fuseseră reduşi în robie de către sârbi, români şi unguri, ci pe îndelete ca oameni paşnici, au fost lăsaţi liberi. Abia în momentul în care popoarele Europei de apus au ajuns la concluzia că cetele de ţigani nomazi îşi câştigă existenţa speculând misticismul, ignoranţa şi credinţa în forţele oarbe ale naturii, prin ghicit şi vrăjitorie, ori săvârşind delicte de drept comun, au alcătuit legi, sancţionând aceste practici neoneste, merg în d până la pedepsirea cu spânzurătoarea şi expulzarea

388 Acad Rom, Manuscris slav. Nr 131, fila 78 verso şi *Alfavitnaia Sintagma M. Vlastarea*, trad de preot Hinsclu Nicolae, ed II, Simferopol. 1901, p. 183

389 *Cronica lui Ştefan cel Mare*, ed. I, Chişimia, Bucureşti, 1942, p 40 şi 62

390 M Costăchescu, *Arderea Târgului Floci şi a Ialomiţei în 1470*, Iaşi, 1935, p 1 – 2 „Ştefan cel Mare întăreşte lui Hanco ceasme al lui drept şi

adevărat ţigan, anume Dumbravă şi femeia lui Chirana, pe care l-a dobândit în Ţara Basarabiei, cândm-am războit domnia mea şi am ars Floai şi Ialomiţa”.

391 Sf. Apostol Pavel, *Epistola către Romani*, cap XIII, vers I.

ŢIGANII ÎN MOLDOVA

Robia ţiganilor în Moldova apare în documentele emise de cancelaria ţării în veacurile al XV-lea şi al XVI-lea ca o instituţie patronată de stat şi biserică.

Autoritatea centrală a statului feudal, reprezentată prin domnia înzestrată cu cele trei puteri: legislativă, judecătorească şi executivă pe care le exercită asupra locuitorilor, avea, în acelaşi timp, şi latitudinea de a dispune de robii prinşi în lupte, împărţindu-i dregătorilor ori mănăstirilor. Fără ştirea ei nu se putea face, practic, nicio tranzacţie, cu putere legală deplină.

Dacă puterea domnească asupra supuşilor autohtoni şi străini era, oricum, îngrădită de „obiceiul pământului” şi „legea ţării”, faţă de viaţa robilor ea era nelimitată. De aceea, dintru-început chiar, din punct de vedere social, *robii*, indiferent că sunt *tătari* ori *ţigani*, apar în documente, atunci când sunt dăruiţi sau întăriţi cuiva, fără a li se preciza situaţia. Simpla denumire de „tătar” sau „ţigan” din actele de danie, de întărire, de schimb sau moştenire te duce îndată nu numai la înţelesul etnic, la *străin captiv*, ci şi la acela social de *rob*. A dărui un *tătar* sau un *ţigan* ori a vinde un *tătar* sau

un *ţigan* este sinonim cu a dărui un *străin rob* sau a vinde un *străin rob*.

Deşi actele moldoveneşti care cuprind informaţiuni despre *ţigani*, în înţelesul de *străini robi*, nu sunt aşa de multe, totuşi ele sunt suficiente şi destul de bogate în date, pentru a putea reconstitui starea socialo-economică şi juridică a ţiganilor robi şi a instituţiei robiei în Moldova, în veacurile al XV-lea şi al XVII-lea.

Ceea ce ne lipseşte din aceste izvoare sunt numai menţiunile, despre cum au apărut ei în Moldova şi când vor fi fost transformaţi în robi, căci din actele domneşti îi putem constata existând doar, ca robi, în puterea statului chiar de la începutul veacului al XV-lea, fără alte amănunte explicative. Din stăpânirea statului, respectiv a domniei, parte trec în aceea a mănăstirilor, parte sub autoritatea boierilor, fără a se crea prin aceasta în starea lor socială economică sau juridică o deosebit e de aceea a celor rămaşi în proprietatea statului.

Fenomenul acesta nu este specific numai Moldovei. Şi în Ţara Românească ţiganii mănăstirii Vodiţa, pe care-i găsim întăriţi la 3 octombrie 1385 şi 27 iunie 1387, şi ai mănăstirii Tismana la 27 iunie 1387 provin din dania domnească a lui Vlaicu Vodă[2596] (1364 – 1377) şi Radu Vodă. Apoi, marele număr de 300 sălaşe de ţigani cu care era înzestrată mănăstirea Cozia, la

---

25963 92 V şi IR. Mircea Termenii rob, şerb şi holop, în „Studii şi cercetări ştiinţifice“. Iaşi. vol II. 1956, fasc 2, p. 376/860

20 mai 1388, a fost dăruit de Mircea cel Bătim29*4.

Statul sau domnia era, în baza principiului „dominium eminens”, nu numai stăpânul întregii ţări, adică a teritoriului cu aşezările omeneşti, ci şi al ţiganilor robi capturaţi în lupte.

Din aceşti ţigani aflaţi în proprietatea statului moldovean, indiferent dacă erau proveniţi din acei ce s-au aşezat pe teritoriul ţării, înainte de a fi supuşi, ori au fost aduşi de peste hotare, domnia a dăruit cui a voit ea.

Ceea ce trebuie de remarcat însă e faptul că, atât în Ţara Românească cât şi în Moldova, primele danii cunoscute documentar sunt făcute mănăstirilor şi numai după aceea apar şi boierii ca stăpâni de robi.

ROBII DĂRUIŢI DE DOMNI MĂNĂSTIRILOR

Cel diiităi document emis de cancelaria moldovenească privind pe ţiganii robi datează din 8 iulie 1428. La această dată Alexandru cel Bun dăruieşte mănăstirii Bistriţa, ctitoria sa, 31 sălaşe de ţigani, 12 bordeie de tătari şi nişte bulgari (Tri deseati i edno celead ţigan i dvanadeseat higî Tatarî)[2597].

Întăriţi tot împreună cu tătarii şi bulgarii[2598] (uşi tatarove i ţigane i uşi balgare), la 15 septembrie 1462, ei vor apare fără aceştia, numai

25973 95 M Costăchescu, Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare, vol I, p. 212-214

25983 96 Idem, Documente de la Ştefan cel Mare, Iaşi, 1948, p 11-12 şi A Moldova veac XIV-XV, vol I, p 65

31 sălaşe de ţigani[2599], la 1 noiembrie 1487. Numărul lor va creşte în veacul al XVI-lea la 38 sălaşe sub domnia lui Ioan Vodă[2600], Ian cu Voievod[2601] şi Aron voievod[2602], pentru ca să atingă cifra de 46 sălaşe sub Ieremia Movilă[2603] şi 62 sălaşe, la 20 aprilie 1611, sub Constantin Movilă[2604], perioadă în care tătarii şi bulgarii au dispărut ca nume.

Spre deosebire de mănăstirea Bistriţa, robii mănăstirii de la Vişnevăţ[2605], mai apoi Căpriana, în loc să crească din 5 sălaşe de ţigani dăruiţi la 10 februarie 1429 vor scădea numai la 4 sălaşe sub Alexandru Lăpuşneanu[2606]. E foarte probabil că, ţiganii de aici să fi fost luaţi de mănăstirea Neamţ, căreia îi fusese închinată mănăstirea Căpriana la 1 aprilie şi 7 mai 1470 de către Chiajna, fiica lui Alexandru cel Bun şi mătuşa lui Ştefan cel Mare[2607].

În virtutea acestei închinări mănăstirea de la Neamţ, care primise de la Alexandru cel Bun zece

---

25993 97 Ibidem, veac XV, vol II, p 74

26003 98 Ibidem, veac XVI, voi m, p. 7.

26013 99 Ibidem, veac XVI, voi HI. p 159

2602 Ibidem, veac XVI, vol IV, p 56

2603 Ibidem, veac XVI, vol IV, p. 260

26043 03 Ibidem, veac XIII, voi IE, p 17

2605 M Costăchescu, Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare, vol I, p 249

2606 D.I.R.A, Moldova, veac XVI, vol II, p 148, Moldavia v epohu feodalizma, Chişinău, 1961, tom I, p 75

2607 A Moldova, veac XW-XV, vol I, p. 370-372, L Bogdan, Doc. lui Ştefan cel Mare, vol I, p. 145-149

colibe de tătari (hijî tatarskân deseati) [2608]şi numai 4 sălaşe de ţigani (celead ţiganscân[2609]) şi-a îmbogăţit catastihul după domnia lui Alexandrei voievod[2610] şi mai ales sub aceea a lui Ştefan cel Mare, până la 20 sălaşe[2611].

Se pare însă că soarta de rob nu le prea convenea căci, de la 1 noiembrie 1487 şi până la 11 mai 1581, sub domnia lui Iancu voievod[2612] – după un veac întreg – numărul lor nu a crescut decât la 24 sălaşe. Mare parte din ei părăsindu-şi stăpânul mănăstirea s-a văzut în situaţia de a apela la domnie, pentru a i se da căiţi de urmărire, sub Aron voievod şi Ştefan Răzvan.[2613]

Mănăstirea de la Moldoviţa, pe lângă cele 4 sălaşe de tătari[2614] dăruite de Alexandru cel Bun, a fost înzestrată de Ştefan voievod, fiul său şi cu 2 sălaşe de ţigani, la 8 octombrie 1434

(dve celeadi ţiganscâi313), cu numele Coman şi Caramau, ţigani pe care-i găsim întăriţi şi de

2608 M Costăchescu, Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare, vol. I, p. 494, A Moldova veac XIV-XV, vol. I, p. 130

2609 Ibidem, vol H, p 352-353; A Moldova veac XIV-XV, vol. I, p 233

2610 M Costăchescu, vol. H, p 442^143, A Moldova veac XIV-XV, vol I, p. 256-257

2611 I Bogdan, op. cit, vol I, p 145-146, 311-313, A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 370, 372; XV, vol II. p. 75

2612 A Moldova, veac XVI, vol m, p 159-160

2613 Ibidem, veac XVI, vol IV, p. 53. 120.

26143 13 M Costăchescu, op. cit, vol I, p 45, A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 13, 270

Petru Ai on şi Ştefan cel Mare, alături de alţii doi încă314. La acestea s-au mai adăugat cu timpul un ţigan dăruit de Basarab, voievodul Ţării Româneşti şi unul de Ştefaniţă voievod315, altul cu femeia şi şase copii cumpărat de Petru Rareş de la birăul Reghin din Bistriţa316 şi unul dăruit de Teofilact monahul, fost Băloş logofăt, din ţiganii capturaţi cu ceata lor la Bistriţa de Petre pârcălab317, când a fost cu Petru Rareş şi ostile.

Către sfârşitul veacului al XVI-lea şi mănăstirea de la Moldoviţa şi-a pierdut ţiganii robi, fiind pusă în situaţia de a cere domniei carte de urmărire318. Numărul celor adunaţi de prin ţară se ridica la 29 martie 1583 la cifra de 29 sălaşe de ţigani cu femeile şi copiii lor319, desigur, împreună şi cu urmaşii robilor tătari la un loc.

Mănăstirea din Poiana Siretului, cunoscută mai apoi sub numele de Pobrata – dăruită cu 9 tătari şi cu sălaşele lor320 de Alexandru cel Bun şi cu 4 tătari de Alexandrei voievod321 la 26 ianuarie şi 3 aprilie 1453 a fost miluită de acelaşi voievod, Alexandru cel Bun şi cu 4 sălaşe de ţigani322. Din simbioza acestor două categorii de robi dintre tătari şi ţigani, primii în număr de 13 sălaşe cu averile lor şi-au impus numele asupra aşezării lor satul de lângă vatra mănăstirii Pobrata Denumit încă din veacul al XV-lea sub Ştefan cel Mare, *Tătarii* (selami Bodeştii i Tătarii i Iurcanii na Pobrata) 323 a păstrat şi astăzi denumirea de *Tătămşi324*. Ei şi-au pierdut însă numele etnic de

tătari ca robi, la 11 mai 1581 şi 28 mai 1593, când în privilegiul mănăstirii apar numai 36 sălaşe de ţigani325, fără a-i mai specifica şi pe tătari, deşi iniţial mănăstirea a fost dăruită cu 13 sălaşe de tătari şi numai 4 sălaşe de ţigani. Fenomenul e prea izbitor ca să nu poată fi observat şi să nu-ţi poţi da seama că numele etnic de *tătar rob* a cedat în faţa acelui de*ţ igan rob*.

La ctitoria lui Ştefan cel Mare, de la Putna vom găsi 11 sălaşe de ţigani dăruite la 16 martie 1490 din cei dobândiţi în luptele din Ţara Românească326 şi alte 9 sălaşe chemate înainte de 8 septembrie 1503 la mănăstire din aceeaşi ţară327, în total 20 sălaşe. În timpul domniei lui Bogdan Lăpuşneanu mănăstirea a rămas fără ţigani, fugind toţi. O căite domnească acorda egumenului dreptul „să caute ţiganii mănăstirii, oriunde-i va afla în ţara noastră" şi să-i aducă înapoi3" 8. Şi ei au fost readuşi, pentru că-i vedem din nou în stăpânirea mănăstirii sub Ştefan Tomşa329, la 1 octombrie 1613.[2615]

Celelalte ctitorii ale marelui voievod, zidite în veacul al XV-lea la Tazlău şi Voroneţ, au fost dăruite cu ţigani, dar nu de Ştefan cel Mare, ci de urmaşii lui. Astfel, la mănăstirea Tazlău vom afla 4 sălaşe de ţigani, două dăruite de Ştefaniţă voievod330, la 2 iulie 1522, un sălaş de Petru Rareş331 şi unul de Alexandru Lăpuşneanu332.

Mănăstirea de la Voroneţ a fost înzestrată cu şase sălaşe de ţigani de către Grigorie Roşea

---

2615 Ibidem, veac XVII, vol m, p 144

mitropolitu1333, vărul lui Petru Rareş, la care s-au mai adăugat şi alţii, ajungând până la 15 sălaşe sub Aron voievod334.

Vechea ctitorie a lui Oană, vornicul lui Alexandru cel Bun, de Iahomor, a fost înzestrată numai cu patru sălaşe de ţigani de către Danul hatmanul, la 17 decembrie 1556, pentru a fi trecut la pomelnic335.

La mănăstirile zidite în veacul al XVI-lea nu vom mai găsi tătari robi, ci numai ţigani, probabil din cauza pierderii lor în masa ţiganilor domneşti. Vor exista astfel la Dobrovăt, 18 sălaşe de ţigani336, la Pângăraţi, 3 sălaşe37, la Berzunţ, 18 sălaşe338; la Galata, 27 sălaşe39; la Secu, 10 sălaşe” *[26162617]; la Sf. Sava din Iaşi şi în satul ei Stroieşti, 13 sălaşe;[2618] la Agapia, 4 sălaşe;[2619] la Aron Vodă, 6 sălaşe[2620]. Şi ca să încheiem şirul mănăstirilor, în vetrele cărora au fost aşezaţi ţiganii, am mai putea adăuga şi mănăstirea Dragominia, cu 8 sălaşe[2621] şi cea de Solea, zidită de Ştefan Tomşa, cu 10 sălaşe ţigani[2622].

Nu trebuie să uităm, a trece aici nici mitropolia de Suceava dăruită încă de Alexandru

---

2616 Ibidem, veac XVII. vol I, p 208

2617 Ibidem, veac XVII, voi HI. p 79, 144, V, 39

2618 Ibidem, veac XVII, voi Kt. 369. XVH. voi H. 83. 110, 203, IV. p 318

2619 Ibidem, veac XVI, voi HI, p 361, 442; XVH, vol I. p 177, 184, 237.

2620 Ibidem, veac XVII, vol. IV, p 33, 295

2621 Ibidem, veac XVII, vol IV. p 176, 239-240

2622 Ibidem, veac XVII, voi HI, p 216-217, IV. 267-268

cel Bun cu 4 sălaşe robi posluşnici[2623] proveniţi probabil din tătarii ori ţiganii domneşti din cartierul Sucevei denumit şi astăzi *Tătăraşi* şi nici mitropolia de la Rădăuţi dăruită de acelaşi voievod, cu 3 sălaşe ţigani[2624][2625].

Cât priveşte mitropolia de Roman, întemeiată tot de Alexandru cel Bun, la ea găsim din nou alături de 18 sălaşe de ţigani şi pe tătari. E demn de remarcat aici privilegiul dat de Ştefan voievod, la 30 septembrie 1445, mitropolitului Calist, în care i se acorda dreptul de a elibera, după moartea lui, pe tătarul Paşc034S ori a-l lăsa bisericii.

În urma acestor privilegii de danie emise de domni mănăstirilor pentru ţiganii robi, privilegii care seivesc în acelaşi timp şi ca inventare sau catastife, pe baza cărora ţiganii fugiţi puteau fi urmăriţi şi readuşi cu speciale căi ţi domneşti de urmărire, se constată că, în Moldova în veacurile al XV-lea şi al XVI-lea şi începutul celui de al XVII-lea existau un număr de 21 instituţii religioase dăruite cu ţigani robi. Dintre acestea trei sunt episcopii: una în Suceava, una în Rădăuţi şi alta la Roman ce posedau un număr de 25 sălaşe, iar optsprezece sunt mănăstiri care au în stăpânirea lor aproximativ 311 sălaşe de ţigani robi. Adunate la un loc am avea în total deci în posesiunea

---

2623 Ibidem, veac XTV-XV, vol. I. p 202, 261, 262.
2624 Ibidem, veac XV, vol H, p 76. XVH. voi IE, 167
2625 M Costăchescu, op. cit., vol I, p 236-237. A. Moldova veac XTV-XV, vol I, p. 213.

bisericii 336 sălaşe de ţigani robi. Dacă un sălaş avea în medie între 6 – 7 membri (părinţii şi 4 – 6 copii) numărul la cele 336 sălaşe de ţigani înmulţiţi cu 6 s-ar urca la cifra de 2.016 suflete. Precizăm, încă odată, că aceştia sunt numai ţiganii dăruiţi şi întăriţi mănăstirilor şi episcopiilor. Aşezaţi în vetrele mănăstirilor de cele mai multe ori, urmaşii lor pot fi recunoscuţi şi astăzi în satele de sub zidurile mănăstirilor enumerate mai sus, după figură, port şi obiceiuri.

ŢIGANII DĂRUIŢI DE DOMNI BOIERILOR

Numărul robilor ţigani luat din privilegiile de danie emise de cancelarie boierilor, privit în raport cu cel aflat în inventarul mănăstirilor este cu mult mai mic. Boierii dăruiţi cu ţigani ori tătari atât în veacul al XV-lea cât şi în al XVI-lea sunt foarte puţini. Am putea semnala aici pe marele vornic Petru Hudici dăruit cu 2 sălaşe de ţigani[2626], la curtea lui de la Mandreşti pe Siret, la 14 aprilie 1435, acolo unde, la 7 iulie 1430 am găsit şi câteva sălaşe de tătari[2627]; pe Oancea marele logofăt dăruit la 15 iulie 1445 cu sate pe Răut şi Satul Mare în ţinutul Suceava şi cu 3 sălaşe ţigani[2628]; pe Mihul marele logofăt, fiul protopopului Iuga, cu satul Vânători de pe Bistriţa şi cu 6 sălaşe de ţigani[2629], la 25 ianuarie 1446. Ţiganii acestuia erau probabil însă la Curtea lui de

2626 A Moldova, veac XIV-XV. vol I. p 116-117
2627 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I. p 89
2628 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I. p 209.
26293 53 Ibidem, veac XIV-XV, vol. I. p 214

pe Siret din satul Negoieşti[2630]. Tot înainte de domnia lui Ştefan cel Mare trebuie amintiţi Ivan Porcu', ceasnicul doamnei, dăruit la 27 iulie 1448, cu satul şi curtea lui de la Porceşti de pe Valea Neagră şi 11 sălaşe de ţigani[2631] şi boierul Zianco de la Davideni pe Moldova, unde erau Curţile lui vechi, cu 3 ţigani[2632].

Din timpul lui Ştefan cel Mare, asemenea danii de robi ţigani nu avem decât pentru Isaia, pârcălabul de Chilia, cumnatul voievodului cu 7 sălaşe de ţigani dăruite apoi episcopiei Roman[2633] şi, la 2 martie 1472, o danie făcută de Ilie Huni comis pentru satul Hurueşti de pe Polocine şi 4 sălaşe de ţigani[2634], dacă întărirea ţiganului Dumbrava cu femeia lui Chirana, capturaţi în Ţara Românească, de Hanco ceaşnic, o socotim ca un drept cuvenit din dobândă.[2635]

În veacul al XVI-lea daniile de ţigani robi din partea domniei scad mai mult. Din acest timp putem înregistra dania făcută cneaghinei Agafia, de Bogdan Lăpuşneanu, a unui sălaş cu patin copii, ţigani pierduţi în hiclenie de Murgu

---

2630 M Costăchescu, op. cit., vol II, p 505-506,1. Bogdan, op. cit, vol. II, p. 307, 310, 311

2631 D.I.R.A, Moldova, veac XIV-XV, p 232.

2632 D P Bogdan, Acte moldoveneşti din anii 1426-1502, Bucureşti, 1947, p 44, D.IRA Moldova, veac XIV-XV. vol I. p 246

2633 D.I.R.A, Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 339

2634 M Costăchescu, op. cit, Doc. mold, de la Ştefan cel Mare, Iaşi 1932, p 82.

2635 Idem, Aderea Târgului, p 2-3, D.I.R.A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 394

postelnic pe lângă un alt sălaş domnesc cu 6 copii359, 4 sălaşe dăniite de Petni voievod lui Condrea Bucium360 şi două sălaşe lui Bint postelnicul[2636].

Potrivit datelor din aceste privilegii de danie ale ţiganilor robi, am putea reduce numărul boierilor stăpâni de ţigani doar la şapte, în veacul al XV-lea, iar pe acela al robilor la 36 sălaşe de ţigani şi la trei al boierilor, din veacul al XVI-lea, cu numai 8 sălaşe de ţigani robi.

Fără îndoială că o asemenea socoteală ne-ar duce la concluzii greşite. Lipsa unor privilegii boiereşti de danie nu înseamnă că feudalii laici nu aveau robi ţigani, Din documentele de întărire ale acestora vedem că foarte mulţi din ei aveau, afară de sate şi ţigani robi. Atunci când robii ţigani provin de pe teritoriul Moldovei, adică prinşi în lupte în legitimă apărate fără a se arăta timpul, actele nu spun nimic. Dacă însă robii ţigani au fost capturaţi în lupte în altă parte, documentele de întărire precizează.

Menţiuni speciale există şi atunci când robii ţigani au fost aduşi din altă ţară fie cumpăraţi fie luaţi în alte condiţii, fie din cei plecaţi şi urmăriţi cu cărţi domneşti. O urmărire atentă a actelor boiereşti confirmate de domnie ne va demonstra că, numărul ţiganilor aflaţi în stăpânirea boierilor este cel puţin egal, dacă nu chiar cu mult mai mare, decât al acelor dăruiţi de domnie mănăstirilor. Aceasta ne va duce la constatarea că

2636 Ibidem, veac XVI, voi. UE, p 361

afară de rezerva domnească, pe care nu o ştim niciodată cât de mare era, din lipsa unui catastih măcar rămas până acum, boierii aveau un drept de a avea robi provenit din dreptul sabiei – *jus gladii*, dar întărit de domnie.

ŢIGANII ÎNTĂRIŢI DE DOMNI BOIERILOR

Ca o unu are a acestui drept al războinicului conferit de dreptul feudal unui boier, voievodul sau şeful cetei militare acorda şi în calitatea sa de domn al ţării luptătorilor să-i dreptul de a-şi însuşi prada de război. În virtutea acestui drept găsim şi în Moldova veacului al XV-lea şi al XVI-lea tradiţia păstrată de boieri de a deţine robii moşteniţi de la înaintaşii lor, ori a-şi însuşi pe cei prinşi în lupte. O analiză a locului de unde provin ţiganii robi în Moldova, afară de cei găsiţi pe teritoriul ţării, o vom face mai jos. Deocamdată reţinem numai ţiganii robi întăriţi boierilor, aflaţi într-un anumit timp în stăpânirea lor cu întărirea domnească.

În veacul al XV-lea, afară de boieri dăruiţi cu robi pe care i-am văzut, mai aflăm ţiganii întăriţi lui Roman Dajbog, pârcălabul de Neamţ, 2 sălaşe[2637] 361[2638]; lui Hăiman pârcălabul de Cetatea Albă, un sălaş de ţigani şi unul de tătari[2639]; lui Duma Brudur clucer trei sălaşe[2640], toate cumpătate de la alţi boieri din ţară şi lui Toma, logofăt al doilea, ţiganii cumpătaţi din

2637* ° Ibidem, veac XVI, voi DI, p 172, 179-180
2638 A Moldova, veac XV, vol. II, p 6
2639“ 3 Ibidem, veac XV, vol II. p 19
2640 Ibidem, veac XV7, vol Et, p 21.

Transilvania[2641]. În veacul al XVI-lea numărul boierilor şi al ţiganilor întăriţi este cu mult mai mare. Printre stăpânii de ţigani vedem pe Toader Bubuiog logofătul cu 15 sălaşe[2642]; pe Sava, pârcălab de la Cetatea de Baltă cu 5 sălaşe[2643]; pe Gavrilaş logofătul cu un sălaş[2644], pe Ghenghea pârcălabul de Roman cu 5 sălaşe dăruite lui de către Vascan uricantl[2645] şi pe Maria Stravici cu 9 sălaşe[2646], în prima jumătate a secolului.

În a doua jumătate a secolului, în timpul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu şi fiului său Bogdan, vom avea stăpâni de ţigani pe Gheorghe logofătul cu un sălaş[2647], pe Mateiaş Stârcea, cu 9 sălaşe[2648]; pe Dan portarul, cu 37 sălaşe[2649]; pe Iordache Tura portar de Suceava, cu 8 sălaşe;[2650] pe Vitolt comisul, cu un sălaş[2651]; pe Toader Prăjescu vistier, cu 6 sălaşe[2652]; pe Hamza vistierul, cu 4 sălaşe[2653]; pe jupâneasa Agafia, cu 9

2641 Tocilescu, 534, Documente istorice slavo-românе, Bucureşti, 1931, p. 541-542.
26423 06 A Moldova, veac XVI, vol I. p 216. 222, 293
26433 61 Ibidem, veac XV7, vol I, p 362.
26443 08 Ibidem, veac XVI, vol I, p 404
2645 Ibidem, veac XVI, vol I, p 586
2646 Ibidem, veac XVII, vol I, p 608
2647 Ibidem, veac XVI, vol II, p 25.
2648 A Moldova, veac XVI, vol E, p 58. EI. 132
2649 Ibidem, veac XVI, vol E, p 72-73.
2650 Moldavia v epohu fendalisma, op. cit., p. 70-71
2651 A Moldova, veac XVI, vol E. p 130.
2652 Ibidem, veac XVI, vol II, p 109
2653 Ibidem, veac XVI, vol II, p 176. IE, 1, 49, 167

sălaşe[2654]; pe Mogâldea vistier şi Mogâldea diac, cu 13 sălaşe[2655] primul; şi 4 sălaşe[2656] cel de al doilea; pe Ion Bainschi pârcălabul, cu 3 sălaşe[2657]; pe Dinga postelnicul peste 60 sălaşe[2658] şi pe Dinga vornicul, cu 35 sălaşe[2659].

Din timpul domniei lui Ion Vodă cel Cumplit, care a predat pe mulţi boieri să fie batjocoriţi de ţigani[2660], a lui Petru Şchiopul şi Iancu voievod, găsim stăpâni de ţigani robi pe fiii lui Hunt vornic, cu 15 sălaşe[2661]; pe Toader fiul lui Turcea pârcălab, cu 9 sălaşe; pe Corlătescu şi Manea vătaf, cu 3 sălaşe[2662]; pe fiica lui Neagoe cămăraş, cu 6 sălaşe[2663]; pe Condrea Bucium mare vornic, cu 4 sălaşe[2664]; pe cneaghina Magdalena Motoc, cu 21 sălaşe[2665]; pe Ieremia Chicera diac, cu 1 sălaş[2666]; pe Damian uricanil din Corni ţinutul Neamţ, cu un sălaş[2667]; pe Andreica miedar din

2654 Ibidem, veac XVI, vol II, p 177
2655 Ibidem, veac XVI, vol II, p 64-65..
2656 Ibidem, veac XVI, voi IE, p 87
2657 Ibidem, veac XVI, voi. IE, p 4, IV, p 79.
2658 Ibidem, veac XVI, vol E, p 220-225.
2659 Ibidem, veac XVII. vol E, p 224-225.
2660 Gh Şincai, Hronica Românilor, Iaşi, 1853, tom. E, p. 227; ed Fugariu, Bucureşti, 1969, p 301
2661 A Moldova, veac XVI, voi IE, p. 53
2662 Ibidem, veac XVI, vol EI, p 141
2663 Ibidem, veac XVI, voi EI, p 163-164
2664 Ibidem, veac XVI, vol EI, p 172, 179-180.
2665 Ibidem, veac XVI, vol EI, p 192.
2666 Ibidem, veac XVI, vol EI, p 191
2667 Ibidem, veac XVI, vol EI, p 290

Vârtop cu un sălaş[2668] şi pe Vartic voraicu, cu 7 sălaşe[2669].

Sub domnia lui Aron vodă, Ştefan Răzvan şi Ieremia Movilă sunt întăriţi robi ţigani la Macri anii aş, 3 sălaşe[2670], lui Cârstea mare vornic, 6 sălaşe[2671]; lui Toader Boul vistier, 27 sălaşe[2672] lui Grigorie Talpă-Mlinovschi stolnic, 63 sălaş[2673]; Anei soţia lui Ion Golăe mare logofăt, 27 sălaşe[2674]; lui Dumitm uricar, vătaf de Hârlău, 2 sălaşe[2675]; lui Bogdan logofăt, un sălaş[2676] şi lui Savaţopa staroste, 3 sălaşe[2677].

P en tni a completa astfel lista stăpânilor şi robilor întăriţi lor după privilegiile moştenite din veacul al XVI-lea e necesar să amintim încă pe Ionaşco Cehan diac, cu un sălaş[2678]; pe Focşa fiul lui Petriceico logofăt[2679]; cu 2 sălaşe; pe Băiseanu uricar, cu 4 sălaşe[2680]; pe Nicoară, spătar, cu 1 sălaş[2681]; pe Ieremia Căpitan de Soroca, cu 3

2668 Ibidem, veac XVI, vol. EI, p 320.
2669 Ibidem, veac XVI, voi EI, p. 321-322.
2670 A Moldova, veac XVI, vol IV. p 49. 119, 130.
2671 A Moldova, veac XVI, vol IV, p 146
2672 Ibidem, veac XVI, vol IV, p. 172.
2673 Ibidem, veac XVI, vol IV. p 173
2674 Moldavia v epohu, p. 160
2675 A Moldova, veac XVI, vol IV, p 233.
2676 Ibidem, veac XVI, vol IV, p. 271
2677 Ibidem, veac XVI, vol IV. p. 253
2678 Ibidem, veac XVII, vol I. p. 2-3, V, p. 285
2679 Ibidem, veac XVII. vol I. p 29; H. p 30
2680 Ibidem, veac XVII, vol I. p 133. IV. p. 274
2681 Ibidem, veac XVII, vol. I, p. 138, II. p 280

sălaşe[2682]; pe Sava Ţopa clucenil, cu 6 sălaşe[2683]; pe Gheorghe vornic de Botoşani, cu 1 sălaş[2684]; pe Andronie postelnicul, cu un sălaş[2685]; pe Vitolt logofătul, cu 1 sălaş[2686]; pe Ionaşco, popa din Bodeşti pe Cracău, cu 1 sălaş[2687]; pe Nădăbaico fost vornic cu 77 sălaşe, 8 juzi şi un voievod[2688]. Nu trebuie să uităm apoi nici pe ţiganii robi întăriţi lui Lucaci uricar, 8 sălaşe[2689]; ai lui Dumitru diac din Costeşti, 2 sălaşe[2690]; ai lui Duinitraşcu, Ştefan logofăt, 2 sălaşe[2691], şi lui Ionaşco Bilăi de la Rosnov, 12 sălaşe[2692], ai lui Costea Bucioc mare vornic, 44 sălaşe[2693]; ai lui Nicoară armaş şi fiul său Mereuţă diac, 7 sălaşe[2694], ai lui Nicoară Prăjescu logofăt, 70 sălaşe[2695]; ai lui Pătraşco Ciogolea, 1 sălaş[2696]; ai lui Isac Udrea de la Dorohoi, 5 sălaşe[2697]; ai lui

---

2682 Ibidem, veac XVII, vol. I. p. 239. H. p 108. 109, HI. p. 220.
2683 Ibidem, veac XVII, vol II, p 138
2684 Ibidem, veac XVII, vol II, p 148
2685 Ibidem, veac XVII, vol. H, p 314-315.
2686 Ibidem, veac XVII, vol Ht, p 11
2687 Ibidem, veac XVII, voi Kt, p 142-143
2688 Ibidem, veac XVII, vol Ut, p 152.
2689 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 166
2690 Ibidem, veac XVII, vol IV. p 163
2691 A Moldova, veac XVII, vol IV, p 164, EL. p 22, 39
2692 Ibidem, veac XVII, vol. IV, p 237.
2693 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 254, 446
2694 Ibidem, veac XVII, vol IV. p 277
2695 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 278
2696 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 312.
2697 Ibidem, veac XVII, vol. IV. p 482. V, p. 22-23.

Gheorghe logofătul şi Vasile Huhulea, 20 sălaşe[2698]; ai lui Pătraşco Başotă, 18 sălaşe[2699]; ai lui Simion Stroici, 8 sălaşe[2700] şi ai lui Nicoară mare vornic, 3 sălaşe[2701].

După datele scoase din documentele emise de cancelaria domnească boierilor se poate face o statistică. E greu totuşi să ne închipuim că ea ar putea reda o situaţie reală, când ne g în din că pentru veacul al XV-le a nu avem păstrate până astăzi decât un număr infim de asemenea acte: abia 7 privilegii pentru boierii dăruinti cu 36 ţigani şi alte 3 pentru boierii întăriţi pe cca. 8 sălaşe adică să fi fost în mâinile a zece boieri numai un număr de 44 sălaşe de ţigani. În realitate, numărul robilor trebuie să fi fost mult mai mare, dar nu ni s-au păstrat documente. Spre această concluzie ne duce numărul mare de boieri stăpâni de ţigani în veacul al XVI-lea şi începutul celui de al XVII-lea, cu toate că şi din această perioadă ni s-au păstrat foarte puţine acte. Făcând lista proprietarilor de ţigani din această a doua perioadă vedem că numărul lor se urcă la cifra de 58 boieri stăpâni pe 696 sălaşe de ţigani.

O comparaţie justă cu cei din veacul al XV-lea nici nu se poate face, disproporţia fiind enormă, de unde şi bănuiala că situaţia statistică a ţiganilor robi în Moldova în proprietatea boierilor

---

2698 Ibidem, veac XVII, vol V, p 19
2699 Ibidem, veac XVII, vol V, p 86
2700 Ibidem, veac XVII, vol V, p 142. 194-195
2701 Ibidem, veac XVII, vol V, p. 279

din veacul al XV-lea este departe de adevăr. Adunând totuşi numărul stăpânilor de ţigani, pe deoparte şi pe acela al sălaşelor de ţigani robi constataţi în actele boierilor din cele două secole ajungem la cifra de 68 boieri proprietari a 740 sălaşe de ţigani. Aceştia din urmă, înmulţiţi în medie cu numărul 6 al membrilor unui sălaş am avea între ţiganii boiereşti aproximativ 4.440 suflete. Cifra de două ori mai mare faţă de 336 sălaşe cu 2.016 suflete de ţigani pe care i-am constatat în stăpânirea mănăstirilor şi episcopiilor, la un loc.

Dacă totalizăm, în cele din urmă, sălaşele de ţigani robi din stăpânirea mănăstirilor cu acele constatate în proprietatea boierilor ajungem la cca. 1.076 sălaşe cu un număr, în medie, de 6.456 membri ţigani robi în Moldova în veacurile al XV-lea şi al XVI-lea în mâinile bisericii şi ale feudalilor.

În cifrele acestea nu intră, bineînţeles, ţiganii robi din proprietatea domnească al cărui număr nici măcar nu-l putem bănui, deoarece până în prezent nu ni s-a păstrat niciun catastih de al hătmăniei împuternicită de domnie a ţine evidenţa ţiganilor. Rezeiva domnească era foarte mare. Este suficient să ne gândim numai la cele 17.000 sălaşe de ţigani robi aduşi de Ştefan cel Mare din Ţara Românească, în anul 1471, pentru a ne face o idee de numărul mare de ţigani aflaţi la dispoziţia domnului. Aceştia erau aşezaţi de obicei în cartierele mărginaşe ale oraşelor proprietate

domnească. E mai mult ca sigur că de la ţiganii robi amestecaţi cu tătarii orbi au apărut toponimice ca *Tătăraşi*, la Suceava, Piatra Neamţ, Iaşi şi a... O statistică exactă a lor nu o vom putea face niciodată din lipsă de documente.

În secolul al XVII-lea situaţia lor economico-juridică nu se va schimba, cu nimic. Ei vor fi vânduţi, daţi de zestre, lăsaţi moştenire şi schimbaţi ca obiecte de drept în tranzacţii sau acoperiri de daune. Singura lor ieşire din această stare nu a rămas decât fuga de la stăpân, peste hotare. O analiză a acesteia este făcută cu o deosebită competinţă de către N. Grigoraş[2702].

Din bibliografia consultată privind pe ţigani din momentul apariţiei lor în istorie şi până în prezent se ştie, cu toate controversele dintre cercetători, că sunt originari din India. Această ipoteză lansată de lingvişti, după studierea idiomului pe care-l foloseau parte din ţiganii din veacul al XVIII-lea, a fost adoptată de toţi istoricii şi etnografii care au scris lucrări despre ei.

Dar, urmărind îndeaproape problema apariţiei robiei în Ungaria şi cele trei ţări româneşti, potrivit datelor aflate în izvoarele narative străine, în bulele papale în diplomele emise de coroana ungară coroborate cu actele sârbeşti şi documentele moldoveneşti s-a putut constata că, în evul mediu, robia a fost instituită în această parte a Europei de către Biserică, potrivit canoanelor.

2702 N Gngoraş, Robia în Moldova p 40-78.

Iniţiată de papa de la Roma în statul catolic al regilor apostolici de la Pesta şi aşezată de aceştia, începând cu oamenii veniţi din stepă ca: ismaeliţi, săraceni, chazari de religie mozaică, pecenegi şi cumani, robia a devenit o instituţie şi în Transilvania, ca fiind patronată de coroana ungară, încă înainte de marea invazie tătară. În celelalte ţări româneşti ea a fost instaurată de canoanele sinoadelor ecumenice şi ca un obicei păstrat prin tradiţie, de către războinici, pentru a face inofensivi pe păgânii duşmani prinşi în lupte, obiceiu pe care-l găsim şi după venirea tătarilor, în veacurile XIII – XVII când documentele ne semnalează robi tătari şi ţigani.

Trăind ca şi triburile mongole în corturi, având obiceiuri asemănătoare în viaţa de toate zilele, ţiganii au fost confundaţi cu mongolii şi invers. Consideraţi ca atare de sârbi, unguri şi români ei au fost socotiţi periculoşi ca şi mongolii şi trecuţi în stare de robie, îndată ce puteau fi capturaţi.

În această situaţie îi găsim în veacul al XIV-lea în Serbia şi Ţara Românească, în Moldova ei sunt robi alături de tătarii mongoli în stăpânirea statului, dăruiţi de domni mănăstirilor şi întăriţi boierilor chiar îndată ce apar primele documente scrise şi până în domnia lui Mill aii Sturz a.

PARTEA A-III-a
JUSTIŢIA ÎN SATUL MOLDOVENESC
CAPITOLUL I

JUSTIŢIA ÎN SATUL „WALACH” MOLDOVEAN MEDIEVAL
DUPĂ PRINCIPIILE DREPTULUI CONSUETUDINAR

În capitolele din prima parte a lucrării, am arătat cum au fost create regulile de convieţuire socială de către Adunările comunităţilor familiale, privind respectarea drepturilor naturale ale indivizilor ca: viaţa, libertatea, egalitatea şi averea dobândită prin muncă. Aceste reguli, devenite principii de bază ale relaţiilor de coexistenţă în societatea omenească antică au fost sintetizate de latini în cuvintele: *honeste vivere neminem laedere snum cuiqne tribuere*”. Am văzut apoi cum şi-au organizat comunităţile familiale judeciile şi instituţiile acestora, prin care să asigure apărarea vieţii, libertăţii, şi averii membrilor lor. Prin continua respectare a acestor reguli (caii în fond reglementau drepturi pentru fiecare individ în parte), de către toţi membrii normali ai societăţii respective, moravurile bune consimţite şi practicate de la o generaţie la alta au alcătuit, cu timpul, un *drept consuetudinar*, un *drept obicinuielme*. E ceea ce observase încă din antichitate Ulpian[2703]. Nu arareori însă aceste principii de drept, care asigurau armonia în convieţuirea socială erau încălcate de către unii indivizi, fie din afară, fie din interiorul comunităţilor. Faţă de aceşti tulburători ai ordinii

2703 Fragments d'Ulpien, v. 4, cf. G Gr. Tocilescu, Juriul la români, în „Foaia Societăţii Rumânismului“, Anul I,

stabilite, comunitatea familială a trebuit să intervină, în virtutea datoriei de conservare morală proprie. Abandonarea a ce era dreptul fiecăruia ar fi constituit o sinucidere morală, în primul rând[2704]. Dimpotrivă, reacţionând cu severitate împotriva celor cai i încălcau ordinea creată şi principiile ei de drept, comunitatea a intrat, prin statul ei, într-o luptă permanentă cu ilegalitatea[2705].

Astfel, dreptul individului la viaţă, libertate şi averea agonisită prin osteneala sa, din simplă idee a devenit, prin consimţământul tuturor membrilor unei comunităţi, o putere vie, reală, după cum scrie Ihering, în scopul restabilirii moravurilor bune şi obiceiurilor sănătoase şi, în special, pentru a da satisfacţii morale, pe lângă daunele materiale celor lezaţi şi sancţiona pe infractori. Aşa se explică de ce, „Justiţia” ţine într-o mină cântarul, cu care cântăreşte dreptul, daipoartă în mina cealaltă spada, cu care îl ocroteşte.[2706]

La vechii greci justiţia intra în funcţie în numele păstrării unui *obicei străbun* Pentru a exprima şi circumscrie sfera noţiunii obicei, ei au folosit termenul vôpoc, care înseamnă *drept, ceea ce se atribuie la împărţire, ceea ce se posedă*, sau de *care se face uz*, de unde *uz, cutumă cu forţa de*

27041 871. nr. 12. p 506

2705 Dr R Ihenng, Lupta pentru drept, trad de V Păcătianu, Bucureşti, 18989, p. 21

3 Ibidem, p. 5

2706 R Ihenng, op. cit.

lege[2707]. Bine înţeles că, trebuie să ne gândim, în primul rând, la viaţă şi libertate, ceea ce i se cuvine oricărui om ca un drept de la natură, în al doilea, la o împărţire echitabilă a unei moşteniri părinteşti, la care urmaşii legitimi vin cu drepturi egale, şi numai în al treilea rând la o recunoaştere, la o confirmare şi la o impunere de respectare a acesteia din partea megieşilor înrudiţi, constituiţi în instanţă de drept pozitiv.

Actul social de readucere la normal a unor indivizi, cunoscută latinilor sub termenul de *educare*, era denumită de greci naiôeuaic[2708][2709], noţiune care, în fond, înseamnă acelaşi lucru, cuvântul intrând în uzul limbii române târziu, cu sensul de *pedeapsă* pentru acei care încălcau legea, concomitent cu *jus* = *drept, satisfacţie*, acordat celor lezaţi. Termenul latin *jus*, existent la irlandezi *în huisse* (justicios) şi la vizigoţi în *l* huissier7 = globnicul care percepe *fredum*, corespunde zendicului *yaos* şi sanscritului *yohs*.

Romanii, mai practici decât grecii, socoteau principiile *honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tnbuere* ca regule elementare ale unei convieţuiri sociale. Aceste toate formau *legea* sau *legătura* societăţii omeneşti, acel *vinculum juris* de care vorbesc juriştii. Dar când a fost vorba de încălcarea acestora şi de sancţionarea

---

2707 A Bally, Dictionnaire grec fi-ançais, Pans, 1906. p 1332.
2708 Ibidem, p 1436
2709 H Hubert, Les Celtes et l'expansion celtiques jusqu'à l'epoque de la Téne, Pans, 1932. p 91-92.

infractorilor, membrii comunităţii au împuternicit delegaţi aleşi din mijlocul lor pentru a-i pedepsi şi a-i readuce la ordine, adică la: *honeste vivere, neminem laedere suum cuique tribuere*.

În modul acesta se explică de ce la aceeaşi rădăcină *Xsy* grecii au format cuvântul Aèyco cu înţelesul de *adunare* = *ressemblei*[2710] = a aduna), iar latinii *lego* cu acelaşi sens = *ramasser*[2711] (= a aduna). De aici a derivat mai târziu expresia ce redă *adunarea* ca instituţie, cu dreptul de a alege „bărbaţi destinşi” ocvôpac Apia io un sau *legere judices*, care să proclame idei, să ia decizii sau să dea sentinţe, adică legi în anumite probleme, după verificarea bunei credinţe a părţilor.

Despre traci ştim încă de la Herodot (în sec. V î.e.n.), că îşi făceau îmbrăcăminte din cânepă[2712] aveau uniforme, pe cap purtau căciuli din piei de vulpe, pe trupuri tunici şi peste ele mantăi lungi tărcate, în picioare încălţăminte cu pulpare din piele de căprioară, şi luptau disciplinaţi cu suliţe, scuturi uşoare şi săbii mici[2713]. Dintre aceştia, scrie acelaşi istoric *„cei mai viteji şi mai drepţi erau geţii „*,[2714] care se credeau nemuritori. Legile după care se organizau şi conduceau aceştia, cunoscute lui Platon ca „legi scitice”, erau numite

---

2710 A Bailly, op. cit. 1175.
2711 L. Quicherat et A. Daveluy, Dictionnaire latin..., p. 651. 656. (lex).
2712 Herodot. Istoriile IV, 14 în „Izvoare pnvind Istoria României. I, p 43
2713u Ibidem, VH. 75. ed. cit, p 69
2714u Ibidem, IV. 93. 94. ed. cit, p 47-49

de traco-daci *daine* sau *doine1 A,* cuvânt înrudit cu *din* = *religie, credinţe* în limba persană[2715] şi *dainele din Zenda-Vesta,* pe care le cântau agatârşii-sciţi[27162717], din Dacia şi în vremea lui Aristotel, în templele lor.

Nefiind cu nimic mai prejos de celelalte popoare civilizate ale antichităţii, din moment ce Herodot, Platon şi Aristotel făceau asemenea constatări şi aprecieri, geţii aşezaţi în Sciţia Minor şi la nord de Istru până la izvoarele Tyrasului (Nistrului), de unde numele de tyrageţi s-au amestecat în perioada migraţiilor cu celţii, bastarnii germanici, numiţi peucini (de la Pence) şi cu saimaţii iazigi, încă din timpul, lui Strabonis şi Ovidiu[27182719], apoi cu taifalii şi goţii în aşa măsură, încât, în curând după aşezarea goţilor scandinavi[2720], sub numele de *geţi* vor apare şi

---

2715 Diran Kelekian, Dictionnaire turc-fiançais, Constantinopole, 1911, p 601

2716 Curzio Faro, VI, 2. 12; Seythae qui Parthos coadidere, Ammian Marcellin, XXXI, 2. 20,cf Enciclopedia Italiana, XXXI, Roma, 1935-1940, p 186-187

2717 Anstotel, Problematica, XIX, 28, în „Izvoarele privind Istona României“, I, p. 112-113

2718 Strabon, Geographica VII, 3, 17, cap 305 „Izv 1st Rom", I, p 242-243

2719 Ovidiu, Tristele, H, 198, IV 10, 109-114; V 7, 9. 20, „Izv 1st Rom ", p 277, 295, 299.

2720 Ammian Marcellin, Bellum Gothicum HI, 40; Procpias din Caesarea. De bello vandalico, I, 2, cf. G. Popa-Lisseanu, Dacia în autorii clasici, II, Bucureşti, 1943, p 85, N Iorga, Istoria Românilor, H. p 244, R Hachmam. Die Goten und Skandinavien, 1970

neamurile acestor germanici”[2721].

În secolul al VI-lea al erei noastre, Iordanes, compilatorul lui Cassiodor, considerându-i pe geţi de aceiaşi origine scandinavă cu goţii care locuiau în Dacia din sec. Al ni-lea, iar pe la 550 e.n., şi pe dreapta Istrului până la Oescus şi Nicopole[2722], notează că ambele popoare, goţii şi geţii se cămiuiesc după aceleaşi legi comune numite *leges bellaginesr*[2723]. Este o confirmare, a ceea ce se ştie încă din vremea lui Herodot, că şi melanhlenii, identificaţi de Procopius din laesarea cu goţii, erau organizaţi şi trăiau după aceleaşi „legi scitice”[2724].

Frământate în această simbioză secole la rând, dar aplicate de fiecare popor în sânul comunităţilor lui săteşti, după obiceiul apucat din străbuni, nu ar putea fi vorba de o influenţă a principiilor juridice ale goţilor în probleme de drept asupra instituţiilor săteşti din răsăritul Carpaţilor, ci de o similitudine, datorită originii comune a acestora încă din perioada organizării gentilice. De o deosebire în esenţa lor, adică în ce

---

27213 1 Iordanes, De origine actibusque getarum sau Getica, HI-V, cf. G Popa-Lisseanu. Izvoarele Istoriei Românilor, vol XIV. p. 23-28, 84-91; V, p 26, 88; J Marquait, Osteuropäische und ostasiatische Streif zii ge, L., 1903. p 813, cf AV Soloviev. L'Organisation de l'Etat russe au X-è siècle, a L'Europe auxIX-e - Xl-è siècles". Varşovia. 1968. p 258-259

2722 Iordanes, Getica, 267, „Izvoarele pnv. Ist. Rom “, II. Bucureşti, 1970, p 431

2723 Iordanes, op. cit., ed G Popa Lisseanu, vol XIV, p 33, 97.

2724 Herodot, Istorii, I, Cartea IV, XX şi CVII, ed rom, Bucureşti, 1969, p 318, 350

priveşte principiile de drept nu va putea fi vorba niciodată. Cel mult vom putea constata abateri de la procedura comună stabilită iniţial, deosebiri formale în aplicarea legilor, care evoluează cu timpul de la popor la popor şi de la trib la trib datorită vicisitudinilor timpului.

Însuşirea limbii latine vulgare de către geţi în secolele îi V e.n., va avea însă un efect rar întâlnit în istorie. Organizaţi după legi comune şi cu instituţii cu nume gotice în comunităţi gentilice numite *cnezate*, cu *cnezi* în frunte, geţii latinizaţi vor fi numiţi vlahi de către goţi, aşa cum şi ceilalţi germanici le-au zis-romanilor şi celţilor latinizaţi, din Gallia.[2725]

De la acest nou nume dat de goţi, şi „legile scitice”, numite mai apoi *leges bellagines* (după care se vor conduce) organizau instituţiile militare şi fiscul, orânduiau munca şi proprietatea, şi împărţeau dreptatea locuitorii satelor româneşti, vor apare ca *legi ale vlahilor*, ca lege[2726] sau *drept al vlahilor*[2727], expresii înregistrate în textele de limbă latină medievală ca: *lex antiqua valachorum, jus valachicum ori statuta valachorum*.

Cunoscute sub aceste denumiri de istoricii, geografii şi filosofii din antichitate şi din evul mediu, ele nu puteau să dispară în momentul descinderii triburilor slave ale sclavinilor,

2725 B P Haşdeu, Istoiia Critică a Românilor, L p 48, şi urm N Iorga, Istoria Românilor, H, p 245, 246
2726 M Costăchescu, Op. ciL, H, p 236-237.
2727 I Bogdan, op. cit, I. p. 140-141

abodriţilor… ş.a. La începutul secolului al VI-lea în Panonia, pe Dunăre, la gura Tisei, deoarece a supravieţuit însuşi poporul vlahilor.

Mânate din urmă de avari tocmai de la izvoarele Pripetului, Oderului şi Elbei, „aceste neamuri, după cum scrie Procopius din Caesarea2S, locuiau în colibe jalnice, răzleţiţi mult unii de alţii şi se mutau dintr-un loc în altul. Când porneau la luptă – adaugă acelaşi cronicar –, cei mai mulţi mergeau pe jos împotriva duşmanilor, puitind în mâini scuturi mici şi lăncii şi unii nu aveau nici cămăşi pe ei, nici mantale, ci îmbrăcau numai nişte pantaloni…[2728] (Procopius din Caesarea scria din perspectiva oficială bizantină şi ca atare era foarte ostil slavilor; mărturia sa se cuvine considerată cu toată rezerva[2729] N.E.)

Strategicomil lui *Maunciu* (582 – 602) îi găseşte în aceiaşi situaţie şi la sfârşitul sec. Al VI-lea „*neaşeoaţi*” = otxa Kxoi, „*fără* principi” = avapxoi şi „fără să cunoască vreo rânduială”. Exuôè xdtiv yivoo Kouaxv[2730]

Sclavinii, abodriţii şi severeanii nu puteau servi nici ca model de viaţă socială pentru populaţia satelor din cele două *Românii*, de la nordul şi sudul Dunării, necum pentru organizarea justiţiei ori izvor de legislaţie.

2728 Procopius din Caesarea. Războiul cu goţii, ed. H. Mihăiescu, Bucureşti, 1963, HI, 14, 22-29.

2729 Loc. cit.

2730 Mauncius, Arta militară, XI 3, 1, ed H. Mihăescu, Bucureşti, 1967, p. 231; N Iorga, Istoria Românilor, II, p. 247

De asemenea, nu aveau ce împrumuta nici locuitorii autohtoni de la răsărit de Carpaţi, de la slavii răsăriteni, *drevleam radimici, viatici* şi *seve ream*. Potrivit relatării cronicii lui Vestor aceste comunităţi de slavi răsăriteni trăiau după alte rânduieli şi alte obiceiuri ce se deoiebeau cu totul de acelea ale comunităţilor româneşti est-carpalice[2731]. Şi aceasta în preajma anului 860 e.n., an când, după cum am văzut în capitolul *Războinicii satelor*, la nordul gurilor Dunării geţii locuiau în simbioză cu germanii, bastaniii, şarm am şi alanii şi-şi aveau organizate aşezările în judecii şi cnezate conduse de juzi şi cneji.

Imposibilitatea unui împrumut sau influenţe din partea slavilor de nord asupra legilor satului „walah" şi obiceiurilor lui juridice rezultă din faptul că, abia în preajma aceluiaşi an, 860 e.n., slavii au trimis delegaţi la varegii – ruşi din Upland (Suedia) „să le aducă un principe, care să-i conducă, să-i chinuiască şi să-i judece după dreptate"[2732], şi bineînţeles să le dea legi. Chiar începând cu stipulaţiile introduse în tratatele încheiate cu bizantinii în anii 911 şi 944 – 945 de varegii-rotsii trimişi de Oleg şi apoi de Igor, fiul lui

---

2731 Cronica lui Nestor, ed G Popa-Lisseanu, Bucureşti. 1935. p. 39-40

2732 Ibidem, p 43-44, A V Soloviev, L'organisation de l'Etat russeau X- e, în „L'Europe aux IX-è - Xl-è siècles. Varşovia 1968, p. 255. Interpretarea lui Al I. Gonţa este unilaterală, organizarea statală la slavii de răsărit a pornit mai întâi din interiorul comunităţilor (D.C.G.).

Runc[2733], referitoare la omor, lovituri de sabie ori flirturi, din care se vede originea comună cu principiile de drept din Upland[2734], Anglia şi Islanda[2735], oricui îi este cunoscut astăzi că articolele de legi din *Codicele de legi* scrise, în anul 1016, din ordinul lui Iaroslav, au fost împrumutate până în cele mai scurte aliniate după acela al germanicilor.[2736] Apoi, chiar titlul *Russcaia* Pravda38 ne arată că e vorba de o legislaţie de origine varegă, dată de varegii numiţi şi rotsi, şi nu de o *Slavianscaia Pravda*. Aşa stând lucrurile la popoarele slave, atât la cele din sud-est cât şi la cele din nord-est, cu greu ne putem imagina că urmaşii geţilor latinizaţi, numiţi vlahi de către goţi[2737], ar fi fost puşi în situaţia de a împrumuta de la aceşti vecini.

2733 Cronica lui Nestor, ed. cit., cap XXI. p 49, 152. V Thomson, The relations betwen Ancient Russia and Scandinavia and the origins of the Russian State, Oxford, 1876, p 131-141, A. V. Soloviev L'organisation de l’Etat russe auX-è siècle". Varşovia, 1968, p 249-268

2734 Uplandslagen = Loi d’Upland, de l'Beauchet, în „Nouvelle revue historique de droit“, torn 27, Pans 1903, torn 37, 1913, Claudius von Schwerin, Schvedische Rechte = Germanenrechte, Banat 7, Weimar, 1935

27352 6 F Wagner, Le livre des Islandais du prêtre An le savant, „Bibliothèque de la Faculté de Philologie de l’Université de Liège”, fase. IV, Bruxelles, 1898, p. 35, 39, 58, 88, cf. A V Soloviev, L'Organisation de l’Etat russe..., p 265

2736 Le Qerq. Histoire de la Russie ancienne, vol. V. p 363-373. vol V, p 251-253

2737 B P Hasdeu, Istoria Critică a Românilor, I, p 48 şi urm N Iorga, Istoria Românilor, II, p. 245-246, B P Hasdeu, Zina Filma. Goţii şi Gepizii în Dacia, p 4 şi urm.

Dacă ne întoarcem la slavii din sud, aceştia, la venirea lor în Panonia şi aşezarea în Ilyricum, au găsit acolo satul dacic şi istro-dalmat organizat şi cu instituţii de judecată şi apărare, după principiile aşa numitei – *Lex romană Utinensis*[2738], descrise într-un manuscris din secolul al V-lea aflat în Catedrala din Aquileia Istriei, ai cărei locuitori erau fraţi cu autohtonii de la nardul Dunării[2739]. Organul de judecată care conducea satul era Sfatul „oamenilor buni şi bătrâni", având în frunte un jude. *Quicumque judex... cum bonis hommes* (în loc de bonis hominibus). La început, numărul lor a fost de patru membri şi judele şi mai apoi de şase, plus judele *omquidem quatuor probi vin justiciam inter parles obsenient*\ sau *quiquidem illi sex probi viii., arbitrarentur seu judecarent*[2740].

De la istrieni şi dalmaţi, instituţia şi cu sistemul de organizare a satului au fost împrumutate după creştinare în sec. Al VII-lea[2741] de sârbi, sloveni şi croaţi[2742], care au tradus

---

2738 Schypfer, Lex romana Utinensis, La Legge romana Udinense, Memoriae, Scienze Morali, vol. I, p 95,1, 6, 2; N Densuşianu, Dacia preistorică. Bucureşti, 1913, p 905-906

2739 August Kovacec, Descrierea Istro-românieі actuale. Bucureşti, 1971, p 30, şi urm

2740 N Densuşianu, op. cit. p. 905-906

2741 K Kadlec, Introducere la Istona dreptului slav, în Nieder! é, op. cit, II, p. 171; cf. N Iorga, Istoria Românilor, H, p. 275 şi nota 3, p juräton. p 155-156

2742 C Jirecek, în „Archiv für slavische Philologie“, XII (1900), p. 172, 182-185. 197 Cf N Iorga, Istoria Românilor, II, p. 155, nota 4 şi p 156 nota 6

termenii *boni hommes* în limba slavă, dar slaviştii au renunţat a mai arăta originea istio-română a legii, atât de bine studiată de C. Jirecek[2743].

Ea e prezentă în Italia de Sud, la Amalfi, în acei *boni hommes*[2744][2745], în Calabria, în *buom uomim"* ca şi la Savona[2746], numiţi în limba greacă, kexâoi a\bponoi la Trento[2747], în Sicilia şi Sardinia

Ea nu lipseşte nici popoarelor germanice longobarzi şi franci. „Oamenii buni" = *boni hommes* sau *bom vin*, numiţi *rachiburgi* în *Legea Salică*, titlu pe care Carol cel Mare îl va schimba în *scabim*, în număr de (6 + 1) şapte. Aceştia constituiau un *mallum*[2748] (când întruneau comunitatea familială pentru a judeca), adică o *adunare*, deoarece erau convocate şi ţinute pe locuri întărit de la natură, pe un *mallum*[2749]. Competinţa acestor tribunale era, după cum observă E. Lavisse, de a judeca toate pricinile care

---

2743 Gay, L 'Italie meridionale, p 445-560, N Iorga, op. cit., II, p 157, nota 4

27444 0 Giardimna, I „boni hommei " in Italia, contnbuto alia storia della persone e della procedura civile e al problema dell'origine de consolato, Bologna, 1932, p. 3 şi urm : N Iorga, op. cit., II, p. 160 nota 4

2745 Chalandon, Histoire de la domination normandie en Italie, Paris, 1907, p. 633-674

2746 Papaleoni. Une commune trentino, p 49.

2747 Şoimi, Studi storici sidle institutiom di Sardegna Cf N Iorga, op. cit, II. p 162 nota 3 şi 4

2748 I.D. Condrachi, Recherches sur l'ancienne organisation judiciare des roumains. Paris, 1911, p 98-100

2749 P Viollet, Histoire des institutions politiques et administratives, L Pans, 1890, p 311

ar fi avut atingere cu proprietatea[2750].

În ţările de lege vizigotă, cu nimic mai prejos dreptului roman, judecăţile erau făcute tot de şase *notabili* plus *im preset*.

În ce priveşte pe slavii de N, I.O. Condurachi a demonstrat că, excluzând dreptul de protimisis, frăţia, de cruce frăţia de moşie, instituţia conjurătorilor etc., instituţii caii nu au existat în dreptul roman[2751][2752], proprietatea, adopţiunea ginerelui, jurământul „cu brazda" în cap şi alte instituţii ale Vlahilor[2753] se deosebesc substanţial de acelea ale slavilor[2754].

CUM SE REALIZA JUSTIŢIA ÎN SATELE DIN MOLDOVA MEDIEVALĂ

INSTANŢA „OAMENILOR BUNI ŞI BĂTRÂNI" TRIBUNAL PERMANENT

AL SATULUI MOLDOVENESC MEDIEVAL

Un contemporan al lui Alexandru Lăpuşneanu şi Ioan Despot Vodă notase că moldovenii nu au drept scris, ci toate sunt orânduite printr-o judecată arbitrară a voievodului, care judecă

2750 B P Hasdeu, Glosse române din sec. al XVI-lea, în „Columna lui Traian“, decembne 1877. p 636-639, V

2751B ogrea, în „Dacoromânia“ II, Cluj, 1922, p 784, Du Cange, Glossarium medial al infimae latimtatis, tom V Niort, 1885, p 199

î3E Lavisse, Histoire de France, vol H, Pans, 1903, p 110-111

2752 P Viollet, Histoire des institutions politiques... I, p 176, 307-308

2753 I D Condurachi. Formarea vechiului drept românesc nescris (Obiceiulpământului), în „Ţara Bârsei“, Anul VII (1935) Nr 6. p 551-552.

2754* Ibidem, p 554-555.

faptele supuşilor în virtutea unui obiceiu primit prin tradiţie[2755].

Influenţat de aceasta şi dezamăgit de măsurile radicale luate de Alexandru Lăpuşneanu împotriva boierilor, după revenirea în scaunul Moldovei, Grigorie Ureche, mare vornic al Ţării de Jos în timpul domniei lui Vasile Lupu a înfierat fapta voievodului de a fi dat pieirii, fără judecată, patruzeci şi şapte de mari dregători, „fără altă curte măruntă", şi a consemnat existenţa unui despotism oriental impus de domn, atunci când a scris că în Moldova „domnul pârăşte şi tot el umple legea".

Pornit împotriva acestui procedeu tiranic, cronicarul aruncă originea răului asupra ţării, şi locuitorilor ei, că nu ar avea „obiceiuri bune"... „de la începutul lor"[2756].

Spre deosebire de cele afumate de Grigore Ureche, Dimitrie Cantemir constată în cap. XI din *Desenerea Moldovei*, existenţa unui *drept consuetudinar* numit şi *obiceiul pământului*, deosebind în paralel, în cap. XII, mai multe instanţe de judecată. După ce menţionează scaunele judecătoreşti din capitolele celor 24 de

2755 A.M. Graziam, De Ioanne Heraclide Despota, Varşovia, 1759, in E Legrand, Deny vies de Jacques Basilicos, Pans, 1889, p 171 : „Jus scnptum habent nullum sed omma regis aut judicis arbitrano permittuntur regunturque per manus tradita consuetudme".

2756 Gr. Ureche, Letopiseţul Ţăhi Moldovei, ed II-a la P P Panaitescu, p 67 „Precum nu este ţara descălecată de oameni aşezaţi, aşa nici tocmeala ţăni pre obiceiun bune nu-s legate, ci toată dreptatea au lăsat pre acel mai mare"

ţinuturi prezidate de pârcălabi, instanţele de apel de la Dorohoi şi Bârlad, în fruntea cărora se aflau marii vornici ai Ţării de Sus şi Ţării de Jos, şi Sfatul domnesc din capitala ţării, ca instanţa de recurs, învăţatul domnitor aminteşte şi de scaunele de judecată săteşti ce funcţionează în cele cincisprezece sate ale ocolului Câmpulung moldovenesc[2757].

Din constatările lui Dimitrie Cantemir referitoare la existenţa unui *obiceiu al pământului* în Moldova, în virtutea căruia locuitorii satelor din ocolul Câmpulungului moldovenesc

„Folosesc legile lor proprii şi judecători proprii”[2758], concomitent cu instanţele de judecată de la ţinuturi şi Sfatul domnesc, nu putem să nu remarcăm circumscrierea noţiunilor *obicem*, *legi* şi *judecători* existente în problemele de împărţirea dreptăţii, în satele moldoveneşti.

Consemnările făcute de învăţatul voievod nu sunt o invenţie. Ele sunt atestate de acte foarte vechi. Într-o carte emisă de Alexandru voievod, în 27 octombrie 1452, se recunoaşte de către domnie lipsa de valabilitate a vânzării unor sate aflate pe graniţa dinspre Polonia, în ţinutul Cernăuţi, dacă aceasta nu se face în prezenţa a „oameni buni şi vrednici”[2759], care să despartă hotarul satelor de celălalt pământ al comunităţii familiale. După o

---

2757 D Cantemir, Descrierea Moldovei, ed. G. Adamescu, p 101-107

27580 0 D Cantemir, Descriptio Moldaviae, ed 1872, p. 123.

2759 M Costăchescu, op. cit, II, p 421-423.

altă, dată de Petru Aron, în 20 ianuarie 1456, se dau mănăstirii Homor indicaţii ca, egumenul să judece oamenii din satele Pârteşti, Homor şi seliştea lui Dieniş, pentru crima de răpit al fetelor mari, după *lege* şi *obiceiu*: *Gesetze* und *Sittlichkeit*.[2760]

Desigur, e vorba de *dreptul consuetudinar* sau *obiceiul pământului*. În unele documente de mai târziu, împricinaţii precizează chiar că „*legea*”[2761], ne-au trimis la oameni buni, ceea ce înseamnă că, *legea de a trăi onest, de a nu leza pe nimeni şi a da fiecănua ceea ce era al său*, nu se putea realiza, în cazul în care era încălcată, pentru a reabilita principiile de drept ale obiceiului pământului, decât prin aceştia. Cu alte cuvinte pentru apărarea drepturilor naturale încălcate ale indivizilor trebuia să se creeze o magistratură cu un scaun de judecată, o instanţă de drept pozitiv cunoscută în general în istoria dreptului tuturor popoarelor antice, ca fiind alcătuită de „oameni buni şi bătrâni” aleşi dintre megieşi.

Studiind-o în comparaţie cu cele ale altor popoare, Nicolae Iorga semnalează existenţa acestei instituţii în comunitatea familială de pe teritoriul vechii Dacii într-o lucrare publicată în limba germană,[2762] în 1905, dar o dezbate mai pe larg mult mai târziu, când ajunge la concluzia că

2760 Ibidem, H. p 566-567.

27614 3 Acad. R.S.R, Documente, CXL/210.

2762 N Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes, I. Goth, a 1905, p 230.

atribuţiile instituţiei erau judecata şi apărarea[2763].

„Organism archaic, multisecular, care poate trăi în sine, de la sine şi pentru sine”,[2764] prin legi şi obiceiuri proprii, „satul străvechi şi original” ajuns stat politic închegat în secolul al V-lea e.n., care vorbea acum limba latină vulgară, ce nu se confunda cu limba getă[2765], nu mai avea de împrumutat de la popoarele migratorii decât cuvinte sau expresii corespondente pentru instituţiile sale, ori denumiri de localităţi şi ape, de traducere a celor vechi, autohtone.

„Locuitorii lui, rude, coborâtori ai aceluiaşi moş”, fiind „sânge şi ne-am”[2766], sunt „cârmuiţi de *oameni buni şi bătrâni*”, scrie marele învăţat –, care se strâng în adunări. Ei judecă, ei împart cisla pentru ceea ce domnu’ cere de la obştea sătească... Ei aleg şi pe cine trebuie să meargă la oaste subt conducerea unui vătăman, al cănii nume vine... din hauptmannul german”[2767] şi tot ei rostesc pedepsele încă din vremea „nedomnită”, vinovaţii puţind plăti capul (= wei Tgeldul şi fredum) după metoda germană”[2768].

Stat politic-agrar, satul românesc din

2763 Idem, Istona Românilor, H, Bucureşti, 1936, p 155-59, 275, m, p 345, 349

27646 4 Ibidem, m. p 345

2765 Ovidiu, Trsïtele, V, 2, 67-68, in „Izvoare pnv Ist Rom I. p 296-297.

2766 N Iorga, Studii şi Documente.... VII, Bucureşti, 1904, p 301 doc

2767 Idem, Istoria Românilor, IU, p 345-346

2768 Ibidem, m. p. 349

Moldova medievală era astfel condus de magistraţi, împuterniciţi cu atribuţii precise, caii trebuiau să împartă şi dreptatea, în caz de litigii între locuitorii comunităţilor familiale.

„Oamenii buni şi bătrâni” erau aleşi, „după vechiul obiceiu”, în fiecare an înainte de sărbătoare Sf. Gheorghe de la 23 aprilie, pentru o durată de un an, odată cu – *judele* şi *cneazul* (= *vornicul*). O ştim această din capitolul *De magistralibus* din *Statuta Valachonim* al valahilor dintre Sava şi Drava, consemnat la Viena, în 14 aprilie 1667: *Quilibeptago valachonim*... suus sit *judex siv kneseus, vir scilicet ad id genus officii obeundem sufficiens et idoneus, qui statuto ad id tempore mense aprili ante festum Sancti Oeorgii a sui pagi communitate pro uno anno eligatur et electus iuxta antiquam consuetudinem... Electio autem indicts et sex assessomm* în *vei circa festum Sancti Oeorgii e o fiat mod*[2769]... Alcătuind un tribunal dintr-un număr de şase, plus judele, „oamenii buni şi bătrâni” îşi exercitau mandatul lor dirijând toate aspectele vieţii satului, exact aşa cum rachimburgii b ancilor dezbăteau în *mallum* toate pricinile, care ai fi avut atingere cu proprietatea[2770]. În alt. 4 din cap. *De re militari*[2771], din acelaşi statut, se circumscrie

---

2769 A, Verres. Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti, XI. Bucureşti, 1939.
2770p. 69
2771 B Lavisse, Histoire de France, II. Pans. 1903. p 110-111.
73 A Veress, op. cit., XI. p 76; omnes lites et controversiae quae autem circa fundosm, aliasque nobiles onentur, eas solis

competinţa acestor magistraţi. În sarcina lor cădeau toate litigiile caii vizau proprietatea, precum şi toate cele care provocau neînţelegeri asupra averilor imobile, aşa precum din cap. *De delictis privatis et publicis* rezultă atribuţiile lor de a judeca infracţiunile, în număr de douăsprezece, pedepsite de dreptul penal[2772].

Nu intrau în competinţa magistraţilor „oameni buni şi bătrâni” delictele săvârşite de luptători, ca militari. Potrivit articolului 3 din cap. *De re militari* un acuzat de neexecutarea ordinului, abuzuri, ori „vina” de înaltă trădare era judecat numai de instanţe militat e. Dacă delictul era neînsemnat, împricinatul era anchetat de căpitan sau vicecăpitan, cu un complet de magistraţi militari şi voievozi districtelor respective. În caz că „vina” era mare acuzatul cădea în competinţa tribunalului militar prezidat de marele voievod (în gravio ribus autem ad Regimen bellicum transmittant”),[2773] deoarece infracţiunea privea raporturile dintre supus şi statul politic, iar sancţiunea se aplică de către şeflil războinicilor pentru neascultare şi călcarea jurământului de credinţă.

De un asemenea principiu de drept, prevăzut şi în căiţi le domneşti[2774] se prevalau şi voievozii

---

îudicibus et assessonbus subsint decidendae.

2772 Ibidem, IX, p 74-75

2773 A Veress. op. ciL, XI. p 76

2774 M Costăchescu, op. cit, I. p 37. 39.41,42, 44. 57, 58

moldoveni[2775], ca şefi de stat, când scurtau cu un *cap* trupurile celor vinovaţi de viclenie, şi le confiscau actele de stăpânire a feudelor. Acest principiu de drept l-a dezamăgit pe Grigore Ureche şi l-a făcut să scrie, nejustificat, baza: „cum nu-i descălecată ţara de oameni aşezaţi aşa nici *legile*, nici *tocmeala ţării* pre *obiceie bune* nu-s legate, ci toată dreptatea au lăsat pre cel mai mare ca să o judece"[2776].

Din confruntarea ambelor texte latine, rezultă cu claritate că, ne aflăm în faţa a doua categorii de infracţiuni: publice şi private. Pentru acele publice existau unele tribunale excepţionale la sate prezidate de voievozi locali şi un altul de apel, central, prezidat de voievodul cel mare al ţării.

Dacă analizăm fraza cronicarului, prin folosirea concomitentă a cuvintelor „legile ţării", „tocmeala ţării" şi „obiceiurile ţării", însuşi Grigore Ureche atestă prezenta, în paralel, cu „legile ţării" şi o „tocmeală" a lor, desigur pentru judecarea infracţiunilor ce priveau raporturile dintre supuşi, administrată prin instanţele de

2775 Haec est valachonim consuetudo - scrie un contemporan al lui Petru Rareş - ut eos omnes qui ex pugna evadentes domum revertuntur, suppliciis gravionbus quam si in bello cecidissent affliciant. Dantiscus. apud. Shard, Scriptores renim germanicarum, Basilae (Basel), 1574. p 1276, Cf. Ioannes Boemus Aubanus, Mores, leges et ritus omnium gentiium, Lugdum, 1582, p 210 Jussi ad bellum exire capitale est non paraisse Cf. B P. Hasdeu, Ion Vodă cel Cumplit, Bucureşti, 1894, ed Ii-a, p 89 nota 18

2776 Gr Ureche, Letopiseţul Ţării Moldovei, ed II, P.P Panaitescu, Bucureşti, 1958, p 67

judecată, adică de un tribunal ordinai sătesc permanent, al „oamenilor buni şi bătrâni” şi de unul temporal, sau bine-zis incidental convocat ad-hoc, al, jurătorilor” aleşi dintre megieşii de primprejur, ambele menţionate în zeci de documente interne sau externe, oficiale ori particulare, ca existând în lumea satelor româneşti, din veac.

COMPETENŢA TRIBUNILOR – „OAMENI BUNI ŞI BĂTRÂNI”.

ÎN REZOLVAREA PRICINILOR DE DREPT CIVIL

Cele mai vechi acte emise de cancelaria moldovenească referitor la funcţionarea tribunalului, „oamenilor buni şi bătrâni”, organizat după „obiceiul ţării”, datează din 18 august 1438 şi 27 octombrie 1452. În primul, Ilie şi Ştefan voievozi menţionează că hotarul unui loc pustiu de lângă cuturile Hârloienilor, al mănăstirii Pobrata, a fost hotărnicit de pan Cărstea Negru cu „oamenii bătrâni şi cu megieşii dimprejur”.[2777] În cel de al doilea, Alexandrei voievod consemnează imposibilitatea vânzării unor sate din ţinutul Cernăuţi (Ivăncăuţi, Pogorilăuţi şi Hatcinţi), de către Manea Globnicul şi fiii săi, lui Mihail logofătul numai în prezenţa Sfatului domnesc şi a marelui voievod Manea şi cu fiii săi au trebuit să dea., zi lui pan Mihail, în care să iasă „cu *boien şi megieşi* „şi cu vechiul lor privilegiu – ca să însemne lui pan Mihail întregul hotar. Numai după

2777 A. Moldova, veac XIV-XV, vol I. p 156-157

ce ei vor fi dat şi însemnat hotarul cu „*oameni buni şi vrednici*” şi pan Mihail le va fi dat rămăşiţa de bani” (= dobiimi; st al o cin îmi lindmi) domnia cea să întărească privilegiul cel mare, cum prevedea „dreptul şi obiceiul ţării”[2778] (= *podiiig* spravedlivosti i zemli naşei obiciai...)

În ultimul caz, este vorba de un transfer de proprietate printr-o vânzare. Dacă domnia şi Sfatul domnesc ar fi constituit singurele instanţe, la cunoştinţa cărora trebuia să fie aduse vânzările de sate sau pălii din acestea, nu ar mai fi fost nevoie ca acestea să-i trimită pe vânzători şi pe cumpărători în mijlocul megieşilor din aceste localităţi, ca „oameni buni şi vrednici” să ateste pe vânzători ca stăpâni, să aleagă hotarele şi să le însemneze. Declinarea competenţei, în favoarea tribunilor locali, a „oamenilor buni şi vrednici” de la sate o face Domnia şi Sfatul domnesc, după cum însuşi voievodul declară, în virtutea „dreptului şi obiceiului ţării”.

Sfatul „oamenilor buni şi bătrâni” nu-şi pierduse atribuţiile de conducători ai satului şi ca instanţa de judecată nici chiar în secolul al XVII-lea. În cartea dată de Miron Bamovschi, la 17 septembrie 1629, lui Sima gelepul pentru cumpărarea unor părţi din satele Cofeşti şi Capoteşti dintre Putna şi Milcov, voievodul reproduce din actul dat de „oameni buni din sus şi

---

2778 M. Costăchescu, op. ciL, II, p 421-423, P P Panaitescu contestă existenţa Sfatului din „oameni bum şi bătrâni“ în Moldova în veacul al XV-lea, numai de dragul de a £i original Obştea ţărănească..., p. 195.

din jos” fraza expresivă: „Aceşti oameni, toţi am mărturisit şi am hotărât, cum am ştiut şi am aflat noi cu sufletele noastre”... l-ar Sima numai ce au primit, cum am hotărât noi cu sufletele noastre”[2779]. Din actul menţionat de cartea domnească, reiese clar dovada funcţionării instituţiei „oamenilor buni şi bătrâni” ca instanţă de judecată, în faţa căreia puteau să fie făcute şi transferările proprietăţii imobiliare chiar de către boieri. Cazul se repetă în anul 1630, prin cartea domnească dată de Alexandru Coconul, voievodul Moldovei, la cumpătarea unei părţi dintr-un sat, îndată ce cumpărătorul.

Gheorghe Jora, a arătat înaintea[2780] domniei „un zapis de mărturie de la „oameni buni şi bătrâni”, şi la 1631, când Moisi Movilă, nu dă sentinţa într-un proces privind satul Muşeteşti, decât după ce pricina a fost încredinţată spre judecare locuitorilor din sat aşa” cum vor găsi ei cu sufletele lor şi cu „oameni buni” asistaţi şi de preoţi şi slugi domneşti”[2781].

Tot aşa de edificator, în această privinţă, este un act emis de Vasile Lupu în anul 1650, prin care întăreşte lui Ilişeni din Oneşti, ţinutul Covurului, cumpărarea unor părţi din Crăiniceni, de la obârşia Jeravăţului, pe înscrisul de mărturie făcut în sat de şapte „oameni buni şi bătrâni” (ot creştih

---

2779 Documenta Romaniae A. Moldova, vol. XIX, Bucureşti. 1969. p 143-144
2780 Bibi Acad R.S.R. Pach CCCm/60
2781 Ibidem, CX VI/83

clevreatih)[2782].

Nu arareori domnia delega un boier sau mai mulţi curteni pe care-i trimitea la sate, unde autoritatea deplină o aveau „oamenii buni şi bătrâni”. În 1649, Vasile Lupu, înainte de a hotărî într-o pricină din satul Nedeiani, din ţinutul Cârligătura, trimite la Lupu Verga căpitanul şi altor trei, ca: „Toderaşcu, logofătul cel mare să trimită omul dumisale acolo, să socotească împreună cu ei şi cu „oameni buni”, Jar voi să strângeţi *oameni buni*, megiaşi, să alegeţi toate părţile lui Corlat”.[2783]

Dar vânzările nu sunt singurele cazuri ce cad în competenţa tribunilor „Oameni buni şi bătrâni”. Acte vechi din secolul al XV-lea întocmite în cancelaria domnească, din care unul din 12 decembrie 1455[2784] şi altul din 12 iunie 1459[2785], consacră transferul proprietăţii imobiliare prin danii precum şi ireconvocabilitatea daniilor particulare făcute între rudenii din acelaşi neam sau de către laici mănăstirilor. Acei ce încearcă să revendice proprietăţile donate pierd, „după toată legea”, iar donatorii dobândesc, „cu toată legea” expresii care se referă, fără nicio îndoială, la tocmelile instanţei săteşti a „oamenilor buni şi bătrâni”, şi confirmate apoi de domnie şi Sfatul

2782 Arh. Stat, Iaşi. Pach doc.,... neinventanat din actele achiziţionate de la A. Costăchescu.
2783 Acad R S R, LXXXIX/145
2784 M Costăchescu, op. cit., II, p 561-162.
2785 I. Bogdan, op. cit, I. p 31-33.

domnesc.

În anul 1632, avem un caz în care donaţia se face „dinainte bisericii şi dinaintea a tot poporul la ziua de Văznăsenie, ce se cheamă româneşte Ispasul, şi dinaintea preutului Chirilă din sat din Piscani şi altor megieşi de primprejur şi bătrâni şi tineri”[2786]

Redeschiderea proceselor îndreptate împotriva deciziilor luate de „oamenii buni şi bătrâni”... „după toată legea”, pentru a zdruncina autoritatea lucrului judecat şi repune pricina pe rol, era penalizată cu o zavească (= legătura) de la 50 – până la 100 de ruble, de argint.[2787]

În aceeaşi ordine de idei, în atribuţiile „oamenilor buni şi bătrâni” mai cădeau schimbul de proprietăţi şi cazurile pierderilor de acte. Numai că, în asemenea cazuri, instituţia apare de cele mai multe ori sub un titlu generic, acela al Adunării megieşilor (cum s-a întâmplat în 5 iunie 1470) care alege hotarele satelor respective[2788].

În cazurile de pierderea actelor, pricinuită de evenimentele de forţă majoră ori cazuri fortuite, foarte adesea păgubaşul se prezenta în faţa domniei şi a Sfatului boierilor împreună cu „megiaşii”[2789], dintre cai i erau aleşi, bine înţeles, „oameni buni şi bătrâni” ai satelor megieşe. Din

2786 Bibi Acad R.S.R.. Pach, LXXXVH/148

2787 M Costăchescu, op. cit II, p 421-423, 561-562

2788 I Bogdan, op. ciL, p 153, A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p. 374-375

2789 A. Moldova, veac XIV-XV. vol I, 362, 3 ian 1459; XVI. vol I, p 191-192.

conţinutul unor asemeni acte de reconfirmare a privilegiilor pierdute, reiese clar că, domnia cu boierii şi cu Sfatul ţării „le-au făcut lege după dreptul ţării”, ca „ei să aducă pe toţi megieşii din jur, ca sărecunoască şi să mărturisească”[2790].

Fenomenul este acelaşi ca şi la transferul prin vânzare al satelor. Şi practica o găsim în toate secolele pe întregul întins al Moldovei. Aşa vor proceda în secolul al XVI-lea, în 1575 şi 1592 la Dolniceni[2791] şi Săveni[2792], din ţinutul Dorohoi, „oamenii buni şi bătrâni”, la care trimite însăşi domnia, şi în cel următor la Bodeşti[2793] şi Virtop[2794] de pe Cracău, la Tg. Neamţ şi Secu[2795] de pe Pârâul Neamţului aceeaşi „oameni buni şi bătrâni”, fără ca în actele scrise să fie arătată cifra lor. De cele mai multe ori, numărul de şase plus judecătorul împuternicit rezultă din enumerarea semnăturilor de pe actele respective. Mai răi*, dar totuşi nu ne lipsesc nici cărţile scrise în cai i, se precizează că, Sfatul tribunilor este de şase.

În iulie 1610, Seachil nemeşul, fost cămăraş de Ocne, răspunzând lui Nistor Ureche, marele vornic al Ţării de Sus, despre sarcina încredinţată lui de către Constantin Movilă voievod de a rezolva litigiul de hotar dintre satele Dăneşti şi

27909 3 I Bogdan, op. cit, I. p 218-240; 258-259
2791 A. Moldova, veac XVI, voi m. p 54
2792 Ibidem, veac XVI, vol IV, p 47.
2793 Ibidem, veac XVII, vol I, p 30
2794 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 60
2795 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 43. 49

Avereşti, de pe Cracău din ţinutul Neamţ, scrie că a strâns „*oameni buni din şase sate despre împregmr*". „Fost au vreo sută de oameni şi i-am întrebat de acel loc. Ei toţi au strigat şi au zis că iaste al Dăneştilor".

În mod normal, fiecare sat trebuia să trimită câte şase „oameni buni şi bătrâni" reprezentanţi dintre megieşii săi. Seachil însă a lăsat obştia întreagă, formată aici din şase sate, desigur din patru de primprejur şi cele două sate aflate în litigiu, să procedeze aşa cum era obiceiul din bătrâni. „Deci am dezis de au purces toţi acei oameni pre unde ştiu ei cu sufletele lor şi eu am mărs după dânşii de am pus stâlpi" dar a chemat numai „oamenii buni" din satele megieşe şi „am ales dintr-acei oameni mulţi de *am sens 24 de oameni buni şi bătrâni de frunte* „câte şase de flecare, pentru a le consemna numele în hotarnică în temeiul „tocmelii" obştiei acestor şase sate, locul în litigiu a fost atribuit satului Dăneşti, cu specificarea în scris. „De nu va lăsa Măriia sa pre *tocmeala noastră*, ci de va pofti acei *oameni buni şi bătrâni*, ei vor merge *de vor mărturisi şi Mariei sale şi tot va afla Măriia sa cum spuiu eu*", *92* adică aşa cum judecaseră şi tocmiseră cele şase sate şi nu Seachil caii şi-a[2796] rezervat în act autoritatea unei obştii a şase sate a unui *mallum*. Despre acelaşi *mallum* vorbeşte şi o carte de

2796 Du Cange, Glossarium mediae et infimae latimtatis, tom V, Niort, 1885, p. 199 : Publicus conventus in quo majores causae disceptabantur, judiciaque majons momenti exercebantur a comitibus

judecată emisă, în 27 ianuarie 1624, de către Radu Mihnea voievod, în pricina iscată între stăpânii satului Scorţeni din ţinutul Fălciu. Deşi părţile din proces aveau acte scrise, totuşi voievodul a ordonat ca judecată să o facă *şase oameni bum şi bătrâm* ai comunităţii megieşeşti în faţa trimisului său. Cartea domnească menţionează că Împricinaţilor Gureş, fiul lui Ştefan din Juverteni, şi lui Macovei şi Guliian, Farchie, vornicul de gloată trimis de Sfatul domnesc „le-au dat lege, să-şi aducă oameni buni şi bătrâni”.

La această dispoziţie, însuşi voievodul ţării, Radu Mihnea, reţine că „Gureş *n-au adus el şase oameni, ci-au adus şase sate* „de au judecat.

Sfatul de tribuni, ales dintr-un număr de şase sate, dezvoltate din judeciile iniţiale pentru a judeca pricina, îşi fac datoria după vechiul obiceiu al ţării. El constată şi consemnează „cu lege dreaptă c-au fost învăluind Macovei şi Guliian fără ispravă pe Gureş” şi-i dă „rămaşi din toată legea”. Hotărârea lui a fost adoptată mai apoi şi confirmată în scris de Sfatul domnesc prin cartea semnată de voievodul ţării[2797], ca judecător suprem.

Tot despre un număr de şase judecători „oameni buni şi bătrâni” ne relatează şi un act din secolul al XVIII-lea, anul 1720 pentru pricina de hotar dintre târgoveţii din Dorohoi şi locuitorii satelor învecinate Şendriceni şi Cobâlea, în scopul

---

2797 A Moldova, veac XVII, vol V, p 260-261

aplanării căreia participă, afară de cei 12 pârgari cu Durac şi Ilie vornicul de Dorohoi şi şase oameni bătrâni „cu brazda în cap” din târg, înregistraţi pe numele lor[2798]. Şi asemenea mărturii scrise mai sunt, dar nu este necesar a mai adăuga şi altele, deoarece socotim că din cele citate mai sus a reieşit cu prisosinţă ca cifra şase pentru oamenii buni şi bătrâni” aleşi ca magistraţi de comunităţile săteşti” a jucat un rol deosebit în vechiul drept al satului moldovenesc.

Problemele provocate de neînţelegerile cu privire la moşteniri, fiind mult mai complicate în fondul lor, „legea ţării” le-a considerat de competenţa unui tribunal special compus din toţi „oameni buni şi bătrâni” ale celor patru sate componente ale gintei, care, jură că, nu vor părtini pe nimeni din cei în cauză. Numiţi din această pricină şi *jurăton* şi în număr, de doisprezece sau douăzeci şi patru aleşi şi numai din acei care cunosc situaţia părţilor, *instituţia alcătuită de aceştia este o instanţă de apel*, incidentală, ad-hoc şi numai pentru judecarea unui singur caz, ea dizolvându-se imediat ce acţiunea s-a terminat prin pierderea cauzei de către partea dovedită de rea credinţă. Despre acesta însă va fi vorba mai jos.

În ce priveşte toate celelalte cazuri de pricini civile, pretutindenea, după apariţia unei neînţelegeri, şi numai în cazul înregistrării unei plângeri la domnie sau Sfatul domnesc acestea

2798 Gh Gibănescu, Surate şi Izvoade, XII, Iaşi, 1924, p 60-61

trimiteau un delegat la faţa locului. Acolo, împuternicitul domnesc, de obicei un vornic de *gloată*, strângea „oamenii buni şi bătrâni” dintre megieşii de primprejur, singurii caii participau cu rol activ la „tocmeală”, adică la reglementarea cazului în speţă „după legea ţării”, şi apoi, raportau în scris restabilirea ordinii, pe baza „tocmelii”. Sentinţa dată de Sfatul tribunilor nu era însuşită numai de domnie şi decretată prin cărţi domneşti, ci şi de către împricinaţi, în procesul dintre Gherghina şi Lucoci din Lătăi, ţinutul Hârlău, petrecut în 12 septembrie în anul 1626, Miron Barnovschi scrie în porunca sa către pârcălabul Oprea că, „Lucoci s-au lăsat pre oameni buni şi cum vor rădica aceşti oameni cu sufletele lor aşa să fie”. E o recunoaştere de *drept* a ceea ce reprezenta şi *de fapt*, Sfatul tribunilor, „oameni buni şi bătrâni”, precum şi a valabilităţii sentinţelor date de această instanţă în lumea satelor[2799].

ATRIBUŢIILE TRIBUNILOR „OAMENI BUNI ŞI BĂTRÂNI”.

ÎN PROBLEMELE DE ORDIN FISCAL

Obligaţia iniţială a fiecărui megiaş de a contribui cu zece la sută din produsele sale la întreţinerea foiţelor armatei ale comunităţii săteşti, a fost reglementată cu timpul în cadrul organizării dreptului fiinanciar. Repartizarea cotei – parte de produse pentru fiecare megieş a fost şi

---

2799 Documenta Romamae Histone a, A Moldova. voi XIX, p 142-143 şi 156

a rămas în continuare în sarcina Sfatului „oamenilor buni şi bătrâni”, ca reprezentanţi ai comunităţii. Sistemul adoptat de bătrânii comunităţii gentilice a fost atât de convenabil pentru toţi membrii marii familii, încât a fost păstrat de tradiţie în tot timpul Evului mediu, şi-l găsim în vigoare şi în secolul al XVIII-lea. Gândindu-se la egalitatea în drepturi la darea contribuţiilor şi că echitatea contribuţiei după puterea economică a fiecărui membru al comunităţii săteşti nu o putea face mai bine nimeni altul decât tot Sfatul „oamenilor buni şi bătrâni”, Constantin Mavrocordat, deşi voievod, îşi însuşeşte obiceiul pământului şi consacră valabilitatea hotărârilor acestui organ în materie fiscală, conform cu vechile principii fixate din vremuri străvechi. În poruncă domnească dată din toamna anului 1741, sus numitul domn scrie „tuturor boiarilor şi boiernaşilor, mazili, şi altor dregători, voiniceilor, vătămanilor şi tuturor locuitorilor ţării” ca: „La cisla satului boiarii zlotaşi sau vornicii sau vatămanii satului nicidecum să nu se amestece, afară de *oamenii locuitori ai satului*, ei singuri cu toţii la un loc să-şi facă cisla dânşii, socotindu-mă în scris a *fieştecănua bucate* şi tot pridejul şi *fieştecine să se încarce după putinţa sa*. Lain „cisla să se facă pe capitile oamenilor, pe dobitoace, pe vii, pe hrana omului şi tot prilejul său. Şi fieştecine, cum îl va ajunge cisla cu dreptate, să-şi plătească

dajdea sa”[2800].

Aşa cum apare ordinul domnesc, el se referă la cislă care se realizează în trei operaţiuni sau faze. În cea dintâi fază principiile de drept financiar intrau în funcţie, făcându-se constatarea averii fiecărui individ, convocat în faţa adunării satului, *mallum*, la biserică. Porunca lui C. Mavrocordat cuprinde aceasta prima fază în cuvintele: „oamenii locuitorii satului ei singuri, cu toţii la un loc, să-şi facă cisla dânşii, socotindu-se în scris a fieştecărui bucate şi tot prilejul lor”, de către perepisnici (= scriitori la recensământ). Acolo, în prezenţa „oamenilor buni şi bătrâni” erau trecuţi în revistă locuitorii satului, flecare în parte, care declarau dobitoacele; (caii, vitele albe, oile şi porcii) viile şi stupii. Este vorba de o *enumerare* a oamenilor şi a tuturor surselor de trai, numită în limbile slave *cislă* (de la cuvântul slav *cislo* = *număr*)[2801][2802], de unde se va forma expresia *cisluire*, adică impunere pe număr de capete de oameni şi vite, operaţiune care se făcea abia în faza a doua, pe temeiul celor declarate de fiecare megieş în parte şi verificate prin mărturiile consangvinilor.

În această primă fază „oamenii buni şi bătrâni”, alcătuiau ceea ce mai târziu agenţii de constatare ai fiscului vor numi foaie matricolă,

---

2800 N Iorga. Studii şi Documente, VI, p. 216

2801 Fr Miklosich, Lexicompalaeo-slovenico..., p 117.

2802 P P. Panaitescu, RăbojuL Studiu de istorie economică şi socială la români, Bucureşti, 1946, p 62-1A (Studii şi cercetări, LXXII).

lista veniturilor, pe baza căreia avea să se facă impunerea.

După ce se făcea această operaţiune, se trecea la cea de a doua, adică la cisluirea sau impunerea propriu-zisă, la indicarea cotei-parte a zece la sută (= *dijma*), potrivit averii fiecăruia ca rezultat al cislei, operaţiune indicată în propoziţia: „fieştecine să se încarce după putinţa sa”, iar „cisla să se facă pe capitile oamenilor, pe dobitoaci, pe vii” etc, care se consemna într-un răboj105 sau catastif.

Făcută în două exemplare, unul dintre aceste răboaje răni în ea în sat, la dispoziţia tribunilor „oamenilor buni şi bătrâni”, care-l încredinţau judelui sau vătămanului spre a începe cea de a treia fază, urmărire fiecărui contribuabil pentru încasarea cotei parte şi aducerea ei la *Casa de obşte* = *Dom*. Altul ara înaintat cneazului, ca şef al gintei, sau căpeteniei *tnbului*, care administra trei sau patru (quatuor) case a unui *pagus*, cunoscut şi sub expresia *tribus*[2803]. Din această cauză cota parte datorită de fiecare megieş a fost numită iniţial *tributum*[2804] = ex*censu*, termen tradus în Moldova, sub influenţa limbii slave, prin *cislă*, *tributum* însemnând obligaţia tuturor locuitorilor comunităţii familiale de a întreţine prin cota parte

---

28031 00 Du Cange. Glossarium mediae et inßrmae latinitatis. Vili. p 178, col. 1, Tnbus = cf Regula S. Pachomn, cap 16 : vocatur autem una tnbus, habens très vel quatuor domos, pro numéro et frequentia monasteni, quas nos Familias vel Populos umus gentis possumus appellare

2804 L Quicherat, A Daveluy, Dictionnaire latin-français. p 1218

oastea organizată în jurul celor trei sau patru domuri10S dintre care una, în care rezida cneazul avea să se dezvolte în *curte* = *dvor*, după cum am văzut mai sus. Şi astfel, „fieştecare, cum îl va ajunge cisla, cu dreptate să-şi plătească dajdia sa”, încheie porunca domnească.

Nedesluşind aceste trei faze ale organizării financiare din trecutul îndepărtat al satului, în care „oameni buni şi bătrâni” făceau mai întâi cele două prime operaţiuni, de constatare a averilor mişcătoare şi de impunere, lăsându-se numai urmărirea agenţilor executorii cum erau vătămanii aleşi de sate, P.P. Panaitescu acuză eronat că, în Moldova secolului al XVII-lea reprezentanţii domniei pătrundeau în sate şi hotărau asupra cotei – parte a cislei, pe care trebuia să o dea oamenii. Autorul nu a observat că actul, pe care se sprijină, este o poruncă adresată de Ştefan Tomşa voievod, în 1623, lui Gligor din Răspopi, ca acesta „să plătească cislă, cum va avea bucate şi cum va fi scris la îndreptări”. Oricine ar citi această carte domnească ar putea să desprindă că este vorba de cea de a treia fază şi ultima operaţiune din organizarea fiscală, de urmărirea şi plată cislei, după bucatele constatate şi apoi impuse, „cum va fi fost scrise la îndreptări”, şi nu de cele două prime operaţiuni, de constatare a averilor şi de impunere a cotei-parte.[2805]

Afară de această, autorului i-a scăpat rolul tribunilor, „oameni buni şi bătrâni” în organiz ale

2805 A Moldova. veac XVII, vol V, p 226

a financiară a satului, neglijând, ori lăsând intenţionat la o parte o serie de căiţi domneşti şi zapise particulare, care vorbesc expres de prezenţa permanentă a acestora, atât la constatarea averilor în adunările săteşti, cât şi la impunerea şi urmărirea cislei, ca obligaţie fiscală. Într-o căite expediată de cancelaria domnească pârcălabilor de Neamţ, în ziua de 10 mai 1597, de a face „lege dreaptă" lui Hâra din Hâitop, din ţinutul Neamţului, ca să i se restituie un bon luat de agenţii fiscali pentru cisla datorată de Ionaşco Drag din Hociungi, voievodul Ieremia Movilă ordonă că, de i se va părea acestuia din urmă strâmbă porunca, să aibă a se întreba cu *cetaşii săi*[2806] (= drujini), care ştiau desigur de la constatare şi impunere că, obligaţia lui Ionaşco Drag, cisla cota-paite era de a da un bou fiscului, în actul – poruncă redactat foarte pe scurt nu este arătată şi chemarea tribunilor la proces, dar nu încape nicio îndoială că dintre *cetaşi* făceau parte şi „oameni buni şi bătrâni".

Acte ulterioare provenite din cancelaria aceluiaşi voievod atestă că sfatul „oamenilor bunişi bătrâni", supraveghea nu numai impunerea dar şi urmărirea cislei, într-unul, din luna iunie 1604, Ieremia Movilă scrie lui Onciul diac despre plângerea lui Laur din acelaşi sat Vârtop asupra lui Resteu din Mogoşeşti, că i s-au luat pentru dânsul mulţi cai şi vaci cu viţei şi un mintean bun

2806 Ibidem, veac XIV, p 163, doc 219; T Codrescu, Uricariul, p 19

cu 12 nasturi, o sabie de 2 taleri şi trei oi şi multe boarfe „cu ştirea a oameni buni şi megieşi”, fapt pentru care ale şi zapis, făcut de ei în faţa lui Albotă, vătaful de ţinut. Pentru aceia ordonă voievodul, îndată ce va veni scrisoarea, el să caute „cu oameni buni” ce a avut de plată Resteu din Mogoşeşti lui Laur din Vârtop „până ce va achita toată acea marfa şi boarfe”, iar cui i se va părea strâmb „să stea” în faţa domniei”[2807], într-un altul, din aceiaşi lună şi an, Zaharia vistierul a trebuit să aplaneze pricina dintre Crăciuneasa din Cărbuneşti din ţinutul Neamţ, cu Ghermăneasa pentru 2 boi şi 8 taleri, pe care soţul acesteia din urmă le-ar fi luat celei dintâi, cu ocazia plătirii fiscului. Ghermăneasa însă a venit – scrie actul – „cu multă mărturie, tot cu slugi domneşti şi oameni bătrâni şi buni...” şi au mărturisit cu sufletele lor că Gherman nu i-au luat ei nimic”[2808].

Menţionarea de către cartea domnească a prezenţei „oamenilor buni şi bătrâni” dintre megieşi până şi la urmărirea cislei lui Resteu din Mogoşeşti de însuşi Albotă vătaful de ţinut şi împlinirea acesteia de la Laur din Vârtop, precum şi la aplanarea pricinei în probleme de ordin fiscal, dintre Crăciuneasa şi Ghermăneasa din Cărbuneşti, ţinutul Neamţ, confirmă ideea că, instanţa tribunilor satului avea competinţa de a judeca şi litigiile de ordin financial. În această privinţă este categoric un act emis de Ştefan

2807 A Moldova, veac XVII, vol I, p 158-159
2808 Ibidem, veac XVII, vol I. p 161.

Tomşa, în prima lui domnie, lui Petrea din Crăciuneşti de pe Stavnic, dar cu reşedinţa în Scânteia din ţinutul Vaslui, în pricina cu 13 vecini cai iau fugit de plata cislei. Domnia împuterniceşte pe Petre din Crăciuneşti, specificând în scris, că oriunde îi va afla, pe acei treisprezece oameni înscrişi cu cisla în Crăciuneşti, dar sub rezerva expresă, *„precum ştiu, oamenii bum şi bătrâni"*, „fie în satele domniei sau în satele boiereşti sau în satele călugăreşti sau în târguri sau în slobozii"... „acei oameni buni şi bătrâni"... în „acel ceas să sară împreună cu Petrea... să-i prindă şi să-i lege şi să-i dea în mâinile lui Petrea", pentru ca el să aibă a-i trage la un scaun, la care va fi mai aproape"... ca, acel scaun să facă mai suszişilor lege dreaptă să-i strângă, ca să-i plătească acei zloţi, pe care i-a cheltuit pentru dânşii".

Cuprinsul actului este foarte semnificativ. El vorbeşte că „oamenii buni şi bătrâni" din Crăciuneşti „*ştiu*" că acei 13 locuitori ai satului sunt înscrişi cu cisla în Crăciuneşti, şi în virtutea acestui fapt numai ei au dreptul, cum de altfel şi primesc împuternicirea, ca să-i urmărească împreună cu Petrea din Crăciuneşti, pentru a-i preda legaţi acestuia, care a cheltuit şi plătit cisla tuturor. Scaunul la care se referea actul „să facă mai sus zişilor lege dreaptă", este un scaun feudal de ţinut. Numai acesta putea să-i strângă „ca să-i plătească lui Petrea acei zloţi pe care i-a cheltuit ca organ executiv, deoarece respectivii „oameni

buni şi bătrâni” nu aveau competinţa „în satele boiereşti, călugăreşti... în târguri sau slobozii” din alte ţinuturi. Dacă acei oameni nu vor să plătească nici atunci, încheie actul domnesc, acel scaun să-i dea legaţi pe toţi la Poarta domniei, când le va fi ziua, iar acel scaun să ia ceea ce îi va da legea”[2809].

Claritate acestui act plivind atribuţiile „oamenilor buni şi bătrâni” în organizarea, urmărirea şi judecarea problemelor de ordin financiar la sate ne scuteşte de comentarii mai ample. Documentul înlătură orice bănuială, că s-ar fi putut întâmpla altfel, în cazurile în care cărţi domneşti emise mai înainte de alţi voievozi, ori ulterior, ar fi încredinţat împuternicirea de a urmări pe evazioniştii fiscali numai stăpânilor de sate şi vâtămanilor, aşa cum s-ar părea că rezultă din cartea dată lui Onciul fost staroste şi vătămanului din satul Roşieci de pe Răut, din ţinutul Soroca[2810].

Evazionismul fiscal nu este un obicei cunoscut satelor până în secolul al XVI-lea. Fenomenul apărând târziu, era normal ca tot aşa de târziu să apară în scris şi rolul „oamenilor buni şi bătrâni” în probleme de ordin financial. Cel dintâi act care ne vorbeşte de fuga oamenilor dintr-un sat şi împuternicirea obţinută de stăpânul feudal de a readuce la casele lor pe oameni cu

---

2809 A Moldova, veac XVII, vol DI, p 42

2810 St. Berechet. Judecata la români până în secolul al XVIII-lea, Chişinău, 1926, anexa IV-V

ştreangul de gât din anul 1601. El se referă la oamenii fugiţi din satele Giurov şi Avereşti, din ţinutul Neamţ[2811] şi dreptul călugărilor de la mănăstirea Aron Vodă de a-i urmări în satele domneşti, boiereşti călugăreşti sau slobozii. Nu ştim în ce măsură vor fi izbutit călugării să-i readucă pe fugari la locurile lor, dar precedentul, odată creat, a devenit obiceiu şi pentru alţii din acelaşi sat. În 12 mai 1620, Gaspar voievod este sesizat de jalba satului Girov că Drăguşoaie şi Sava de acolo, pe care i-a apucat întocmirea (= upravlenia) în satul Girov şi nevoind să plătească cisla au fugit în alte sate". Domnia porunceşte ureadnicului din Piatra „să-i tragă înapoi în satul Girov cu *toate avenle*, să plătească unde i-au apucat *perepisnicii*[2812]. E vorba, desigur, de „oamenii buni şi bătrâni" din Girov, numiţi în acest act *perepisnici*, care apelează la domnie pentru a readuce în sat doi oameni, fugiţi cu averile lor spre a scăpa de plată cislei consemnată pe războaie sau catastife. Motivul principal al dării în urmărire de către sat decurge din responsabilitatea solidară a tuturor oamenilor din sat, de a plăti suma globală datorată de comunitate, deci şi cota parte a celor fugiţi. Dacă în actele lui Laur din Vârtop şi Petre din Crăciuneşti ni se pai e că un individ apare cointeresat la urmărirea evazioniştilor iar în acesta din urmă o întreagă comunitate sătească,

---

2811 A Moldova, veac XVII. vol I, p 16
2812 Ibidem, veac XVII, vol IV, 473

întotdeauna urmărirea fiscală şi judecarea celor fugiţi de plata cislei era făcută în numele responsabilităţi solidare a comunităţii şi trebuia făcut cu ştirea „oamenilor buni şi bătrâni” şi prin aceştia. De altfel, chiar şi atunci când agenţii fiscali ai domniei apucă pe cine nimeresc din sânul comunităţii ca să plătească pentru evazionişti, ei o fac tot în nume iresponsabilităţii solidare a obştei.

De unde provine această responsabilitate solidară din care derivă competinţa „oamenilor buni şi bătrâni” în organizarea financiară a comunităţii săteşti nu este greu de aflat.

Valeria Costăchel, considerând că „membri obştii săteşti erau legaţi între ei de interese economice, în special în ceea ce priveşte stăpânirea pământului, conchide că datorită acestui fapt mai erau legaţi şi de responsabilitatea colectivă pentru plata dărilor faţă de domnie”[2813]. Influenţat de această părere P.P. Panaitescu socoteşte că răspunderea comună în domeniul fiscal este o formă sub care se manifestă obştea ca o *comunitate de avere*[2814].

Dacă ne g în dim însă la faptul că, individul era legat de familie, care putea să aibă răspundere pentru unul dintre membrii săi, fără a fi obligată în particular prin niciun contract[2815], să-l răzbune în caz că era ucis, atunci este evident că

2813 V Costăchel, A Cazacu, P P Panaitescu, Viaţa feudală, p 98, cap Obştea.
2814 P P.Panaitescu, Obştea ţărănească...., p 206
2815 P Viollet, Droitpnvè et sources...p. 592. B D Grecov, Ţăranii în Rusia, ed rom., p 289

responsabilitatea solidară în domeniul fiscal era cauzată de obligaţia tuturor membrilor familiei de a contribui cu zece la sută din produsele lor pentru întreţinerea oştirii comunităţii. Având nevoie de apărare, comunitatea familială obliga de toţi membrii prin „oameni buni şi bătrâni” să contribuie la înzestrarea unui luptător cu tot ce-i era necesar, adică îmbrăcăminte, hrană şi arme. De aici, rezultă clar că, întreaga cheltuială centră de pregătirea de luptă şi achiziţionarea de arme cădea în sarcina comunităţii săteşti şi individului în ultimă instanţă. Tradiţia era aşa de puternică în Moldova în secolul al XV-lea în păstrarea acestui obicei, încât Długosz povesteşte că Ştefan cel Mare chemind la arme atât pe viteji şi boieri, cât şi pe acei de la ţara spre a-i învăţa, pe fiecare să apere ţara, „dacă ar fi afla pe unul din acei de la ţara fat a săgeţi, arc sau sabie… îl condamna fără milă la tăierea capului”. Aşa stând lucrurile nicio familie sau gintă nu şi-ar fi permis să-şi trimită membrii ei la luptă fără arme. Pentru aceasta, se legase organic între membrii comunităţii o responsabilitate solidară şi în materie fiscală.

Cu timpul, mai ales începând din secolul al XVII-lea, din iniţiativa domniei dar la plângerea stăpânilor de sate, au fost luate măsuri pentru a limita solidaritatea responsabilităţii fiscale numai în cadrul satului – Un Alexandru Ilieş voie ordona, în 1620, dăbilarilor şi marilor vătafi din ţinutul Fălciu, să nu mai ia oamenilor din satele Episcopiei de Huşi dobitocul lor pentru alţi oameni

sau pentru alte sale[2816]. După introducerea acestui obicei, Ştefan Tomşa poruncea, în 1623, dabilarilor din ţinutul Neamţ să lase în pace „bucatele” oamenilor din Zăneşti şi Dingani ale mănăstirii Tazlău[2817], iar Radu Milinea, celor din ţinutul Roman, să nu se ia „bucatele vecinilor” lui Goia postelnc „pentru alţi oameni sau pentru alte sate”[2818].

Reducerea responsabilităţii solidare în cadrul satului, deşi limitată teritorial a continuat totuşi să funcţioneze sub supravegherea aceloraşi „oameni buni şi bătrâni”, ca cei de la care s-au luat vite şi alte bunuri pentru ca evazioniştii fiscali să nu rămână în pierdere.

Dacă lăsăm la o parte cazul curteanului Gheoghe Danco din Todereşti, ţinutul Cârligătura, care şi-a lăsat, în 1624, plata curteniei în seama diacului Dumitraşco Fulger printr-un act p alt şi cu l-ai scris şi prin acelaşi act semnatarul se obliga în faţa a „oamenilor buni şi bătrâni” să achite cisla ţărănească,[2819] în cazurile de evaziune fiscală acei ce plăteau putea să-şi recupereze pierderile pe seama averilor evazioniştilor cu

---

28161 30 I. Dlugosz, Historiae Polonicae, ed. Lipsea, 1711, cartea XHI, col. 417; Gh Diaconu, Focşereanu L., Bazele puterii militare a lui Ştefan cel Mare. în „Studii cu privire la Ştefan cel Mare“, Bucureşti, 1956. p 118 m A Moldova, veac XVII, vol IV. p 502

2817 Ibidem, veac XVII, vol V, p 197

2818I bidem, veac XVII, vol V. p 287

2819 N Iorga, Studii şi Documente, V, p 16, A Moldovaveac XVII, vol V, p 305, 355

ştirea „oamenilor buni şi bătrâni" şi împuternicirea domniei. În acest sens, Moisi Moghilă acorda, în anul 1631, lui Nechifor din Scânteieşti să ia părţile lui Andrei, Dan, Chicoş şi Haleci fugiţi în ţara turcească123, iar Vasile Lupu lui Damian din Tatomireşti, părţile lui Custut şi Toader pentru că i-au plătit de cislă[2820]. Şi asemenea exemple se mai pot da, dar nu sunt necesare. Oricum şi în orice caz, responsabilitatea solidară a obştei aflată sub controlul „oamenilor buni şi bătrâni" a fost creată să asigure suma necesară întreţinerii oştirii comunităţii şi procurării de arme tuturor membrilor ei. Ea mergea până acolo încât un ucigaş, dacă era descoperit, era obligat să achite pe lângă gloaba duşegubinei (fredum) şi daunele (wergeldul) şi cisla celui ucis[2821].

În toate cazurile instanţa „oamenilor buni şi bătrâni" era prezentă, pentru că era o instituţie organică a aşezării fiin dament ale, căreia îi era rezervate atribuţii multiple prin însăşi natura lucrurilor.

„OAMENI BUNI ŞI BĂTRÂNI" ŞI INFRACŢIUNEA PENALĂ

Aşezate de temelie a societăţii omeneşti, cu multe sute de ani înainte de instaurarea orânduirii feudale, comunitatea familială a supravieţuit, îndeosebi, datorită constituirii statului ei politic şi înzestrării acestuia cu instituţii cu drepturi de

2820 Arh. St Bucureşti, Mănăstirea Bârnova, VI/2.
2821 A Moldova, veac XVII, vol V, p 9-10

represiune a delictelor şi crimelor de drept comun, ca infracţiuni private ce privesc raporturile dintre supuşi.

Cine judecă infracţiunile penale săvârşite în hotarul satelor? – a fost o întrebare pe care unii jurişti români şi-au pus-o, atunci când au cercetat instituţia jurătorilor, atribuind acesteia competinţa, iar alţii, cu ocazia studierii vechiului drept penal românesc.

Opiniile celor dintâi şi originea influenţelor exercitate asupra acestora le vom vedea mai jos, la capitolul jurătorilor. Pe cele ale celor de al doilea le găsim descrise în lucrările de specialitate, cu privire la dreptul penal medieval.

Dacă lăsăm la o parte pe I.D. Condurachi, primul care şi-a pus întrebarea, cine *judeca* în satele româneşti şi a răspuns acreditând competinţa în toate problemele de drept numai jurătorilor1” 8, ceilalţi istorici consideră că faptele penale săvârşite la sate puteau fi judecate şi sancţionate numai de domnie şi cei împuterniciţi de ea.

I. Peretz menţionează existenţa obiceiului răzbunării private a sângelui la români, dar lasă satul fără instituţia respectivă până la contactul cu slavii, de la care ar fi împrumutat-o târziu[28222823]. I.C. Filitti şi D. L Suchianu contestă acest obiceiu

---

2822 J.D condurachi, Recherches sur l’ancienne organisations judiciare des Roumains, Paris, 1911, p 89-100

2823 Ion Peretz, Curs de Istoria Dreptului român, ed II, vol II, Bucureşti, 1928, p. 20 şi 162.

şi admit numai compoziţia bănească[2824], fără supravegherea şi intervenţia unui minister public autohton, dar intrată în uz tot prin imitarea sistemelor bizatino-slave[2825].

Criticat aspru de către Longinescu, pe temeiul principiilor de drept bizantin însuşite din Pravila lui Vasile Lupu[2826], Filitti răspunde încercând să demonstreze existenţa unor instanţe penale, dar nu cu argumente şi probe scoase din documente, ci întemeiat tot pe cele luate din pravile şi coduri de structură bizantină. Teza centrală urmărită a fost în a dovedi că „justiţia n-a încetat niciodată de a emana de la domn”... „ca judecător suprem”... „la care oricine se putea îndrepta pentru orice pricină”, fiind ajutat de pârcălabii de ţinuturi şi de marii vornici de Bârlad şi Dorohoi[2827] Chiar când Filitti revine într-un alt studiu, el reia pravilele caii au circulat în Moldova şi Ţara Românească şi înşiră pedepsele ce se aplicau infractorilor de drept comun potrivit acestora, oprindu-se foarte sumar la cele indicate de unele documente emanate de la cancelaria

---

2824 I C. Filitti şi D I Suchianu, Contribuţii la Istona Dreptului penal român, extras din „Revista Penală“, V, 1926, p. 20

2825 1.C. Fillitti şi D I Suchianu, op. cit, p 20-21,

2826 S.G. Longinescu. „Curierul judiciar“ din 25 noiembrie 1926, 1 ianuarie, 6 februarie, 13 martie, 17 aprilie, 18 septembne şi 28 octombrie 1927

2827 I C Filitti, Despre vechiul drept penalromăn, în „Curierul judiciar“ din 9 octombrie 1927 şi I C Filitti şi DI. Suchianu, Contiibuţu la istoria justiţiei penale în Principatele române. Bucureşti, 1928, p 4 şi 8

domnească ori acte private[2828]. Sub acelaşi unghi a văzut problema infracţiunii şi sancţiunii penale şi Ştefan Berechet.

Pentru acest autor „domnul judeca şi în prima şi în ultimă instanţă”. Dacă nu se putea lămuri, dădea delegaţie vreunui boier din localitatea apropiată de locul cu pricină, care mergea la faţa locului şi aduna „oameni buni” şi cinstiţi, pentru a afla adevărul prin mărturiile lor. „În cazul acesta – precizează autorul cel însărcinat cu cercetarea capătă calitatea de judecător” în provincie, la sate, acest drept de judecată aparţinând vornicilor şi pârcălabilorijă. Cu toate acestea, izbit de existenţa instituţiilor şoltuzilor şi pârcălabilor la oraşe şi a „oamenilor buni şi bătrâni” la sate, acelaşi Ştefan Berechet, scrie lapidar: în oraşe competenţa de a judeca toate neînţelegerile... o avea juriul alcătuit din şoltuz şi cei 12 pârgari iar în sate judecau „bătrânii şi oamenii cei buni”[2829][2830], fără să dea măcar o indicaţie, nemaivorbind de probe documentare.

O concepţie deosebită se poate desprinde din ceea ce a scris, ca jurist, doar Aurel Cazacu, în capitolul „Justiţia feudală” din *Viaţa feudală în Ţara Românească* şi *Moldova sec. XIV – XVII, 11,*

2828 I.C. Filitti, Vechiul drept venal, extras din „Revista de drept penal şi Ştiinţă pentenciară“, Bucureşti, 1934, p.9-12 şi 18-34

2829 St Berechet. Judecata la Români..., p 12-13

2830 A Cazacu. V Costăchel. P P Panaitescu. Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII). Bucureşti. 1957,p 465-499 (466^167)

1 numai că ea nu a prea fost dezvoltată. Autorul vorbeşte de existenţa unui drept al familiei de răzbunare a crimei împotriva ucigaşilor, „care cu greu pot obţine o îndurare a domnului dacă ucigaşul nu s-a împăcat cu rudele celui ucis şi acestea nu declară public faţă de domni, că îi iartă vina şi *pedeapsa*, „potrivit celor constatate încă de către Dimitrie Cantemir”[2831]. De aici, reiese clar că acest drept, până la apariţia puterii domneşti din orânduirea feudală se realiza prin instanţele comunităţii familiale, organizate de un stat ce asigura ordinea, atât în ce priveşte infracţiunile dintre supuşi şi stăpânire, cât şi raporturile dintre supuşi, pe care A. Cazacu însă nu le-a scos în relief.

Spre deosebire de jurişti, istoricii au considerat că satul trebuie să fi avut instanţe de judecată. Dacă lăsăm la o parte pe acei care s-au ocupat de instituţia jurătorilor, meritul de a fi susţinut organizarea şi existenţa unor scaune de judecată a „oamenilor buni şi bătrâni” la sate revine lui Nicolae Iorga[2832]. El vorbeşte cel dintâi de „oamenii buni şi bătrâni” care „şed în scaun” şi „ţin legea”, fapt relevat de noi (şi la p. 14), la începutul acestui capitol, când am vorbit despre existenţa unui drept consuetudinar la români.

Sub influenţa celor scrise de marele savant,

2831 D Cantemir, Descrierea Moldovei. trad Gh Pascu, p 127.

2832 N Iorga. Geschichte des rumänischen Volkes, I. Gotha. 1905, p 158, 230, in trad de Otilia Teodora- Ion eseu. vol. I, p 218

C.C. Giurescu a susţinut că instanţa de judecată a satului este alcătuită din „oameni buni şi bătrâni” dar, jurători”[2833].

Valeria Costăchel, discutând responsabilitatea colectivă juridică pentru delictele şi crimele săvârşite în hotarele satelor conchide că un drept de judecată, în raza respectivă, îl puteau avea numai „oamenii buni şi bătrâni”.[2834][2835]

Ideile şi constatările lui N. Iorga şi V. Costăchel au fost reluate şi dezvoltate de P.P. Panaitescu, – nu fără a-l critica pe cel dintâi şi omite total pe cel de al doilea –, într-un capitol special din *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova. Orânduirea feudală1*2*. După acest autor, o justiţie autonomă a obştii însă nu apare decât în cazuri speciale în documente, pentru că aceasta este, prin esenţa ei, o justiţie fără acte. Domnia recunoaşte teoretic rolul

„Oamenilor buni şi bătrâni” în judecarea litigiilor, în actele de privilegii acordate sloboziilor[2836], dar, în fapt, – o judecată a

---

2833 C C Giurescu, Istona Românilor, vol I 1 şi vol. Il 2, ed DI şi IV. p 358-360 şi p 487-499

2834 V. Costăchel, Despre problema obştilor agrare în Ţara Românească şi Moldova în secolul XTV-XV, în „Studii şi Cercetări de Istone Medie“, II, 1951, p 91-109, idem, Desagregarea obştii săteşti în ţările române în evtd mediu, în „Studii şi referate“, ed Acad., Bucureşti, 1953, p. 753-799, idem, Viata Feudală şi Tara Românească şt Moldova) sec. X1V-XVU), p 100-105.

2835 P.P.Panaitescu, Obştea ţărănească în Ţara Românească..., p 215-236

2836 Ibidem, p. 216

oamenilor buni şi bătrâni” ca megieşi se desprinde numai din actele moşneneşti[2837], problema care, de altfel, ne este cunoscută din studiile lui C. Giurescu[2838]. Totuşi, P.P. Panaitescu ai e meritul de a fi dezbătut rolul Sfatului „oamenilor buni şi bătrâni” în scaune de judecată autonomă a satului şi într-un capitol special intitulat „Justiţia în cadrul obştii”, pe temeiul documentelor româneşti şi nu pe pravile bizantine.

Ceea ce i se poate obiecta, este că, deşi recunoaşte, în teorie, ca de la sine înţeles, o judecată autonomă a obştilor înainte de stabilirea şi consolidarea domniei[2839], deci în comunitatea megieşească, cu stăpânire în devălmăşie a hotarului[2840], în fapt, considera că, „oamenii buni” sunt o dovadă de diferenţiere socială, a unor oameni mai influenţaţi prin starea lor materială, despre care chiar în secolul al XV-lea nu poate fi vorba,[2841] lăsând practic satul fără justiţie până în secolul al XVI-lea. Nu mai spunem că tratează atribuţiile „oamenilor buni şi bătrâni”[2842], concomitent cu cele ale, jurătorilor”[2843] fără să arate de ce era nevoie de două instanţe de judecată şi dacă erau două, să explice necesitatea existenţei ambelor instanţe şi caracterul fiecăruia.

2837I bidem, p 217
2838 G. Giurescu, Studii de istorie socială, ed. C C. Giurescu
2839 P.P Panaitescu, op. cit, p. 215
2840 Ibidem, p 103-142.
2841 Ibidem, p 194-195
2842 Ibidem, p. 214-218
2843 Ibidem, p 228-234

În consecinţă, ceea ce se impune de la sine este să vedem de când se poate vorbi de existenţa lor şi să desprindem deosebirea de competinţă a instanţei celei dintâi, în raport cu a celei de a doua şi în probleme penale.

* * *

Împuternicirea „oamenilor buni şi bătrâni” de către comunitatea familială de a judeca pricinile penale şi a le sancţiona, ca şi responsabilitatea colectivă şi solidară în cadrul ei, îşi are izvorul, cum am văzut şi mai sus, în înrudirea consangvină.

Ştiindu-se din experienţa înaintaşilor că, la crimele de omucidere se ajunge, de obicei, după certuri urmate de bătăi, ori lovituri cauzatoare de moarte, în scopul de a jefui, „oamenii buni şi bătrâni” ai comunităţii familiale, au incriminat ca fapte penale sfada sau cearta, lovitura cu vânătaie, rana sângerândă, furtul, tâlhăria la drumul mare, raptul de fete mari, crima de omucidere, ultimele două cunoscute şi ca „pierderi de suflete”, şi altele numite, în genere, „fapte mari sau mici”.

Deşi nescrise în vreun cod penal pe articole, cum erau „tablele legii”, „legile scitice” sau „leges bellagines” dreptul consuetudinar românesc a incriminat secole la rând aceste fapte penale, până ce ele au apărut ca dispoziţii scrise în actele emise de autoritatea centrală. O Căite domnească dată, în 24 iulie 1436, lui Petru zis Ungureanul cu ocazia introducerii acestuia ca şef al unei ginte

aşezată în patru sate din Câmpul lui Dragoş, peste voia autohtonilor, prefera ameninţări împotriva acelui ce „ar începe din ginta lor (= ot în plemene) în contra lui Petru sau contra copiilor lui pentru aceste sate, cu omor sau cu sfadă sau cu orice răutate”, că va plăti zavească (= poena pacis) 60 ruble de argint curat[2844].

Dispoziţiile sunt o reeditare a ceea ce se află cuprins într-un alt act mai vechi, scris în 13 aprilie 1415, de către Alexandru cel Bun lui Oană vornic de Suceava şi în atenţia gintei de la obârşia Homorului[2845], precum şi de altele date în urma judecării unor litigii de hotar în satele Solea[2846] şi Rotompăneşti-Verigeni[2847] din ţinutul Suceava. Mai apoi, Ştefan cel Mare le enumeră în două cărţi, una din 13 martie 1466 şi alta din 3 februarie 1467, emise pentru locuitorii episcopiei de Roman[2848] şi în altele două din 30 august 1479 şi 23 august 1481 pentru aceia ai episcopiei de Rădăuţi,[2849] ca fapte ce nu pot fi urmărite de vânătorii de urme şi nici judecate de dregătorii domneşti, cu excepţia acelora săvârşite în zilele de iarmaroc în târgurile Roman, Şiret şi Suceava,

---

2844 M. Costăchescu. Documente moldoveneşti..., I, p 467-469
28451 33 Ibidem, I. p. 116-118; I Bogdan. Documente..., I, p 203-205, 407, 488
28461 33 M Costăchescu, op. cit, I, p 126-127.
2847 Ibidem, I,p 159-164
2848 I Bogdan, op. cit, I, p. 95-98, A. Moldova, veac XIV-XV vol. I. p. 342-343 ?i 355-356, M Costăchescu, Doc. mold, de la Ştefan cel Mare, Iaşi, 1948, p 24
28491 501. Bogdan, op. cit. I, p 230-232 şi 256-258

desigur, pentru că satele respective erau grupate în jurul acestora.

Toate aceste acte emanate de la domnie dau în *teorie* dreptul de judecată asupra infracţiunilor enumerate, episcopilor sau dregătorilor acestora, ca unii ce reprezentau persoanele juridice respective. *În fapt,* însă practic, nicio judecată a vreunei infracţiuni nu se putea face fără prezenţa şi sentinţa dată de „oamenii buni şi bătrâni” aleşi. Dacă lăsăm la o parte cele două cărţi domneşti din 1432 şi 1452 şi acea ce se referă la funcţionarea instanţei „oamenilor buni şi bătrâni”, în problema de drept civil pentru aplanarea certurilor izbucnite între Solomon logofătul şi soacra sa Marica, fiica lui Luca Arbore, cu Grigore Udrea fost vătaf de Suceava, acuzat că ar fi tăinuit nişte bani şi argint ce li s-au furat de nişte tâlhari dintr-o groapă, „atunci când i-a prins pe răufăcători”, Petru Şchiopul închide procesul, la 30 aprilie 1584, dispunând în sentinţa că marele vătaf „s-a îndreptat”, deoarece la judecată Udrea a adus „mulţi oameni buni şi bătrâni”, cai i, fiind judecători la judecarea tâlharilor, au mărturisit că a dat Udrea „şi averea ce a găsit la tâlhari şi pe tâlhari în mâinile Marie ai”[2850].

În virtutea acestui drept şi, desigur, împuternicit de sat, Simeon, dregătorul de Câmpulung, este înconjurat de preoţi cu „oameni buni şi bătrâni”, în 1601, când cere jurătorilor de la Bistriţa-Năsăud să pună la strânsoare pe un

2850 A Moldova, veac XVI, voi HI, p 241-242.

tâlhar, spre a mărturisi „cine i-au fost gazdele lui din Câmpulung [2851]”, aşa cum, în anul 1641, Sfatul bătrânilor din acelaşi sat va cere urmărirea unor hoţi de vite,[2852] trecuţi peste munţi.

Original* din Hudeştii Dorohoiului, Simeon Movilă, cunoscând instituţia permanentă a satului moldovenesc, o recomanda şi satelor din Ţara Românească, atunci când a ajuns voievod al acesteia în 1601. În cartea pe care o dă satului Călineşti din judeţul Prahova, unde se adunau colonişti arbănaşi (albanezi) din Cervinivoda, el face cunoscut „omului care va fi vinovat, fără teamă să aibă judecata la bătrânii satului, pe care-i vor alege sătenii. Şi, care om va fi vinovat de omor să-l lege bătrânii aleşi ai satului şi să-l trimită la curte la judecată şi la spânzurătoare... Şi care om se va aşeza în acel sat din ţări străine sau bulgar sau grec sau arbănaş sau ungur, dacă va fi om bun şi-l vor plăcea pe el satul şi bătrânii satului... el să aibă pace şi linişte. Iar pe acela care va fi răufăcător şi stricător în sat şi nu va place, satul şi bătrânii să-l izgonească din sat” şi adaugă fraza, „precum am dat domnia mea învăţătură şi mai sus”[2853].

Este vorba de existenţa unui tribunal al satului, care judecă şi omorul, dar dreptul de a executa sentinţa o avea puterea domnească,

---

28511 38 E Hurmuzaki, Iorga, Documente..., XI, p 784, no. 1611.

2852 Ibidem, XV, p 1088

2853 Doc. privind Istoria României, B. Tara Românească, veac XITI, vol. I, p. 43.

deoarece ne aflăm în feudalism. Competenţa era aidoma aceleia deţinută de Sinedriul din Ierusalim care l-a judecat şi condamnat la moarte pe Iisus Hristos, dar fără putere de a pune în practică execuţia, operaţiune făcută de ostaşii romani ai lui Pilat. Autoritatea „oamenilor buni şi bătrâni”, aşa cum reiese din această carte, mergea în caz de omor până la executarea sentinţei adică la spânzurarea vinovatului, spânzurarea fiind un drept ce revenea Porţii domneşti ori unei curţi de ţinut. Evident că, un asemenea obicei îl văzuse voievodul, încă din copilărie.

Recunoscând existenţa şi funcţionarea unui scaun de judecată a „oamenilor buni şi bătrâni” la sate, Constantin Movilă, nepotul şi urmaşul la tron al lui Simeon Movilă, în Moldova, poruncea, în 11 mai 1608, ca marii vătafi, globnicii şi duşegubinarii să nu intre în satele mănăstireşti şi să le tulbure, *„ci numai să aibă a judeca cu dreptate şi cu „oameni buni şi bătrâni „şi să-şi ia ferâia*. Iar dacă se va afla un astfel de om rău sau răufăcător în sate, să aibă a-l prinde vătămanul cu oameni din sat şi a-l preda unde va fi legea”[2854].

De asemenea, în caz de aplanarea unor certuri între mai mulţi locuitori, domnia trimitea delegaţii săi să adune „oamenii buni şi bătrâni” ai satelor. Aşa a procedat Constantin Movilă, în 1608, pentru a rezolva conflictul de la Posadnici şi Cămiceni, ţinutul Iaşi. Constantin, împuternicitul marelui logofăt şi cu Pavel Ureche pârcălabul,

2854 A Moldova. veac XVII. vol H. p 153-154

trimîşi să cerceteze izvorul permanentelor certuri, adună „oamenii buni şi bătrâni” şi găsesc vinovaţi pe nişte „oameni cai i şi-au făcut cinci case pe nămaşul Coţmăneştilor”, în mod abuziv. „Deci noi *i-am tocmit* dinaintea acestor „oameni buni” (şapte la număr) scriu împuterniciţii în raportul lor către domnie – să şază până în primăvară, iar din primăvară să se ducă toţi. Deci noi le-am făcut scrisoare (= somaţie) să nu facă sfadă până în primăvară, iar cine va face sfadă să fie de gloabă patru boi[2855]. Chiar şi mai târziu porunci domneşti din secolul al XVII-lea trimise pârcălabilor şi celorlalţi dregători de la ţinuturi atrag atenţia ca, nimeni din aceştia să nu intre în satele mănăstirilor să prade pe locuitori, pentru depărături (= încăierări sau hagere de păr) şi pentru alte sfade; ci numai tâlhari sau furi de se vor afla să aibă treabă pârcălabii şi ceilalţi... a-i prinde şi trimite legaţi la domnie”, şi numai dacă celor judecaţi de egumeni nu le va place judeţul... cumu-i vor judeca călugării, să meargă, să ia soroc de la pârcălabi, să-i sorocească şi să-i judece pârcălabii”[2856].

Aceasta însă nu înseamnă că egumenii ori pârcălabii de ţinut puteau judeca fără „oameni buni şi bătrâni”. Alte ordine domneşti, caii pot servi ca regulamente de interpretare a acelor

2855 A Moldova, veac XVII. vol II. p 164

2856 £ p Hasdeu, Ai’hiva Istoncă, I. 2 p 14; St Berechet, Judecata la romani, p XXXHI, I Bianu, Documente româneşti, L. Bucureşti, 1907. p 190-191; Documenta Romaniae Histonca, A Moldova, vol XIX, Bucureşti, 1969, p. 390-395

porunci scrise, în ce priveşte competinţa, ne lămuresc deplin că procedura nu era completă fără prezenţa „oamenilor buni şi bătrâni”. La 1 ianuarie 1613, Ştefan Tomşa scria marelui vătaf de Roman, că de se vor afla în satele mănăstirii Galata, Sadna şi Tămăşani nişte răufăcători sau tâlhari, să nu se prade satele „ci să cerceteze pârcălabii sau marele vătaf sau globnici şi să strângă „oameni buni şi bătrâni”, şi cine se va afla hoţ de către aceştia, acela să piară după fapta lui” 1.4 După el, Radu Milinea repetă, în 2 iulie 1617, porunca, precizând că numai după ce vătafii, duşegubinarii sau globnicii vor judeca cu dreptate cu „oameni buni” deci un tribunal mixt să-l spânzure”[28572858].

Şi, paralel cu aceste ordine domneşti, referitor la recunoaşterea în *drept,* odată cu incriminarea infracţiunilor penale şi a instanţei oamenilor buni şi bătrâni” avem şi acte particulare, care demonstrează că, o asemenea instanţă funcţionează practic în plin ev mediu. Este vorba de acte particulare scrise, pe care le putem considera declaraţii în mărturisirea unor fapte petrecute şi trăite de infractorii de drept comun, deoarece erau date în faţa instanţei „oamenilor buni şi bătrâni”. Un Dumbrava, nepotul lui Dănilă din Bahna, ţinutul Neamţ, prins la furt de stupi declară că îşi dă partea sa din sat, în 8 mai 1614, în faţa preotului şi a şapte „oameni

---

2857 A Moldova, veac XVII. voi HI. p 109-110

2858 Ibidem, veac XVII. vol IV. p 185

buni”[2859], iar un Cioban din Teleneşti, ţinutul Orhei, răscumpără, în 27 august acelaşi an, capul fiului său Negruţ de la Sturz ea hatman, tot în faţa preotului şi a şase „oameni buni şi bătrâni”[2860]. Ambele acte – declaraţii redau în scris şi numele „oamenilor buni şi bătrâni”.

O asemenea procedură este atestată, ca fiind un obicei, şi de către Furtună pârcălabul de Neamţ, în 23 martie 1635, cu ocazia prinderii la flirt de stupi a lui Gligorie, fiul lui Vasile şi Anghelinei din Muşeteşti. În actul-declaraţie dat de vinovat, acesta recunoaşte că fiind judecat în faţa a „oamenilor buni şi bătrâni” – şi pârcălabul consemnează în scris acestea – şi că deşi stupii „i-a furat împreună cu alţii” totuşi singur se obligă la plata daunelor şi a gloabei, pe care însă le achită părinţii, ca rudenii de sânge[2861], în linie directă în alte speţe, rudele jignite sau lezate direct colaborează cu justiţia satului la prinderea şi sancţionarea infractorului. Cazul rezultă din declaraţia lui Ştefan, fiul Chiranei din Pomârla, ţinutul Dorohoi, dată în 4 mai 1637, în târgul Şiret, după ce a furat boi de la verii săi, Cazacu şi a fost prins, pe când trecea graniţa în Ţara Leşască Pus la închisoarea din Dorohoi, verii nu l-au iertat... „*Deci – m-au scos la judeţ –*, declară împricinatul, *de m-au judecat cu „oameni buni*”...

2859 I. Bianu, Documente, p 1. fasc 1-2. p. 24, St. Berechet, Procedura de judecată la slavi şi la români, Chişinău, 1926, p DI şi p 70 anexă

2860 A Moldova, veac XVH. vol DI. p 175. 184

2861 St Berechet, Judecata la români..., p 47-48

şi mi s-au aflat judeţul să-mi facă ca unui fur", adică să fie spânzurat... La încheierea actului sunt înşiraţi judecătorii „oamenii buni şi bătrâni" care „*s-au tâmplat la tocmeala*"[2862] (= judecată).

Tot de un asemenea tribunal a fost judecat, în 17 iulie 1661, şi Andonie Colucescu, fiul lui Ieremia şi nepot lui Ionaşco Colucescu şi Gh. Colucescu pentru furtul unui bou, la Cetnuieşti de pe Pereschiv, ţinutul Tutova. „Scriem – mărturiseşte acuzatul în faţa a 7 „oameni buni şi bătrâni", cărora le dă şi numele – eu am furat eu un bou şi m-au prins de faţă şi era să mă spânzure. Iar din unchii mei şi din oamenii mei n-au vrut nimene să mă plătească de la curmei... Deci eu văzând lcă-s de pieire am dat ocina din sat din Cetnueşti – un bătrân cu heleşteu în Pereschiv cu ooaş de fin şi cu săpături... lui Gheorghe pârcălabul de Tutova". La sfârşit se dă numele celor şapte „oameni buni şi bătrâni".[2863]

Din toate aceste acte, concomitent cu judecarea infractorilor în cazuri de furt de către „oameni buni şi bătrâni" se mai desprinde şi o responsabilitate solidară dublă a comunităţii familiale. Pe de o parte, toţi membrii comunităţii colaborează cu Sfatul „oamenilor buni şi bătrâni", la prinderea infractorului de drept comun, deşi el este rudenie, în scopul – înlăturării răului din mijlocul lor şi conservarea morală a comunităţii,

---

28621 6p Ibidem, p XXXIV-XXXV. Gh Gibănescu. Surete şi Izvoade, DI. p 69-70

2863 Buletinul „Ion Neculce", fasc 5 (1925), Iaşi, p 202.

iar pe de altă parte, o responsabilitate a rudeniilor de sânge de a acoperi daunele celor lezaţi de către delincvenţi a *wehrgeldului*, şi în acelaşi timp achitarea gloabei – *fredum* faţă de comunitate, în evul mediu percepută de domnie sau împuterniciţii ei.

De cele mai multe ori daunele şi gloaba erau plătite de părinţi, fraţi, unchi sau veri, pentru ea pământul infractorului să rămână în gintă. Dacă rudele se desolidarizau şi infractorii aveau pământ se salvau de la curme, numai vânzându-şi părţile de moşie, pentru a-şi răscumpăra capul pe bani. Întotdeauna însă, dacă infractorul era prins şi ajungea în faţa „oamenilor buni şi pătrâni”, şi-şi recunoştea vinovăţia era pus în faţa probelor,[2864] principiu de drept aplicabil şi la hotarele ţării. Dacă nu era prins, comunitatea sau rudele nu erau obligate la achitarea gloabei sau plata daunelor faţă de cineva. Pătraşco, vornicul de Câmpulung şi „cu toţi bătrânii satului” scriau, în 1644, Bistriţenilor că, în Moldova nu exista vreo lege ca averea altuia să fie confiscată pentru despăgubirea unei daune, dacă vinovatul nu este prins[2865]. Cel mult răspunderea solidar întreaga comunitate, dacă nu putea arăta că urma infractorului – a trecut hotarul mai departe.

Responsabilitatea solidară colectivă în materie de drept penal se manifestă. În consecinţă, în sens bun. Ea e îndreptată

2864 E Hurmuzaki - Iorga, Documente....XV, p 551. doc 1048
2865 Ibidem, XV 2, p 1320

întotdeauna împotriva răufăcătorilor şi despăgubirea celor lezaţi şi nu alături de infractori şi acoperirea faptelor lor. Ea se află întotdeauna sub controlul şi supravegherea Sfatului „oamenilor buni şi bătrâni”.

Autoritatea şi competenţa acestuia se produce la sate până la a obliga pe bătăuşi să plătească, în afară de amendă şi daune, şi asistenţa medicală a victimei. E revelator în acest sens un înscris particular făcut, în 20 aprilie 1673 de către Ursu şi Neculai, ficiorii lui lonaşco din Todireşti, ţinutul Hârlău, judecaţi în satul Boldeşti, în faţa „oamenilor buni şi bătrâni”, pentru o sfadă, după care s-au încăierat cu un om din satul Oboroceni din ţinutul Roman, al mănăstirii Galata, l-au bătut, i-au spart capul „şi era numai să moare oamul”. Pentru că fapta s-a petrecut şi pe locul mănăstirii Galata, călugării, caii participă la proces alături de reprezentantul victimei, le-au cerut, pe lângă achitarea gloabei de 30 de lei, să dea un om să lucreze până se va însănătoşi victima, iar acesteia să-i achite pe lângă plata bărbierului şi usturimea şi toată cheltuiala.

„Scriem şi mărturisim cu aiastă adevărată scrisoare a noastră, precum noi de bunăvoie noastră ne-am sculat şi noi am dat danie dreaptă moşie a noastră... cât se va alege... partea părintelui nostru a lui lonaşco, ficior lui Toader din Todireşti... însă am dat-o pentru mare nevoie, ce am avut o sfadă... Şi văzând noi că n-avem cu ce plăti, am îmbiat la sămânţiile şi rudele noastre să

ne plătească şi nime nu s-au aflat. Atunci am căzut după dumnealui Toderaşco, vornicul de Botoşeni cu rugăminte mare, să ne scoată din cea nevoie... Şi noi am dat danie... săhie dumisale moşie... şi cuconilor dumisale. *Şi aiastă tocmeală s-a făcut dinaintea a mulţi oameni buni şi anume*... (urmează numele celor 6 oameni buni).

Şi eu, popa Vasile, de la Bârleşti am scris acest zapis ca să se creează, la Boldeşti[2866]

Desolidarizându-se de faptele infractorilor, aceştia abandonează averea lor în mâinile celor care i-au „scos de la gloaba călugărilor”. Ceea ce este mai important însă în acest caz este participarea călugărilor ca parte civilă într-un proces penal judecat de „oameni buni şi bătrâni” la Boldeşti pe Siret, ţinutul Suceava, pentru daune alături de victimă, gloaba revendicând-o pentru că infracţiunea s-a săvârşit pe locul lor, iar perceperea ei le-a fost cedată de către domnie, printr-un privilegiu special.

Acei care nu aveau avere cădeau în robie[2867], cum a păţit femeia Zeachină din Trotuş, care a furat argintăriile preotului Mihalachi, în valoare de 35 lei. Se puteau salva totuşi numai dacă cineva le răscumpăra capul de la Curmei, ori se rugau rudele şi păgubaşul accepta a-i plăti şi gloaba (= adică *glava* = *capul* în limba slavă).

Prezenţa acestui tribunal ales al pairilor (=

2866 Gh Gibănescu, Surete şt Izvoade, V, p. 63-65

2867 Arhivele Statului Iaşi, Documente, Pachet 147/1 p 6 verso şi CDXII/3

egalilor) în satele româneşti din Moldova a impresionat plăcut, în 1616, pe călătorul francez Baret, obişnuit cu alt regim de drept în ţara sa. În Moldova, 4111 sunt deloc judecători – scrie el. De aceea nu sunt procese, căci au un *obicem lăudabil*, de a-şi împăca toate diferendele prin *mijlocirea panilor* (membri ai Sfatului sătesc) sau prin *judecată voievodului*, cărora se supun ca faţă de un oracol”[2868].

Este vorba de o instituţie păstrată prin tradiţie de care nu se putea dispensa nici domnia cu tot regimul feudal, necum aşezarea fundamentală, care era comunitatea sătească.

„PIERDERILE DE SUFLETE” ŞI „VENDETTA” ÎN SATUL MOLDOVENESC

Deşi moştenitori ai unei vechi credinţe religioase în „nemurirea sufletelor”[2869][2870], încă din epoca celto-tracă, locuitorii satului moldovenesc am socotit totuşi ca „pierderi de suflete” omuciderea şi legăturile sexuale violente şi au formulat principii de drept pentru sancţionarea acestor crime.

Legile spaniole, din secolele X şi XI, le sancţionau pe amândouă şi cu amenzi: *pro* homicidio şi pro fornication”.

În vechiul drept românesc, ambele crime, intitulate: „pierdere de suflete” apar în textele

---

2868 I. Baret, Histoire des troubles de Moldavier în „Tezaur de monumente istonce“, II, p 17 ed. de Al Papiu
Han an
2869 Herodot. Istoriile, IV, p 95.
2870 M Costăchescu, op. cit, H. p 288-289, 293, 517-518.

scrise în limba slavă traduse sub o expresie compusă din două cuvinte, legate între ele, = *deegubina*. Pentru acest fapt, şi amenzile percepute de la atemenea crime se vor numi mai întotdeauna *deşegubina* sau *deşegubini* şi mai rar *gloabe*™ .

Fapte universale, care se puteau întâmpla în orice societate antică şi medievală, atât crimele cât şi amenda = *duşegubina* ca instituţie nu se putea organiza la români[2871] prin influenţa din *Russkaia pravda*[2872], în car *gloaba* pentru asemenea crime este numită *vir* = o prescurtare a wehrgeldului gotic introdus de scandinavi până şi în tratatele cu bizantinii din secolul al X-lea[2873].

Dreptul de răzbunare, de a pune în mişcare acţiunea de urmărire şi pedepsire a infractorilor care au comis asemenea crime, fiind socotit o chestiune de drept privat, *aparţinea* familiez[2874] şi în general gintei, de orice neam ar fi ea. El era pus în funcţie de familia sau ginta care a suferit „pierderea sufletului” unui membru al ei. Aceasta era aceea care declara *vendetta*, adică răzbunarea

---

2871 Melchisedek, Cronica Huşilor, Bucureşti, 1869, p. 64-66, B P Hasdeu, Şugubeţu şi şugubinâ, în „Column lui Traian“, Anul IX. tom IE, Bucureşti, 1882, p 614-619, idem, Arhiva Istorică I, p 124, 175-176, R Rosetti, PământuL.., p 194-196

2872 Russkaia Pravda, ed B D Grecov, E, p. 255-275, B D Grecov, Ţăranii în Rusia, ed. rom. p 289.

2873 Cronica lui Nestor, ed G Popa-Lisseanu, Bucureşti. 1935, p. 49-51, 52, 54, 59 - cap XXE.

2874 P W A Immink, Gouvernés et Gouvei~nants dans la société germanique, J Bodin, Gouvernés et Gouvernants, XXIII, Bruxelles, 1968, p 331-393

sângelui. „Aici, în legăturile de sânge ale ginţii îşi ale obârşia obligaţia răzbunării sângelui, scrie Fr. Engels. Dacă un străin de gintă ucidea pe un membru al ginţii, întreaga gintă a celui ucis era datoare să răzbune sângele vărsat”[2875].

Concepţia penală de drept predominantă în societate antică şi medievală a fost şi a rămas pretutindeni „legea talionului”, adică „mo alt e pentru moarte”. „Aceste cnme cu greu pot obţine vreo iertare din partea domnilor consemna D. Cantemir ca domn al Moldovei – afară numai dacă vinovatul se împacă cu familia celui ucis şi iudele acestuia declarau în public în faţa domnului, că au iertat pedeapsa cuvenită acelui pentru vina lui şi nu mai pretind ca să fie răzbunat sânge pentru sânge şi moarte pentru moarte[2876][2877]

Afară de relatările marelui învăţat privind dreptul de răzbun ale al sângelui, în Moldova medievală mai este legiferat, într-un vechi tratat, semnat în 33 mai 1519, între Coroana polonă şi voievodul Moldovei Ştefaniţă şi dreptul de răzbunare al rudelor împotriva răpit o ni lui de fete sau femei începând chiar cu momentul violentării acestora, nu mai vorbim de flagrant delict. „*Dacă un asemenea siluitor va fi omorât, pentru aceasta nu se va spune nimic* „se stipulează în acest act de drept internaţional.18

2875 Fr Engels, Originea familiei, a proprietăţii private şi a satului, ed V, Bucureşti, 1961, p. 88
2876 D Cantemir, Descriptio Moldaviae, p 103
2877 M Costăchescu, op. cit, II, p. 505-506

Prin introducerea acestui pasaj de către şefii celor două state într-un tratat bilateral, se recunoaşte şi pe plan extern, interstatal, *vendetta*, sau dreptul de răzbunare al membrilor familiei din care făcea parte victima, fără ca justiţia feudală să mai aibă vreo competinţă în a-i judeca pe răzbunători.

Dacă ucigaşul ori răpitorul de fete mari nu erau surprinşi asupra faptului şi omorâţi pe loc, urmărirea lor ca „pierzători de suflete" se făcea de familie împreună cu *vânătorii de urme* 86 (= slidogoneţi), tâlharul de fete mari fiind socotit şi ca „duşman al lui Dumnezeu", „Der Herbeitochter seye als Feind Gottes zu betrachten"[2878].

Având ca mobil glasul sângelui, dreptul de răzbunare pus astfel în funcţie de orice familie, din orice societate şi la orice popor, ca şi instituţiile pentru urmărirea, prinderea şi sancţionarea făptaşilor, nu puteau fi împrumutate, deoarece ele fac parte organic, de la natură, din instrumentele de apărare încă ale comunităţii celto-germanice care scotea pe răufăcători din mijlocul ei[2879].

E de neconceput cum au putut ajunge totuşi atâţia oameni învăţaţi dintre istorici şi juriştii străini şi români[2880] să-şi închipuie că asemenea

---

2878 Ibidem, H, p 566-567

2879 Hermann Conrad, Deutsche Rechtschichte, I, Karlruhe, 1962, p 46-48, P W A Immmk, op. cit, p
342-364

28801 8p St Berchet, Judecata la români.... p 104, A V Boldur, Istoria Basarabiei, Chişinău, 1937,1, p 265-266, aici bibliografia

instituţii nu au existat la români şi statul politic al satului românesc nu s-a organizat până ce n-a venit în contact cu slavii, în secolul al VI-lea e.n. Mirarea este eu atât mai mare, cu cât, cum am văzut şi mai ales, de un drept slav nu se putea vorbi la acea oră, întreagă, legislaţie cunoscută mai târziu ca existând la slavii de nord-est fiind împrumutată de la varegii scandinavi[2881]. *Codicele lui Iaroslav*[2882] din 1016, reproduce delictele dentice cu cele incriminate de legile gotice, chiar într-o perioadă când Rusia igotică aluneca în faza declinului[2883].

Apoi, unde mai punem că, urmărirea infractorului din partea gintei lezate presupune deja o concepţie de drept formată pe o conştiinţă morală, care distingea binele de rău şi cerea distingerea infractorului. Inculparea, judecarea şi sancţionarea acestuia era justificată de responsabilitatea raţională a individului. Fiinţă

2881 E N Scepkin, Varjazskaja vina, in „Zapiski Odesjkago Obscestva, Istom. Drevnestev, tom XXX, Odesa. 1915,1 Sorlin, Les traités de Byzance avec la Russie au X-é siecle, in „Cahier du Monde Russe et Soviétique", vol H, 1961, p. 343-345, G. Ostrogorski, L'Expédition dupimee Oleg contre Constantinovle en 907, in „Annales de l'Institut Kondakov. XI, Belgrade. 1939, p 47-62.

2882 Le clerq, Histoire de la Russie ancienne, vol V, p 363-373, V. p. 251-252.

2883 Karl Marx, Secret Diplomatie History> of the XVIII Century, London, 1899, trad, franc de B Hepner La Russie et l'Europe, Pans, 1954, p. 210-212, Cf. Alex V. Soloviev, L'Organisation de l'Etat russe au X-é siede, in l'Europe aux IX-XI-é siecle. Varşovia, 1968, p 266-268.

raţională, acesta era chemat să dea sama de fapta sa ca om, deoarece *omid cu conştiinţa lui este măsura tuturor lucrurilor*. Şi cu ce măsură măsura trebuia să i se măsoare[2884]. O ştiau aceasta contemporanii lui Hammurabi, ai lui Aristot precum şi geţii, care, după spusele lui Dio Chrysostom, erau, „*mai înţelepţi* decât aproape toţi barbarii şi *mai asemenea grecilor*".

Răspunzător de faptele sale, infractorul trebuia să suporte după principiile de drept vechi românesc pedeapsa măsurată cu aceeaşi măsură cu care măsurase, atunci când dreptul de răzbunare al unei familii sau ginte intra în funcţie. Aşa se explică de ce ne-au parvenit acte de judecare a unor indivizi vinovaţi de „pierderea sufletului" la cererea familiei ce se prevala de dreptul de răzbunare. *Duşegubina* plătită de un individ infractor este o amendă pe care o aplica şi percepea comunitatea prin organele fiscale, după ce infractorul a fost inculpat şi declarat vinovat în faţa familiei răzbunătoare, şi pe deasupra daunelor date acesteia (*wehrgeldul* bineînţeles, după ce a ajuns la înţelegere = *compositio homicidii*). Este eronată părerea lui P.P. Panaitescu că „în organiz ale a gentilică, ginta era solidară în răscumpărarea crimei faţă de ginta victimei" şi că „duşegubina (în slavonă = pierdere de suflet) nu este o amendă, ci o răscumpărare a crimei de

---

2884 Hermann Conrad, Deutsche Rechtsgeschichte, I Karlsruhe, 1962, p 49-51

către rudele, în sens larş, ale ucigaşului”[2885]. În această problemă mult mai judicios şi clar a expus faptele V. Costăchel[2886].

Analizarea documentelor moldoveneşti referitoare la „pierderile de suflete” aduc lămuriri în acest sens, adică al existenţii unei responsabilităţi individuale, aşa cum a conchis Valeria Costăchel.

La 20 decembrie 1431 apare în faţa instanţei de judecată infractorul Giurgiu Pântece din Tamârtaşinţi (azi Şoldăneşti incluşi în Fălticeni, ţinutul Suceava) la învinuirea adusă de Iliaş, cu care a căzut la înţelegere (= *compositio homicidii*) să nu ceară răzbunarea sângelui prin sânge, achitând wehrgeldul, dar n-a avut cu ce să plătească liniştea sa pe viitor = *fredum*[2887], taxa de împăcare cu comunitatea, adică *pacea* (*n-am înd. Germams idem valet quod pax*) amenda pe care o percepea fiscul. Rezolvând această problemă, Giurgiu „a rămas să-şi răscumpere gâtul său de la noi” scrie domnia, pentru că violase pacea publică (ob violatam pacem publicam indict. Şi, cum nu avea bani, au intervenit verii săi ca rude gentilice, de au plătit gloaba. „Şi pentru această gloabă, acest Giurgiu a dat înaintea noastră partea sa din Tamârtaşinţi slugilor noastre Balotă şi Oancea şi ei l-au

2885 P P. Panaitescu, Obştea ţărănească, p 211
2886 V Costăche.... Viaţa feudală.... p 100-102.
2887 Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinititas, IV, p 603-604.

răscumpărat din această gloabă”[2888].

Din acest act nu reiese cuantumul daunelor – *Wehrgeldul* dat de Giurgiu lui Iliaş (pentru plata luptătorului pierdut = Wehrgels dar nici acela al gloabei) ca *duşegubina*, pentru violarea şi obţinerea păcii, pe viitor. Referitor la aşa ceva este mult mai clar redactat actul privind judecarea unui proces de omucidere într-un duel izbucnit de la o sfadă, din 14 octombrie 1473.

În duelul dintre Andriţă Calapod din Stolniceni, de pe dreapta Siretului şi Petru Ponici stăpânul satului Brătieşti din stânga aceluiaşi râu, primul a fost ucis, desigur de la o neînţelegere pentru vreun pod de la Vadul Siretului.

În urmărirea răzbunării sângelui părintelui său apare Petru Capapod, stolnicul. La proces însă nu vine acuzatul, care probabil murise în vreun accident, ci fiica acestuia Ilca, ca membră a familiei, cu care Petru stolnicul nu se putea duela, ea fiind femeia la învinuirile aduse de răzbunătorul sângelui împotriva tatălui ei llca „nu a tăgăduit această moarte a lui Andriţa, pe care l-a ucis tatăl ei, ci s-a ridicat, scrie Ştefan cel Mare, înaintea noastră şi a mitropolitului şi episcopilor şi a tuturor boierilor – (în număr de 24) şi a tocmit răzbunarea sângelui plătind în mâinile lui Petru stolnic moartea lui Andriţă, pe care l-a ucis Petru Ponici şi a dat un sat al ei pe Siret, anume

2888 M Costăchescu, op cit.. I. p 327-328, A. Moldova, veac XIV-XV. vol I. p 15

Brătieşti.[2889]

Instanţa de judecată, apreciind valoarea satului mai mare decât preţul răscumpărării sângelui, a obligat pe Petru Calapod, stolnicul, să restituie 40 de zloţi tătăreşti Ilcăi, „pentru a rămâne în pace veşnică”, fără a mai pretinde amenda = *duşegubina*, deoarece nu Ilca provocase moartea, ci Petru Ponici (care murise între timp) şi întăreşte definitiv „tocmeala bună, înţelegerea şi pacea veşnică”. Numai dacă făptaşul Petru Ponici ar fi răspuns la proces, personal, el trebuia să achite şi duşegubina (fredum) care uneori e a egală cu *compositio homicidii* = *wehrgeldun*, cum prevedea şi vechiul statut al românilor din Făgăraş – 60 de florini pentru mort şi 60 de florini birşagul[2890], alteori la jumătate din Wehrgeld[2891].

Dreptul de răzbunare a sângelui şi urmărirea infractorilor constatat în aceste două documente sunt fenomene frecvente în satul românesc şi comunitatea nu ascundea niciodată pe vinovaţii descoperiţi. Ne-o confirmă însuşi Constantin Movilă, când împuterniceşte pe pârcălabii ţinutului Neamţ să împlinească zece taleri şi doi boi cheltuiţi de călugării de la Neamţ pentru ciobote, de la satul Preuţeşti, de pe Moldova, care a adus, după 6 săptămâni de urmărire, pe ucigaşul

---

2889 I Bogdan. Documente, I p 186-187. A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 398-399.

2890 N Iorga. Socotelile Brşovaului, în „Anal Ac Rom M S 1st.“ S, II. tom XXI, p 262-263

2891 Acad. R.S.R., Fotografii, XII/3

omului mort găsit în seliştea Bahneni[2892]. Ostracizarea şi predarea lor spre a fi judecaţi erau făcute în temeiul unui principiu foarte sănătos, acela de a nu tolera să beneficieze de drepturi şi de legile societăţii pe acei care le-au încălcat.

Dacă în unele cazuri aceştia puteau să-şi răscumpere crima prin cedarea unor bunuri familiei lezate, în urma unei înţelegeri, ei erau obligaţi de statul politic al comunităţii să achite amenda, întotdeauna pentru tulburarea păcii şi ordinii stabilite.

Condamnatul la răscumpărarea dreptului de răzbunare a sânge lui = *compositio homicidu* şi a încălcării ordinii publice, putea însă, dacă era insolvabil, să arunce asupra rudelor şi plata *wehrgeldulm* şi a taxei *fredum* (duşegubina). Aşa cerea solidaritatea antică. Dar, din acel moment, el trebuia să abandoneze partea sa de avere[2893]. E ceea ce am văzut în cazul lui Giurgiu-Pântece, din Tămâitaşinţi. În actele ulterioare apar şi alte speţe... Un Mateiaş, fiul lui Ionaş răscumpără crima de a fi ucis pe robii lui Ionuz – beg –, după revenirea în domnie a lui Petru Rareş, cedând domniei satul Şerbăneşti[2894], iar Ion şi Liciul, strănepoţii lui Bilava, predau partea lor din Sincăuţi, din ţinutul Hotin „pentru că au ucis nişte

---

28923 01A Moldova, veac XVII, vol H. p 326-327.

2893 P Viollet, Droit privé et sources, p 592, E Lavisse, Histoire de France, vol. II, Pans, 1903, p. 112-113.

28943 03 A Moldova, veac XVI, vol. I, p 454, HI, p. 14-16

greci”[2895].

Pentru Ionaşco Boboc din Murgeşti, de pe Crasna, care fuge de la judecată, neavând fraţii săi, Mar cu şi Petre cu ce-i răscumpăra capul, plătesc rudele gentilice, verii, Nie o ară şi Ştefan 12 boi gloaba şi 3 galbeni ciubotele[2896]. Capul lui Luca Pistruiul este răscumpărat de ruda sa, Vasco din Marmurenţi, cu 60 de zloţi, care ea în schimb partea din satul Brăieşti, ţinutul Hârlău[2897], iar pe acela al lui Simeon, fiastrul Olenei[2898] şi al fiilor lui Simeon Piliposchi[2899], părinţii lor.

În cazul omuciderii urmată de tâlhărie săvârşite de răufăcătorul Leontie, în pădurea de la Drăguşeni, pe Moldova, răscumpărarea dreptului de răzbunare de la fraţii victimei se face înaintea lui Gheorghe Ştefan voievod, în 1642, fraţii făptaşului achit în d 34 galbeni ungureşti *wehrgeldul* şi 16 galbeni *fredum* (duşegubina) pentru a intra în stăpânirea părţilor din satele Buzaţi şi Vlabnic[2900].

Dreptul de răzbunare, dar şi de răscumpărare a crimelor, pe care B.P. Haşdeu le găseşte şi la românii din Dalmaţia[2901] funcţionau şi în cazurile de crime săvârşite la graniţă, cu scop de jăfiiire. În

---

2895 Ibidem, veac XVI, voi HI, p. 339-340

2896 Ibidem, veac XVI, voi DI. p 385, B P Hasdeu, Cuvente den Bătrâni, p 51-52.

2897 Ibidem, veac XVII, vol IV. p 221

2898 Gh Gibănescu, Surete şi Izvoade, XXI, Iaşi, 1929, p 237

2899 Acad. R.S.R., Documente, CCXLI/19

2900 Acad. R.S.R, Fotografii, XII/3

2901 B.P. Hasdeu, Arhiva Istorică, DI, Bucureşti, 1867, p 143

virtutea lor cerea Iliaş Rareş, în 14 noiembrie 1548 şi 7 mai 1549, Bistriţenilor ca, locuitorii din Bârgăul Mare să restituie suma de 800 de zloţi şi 3 cai însuşiţi de la cinci moldoveni, pe care i-au ucis într-o incursiune a lor, către rudele de sânge ale acestora şi pe deasupra şi *duşegubina* „insuper ut solvent mortem earum secundum consuetudinem regni”. În cazul că nu vor face dreptate, ca să-i condamne pe vinovaţi, ca tâlhăria să nu rămână nepedepsită, domnul ameninţa că îşi va face singur dreptate şi că va lua dublu: „Quod şi feceritis, bene; sân autem non sciat vestra Dominacio qua nos în duplo res accipere permittemus”.[2902]

Mai apoi, Alexandru Lăpuşneanu a răspuns, în 18 februarie 1561, confirmând funcţionarea acestor principii de drept în Moldova şi cu ocazia unei răni grave făcute de un săpălător de aur moldovean unui locuitor din Bistriţa, obligându-l pe făptaş să plătească daune pentru rana sângerândă, spre împăcare cu cel lezat, şi, în acelaşi timp bârşagul... „Se soli unser Diener sein Byrschäg mit Gelterlegen und sich auskhaufen und den Schadhaften Menschen zufrieden stellen”[2903].

Acţiunea se strângea numai atunci când rudele nu cereau răzbunarea sângelui213, cazuri rare, dar totuşi erau, acestea lăsând sancţionarea

---

2902 Hurmuzaki - Iorga, Documente, XV, p. 470, doc 871 şi p 473 doc. 879
2903 Ibidem, XVI, p 561, doc 1048

ucigaşilor „la voia lui Dumnezeu", cum au procedat Gonţa, preotul domnesc din Suceava şi popa Vasiian, veni primari, deci gentilici, ai unui ucis de un bistriţean214.

Dar dacă familia şi rudele gentilice nu acceptau *compositio homicidii.*, instanţa era datoare să-l judece şi execute pe criminal cu pedeapsa capitală, *moarte* pentru *moarte*. Un asemenea caz ni-l descrie Enache Cogălniceanu în cronica sa, când vorbeşte despre domnia lui Grigorie Calimah (1761 – 1764).

Raportând judecarea boierului Ilie, dovedit că săvârşise un omor asupra vătafului său, cronicarul povesteşte că: „scotindu-l la Divan au mărturisit drept, că ei au ucis. Atunci l-au mustrat domnul şi toţi boierii şi toate rudele lui, şi după aceea l-au trimis la închisoare, la parcane. Dar peste câteva zile, făcând jalba părinţii mortului „iară l-au scos la Divan, *rânduindu-l boierii cu pravila ca să iee moarte pentru moarte*".

Ajungând şi rudele lui la domn, s-au rugat să-l pedepsească cu închisoare, iar viaţa să i-o dăruiască, şi au trimis şi pe rudele mortului, de s-au dus pe la casele lor.

Întâmplându-se să se facă Grigorie Calimah domn, au poruncit de l-au scos la Divan şi hotărându-l boierii pe moarte, cu *anafora, ca pe un ucigaş de oameni,* într-o dimineaţă, fără veste, au poruncit domnul de l-au scos de la închisoare la Poarta cea Mare şi i-au tăiat capul" 215.

Măsura luată de domnie de a se face dreptate

familiei, care a pus în funcţie dreptul de răzbunare a sângelui, prin justiţia feudală şi nu prin *vendetta*, a fost pusă în practică. E cea mai evidentă dovadă că observaţiile lui Dimitrie Cantemir, consemnate în *Descriptio Moldaviae* erau făcute pe cazuri concrete, ca aceste „crime cu greu pot obţine vreo iertare din partea domnilor... afară numai dacă vinovatul se împăca cu familia celui ucis şi rudele acestuia declarau în public în faţa domnului, că au iertat pedeapsa cuvenită aceluia” 216. Urmărirea infractorilor şi judecarea lor pentru a răspunde individual de faptele comise în perioada feudală era deci obiceiul preluat de autorităţile feudale din tradiţia satelor.

În virtutea acestui principiu de drept, de a se urmări şi judeca indivizii responsabili de faptele lor, două cărţi domneşti emise de Petru Şchiopu, în 33 aprilie şi 25 august 1590, date călugărilor de la Pobrata făceau cunoscut pârcălabilor, marilor vătafi, duşegubinarilor şi globnicilor ca „să nu ia nimic din gloabe şi deşegubine”, ci să fie „toate gloabele şi duşegubinele ale mănăstirii”, *iar mănăstirea să ia gloaba după dreptate, de la care om va rămâne de lege, să nu ia, nici să jefiuască de la alţi oameni din sat, ce nu vor fi vinovaţi, ci să ia ce va avea singur cel ce va fi vinovat, şi să nu jefiuască nici pe părintele lui, nici pe fratele lui, nici pe mda lui, numai de va fi fiul cu tatăl într-o casă, el să aibă a da seama şi să plătească pentru fiul său” 211.* Singurele atribuţii ale dregătorilor

domneşti feudali de la ţinuturi erau: „să aibă numai a judeca şi a-şi lua fleriile”. Acest regim se aplică în toate satele mănăstireşti, în care pământul nu era împărţit cu titluri de proprietate pe capetele locuitorilor218, el fiind danie „piae causae”.[2904]

Distincţia între responsabilitatea individuală a vinovatului pentru faptele sale, în raport cu satul şi rudele lui este notorie şi ea nu putea fi confundată cu responsabilitatea solidară, care apăsa asupra comunităţii numai în cazul când ea nu descoperea pe infractor şi nu putea să arate că urmele lui 19 au trecut dincolo de hotarul satului.

În ce priveşte cempetinţa pircălabilor, staroştilor, vătafilor mari, duşegubinarilor şi globnicilor atributǎ de domnie prin cuvintele: „să aibă a judeca şi a-şi lua fieriile”, ea se rezumă la supravegherea ordinii publice şi „participarea la procesele judecate de „oamenii buni şi bătrâni”, calitate în care îşi luau fierâia, şi ca executori ai sentinţelor în lumea satelor. Deoarece rolul de judecători la sate după „legea ţării” îl aveau, „oamenii buni şi bătrâni”, peste care în evul mediu s-a suprapus autoritatea centrală feudală cu agenţii ei, ca dregători la ţinuturi.

O excepţie se făcea numai când atunci infractorii erau dintre marii feudali, în asemenea cazuri pârcălabii de ţinuturi, membrii în Sfatul demnesc participau ca judecători de drept, aşa cum am văzut în procesul dintre Petre Calapod

---

2904 Ibidem, veac XVI, vol IV, p 263; XVK-vol Kt. p 48. IV p 383

stolnicul şi Petru Ponici, Sfatul domnesc, fiind în aceste ocazii, instanţă de fond cu 24 membrii reprezentanţi ai celor 24 de ţinuturi, asemănător sistemului scandinav în rest, în toate principiile de omor la sate, instanţa de fond care judecă era alcătuită din „oameni buni şi bătrâni”.

Dacă lăsăm la o parte cartea domnească dată de Simion Movilă, ca voievod al Ţării Româneşti, în anul 1601, sătenilor din Călineşti judeţul Prahova, referitor la arbănaşii din Cervenivodă ce urmau să se aşeze în acest sat, prin care le face cunoscut ca cel „ce va fi vinovat, fără teama să aibă judecată la bătrânii satului, pe care-i vor alege sătenii”, iar pe cel ce „va fi vinovat de omor să-l lege bătrânii aleşi ai satului şi să-l trimită la curte, la judecată, la spânzurătoare” 220, această lege a ţării” se află cuprinsă în multe acte moldoveneşti.

La procesul din 13 iunie 1599, dintre Nicoară Prăjescu, logofăt, cu răzeşii Havriş, Matieş, Pricop şi Radul, cai i şi-au făcut satul Burdujeni pe un loc pustiu, pe Căinări, la Fântâna din Trei Hârtoape dintre Visoca şi Cotova, din ţinutul Soroca cumpărat de Ion Vodă cel Cumplit, pentru că pe el s-a făcut o moarte de om, Eremia Movilă voievod judecă şi dă sentinţa după ce respectă procedura impusă de „legea ţării”. „Şi am ales doi boieri... pe Cicmâitan vătaf de hânsari şi pe Movilă pârcălab de Soroca şi i-am trimis pe dânşii acolo ca să adune oameni *buni şi bătrâni, să chibzuiască cu dreptate, de este acel sat Burdujeni făcut pe*

hotarul satelor Cotova şi Visoca, precum au zis Nicoară „221.

Conformându-se poruncii domneşti, cei doi dregători s-au prezentat la faţa locului, au convocat tribunalul satelor Visoca şi Cotova care a judecat crima de omucidere şi raportează domniei cele constatate. „Şi la aceasta credincioasele noastre slugi de mai sus scrise aşa au mărturisit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri, precum au aflat cu „*oameni bum şi bătrâni*”, că acel mai sus scris sat Burdujeni este aşezat pe hotarul Cotovei şi Visocăi şi nu este şi nici au fost loc pustiu”, şi că locul pe care s-a făcut moartea de om sub Petru voievod, răscumpărat de sătenii din satul Visoca cu 12 boi şi cumpărat de răzeşi de la Ioan Vobrod, este tot pe Căinări, dar nu la Cotova, ci la Fântâna Eleşăuca”.[2905]

În afară de orice comentariu, că mai bine de cum ştiau „oamenii buni şi bătrâni” ca judecători din cele două sate, unde este locul pe care s-a omorât un om, şi-l putea vinde Ioan voievod, nu ştia nimeni.

Tot la „oameni buni şi bătrâni” recurge Eremia Movilă şi în 1604, pentru a pune capăt procesului intentat de sătenii din Necşeni ci fiii lui Albotă vornic, pentru un hlabnic din faţa satului Vlădeni de pe Jijia, din ţinutul Hârlău, fost

---

2905 D.I.R. privind Istona României, B, Tara Românească, veac XVII, vol I, p 43.

721 A. Moldova, veac XVI, vol. IV, p 261-262.
122 A Moldova, veac XVI, vol IV, p 261-261

ascultător de hotarul lor. Domnia trimite pe Pătraşco, ureadnicul de Botoşani la faţa locului să strângă „oamenii buni şi bătrâni” şi să cerceteze, şi aceştia, nepărtinători, au arătat că pe acel hlabnic a fost făcută o moarte de om şi a fost luat domnesc. „Şi sculându-se soţia lui Albotă vornic a dat 4 cai buni lui Petru voievod” şi a devenit stăpâna hlabnicului223. Luând act de cele relatate de Pătraşco, referitor la judecata „oamenilor buni şi bătrâni”, încă sub Petru Şchiopul, domnia dă rămaşi „din toată legea ţării” pe Necşeni. În alte ocazii, pentru asemenea judecăţi „oamenii buni şi bătrâni”, făceau şi zapise, pe care domnia le atestă ca valabile şi le menţionează în cărţile domneşti[2906].

Paralel cu înscrisurile „oamenilor buni şi bătrâni” şi cărţile domneşti care le reţin şi înserează în textele lor, sunt şi actele scrise de dregătorii domneşti şi bisericeşti.

O mărturie scrisă de Mitrofan, episcopul de Huşi, în 20 mai 1617, pentru viile de pe dealul Dricului ale lui Dumitru Goia, mare vornic de Ţara de Jos, „de cume părătură şi pentru duşegubinele ce au dat oamenii de bună voia lor pentru greşelillor”, descrise pe rând faptele, dând şi numele infractorilor şi încheie consemnând prezenţa „oamenilor buni şi bătrâni”. „Toate acestea mai sus scrise vii au fost date de aceşti oameni, de bună voia lor, pentru greşeala lor,

---

2906 T Codrescu. op. cit., VI. p 73. A Moldova, veac XVII, vol H. p 220-221.

dinaintea noastră şi *dinaintea şoltuzului şi* a *12 pârgari şi dinaintea a oameni buni şi bătrâni şi acestea astfel s-au întocmit*. Şi spre mai mare încredinţare am pus pecetea Sfintei Episcopii şi iscălitura cu mina mea"[2907][2908].

Într-o altă speţă, instituţia este semnalată la Prăjeşti, ţinutul Neamţ, de Savin sulgerul şi Costin diac din Gocimani, din acelaşi ţinut. La venirea lui Miliăilă, fiul lui Blagul din Hărţeşti, cu cartea lui Vodă să i se facă lege dreaptă pentru partea din Bâijoveni, în pricina cu Dumitru Popoţea, care răspunde că acea ocină este pusă zălog de cel dintâi pentru o duşegubină, autorii scrisorii menţionează că *„Mihăilă ş-au adus oameni bum şi bătrâni şi aşa su mărturisit* înaintea noastră, cum Miliăilă şi-au plătit duşegubină deplin cât au zis Popoţea cu sufletul său, (Popotea cel bătrân). Iar Dumitru Popoţea şi cu fraţii lui, cu Ionaşcu şi cu Ilea nu au crezut, ce i-au pus să giure. *Deci Mihăilă fiul lui Blagul ş-au strâns oameni bum şi bătrâni care le-au fost în tocmeala lor,* când i-au dat acei bani în numele Popoţii bătrânului, a tatălui lor.

Deci ai au giurat în Sf. Biserică pre Sf. Evanghelie, cum acei bani ş-au dat toţi, 35 de taleri, *dinaintea a mulţi oameni bum şi bătrâni de prin megieşi* „22 ă (se dă şi numele lor).

Dacă lăsăm la o parte crima petrecută pe hotarul satului Bărjoveni, desigur, de omucidere,

---

2907 A Moldova, veac XVI, vol. IV, p 261-261
2908 A Moldova, veac XVH. vol IV. p 397-398.

pentru care a plătit „pierderea sufletului” Mihăilă, fiul lui Blagul din Hărteşti, ţinutul Neamţ, faptele incriminate şi judecate de „oamenii buni şi bătrâni”, consemnate în actul scris de Mitrofan, episcop de Huşi, îşi au izvorul „în marele păcat” al dragostei ilicite, comise de bărbaţi cu femei în afara căsătoriei. Petrecute în Huşi, toate au fost sancţionate cu amenda „pierderii de suflet” = *pro fomicatione* ca şi cazul crimei de pruncucidere. Pătraşco, croitorul pierde o vie de pe Dealul Dricului din Huşi, „pentru o duşegubina ce a făcut cu o femeie” Horjea, fost vornic de Huşi, plăteşte aceluiaşi mare vornic de Ţara de Jos, Dumitru Goia, *duşegubina*., pentru că „a căzut cu o femeie şi a lăsat-o însărcinată şi nu s-a putut îndrepta”; iar Ionaşco Ciubotar „pentru o vină de *duşegubina*” cu „o femeie”.

Excluzând pe Horjea fost vornic, care a fost dregător al oraşului, ceilalţi doi incriminaţi şi condamnaţi de instituţia „oamenilor buni şi bătrâni” din Huşi, *pro fomicatione*, sunt oameni din popor, meseriaşi, unul croitor şi altul ciubotar, şi un vornic vinovat de crime care însă după pedeapsă pentru o faptă infamantă nu mai putea rămâne în categoria privilegiaţilor. E o dovadă, că şi în târguri, pe lângă şoltuz şi cu 12 pârgari, instituţie orăşenească, chiar în evul mediu nu se renunţase la tribunalul „oamenilor buni şi bătrâni”. Alte date, contemporane evenimentelor dezbătute şi sancţionate la Huşi, atestă funcţionarea acestei instanţe şi în oraşele Bârlad,

Trotuş etc.

Organizată după aceleaşi principii de drept valah prin tradiţie, instanţa permanentă a „oamenilor buni şi bătrâni" din Bârlad judecă şi condamnă la plata duşegubinei *pro fomicatione*, în 18 ianuarie 1607 pe Ursu, fiul lui Stavăr din Oleşeşti, de pe Gârla Putnei, din Vrane ea. În înscrisul făcut de către Cârstea Dănilă şoltuzul cu cei 12 pârgari se precizează că, sus-numitul Constantin a venit cu fraţii săi înaintea acestora şi a „tuturor bătrânilor Bârladului", scris pe numele lor lane, ginerele Dorei, Frincescul, Nohit, Crăciun Nicorici, Grajdan şi Ion Carapotom, deci şase la număr şi în prezenţa în şedinţa a lui Drăguţul, starostele de la acest ţinut de margine „nesiliţi de nimene" ci pentru marele păcat ce a păcătuit *Ursul* (tatăl lui Constantin), pentru că l-a prins Ioan în flagrant delict cu femeia sa, anume Neagolea, iubindu-se, şi-au vândut „cinci ogoare şi un răzor, în frunte şi o falce de vie şi cu 140 de pruni, cu vad de moară în Gârla Putnei cu 76 taleri de argint", cu care Ursu şi-a plătit capul lui Procop Negrea, ureadnic de Bârlad[2909].

Peste mai bine de doi ani, în 24 iunie 1609, acelaşi tribunal, compus din aceleaşi persoane, va judeca dubla crimă comisă de Marica, de loc tot din Oleşeştii de pe Gârla Putnei şi o va condamna la plata a 60 de taleri de argint „pentru marele ei păcat, că a tăiat capul bărbatului său, Vascan şi a făcut dragoste cu alt bărbat, anume Burdugan din

---

29092 37 A Moldova, veac XVII, vol II, p 80

Spărieţi[2910].

Deşi este vorba de o femeie, totuşi, având în vedere egalitatea ei în drepturi şi obligaţii, instanţa a reţinut foarte judicios şi sancţionat numai omuciderea cu aceiaşi sumă, de 60 de taleri, echivalentul crimei de omor, care, în gravitatea ei depăşea *duşegubina pro fomicatione* a dragostei ilicite.

Din această însă nu trebuie să conchidem că femeile, vinovate de vina dragostei în afară căsătoriei legale, nu erau judecate şi sancţionate.

Cazul Anei, fiica lui Petre Mircea din Pizdeni, ţinutul Trotuş, judecat, în 7 septembrie 1621, în faţa scaunului de judecată a şoltuzului şi celor 12 pârgari din Trotuş de către tribunalul „oamenilor buni şi bătrâni”, în prezenţa lui Bej an pârcălabul şi a mulţi „megieşi de primprejifr, pentru că a făcut un copil, s-a terminat cu pierderea părţilor de moşie ale împricinatei din satele Pizdeni şi Hiltu, acelaşi ţinut, cedate lui Ştefan Dumitraşco, marele vornic al Ţării de Sus[2911]. Tot pentru o asemenea faptă a fost nevoită să-şi vândă casele din Târgul Putnei din Vrancea, Lupa-fiica lui Baloş Vuiupa, împreună cu zece ogoare, cu loc de grădină şi vad de moară, pe 240 de zloţi tătăreşti lui Dinga vornicul. Ea şi-a plătit capul, pentru că s-a dat după alt bărbat şi s-a plătit pentru desfrânarea ei”, scrie Bogdan Lăpuşneanu[2912], adică pentru *bigamie*. La cât se va fi urcat

2910 Ibidem, veac XVII, vol II, p. 224
29112 39 Ibidem, veac XVII. vol V, p 64

amenda, nu ştim, căci actul nu precizează. Sancţiunea era necesară pentru salvarea moralei publice a comunităţii, aşa cum erau sancţionate şi crimele de pruncucidere[2913], cu înecarea mamei[2914], prin axfâxie, adică după măsura cu care măsuraseră infractoarele.

În general, aproape toate actele referitoare la duşegubine vorbesc de existenţa instanţei „oamenilor buni şi bătrâni” şi competenţa acesteia în a judeca, sau de mărturie despre „pierderile de suflete”: *pro homicidio şi pro fomicatione* că au fost judecate în faţa acestui tribunal permanent, atunci când infractorii erau identificaţi.

Dacă aceştia nu erau descoperiţi, dreptul de răzbunare al familiei, intra în acţiune *în drept* şi *în fapt* pentru revendic ale a „pierderii de suflet” dar nu se putea realiza prin „pierdere de suflet”, adică prin moarte pentru moarte, ca fiind lipsită de subiect. În principiu, el rămânea deschis pentru moment însă familia victimei se îndrepta în contra stăpânului locului, unde s-a aflat cadavrul. Acesta era obligat să plătească *duşegubina* = *fredum*, spre a împăca societatea dar şi ca amendă, pentru incapacitate strajei de a fi putut supraveghea proprietatea şi a vânătorilor de urme de a prinde pe vinovaţi. În asemenea cazuri urmărirea se făcea alături şi împreună cu „oamenii buni şi

---

29122 3° ţ Codrescu, Uricanul, X, p. 136, A Moldova, veac XVI, vol H. p 224, doc 236.

2913 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 165

2914 G Kraus, Cronica Transilvaniei (1608-1665), ed G Duzinchevici Bucureşti, 1965, p 123 fi 128

bătrâni” ce reprezentau statul politic al comunităţii gentilice proprii, dar şi a celei adverse.[2915]

În cazul că victimele erau găsite pe terenurile în folosinţă comună a satului întreaga comunitate răspundea solidar, trebuind să plătească duşegubina. Dacă satul nu era în putere să plătească aşa ceva, autoritatea centrală a statului feudal rupea bucata de teren din hotarul satului şi după ce o declara domnească, o putea dărui ori vinde oricui[2916], contra a 50 de boi.

De foarte multe ori interveneau stăpânii feudali, ori alţi oameni înstăriţi dintre megieşi caii, plătind duşegubinele, intrau în posesia locului cu pricină[2917], bineînţeles în faţa a „oameni buni şi bătrâni”[2918], ori se arunca duşegubina, ca năpastă,

---

2915 Gh Gibănescu, Surete şi Izvoade, II, p 44, A Moldova, veac XVII, vol. IV, p. 210, V, p 229-230, Arh Stat Iaşi, Documente, Pachet 339 f 82-83 V. 83v-84. 87. 311/af 830; 230/1920; 456/2-114

2916 M Costăchescu, Despre un episcop latin omoiit în Moldova în timpul lui Ştefan cel Mare, Iaşi 1937, extras din Anuarul „Lic. Naţional“. 1935, IM. Neda, recenzie în „Revista Istorică“, VEI (1937), A Moldova, veac XVI, vol I, p. 191, Gh Gibănescu, Surete şi Izvoade, XVUI, p. 136-137; A Moldova, veac XVI, vol. I, p. 245; 294, 297; T. Codrescu. Uricanul, XXIII, p 20-21; I Antonovici, Documente Bârlădene, IV, p 39-40, Arh Stat Iafi, Documente, 29/8; 12/6

2917 A Moldova, veac XVI. vol H. p 218-220; HI, p 132-134, IV, p 281-284, T Codrescu, Uricanul, II,
p. 257

2918 A Moldova, veac XVI, vol m, p 56. 58, 73. 129, 139, Gh Gibănescu, Surete şi Izvoade, XIX. p 164-165, EX, p 88-89, p 297; A Moldova, veac XVI, voi HI. p 155; IV, p 18, XVII, vol. I. p

peste mai multe sate[2919].

Câteodată se ameninţă satul cu prădarea lui[2920], dar foarte rai se acorda iertare[2921].

* * *

H* H*

Sentinţele date de „oamenii buni şi bătrâni”, în prezenţa preotului cu întărirea, binecuvântarea şi sub supravegherea căruia se executau, se numeau *hotăr* în Termen străvechi traco persan, având la rădăcină pe *hadd* sau *hatt* = „limită prescrisă de Dumnezeu”, hotărârea a devenit, *în drept*; *lege* sau *canon* = *right of Ood* = *hakk Allah*[2922], impusă prin preot = *haddar* – *hattâr*,[2923] în aceiaşi limbă) ce taie linia de separare între două sau mai multe proprietăţi imobiliare ale moşilor şi aplică legea Dat fiind faptul că, absolut întotdeauna delictele şi crimele erau răscumpărate de infractori prin cedarea părţilor de moşie, desfăcute prin *lege* = *hadd* – *hatt* în

---

156-157; H, p. 220-221, HI. 169, IV, p. 214, 254, 308-309, 403, V, p 326, T Codrescu. op. cit, XXV. p. 290-291; V, p 73

2919 Alex Băleanu, Documente şi regeşte moldoveneşti.... în „Cerc Istorice“, Anul VH-IX (1932-1933) Iafi, nr 2, p 44, 149, T. Codrescu, op. cit., IX, p 434-435. Arhiv Stat Iafi, Documente, Pach DCCXCI, cf. 43 v-44. 146/7, p 2 v; 791, fila 43, 44, 45v. 863/1

2920 A Moldova, veac XVII, vol V, p 103

2921 Ibidem, veac XVII, voi HI. p 65. Arhiv Stat Bucurefti, Mănăstirea Socola. VI/15

29223 40 The Encyclopaedia of Islam, vol H. E-K. Ley den-London, 1927, p 187-188

29233 41 M Bărbulescu-Dacu, 290 mots de origine sanscnto-daco gete dans l’actuelle langue roumaine, Bucureşti, 1935, p 15, nr 120 după Bergaigne, A. Camoy şi E Bumouf

prezenţa preotului (= *haddarul*) satului, actele scrise în legătură cu delimitarea moşiilor prin stâlpi ne-au păstrat şi terminat *a hotărî* în 25 mai 1588 Petru Şchiopul scrie pârcălabilor de Hotin *„să hotărâţi* slugii noastre Gavrilaş logofăt, să alegeţi şi să puneţi stâlpi în satele Horbineşti, Verbianca şi Holohoreni, din ţinutul Hotin"[2924]. Verbul este folosit şi de Radu Milinea voievod, în 24 decembrie 1617, când aminteşte de „stâlpi puşi şi *hotărâţi*, în zilele lui Alexandru voievod, de Poroseci, pire al abul de Soroca, pe Căinări, la Miliălăşeni şi Popeşti[2925].

De la aceeaşi rădăcină *hadd*, „oamenii buni şi bătrâni" cu brazde de pământ pe cap sau umeri, însărcinaţi să despartă moşiile, se vor numi *hotărnici*, calitate în care se vor afla numai acei aleşi de comunitatea teritorială ori împuterniciţi de domnie[2926] cum avem la Uscaţi-Războieni pe Valea Albă, ţinutul Neamţ,[2927] în Vrancea[2928], şi în alte părţi... după ce, Judecata au hotărât"[2929], cea de sărvârşire hotărâre"[2930][2931].

O singură excepţie avem totuşi de la regula generală, când dreptul de răzbunare al familiei

29243 43 Gh Gibănescu, surete şi Izvoade, XX, p 8-9
29253 43 A Moldova, veac XVm. vol IV. p 218
29263 44 Ibidem, veac XVII. vol IV. p 218
29273 45 Ibidem, veac XVII, vol. IV, p 468. 481.
29283 46 Ibidem, veac XVII, vol V, p 70-71
29293 47 Acad R.S.R, Documente CCXLI/19, P.P Panaitescu, Obştea ţărănească în Moldova şi Tara Românească,
2930p. 227.
29313 48 N Iorga, Studii şi Documente. V, p 259-260, No 153.

victimei este anulat, acţiunea de urmărire a vânătorilor de urme paralizată, iar judecata „oamenilor buni şi bătrâni” şi *hotărârea* suspendată Este vorba de omorul săvârşit de către divinităţile feminine sau „Rusaliile”, „Căluşarii” cu sabia, în „Săptămâna Moşilor7, când se face pomenirea sufletelor celor morţi, în perioada dintre „înălţare” şi „Duminica Rusaliilor”.

Îmbrăcate în rochii de in lungi până în pământ, numite în limba traco persană KaÀxxaipic – *los149* (la egipteni una din diviziile castei războinicilor KocÀxxmpieçojv (öi) [2932]de unde şi denumirea de Calasyri şi apoi *Căluşari* în limba geto-dacilor şi românilor până astăzi, sau basande251 când *hainele*, sau *bonetele* lor erau confecţionate din piei de *vulpi* (= Bocaaàpoei în limba traco-dacă[2933] aşa numite şi bachantele[2934] simbolizând astfel, şi zeităţile feminine adepte ale lui *Bassareus* (= vulpoiul), numele trac al lui Dionisos[2935], *anendele* geto-dace, în număr de 7, 9 sau 11, erau însărcinate de zeul suprem cu ridicarea sufletelor celor căzuţi pe câmpiile de bătălie (av – ai péco – co = a ridica morţii, sau

---

29323 49 Democnt, Ath. 525 d. Herodot, Istoriile 2, 81, Com. Fr. 2. 31 Cf A Bailly Dictionnaire grec-fiançais,
29333 50 Herodot, Istohile 2, 164, 166, 7, 89, 9, 32, şi urm A Bailly, op. cit., p 1008
29343 51 G Popa-Lisseanu, Romanica, Bucureşti. 1925, p 21-37
353 Xenophon, Anabasis, VH, 4, 4; Herodot. Istoriile, VH, 75.
29353 53 Hesichios din Alexandria, Lexicom, în „Izvoare Ist. Rom “, II, p. 388-389.

sufletele lor)[2936], ca şi ielele din Walkyria goţilor, pentru a le duce în Walhala[2937]. În timpul dansului, ielele puteau ucide pe acei caii ar fi încercat să le ridice vălul de pânză albă, folosit la acoperirea feţei şi a capului împodobit cu o cunună de pelin,[2938] împletit cu flori de avrăinese[2939].

„Obiceiul din vechime – scrie Dimitrie Cantemir – le-a dat un fel de privilegiu, încât ei, căluşarii n-ar putea fi daţi în judecată pentru fapta lor, ca omorâtori”[2940].

Identic în fondul său şi socotit adesea ca, joc gotic”, prin excelenţă, „căluşarii” – (termenul luat şi de bulgari de la traci şi macedoneni”[2941]), „cu hainele lor osebite, cu muzica lor, cu săbiile, cu obligaţia de a tăcea, cu datoria de a lupta cu alt grup cu îndatoriri religioase” ce se află şi în „drujinele Rusaliilor şi azi în Macedonia de sus”, unde sunt numite *Albele*[2942] sunt de căutat tot în

---

29363 54 Orph C. 45 cf Ioseph Wiesnerc, Die Thraker, Stuttgart, 1963, p 39-40. Gh Popa-Lisseanu, Romanica, p. 12-13.

29373 55 A Bailly, op. cïL, p. 123-124.

29383 56 Der grosse Brockhaus, V Band, 1930,p451

29393 57 D Cantemir, Descrierea Moldovei, cap XVII, ed Adamescu, p 131-132.

29403 58 Efymologicum Magnum Romaniae, H, p 1174-1181

29413 59 D Cantemir, op. cit, cap XVII, ed. cit., p. 131-132; ed Pascu, p 157

29423 60 Romulus Vine?, Originea jocului în căluşari... Capidan, Rapoi-tunle lingvistice slavo-române, în „Daco Romania“, IU, p 154-155, N Iorga, Istoria Românilor. II, p 94 şi 275 nota 6

datini trace", scrie N. Iorga[2943].

Ceea ce justifică anularea dreptului de răzbunare al familiei lezate şi autoritatea judiciară a „oamenilor buni şi bătrâni", este credinţa pe care o ale poporul şi în puterea miraculoasă a acestor zeităţi precum au gepizii şi goţii în *iele şi* ziua Filma[2944], în a vindeca orice boală. „Norodul superstiţios – scrie D. Cantemir le atribuie puterea de a alunga bolile cronice"[2945]. Mai presus de toate însă era teama tuturor muritorilor de a atrage ura acestora, în mâinile cărora stătea însăşi viaţa fie cănii pământean.

De aceea, chiar şi membrii cetei „căluşarilor", în perioada „când cutreieră toate târgurile şi satele jucând şi alergând; nu dorim niciodată decât sub acoperişul bisericii, căci cred că dacă s-ar culca în alt loc, îndată ar fi înşfăcat de *Aneraide*, pe care ei le numesc *Frumoase*"[2946].

Trăind cu această credinţă în tot timpul „Săptămânii Moşilor", „căluşarii" nu abuzează totuşi de privilegiul lor în luptele dintre cetele adversare.

* * *

29433 61 C Jirecek, Staat und Gesellschaß, HE, p 56, N Iorga, op. ciL, II, p 275, L Şăineanu, Studii Folclorice, Bucureşti, 1896, art Ielele, S.F.L Marian, Sărbătorile la Români, HI, Bucureşti, 1901, p. 328.

29443 63 N Iorga, op. cit, II, p 276

2945S Mangiuca, însemnătatea botanicii româneşti, „Familia" (1874) No 44 p 524-525, B P Haşdeu, Zina Filma, Goţii şi Gepizii în Dacia, Bucureşti, 1877, p 1-13

29463 84 D Cantemir, op. ciL, ed cit., p 131-132; şi ed Pascu, p 158 365 Ibidem, p 131-132, ed Pascu, p 157

Creaţie populat a, sfatul „oamenilor buni şi bătrâni”, alcătuit din şase membri plus, judex primarius”, de unde vom avea mai târziu pe „primar”, toţi aleşi în fiecare an la 23 aprilie pe termen de un an de zile, împuternicit să conducă statul politic la sat, să organizeze munca, să organizeze contribuţiile fiscale pentru toţi megieşii, în vederea organizării apărării la hotare şi asigurării liniştii interne, a fost înzestrat în acelaşi timp, şi cu o largă competinţă judecătorească. El avea latitudinea să rezolve litigiile de hotare şi pricinile privind mişcarea bunurilor materiale, cum erau moştenirile, împărţirile de pământ, vânzările, donaţiile, schimburile, să constate averile mobile ale fiecărui individ în parte şi să impună contribuţiile fiscale, să dispună urmărirea pentru achitarea acestora şi să judece pe evazionişti, ca pe nişte dezertori de la datorie faţă de comunitate.

În cazurile de săvârşire a unor delicte sau crime pe hotarul satului, el dispunea urmărirea, prinderea şi aducerea în faţa scaunului de judecată, a tuturor infractorilor, ca aceştia să răspundă personal de faptele lor, „fie mari, fie mici”, în temeiul responsabilităţii individuale, ca să li se măsoare şi lor cu aceiaşi măsură cu care au măsurat ei semenilor lor.

Reprezentând interesul public al statului politic respectiv, sfatul „oamenilor buni şi bătrâni” nu avea căderea să ierte delictele şi crimele care lezau morala publică, tulburau pacea, ordinea şi

disciplina în interiorul satului şi produceau lupte fratricide. Se conforma însă, ori chiar intervenea spre o înţelegere = *compositio hormcidu* dintre familia victimei care punea în funcţie dreptul de răzbunare – *vendetta* şi aceea a infractorului dar numai dacă aceea dinţii declara în public că-l iartă pe vinovat şi că nu se va mai prevala de dreptul de răzbunare, după primirea *wehrgeldului*. De asemenea, el se preocupa de perceperea gloabei pentru tulbur ale a păcii adică *dnşegubina* pentru „pierderea sufletului”, ca amendă în favoarea fiscului. Ceea ce trebuie de remarcat şi de subliniat în mod deosebit, este că la sate, întotdeauna, la judecarea şi sancţionarea celor vinovaţi, alături de sfatul „oamenilor buni şi bătrâni” era prezent şi preotul, care pecetluia sentinţa în numele puterii divine, ca şi la celto-germanici.

JURĂTORII ŞI ATRIBUŢIILE LOR

Neglijarea totală a discutării rolului „oamenilor buni şi bătrâni”, ca instanţă de judecată la sate, a fost făcută de juriştii şi istorici anteriori în favoarea aceleia a jurătorilor, pe care puţini totuşi şi-au închipuit-o ca instituţie autohtonă.

Considerând-o cape o moştenire romană, provenind din „sociales arvales” B.P. Haşdeu o socoteşte ca fiind împrumutată în epoca stăpânirii Daciei, aşa cum, au luat-o mai târziu şi

iugoslavii[2947], după aşezarea lor în Ilyricum, în secolul al VII-lea, e.n.

A.D. Xenopol ia poziţie împotriva acestei opinii şi emite teoria împrumutării ei prin slavi de la germani[2948], după părăsirea Daciei de către Aurelian, iar I.D. Condurachi de la saşii[2949] din Transilvania, în sec. XII – XUI, deşi acte mai târziu arată protestele românilor de acolo împotriva unor sentinţe date de organele de judecată districtuale, pe considerentul că procesele nu au fost judecate „iuxta legem valachorum”[2950][2951].

B.P. Haşdeu va reveni, după critica acestora, la părerea împrumutului ei de la germani

Prima teză exprimată de B.P. Haşdeu va fi adoptată, fără rezerve, de către G. Gr. Tocilescu[2952] în anul 1870, pentru că în anul 1882 să evolueze spre ideea originii germanice[2953].

2947 £ p Haşdeu. Junul la români şi la sârbi, în „Arhiva Istoncă“ Ut, Bucureşti, 1867, p 145-147.

2948 A.D Xenopol, Studii asupra vechilor noasti-e aşezăminte, „Convorbiri Literare“, Anul VIII, Iaşi, 1874, p 137-152; 182-196, 214-234, idem, Istoha Românilor din Dacia Traiană, vol VII, ed IU, p 127

29492 08 I. D Condurachi, Recherches sur l'ancienne organisation judiciare des roumains, Paris, 1911, p 89-100

2950 V Motogna, „Revista Istoncă“ Anul VIO (1922), No 10-12, p 190-192.

2951 B P Haşdeu, Cuvente den bătrâni, I, Bucureşti, 1878, p 119-125.

2952 G Gr Tocilescu. Juriul la români, în „Foaia Societăţii Românismului“, Anul, I, Bucureşti, 1870-1871, nr. 11 şi 12, p 463-473, 563-616

2953 Idem, Documente inedite privitoare la istoria Românilor, în Revista pentru Istorie, arheologie şi filologie. Anul I, vol I,

Mai apoi, ideea preluării instituţiei jurătorilor de la romani, din perioada stăpânirii Daciei, a fost reluată, în 1939, de Bogdan Agapie[2954] şi susţinută de N. Iorga[2955] şi Andrei Rădulescu[2956].

Deşi argumentele aduse de susţinătorii tezei înrudirii ei cu aceia a germanicilor sunt foarte serioase, totuşi, Ioan Bogdan s-a temut să ia parte acestora şi, încercând să devină original, a lansat teoria, în 1894, că ne aflăm în faţa unui „aşezământ împrumutat de noi de la slavi, iar de aceştia de la germani"[2957], după ce a fost plămădit şi redat în forma slavă, mergând până acolo încât, în 1905, a putut să afume că, „fără înrâuririre slavă nu poate fi vorba de poporul român".[2958]

Această stranie părere formată pe un mixtum compositum – a fost adoptată de Ioan Peretz[2959], C.G. Dissescu[2960], M.V. Demetrescu[2961], D.D.

Bucureşti, 1882, p. 192.

2954 B Agapie, Problema jurătonlor români. Iaşi, 1939, p. 57

2955 N Iorga, Recenzie „Revista Istoncă" XXV/1939. p 380-381

2956 A Rădulescu, Romanitatea dreptului nostru, „An Acad Rom, M. S I, Ser in", tom XXI MI., Bucureşti, 1939. p. 9-39

2957 I. Bogdan, însemnătatea studiilor slave pentru români. Bucureşti, 1894, p. 24-25.

2958 Idem, Istoriografia română şi problemele ei actuale, Bucureşti, 1905. p 21

2959 I. Peretz, Curs de istoria dreptului roman, II, Bucureşti, 1928, p 162

2960 C.G. Dissescu, Originile dreptului roman. Bucureşti, 1898, p 38.

29613 80 M V. Demetrescu. Instituţia jurătorilor, „Convorbiri Lit ", An XXXIII (1899), p 300-310, 429-440, 544-552, 657-668, 749-767, 854-870

Stoenescu[2962], G. Alexianu[2963], Ştefan Berechet[2964], A.I. Lăţimirski[2965], cu oarecare rezeivă de A.V. Boldur[2966][2967], ultimul făcând o paralelă între jurătorii români şiposluhu ruşilor, precum şi de D. Bogdan2S6.

Împotriva acestor teze s-a ridicat I. Nădejde[2968], în anul 1900 care a formulat opinia originii traco-dace a instituţiei, urmat de N. Iorga[2969], în 1922, (după ce părăsise pe aceea împrumutului de la slavi[2970], din 1905) de George Fotino[2971], şi recent de Gh. Cronţ, acesta

---

2962 D D Stoenescu, Instituţia Jurătorilor, Craiova, 1921, ed H, p. 16

2963 G Alexianu, Instituţia jurătorilor în vechiul nostru drept. Bucureşti, 1924, p 11 şi urm

2964 Şt. Berechet, Judecata la români până în sec. XVIII, Chişinău, 1926, p 52-54

2965 A I. Iaţimirski, Otgoloski slaveanskoi poroti vi obicinomie pravea y rumâni XV-XVTI vecov (= Ecourile jurământului slav în dreptul cutumiar la români în veacunle XV-XVI) în Jagici „Feschnft zbomic u slavu vatroslava Jagicia“, Berlin, 1908, p 159-171, recenzie în „Revista Istoncă Română“ HI (1933), nr 3, p. 301-302.

2966 A V Boldur. Istoria Basarabiei, I. Chişinău, 1937, p. 257-259

2967 D P Bogdan, Despre jurători în „Revista Arhivelor", DX» (1939), nr 8, p. 216-226.

2968 I. Nădejde, Onginea dreptului consuetudmar român, in „Noua revistă română“. Anul I (1900), nr. 3, p
111-130.

2969 N Iorga, Istoria poporului român. Bucureşti, 1922, p 381

2970 Idem, Geschichte des rumänischen Volkes in Böhmen und seiner Staatsbildungen I, Gotha, 1905, p 230.

2971 G Fotino, Contribution à I 'etude des origines de l ‘'ancien droit roumain, Pans, 1925, p 233.

adoptând-o numai după ce admite însuşirea de către autohtoni a practicilor judiciare ale slavilor asimilaţi, de pe teritoriul vechii Dacii[2972], adică dintr-un alt mixtum compositum. În sfârşit, ultimul istoriograf care a susţinut originea românească al instituţiei jurătorilor, derivând-o din dreptul gentilic este P.P. Panaitescu[2973].

Discutarea problemei jurătorilor sub unghiul împrumutului instituţiei de la alte popoare de către majoritatea autorilor menţionaţi s-a putut face, desigur, numai datorită neglijării totale a instituţiei „oamenilor buni şi bătrâni" la sate, ca prima instanţă de judecată.

Dar odată demonstrată existenţa acesteia, ca instituţie izvorâtă din necesităţile organizării gentilice şi legată organic de satul autohton, e de la sine înţeles că, pe lângă aceasta şi peste ea, mai era necesar să funcţioneze şi o instanţă de apel ca instanţă specială, atunci când cazurile, devenind dificile din cauza relei credinţe a uneia din părţi, depăşeau cunoştinţele, competenţa ori jurisdicţia celor dintâi.

Constituit la sate ca instanţă în primul rând de împăcarea litigiilor, tribunalul „oamenilor buni şi bătrâni" a fost împuternicit să intervină şi pentru o înţelegere între părţi, chiar în cazuri de omucidere sau rapt de fete mari. Nu însă

2972 Gh Cronţ, Instituţii medievale româneşti. Bucureşti, 1969, p 86-87, 107-108

29733 93 P.P. Panaitescu. Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova.... p 228-234

întotdeauna hotărârile „oamenilor buni şi bătrâni" au avat danii să mulţumească ambele părţi. Dacă în probleme de drept penal, sancţionarea climelor era în funcţie de pretenţiile familiei ce revendică *vendetta*., iar în cele fiscale urmărirea se făcea la cererea sau vocea poponilui, în unele delicte şi în litigiile de drept civil partea nemulţumită avea deschisă calea, să ceară, ca pricina să fie judecată de o instanţă superioară, alcătuită din mai mulţi membri, adică din toţi „oamenii buni şi bătrâni" aleşi dintre megieşii din satele de primprejur, din cele patru sate care erau componentele gintei.

Pentru că sinceritatea şi cunoştinţele membrilor să nu fie contestate de nimeni, iar autoritatea lucrului judecat să fie acceptată şi de partea adversă, dreptul cutumiar, sub influenţa credinţei religioase, a cerut ca, membrii convocaţi pentru această instanţă să intre în funcţie ca judecători numai sub condiţia prestării jurământului în faţa altarului şi în prezenţa preotului sau episcopului. După depunerea acestuia, jurătorii numiţi adesea şi juraţi, nu mai puteau să împace părţile aflate în litigii, ci trebuiau să judece şi să condamne, prin autoritatea *jurământului*, partea dovedită de rea credinţă sau abuz de putere.

Traco-dacii şi-au organizat ambele instituţii, aşa cum le aveau şi sciţii, care depuneau *jurământul* pe altarele regale (vetrele regelui),

cunoscute încă de Herodot[2974]. Existent din epoca teocraţiei păgâne, *jurământul*, constatat de către Grigorie de Nazians (389) ta, jurătorii cu brazda-n cap" la aceiaşi traci, era după acest mare ierarh „confirmarea sau negarea unei oarecare mărturisiri întărite printr-un act sfânt"[2975]. Acei chemaţi să întărească ori să infirme o mărturisire ca jurători, trebuiau să fie „oameni buni şi vrednici", cărora să nu li se poată aduce nicio acuzaţie infamantă[2976].

Contemporaneitatea instituţiei la tracii din Balcani cu Grigorie de Nazians, în secolul al II-lea e.n., excluzând aprioric posibilitatea împrumutării acesteia de la alte neamuri, ne orientează spre originea traco-scită a ambelor instituţii. Chiar târziu, după sute de ani multe documente din secolul al XVII-lea păstrătoare a acestei tradiţii milenare, ca să nu aducem în discuţie mai multe şi din alte secole ulterioare, deosebesc limpede

---

29743 93 Herodot. Istoriile, IV, 68-69 în Izvoarele Istoriei României, I, p 38-39.
29753 94 Du Cange, Glossarium mediae et infimae latimtatis, IV, Paris, 1885, p. 451, G. Tocilescu, Juriul la români, în „Foaia Societăţii Românismului", Anul I (1871), nr. 12, p. 511-512. „ Juramentum est afFirmatio vel negatio de aliquo attestatione sacrae rei fumata", ut est in Fleta, I, 5, cap 22, v. 1 Gregonus Nazianzenus, în Iambo 15, seu Definitiombus şi Fr Miklosich, Lexiconpalaeo-slovenico... p. 179, sub voce Dranea.
29763 95 Du Cange, op. cit., IV, p 415 „Ejusmodi autem esse debebant sacramentales est conjuratores, qui pro vins boms haberentur, seu legalibus, vel legitimis et testimonium perhibere idoneis, ac proinde" essent credibiles, et qui nullis accusatiombus fuissent infamanţi"

alături de rolul „oamenilor buni şi bătrâni” dătători de lege a ţării în interesul satului şi pe acela a jurătorilor, în cadrul ginţii, convocată ca instanţa de apel, în acelaşi scop.

Într-un act emis de Moise Movilă, în 17 decembrie 1631, domnia, întărind lui Dumitru şi Simeon de la Neamţ părţile de moşie cu mori şi pive din Dobromireşti, pe Smila, din ţinutul Tutova, adaugă că face aceasta fără proces, pentru că partea adversă, Chicoş „a fugit de lege” şi „de la Poarta domniei” şi „n-au vrut să stea să se judece cu dânşii”[2977]

Folosirea expresiilor „fugit de lege” şi „de la Poarta domniei” se referă, fără alte comentarii, la instanţele de judecată populară a „oamenilor buni şi bătrâni” din sat şi a, Jurătorilor” din gintă, precum şi la aceea de recurs, feudală, a sfatului boierilor, ce funcţiona pe lângă Poarta domniei, ca instanţă a unirii de triburi.

În altul, dat în 3 februarie 1641 şi confirmat în 11 iunie 1645 de Vasile Lupu voievod, în procesul avut de Dumitru Gheuca mare vornic şi mda sa popa Grigorie, cu slugile domneşti Matei Stoian şi Nicoale pentru satul Dracsini, din ţinutul Tutova, caii au acte de cumpărătură ale tatălui lor Ursu Bălţatul, fost pitar, se menţionează textual că, „domnia mea şi cu Sfatul nostru nu le-am crezut şi am trimis cu căite domnească la oameni buni, precum ca ei să o ia cu sufletele lor adică, la instanţa de judecată a satului. „Şi aceşti oameni

2977 Th Codrescu, Uhcanul. VI, p 84-85

buni din cei de aproape megieşi aşa au luat cu sufletele lor, precum n-are nimica Dumitru Gheuca fost mare vornic şi cu popa Grigorie la sat la Dracsini”. Dar Dumitru Gheuca şi popa Grigorie nu s-au mulţumit cu hotărârea scaunului de judecată al „oamenilor buni şi bătrâni” din sat şi au cerut ca pricina să fie rejudecată de instanţa de apel a gintei, care trebuia alcătuită din megieşii convocaţi din cele patru sate ale acesteia

Proces civil, cu implicaţii în lumea satelor, care ulterior putea duce la complicaţii de ordin social şi tulburări, Vasile Lupu, deşi un voievod autoritar, nu s-a folosit totuşi de puterea domnească, pentru a impune părţii nemulţumite o sentinţă ce i s-a părut nedreaptă acesteia şi a lăsat să-şi spună cuvântul instanţa de apel, tribunalul ginţii.

„După aceia Dumitru Gheuca cu popa Grigorie *n-au vrut să le lase lor după lege*, precum au zis acei „oameni buni”, şi au cerut să jure Matei, Stoian şi cu Nicolae cu *24 oameni bum în Sfânta Biserică şi pe Sfânta Evanghelie*, precum n-au nicio treabă D. Gheuca şi cu popa Grigorie”, continuă domnia, arătând obiceiul păstrat de tradiţie.

Văzând contestată hotărârea primei instanţe şi porunca dată de domnie, pârâţii cer convocarea a 24 „oameni buni şi bătrâni”, aleşi dintre megieşii satelor dimprejur, caii după ce jura în biserică (denumiţi *jurăton = bojilni* cu numele şi satul de origine al fiecăruia), judecă din nou şi confirmă

hotărârea primei instanţe. Astfel, D. Gheuca şi popa Grigorie pierd din nou procesul. În schimb, Matei Stoian şi Nicolae, obţinând câştig de cauză şi în instanţa de apel[2978], prezentându-se cu această hotărâre la Poarta domniei, voievodul şi Sfatul domnesc scriu, în actul din 11 iunie 1645, că aceştia „s-au îndreptat şi au pus şi flerie în vistieria domnească 54 de zloţi tătărăşti”... iar D. Gheuca şi popa Grigorie „au rămas înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri.

Precizarea de către cea de a treia instanţă ierarhică, Sfatul domnesc al lui Vasile Lupu în actele de întărire, că D. Gheuca şi popa Grigorie *„n-au vrut să le lase lor după lege, precum au zis acei* «*oameni bum*»” arată, pe de o parte, autoritatea acestei instanţe săteşti de a tocmi orânduiala satului în toate problemele de drept, ca primă instanţă de judecată, iar pe de altă recunoaşterea existenţei instanţei de apel, a *jurătorilor* (= *bojilmi*) din cadrul ginţii, în faţa căreia puteau ataca împricinaţii nemulţumiţi hotărârea „oamenilor buni şi bătrâni” din sat. Calitatea de judecători a jurătorilor în Ţara Românească, independent de domnie, a fost demonstrată de C. Giurescu[2979].

În Moldova însă, demonstraţia de împărţire a puterii judiciare între cele două instanţe, ierarhice, a „oamenilor buni şi bătrâni” şi a, jurătorilor” de către însuşi Sfatul domnesc şi a

---

29783 97 T Codrescu, Uricariül, VI, p 84-85
29793 98 T Codrescu, Uncanul, XX. p. 73 şi 75

jurisdicţiei fiecăreia în parte este atât de evidentă în raport cu rolul celei din urmă ca instituţie feudală, încât orice discuţie este inutilă. Rămâne doar să vedem în ce măsură sunt, jurătorii păstrători ai dreptului consuetudinar, şi în ce probleme de drept sunt convocaţi să „dea lege”. Rezolvarea acestei probleme pe izvoare documentare este absolut necesară, deoarece nici *Letopiseţul moldovenesc*, aşa de fidel folosit de Grigore Ureche, nici Dimitrie Cant emir, care în capitolul al XII-lea al *Descrierii Moldovei*[2980] vorbeşte de scaunele de judecată săteşti din ocolul Câmpulungului moldovenesc, în paralel cu instanţele de judecată de ordine feudală de la ţinuturi, cu cele de apel ale Ţării de Sus şi Ţării de Jos, şi cu cea de recurs, de la Poarta domniei, nu spun nimic despre jurători. Menţiunile făcute de Neculai Costin[2981] şi Ioan Neculce,[2982] privind jurătorii pe care trebuie să-i aducă oamenii liberi, pentru a dovedi că nu sunt vecini, atunci când sunt traşi la vecinătate, din perioada de la sfârşitul secolului al XVI şi până în anul 1749, nu sunt decât referiri târzii cu recomandări teoretice la o instituţie care funcţiona de secole în satul

29803 99 C Giurescu, Studii de istorie socială. Bucureşti. 1943, p. 259-263

2981 Neculai Costin. Letopiseţul Ţării Moldovei în M Cogălniceanu, Cronicile României şi Letopiseţele Moldovei şi Valachiei, Iaşi, 1872, II, 2, p 41

2982 I Neculce. Letopiseţul Tăni Moldovei, ed II, Bucureşti, 1959. p 299. Cogălniceanu, Letopiseţele, II, p 361

românesc.

LUAREA LEGII ŞI ROLUL JURĂTORILOR ÎN PRICINI CIVILE

Spre deosebire de „oamenii buni şi bătrâni” care apăreau în aproape toate acţiunile săvârşite de locuitorii satului şi în instanţa de judecată cu scopul de a condamna pe cei ce tulburau ordinea socială şi economică a satului, împăca pe împricinaţi „jurătorii” erau convocaţi numai atunci când era necesară verificarea bunei credinţe a părţilor aflate în litigiu, spre a condamna pe cei găsiţi vinovaţi de doi, înşelăciune, abuz de putere etc, în săvârşirea unei acţiuni. De aceea şi documentele care indică intrarea în funcţie a, jurătorilor” sunt mult mai raie. Atât timp cât recunoaşterea sinceră şi în conştiinţa curată a unei situaţii a constituit cel dintâi argument al părţilor aflate în proces, pe temeiul căruia judecata „oamenilor buni şi bătrâni” putea să demonstreze adevărul şi să acorde dreptate uneia din ele, nu a fost necesară convocarea instanţei de apel.

Organizarea acesteia s-a făcut numai când conştiinţa unei părţi s-a pervertit şi dolul sau înşelăciunea, abuzul de putere sau violenţa au încercat să înlocuiască buna credinţă şi sinceritatea. Un exemplu viu, în ce priveşte valoarea morală a propriei mărturisiri în recunoaşterea unei vine, ni-l dă Gheorghe Heregarul în 5 iunie 1449. Acţionat în judecată de către creditorul său, Costea pârcălabul, pentru

datoria de 800 zloţi tătărăşti, pârâtul recunoaşte şi achită suma în averea sa imobilă, predându-i un sat la Vaslui şi nişte case în Suceava[2983]. Mulţuinindu-se cu recunoaşterea vinei şi văzând acţiunea sinceră de îndreptare a greşelii sale. Sfatul domnesc ia act şi nu mai trimite cazul spre judecat e în faţa" jurătorilor".

Cu totul altfel au stat lucrurile atunci când Crasnăş mare postelnic, şi Jurj Nicorescu au cerut să li se întărească satele Molniţa Stroinţi şi Unicoleasa din ţinutul Cernăuţi, în temeiul unui act ce l-a avut Dima Negru de la Iliaş şi Ştefan voievozi împotriva Maruşcăi, fiica lui Ion Munteanu, nepotul lui Onoffeiu care le stăpânea în virtutea unui ispisoc vechi de la Alexandru cel Bun, dar pierdut, fiind ars în timp ce se afla în păstrare „la mina preotului rus" din mahalaua târgului Suceava Ştefan cel Mare şi Sfatul domnesc, îndoindu-se de buna credinţă a ambelor părţi şi după ce pun sub semnul întrebării însăşi valabilitatea actului prezent de reclamanţi cheamă preotul rus şi cere să declare ce ştie acesta referitor la proba scrisă adusă în sprijinul său de pirită.

Deşi preotul rus confirmă primirea şi păstrarea documentului, scris de logofătul Braţei, în biserica arsă de trăsnet, odată cu detunarea acesteia având în vedere că era vorba de înlăturarea unei probe materiale scrise, a lui

---

2983 I Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, I, p 47-49, A. Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 314-315

Crasnăş postelnicul, domnia şi Sfatul boierilor trimit cazul spre verificare, nu numai a bunei credinţe a Maruşcăi ci şi adevărul din declaraţia ei şi a preotului rus, la jurământul a „şase preoţi jurători”, fără a preciza ce reprezintă aceştia în „obiceiul pământului”! Totuşi din document reiese cât de mare era autoritatea morală a jurăm nitului acestora. „Şi aducând preotul rus întru aceiaşi zi alţi şase preoţi şi el al şeptilea, au giurat pe preoţia lor, precum că acel ispisoc al lui Ion Munteanu ce are de la Alexandru Vodă pe hei sate, anume... au fost adevărat şi era scris de mâna lui Brăţei şi au ars împreună cu biserica, de s-au prefăcut în cenuşă”.

Luând act de buna credinţă a piritei şi de poziţia preotului rus, dovedite prin mărturisirea a şase preoţi, sub prestare de jurământ, domnia şi Sfatul domnesc scriu că aşa Husea şi soţia sa Mamşca au câştigat toată dreptatea, iar dumnealui postelnicul Crasnăş şi Jurj Nicorescu au pierdut judecata înaintea tuturor boierilor”. De ce s-a conformat voievodul ţării şi Sfatul domnesc hotărârii „instanţei jurătorilor” putem deduce şi din alte acte ulterioare emise de cancelarie, în care se arată concepţia vremii că, jurătorii sunt pentru gintă *„legea ţării, după obiceiu”*, ceea ce erau pentru sate „oameni buni şi bătrâni”.

În virtutea existenţii acestei instituţii gentilice, Ştefan cel Mare şi Sfatul boierilor resping, în 13 august 1464, cererea lui Mândrea-Jumătate, a soţiei sale şi surorilor acesteia, toate

fiicele lui Voinea, de a li se atribui satul Tâmăuca din ţinutul Cernăuţi. Refuzând să acorde crezământ şi înscrisului adus de piritul Misea, prin care Bera, unchiul acestuia, îi lăsase moştenire satul cu limbă de moarte, ei trimit cazul spre judecare la jurători, ca unii care tocmeau „legea ţării”. „Noi însă cu boierii noştri *i-am făcut lege după legea ţării*, ca să jure Misea pentru acest sat... După ce am dat legea aceasta pentru Misea, el a jurat cu toţi aceşti jurători pentru acest sat şi l-a câştigat *după dreptate şi toată legea ţării*. Mândrea, însă a pierdut”. Şi domnia motivează. „*Iar noi, dacă am văzut jurământul*, noi am dat şi am întărit slugii noastre Misea... acest sat mai înainte spus, Tâmăuca”[2984].

Datorită rolului său în rezolvarea neînţelegerilor ivite cu ocazia moştenirii, împărţirii, vânzării ori schimbului averilor imobile, instituţia jurătorilor va funcţiona cu aceiaşi autoritate, ca instanţă de apel, convocată alternativ, fie de pârâţi, fie de reclamanţi, veacuri la rând. La sfârşitul secolului al XVI-lea, ca şi cel următor, implicaţii în procese de moştenire, ca pil îţi, din satul Bărboşi pe Ialpug, din ţinutul

---

2984 F A Wickenhauser, Geschichte der KLoser Homor... Cernăuţi, 1889, p 175-177; A. Moldova, veac XIV-XV, vol. I, p. 334. Da wir nun seinen Eid gesehen, haben wir unseren Diener Miso dieses vorbenannte Dorf Tamowka gleichfalls gegeben bestätiget.

Tigheci[2985], din Frăţeşti, ţinutul Roman[2986][2987], din Munteni de pe Miletin, din ţinutul Hârlău30, din Belceşti, ţinutul Neam (30, din Şipoteni-Vlădeni, de pe Jijia, din ţinutul Dorohoi[2988] obţin câştig de cauză, după ce jură pentru ei toţi „oamenii buni şi bătrâni" din cele patru sate ale gintei, în număr de 24 ori numai câte 12 jurători, după „legea ţării", adică jumătate din fiecare sat.

Nu întotdeauna însă pârâţii puteau aduna întregul număr al „oamenilor buni şi bătrâni" dintre megieşi, cai i s-a jure pentru drepturile lor la moştenirea părţilor de moşie revendicate, ori cu adevărate cele susţinute de ei în litigiu. În asemenea situaţii aflându-se, „au rămas din toată legea ţării" Poroseci, fost stolnic din Hajerăi, ţinutul Orliei[2989], în pricina cu strănepoţii lui Oană, Miron aprod din Bolată şi Laştiuca din ţinutul Soroca,[2990] nepoţii lui Mihul Ponici din Şarba, ţinutul Dorohoi[2991].

Pentru a frâna totuşi tendinţa crescândă a unora, spre atacarea hotărârilor date de instanţele săteşti a „oamenilor buni şi bătrâni" şi a limita numărul mare de procese, atât la instanţa de apel din gintă a jurătorilor cât şi la Poarta domniei, pe

---

2985 A Moldova, veac XVI. voi. IE. p. 26-27.
2986 Ibidem, veac XVI, vol IV. p 182
2987 Ibidem, veac XVII, voi HI, p 36
2988 T Codrescu, Uricariul, voi XXV. p 297. 305-306
2989 A Moldova, veac XVI, voi IE. 209-210
2990 Moldova v epohu Jeodalizma, p. 218, A Moldova, veac XVE, vol. E, p 111
2991 A Moldova, veac XVE, vol Et, p 155

măsură ce se fărâmiţau se schimbau ori vindeau averile moştenite. Sfatul boierilor a iniţiat un nous sistem de aplanare a neînţelegerilor, oferind reclamanţilor sarcina să convoace fie măcar câte trei, dacă nu pe toţi, din cei şase „oameni buni" membrii megieşi ai acelor patru sate.

Consecinţa imediată prevăzută de comunitatea megieşilor era, pentru acei ce nu ar fi putut aduce pe aceştia ca jurători, pierderea cauzei, aşa cum au pierdut-o Ivan şi fraţii săi din Horodnic, în procesul cu Maruşca, fiica lui Ioan Cupcici şi vărul ei Mihnea, fiul lui Grozea.

Lepădându-se de jurăiiiânt pentru că nu au putut convinge pe nimeni dintre „oamenii buni şi bătrâni" din cele patru sate componente ale gintei ca să se adune în instanţa de apel şi să ateste buna lor credinţă, în pretenţiile ridicate de ei de a participa la moştenirea averilor lui Cupcici, fiii lui Vasco din Horodnic „au rămas de lege", ca lipsiţi de onestitate, şi intenţia de a-şi însuşi ceea ce nu era al lor.

Constatând, *în fapt*, cum stau lucrurile, în ziua de 26 august 1474, Sfatul boierilor, prezidat de voievodul ţării, întăresc pe Maruşca şi pe Mihnea în drepturile lor, motivând, *în drept*, actul scris, „pentru că Ivan şi cu fraţii săi au pierdut înainte a toată legea cea dreaptă" şi condamnă pe cei ce „ar încerca să mai pârască fie Ivan, fie dintre fraţii sau din *ginta lor*, aceştia să plătească zavească 60 de ruble de argint"[2992]. Organ gentilic

2992 A Moldova, veac XIV-XV. vol I, p 400-401

atotputernic în probleme judiciare, adunarea generală a „oamenilor buni şi bătrâni” din cele patru sate componente ale giiitei a rămas în plenitudinea rosturilor chiar după organizarea tribunalelor de ţinutuii, de către şi sub regimul feudal.

Şi nu numai atât, chiar *Sfatul triburilor* însuşi, alcătuit din pârcălabii reprezentanţi ai celor 24 de ţinuturi, *devenit Sfatul boierilor în evul mediu*, era cel dintâi organ care supravegheaşi urmărea ca instituţia jurătorilor să intre în funcţie dintr-o necesitate intrinsecă, de a se lichida în mijlocul ginţilor, din faşă, o serie de procese. Cazul discutat în actul de întărire al Maruşcăi şi al lui Milmea, nepoţii lui Cupcici, prin care reclamanţii rănim de „lege” prin imposibilitatea lor, ca parte în proces, de a satisface „procedura cerută de obiceiul pământului”, în a aduna pe cei 24 „oameni buni”, ca să judece şi să jure ca jurători, arată profunda gândire juridică a societăţii gentilice, de a curma neînţelegerile familiare într-un mod aşa de simplu. Pentru că în adevăr, nu era deloc uşor să convingi pe cei 24 de „oameni buni şi bătrâni” sau numai 12 chiar, să confirme sub prestarea jurământului o pretenţie sau situaţie în contradicţie cu realitatea

Simplu şi foarte practic, sistemul e folosit în secolul al XVI-lea la procesul dintre strănepoţii lui Toader Pitic cu Lupe Berbeci din Piticeni, pe Cobăle, din ţinutul Bacău[2993], la acela dintre

---

2993 A Moldova, veac XVI, vol. I, p 569

strănepoţii lui Neagoe, pârcălab de Hotin, din Zăhăicani de pe Ciuhur, din ţinutul Iaşi-Hotin[2994] şi în plină vigoare în cel de al XVII-lea Îs Strâmtura[2995], Gnunăzeşti şi Fauri, din ţinutul Vaslui[2996] şi în 3 şi 8 iunie 1619, când voievodul Gaspar Graţiani deşi străin, original din Dalmaţia judecând „după legea ţării" „[2997]„aflat lege", [2998]ca să aibă ajura cu 12 oameni buni jurători (= bojilni) pe sfânta evanghelie, peste mărturiile lor, copiilor lui Motria şi ai lui Vasile Huhulea în procesele intentate lui Ion Hăugul şi Năiseanul, fost vornic. În momentul în care nici primii, nici ceilalţi, „când le-a fost ziua, n-au venit cu jurători" şi nu au jurat, au fost socotiţi că „au rămas din toată legea ţării", în timp ce pârâţii erau declaraţi că „s-au îndreptat şi şi-au pus fierie".

Lepădarea de jurământ al lui Ivan, fiul lui Vasco din Horodnic şi imposibilitatea strănepoţilor lui Toader Pitic, al copiilor lui Motrea şi Vasile Huhulea şi a celorlalţi, de a împlini însăşi procedura elementară, adunarea a 12 sau 24 jurători, în virtutea cărora Sfatul boierilor, ca instanţa de recurs, motivează, potrivit principiului *actori incumbit omis probandi*, respingerea lor de la pretenţiile ridicate, privite în raport cu adapt ale a fără echivoc a jurământului şi

2994 Ibidem, veac XVI, vol IV, p 202.

2995 Gh Gibănescu, Surete şi Izvoade, vol XVI, Iaşi, 1926, p 21-22.

2996 A Moldova, veac XVII, vol IV, p 408

2997 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 357

2998 Ibidem, veac XVII, vol TV. p 363-364

hotărâriijurătorilor aduşi de pârâţi din procesele anterioare, explică, pe de o parte, autoritatea morală a lucrului judecat de instanţa jurătorilor, ca una ce s-a alăturat la partea care trăia după principiile: *honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tnbuere*, iar, pe de altă parte, că dreptatea şi „legea ţării" stăteau în mărturisirea cu bună credinţă şi în jurământul „oamenilor buni şi bătrâni" din gintă, constituiţi în instanţă de apel ca jurători, într-un complet de 12 sau 24 de membri, atunci când una din părţi nu era mulţumită cu hotărârea data de numai 6, „oameni buni şi bătrâni" din sat.

Atotputernicia acestei instanţe de apel în verificarea bunei credinţe a părţilor aflate în litigiu se impunea adesea şi faţă de cei tari, când săvârşeau abuzuri împotriva celor slabi.

Îndepărtaţi cu forţa din drepturile lor de moştenitori, aceştia din urmă, deşi în situaţie de reclamanţi, obţineau câştig de cauză dacă cei 24 de „oameni buni şi bătrâni", convinşi de abuzul de putere săvârşit de pârâţi, în fap, dădeau în drept, o hotărâre, în acest sens, după ce verificaseră probele *acton incumbit onus probandi*. Asemenea hotărâri se mai dădeau şi în două categorii de fapte: a) la scoaterea din posesie a unor moştenitori de „vislujenii" sau moşii cumpărate prin deposedarea acestora de titlurile de stăpânire de către un mare dregător feudal în virtutea dreptului de protimisis, sau b) la încălcarea hotarului, prin înlăturarea stâlpilor-bome ori alte

semne, dintre sate, de către unii stăpâni, în scopul extinderii posesiunii lor.

La faptele din prima categorie, a lua lege prin adunarea celor 24 jurători era chiar o obligaţie a reclamanţilor potrivit aceluiaşi vechi principiu de drept *actori incumbit onus probandi*. Confirmându-se acestui obicei străvechi, în 27 martie 1574, Ioan Vodă cel Cumplit trimite pe strănepoţii lui Onică, locuitori ai satului Bucium din ţinutul Neamţ, „după legea dreaptă a ţării”, să-şi aducă jurători (= vedeateli = martori), „oameni aleşi buni megiaşi de primprejur”, pentru a dovedi că Silion Ciortan le-a făcut „mare asupreală” în zilele lui Petru Rareş luându-le satul cu „sila”.

După ce procedura a fost îndeplinită şi toţi „oamenii buni şi bătrâni megieşi de primprejur” au spus: că nu le-a plătit nici întreg satul, ci le-a fost mare asupreală din partea lui Silion Ciortan”... „toţi cu sufletele lor înaintea întregului sfat”, domnia dă zişilor „strănepoţi ai lui Onică satul Bucium de pe pârâul Galben ca să le fie în ic şi ocina, declina ca şi mai înainte, cu tot venitul”.[2999]

Şi sistemul nu era circumscris numai la regiunea subcarpatică. În 4 septembrie 1574, Petru Şchiopul întărea slugilor domneşti, Fetco, Petre Codau, Raico şi Andenie satul Cotova, de pe Căinări din ţinutul Soroca, „dreapta lor ocină”,

2999 Gh Gibănescu, Ispisoace şi Zapise, I, 1. Iaşi 1906, p 139-144. A. Moldova. XVI, voi DI, p 33-34

luată cu forţa, de Sava vistiemicel în timpul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu, numai „după ce au giurat 24 „oameni buni şi bătrâni”, că „le iaste dreapta ocină şi moşie”.[3000]

La fel, hotărârea unei asemenea instanţe alcătuită din 24 jurători „boieri şi săteni” au scos, în 1628, din posesia satelor Negrileşti şi Briţcani, de la gura Largă din ţinutul Tigheci la cererea lui Gabor, căpitanul de Tigheci „cu neamurile şi răzeşii lui”, chiar pe Grigore LTreche, marele cronicar al Moldovei, viitorul mare vornic[3001].

Confirmarea în drepturi se făcea, bineînţeles, numai acelor dintre reclamanţi care puteau îndeplini procedura cerută de „legea ţării”. În momentul în care un Pelin vistiernicul din Ilişeşti, ţinutul Suceava, nu poate aduce pe cei 24 jurători să confirme cele înscrise în titlul său de proprietate emis de Constantin Movilă asupra satului Milialciul, de pe Nistru din ţinutul Cernăuţi, el pierde procesul, învins fiind de Murgeşti ca pârâţi, dar nu pe temeiul actului de schimb dat de Ştefan Tomşa, ci pe hotărârea „oamenilor buni şi bătrâni”, din 16 august 1656 întărită prin jurământul depus în târgul Şiret, pe Sf. Evanghelie, de 24 jurători şi recunoscută apoi de sfatul boierilor prezidat de voievodul Gheorghe Ştefan[3002], la Iaşi.

3000 A Moldova, veac XVI, voi HI. p 41-42

3001 Arhiv Stat Iaşi, Documente, 794/1

3002 B P Hasdeu, Arhiva Istorică, EH, p 233, 236-237, T Bălan, Documente Bucovmene, II, Cernăuţi, 1934, p. 153-154

Fiind mare dregător, Pelin, vistiernicul din Ilişeşti, a fost absolvit de consecinţe pentru intenţia sa de a obţine printr-un act fals şi rea credinţă, ceea ce nu era al său. Nu tot aşa însă aveau să o temi ine sătenii dovediţi de rea credinţă şi intenţie de înşelăciune.

În procesul de revendicare intentat, în 4 noiembrie 1614, de către Oană vatămanul şi cei peste patruzeci de locuitori din Giordzeşti şi Vitorogi, de pe Polocine din ţinutul Tecuci, împotriva lui Nadăbaico, fost mare vornic, pentru răscumpărararea acestor două sate vândute de ei în prima decadă a celei dintâi domnii a lui Petru Şchiopul, trecând prescripţia „de treizeci de ani", şi neputând aduce niciun fel de acuzaţie de abuz pârâtului, reclamanţii nu pot apela la judecata jurătorilor şi pierd cauza.

Dovediţi apoi că „au vrut să-i ia cumpărătura lui dreaptă după atâţea ani, cu nedreptate şi cu înşelăciune", ei „au fost ruşinaţi şi purtaţi de gât prin tot târgul" Iaşi şi li s-au tăiat nasurile şi urechile acelora dintre ei, care erau mai de cinste, pentru nedreptatea lor şi înşelăciunea ce li s-a dat pe faţă.[3003] Rămânând astfel de „minciună", toţi aceşti locuitori au suportat consecinţele faptei lor, pedepse aplicate, desigur tot după obiceiul pământului.

La pricinile cu fapte din a doua categorie, a încălcărilor de hotare prin scoaterea de stâlpi, problema discutată de noi şi la capitolul

---

3003 A Moldova, veac XVII. voi IU. p. 182-183

„Jurământul cu brazda-n cap”, sfatul boierilor trimitea ambele părţi la instanţa gentilică alcătuită din membrii a mai multor sate. Este notorie în această privinţă procedura urmată, în iulie 1610, de către Seachil cămăraşul, la porunca lui Constantin Movilă, transmisă lui prin Nistor Ureche, marele voinic, pentru stabilirea hotarului din satele Dăneşti şi Averesti, de pe Cracău din ţinutul Neamţ. Luând cunoştinţa de porunca domnească, Seachil convoacă adunarea megieşilor din şase sate dimprejur, constituind un *mallum* şi întrebându-i de acel loc, ei toţi, în număr de peste o sută „au strigat şi au zis că iaste al Dăneştilor”. După care, alegând pe cei „24 de oameni buni şi bătrâni” de frunte... au purces toţi acei oameni pre unde ştiu ei cu sufletele lor... şi ş-au pus stâlpi”.[30043005]

Tot prin convocarea „oamenilor buni şi bătrâni” aleşi dintre megieşi au fost puşi stâlpii pe hotarul dintre Uscaţi şi Războieni din ţinutul Neamţ, în conflictul izbucnit între Ionaşco Uscatul şi fiii lui Nicoară Prăjescu, răsluit de Ştefan cel Mare, cu ocazia înzestrării bisericii de acolo323. De obicei însă, tradiţia ca hotarul dintre sate să fie ales de „oamenii buni şi bătrâni” din satele din jur, constituiţi în instanţa de judecată cajurători s-a păstrat, chiar dacă se răfuiau între ei stăpânii feudali din sate diferite pentru hotarul unui alt

30043 34 A Moldova, veac XVII. vol H. p 304-305
30053 35 Ibidem, veac XVII. vol IV. p 434, 468, 481

sat[3006].

În asemenea pricini erau necesari cel puţin 12 jurători. Dacă nu se găseau nici acest mic număr, redus la jumătate din întregul de 24, atunci hotarul era restabilit de adunarea megieşilor[3007].

„LEGE PESTE LEGE" ÎN PROBLEME DE DREPT CIVIL

Stricarea hotarelor, aşa cum am văzut deja şi în capitolul „Hotarul satului" era pedepsită de către societate cu o amendă numită în limbile turcice *hatalmak*, cuvânt existent şi în limba maghiară[3008], care putea urca de la 6 sau 12 bor*[3009] până la 50 de boi.[3010]

Intrată în vocabularul documentelor româneşti ca *hatalm*, termenul există şi în Ţara Românească330 ea a fost aplicată mai târziu şi celor ce încălcau o înţelegere sau aşezământ[3011], dar şi împotriva celor ce ar fi depus un jurământ fals, ori contribuit la pronunţarea unei hotărâri

---

30063 36 Ibidem, veac XVII, vol IV, p. 218.
30073 37 B.P. Hasdeu, A-hiva Istoncă, m, p 148, M V. Dumitrescu, Instituţia Jurătonlor, în „Convorbiri Literare". Anul XXXn (1899), p 658 şi Şt Berechet, Judecata la Români Anexe p LIX A Moldova, veac XVII, vol IV, p. 77-78.
30083 38 Academia Română, Dictionand hmbii române. Bucureşti, 1934, II. p 378.
30093 39 A Moldova, veac XVI, vol I, p 235, EI. p 139. 168, 429; IV. p 42
3010 B Gh Agapie, Problema jurătorilor români. Iaşi. 1939. p. 29, P P.Panaitescu, Obştea ţărănească. p 10
3011 N Iorga, Studii şi Doc., V. p 43, Gh Gibănescu, Ispisoaceşi zapise, IV. p 77

necorespunzătoare cu realitatea. Pentru dovedirea sperjurilor, partea nemulţumită putea uza de două alternative: ori solicita ca jurătorii părţii adverse să repete jurământul în faţa Sfatului voievodal, ori cerea „lege peste lege”.

În conformitate cu acest principiu de drept cutumiar, uzând de prima alternativă, Dumitraşcu iuzbaşa (= centurionul) din Cămiceni ţinutul Iaşi, „au venit în anul 1668 la Poarta domniei şi au spus că, în pricina cu Toader şi Buzescul din satul megieş Cârpiţi, ei or dovedi pre giurătorii lui Toader şi ai Buzescului cum au giurat cu strâmbul”.

Sesizat de plângerea lor, Iliaş Alexandru voievod trimite pe Solomon Bârlădeanul, mare logofăt, să ia de la jurătorii sperjuri hatalm 22 de boi şi să-i aducă „să jure la Sf. Neculai domnesc împreună şi cu femeile, oamenii buni şi bătrâni”. La refuzul lor de ajura, Dumitraşco iuzbaşa şi ceilalţi răzeşi, obţinând câştig de cauză, întăresc autoritatea lucrului judecat prin plata fierâiei[3012], în timp ce partea adversă, rămânând de lege, achită ciubotele[3013].

În cea de a doua alternativă, partea nemulţumită trebuia să dovedească justeţea cauzei sale prin convocarea unui număr dublu de jurători[3014]*33, adică, în loc să aducă 24 de

---

3012 A Cazacu, Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova, p. 489-491.
3013 N Iorga. Studii şi Documente, V, p 88
3014 B Gh Agapie, Problema jurătorilor români, p 46-57.

„oameni buni şi bătrâni” ca jurători din cele patru sate ale gintei, să se prezinte cu o instanţă de apel alcătuită dintr-un număr de 48 de jurători „oameni buni şi bătrâni” din minimum şasesprezece sate de primprejur, adică din „oameni buni şi bătrâni” din patru ginţi. Aceştia trebuiau să dea o pronunţare în unanimitate, că partea respectivă a suferit o asuprire notorie. În virtutea unei asemenea hotărâri pronunţată de 48 jurători, „oameni buni şi de ocină”, cu care ocazie, după depunerea jurământului, „toţi într-un glas au glăsuit” că Isaico comis din Paşcani de pe Siret „a avut mare asuprire” din partea lui Isac Balica hatmanul. Ştefan Toinşa voievod îi restituie şi confirmă, în 15 ianuarie 1613, reclamantului moşia din Paşcani cu vad de moară la Siret, deşi el avusese ispisoc de întărire de la Ieremia Movilă[3015].

Dacă din actul emis lui Isaico nu se pot vedea satele şi numărul jurătorilor aduşi din fiecare, din acela eliberat dat lui popa Mihul din acelaşi sat Paşcani, din ţinutul Suceava, de către Radu Mihnea, în 8 iulie 1617, se observă că numărul lor evolua de la 1, până la 4 şi 6, ultima cifră fiind din Hănaşani şi Munce[3016]. Pentru constituirea acestei instanţe cu jurători, cai i cunoşteau şi ca martori cum s-au petrecut lucrurile în realitate, Sfatul voievodal acordă părţii jeluitoare un termen de şase luni de zile[3017].

30153 30 A Moldova, veac XVII, vol m. p 113-114
3016 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 188-189
3017 Ibidem, p 188

Jurătorilor dovediţi de speijur, atât în prima alternativă cât şi în cea de a doua, li se aplică şi o pedeapsă de notorietate publică, care atrăgea scoaterea definitivă din o asemenea funcţie. Este vorba de raderea mustăţilor, şi bărbilor pedeapsă pe care şi-o-luau, conform obiceiului ţării

„Toţi jurătorii", indiferent că depuneau jurăinintul în biserică, „înaintea lui Dumnezeu, ori înaintea măriei sale lui vodă, fie la ce scaun se va întâmpla"[3018], în momentul depunerii jurăm în tu lui, înainte de a judeca".

JURĂTORII ŞI ATRIBUŢIILE LOR ÎN PRICINI PENALE

În judecarea delictelor şi crimelor penale, „legea ţării" nu era restrictivă, în ce priveşte numărul jurătorilor, dar nici nu admitea rejudecarea proceselor, ca în pricinile civile cu „lege pentru lege". De obicei, numărul membrilor instanţei penale varia de la 12 la 24, ultima cifră fiind foarte greu de convocat Odată constituiţi în instanţă de judecată hotărârea jurătorilor rămânea definitivă, deoarece juriul, fie solidarizându-se cu cel inculpat pentru a-l declara nevinovat, fie condamnându-l făcea aceasta ca reprezentant al gintei[3019], ca şi jurătorii (= Eidgenossen) francilor din alt. LVM din *Lex*

3018 Gh Gibănescu, Surete şi Izvoade, XXII. p 30; B Gh Agapie, op. cit., p. 51

3019 E Habekern fi F Wallach, Hiljswörterbuch für Historiker, Berlin, 1935, p 136

Salica[3020].

Exemple de cum se realiza justiţia în pricini penale oferă multe acte interne moldoveneşti. Două dintre acestea apar însă extrem de edificatoare într-unul, de la sfârşitul secolului al XVI-lea, apare inculpat Grigorie Udrea, vătaf de Suceava, pentru complicitate la furtul săvârşit de nişte tâlhari în averile fiicelor lui Luca Arbore, din al cărei neam făcea parte şi el. Proces civil la început, judecat de jurători sub mitropolitul Anastasie şi episcopul Isaia în faţa şoltuzului şi pârgarilor din Suceava, în timpul celei dintâi domnii a lui Petru Şchiopul, acţiunea a fost redeschisă în august 1590 de către Solomon logofătul, cu soacra sa, Marica monahia, fiica lui Luca Arbore şi Ana, sora ei, fosta soţie a lui Plaxa, comis. Trimiţându-i-se căite domnească de către Ian cu Sasu, mitropolitul Teofan a trebuit să instituie un tribunal de jurători cu care să jure Gr. Udrea, la mitropolia din Suceava, în ziua de 15 august. Adunaţi în instanţă, în faţa mitropolitului, a şoltuzului cu cei 12 pârgari şi a şase preoţi din Suceava, jurători, toţi au spus că a rămas Solomon şi cu neamurile lui".[3021]

Pierzând procesul şi de data aceasta, prin neprezentare în faţa jurătorilor adunaţi la mitropolia din Suceava, Solomon logofătul revine în timpul celei de a doua domnii a lui Petru

---

3020 Textes et documents d'histoire, vol H, Pans, 1937, p 35 (Colecţia Clio), P P Panaitescu, Obştea ţărănească, p 233.
3021 A Moldova, veac XV, vol m, p 144-145, 360, 388.

Şchiopul, implicându-l pe Gr. LTdrea pentru complicitate la furtul de bani şi argintării săvârşit de nişte tâlhari dintr-o groapă a curţii de la Solea şi pentru ca la prinderea acestora, ca fost vătaf de Suceava, şi-ar fi însuşit prin abuz de putere o parte din bunurile găsite.

Pentru a pune capăt acestui proces, Petru Şchiopul dă ordin ca Gr. Udrea să-şi aducă de această dată jurătorii în faţa domniei, cu care să jure că, la prinderea tâlharilor a fost predată, odată cu ei şi întreaga avere găsită asupra lor „şi să fie în pace”. Hotărârea dată de către aceeaşi jurători, care au întărit cu mărturisirile lor nevinovăţia lui LTdrea apus capăt definitiv procesului, la 3 aprilie 1584, iar domnia a emis un act cu adaosul ca „Solomon să nu mai aibă câştig asupra lui”, deoarece Gr. Udrea a dat toată această avere ce s-a găsit în mâinile Maricăi.[3022]

În cazul de faţă, faptul că instanţa jurătorilor gentilici constituită numai de Grigorie Udrea, ca pârât l-a declarat nevinovat, partea adversă, neputând dovedi de sperjur pe membrii acesteia, prin imposibilitatea „de a lua lege peste lege”, pierde procesul. Conformându-se acestei hotărâri, de trei ori repetată, domnia şi sfatul boierilor disculpă pe inculpat şi dă un act scris în acest sens.

Mult mai simplu s-a încheiat un alt proces penal, în care Ion şi cu oamenii săi din Antăleşti, din ţinutul Suceava este implicat de către

---

3022 A Moldova, veac XVI, vol m, p 241-242.

Stratulat, vornic de poartă, că i-ar fi luat în mod abuziv 50 de boi şi un cal. Izbutind să adune tribunalul gintei, 24 jurători din şase sate din jurul Antăleştilor: Cam cu zam, Spătăreşti, Broşteni, Tâmpeşti, Obârşie şi Leucuşeşti, Ion şi oamenii lui sunt declaraţi nevinovaţi, pentru că Ion ajurat cu oamenii lui şi cu 24 de jurători, în prezenţa lui Pătraşco, vornic de Botoşani şi a lui Veveriţă şi Mogâldea, vornici de gloată, în Suceava că boii şi calul au fost luaţi de Toader Gligenco din Brăieşti[3023] şi nu de el.

Raportându-li-se cum stau lucrurile, Sfatul domnesc şi Ieremia Movilă voievod scot din cauză pe inculpat şi obligă, printr-o poruncă scrisă, pe Toader Gligenco să plătească însuşirea abuzivă a boilor şi calului lui Stratilat vornic prin pierderea părţii sale din satul Brăieşti, ţinutul Hârlău.

Indicat ca inculpat de către cei 24 de jurători aleşi din şase sate, Toader Gligenco nu s-a mai putut dezvinovăţi şi a trebuit să suporte pedeapsa, prin răşluirea părţii sale de moşie. Aceasta nu înseamnă însă că jurătorii convocaţi să judece în pricini penale nu puteau fi dovediţi de sperjur, dacă ar fi depus mărturie falsă în calitatea lor de judecători.

În principiu, niciunul dintre „oamenii buni şi bătrâni” ai satelor, nu erau admişi ca jurători pentru tâlhării, decât de trei ori. În tratatul moldo-polon din anul 1540 se stipula că cel ce va vrea să jure a patra oară să nu fie admis la jurământ. Dacă

3023 Ibidem, veac XVI, voi m. p 267

se va dovedi că a fost jurător a patra oară pentru un hoţ, să fie însemnat cu fierul roşu pe faţă, ca speijur, pentru a fi recunoscut după acest semn[3024]. Practic, un act din 13 noiembrie 1699 arată că un locuitor din satul Mileşti, din ţinutul Lăpuşna dovedit ca tilliar ca şi complicii lui pe care i-a luat şi jurători plăteşte gloaba jurătorilor, „pentru limba strâmbă ce au giurat rău acei doi oameni”[3025]. Desigur, asemenea cazuri sunt foarte rai e şi ele apar târziu şi incidental. În general, când e vorba de jurători, aceştia nu sunt numai oameni caii atestă, prin prestarea de jurământ, că susţinerile unei părţi sunt adevărate[3026], că şi că ea nu poate declara fapte neadevărate, pentru că jurământul era chezăşia conştiinţei sincere a jurătorilor ca judecători. Într-o carte domnească emisă, în 12 august 1732, de Const. M. Cehan Racoviţă în pricina dintre Manolachi Costachi, mare vornic şi a... cu moşnenii de pe Greceni ca pârâţi, chiar un boier din Sfatul domnesc, Costachi hatmanul, rudă cu reclamanţii, se pronunţă împotriva acestora. Şi domnia subliniază că a întrebat pe Costachi hatmanul rudă cu aceşti boieri şi „iarăşi au zis că după giurământul martorilor se cade să se dea moşia la moşeni”[3027].

* * *

3024 E Hurmuzaki. I Bogdan. I. Skupiewski, Documente... Suplement, II, vol I, Bucureşti, 1903, «din 3, p. 133 şi 136-137

3025M 6A Sava, Documente privitoare la târgul şi judeţul Lăpuşna, Chişinău, 1937, p. 146

3026 A Cazacu, Justiţia feudală, în „Viaţa feudală “, p 490

3027 Gh Gibănescu, Surete şi Izvoade, IV, p 235-236

Oricum şi indiferent sub ce termen ar apărea în textele slave, fie *clevreati*[3028] din latinul collibeitus[3029]°, fie priseajniţi[3030], fie bojilm[3031], fie ca simpli vedeateli[3032].

Niciodată *vladalaci* ca la slavii din sud351 * 353[3033], şi nici *cletovţi*[3034] (de la *Kletva*[3035] = altar), ca în Ţara Românească, hotărârea *cofurătorilor* sao mai simplu a jurătorilor era recunoscută de sfatul boierilor, cea mai înaltă instanţă de judecată. Determinantă pentru sfatul boierilor şi domnie, în recunoaşterea şi confirmarea în scris a autorităţii lucrului judecat de aceştia, stătea mai ales în dubla calitate în care apar jurătorii.

Convocaţi ca să confirme, pe de o parte, ca martori, buna credinţă din declaraţia unei părţi şi să nege pe a celeilalte, ei impuneau, pe de altă

3028 A Moldova, veac XVII, vol IV, p 150

3029 Paul Viollet, Droitpnvè et sources. Pans, 1893, p 306-307. Termen însuşit de slavii dm sud. Fr Miklosich.
Lexicon palaeo slovemco..., p 288 Ca şi de cei de nord-est, A M Seliscev, Staroslavianskii Jaz\>k, I, Moscova,, 1951, subvoce, P P Panaitesci, Obştea ţărănească, p 44

3030 1. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, I, p 191-195

30313 53 T Codrescu, Uricariul, XX p. 72-74

3032 D P Bogdan, Despre jurători în „Revista Arhivelor“, EI. nr ((1939), p 216-226.

3033 C Jirecek, Archiv fiir slaviche Philologie, XE, 1900. p. 185, cf. N Iorga. Istoria Românilor, E, p 156 notele 7 şi 8 pi 274.

3034 B. Gh Agapie, Problema jurătorilor..., p. 37, Alex Andromc, recenzie în „Studii şi cercetări istonce“, voi XIX, Iaşi, Bucureşti. 1946, p 213. Gh Cronţ, op. cit., p 111-112.

3035 Fr Miklosich, Lexicon palaeo-slovenico..., p. 291, I Bianu, Documente româneşti, I, fasc l-a, Bucureşti, 1907, p 24-25, Şt Berechet, Judecata la români..., Anexe, p XL-XLV

parte, sub prestare de jurământ, ca judecători constituiţi în instanţă de apel, mărturisirea lor drept *lege a ţării* „după obiceiu”, cu o putere mai presus decât actele emise în cancelaria voievodală de către sfatul boierilor. Datorită acestui dublu rol avut de urători, hotărârea lor devenea obligatorie în lichidarea conflictelor dintre împricinaţi. De aceea şi sfatul boierilor prezidat de voievod, ai cărui *membn* nu puteau fi decât judecători – observatori ai *legii* într-un litigiu şi nu şi martori, trimiteau părţile aflate în procese de orice natură să-şi caute *legea* la tribunalul jurătorilor, ocolit cu intenţie frauduloasă de reclamanţi Trimiterea părţilor spre judecare la această instanţă de apel, a doua, în ordinea ierarhică, după aceea a „oamenilor buni şi bătrâni”, nu însemna numai o declinate de competenţă a sfatului boierilor, aceştia fiind în imposibilitate de a da o sentinţă justă într-o problemă dificilă, ci o datorie de a supraveghea, ca părţile să apară în proces mai întâi în faţa jurătorilor spre a obţine o hotărâre, fără de care nu se putea da pronunţarea scrisă, în stare să rezolve definitiv, cu autoritate de lucru judecat, litigiul de către cel mai înalt for juridic al ţării.

Caracteristica esenţială a instituţiei în Moldova era că, partea care-i aducea era obligată să depună jurământul odată cu jurătorii, în faţa altarului şi în prezenţa preotului sau episcopului, ca şi în dreptul german337.

În asemenea cazuri, nu împricinaţii erau

aceia care se puteau sustrage de la judecata domnească, cerând în temeiul acestei instituţii fundamentale să fie judecaţi de către megieşi338, în scopul eludării instanţei Sfatului domnesc, ci acesta din urmă trimitea părţile la instanţa de apel din gintă, hotărârea jurătorilor fiind absolut obligatorie şi pentru ea, ca să nu fie pusă în situaţia de a i se contesta valabilitatea actelor emise în calitate de instanţă de recurs, pe motivul că membrii ei nu au fost şi mart ori, în deplină cunoştinţă a cauzei judecate.

Tăria hotărârii jurătorilor consta, pe de o parte în aceea că aceştia, ca martori, *în fapt*, cunoscând adevărul în speţa judecată îl declarau în depoziţiile lor, confirmând buna credinţă a uneia din părţi, iar pe de altă parte, *în drept*, ca judecători, îl ridicau sub prestare de jurământ la rangul *de lege*. În urma unei asemenea sentinţe, partea respectivă obţinea dreptatea, care era întărită şi cu act scris emis de Sfatul domnesc, pentru virtutea de a fi convieţuit în mijlocul megieşilor gentilici conform principiilor: *honeste vivere, neminem laedare, siium cmque tnbuere,* în timp ce partea neonestă rămânea de lege.

Superioritatea hotărârii jurătorilor însă din vechiul drept moldovenesc stătea în respectul deplin al egalităţii în drepturi al femeilor cu acelea ale bărbaţilor la la stăpânirea şi moştenirea pământului, aşa cum mai exista obiceiul numai la satinaţi şi vizigoţi, pe care i-au asimilat carpii liberi şi tyrageţii în simbioza continuă secole la

rând, obiceiu inexistent la slavii de răsărit şi nici la cei din sud.39

Aşa cum a fost organizat satul, cu sfatul „oamenilor buni şi bătrâni”, ca tribunal sătesc şi ginta, cu jurătorii ca instanţă de apel, care să dea „legea ţării”, a servit ca model pentru instituţia politică românească feudală, constituită în jurul unei curţi în care şeful războinicilor, era asistat de 6 sfetnici, de 12, de 24 sau de 48, câteodată, după împrejurări şi cazuri.

VĂTĂMANII ŞI ATRIBUŢIILE ÎN SATUL MOLDOVENESC

În capitolul „Juzii şi vătămanii” semnalasem existenţa în unele sate moldoveneşti a instituţiei vătămanilor, – inexistentă ca termen în documentele Ţării Româneşti, concomitent cu aceia al juzilor şi cnejilor şi condusesem, că aşezările respective nu ar putea fi fonii al e decât de tătari, atât după originea mongolă a cuvântului, cât şi după aceia a locuitorilor în mijlocul cărora apar.

Folosit de moldoveni timp de o sută de ani (1242 – 1342) cât a durat dominaţia Hoardei de Aur, paralel cu acela de *jude*, termenul *vătăman* a intrat în vocabularul curent al satului de la răsărit de Carpaţi, pentru şeful puterii executive la sat şi a pus în umbră treptat pe acela autohton de *jude*, aşa cum odată cu organizarea regimului feudal expresia *cneaz*, de origine gotică, a fost înlăturată, în perioada simbiozei cu popoarele turcice (643 – 1241) chazari, pecenegi uzi şi cumani, de titlul,

boier.

Adoptând formal noua titulatură ca pe o haină de împimnut, subalternul imediat al lui *judex primanus* din obştea gentilică, devenit *vătămam* în actele de cancelarie a rămas, în fapt şi în drept, un exponent al satului autohton, deoarece era ales. Legat de comunitatea teritorială, şi ca organ executiv al „oamenilor buni şi bătrâni" în satele libere de ocol, conduse de cneaz = boier = vornic,[3036] *xătămanul* a evoluat şi s-a adoptat noilor cerinţe impuse de regimul feudal, atunci când satul său de baştină, a fost încredinţat spre organizare, ca feud cu titlul de stăpânire, celui dintâi dintre războinicii satului, ori unui altuia din altă gintă apropiată.

Prezenţa instituţiei în satele moldoveneşti a fost pusă în discuţie de I. Condurachi[3037], ca fiind în legătură cu „oamenii buni şi bătrâni" şi rolul acestora la sate.

D. Ciurea însă, deşi a văzut în vătăman pe reprezentantul sătenilor ce menajează interesele comunităţii săteşti[3038] în raport cu voinicelul sau economul (socotitorul), împuternicitul stăpânului feudal[3039], totuşi conchide că instituţia este de origine ruteană şi e în aii iz al o ale numai a

---

3036 N Iorga. Istoria Românilor, EI. p 45

3037 J. Condurachi, Recherches sur l'ancienne organisation judiciare de Roumains, Pans, 1913, p 49-54

30383 03 D Ciurea, Date phvind situaţia internă a Moldovei la şjârşitul secolului al XVl-lea şi începutul sec. al XllI-lea, în „Studii“, Anul VEI, nr 5-6 (1955), p 115 nota 6 şip 116-117 nota 7

comunităţilor de obârşie rute ană[3040], desigur influenţată de B.D.

Grecov.[3041]

P.P. Panaitescu[3042] e de părere că vătămanul, este dimpotrivă, un „reprezentant al stăpânului", mai ales în acele sate în care stăpânul nu-şi avea locuinţa permanentă, „curtea boierească", reînviind astfel ipoteza exprimată de R Rosetti, care totuşi vedea în vătăman, un cuvânt rămas de la tătari[3043].

Voind să fie original, în continuare, acelaşi autor scrie că vătămanul este termen rusesc şi însemna conducătorul unei cete *vataga*. La început, anterior formării satului moldovean, el ar fi fost ca şi cneazul, un stăpân de sat. Dar după aceasta, „răni în d sub stăpânirea unor boieri caii acaparează pământurile, ei sau o parte, dintre dânşii, sunt reduşi la rolul de reprezentanţi ai stăpânului" de sate[3044], ca şi *ureadincii*[3045] de altfel, cu care-i confundă totalmente.

Desigur, apărând concomitent cu aceştia din

3039 D Ciurea, Situaţia interna a Moldovei în epoca lui Ştefan cel Mare în „Studii“, nr 6 (1957)

30403 04 Idem, Organizarea administrativă a Moldovei, în „Anuarul Institutului de Istorie A D Xenopol", H, Iaşi, 1965. p 211 şi urm

3041 B D Grecov, Ţăranii în Rusia, Bucureştim, 1952, p 295-296, 314, 340.

3042 P P Panaitescu, Obştea ţărănească, p 191

30433 61 R Rosetti, Despre clasele agricole în Moldova, în „Revista Nouă“, Bucureşti, 1889, Anul II, p 72.

30443 08 P.P. Panaitescu, Obştea ţărănească, p 192.

3045 Ibidem, p 193

urmă, care câteodată sunt numiţi şi voinicei, e lesne de înţeles confuzia făcută între unii şi alţii.

Trăsăturile caracteristice însă, care duc la definirea rolului specific al fiecăruia la sate, se pot desprinde numai din urmărirea atentă a atribuţiilor fiecăruia în parte în documente şi cronici.

ATRIBUŢIILE VĂTÂMANULUI CA PĂSTRĂTOR AL ORDINII PUBLICE

La dispoziţia sfatului „oamenilor buni şi bătrâni”, ca unii ce erau aleşi de comunităţile săteşti, prima atribuţie cu care au fost însărcinaţi de *judex primarhis*, vătăman îi din actele de cancelarie în secolele XVI – XVIU, a fost aceea de a face poliţie la sate, cu competenţa de a aresta pe răufăcători, delincvenţi de drept comun şi criminali. Reprezentând „braţul secular” al comunităţii săteşti, autoritatea fizică şi morală a vătămanului în asigurarea ordinii publice a fost recunoscută şi întărită de domnie, indiferent că aşezarea era liberă, pendinte de ocolul domnesc, ori închinată unui stăpân, dependentă de ţinut.

Stăpânul unui sat nu putea scăpa de răspunderea penală ce plana asupra sa, în cazul unei năpaste, până ce nu depunea jurământul şi vătămanul cu cel puţin doi oameni din sat. Acest rol al vătămanului era stipulat chiar în convenţia interstatală încheiată de Ştefaniţă voievod şi coroana polonă, în 7 august 1519. „Dacă cineva şi-ar urmări paguba sa ori a altuia” – e vorba de căutarea tâlharilor de către vânătorii de urme

(slidogoreţii) – şi ar ajunge la hotarul unei aşezări „iar stăpânul ar spune că nu-i a lui acea proprietate, atunci acest stăpân trebuie să jure el însuşi şi să mai jure şi vătămanul său cu alţi doi oameni şi în acest fel să se dezvinovăţească proprietatea”[3046], se scrie lapidar în acest tratat.

În virtutea acestui drept de a asigura ordinea publică, vătămanii satelor Ripiceni, Băliceni, Rădeni, şi Dobârceni de la vărsarea Teliţei în Nistru, din ţinutul Tighina, ale mănăstirii Pobrata erau împuterniciţi de domnie, în 25 august 1606, să apere pe locuitorii aşezărilor respective în cazul în care dregătorii domneşti ar încerca să intre în sate, abuzând de puterea lor, piuă acolo incit să-i bată cu nuiele, pe aceia ce ar îndrăzni să tulbure pacea locuitorilor[3047], chiar dacă ar fi marele vătaf (şeful poliţiei districtuale) şi de drept administrativ financiar al ţinutului. Dar nu numai atât vătămanul răzeşilor din Piperceni, ţinutul Orhei primea, în 8 aprilie 1609 ca reprezentant al consângenlor săi, proprietari cu titluri înscrise în cărţi domneşti şi întărit de domnie, împuternicirea să apere satul de încălcările lui Vasile Lozonschi, stolnic „să-l bată şi să-l scoată din sat”[3048]. În general, în aceste sate de răzeşi vătămanii erau şi custozi ai averilor celor lipsiţi de apărare.[3049]

3046 M Costăchescu, Documente Moldoveneşti de la Ştejăniţă Voievod, Iaşi, 1943, p. 522-523

3047 Moldavia v epohu feodalizma, I, Chişinău, 1961. p. 216-217.

3048 A Moldova, veac XVII. vol H. p 202

3049 A Moldova, veac XVII, vol IX. p 333-334

Vătămanii din satele mănăstireşti închinate călugărilor cu imunităţi fiscale, judiciare şi vamale aveau competinţa de a pedepsi pe aceia dintre vecinii care nu ar asculta, a-i certa şi a-i globi „cum este obiceiul”[3050] a-i aresta şi a-i trimite legaţi la domnie[3051] pe rebeli, ori să le dea câte 300 de toiege[3052]. Un act emis, în 11 mai 1608, de Constantin Movilă mai atestă şi împuterniceşte, în acelaşi timp, pe vătămanii din satele mănăstirii Galata în dreptul lor de a prinde pe oamenii[3053] răi, împreună cu oamenii lor din sate şi a-i preda, „unde va fi legea”.

Fără îndoială că, în acest din urmă caz, domnia se referea la tâlhari care trebuiau prinşi şi predaţi tribun aiului sătesc, iar după judecată erau înaintaţi domniei spre a fi executaţi. Concludent pentru aşa ceva este ordinul scris, în 14 septembrie 1618, de Radu Milinea, la Tighina pe malul Nistrului, vătămanului din satul Şerpeni (fost proprietatea lui Cozma Gănescu, poreclit Şarpe postelnicul), din ocolul Tohatinului, ţinutul Tighina, de a prinde pe Istrale şi Cassian din acel sat, care au furat doi cai de la Postolachi, pârcălab de Orhei şi Corni, fost comis, şi a-i pune „sub puternică pază”[3054] (tverdoi poroki) [3055]adică acolo

---

3050 Arh St. Buc., Mănăstirea Bisericani, 1/20 (10 dec. 1633).
3051 A Moldova, veac XVII. vol. V, p. 235-236
3052 Ibidem, veac XVII. vol V. p 235-236
3053 Ibidem, veac XVII. vol H, p 153-154
3054 A Moldova, veac XVII, vol IV, p. 293
3055 Fr Milklosich, Lexiconpalaeo-slovemco..., p. 658 Prak = machina bellica.

unde garda satului păstra aimele de luptă în incinta fortificată = horodiştea Casei de Obşte „până ce le va da zi înaintea domniei”.

Arestarea acestora se putea face de vătătnan, ajutat de oamenii înarmaţi care se aflau în subordinea lui, aşa cum văzuse şi însemnase în notele sale de călătorie Evlia Celebi, 3S0 în 1659. „*Fiecare sat îşi are judele şi ostaşii săi*, şi, în ţară este aşa de mare dreptate şi echitate încât, dacă ai purta în public lucruri, ca pietre preţioase puse de tipsie de aur, nimănuia nu i-ar veni în minte nici măcar să se uite la ele. OS1

În ce priveşte corpul de gardă din Casa de Obşte în care erau deţinuţi răufăcătorii până la judecată, expresia slavă *tverdoi poroki* este o raritate în documente, ca şi aceia de *temniţă*, utilizata pentru prima dată de Azarie la descrierea evenimentelor interne din domnia lui Ion Vodă cel Cumplit ultima provenind din *tima* – *întuneric* şi *lemnâi* din limba slavă veche[3056].

Lumea satelor îi spunea *vartă*, termen moştenit din celticul *ward*, de unde *warda* = custodia oppidorum[3057], existent şi în Frâul[3058] pe care slavii l-au împrumutat şi folosit cu sensul de *poartă*, scris prin metateză *vrata.3S5* în loc de *vaită*. Pentru Incinta unde se afla corpul de gardă, *custodia* = *pază*, *gardă*.

3056 Fr Miklosich, op. cit., p. 1021-1022.
3057 Du Cange, Glossaiium..., VHI, Niost, 1887, p 404
3058 M Bărbulescu-Dacu. 290 mots d'origine sanscnto-daco gete.... Bucureşti, 1934,p 12.

Cu acest înţeles a fost păstrat într-un act al satului Şendriceni, scris în 5 august 1620, de Boţea, ureadnicul de Dorohoi384 şi întărit de Alexandru Iliaş voievod, în 18 noiembrie acelaşi an, tradus de Pavel Debrici, clucerul, în 1780, prin *vartniţa*[3059].

Două acte emise de cancelaria domnească mai târziu, unul în 14 iulie 1662 şi altul în 13 mai 1666, primul pentru Las earache cămăraşul şi al doilea pentru Andronic postelnicul, referitor la nişte locuri virane ce se aflau în Iaşi pe Uliţa mare, dăruite acestora, identificau *temniţa* cu „unde au fost varniţele”[3060] ceea ce înseamnă că, vechiul termen celtic *vaita* se afla în luptă cu cel nou slav, *temniţă*. El nu va cedă locul însă aşa repede.

Varlaam, mitropolitul Moldovei (1627 – 1653) foloseşte cuvântul *vaită* în *Cazaniile* sale pentru locul în care a fost închis Iisus Hristos de către romani, în timpul judecării lui de către Ana şi Caiafa „Acolo ca un mincinos *fu* şchiopit (scuipat) şi bătut şi ocărit şi acolo în *vaită* peste toată noaptea râs şi batjocorit de slujitori… şi din *vaita* foarte de dimineaţă scos şi la sfat, la curtea Caiafei dus.”[3061], deşi nu-i erau necunoscuţi nici termenii *temniţă*[3062] şi *închisoare*[3063].

3059 Ibidem, veac XVII, vol IV, p 507
3060 Arh St. Iaşi, Documente, 462/28 (regest)
3061 Varlam, Cazaniile, Bucureşti, 1894, p 64
3062 Ibidem, p. 127.
3063 Ibidem, p 155

Cronicarul Grigore Ureche şi interpolators să-i Simeon Dascălul şi Misait Călugărul utilizează numai pe aceştia din urmă[3064], dar Ion Neculce[3065] şi Muşte[3066], creatori şi continuatori ai limbii literare româneşti în aceste părţi răsăritene ale Carpaţilor nu au în vocabularul lor decât *vaita*.

De asemenea, cu toată funcţia pe care o avea de îndeplinit la sate, *vaita* a rămas expresia curentă păstrată de tradiţie şi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Un Gavril Trincă din Tatomireşti ţinutul Vasluiului, am a ne tind un pământ pentru achitarea unei gloabe scrise, în 6 iulie 1764, va face zapisul „far de voia lui, fiind închis[3067] în *vaită*

Plenipotent în exerciţiul funcţiunii sale de şef al puterii executive pentru menţinerea ordinii publice şi punerea în practică a verdictelor date de „oamenii buni şi bătrâni” în perioada orânduirii gentilice, vătămanul evului mediu a trebuit să-şi limiteze autoritatea sa la dreptul de a urmări, aresta şi deţine pe răufăcători numai în timpul şi până la judecarea lor de tribunalul sătesc, confirmarea şi executarea sentinţelor capitale intrând acum în competenţa mariler vornici din

---

3064 Gr Ureche, Letopiseţul Tării Moldovei, ed II, P.P Panaitescu, Bucureşti, 1958, p 77, 197

3065 Neculce, Letopiseţul Ţăni Moldovei, ed I, Iordan, p 39, 262, 270, 289, 290, 395

3066 Muşte, cronica lui m Letopiseţe..., ed. II, Kogălmceanu, HI, 2, p. 40.

3067 N Iorga, Studii şi documente... VI, 2, Bucureşti, 1904, p 162. nr 74

Ţara de Sus şi Ţara de Jos şi a domniei.

El era totuşi temut, ca unul ce avea sub comanda sa straja satului şi deţinea cheile de la vaita casei de obşte, împuternicit fiind bine înţeles, de către ceilalţi şase judecători, „oameni buni şi bătrâni” şi de *judexpiimarius* = prim anii satului.

VĂTĂMANII ŞI ROLUL LOR ÎN TRANSFERUL DE PROPRIETĂŢI

PRIVATE DIN HOTARUL SATULUI

Organ executiv ales de comunitatea sătească pentru păstrarea ordinii publice în sat, vătămanul, în afară de faptul că era la dispoziţia sfatului „oamenilor bum şi bătrâni” trebuia să mai fie prezent la orice mişcare de proprietate din interiorul satului, la restabilirea hotarului încălcat de megieşii aşezărilor vecine, sau chiar când se făceau modificări în proprietatea satelor dimprejur.

Dacă din actul de cumpărare a patru jirebii din Botoşani de către Ion Braha, păli amicei din Volovăţ de la Ionaşcu păhămicel din Horodnic, prezenţa în Volovăţ la 15 mai 1598, unde s-a făcut tranzacţia, a vătămanului din Hrinceşti, sat vecin cu ultimele localităţi, împreună cu alţi şase „oameni buni şi bătrâni”[3068] este justificată de necesitatea participării acestora ca persoane neutre în modificarea statutului averilor celor doi păhămicei, aceia a lui Nicoară, vătămanul din Şerbeşti, în 15 martie 1602 şi 15 ianuarie 1633, la

---

3068 A Moldova. veac XVI, vol. IV, p. 225.

Şerbeşti şi Heleştieni, cu şase „oameni buni”, era impusă de la sine, deoarece prin părţile cumpărate de Nicoară Prăjescu mare logofăt, se proceda la ieşirea din indivizie şi delimitarea Mizelor vândute în alt sat vecin, Cârlige din ţinutul Neamţ.[3069]

Principiul de drept era statornicit definitiv de o practică îndelungată la sate. În virtutea lui asista Pătraşco vătămanul din Verşeşti, de pe Cracău ţinutul Neamţ, în 18 septembrie 1603, în Dragomireşti, la vânzarea de către Ştefan Beşetea din Săcuiani a părţilor sale de moşie din Vârtop, din acelaşi ţinut[3070], aşa cum participă în 28 ianuarie 1609, la vânzarea unor părţi din satul Nemeraiceni de pe Şomuz, din ţinutul Suceava, toţi vătămanii din ocolul târgului Suceava[3071].

De asemeni, ei nu erau scutiţi de prezenţă nici la donarea unei părţi din sate sau din prisăci, mai ales că cel mai adesea, prin aceste acte de filantropie se introduceau în mijlocul megieşilor persoane străine de gintă, ori instituţii, cum erau mănăstirile, într-o astfel de împrejurare, Zaharia vătămanul din Zăneşti şi cu „oamenii buni şi bătrâni” au trebuit să ia act, în 1612, de dania unei prisăci făcute de Vasiu mănăstirii din Tazlău, „pentru a fi scris la pomenire din an în an”[3072], iar Iani vătămanul la aceia din 5 decembrie 16 i6, a

---

3069 Ibidem, veac XVII. vol I. p 34 ji 70.
3070 A Moldova, veac XVH. vol I, p 116-117
3071 Ibidem, veac XVII, vol H, p 191
3072 Ibidem, veac XVII, voi IU, p 44

lui Vasile Bogza în satul Blăpeşti ţinutul Lăpuşna, de către Vasile Habiac.

Rolul cel mai important însă, pe care-l avea vătămanul într-un sat, înainte de a fi vorba de proprietate şi mişcarea ei în interior, era să asigure, împreună cu „oamenii buni şi bătrâni" neschimbat, „hotarul din veac" al aşezării, atunci când se iscau litigii. În asemenea cazuri ei erau convocaţi şi participau întotdeauna împreună cu adunarea comunităţii gentilice[3073]. Numărul lor varia după cazuri, în timp ce la plângerea călugărilor de la Slatina, referitor la încălcarea hotarului Boiiineştilor de către satele de ocol, la porunca lui Gheorghe hatmanul şi pârcălab al Sucevei, din 17 august 1586, să fie adunaţi „oamenii buni şi bătrâni" din târgul Suceava şi acei dintre megieşii săteşti din ocol, Albaş, vornicul de Suceava, a însemnat dintre cei 24 de judecători un număr de opt vătămani prezenţi la restabilirea hotarului[3074] la stâlpirea Şendricenilor, satul lui Onciu Iuraşcovici, de lângă Dorohoi, din cei 24 de „oameni buni şi bătrâni", majoritatea din acest târg, au fost prezenţi numai vătămanii din aşezările care înconjurau satul din cele patru puncte cardinale ale lui adică patru vătămani[3075].

Participarea acestora la alegerea hotarelor spre neschimbarea lor era o datorie imperioasă dictată, pe de o parte, de faptul că erau

---

3073 Ibidem, veac XVII, vol TV. p 68

3074 Ibidem, veac XVI. voi m. p. 331.

3075 A Moldova, veac XVII. vol V. p 492A93. 506-507

proprietari în satele respective, iar pe de alta că trebuiau să sprijine „mânu militare” restabilirea hotarului din veac, după vechea linie de demarcaţie realeasa de jurătorii cu brazda-n cap”.

Dacă formula din actul din 10 aprilie 1598, „unde a fost Vasile vatăman” din selişte de la gura Cogâlnicelul (= Kugelan = a rostogoli) din ţinutul Lăpuşna indică localitatea în care a activat ca băştinaş un asemenea exponent al satului[3076].

Încercarea de răscumpărare a satelor Giordzeşti şi Vitoroji, de pe Polocine din ţinutul Tecuci, de către o ană vătămanu 1 cu cei peste 40 de vecini, în noiembrie 1614, de la Nădăbaico, fost mare vornic şi respingerea lui datorită prescripţiei de 30 de ani de stăpânire a acestuia din urmă, arată intrarea în exerciţiul funcţiunii a vătămanului ca proprietar şi apărător al intereselor consătenilor săi.[3077] Posesori ai unor hlize de pământ în satele respective, un Griga, fost vătăman în Miclăuşeni din ţinutul Hirlău putea lăsa moştenire partea sa unui nepot, pe care o cumpăra, în iunie 1614 – 1615 vălămanul Chiraş[3078], iar un Dumitraşco, vătăman din Focşani să stăpânească în 7 iulie 1649, jumătate din Stoeşti, partea de la nord de Milcov[3079] pentru ca să nu mai vorbim de alte părţi de sat vândute de

3076 Ibidem, veac XVI, vol IV. p 205-206

3077 Ibidem, Veac XVII, voi m. p. 182-183

3078 Ibidem, veac XVII, vol m. p 219

3079 Iulian Mannescu, Documente basarabene, jălciene şi putnene, în „Buletinul Comisiei istonce a României“, vol VO, Bucureşti, 1928, p 6

vătăman[3080].

Aflându-se în această situaţie social-economică, uneori fără a avea titluri de stăpânire, vătămanii din satele boiereşti sau cele închinate mănăstirilor vor trebui să se supună, în perioada feudalismului, împreună cu consangvinii lor, acelora care se suprapuneau ca stăpâni cu ordine domneşti, scrise în acest sens în cancelarie. În Virtutea unui obicei primit prin tradiţie deja, Ştefan Tomşa făcea cunoscut, în 12 ianuarie 1622, vătămanilor şi tuturor vecinilor din satele Tăistreni şi Tâmauca, din ţinutul Soroca, închinarea lor „piae causae” mănăstirii de la Horoneţ (= Voroneţ) să asculte de egumen şi de călugări[3081], iar la 10 decembrie 1633, Moise Movilă vătămanul din Vânători-Bistriţa, întărit călugărilor de la Biserica ni[3082].

După crearea unui precedent şi introducerea acestui obicei, impus la început de necesitatea organizării fiscului şi apărării, se va ajunge în a doua jumătate a secolului al

XVII-lea la o practică consecventă. La 9 decembrie 1653, 4 iulie 1660, 3 august 1667, 9 aprilie 1669, 8 mai şi 9 iulie 1670 etc... vătămanii

---

3080 Arh Stat Bucureşti, Mănăstirea Galata, 3/5, Alex Băleanu, Documente..., „Cercetări istonce“. Iaşi, V11I-IX, nr 3, p 35-36, Arh. St Iaşi, Documente, 174/54, 220/25; 339,1 Antonovici, op. cit, m. p 144. IV, p 109

3081 T Codrescu, Uricariul, X. p 134, XXIII, p 70-71. A Moldova, veac XVII, vol V, p 96

3082 Arh St Bucureşti, Mănăstirea Bisehcani, I, p 20

din satele Paşcani[3083] ţinutul Vaslui, din Iugani[3084] şi Piţcani[3085], ţinutul Tutova din Băbiceni ţinutul Iaşi[3086] din Tămăşani, de pe Prut, şi alt

Piţcani din ţinutul Iaşi413.414[3087], din Pârjolita, Stângăceni şi Stolniceni[3088] de pe Ciuhur din ţinutul Hotin şi Iaşi, de peste Prut ş.a. Erau îndatoraţi cu o supunere faţă de stăpâni ca şi ceilalţi „vecini”.

Îndemnul făcut de către voievozi de a asculta de stăpânii feudali avea în vedere păstrarea ordinii publice şi evitarea unor răscoale împotriva orânduirii, adică a regimului feudal, în conformitate şi cu doctrina bisericească exprimată în fraza: „Toată suflarea să se supună stăpânirii celei mai înalte, căci nu există stăpânire decât de la Dumnezeu, şi orice stăpânire există, de Dumnezeu este rânduită”.[3089] El nu privea în niciun caz relaţiile agrare de la vecini la boieri, de care se ocupau *ureadincii*, numiţi uneori *economi*, câteodată *socotiton* sau cel mai des *dregători* şi *vornici* ca împuterniciţi ai feudalilor.

ATRIBUŢIILE VĂTĂMANILOR ÎN PROBLEME DE ORDIN FISCAL

Exponent ales de sat şi aflat la dispoziţia „oamenilor buni şi bătrâni” pentru menţinerea

---

3083 Acad R.S.R, Documente, XLIV/8

3084 Gh Gibănescu, Surete şi Izvoade, IV, p 220

3085 Arh Sfânt Spindon, Inst de Istorie Iaşi, Documente, XXI/67

3086 Gh Gibănescu Surete şi Izvoade, IV. p 52-53

3087 Arh St Iaşi, Documente, 408/88. p 3

3088 Arh. St. Iaşi. Documente, 424/109. 140/60, p 4 şi 4 v

3089 Sf. Apostol Pavel, Epistola către Romani, cap XHI, vers. I.

ordinii publice, vătămanul era însărcinat de către aceştia şi cu atribuţii de ordin fiscal. Circumscriindu-i-se astfel rolul executiv şi în urmărirea obligaţiilor către statul politic al comunităţii respective, el rămâne un dregător al satului, pentru sat şi numai în raporturile satului cu autoritatea centrală şi nu al stăpânului feudal. Faptul rezultă, mai ales, din analiza atribuţiilor vătămanilor din satele dependente de ocol, aflate direct sub jurisdicţia vornicului, în care nu există interpuşi, intermediari.

Studiaţi în paralel cu aceştia, vătămanii din satele boiereşti sau mănăstireşti aservite, deşi reduşi la situaţia de *vecinic* sau *iobăgie* (de la ebraicul *iobag* =, de unde şi *lobaginus*[3090] = *subditns*) de supunere ca şi constatării lor, au atribuţii similare acelora din satele de ocol. Şi unora şi altora le reveneau rolul de a urmări şi percepe dările impuse de „oamenii buni şi bătrâni" şi solicitate, mai târziu, în evul mediu, cu atâta insistenţă de autoritatea centrală, voievodul.

Identitatea acestor atribuţii la toţi vătămanii, indiferent de situaţia satului, fie în stare de libertate sau în acea de vecinătate era sancţionată de tradiţie.

Deşi neformulate în scris decât târziu, atribuţiile erau pretutindeni aceleaşi aşa cum sunt descrise şi în hrisovul acordat, în 7 februarie 1736, locuitorilor din cele 15 sate din ocolul

---

3090 Antonius Bartal, Olossahum mediae et ïnfimae latïnitatïs regni Hunganae, Lipsea, 1901, p 352-353

Câmpulungului moldovenesc.

„La strânsul banilor, a ciferurilor sau a gorştinei, *pă obiceiu ce-an avut*, ori în care laturi şi lătunoaiele satelor, nimene alţi din zapcii sau din alţi slugi voiniceşti, nimeni alţi mina în bani să nu bage, ca să ia vreun ban de la cineva, *nici să se ispitească la aceasta ca să strângă bani, fără* decât *vătămanii lor să aibă a strânge banii*", scrie domnia răspicat. Iar, „strângindu-i să-i dea vătămanii la vatra satului şi ei să-i dea în mina vornicilor, şi de galben să-i dea câte un potronic răsura pentru cheltuială afară de însura vistieriei, de galben 5 bani însura"[3091]

Piuă la a ajunge să-şi facă această datorie însă, vătămanii aveau obligaţii de apărare a locuitorilor şi averilor lor. Două cărţi domneşti emise, una din 10 iunie 1608 şi alta în 8 mai 1619, întăreau în aceste drepturi pe vătămanul satului Iucaş, din ţinutul Neamţ, al mănăstirii Sf. Paraschiva din Iaşi şi pe cel din Scheuleţi, al episcopiei de Roman, „să apere averile drepte ale locuitorilor din sat, boi, vaci, cai şi tot ce aveau ei, să nu dea nimănui nimic, numai pentru dabila ce va fi asupra lor".[3092]

În această calitate fiind, vătămanul din satul

30914 1P Acad Română - Mas Rom 237 f. 407-407 verso, p 700 verso şi N Iorga, Studii şi Documente, VI, p 333 nr 871 şi 434, nr 1635, T V Ştefanelli, Documente dm vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc. Bucureşti, 1915, p. 43-44; T Bălan. Din istoricul Câmpulungului moldovenesc. Bucureşti. 1960, p 293-294

3092 A Moldova, veac XVII. vol H. p 156. IV. p 341.

Roşiiaci, de pe Iadrici din ţinutul Fălciu, al lui Onciu fost staroste, avea dreptul a nu lăsa" în alte sate pe „podanii" = vecinii de acolo cu averile lor până ce nu îşi vor plăti dabilele lor, cum sunt scrise în catastihul ţinutului[3093] iar acelor ce nu vor voi să plătească acolo unde sunt scrişi, vătămanul le putea opri avutul, până ce vor fi judecaţi de „oamenii buni şi bătrâni".

În satele înzestrate cu imunităţi, cum erau acele mănăstireşti, vătămanii se puteau opune chiar marilor vătafi de ţinut, dacă aceştia ar fi încercat să prade locuitorii pentru dările altor sate, până acolo încât să-i izgonească şi să-i bată „cu nuiele"[3094][3095]. Aceasta, desigur, ca vecinii acestora să nu părăsească satele. În cazul când unii plecau din sate, cum s-a întâmplat cu locuitorii din Horâlcani, ţinutul Orhei, al mănăstirii Sf. Sava, vătămanul era în drept să-şi caute consătenii şi oriunde i-ar fi aflat „în sat boieresc, sau călugăresc sau în slobozie sau în târg", îi putea lua „cu toate bucatele lor să-i aducă să plătească, unde i-a apucat *scrisoarea, A23*, adică recensământul.

Urmărirea vecinilor fugiţi, pentru a fi readuşi în satele în care au fost recensaţi cu averile lor, se făcea întotdeauna carte domnească şi numai pentru a-şi plăti cisla. Operaţiunea interesa în

3093 Ibidem, veac XVII. voi m, p 160-161

3094 Moldavia v epohn feodalizma, vol. I, Chişinău, 1961, p 216-218.

3095 A Moldova, veac XVII, vol. IV, p 478

primul rând comunitatea sătească, pe „oamenii buni şi bătrâni” şi pe vătămanii care răspundeau solidar de achitarea dărilor şi apoi autoritatea centrală spre a nu dăuna vistieriei. Satul era acela care cerea carte de urmărire. Pentru acest scop şi numai pentru aşa ceva se dădeau căiţi de urmărire de către voievozi şi niciodată stăpânilor pentru vina de a nu se fi achitat cineva de obligaţiile social-economice, izvorâte din relaţiile agrare de la vecin la stăpânul satului, cum pretind unii istorici care au formulat teoria legării de glie a ţăranilor.

Readucerea în sate spre împlinirea obligaţiilor faţă de vistierie, interesând îndeaproape domnia, a determinat cancelaria voievodală să emită căiţi scrise pentru prima dată la 15 iulie 1601[3096].

În 25 martie 1612, după fuga vecinilor din satele mănăstirii Voroneţ, vătămanii acestora obţinuseră căiţi domneşti adresate marilor vătafi, ca şefi ai poliţiei districtuale, să pedepsească aspru pe vătămanii satelor boiereşti, care ar refuza predarea fugarilor[3097] mănăstireşti.

În timpul cât a fost Miron Costin pârcălab de Hotin vecinii şi vătămanul satului Milineşti obţinuseră, în 1655, o căite domnească spre a readuce în sat chiar pe un om care, plecat la

---

3096 Ibidem, veac XVR, vol. I, p. 16, mănăstirii Aron Vodă pentru adunarea vecinilor fugiţi din satele Giurov şi Avereşti din ţinutul Neamţ.

3097 Ibidem, veac XVII, voi HI. p 71-72.

Berestia, din acelaşi ţinut, din copilărie şi căsătorindu-se la majorat, nu se mai înapoiase[3098] în aşezarea de baştină. Era o goană după oameni, care să contribuie cu averea şi munca lor la grelele dări aruncate pe sate.

Nu e mai puţin adevărat că, indirect, prin readucerea în satele din care fugiseră cei scrişi cu averile la recensământ, beneficiau şi stăpânii satelor reintrând în posesia braţelor de muncă pierdute.

Chiar dacă în vreuna din cărţile de urmăril e se arăta numele mănăstirii sau stăpânul laic, al căruia sunt vecinii fugiţi, cum e în aceia din 1 februarie 1692, data satului Dumeşti, de pe Bârlad din ţinutul Vaslui, al lui Iordache stolnic,[3099] cei interesaţi în primul rând erau „oamenii buni şi bătrâni" cu locuitorii satelor şi vătămanii, apoi autoritatea centrală, pentru împlinirea fiscului, şi numai în al doilea rând, stăpânii.

De altfel, în 1749, când Constantin Mavrocordat îşi va da seama că datorită grelelor obligaţii agrare impuse de stăpâni, vecinii nu-şi mai puteau achita fiscul, va proceda la desfiinţarea vecinătăţii.

Angajarea vătămanilor în asemenea atribuţii de urmăritori ai fugarilor pentru plata fiscului s-a făcut târziu, abia începând cu 15 iulie 1601.

3098 N Iorga. Documente in „Revista Istorică", anul VII (1921), nr 1-3, p 80

3099 N Gngoraş, Instituţii feudale din Moldova, Bucureşti. 1971, p 107-136

Fenomenul, o consecinţă a evazionismului fiscal, necunoscut satelor moldoveneşti până acum şi deci nici actelor scrise în cancelaria domnească, a survenit după marile pustiiri săvârşite de către tătari la reinstaurarea lui Alexandru Lăpuşneanu, în 1563, în vara anului 1574, cu ocazia înfrângerii moldovenilor la Roşcani, în ţinutul Cahul, precum şi a devastărilor mercenarilor lui Miliai Viteazul şi trupelor polone din 1600 – 1601.

În urma acestora, micşorându-se populaţia ţării, vătămanii din seliştea Horodişte din ţinutul Orhei42S al mănăstirii Neamţ, din Ciulinesti ţinutul Iaşi[3100], din Dobiriceni ţinutul Dorohoi,[3101] din Văleni, de peste Prut, din ţinutul Tigheci[3102] din Priseaca de pe stânga Siretului, din ţinutul Suceava[3103], ale mănăstirii Pobrata, din Vânători, ţinutul Neamţ[3104], al Mănăstirii Secu, din Plopi, ţinutul Hârlău[3105] şi Voroveşti, ţinutul Cârligătura[3106] ale mănăstirii Galata etc. Au primit ordine scrise, ca „oricâţi oameni ar chema din altă ţară, fie vlah fie rus, sau moscovit, fie muntean sau ungurean, oameni nescrişi” (nerecenzaţi şi impuşi la bir) să aibă scutire de dări, „slobozie”, timp de 3

3100 Ibidem, veac XVII, p. 248, vol I
3101 Ibidem, XVn. vol. H, p. 44
3102 Ibidem, veac XVII, vol. I, p 37
3103 Ibidem, veac XVII, vol H, p 8-9. 60.
3104 Ibidem, veac XVII, vol V, p 87.
3105 Ibidem, veac XVII, vol IV. p 227.
3106 Ibidemi, veac XVII, vol V, p 198-199. 249. A Moldova, veac XVII, vol XI. p. 57. 73-74,77.

ani să nu plătească dările[3107][3108].

După trecerea acestora – în unele cazuri „slobozia” mergea până la cinci ani – vătămanii aveau să facă recensământul oamenilor şi averilor acestora şi împreună cu „oamenii buni şi bătrâni” să-i impună la dări, cu tocmeala numită în condicile vistieriei şi în acte „ruptă” sau „ruptoare, >437 şi să le dea „pecetluituri”.

Nerespectarea acestei atribuţii atrăgea pedepsirea vătănianilor cu punerea în butuci[3109][3110], în 17 noiembrie 1741, porunca domnească prevedea că vornicelul şi vătămanul care vor dosi oamenii de la cislă, vor fi de mat e pedeapsă şi gloabă.4 j9

Odată fixate obligaţiile financiare „pe capitile oamenilor, pe dobitoace, pe vii, pe hrana omului şi pe tot prilejul”[3111] se orânduiau pe flecare sat câte două foi de cislă. Una semnată de preot, vornicel şi vătăman era luată, prin vistieria autorităţii centrale, de dregătorii zlotaşi, iar alta semnată de către aceştia din urmă, rămânea în sat la „oamenii buni şi bătrâni”, spre a fi încredinţată vătămanului, după care se proceda la percepere.

Urmărirea şi perceperea se făcea în timpul

3107 Arh St Iaşi, Documente, 791, fila 415, 259/3

3108 Arh St. Iaşi, Documente, 791, fila 56 v., 57; 312/48, Arh St Buc., Achiziţii Noi, CCXX/2; N Gngoraş, op. cit., p. 130-134

3109 I. Neculce, Letopiseţul Tării Moldovei, ed. cit., p 172.

3110 Acad. R.S.R. ms 231. f. 664-665. N Iorga. Studii şi Doc., VI. p 320-321.

3111 Acad R S.Rom, ms 237, f 57-60. N Iorga. Studii şi documente, VI. p 216

prescris, iar sumele trebuia predate vornicului de ocol, în cazul în care satul era liber, sau la vătaful de ţinut ori boierul zlotaş care arenda cisla, când satul era în stare de vecinătate[3112]. Nepredarea la timp a cislei socotită neascultătoare, ori refuz de serviciu, atrăgea pedeapsa în primul rând a vătămanului, cum avem în actul dat de Vasile Lupu în 16 iulie 1634, pentru sanction ale a vătămanului din Verceşti, ţinutul Neamţ[3113].

Dacă un sătean nu putea achita cota parte în termenul prescris, vătămanul putea lua, cu aprobarea şi în prezenţa „oamenilor buni şi bătrâni" suma respectivă de la un alt om, mai înstărit din acelaşi sat, dar îl obligau după aceia pe nevolnic să achite paguba pricinuită, în vite sau cedarea părţii de moşie. Este grăitor la acest sens exemplul din 21 noiembrie 1625, când Machidon Hirevcescul, fiul lui popa Clim din Fedcăuţi, ţinutul Dorohoi, fiind dator lui popa Cosma cu 2 boi şi 8 stupi luaţi la dajde pentru el, cedează partea sa de moşie din Voicăuţi, acelaşi ţinut" dinaintea „oamenilor buni şi bătrâni" şi a dumnealui Daşei vătămanul din Călugăreni şi a lui Partea, vornicul de acolo"[3114].

Toate aceste atribuţii de ordin fiscal, ca şi celelalte de altfel, le exercitau vătămanii, ca unii ce erau aleşi de adunarea comunităţii săteşti, ca

---

3112 Arh St Bucureşti, ms. 543, f 23, Melchisedek, Cronica Episcopiei

3113 Acad. R.S.R, Documente, 42/82.

3114 A. Moldova, veac XVII, vol V, p 367

şef al, puterii armate = manu militare, ca să asigure ordinea publică, în numele judecătorilor satului, „oamenilor buni şi bătrâni” şi a lui *judex primanus*.

VORNICN ŞI ROLUL LOR LA SATE

Evoluţia societăţii gentilice spre orânduirea feudală, impusă de necesităţile de apărare a comunităţilor teritoriale şi realizărilor acestora, a antrenat o serie de modificări în interiorul statului politic al *judeciei*, obligând-o încet spre o nouă formă de viaţă socială şi economică. Pitii împuternicirea celor mai inteligenţi şi dotaţi dintre vitejii lor cu *jus gladii*, foarte adesea confirmaţi de marele voievod, ca şef al războinicilor, comunităţile familiale au pus temelie *unui drept de putere*, care a avut o înrâurire covârşitoare asupra descompunerii acestora ca stat politic autonom.

La început mai rar, uzând de acest drept de putere la nivel înalt, marele voievod a luat măsura de a suprapune căpetenii militare, *boieri* = *vornici* pe la curţile şi în locul vechilor cneji în interiorul unor ginţi şi peste voinţa acestora, transformând în felul acesta şi pe juzii judeciilor din sate în ureadnici sau voniicei, ca dregători domneşti. Prin imitaţie, necesitatea de apărare generală invocată de marele voievod, în numele căreia se cereau venituri fiscale pentru subzistenţa armatei de autoritatea centrală, a fost secundată pe plan local, în *judecii*, cerându-se venituri prin *juzi* sau *vornici* de către vitejii înzestraţi cu *jus gladii* şi

pentru întreţinerea familiilor lor.[3115]

Şi, cum menţinerea disciplină pentru perceperea acestora cădea în sarcina sfatului „oamenilor buni şi bătrâni”, alesul comunităţii teritoriale, – *judex primanus* – a devenit, ca şef al administraţiei locale în noua orânduire un subordonat politic al statului feudal în orice sat, indiferent că era domnesc, boieresc, mănăstiresc sau slobozie. În legătură cu această problemă, Gh. Ghibănescu considera că vornicii din satele domneşti sunt puşi de domnie care circumscria şi atribuţiile acestora[3116], deşi documentele referitoare la ocolul, Câmpulungului Moldovenesc şi altele arată clar alegerea lor din mijlocul judeciilor de către autohtoni[31173118].

P.P. Panaitescu era convins că, vătămanii sunt în acelaşi timp şi ureadnici, câteodată numiţi vornici, ocup în de aceiaşi funcţie la sate. Neexistând între aceştia nicio deosebire de esenţă, ei sunt numiţi în sate de domnie şi de boieri sau egumenica stăpâni feudali în satele respective

D. Ciurea distinge în vătămani pe aleşii obştiei săteşti şi în ureadnici sau vornici pe reprezentanţii stăpânilor feudali puşi de aceştia şi

3115 G Gibănescu, Surele şi Izvoade, IV p. 2.
3116 Ibidem, XE. p XI
31174 40 T Bălan, Din istoricul Câmpulungului moldovenesc, Bucureşti, 1960, p 73-95.
3118 P P. Panaitescu, Obştea ţărănească.... p 192-193.

folosiţi ca instrumente de coerciţie[3119].

Mai recent, N. Grigoraş consideră, ca şi D. Ciurea, existenţa la sate a unei *dualităţi de conducere, vornicei – vătăman*, care se menţine până în secolul al XVIII-lea. „Membrii acestei conduceri, aleşi de obştile săteşti sau numiţi de autoritatea de stat centrală lecală sau chiar de proprietari, au avut atribuţii fiscale, judecătoreşti, de administraţie locală şi poate chiar militară” – scrie autorul –, dar la urmă conchide că „în sate ei erau reprezentanţii propri etani lui” numiţi *ureadnici, vornici* sau *voinicei**[3120], însuşindu-şi şi etimologia cuvântului *unadme* de la *ureadco* = *bun*, dată de Gh. Ghibănescu[3121] după I. Bogdan[3122].

Fără îndoială că, după interpretarea dată de istoricii citaţi mai sus, trebuie să reţinem existenţa la sate a *vornicilor* sau *ureadincilor,* ca reprezentanţi ai stăpânilor feudali şi a *vătămanilor,* ca exponenţi ai satelor.

Dacă ne întoarcem însă la analiza celor mai vechi documente emise de cancelarie, vedem că, în secolul al XV-lea, reprezentanţii ordinii publice în toate satele moldoveneşti erau mai întâi trecuţi *juzii* şi apoi *vătămanii*. Este vorba de ordinea în vigoare întronată în comunităţile gentilico-

---

3119 D. Ciurea. Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII) in „Anuarul Instit de 1st one A D Xenopol“,II, 1965, p 215-217.

3120 N Gngoraş, Instituţiile feudale..., p 416-419

3121 Gh Gibănescu, Surete şi Izvoade, XIV, p. XXIII

3122 1. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, II, p. 604

familiale de noul regim feudal. Ilustrativ în acest sens este actul dat, în 5 martie 1435, de Ştefan voievod, în calitate de şef al războinicilor şi *domn* a toată ţara Moldovei, pentru a nu produce supărări negustorilor braşoveni în operaţiile comerciale. Organele cărora se adresează domnia sunt a) *boierii*, ca dregători ai ţinuturilor (staroşti sau pârcălabi) b) *voinicii*, ca judecători domneşti ale curţilor de ocol; c) *şoltuzilor şi pârgarilor* ca sfaturi administrative de prin târguri; d) *junior* şi *vătămanilor*, celor dintâi ca *juzi primari* (judex prim ar în's) ai sfatului

„Oamenilor buni şi bătrâni" şi celor di al doilea ca şefi ai poliţiei locale; şi, în sfârşit e) *întregii comunităţi* (= *i văsemu pospohstru*)[3123].

Cele două titluri, *juzi* şi *vătămaţii.*, menţionate în acte se referă, fără echivoc, la reprezentanţii statului politic al satului, la şefii juridico-administrativi ai *caselor de obşte*, adică la *judex primarius* şi la subalternul său *vătamanul*, ca şef al oamenilor înarmaţi (= gens d'armes) de la *vatra satului*, adică şeful postului de jandarmi.

Mai apoi, la 8 aprilie 1449, Alexandru voievod numeşte pe *boierii* de la curtea din Tg. Frumos, din ţinutul Cârligătura *dregători*, iar pe cei ai satelor, *ureadinci*[3124]*, în loc de *juzi*, când acordă ceara de la cârciumile din târg şi şapte butoaie de vin mănăstirii Pobrata. Aceiaşi termeni sunt folosiţi în actele emise de Petru Aron şi Ştefan cel

---

3123 M Costăchescu, Documente moldoveneşti....IL, p 692-693

3124 A Moldova, veac XIV-XV, vol I, p 240.

Mare pentru danii cu imunităţi în satele călugărilor de la Neamţ[3125] şi Bistriţa[3126], ale episcopiei de Roman[3127] şi Pobrata[3128][3129], în care nu aveau calitatea să judece şi să administreze veniturile decât episcopii sau egumenii cu ureadnicii din satele mănăstireşti.

Expresia *ureadnic*, provenind de la *ureadiţi* = ôiaxàaaeiv – *disponere* = *a administra*, a guvernă45, a fost introdusă, evident, prin cancelaria domnească, în perioada exercitării influenţei slavone după secolul al XIV-lea, pentru a înlocui cuvântul autohton *jude*. Fenomenul acesta era la modă, pe atunci. El se poate observa şi în alte acte emise de cancelaria domnească, în care diecii ştiutori de limbă slavă, ca Borcea şi Ion, fratele lui Luca, vor folosi un nou termen slav, pentru a indica pe şefii administraţiei săteşti, numindu-i *vornici*, în miniatură bineînţeles, şi în comparaţie cu *vornicii* = *judecători* din curţile de la ocoalele târgurilor Şiret Suceava şi Cernăuţi, substituiţi numai cu titlu ca şef ai ginţilor, în locul vechilor *cneji*.

În adevăr, în două acte date de Ştefan cel Mare, consecutiv în 30 august 1479 şi 23 august 1481, cuprinzând privilegii pentru episcopia de

---

3125 Ibidem, veac XIV-XV. vol I, p. 273

3126 Ibidem, p 291,1. Bogdan. Documentele lui Ştefan cel Mare, I, p. 4

3127 A Moldova, veac XIV-XV. vol I. p 295.

3128 Ibidem, veac XIV-XV, vol I, p 82, 97-98, 296, 304,; I. Bogdan, op. cit., p 12-13, 28-29

3129 Fr Miklosich, Lexiconpalaeo-slavemco..., p 1064.

Rădăuţi se ordonă ca pe locuitorii din satele Rădăuţi, din ţinutul Suceava şi pe cei din Coţmani şi satele pendinte de ocolul de acolo, din ţinutul Cernăuţi, să nu-i mai judece sau să-i globească *vornicii* din curţile de la Siret, Suceava şi Ţeţina, ci numai episcopii sau *voinicii* lor din satele respective, desigur împreună, cu sfatul „oamenilor buni şi bătrâni”, de acolo.

Din contextul identic al ambelor privilegii, reiese limpede că „nici pentru faptă mare, nici pentru faptă mică, nici pentru duşegubină, nici pentru răpire de fete mari ce se vor face în Rădăuţi şi în oricâte sate sunt la Coţmani” să nu-i judece vornicii din curţile târgurilor respective, „ci să-i judece episcopii sau *vornicii* lor”[3130].

Folosirea formei pluralului nu este întâmplătoare. Ea ne trimite la mai mulţi *vornici*, cai şi nu sunt decât juzii satelor şi aceasta nu ar fi avut loc, dacă ar fi existat numai unul singur, rezidind la curtea de reşedinţă a episcopului, ca împuternicit al acestuia în probleme judiciare. Prezenţa acestor *vornici* în fiecare din satele de la Coţmani ale episcopiei ne este confirmată şi în secolul al XVII-lea de cartea domnească adresată de Constantin Movilă, în 9 ianuarie 1609, staroştilor de Cernăuţi şi vătafului de hânsari, de a lăsa în pace pe locuitorii satelor respective, căite care întăreşte în schimb pe *ureadnicii*... de acolo să fie tari să apere averile vecinilor[3131]. Fraza

---

3130 I Bogdan. Documente. I, p 230-232. 256-257.
3131 A Moldova. veac XVII. vol H. p 189

adversarivă este categorică pentru acest sens.

Afară de aceasta, dacă lăsăm la o parte actul dat în 4 noiembrie 1595, din care apar clar, deoparte, *vornicii* Doamnei şi, de altă parte, *ureadnicii* de Botoşani, cei dintâi ca intendenţi ai averilor adunate din târg pentru soţia voievodului, iar cel de al doilea cu acelaşi rost ca vornici ai ocolului târgului[3132] din celelalte documente, referitoare la administratorii ocoalelor Hârlău[3133], Ştefăneşti[3134], Suceava[3135], Piatra lui Crăciun[3136] etc. Reiese limpede că Drăgan Ciolpan, Mănăilă, Ioachim şi Toma Cantacuzino numiţi uneori ureadnici, iar alteori voinici, exercitaseră aceiaşi funcţie diecii de cancelarie şi domnia folosind ambii termeni, fără a face deosebire de conţinut, între ei.

Acelaşi procedeu era folosit şi în poruncile domneşti ce se adresau dregătorilor din satele de ocol. În timp ce Ştefan Tomşa ordona, în 5 decembrie 1621, *ureadmcului* din satul Căcăceni, ţinutul Dorohoi, să lase în pace partea din Brăeşti a fiilor lui Ieremia, fost pârcălab[3137], Gheorghe Ştefan scria, în actul din 26 februarie 1656, *vătămanului* şi sătenilor din Avrămeni să asculte de Iordachie, fost vistier, cu începere din acea zi, iar *vornicul*, pe care l-a pus, trebuia să nu mai

31324 41 A Moldova, veac XVII. voi DI, p 162, IV, p 418^19
3133 Ibidem. veac XVII, vol m. p 279, 293, 301
31344 03 Ibidem, veac XVII. vol. m. p 162, IV. p 418-419
31354 04 Ibidem, veac XVII. vol. DI. p 184. 211
3136 Ibidem, veac XVH. vol IV. 219, 222-223. 245-304
3137 Ibidem, veac XVII, vol. V, p 80

aibă nicio treabă[3138], acolo.

La fel repeta Dabija Vodă într-o poruncă *vornicelului* din Hulubeşti, în 4 aprilie 1662, ca să nu se mai amestece în satele Ciofreşti şi Piscu ale mănăstirii de la Neamţ, de la care luau călugării dijma, indiferent cine ar fi arat pe hotarele lor[3139].

Cuvântul *dvornic* (derivat din celticul *doar*, în germană *Thor*, mai apoi slavul *dvor*, pentru *poarta* care închidea incinta curţii – *aula* = <xikoc = *dormis* = *casă*, *curte*) folosit la începutul secolului al XV-lea numai pentru vitejii cnezi din anturajul marelui voievod = *coines palatii*[31403141], tradus în documentele moldoveneşti scrise în limba latină prin judex470 (Vlad, Oană, Dan, Negrilă, Petru Hudici, Duma, Braievici, Badea) se va banaliza, cu timpul şi începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, şi în cele următoare, în mai toate actele referit o ale la vătămani *juzu* săteşti vor fi numiţi *voinicei*. Numai că ordinele domneşti se vor referi mai mult la atribuţiile fiscale şi administrative şi foarte rar la cele judiciare.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, omul împuternicit *să conducă*, în 10 iunie 1568, (–

3138 Gh Gibănescu, Surete fi Isvoade. IV, Iaşi. 1908, p. 2-3.

31394 69 C A Stoide, Documente fi regeşte nemtene de la Dabija Vodă, în „Anuarul Liceului Petru Rareş“. Piatra-Neamţ, 1935-1936, p. 157.

3140 Fr Miklosich, Lexiconpalaeo-slovemco..., p 156

3141 E Hunnuzaki- Emil Kaluzniaschi, Documente I, Bucureşti. 1890. p. 817-818, 826-827, 831-832. 833-834. 840, 850-851, 865-866, 880-881, 883-884, I Bogdan, Documente..., II, p 441, „Alex I Gonta, recenzie în „Revista Arhivelor“, D (1969), p 334.

uvezaţi[3142]) satul Hereşti, de pe Moldova, din ţinutul Suceava, închinat mănăstirii Pobrala ap ale sub titlul grecesc *iconom*[3143] (de la aucoc – vôpoc = cel care administrează *Casa de obşte, administrator, intendent*[3144]). Într-o altă carte însă, dată tot de Bogdan Lăpuşneanu, în 5 noiembrie 1563, aceleaşi mănăstiri pentru şeful administraţiei satului Văleni şi a veniturilor de la iezerul Beleul, din ţinutul Tigheci, Ştefan diacul foloseşte termenul *voinicei*. Din suita actelor acestui sat, rezultă că, împreună cu *posinşmeii* mănăstireşti înarmaţi, el avea rolul de a apăra iezerul şi mlăjetul, ca „nimeni să nu prindă peşte şi nici să taie lemne fără ştirea egumenului", iar dacă ar afla pe cineva fără aprobare îi revenea puterea să-i „ia carul cu boi, mlăjetul şi toporul"[3145], în privilegiile din 14 septembrie 1636, 8 niait le 1612, 10 aprilie 1613, 16 august 1616 şi a, *voinicelul* este numit *ureadme* şi i se mai adaugă şi dreptul de a confisca mrejele şi luntrile contravenienţilor[3146]. Sub acest titlu apare şi vornicelul din satul Slugani de pe Siret, din sus de Bacău, al mănăstirii Bistriţa[3147], cel din satul

---

3142 Fr Miklosich, op. cit
3143 A Moldova, veac XVI, vol II, p 117
3144 A Bailly, Dictionnaire grec-fi-ançais, p 1357
3145 A Moldova, veac XVI, vol E, p 181
3146 A Moldova, veac XVH, vol E, p 65, 106, 158, 319; HI, p. 67, 134, IV, p 20-21
3147 Ibidem, veac XVI. vol IV, p 55

Piscu, ţinutul Tecuci[3148] şi cel din Scoposeni[3149], de pe Prut, de la gura Jijiei, din ţinutul Fălciu, de unde mănăstirea Neamţ, ridica *dijma*.

Ureadmcul de la iezerul Caliul, închinat mănăstirii Galata, în afară de atribuţiile pe care le avea acela de la Văleni, percepea şi *vama* dreaptă de la cei ce pescuiau cu aprobarea egumenului, „după obiceiul vechi”[3150][3151], adică întreiala, (unul din trei peşti), din produs şi nu zeciuiala încasată numai în caz de comercializare a peştelui prins.

Concomitent cu *ureadnicul* şi *voinicelul*, în ultimele decade ale sec. Al XVI-lea şi primele din cel de al XVII-lea, odată cu folosirea mai frecvent a limbii române în cancelaria domnească, reapare cu precădere în satele boiereşti *ghidele*™, dar mai ales diregătonu”.

În decada a treia termenul preferat este *voinicelu*” *[3152][3153], care până la urmă va câştiga definitiv competiţia, nu însă fără a înfrunta un cuvânt de natură pur contabilă – pe socotitor483 şi apoi pe *ispravnic*, *4*4* împrumutat încă în secolul al XVII-lea din Ţara Românească.

Folosirea pe rând, cu intermitenţă sau concomitent în actele de privilegii feudale a termenilor *ureadme*, *dregător*, *voinicel*, *iconom*,

---

3148 Ibidem, veac XVII. vol II. p 305
3149 Ibidem, veac XVII, voi m, p 133-134
3150 Ibidem, veac XVII, voi HI, p 121.
3151 Ibidem, veac XVII. vol E, p 202; IV, p. 222, 380, vol XIX, p 75-76. 333-334
3152 Ibidem, veac XVII, vol IV, p. 293, 367; vol XIX. p 503-505.
3153 Arh Stat, Iaşi, Documente, 424/25.

socotitor şi *ispravnic,* pentru a înlocui vechiul titlu gentilic de *jude,* este un fenomen provenit nu numai din tendinţa orânduirii feudale de a transforma pe *judex primarius* din reprezentant al comunităţii săteşti în omul de încredere al purtătorului titlului de stăpânire sau al domnieici şi o consecinţă a folosirii unor limbi de către dieci în cancelaria domnească sau de către călugării de la mănăstiri.

Nu este întâmplător faptul că egumenii de la mănăstirea Pobrata obţin căite să trimită *iconom* la Văleni ţinutul Tigheci numit *voinicel* în cele de mai târziu[3154], sau ureadnici de acei de la Bistriţa Neamţ, Sf. Paraschiva în loc de vorniceii la Slugani[3155], Piscu[3156] şi Iucaş[3157].

După crearea precedentului, un boier ca Voruntar comis îşi putea trimite ureadnic, în 14 decembrie 1621, în satul Negrileşti, din care trebuia să iasă acela pus de Duca uşor487.488[3158], care continua să-şi administreze iezerul Luciu, din ţinutul Fălciu, prin voinicelul său[3159], bătut crunt de călăraşii târgului cu acelaşi nume.

Era o încălcare flagrantă a vechiului obicei, ca juzii să fie aleşi de obşte cu ştirea şi încuviinţarea domnească, pe care încerca să o

---

3154 A Moldova, veac XVI, voi E. p. 177-178; XVE, voi E. 65, 106, 158, 319, IE, 67, 133; IV. p 20
3155 Ibidem, veac XVE, vol IV. p 55
3156 Ibidem, veac XVII. vol. II, p. 35.
3157 Ibidem, veac XVII. vol II, p 156. EI, p 94. 341
3158 Ibidem, veac XVQ. vol U, p 80-81, 83
3159 Ibidem, veac XVII, vol. V, p. 293.

interzică, Miron Baraovschi a se mai practica în satul Toporăuţi, din ţinutul Cernăuţi, de către egumenul de la mănăstirea Baraovschi[3160] la 9 decembrie 1627.

Încercarea lui Miron Baraovschi de a pune capăt acestor imixtiuni în sistemul electiv ale organelor de conducere, ca şi celelalte încercări de reforme preconizate[3161] pentru lumea satelor nu şi-au atins scopul, ele nefiind luate în seamă nici chiar de cancelaria domnească. În 18 iunie 1634, Vasile Lupu acorda lui Tănase, vornic de poartă, să pună „socotitor" în satele Oglinzi şi Zăvoiani, din ţinutul Neamţ[3162], iar Gheorglie Ştefan, care numise vornicel domnesc în satul Avrămeni, poruncea în 26 februarie 1656 vălămanului şi sătenilor să nu se mai supună acestuia, căci satul, fiind concedat lui Iordachie, fost vistier[3163], din acel moment împuternicitul domnesc „nu avea să mai aibă nicio treabă", acolo.

Nu e de mirare, astfel, că aceştia puteau săvârşi abuzuri în numele stăpânilor care le puneau la dispoziţie şi seimeni[3164], deşi erau puşi sub controlul şi supravegherea marilor vătafi de la ţinuturi[3165]. În răzmeriţa făcută de sătenii din Măstacani, ţinutul Covurlui, caii s-au ridicat

---

3160 Ibidem, veac XVII. vol XIX. p. 352.
3161 I Minea. O inovaţie juridică a lui M Barnovschi, extras dm „Intregm", Iaşi, 1932, p 1-23.
3162 T Codrescu, Uricariul, XUI, p 11-12.
3163 Gh Gibănescu, Surete şi Izvoade, IV, Iaşi, 1908, p. 2-3.
3164 Arhiv St Iaşi, Documente, 339/17, p 1092 şi 1100
3165 A Moldova, veac XVII. voi m, p 71-72.

asupra voinicelului pentru că-i mina la lucrul stăpânului, Pătraşco logofăt, locuitorii au fost nevoiţi să cedeze, după ce opt fruntaşi au fost puşi „în butuci şi trimişi la Divan”, iar ceilalţi bătuţi şi ameninţaţi cu „purtarea pe uliţă”, cu „raderea bărbilor” şi „aplicarea bourului”, în înscrisul semnat, în 23 august 1663, toţi s-au obligat „să fie vecini şi să lucreze cum le va porunci voinicelul”[3166].

În virtutea acestui procedeu, un Manole Rosetti va trimite în 27 martie 1672, o scrisoare către sătenii din Bohotin în care îi anunţa că le-a pus „socotitor”, pomii cin du-le „să asculte intru toate ce le va da învăţătura”, altfel „vor petrece mare ruşine şi certare”[3167].

În veacul al XVIII-lea, numirea voiniceilor prin sate de către stăpâni era deja un obiceiu de mult împământenit. La 5 aprilie 1733, Grigorie al II-lea Matei Ghica ordona serdainlui de Orhei şi Lăpuşna să pună voinici prin satele de graniţă ale ţării, iar pe cei ce nu ar asculta „să-i certe”[3168].

Chiar Constantin Mavrocordat, aşa-zisul iluminist, nu se sfia să întărească pe Cârstea Iamandi, să-şi pună vornicei la moşiile sale din ţinutul Tutova, prin care să ia dijma din produse,

---

3166 Arhiv Stat Iaşi, 328/10; N Gngoraş, Instituţii feudale, p 418

3167 R Rosetti, Cronica Bohotinului, in „Anal. Acad Rom “, 1905-1906, p 69.

3168 Acad. Rom, Mms., 237, f 474-475. N Gngoraş, op. cit., p 41

după obiceiu[3169]. Atât din însemnările zilnice ale lui Ion Neculce[3170], cât şi din instrucţiunile date de Grigore Ghica, în 16 iunie 1740[3171] şi C. Mavrocordat din 8 şi 24 octombrie, din 17 şi 19 noiembrie, în 11 decembrie 1741 şi 1 ianuarie 1742[3172] se observă că atribuţiile voiniceilor din sate se refereau la problemele adm înistrativ-fisc ale, îndemnaţi fiind de domnie ca împreună şi alături de preoţi şi vătămani să colaboreze la sprijinirea stăpânirii feudale.

Abia când Constantin Mavrocordat îşi va da seama că sistemul acesta a produs mari nemulţumiri, care au contribuit la spargerea satelor şi fuga oamenilor peste hotarele ţării, sesizat fiind de locuitori cu jalbele lor spre a li se permite să-şi aleagă singuri vorniceii, ca pe vremuri, aşa cum au făcut sătenii din Vârtejurini din ţinutul Soroca[3173], a revenit şi dat dispoziţii în acest din urmă sens, pregătind dubla reformă. Evoluţia atribuţiilor vornicilor până la a deveni instrumente ale ordinii feudale sub presiunea autorităţii centrale şi a stăpânilor, constatată, în genere, în mai toate documentele, prin care

---

3169 I Anton o vi ci, Documente bărlădene, IV, Bârlad, 1924, p 172-173

3170 1. Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei, ed II, Iorgu Iordan, p 38

3171 Acad. Rom. Documente, CLII/235.

3172 N Iorga. Studii şi Documente, VI. p. 215-218. 314-315. 321. 323. doc nr 724. 725. 781 etc Acad Rom. Mms., 237, p 57-60, 646-647, v, 664-665. 666. 672.

3173 N Iorga, Studii şi Documente, VI, p. 365

domnia îi împuterniceşte „să fie tari să apere satele”[3174], să urmărească fugarii, pentru a-i readuce să plătească cisla[3175] ori să adune oameni în sloboziile boiereşti sau mănăstireşti[3176], împreună cu vătămanii cu care domnia şi diecii nu-i confunda niciodată, i-a făcut pe istoricii anteriori să-i considere ca reprezentanţi ai stăpânilor feudali.

Vornicii nu înlocuiau, în secolele XIV-XVIII, decât cu numele pe vechii juzi ai comunităţilor săteşti din regimul gentilico-familial, deşi deveniseră în noua orânduire din şefi ai administraţiei locale şi subordonaţi politici ai statului feudal[3177]. De altfel, din aceste probe documentare, din care am reconstituit funcţiile lor la sate, un act de mai târziu, din 30 septembrie 1805, referitor la mai multe sate din ţinutul Bacău, vornicii din satele Faraoani[3178], din Valea Mare şi Cleja, locuite pe catolici, trecuţi în acte cu această titulatură semnau „manu propria” *judex* Farafalva, *judex* Pataki şi *judex* Cleji[3179]. Este cea din urmă şi cea mai peremptorie probă că, *juzii*

3174 T. Codrescu, Uncariul, XVII. p. 11-12; A. Moldova, veac XVII, voi. H, p. 202; HI, p 71-72; IV. p 222. 380, V.p 293

3175 A. Moldova, veac XVH, vol IV, p 478, V, 80-81, Arh Stat, Bucureşti, Mănăstirea Neamţ, LV Iii/3

3176 A. Moldova, veac XVII, vol. I, V. p. 227; V. p. 87, vol. XIX, p 503-504, Atli Stat, Iaşi, Documente, 17 fila 1092. 1100. 143/98, 791.pl 56 v. 312/48 Arh Stat. Bucureşti, Achiziţii noi, CCXX/2

3177 T Codrescu, Uncariul, IV, p 49-65,78, 199-200

3178 N Iorga, Studii şi Documente, VI, p 320-321, Acad Rom, Mms., 237, f. 664-665, Anatolie diaconul. Ţara Moldovei, ed G Nicolăiaş, în „Revista Arhivelor“, I, 1924-1926, N 1-3, p 375.

primari, numiţi vornici în actele medievale, erau la sate, în primul lind şefii sfaturilor „oamenilor buni şi bătrâni”, aşa cum apar la Faraoani şi în alte sate, şi în calitatea pe care o aveau, au fost determinaţi să devină supuşi ai noului regim social-politic şi instrumente de coerciţie împotriva sătenilor, care opuneau rezistenţa în realizarea veniturilor impuse de ordinea feudală Pentru acest scop, aproape în toate actele cuprinzătoare de porunci domneşti adresate vătămanilor, ca şefi ai poliţiei săteşti, să execute „manu militare” o hotărâre ori să intervină pentru menţinerea ordinii stabilite în problemele de administraţie locală, Sfatul domnesc ori voievozii înaintea acestora se îndreaptă către vorniceii sau ureadnicii satelor, aşa cum am văzut şi din cel dintâi act folosit aici, emis de Ştefan voievod în 5 martie 1435.

CONCLUZII

Problemele ridicate de instituţiile juridice ale aşezărilor omeneşti dintre Carpaţii Orientali, fluviul Nistru, Marea Neagră şi Delta Dunării, dezbătute în lucrarea prezentă, sunt în general, aceleaşi pe care le-a pus şi satul celorlalte popoare ale bătrânului continent european. Dar în rezolvarea acestora, la puţine din ele s-au ivit atâtea dificultăţi, ca acelea întâmpinate de cercetătorii satului românesc din Moldova medievală.

Cea dintâi şi cea mai mare dificultate a fost şi

3179 T Codrescu, Uncariul, XVII. p 363-364, XX, p 201-203, 221-222; 223-225; XXI, p 126-193. 206-231

a rămas lipsa materialului documentar, atât din perioada scito-daco-celtă, dinainte de ocuparea Daciei de către romani (101 – 105 e.n.), cât şi după retragerea legiunilor pe linia Dunării, în anul 271 (e.n.), moment din care populaţia autohtonă de la nordul marelui fluviu a suportat timp de aproape o mie de ani năvălirile „popoarelor de altă limbă” decât grecească, numite „barbare” de către scriitorii greci şi bizantini, până la organizarea cancelariei statului feudal şi emiterea primelor acte.

Fără îndoială că, cercetătorii anteriori s-au străduit să acopere golul, folosind metoda comparativă. Numeroase date şi informaţii au fost culese despre modul de organizare al instituţiilor săteşti la popoarele vecine. Dar pentru noi, totul a rămas de domeniul ipotezelor. Unii au susţinut originalitatea instituţiilor întemeindu-se numai pe autohtonia daco-getă, fără a merge la cercetarea „legilor scitice”. Alţii au considerat moştenirea lor din dreptul roman sau rom ano-bizantin. Câţiva au încercat să demonstreze împrumutul făcut de autohtoni, în materie de drept, de la germanici. Cei mai mulţi le-au socotit ca luate de la germani prin slavi sau direct de la slavi.

Dacă toate aceste date adunate au uşurat mult munca noastră, fapt pentru care le aducem modestul nostru prinos de recunoştinţă, nu este mai puţin adevărat că, opiniile formulate ne-au creat o a doua mare dificultate, care-şi are, desigur, originea în prima, – aceea de a-l obliga pe

cercetător să fie prizonierul acestora, să se declare *olens-nolens* adeptul uneia din ele, reducându-l, în mod inerent, la situaţia de compilator.

Încercuit din cele patru puncte cardinale, fără o alimentare din surse proprii prefeudale româneşti, cu greu îşi poate cineva închipui o evadare din această captivitate.

Privind totuşi cu rezervă opiniile aduse din vecini, de către preopinenţii citaţi în introducerea fiecărui capitol şi gândindu-ne mereu la instituţiile constatate în documentele interne şi externe emise de cancelaria domnească ori înscrisurile particulare ale locuitorilor dintre Carpaţi şi Nistru în secolele XIV – XVIII, nu mi s-a părut deloc straniu găsirea unei ieşiri din prinsoare în posibilitatea documentării autohtoniei sistemului de constituire şi organizare al statului românesc din Moldova medievală cu aşezăminte proprii pe aceleaşi temeiuri şi principii semnalate de izvoarele greceşti şi latineşti în „legile scitice”, în vigoare la popoarele din nordul Dunării, începând din secolul al XII-lea î.e.n., şi numite de vizigoţi în cel de al VI-lea al e.n., *Leges bellagines*.

Ideea formării instituţiilor gentilice traco-dace în simbioză cu neamurile iliro-celto-goto-sarmate, cu care daco-geţii au convieţuit veacuri la rând, înainte şi după retragerea legiunilor romane, cristalizate definitiv şi complet în secolul al VI-lea, înainte de a se produce impactul slav, ne-a fost sugerată fireşte de izvoarele antice

referitoare la „legile scitice”.

Convingerea însă în perpetuarea acestora în lumea satelor ne-a fost întărită, pe teren românesc de studiile lui B.P. Haşdeu şi N. Iorga, dar în domeniul istoriei universale de cercetările Şcolii genii a ne condusă de Fr. Karl von Savigny, caii au demonstrat naşterea regulilor de drept şi a instituţiilor satului în copilăria popoarelor şi viabilitatea lor mii de ani, chiar când unele din ele şi-au pierdut limba.

Fireşte, e încă prematur să considerăm că acelaşi fenomen s-a întâmplat în cei 165 de ani de stăpânire romană cu daco-geţi nord-dunăreni, atât timp cât istoricii, dar mai ales lingviştii nu şi-au spus ultimul cuvânt.

Originea scandinavă a hitiţilor-iliro-dardani[3180] care au intemeiat Ilion-Troia (Iliada şi Odisseea fiind la început poeme naţionale ale acestora[3181], iar Odisseus = *călător pe mare* în limba iliră[3182][3183]), cu nume de triburi *dandan514*

3180 MP Nillsson, Homer and Mycenai, 1933, M Budimir, Vor griechischer Ursprung der homerischen Haupthelden, în „Revue International des Etudes Balk“, 1936, p 200.

3181 Vlad I Georgiev, Der Träger der Kretisch-rnykenischen Kultur, 1936, 1938

3182 Vedu = apă şi în fngiană, Didym, la Clement Alexandrinul, Stromata, V, Viada, la Pthomen identic cu Oderul sau Vedea afluentul Teleormanului, N Densuşianu, Dacia preistorică, p 1079

3183 W Tomaschek, Dandari, în Pauly Wissowa, Real-Encyklopedie, cf. Al. Barcăcilă, Dacia şi Dania în istoriografia medievală, în „Studii şi materiale de istone medie“, voi IU, 1959, p 348

sau *dar dani* şi *drăgani*[3184] frecvente în onomastica[3185] şi toponimia moldovenească şi obârşia comună a etruscilor cu iliro-tracii, dat fiind ipoteza expansiunii acestora în Italia în urma stabilirii identităţii dintre limba hitiţilor-iliri din Orientul apropiat şi latina medievală[3186], sunt dovezi care vor folosi, probabil pe viitor, în demonstrarea rădăcinii comune a limbii vorbite de romani şi daco-geţi.

Termenul *stăpân* şi a *stăpâni*, ca şi la albanezi[3187], folosit curent în vocabularul românilor de pretutindeni, deosebit de celticul *gwlad* = *gal* = valoare, putere, irlandezul *glaith*, lituanianul *galeţi*, *vaiere* = în latină, *waited* în germană, *Vladen* în slavă, (*golem* al cehilor fiind împrumutat de la celţi), indică primordialitatea răspândirii pe teren a traco-dacilor în lupta pentru pământ şi putere în spaţiul carpato-pontic şi pretutindeni în teritoriile unde se aflau români în

---

3184 H Hubert, Les celtes, Paris, 1932, p 355 îi socoteşte celţi

3185 Dardan = familii in Cartea de Telefoane, Bucureşti, 1970, p 252, Drăgan, p 287 şi 288

3186 Margarete Riem schnei der, Lumea hitiţilor, traducere românească de PB Manan, Bucureşti, 1967, p. 20-23; Bednch Hrozny, Historire de l'Asie anterieure. Pans, 1947. p. 3 şi urm, Ioshua Whatmough în Encyclopedia Britanică, 1969, cf. Radu Hâncu, Tot despre traco-fiigjiană, în „Săptămâna culturală a Capitalei“, Sena Nouă, nr 15 din 19 martie 1971, p 6, Vlad I Ge orgi ev, L'Ethnogenèse de la Peninsule Balkanique d'après les donneres linguistique, în „Studia Balcanica“, nr 5, Sofia, 1971, p 155-170.

3187 Fr Miklosich, Etimologisches Wörterbuch der Slavi sehen Sprachen, p. 324

evul mediu.

Teritoriul stăpânit de geţi la răsărit de Carpaţi, deşi partea componentă din *Dacia*, s-a numit pe rând *Scythia, Ţara Saimaţilor, Ţara Taifahlor, Gothia, Pecenegia* sau *Patinachia, Ţara Cumanilor, Ţara Brodincilor, Ţara Tătarilor* şi *Ţara Alunilor*, după numele neamurilor caii s-au infiltrat şi impus vremelnic dominaţia politică în virtutea armelor. Dar la sfârşitul acestor năvăliri, el va apărea sub denumirea vechilor şi adevăraţilor stăpâni, a valahilor, nume pe care l-au dat popoarele germanice geţilor latinizaţi din *Ţara Valahilor, Valahia minora, Mauro-Vlahia, Moldo-Vlahia* şi în cele din urmă *Moldova*, indiciud doar o provincie din vechea Dacie.

Centrele geografice în jurul cărora s-au grupat comunităţile familiale ale ginţilor daco-gete au primit denumiri felurite: *galate, gorgane* sau *curgane, horodişti* sau *grădişti, măguri sau movile, holmun sau piscuri, bâtce sau botne etc*... *toate de origine ceho-geto-gotosarmate*.

Terenul propice pentru construirea de locuinţe erau numite *vetre* (Vatra Domelor), ca şi în greacă sau *seliste*[3188], ca şi în goticul *sahthvos*[3189], de unde *sehşte*[3190] = *wohnsitz*,

3188 H Hubert, Les celtes, Paris, 1932, p 85-86

3189 Fr Miklosich, Etimolo gisch es Wörterbuch der Slavi sehen Sprachen, p. 289

3190 M Costâchescu, Documente..., I. p 119-120; H, p 49-50, 187-189, H, p 142-143, A Moldova, veac XIV-XV. vol I. p. 163. XVI. vol H. p 79, 102, 344. 391. IV. p 249-250. XVII. vol IV. p 117-179. curătun şi oase pentru finaţ, V. p 42

termenul *selo* însemnând în limba slavă *ginta* care era alcătuită din comunităţi familiale = *derevma* şi acestea la rândul lor din 6 – 7 *dvors*[31913192].

Aşezarea unei comunităţi gentilice pe asemenea *vetre*, din *pajişte523* se numea atât la romani cât şi la celto-germanici *pagus*, în timp ce aceea a unei comunităţi familiale era denumită *fossatum* sau prescurtat *fsatumn* =, de unde mai apoi *satul*, după şanţul de apărare concordat cu pari din jur, obişnuit sila geţii sud-dunăreni[31933194].

Pe poziţii naturală întărită a unei ginţi, numită de traci *para*, *dizos* sau *bria*, de geţi *dave*, înrudit cu (celticul *town*) era construită o *curte* (= gortos în limba celtă) lângă care se făcea *târgul* (cuvânt iliro-trac după Hans Krähe), iar pe aceea a satului, într-un *burgus*, *o casă* = *domus*, numită în celto-germană, *Huba* şi *Hobanna*, de unde *Hoff*.

Membrii gentilici consangvini numiţi cu un cuvânt gotic *megieşi*, în raport cu străinii de sânge = *vecini*, locuiau în *colibe*, *bordeie*, *hije*, *argele*, *cocioabe* sau *case*, scobite în maluri de obicei.

Grupaţi în jurul unui *domus* sau *hoba* ei alcătuiau o totalitate *hobaste* = de unde *obştea*

3191 P. Vmogradoff, Princips historique du droit. Pans, 1924. p. 277-281.

3192 A Moldova, veac XVI, vol. IV. p. 271; XVII, vol. HI, p. 77, N Iorg^ Documente date de Paul Goi-e, în „Revista Istorică“, Anul IV (1920), nr 3-6, p 69

3193 Nicetas Chômâtes, De Isacio Angela fiatre, lib II, 5, cf. Gh Mumu, în „Analele Aed R.om, M.S 1st “, ser H, tom. XXVUI. Bucureşti, 1906, p 410.

3194 H Hubert, Les celtes. Pans, 1932, p 354

locuitorilor egali în drepturi la moştenirea (*ohaba*) şi a terenului obştesc din jur din *hobasta*.

Stat agrar, satul moldovenesc este despărţit de celelalte sate megieşeşti cu *borne* sau *obrejii* de către reprezentantul lui Dumnezeu, *Hadd* sau *hadt* = (right of God) = *preotul*, împreună cu „oamenii buni şi bătrâni”, după depunerea jurământului cu brazda-n cap... iar seninul trasat se va numi *hadar* – *hadtar* = *hotar*, şi acţiunea lui, *hotărâre*.

Îndată ce o *huba* era dăruită pentru merite militare unui megieş după depunerea *omagiului* = *huli* (în celto-germană) şi prestarea jurământului feudal, terenul obştesc devenea un *holding*, sau simplu *holdă* (*free holder* = răzeşi la celţii cuvânt fie event şi astăzi pe toată suprafaţa vechii Dacii, ca şi *lanul* provenit din acelaşi fond = *land*, ţara din care s-a despărţit *holda*.

Pe hotanil din junii satului astfel trasat se făcea un şanţ cu *vall*, numit şi *rovină*, *perecop*, *cenalom* şi *troian525* cu forturi de apărare numite *Tuna*, de unde *Troia* = *Tarroisa*[3195], *tyrsis* = *tums* = *tyrannos* (la etrusci *tyrsenoi* – stăpânitor de burguri)[3196].

Prima instituţie a gintei este *Adunarea generală a megieşilor*, *conventul*, numită *inallum* la celto-germani şi *civitas* de romani, iar cea a

---

3195 I L Myres, Who were the Oreks, Londra, 1930, conform D Berciu. Indoeuropenizarea Greciei, Bucureşti, 1940, p 6-8

3196 H. Krähe, DieVorgeschichte des Griechentum nach Zeugnis der Sprache, în „Die Antike“, nr 15 (1939); Würzburg, p. 191.

satului *grămada,* la care participă bărbaţii şi femeile cu drepturi egale. Locurile întărite de la natură şi prin *burguri* fortificate, unde se adună *civitas* = *comunitatea*, se vor numi mai apoi *cetăţi*.

Cele dintâi probleme luate în discuţie sunt acele referitoare la viaţă şi libertate, în primul rând, pentru ambele sexe, dreptul de răzbunare al sângelui, responstabilitatea individuală şi colectivă în cazurile de răpiri sau omucideri, şi numai în al doilea rând acele ce privesc bunurile, proprietatea în devălmăşie a lor şi a pământului din *hobaste*. De aici şi fundamentarea mai întâi a principiilor de drept constituţional şi penal şi mai apoi a celor de ordin civil, în cadrul dreptului numit *jur valachicum* în evul mediu.

Problema organizării armate pentru apărarea vieţii, libertăţii şi averilor megieşeşti a dus la contribuţiile voluntare de zece la sută din produsele fiecăruia = *dijma* sau *decima*, dând naştere la dreptul fiscal al gintei, dar şi la despărţirea megieşilor în linie mare în megieşi productivi şi războinici, numiţi *hanmani*, *viteji* (tarabostes) în cadrul unei *syppe* = *jupe* care au în frunte un *jupân* = *kuning* în gintă sau *cneaz* şi *judex*, în satul de zece case numit *judecie*.

Jupânul sau *cneazul* unei *civitas*, care centralizează puterea gintei cu delegaţie de la comunitatea gentilică dintr-un *pagus*, într-o *ciute* întărită = *gradus* (termen latin) *grădişte* sau *wardişte* apoi *horodişte*, unde obişnuit se face şi schimbul de mărfuri sau *târgul*, prin paza

asigurată acestei operaţiuni impune *vama* de trecere la vadul râului – *bord* (termen împrumutat de slavi în *brod*) de unde *brudina* şi vama pe mărfurile de vânzare, pun în d temelie astfel ultimei discipline de drept, numit *dreptul comercial*.

În virtutea jurământului de credinţă feudal şi a serviciului militar prestat pentru cauza obştei (= hobas) războinicii autohtoni, în frunte cu jupânii-moşi (= bossi = patroni) şefi de ginţi şi cei a comunităţilor casnice *jtizii*, obţin de la adunările gentilice răsplată pentru meritul militar, ca *boien* sau *slugi* (= deveniţi cunoscuţi tuturor – *gnobiles* – nobili), dreptul de slujbă = *jusslujenie*, numit în slavă *vislujeme*, pe veci din tată în fiu şi dreptul de a administra fiscul în scopul organizării armate.

Astfel, pământul de *obşte* = *hobas* pe care stau locuitorii satului devine *moşie* de *jusslujenie*, moştenire încredinţată ca *holdă* (= Huld = omagiu) şi întărită da şeful tribului sau al uniunii de triburi ca *ohabă* – moştenire.

Megieşii moşneni şi consagvinii din aceiaşi *ceată* (*coetum*) (= *dmjină* = droaie) autohtoni pământeni (= erzeşi = răzeşi = de la *ard* – Erdej fac straja sau *priveghiul* în sate şi pe hotare, la prihodişti, desemnează un corp de *goneţi* pentru prinderea răufăcătorilor (– *gonţa* = *procuror* = *Jäger*) şi moştenesc în devălmăşie cu drepturi egale *per masculos* et *per fermnas* pământul, ca lahitiţi[3197], satinaţi şi vizigoţi, în special.

31975 38 Margarete Pa em schnei der. Lumea hititilor,

Moşia sau *ohaba* moştenită de *megieşii răzeşi* era împărţită pe „bătrâni” sau *soi ţes* – sorţi, care se divizau în *Mize* şi *delmţe* (*to deal* = a împărţi şi 8 ai oo =) traduse mai târziu în cancelaria domnească prin slavul jireabie (= seabr), dar numai în Ţara de Sus din nordul Moldovei. Cel mai mic dintre copii, în ordinea naşterii, indiferent dacă era fată sau băiat, moştenea casa şi ograda din jurul acesteia, ca *mezin*. „Copiii” nelegitimi nu puteau moşteni decât prin act expres de danie sau testament special. Toţi megieşii care se trag din acelaşi *strămoş* (– *gonemoş*), alcătuind un *neam*, moştenesc moşia în totalitate, în devălmăşie. Individual, fiecare devine un *nemeş*, plăteşte *birul nemeşesc*. Adunarea tuturor neamurilor alcătuieşte „ţara” şi grosul trupelor de cavalerie.

În cazul înstrăinării de „bătrâni”, hlize sau delniţe oii jirebii, comunitatea gentilică a megieşilor a consfinţit *dreptul de întâietate la cumpărare* al rudelor celor mai apropiate ale vânzătorului, iar în caz de in străin ale, fără ştirea acestora din urmă, *dreptul de retragere de neam*, adică de răscumpărare, ambele cunoscute sub titlul *dreptul de protimisis*.

Sătenii *megieşi* căzuţi în dependenţa reală şi *vecinii*, oameni fără căpătâi, veniţi din ţările vecine în satele dăruite sau întărite „pe vecie” *cnejilor* sau *juzilor* de şeful războinicilor, numiţi alternativ *oameni*, *gloate*, *lente* = *liudi*, *zemliani*

---

traducere românească de Paul B Marian, Bucureşti, 1967, p. 68-69

(în persană), *temgem, incole subdiţi, pauperes, cinethones, lobagiones* (în ebraică) *poddam,* sau *oboghii = gentilici* (în mongolă) şi *ţărani* contribuie cu dijme din produse, lucrează la cetăţi ori prestează alte munci în folosul obştei, toate ca obligaţii militare, iniţial, după principiile lui *jus valachicum*.

Sătenii megieşi dăruiţi mănăstirilor „piae causae" cu trupul şi sufletul, deosebiţi *de posluşnici* destinaţi să păzească bisericile ori ca meseriaşi, dau dijmele şi prestează munci pentru întreţinerea mănăstirilor, a şcolilor, spitalelor şi călugărilor care administrează averile în virtutea canoanelor 11 – 13 din Sinodul al VII-lea ecumenic de la Niceia (751 e.n.). Singurii în drept de a-i controla fiind episcopii, în virtutea dreptului de devoluţie acordat de aceleaşi canoane.

Paralel cu aceste stări, cu aprobarea tacită a bisericii ortodoxe a fost instituită starea de robie pentru bulgari, ţigani şi tătari, care dau dări şi celelalte obligaţii după *dreptul robilor*.

În ce priveşte instanţele de judecată componenţa lor şi competenţa acestora pentru delictele şi crimele săvârşite de unii din locuitorii satului, pedepsele şi consecinţele, organele executive care le aplicau, toate erau orânduite după principiile dreptului românesc medieval, cunoscut în textele latine ca *jus valachicum*.

În virtutea acestora, fiecare gintă şi-a făurit un tribunal sătesc alcătuit din şase „oameni buni şi bătrâni" prezidat de un al şaptelea, numit *judex*

primanus, de unde mai târziu primarul satului modern şi şeful executivului în acelaşi timp, iar ca instanţă de apel, tribunalul gintei alcătuit din totalitatea „oamenilor buni şi bătrâni” ale celor patru sate ale unui *pagus*, numărul lor fiind de 24 de *jurători*, deoarece jurau pe Sfânta Evanghelie, ori pe cheile bisericii.

Pricinile judecate de aceste două instanţe erau penale, civile, fiscale şi comerciale (de credit), adică delictele şi crimele (furtul, omuciderea şi legăturile extraconjugale), încălcarea hotarelor, sustragerea de la plata obligaţiilor fiscale, în virtutea responsabilităţii colective şi cazurile de rea credinţă, abuz de încredere sau insolvabilitatea debitorilor în problemele de asigurare ale creditului. Potrivit principiilor de drept românesc, în comiterea oricărui delict sau crimă făptaşul era urmărit în virtutea responsabilităţii individuale şi numai dacă era cunoscut ori prins. Dacă ucigaşul nu era cunoscut ori satul nu putea arăta că urmele acestuia ori ale tâlharului au trecut hotarul în alt sat megiegşesc, întreaga obşte achita daune victimei şi amendă de împăcare statului, în virtutea responsabilităţii colective. Altfel, voievodul răşluia hotarul, luând pe seama domniei bucata de pământ respectivă, care nu era mică.

Sancţiunile pentru delicte şi crime erau, de obicei, pedeapsa capitală, prin spânzurătoare, la delictele de furt şi spânzurătoarea ori decapitare, la crime, desigur numai în cazurile când nu se

ajungea la o împăcare cu victima sau rudele acesteia.

Dacă intervenţia „oamenilor buni şi bătrâni” pentru împăcare îşi ave a efectul urmărit făptaşul trebuia, în schimbul iertării, să dea daune pecuniare în bani = *wehrgeld*, iar pentru împăcare cu societatea, amenda numită *fredum*, apărute în documentele moldoveneşti sub termenii *gloabă* şi *duşegubina* (= pierdere de suflet).

În problemele penale, dacă victima sau rudele celui ucis nu acceptau compensaţia ofensei, atunci făptaşul nu putea fi iertat nici de Sfatul voievodal ca tribunal al uniunii de triburi, nici de voievod şi trebuia executat, iar averea rămasă era predată victimei sau rudelor ei.

În pricini civile partea nemulţumită putea cere „lege peste lege”. În asemenea situaţie, ea trebuia să contribuie cu tot ce-i era în putinţă la convocarea unui tribunal extraordinar de 48 de jurători, adică din câte 3 „oameni buni şi bătrâni” din cele 16 sate ale celor patru *pagus-uri* componente ale tribunalului care intrau în funcţie ca judecători numai după prestarea jurăm întului.

Dat fiind faptul că, întotdeauna sancţiunea dată de instanţă priva pe delincvent, tâlhari de fete mari sau ucigaş de partea lui de moşie, cu repercusiuni asupra hotarului sătesc, ea se numeşte şi astăzi *hotărâre*, deoarece absolut întotdeauna ea nu putea fi pusă în aplicare, până ce nu era văzută şi aprobată de către *hadd* = preot. Arestarea individului se făcea din ordinul

lui *judex primaiius*, ca preşedinte al instanţei „oamenilor buni şi bătrâni” de către*vatăm an* cu jandarmii (= gens d'armes) din straja satului, care-l puneau la *vaită*, şi-l ţineau până la judecată. După aceea el era predat la Poarta Domniei, pentru a fi executat, nu însă înainte ca marele voievod şi Sfatul domnesc să confirme sentinţa Niciun proces nu era judecat după alte principii de drept decât cele prevăzute de *obiceiul pământului* = *jus valachicum*. Pravilele prelucrate pentru domnie şi Sfatul domnesc, după legislaţiile bizantine, au rămas doar *Cărţi de învăţătură*.

„Toate încercările legiuitorilor de a împăm inten i aceste prelucrări după legile greco-bizantine, au rămas fără rezultat – scrie I.D. Condurachi, – deoarece populaţia românească se conducea după vechile nonne nescrise ale *obiceiului* pământului, care erau produs al minţii şi sufletului lui şi cu care trăise veacuri de-a rândul”[31983199].

Constatate ca fiind în vigoare la geţii de pe Nistru, Septimius Severus şi Antonin Caiac al la confirmau, în 17 februarie 201, privilegiul locuitorilor din această regiune şi oraşul Tyras (= Cetatea Albă) fără „a schimba nimic din obiceiurile vechi, atât ale locuitorilor tirageţi cât şi ale celor primiţi în numărul cetăţenilor, după

3198 I.D. Condurachi, Formarea vechiului drept românesc nescns, (Obiceiul pământului) în „Tara Bârsei“, Anul VIII.nr 1 (1936), p. 23-24
3199 I.D Condurachi, op. cit, p 40

legile Tyrasului” 330.

Supravieţuind nealterate până în secolul al XIX-lea, în momentul în care Scarlat Calimah, voievod dintr-o familie originală dintre Prut şi Nistru, a constatat străinătatea principiilor bizantine faţă de tradiţia românească din Moldova, a introdus în *Codul Calimah*, „unele obiceiuri ale pământului, care au fost cinstit şi ele cu dreptul de lege”: „Şi unde nu erau decât simple obiceiuri – au fost ridicate la cinstea de a avea tăria de lege”. În versul 13 el adăuga chiar: „Dacă în codice nu s-ar afla o lege potrivită la pricina înfăţişată, atunci a se cuvine a se urma pământescul obicei, care în curgere de mulţi ani, de obşte, păzindu-se s-au întărit şi cu chipul acesta au dobândit putere legiuită” 331.

Doi ani mai târziu, mărturia boierilor din Divanul lui Mihai Şuţu II confirma continuitatea şi tăria obiceiului ţării: „Obiceiele pământeşti sunt mai puternice decât pravilele şi că prin ele se întăresc sau se oboară pravilele ce nu vor fi potrivite cu stările vreunui neam. Deci nu rămâne îndoială că, în orice pricină întâmplându-se a fi pravilă cu deosebire de pământescul obicei, acesta negreşit se cuvine a se urma” 5.2

Invocarea pravilelor se făcea, de altfel, numai de către Sfatul domnesc, atunci când judeca procesele mănăstirilor sau episcopiilor cu laicii pentru proprietăţi imobiliare ori la problemele în legătură cu cele şapte taine în cadrul Consistoriilor episcopale, obligatoriu de rezolvat

în conformitate cu principiile de drept înscrise în canoanele celor şapte sinoade ecumenice. În rest, nicio instanţă alcătuită din „oameni buni şi bătrâni” din 24 de jurători de apel sau aceea din 48 de jurători, ca tribunal extraordinar, de a judeca „lege peste lege”, nu se orienta şi nu dădea sentinţe decât în limitele prescrise de *obiceiul pământului*, ca *singură lege a ţării* „[32003201].

Ţinând seama de structura acestor două ultime instituţii gentilice, prin care se împărţea justiţia la sate şi urmărind cum se răsfrâng sentinţele = *hotărâri* date în problemele de drept penal, civil, fiscal şi comercial judecate, adică la efectele lor absolut în toate cazurile asupra proprietăţii imobiliare, ajungem la concluzia că ne aflăm în faţa unui stat agrar, în care pământul a jucat un rol primordial.

3200 I D Condurachi, Formarea vechiului drept românesc, in „Ţara Bârsei“, Anul VIII, nr 1 (1936), p 40, T Codrescu, Uricariul, IV, p 207. V A Urechi^ Istoria Românilor, XII, p 524-528

3201 Vlad Hanga, Le droit romano-bizantin a-t-il été reçu dans les Principautés Roumaines, în „Revue Roumaine d’Histoire“, tom IX (1971), Nr 2, p 237-255.